

SLOVENSKÝ ČASOPIS HISTORICKÝ

1/2024

ROK 2024 • Ročník IV • ČÍSLO 1 • ZALOŽENÝ 2021

Z OBSAHU

KOSSACZKÝ, Ján: Stredoveká Panónia – Renovatio Imperii?

VOLOŠČUK, Myroslav: Rod Hont-Poznanovcov v rusko-uhorských vzťahoch
11. – 13. storočia

BOBÁK, Ján: Slovenská liga v Amerike a Slovenská republika 1939 – 1945

JUDÁK, Viliam: Ján Chryzostom kardinál Korec – človek medzi ľuďmi

KATREBOVÁ BLEHOVÁ, Beáta: Štefan Náhalka a Svetový kongres Slovákov
1970 – 1975

LACKO, Martin: Svedok prelomových udalostí. Životné osudy príslušníka SNB
Jána Tarabu

LISJAK, Anton: Slovania očami Popa Dukljanina a Tomáša Arcidiakona

VANČO, Martin: Syntéza patrociníí veľkomoravskej sakrálnej architektúry

THE SLOVAK
HISTORICAL
REVIEW

SLOVENSKÝ ČASOPIS HISTORICKÝ

Nadácia PRO PATRIA
Martinengova 4880/26
811 02 Bratislava – Staré Mesto
Email: propatriask@gmail.com
Registračné číslo: 203/na-2002/1218
IČO: 52766390

Hlavný redaktor: Anton Hrnko

Redakčná rada: Peter Bachmaier (Viedeň), Marta Dobrotková, Ľura Hardi (Nový Sad), Martin Homza (**predseda**), Emília Hrabovec, Peter Jašek, Beáta Katrebová Blehová, Stanislav J. Kirschbaum (Toronto), Martin Lacko, Miloš Marek, Aleksej V. Martinjuk (Minsk), Radu Mârza (Kluž), Stanislav V. Morozov (Belgorod), Ivan Mrva, Ivan A. Petranský, Stanisław A. Sroka (Krakov), Marián Mark Stolárik (Ottawa), Massimiliano Valente (Rím), Martin Vašš, František Vnuk (Adelaide), Myroslav M. Vološčuk (Ivano-Frankivsk), Peter Žeňuch

Editor (zostavovateľ): Ján Bobák

Veternicová 17
841 05 Bratislava
Email: bojan2950@gmail.com

Vydalo Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, s. r. o.
pre Nadáciu PRO PATRIA

Dátum vydania: júl 2024
Evidenčné číslo: EV 6001/21

Vyšlo s podporou PROMA, s. r. o.

Projektová príprava a riadenie výstavby

Vychádza dvakrát ročne vo Vydavateľstve Spolku slovenských spisovateľov, s. r. o.
Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma a objednávky do zahraničia vybavuje
Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, s. r. o.
Laurinská 2, 814 99 Bratislava
Email: vsss.s.r.o@gmail.com

Príspevky uverejnené v časopise sú recenzované

Tlač: P + M, s. r. o., Turany

© Nadácia PRO PATRIA

ISSN 2729-9139

OBSAH

ŠTÚDIE

KOSSACZKÝ, Ján: Stredoveká Panónia – Renovatio Imperii?	3
VOLOŠČUK, Myroslav: Rod Hont-Poznanovcov v rusko-uhorských vzťahoch 11. – 13. storočia	37
BOBÁK, Ján: Slovenská liga v Amerike a Slovenská republika (1939 – 1945). Záverečná časť	71

ROZHLADY

JUDÁK, Viliam: Ján Chryzostom kardinál Korec – človek medzi ľuďmi	163
KATREBOVÁ BLEHOVÁ, Beáta: Štefan Náhalka a Svetový kongres Slovákov 1970 – 1975	193
LACKO, Martin: Svedok prelomových udalostí. Životné osudy príslušníka SNB Jána Tarabu (1919 – 2007)	216

MATERIÁLY

LISJAK, Anton: Slovania očami Popa Dukljanina a Tomáša Arcidiakona	243
VANČO, Martin: Syntéza patrocínií veľkomoravskej sakrálnej architektúry. 2. časť	278

RECENZIE

ŽLNAY, Stanislav: Komu asi prvému zazvoní? (František Skovajsa)	329
Andrej Hlinka. Prejavy a články I. 1893 – 1918. Letz, Róbert – Viršínská, Miriam – Makyna, Pavol – Matula, Pavol (eds.) (Lenka Mihová)	334
HRUBOŇ, Anton: Mýtus a kult Jozefa Tisa (Matúš Chrtiansky)	338
KINČOK, Branislav: Husák. Buržoázny nacionalista 1951 – 1963 (Rudolf Manik)	348

KRONIKA

KATREBOVÁ BLEHOVÁ, Beáta: Významné životné jubileum prof. Dr. phil. Emílie Hrabovec	356
SOKOLOVIČ, Peter: Za profesorom Milanom Stanislavom Ďuricom	375

CONTENTS

ARTICLES

KOSSACZKÝ, Ján: Medieval Pannonia – Renovatio Imperii?	3
VOLOŠČUK, Myroslav M: The Hont-Poznan family in Rus'-Hungarian relations in the 11 th – 13 th centuries	37
BOBÁK, Ján: The Slovak League of America and the Slovak Republic (1939 – 1945). Final part	71

HORIZONS

JUDÁK, Viliam: Ján Chryzostom Cardinal Korec – a man among men	163
KATREBOVÁ BLEHOVÁ, Beáta: Štefan Náhalka and Slovak World Congress 1970 – 1975	193
LACKO, Martin: Witness of groundbreaking events. Life stories of Ján Taraba, member of the National Security Corps (1919 – 2007)	216

MATERIALS

LISJAK, Anton: Slavs in the Eyes of Priest Dioclea and Thomas the Archdeacon	243
VANČO, Martin: Synthesis of patrocina of Great Moravian sacral architecture. 2 nd part	278

REVIEWS

ŽLNAY, Stanislav: For whom will the bell toll first? (František Skovajsa)	329
Andrej Hlinka. Speeches and articles I. 1893 – 1918. Letz, Róbert – Viršínská, Miriam – Makyna, Pavol – Matula, Pavol (eds.) (Lenka Mihová)	334
HRUBOŇ, Anton: The myth and cult of Jozef Tiso (Matúš Chrtiansky)	338
KINČOK, Branislav: Husák as a bourgeois nationalist 1951 – 1963 (Rudolf Maník)	348

CHRONICLES

KATREBOVÁ BLEHOVÁ, Beáta: Significant life anniversary of prof. Dr. phil. Emília Hrabovec	356
SOKOLOVIČ, Peter: Obituary on Professor Milan Stanislav Ďurica	375

ŠTÚDIE

STREDOVEKÁ PANÓNIA – RENOVATIO IMPERII?

JÁN KOSSACZKÝ

KOSSACZKÝ, Ján. Medieval Pannonia – Renovatio Imperii? Slovenský časopis historický, IV., 2024, 1, 3 – 36 pp.

This paper deals with the possibilities of investigating the connection of the medieval Pannonian principality (sometimes called the Blatnian Principality) to the heritage of the ancient Roman Empire in the area of Pannonia. In addition, the study briefly describes the political development in other parts of medieval Pannonia in 9th century, specifically in the area between the Vienna Woods and the Rába river. The final part of article summarizes the possibilities of locating some churches known from the source *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* in the area between the Bakonian Forest and the shore of Lake Balaton. The article deals also with the possibility of their localization in the vicinity of ancient Roman estates *villa rustica* in this area.

Keywords: Pannonia, Roman Empire, Frankish Empire, Eastern Marche, Slavic principalities, Pribina, Kocel, Arnulf, political organization, Pannonian Principality, topography, roman villa settlements

Širším predmetom štúdie je komparatívny výskum problému diskontinuity a kontinuity v oblasti správnych a hospodárskych štruktúr na území Zadunajska, a to medzi obdobím neskorej antiky a 9. storočím. Široký časový rámec, ktorý sme definovali, nie je náhodný. Ide totiž o obdobie zahrňujúce úpadok a zánik politických štruktúr neskoroantickej Rímskej ríše, ktorá spočiatku prvýkrát ucelene zadefinovala uvedený priestor ako jednotnú provinciu – Panóniu. Západorímska ríša síce v roku 476 zaniká, územie Panónie je prenechané nomádkemu národu Hunov už v roku 433,¹

¹ BARKÓCZI, László. History of Pannonia. In *The archeology of Roman Pannonia*, eds. LENGYEL, Alfonz – RADAN, George. Budapešť: Akadémiai Kiadó, 1980, s. 119 – 120

avšak obnova politického konceptu Panónie zostáva naďalej atraktívnou myšlienkou pre predstaviteľov vojensko-politických i cirkevných elít pôsobiach v tomto priestore, a to až do počiatku 12. storočia, kedy sa Uhorské kráľovstvo formuje už na báze myšlienky politického uhorského národa. Tento fakt sa dá vysledovať z bohatého pramenného materiálu.

Najstaršie, nielen písomné, ale aj hmotné pramene informujú o názve Panónskeho kráľovstva, ktoré mal založiť so svojou rozsiahlou ozbrojenou družinou Štefan, zakladateľ dynastie Arpádovcov. Stačí, keď len uvedieme rukolapné dôkazy v podobe najstarších uhorských mincí. Mince razené uhorskými kráľmi, resp. aj vojvodami častí vznikajúceho Uhorska, Štefanom I., Petrom Orseolom, Samuelom Abom, Belom I., Ondrejom I., Šalamúnom, Ladislavom I. a Gejzom I., netitulujú kráľa uhorským kráľom, ale panónskym.² Uhorskí králi panujúci v prvých decéniách 11. storočia, ale aj neskôr, sídlia v zadunajských kráľovských centrách, boli teda kráľmi Panónie a nie Uhorska. Panónskymi kniežatami sa na minciach titulovali aj kniežatá Nitrianska: Belo (neskôr kráľ Belo I.) a Gejza Magnus³ (neskôr kráľ Gejza I.). Teda nielen králi, ale aj nitrianske kniežatá razili svoje mince, napr. knieža Gejza Veľký, ktorý sa na nich tituluje ako *DVX MVONAZ* na reverze *PANNONAI*.⁴ Ani najstaršie písomné pramene tento fakt nespochybňujú. Napríklad známe panovnícke zrkadlo, *Ponaučenia kráľa Štefana*,⁵ síce Panóniu explicitne nespomína, avšak kontext viacerých pasáží, napr. univerzalistický zámer kráľovstva, ktorý sa odráža vo vyzdvihovaní prínosu hostí (kráľovstvo jedného jazyka a jedného mravu je slabé a krehké⁶), ďalej odkazy na slávnú Rímsku ríšu a jej harmonické usporiadanie (odkazy na „kráľovský palác“, pasáž „rozmnožuj každodenne svoje kráľovstvo, aby ľudia tvoju korunu pokladali za korunu Rozmnožiteľa – Augusta“) naznačujú, že zámerom textu je poučiť budúceho kráľa, ktorého politické dielo bude nadväzovať na tradície neskoroantickej kresťanskej Rímskej ríše.

Ako vidíme, politické intencie Štefana, zakladateľa tisícročnej monarchie, na niečo nadväzovali. Zámerne sme pri písaní štúdie vynechali skoršie obdobie sťahovania národov a obdobie nadvlády Avarskeho kaganátu,

² HUNKA, Ján. *Mince Arpádovcov z rokov 1000 – 1301. Ich podiel na vývoji hospodárstva stredovekého Slovenska*. Bratislava: Veda, 2013, s. 15 – 42

³ TAMŽE, s. 29

⁴ TAMŽE

⁵ BARTOŇKOVÁ, Dagmar – NECHUŤOVÁ, Jana (eds.). *Legends and chronicles of the Hungarian crown*. Praha: Vyšehrad, 1988, s. 43 – 55

⁶ TAMŽE, s. 43 – 55

keďže predpokladáme, že obdobia vzostupov a pádov barbarských národov v priestore Panónie neboli dostatočne dlhé na to, aby sa ich predákom podarilo nadviazať na rímske dedičstvo.⁷ Nateraz pracovne vylúčime aj dve veľké epochy priestoru Karpatskej kotliny, teda obdobia vojensko-politického zjednotenia Slovanov počas vlády kráľa Svätopluka a obdobie nadvlády starouhorských vojensko-kmeňových štruktúr v 10. storočí. Svätoplukova hlavná politická doktrína – vytvorenie kresťanského kráľovstva Slovanov – totiž nesie so sebou už vo svojom mene istú exkluzivitu, vytvorenú na báze my a oni. Zámerom bolo zjednotenie ešte nie tak dávno „barbarského“, t. j. „pohanského“ obyvateľstva, príslušného k rozličným slovanským „gentes“, ktorého spoločným menovateľom bol predovšetkým odpor voči integračným snahám Východofranskej ríše a dorozumievanie sa v podobných slovanských dialektoch. Toto zjednotenie sa dialo, samozrejme, v súlade s kristianizáciou, ktorá mala už väčšinovo sekundárny charakter, a ruka v ruke s budovaním cirkevných štruktúr, čomu napomáhala politika rímskeho pápeža. Aj keď Svätopluk získal územia niekdajšej Arnulfovej Panónie a podržal si ich až do svojej smrti, zatiaľ nebudeme pracovať s témou budovania a rozvíjania cirkevných a správnych štruktúr v tejto oblasti počas jeho vlády. Rovnako nebudeme hľadať počiatky politickej štruktúry vznikajúceho Panónskeho, neskôr teda Uhorského kráľovstva, v archaických zariadeniach nomádskeho starouhorského kmeňového zväzu, ktorý v 10. storočí ovládol toto územie. Zameriame sa na zmienky o Panónii v 9. storočí. Práve vtedy sa totiž dostáva tento priestor do sféry záujmu franskej dynastie Karolovcov, ktorých snahy o zjednotenie Európy boli vedené v duchu renovatio imperii, teda zamýšľanej obnovy (rímskej i franskej) Ríše nielen na báze stredovekého princípu feudálnej lojality, ale aj s cieľom ustálenia ideálneho politického a správneho poriadku, ktorý reprezentovala v očiach mocnárov najmä už kresťanská, neskoroantická Rímska ríša.

Pri písaní štúdie sme sa zamerali na dve v zásade veľmi odlišné oblasti výskumu. Začneme všeobecným opisom politických zmien a topografickej štruktúry Panónie v období Rímskej ríše. V ďalšej časti sme vyhodnotili informácie z letopisov a naračných prameňov, ktoré indikujú nami predkladanú tézu, že politické ovládnutie, kolonizácia a kristianizácia Panónie, ktorú začali franskí Karolovci na prelome 8. a 9. storočia a ktorá vyvrcholila fakticky vládou panónskeho vojvodu Arnulfa, boli vedené s politickým

⁷ Z polonomádskeho, pre ranostredovekú Európu exkluzívneho charakteru politického zriadenia Avarskeho kaganátu zatiaľ vyplýva, že jeho predáci nepokladali rozvoj rímskeho dedičstva za svoju prioritu.

zámerom renovatio imperii. Podľa predkladanej pracovnej hypotézy bolo ich cieľom nielen vybudovanie účinnej obrany voči Bulharom, Moravanom a Slovanom vôbec, ale aj obnovenie kresťanstva na území bývalej antickej provincie, ktorá už nemala mať iba charakter pohraničného grófstva, ale, najneskôr od príchodu Pribinu na toto územie, aj nového kultúrneho a hospodárskeho centra Východofranskej ríše. Z predkladaného pramenového materiálu je totiž zrejmé, že záujmom Salzburského arcibiskupstva bolo vytvorenie nového kristianizačného centra na tomto území a východiskového bodu pre ďalšiu misijnú činnosť medzi okolitými slovanskými národmi. Práve vytvorenie rozsiahlej štruktúry kostolov Salzburským arcibiskupstvom, o ktorom informuje prameň *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*, indikuje prítomnosť novej kolonizácie tohto priestoru, a to predovšetkým slovanskými i bavorskými veľmožmi a salzburskými klerikmi, ktorí na území niekdajšej antickej provincie získavali majetky a hospodársky ju rozvíjali. Hospodárska exploatácia a sídelný rozvoj na území Panónie v dobe vlád Pribinu, Kocela a Arnulfa podľa nami predkladaného názoru intencne nadväzuje na status Panónie, aký mala v časoch Rímskej ríše. Dostávame sa tak k druhej, záverečnej časti tejto štúdie. Zo sekundárnych prameňov sme vyhodnotili informácie o najdôležitejších sídliskových štruktúrach Rimanov v Panónii, t. j. pevnostiach, mestách a villae, čiže súkromných rezidenčno-hospodárskych usadlostiach. Porovnanie topografie týchto sídelných štruktúr s predpokladanými lokalitami kostolov na území Pribinovho, Kocelovho a Arnulfovho Panónskeho kniežatstva vyhodnotíme na konci textu. Pokúsime sa zodpovedať základnú otázku, do akej miery Pribina, jeho syn Kocel a Arnulf, korutánsky a panónsky vojvoda, nadviazali alebo chceli nadviazať na rímske dedičstvo v podobe početných chátrajúcich antických stavieb, ale aj ranokresťanskej tradície viazanej k centrálnym oblastiam niekdajšej Hornej Panónie alebo Panónie I, ako sa tento región v staroveku nazýval.

Politický koncept Panónie má svoj pôvod v Rímskej ríši, a to už v období prvých cisárov z dynastie Júliovcov-Klaudiovcov.⁸ Rímske légie dosiahli Dunaj v priestore dnešnej hranice Slovenska a Maďarska už okolo roku 8. n. l. Rozvíjajúca sa provincia Ilyricum bola v tomto období nahradená dvoma provinciami – Dalmáciou a Panóniou. Primárna vojenská funkcia integrácie územia na pravom brehu Dunaja bola pre Panóniu príznačná až do zániku Západorímskej ríše.

⁸ VALACHOVIČ, Pavol. *Urbanizácia a municipálny život v Panónii v 1. – 5. storočí n. l.* [habilitačná práca] Bratislava: Univerzita Komenského, s. 15 – 41

Na čele provincie Panónia bol pôvodne jeden miestodržiteľ s titulom „legatus Augusti pro praetore“⁹. Toto sa zmenilo za cisára Trajána, ktorý rozdelil Panóniu na dve časti na čele s dvoma miestodržiteľmi. Horná Panónia – Pannonia Superior – zahrňovala predovšetkým mestá dunajského limitu ako Vindobona, Carnuntum a Brigetio. Významnými vnútrozemskými centrami boli mestá ako Savaria, Scarbantia, ale aj južné Poetovio či Siscia. Dolná Panónia – Pannonia Inferior – bola tvorená územiaми na juh od ohybu Dunaja a na východ od Balatonu. Centrami boli mestá ako Aquincum, Mursa, Cibalae, Sirmium či neskororímske Sopianae (Päťkostolie). Dôvod Trajánovho rozčlenenia Panónie bol vojensko-strategický.¹⁰ Úlohou vojenských zborov lokalizovaných v Hornej Panónii bolo strážiť územie ríše zo severu, najmä v smere hlavnej vetvy Jantárovej cesty, ktorá spájala Podunajsko s východoeurópskymi nížinami. Na zodpovedajúcom úseku rímskeho limitu, medzi Vindobonou a Brigetiom, hranicu ohrozovali predovšetkým germánske kmene Markomanov a Kvádov. Naopak, na východnom brehu Dunaja, teda za ohybom toku rieky smerom na juh, ohrozovali Rimanov odlišné kmene, predovšetkým kočovní Sarmati a Jazygovia, ktorí obývali stepi medzi Dunajom a Tisou.¹¹

Rozvoj mestských rímskych centier sa v prvých dvoch storočiach n. l. dial spravidla na báze určitého trendu, ktorý v krátkosti zhrnieme.¹² Civilné osídlenie počas 1. storočia n. l. prakticky kopírovalo rozvoj vojenských oporných bodov. Na strategickom mieste sa utáborila légia alebo menšia vojenská jednotka a vybudovala tu vojenský tábor, castrum, alebo menší tábor castellum. Po vytvorení trvalej kamennej vojenskej pevnosti sa v jej okolí začali usádzať vyslúžilí vojaci aj so svojimi rodinami, ktorí tu získavali aj pôdu na obrábanie. Nové osídlenie dopĺňali aj obchodníci a remeselníci, ktorí zásobovali vojenský tábor. Toto obyvateľstvo žilo v civilných osadách, canabae, ktoré bývali umiestnené zvyčajne v susedstve vojenského tábora. Pôda, ktorú získavali rímski veteráni v provinciách, bola zabratá počas vojenského ťaženia a tvorila faktickú korisť, o ktorú sa pričínili. Ak vojenské a civilné osídlenie v lokalite pretrvalo, tak komunita rímskych občanov, t. j. veteránov, rodinných príslušníkov vojakov, remeselníkov a obchodníkov, vystavala ďalšie sídlisko. V tejto fáze vzniklo múrom obohrnané mesto s výstavnými budovami, fórom, chrámami a kúpeľmi. Rímske mestá získa-

⁹ FITZ, Jenő. The administration and army. In *The archeology of Roman Pannonia*, eds. LENGUEL, Alfonz – RADAN, George. Budapešť: Akadémiai Kiadó, 1980, s. 126

¹⁰ BARKÓCZI, László. History of Pannonia, s. 93 – 95

¹¹ TAMŽE

¹² VALACHOVIČ, Pavol. C. d.

vali od cisára štatút municipium alebo colonia, na ktorý sa viazalo aj vytvorenie mestskej samosprávy. Práve takýto sídelný vývoj je zrejmý v panónskych mestách, akými boli Carnuntum, Brigetio či Aquincum.

Hlavné strediská rímskeho osídlenia Panónie sa prednostne vyvíjali predovšetkým v dvoch smeroch.¹³ Ten prvý kopírovali mestá vystavané v južno-severnom smere na tzv. Jantárovej ceste. Druhou osou rozvoja bol tok riek Sávy a Drávy, popri ktorých sa tiež budovali dôležité mestské centrá. Osobitným spôsobom sa však vyvíjalo pohraničné osídlenie na brehoch Dunaja, kde bola vybudovaná hustá sieť rímskych vojenských táborov a strážnych hraničných veží – burgusov.¹⁴ Kamenné vojenské tábory, ktoré boli sídlami celej rímskej légie, boli na panónskom limite štyri: Vindobona, Carnuntum, Brigetio a Aquincum.¹⁵ Okrem nich pohraničnú štruktúru dopĺňali tábory pomocných, tzv. auxiliárnych jednotiek. Vzdialenosti medzi takýmito menšími tábormi (castellum) boli zvyčajne v rozmedzí pätnástich až dvadsiatich kilometrov. V mimoriadne exponovaných oblastiach, ako napr. v priestore ohybu Dunaja medzi ústím Hronu a Aquincum, boli tábory od seba vzdialené iba okolo desiatich kilometrov.¹⁶

Východiskovým mestom na Jantárovej ceste, založeným už v roku 181 p. n. l., bola severotalianska Aquilea.¹⁷ Ďalším mestom vybudovaným už na území panónskej provincie v roku 14 n. l. bola Emona v priestore dnešnej Ľubľany.¹⁸ Mestským centrom na Jantárovej ceste s titulom colonia bola aj antická Savaria (niekedy Sabaria, dnešný Szombathely), založená ešte v prvej polovici 1. stor. n. l.¹⁹ Savaria bola počas celej rímskej doby aj významným kultovým centrom. Okrem neskorších svätýň Izidy a Mithru²⁰ sa tu nachádzal aj chrám cisárskeho kultu.²¹ Na ceste medzi Savariou a Emonou

¹³ VALACHOVIČ, Pavol. C. d.

¹⁴ KOVÁCS, Péter. Territoria, pagi and vici in Pannonia. In *Studia epigraphica in memoriam Géza Alföldy*, eds. BENCE, Féher – ECK, Werner – KOVÁCS, Péter. Bonn: Dr. Rudolf Habelt, 2013, s. 221 – 223

¹⁵ SOPRONI, Sándor. Limes. In *The archeology of Roman Pannonia*, eds. LENGYEL, Alfonz – RADAN, George. Budapešť: Akadémiai Kiadó, 1980, s. 220 – 221

¹⁶ TAMŽE, s. 233

¹⁷ LENGYEL, Alfonz. Chronological table. In *The archeology of Roman Pannonia*, eds. LENGYEL, Alfonz – RADAN, George. Budapešť: Akadémiai Kiadó, 1980, s. 477

¹⁸ TAMŽE, s. 479

¹⁹ TAMŽE

²⁰ THOMAS, Baja Edit. Religion. In *The archeology of Roman Pannonia*, eds. LENGYEL, Alfonz – RADAN, George. Budapešť: Akadémiai Kiadó, 1980, s. 177 – 206, passim

²¹ VALACHOVIČ, Pavol. Rímska municipálna správa v západnej a južnej Panónii v 1. – 3. stor. n. l. In *Historický časopis* roč. 37, 1989, č. 1, s. 102

vzniká neskôr, za cisára Trajána okolo roku 100, ďalšie mestské centrum Poetovio, dnešný Ptuj.²² Podobne ako predchádzajúce mesto, aj mesto Poetovio bolo vybudované na mieste staršieho vojenského tábora castrum alebo castellum. Neďaleko Neziderského jazera vzniká ešte za čias cisára Tiberia vojenský tábor, na ktorý nadväzuje neskôr mesto Scarbantia (dnešný Šoproň).²³ Od Scarbantie viedli cesty k dvom veľkým vojensko-civilným aglomeráciám na dunajskom limite, a to k mestám Carnuntum (dnešný Petronell Carnuntum a Bad Deutsch Altenburg) a Vindobona (dnešná Viedeň).

Druhou významnou osou rozvoja vojenského osídľovania a urbanizácie Panónie bol smer západovýchodný. Presnejšie línia osídlenia smerom od rímskeho Poetovia na východ, v smere toku riek Dráva a Sáva až po ich ústia do Dunaja. Z týchto juhopanónskych miest je nevyhnutné uviesť mestá ako Siscia (dnešný Sisak), Municipium Iasorum (dnešný Daruvar, Chorvátsko), Mursa (Osijek), Cibalae (dnešné Vinkovci, Chorvátsko) a Sirmium (dnešná Srijemska Mitrovica, Srbsko). Toto územie na južnom okraji pôvodnej Panónie bolo sčasti ovládnuté už v rokoch 35 – 34 p. n. l.²⁴ V tejto oblasti získala medzi prvými štatút rímskeho mesta (colonia) práve Siscia, a to v roku 71. n. l.²⁵ Súčasne so Sisakom bolo vybudované ďalšie významné mesto, colonia Sirmium.²⁶ Obe mestá ležia na rieke Sáve. Práve v antickom Sirmiu mal v 1. stor. pôsobiť aj priateľ sv. Pavla, apoštol Andronikus, ktorý sa podľa tradície stal aj prvým panónskym biskupom.²⁷ Na význame získavalo Sirmium počas vlády Marca Aurélia. Počas tetrarchie, t. j. za vlády cesara Galéria, sa toto mesto stáva hlavnou cisárskou rezidenciou jedného zo štyroch rímskych cisárov a hlavným mestom provincie Pannonia II.²⁸

Za cisára Diokleciána, po nastolení reforiem územno-správnej štruktúry, resp. celého vojenského a politického systému Rímskej ríše sa provincie Panónia, Dalmácia a Noricum, zahrnuli do tzv. Panónskej diecézy, Diocesa Pannoniarum. Územie tejto diecézy spadalo pod vládu zástupné-

²² TAMŽE, s. 108

²³ TAMŽE, s. 107

²⁴ LENGYEL, Alfonz. Chronological table, c. d., s. 478

²⁵ VALACHOVIČ, Pavol. C. d., s. 104

²⁶ TAMŽE, s. 105

²⁷ HOMZA, Martin. *Stredná Európa I. Na začiatku stredoveku*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2020, 313 s. Passim

²⁸ VALACHOVIČ, Pavol. Ammianus Marcellinus a mestá v Panónii v 4. storočí n. l. In *Zborník filozofickej fakulty Univerzity Komenského*, roč. 37, 1987, s. 7

ho cisára s titulom caesar, sídliaceho v Sirmiu. Prvým tetrarchom, ktorý ju spravoval, bol Galérius.²⁹ Samotné územie pôvodne jednej Panónie bolo rozdelené na štyri časti.³⁰ Najväčšou bola Pannonia Prima, zaberajúca centrálnu a severnú časť niekdajšej Hornej Panónie, jej hlavným mestom bola Savaria. Oblasť medzi Sávou a Drávou spolu s južným brehom Sávy bola integrovaná do provincie Pannonia Savia, najvýznamnejším mestom ostala Siscia. Juhovýchodná časť medziriečia Sávy a Drávy s mestami ako Sirmium, Cibalae a. i. pripadla provincii Pannonia Secunda. Severovýchodná časť niekdajšej Pannonie Inferior, zaberajúca územie medzi ohybom Dunaja a riekou Drávou, bola pomenovaná podľa dcéry cisára Diokleciána a Galeriovej manželky – Valéria. Jej najvýznamnejšími mestami boli v 4. storočí Gorsium Herculia a Sopianae.³¹ Za vlády Galéria prebiehali aj odvodňovacie práce spojené s vysušovaním močiarov v okolí Balatonu (Pannonia I), známeho z antických prameňov ako Lacus Pelso.³² Do doby tetrarchie spadá reorganizácia správy celej ríše. Predovšetkým boli oddelené úrady civilnej správy od vojenskej veliteľskej štruktúry.³³ Na čele civilnej správy danej provincie (na území Panónie boli spomínané štyri) stál miestodržiteľ, praeses, zatiaľ čo vojskám na území provincie velil dux. Avšak v priestore Panónie bola situácia zložitejšia, napr. vojenské velenie Panónie I. sídlilo v norickom meste Lauriacum (v stredovekom a dnešnom Lorchu), zatiaľ čo jej civilný miestodržiteľ v Savarii.³⁴

Cisári Galérius a Dioklecián museli pružne reagovať najmä na nájazdy sarmatských a germánskych kmeňov do Panónie. Úspešné ťaženia Galéria proti Sarmatom súviseli s novými fortifikačnými aktivitami na dunajskom limite, najmä v priestore provincií Valéria a Panónia II. Veľmi významnými sa stali najmä fortifikačné aktivity v okolí vojenských pevností ako Lugio (Dunaszekcső) a Bononia (Banoštor, Srbsko)³⁵, pri ktorých sa vystavali mosty cez Dunaj chránené predsunutými pevnosťami na ľavom brehu. Podobné predsunuté opevnenie bolo vystavané v Aquincu. Na tomto mieste sa žiada pripomenúť, že rovnaké predsunuté kamenné opevnenie bolo vy-

²⁹ BARKÓCZI, László. History of Pannonia, c. d., s. 109 – 110

³⁰ FITZ, Jenő. The administration and army, c. d., s. 127 – 128

³¹ BARKÓCZI, László. History of Pannonia, c. d., s. 109

³² SOPRONI, Sándor. Geography of Pannonia. In LENGYEL, Alfonz – RADAN, George (eds.). *The archeology of Roman Pannonia*. Budapešť: Akadémiai Kiadó, 1980, s. 62

³³ BARKÓCZI, László. History of Pannonia, s. 109

³⁴ TAMŽE

³⁵ TAMŽE, s. 110

budované najneskôr v období vlády cisára Commoda aj v Iži pri Komárne. Medzi týmto predsunutým kastelom, azda známou Celemantiou, a Brigetiom bol vybudovaný most, ktorého pravdepodobné pozostatky identifikovali nedávne prieskumy riečneho dna.³⁶ V oblasti armádnej organizácie Diokleciánových reforiem bolo vojsko v provinciách rozdelené na dve skupiny. Jednotky lokalizované na hranici, limitanei, mali za úlohu chrániť konkrétne úseky limes romanus. Vojaci pohraničnej armády získavali za svoju službu odmenu v podobe pôdy, ktorú vlastnili v blízkosti miesta svojej služby. Zvnútra provincie bola obrana zaistovaná mobilnými jednotkami comitatenses, ktoré sa mohli presunúť tam, kde boli barbarské vojská akútnou hrozbou.³⁷

Z hľadiska hospodárskej štruktúry Panónie sú cenným hmotným prameňom početné lokality rímskych vidieckych usadlostí, tzv. villae. Tieto usadlosti (nazývané niekedy aj villa rustica) boli samostatnými zoskupeniami budov s obytnou a hospodárskou funkciou. Tvorili samostatnú hospodársku jednotku, ktorá bola oddelená od súvislej zástavby vidieckych osád domorodého obyvateľstva (peregrini) alebo miest.³⁸ Villa mala jedného majiteľa a tvorila centrum rímskeho pozemkového komplexu, statku alebo veľkostatku, t. j. latifundia. Produkcia v rímskych usadlostiach mohla byť agrárneho alebo remeselného charakteru. Neraz sa vyskytujú obe funkcie zároveň. Villae s pozemkami boli súkromným vlastníctvom slobodného zemepána z radov vojenských veteránov, senátorov, vrstvy equites a iných skupín rímskej aristokracie. Produkciu na latifundiách, teda veľkostatkoch spadajúcich pod usadlosť, zaistovali predovšetkým otroci – servi, neskôr bola otrocká práca nahradzovaná námezdnými sezónnymi robotníkmi alebo nájomcami žijúcimi na pôde. Tieto skupiny obyvateľov sa nazývali coloni a inquilini.³⁹ Rímske statky, ktorých centrami boli villae, vytvárali v Panónii dostatok nadproduktov a dokázali hmotne zabezpečiť nielen svojich majiteľov a pracovníkov, ale zásobovali aj vojenské sídliská na dunajskom limite.⁴⁰ Produkty z villae mali svoj odbyt aj v diaľkovom

³⁶ DAŇOVÁ, Klaudia – DAŇOVÁ, Miroslava. The Danube has prepared a surprise for us. In *Submerged Heritage. Potopljena baština*, roč. 11, 2021, Zadar: International Centre for Underwater Archaeology in Zadar, s. 36 – 38

³⁷ SOPRONI, Sándor. Limes, c. d., s. 222

³⁸ THOMAS, Edit Baja. *Römische Villen in Pannonien*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1964, s. 383

³⁹ THOMAS, Baja Edit. Villa settlements. In *The archeology of Roman Pannonia*, eds. LENGYEL, Alfonz – RADAN, George. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1980, s. 280

⁴⁰ TAMŽE, s. 281

obchode. Väčšina rímskych veľkostatkov sa nezaoberala len jedným druhom poľnohospodárskej výroby. Okrem pestovania obilia sa venovala aj živočíšnej výrobe, vinohradníctvu, remeselnej výrobe a pod. Významným odvetvím poľnohospodárskej produkcie bolo vinohradníctvo, aj keď výroba vína bola v Panónii striedavo zakazovaná rímskymi cisármi. Rímske vínne pivnice archeológovia identifikovali v okolí Balatonu,⁴¹ aj keď najvýznamnejšou vinohradníckou oblasťou z hľadiska produkcie bola juhopanónska oblasť. Pri niektorých usadlostiach sa rozvíjalo aj rybníkárstvo. Archeologické nálezy poukazujú na to, že už v dobe rímskej boli v Panónii stavané umelé rybníky.⁴²

Fakt, že politický koncept Panónie bol pre vznikajúce politické štruktúry v Zadunajsku aktuálny opäť v 9. storočí, možno podprieť početným pramenným materiálom. O vojnách Karolovcov proti Avarom najobsiahlejšie referujú *Letopisy kráľovstva Frankov*.⁴³ Prvá vojenská výprava kráľa Karola proti Avarom usadeným v Panónii sa uskutočnila v roku 791. Karol prekročil so svojím vojskom rieku Rábu a navštívil aj známu antickú Savariu,⁴⁴ rodisko svätého Martina z Tours. O vplyv na území niekdajšej rímskej Panónie, resp. v širšom priestore Karpatskej kotliny, mal záujem aj friulský vojvoda Erik, vazal kráľa Itálie, Karolovho syna Pipina, ktorý sem v roku 796 vyslal vojsko vedené Slovanom Vojnomírom. Vojnomírovo vojsko porazilo Avarov a vyplienilo aj samotné mestské sídlo Avarov – hrink. Kagan a jugur, vládcovia kaganátu, boli zabití, a to samotnými Avarmi.⁴⁵ Zvyšok Avarov ešte v tom istom roku porazil kráľ Pipin⁴⁶ a vyplienil ďalší hrink, ktorý možno hľadať na bližšie neznámom mieste v Potisí.

Franským vojenským elitám teda bola známa nielen geografia starej rímskej Panónie, ale prenikli až za rieku Tisu, ktorej meno zaznamenali v neskomolenej podobe.⁴⁷ Čo však treba zdôrazniť, delenie Panónie na Hornú a Dolnú, ktoré možno vysledovať v prameňoch franskej proveniencie, nezodpovedalo trajánovskému rozdeleniu Panónie na dve provincie, tobôž nie reorganizácii z čias cisára Diokleciána. Teoretickou hranicou me-

⁴¹ THOMAS, Baja Edit. Villa settlements, c. d., s. 282

⁴² TAMŽE, s. 282

⁴³ Annales regni Francorum. In *Magnae Moraviae fontes historici. Vol. I. Annales et chronicae*, ed. BARTOŇKOVÁ, Dagmar et al. 2. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2008

⁴⁴ TAMŽE, s. 35

⁴⁵ TAMŽE, s. 38 – 39

⁴⁶ TAMŽE, s. 36

⁴⁷ TAMŽE

dzi dvoma časťami Panónie bola rieka Rába, ústiaca do Dunaja pri niekdajšej antickej Arrabone (Győr). Rába rozdeľovala misijné územie Salzburgu na juhu a juhovýchode od Ráby a Pasovského biskupstva na severe a severozápade od tejto rieky. Druhou riekou, rozdeľujúcou sféry misijnej činnosti, bola Dráva, na juh od nej (na území Posávsko a stredovekej Slavónie) mal za úlohu dbať o šírenie a zachovanie kresťanskej viery Aquilejský patriarchát.⁴⁸ Hranica medzi pôsobiskami salzburskej a aquilejskej cirkevnej štruktúry sa ustálila už v roku 796, a to pod dohľadom italského kráľa, syna Karola Veľkého, Pipina. Hranice pôsobenia Pasova a Salzburgu na rieke Rábe a jej prítokoch Spratzbach a Rábnica sa ustálili až neskôr, v roku 829.⁴⁹ Horná Panónia, ktorú utváralo územie na východ od Viedenského lesa až po rieku Rábu, patrila do sféry vplyvu prefekta/markgrófa Východnej marky a do misijnej oblasti Pasovského biskupstva. Dolná Panónia, ležiaca medzi Dunajom, Drávou a Rábou, prináležala do sféry Salzburského arcibiskupstva. Posávsko – územie medzi Sávou a Drávou – utváralo samostatnú politickú jednotku, cirkevne ho spravoval aquilejský patriarchát.

Možno teda konštatovať, že okolo roku 800 bol Avarský kaganát rozvrátený a Panónia sa dostáva do priameho politického vplyvu Franskej ríše. Na územie Panónie sa v polovici 9. storočia nahládalo ako na bývalú antickú provinciu, ktorú treba včleniť naspäť do Ríše obnovennej dynastiou Karolovcov. Dokazuje to aj mních Notker, ktorý vo svojom diele *Činy Karola*⁵⁰ vymenúva Panóniu, ktorá bola zabratá Avarmi, popri iných antických provinciách, Noriku, Raétii a Germánii. Životopisec Einhard podáva ešte ucelenejšie správy – Panóniu definuje ako (rímsku) provinciu⁵¹ a nepriamo uvádza Hornú i Dolnú Panóniu.⁵² Podľa saského autora známeho ako Poeta Saxo, žijúceho zrejme za vlády Arnulfa, si Karol podmanil Panóniu s „nevypočítateľnými susednými mestami“⁵³. Z naračných pra-

⁴⁸ SZŐKE, Béla Miklós. *Die Karolingerzeit in Pannonien*. Mainz: Verlag des Römisch-Germanischen Zentralmuseums, 2021, s. 80 – 82

⁴⁹ STEINHÜBEL, Ján. *Nitrianske kniežatstvo. Počiatky stredovekého Slovenska*. 2. vyd. Budmerice: Rak, 2016, s. 124 – 125

⁵⁰ Notkeri Gesta Karoli. In *Prameny k dejinám Velké Moravy. Vol. II. Texty biografické, hagiografické, liturgické*, eds. BARTOŇKOVÁ, Dagmar – VEČERKA, Radoslav, 2. vyd. Praha: Koniasch Latin Press, 2010, s. 27

⁵¹ Einhardi Vita Karoli Magni. In *Prameny k dejinám Velké Moravy. Vol. II. Texty biografické, hagiografické, liturgické*, eds. BARTOŇKOVÁ, Dagmar – VEČERKA, Radoslav, 2. vyd. Praha: Koniasch Latin Press, 2010, s. 9

⁵² TAMŽE, s. 11

⁵³ Poetae Saxonis Annalium de gestis Caroli Magni imperatoris quinque. In *Prameny k dejinám Velké Moravy. Vol. II. Texty biografické, hagiografické, liturgické*, eds.

meňov v 9. storočí teda vyplýva, že v čase vlády kráľa Karola Veľkého bola Panónia vnímaná ako *de iure* ríšske územie, s odlišným statusom ako územia obývané poplatnými Slovanmi, ktoré ležali ďalej za Dunajom, na území antického *barbarica*, t. j. územiami Polabských Slovanov, Srbov, Čechov, Moravanov, Nitranov a. i.

Napriek formálne deklarovanému statusu späť vydobytej ríšskej provincie, musel cisár Karol Veľký riešiť aj politickú organizáciu nielen južných častí Panónie, ktorá bola zverená do ochrany friulských a korutánskych markgrófov (najprv vojvodov), ale aj jej centrálnych a severných častí v okolí Blatenského a Neziderského jazera. Aj v severnom susedstve Panónie sa emancipujú nové kniežacie dynastie, z ktorých sú nám známi moravskí Mojmírovci či nitrianski Pribinovci. Títo noví slovanskí veľmoži sa dostávajú do konfliktu predovšetkým s podmanenými avarskými predákmi, ktorí tiež získali status franských spojencov. Ako informujú *Letopisy kráľovstva Frankov*, v roku 805 „sa obrátil na cisára pre tiesnivé pomery svojho ľudu kapkan, vládca Hunov, so žiadosťou, aby mu bolo dané k obývaniu miesto medzi Savariou a Karnuntom, pretože pre nájazdy Slovanov nemohol zostávať v doterajších sídlach“⁵⁴. Spory medzi novými slovanskými elitami v strednom Podunajsku pretrvávali aj nasledujúce desaťročie. Ako informujú franské pramene, mocenski predáci Avarov a Slovanov v strednom Podunajsku rešpektovali hegemoniu Frankov: „Jeho príchod (cisára Karola Veľkého, pozn. J. K.) očakávali v Aachene tiež tí, ktorí prišli z Panónie, Canizauci (chán Izák, pozn. J. K.) knieža Avarov, tudun a iní veľmoži a vojvodovia Slovanov bývajúci okolo Dunaja, ktorí sa dostavili k cisárovi na rozkaz veliteľov vojenských zborov poslaných do Panónie.“⁵⁵ Medzi slovanskými kniežatami, ktoré navštevovali ríšske snemy, museli byť aj veľmoži pochádzajúci z Nitrianska, konkrétne starší, po mene neznámi predstavitelia rodu Pribinovcov. Jedine tak, na základe staršej spolupráce s ríšskymi a bavorskými elitami, mohol Pribina získať (či skôr zdediť) svoje kontakty, ktoré mu neskôr dopomohli stať sa najvýznamnejším politickým aktérom na území Panónie. Práve spolupráca s bavorskými elitami, ktorá vyústila do vysvätenia kostola v Nitre salzburským biskupom Adalrámom, bola možnou príčinou vojenskej expanzie Mojimírovcov do Nitrianska. Mojimírovci sa tiež považovali za legitímnych šíritel'ov kres-

BARTOŇKOVÁ, Dagmar – VEČERKA, Radoslav, 2. vyd. Praha: Koniasch Latin Press, 2010, s. 23

⁵⁴ Annales regni Francorum, c. d., s. 39

⁵⁵ TAMŽE, s. 41

ťanstva, tentokrát však pod taktovkou Pasovskej diecézy, do ktorej misijnej sféry Nitriansko teoreticky tiež patrilo.

Proríšska orientácia kniežat zo stredného Podunajska, panujúcich v jeho severných častiach medzi Viedenským lesom, Blatenským jazerom a ohybom Dunaja, sa nezmenila ani počas vlády Ľudovíta Pobožného. Na sneme vo Frankfurte v roku 822 boli prítomní nielen Česi, novo etablovaní Moravia a v Panónii sídliači Avari, ale aj Praedenecenti – Slovania, obývajúci zrejme oblasť stredného a Dolného Potisia.⁵⁶ Ako je známe, zrejme v roku 833 obsadzujú Mojmírovci Nitriansko a knieža Pribina aj so svojimi mužmi odíde na územie Východnej marky spravované Ratbodom. Až týmto útokom a anexiou Nitrianska sa oslabuje funkčnosť Franskej politiky, *pax Francorum*, v Panónii. Oblasť niekdajšieho starovekého rímskeho limitu, ležiacu medzi Bratislavskou bránou a ohybom Dunaja, už priamo ohrozuje hegemonia Moravanov.

V južných častiach Panónie sa situácia v prvých decéniách 9. storočia vyvíjala odlišne. V súvislosti s franskými kampaňami proti Avarom, vedenými z oblasti severotalianskeho regiónu, je potrebné vysvetliť postavenie Friulského vojvodstva vo Franskej politike uplatňovanej voči Panónii. Tento politický útvar hral v rokoch 796 – 828 poprednú úlohu pri organizácii pohraničia franských štátov na severozápadnom Balkáne a pri „obnove“ ríšskej Pannónie vôbec. Už spomínaný friulský vojvoda Erik bol podriadený kráľovi Itálie, Pipinovi, a na územia, ktoré boli z Friulsku vydobyté, predovšetkým na územie medziriečia Drávy a Sávy, získal misijný nárok Aquilejský patriarchát.⁵⁷ Najdôležitejším mestom Friulsku a tiež presunutým centrom Aquilejského patriarchátu sa stalo mesto Cividale. O pozdvihnutie Aquilejského patriarchátu sa zaslúžil už samotný Karol Veľký,⁵⁸ ktorý zriadil Friulskú marku a intronizovaním svojho syna v Itálii pripravil pôdu pre postupnú inkorporáciu západobalkánskych území vrátane medziriečia Drávy a Sávy – najjužnejších častí Panónie – do Franskej ríše. Ako sa ukáže, friulskí vojvodovia a neskôr markgrófi budú v tomto úsilí narážať na sústavný odboj miestnych slovanských kniežat.

Najväčším protivníkom sa stáva okolo roku 819 posávsky vojvoda Ľudovít, vazal friulského vojvodu sídliači v Sisaku, spravujúci územia medzi Drávou a Sávou. Vojenskú vzburu mal Ľudovít vyprovokovať ako odvetu za politiku friulského vojvodu Kadolaha. Ľudovít je v prameňoch nazýva-

⁵⁶ TAMŽE, s. 47

⁵⁷ STEINHÜBEL, Ján. Nitrianske kniežatstvo. C. d., s. 88 – 89

⁵⁸ HOMZA, Martin. Stredná Európa I. Na začiatku stredoveku, c. d., s. 169

ný „vojvodom Dolnej Panónie“⁵⁹ a konflikt, ktorý vyvrcholí zjednotením viacerých okolitých slovanských kmeňov, má jasnú príčinu v odpore voči vojenským a integračným snahám franskej moci v tomto priestore. Tá vyžarovala, podobne ako rímska expanzia na prelome letopočtov, zo severotalianskeho regiónu Aquileje, resp. z Friulska. Cirkevnej jurisdikcii Aquilejského patriarchu malo náležať aj územie Ľudovítovho Posávstva. Po smrti Kadolaha ho na poste friulského vojvodu nahradil Baldrich. V nasledujúcich rokoch sa franskí vojvodovia a markgrófi snažili zabezpečiť hranice proti Bulharom, ktorí v rokoch 826 až 829 napádali franské územia v Panónii obývané Slovanmi a bavorskými kolonistami.⁶⁰ Keďže Baldrich bol v ochrane Panónie neúspešný a bulharské vojská pravdepodobne plienili dokonca v širšom priestore medzi Drávou a Rábou, kráľ ho z postu vojvodu zosadil.⁶¹ Na území medziriečia Sávy a Drávy, resp. Posávstva, sa v dôsledku nestability emancipoval nový, už probulharský vojvoda Ratimír,⁶² ktorý podobne ako jeho predchodca Ľudovít odolával až do roku 838 franským snahám o opätovné ovládnutie Posávstva.

Odlišný, priam západno-východný vektor kolonizácie a integrácie územia Panónie do Franskej ríše bol realizovaný z Korutánska. Západne od Panónie, ktorú v 40. rokoch organizujú pod svojou správou Pribinovci, bolo relatívne stabilným franským pohraničím alpské Korutánsko. Politická správa Korutánska bola pred rokom 828 zvyčajne personálne spätá so správou Východnej Marky, ktorá zaberala územia v rakúskom Podunajsku medzi Traungau a Viedenským lesom (na východ od Enže sa tieto územia nazývali aj Avariou alebo Panónskou markou), a to v osobe markgrófa, ktorý zodpovedal za obe samostatné „provincie.“⁶³ Práve z Korutánska inštalovanej cirkevnej správe salzburskej arcidiecézy náležala v tom čase (minimálne teoreticky) kolonizácia a misijná činnosť v centrálnych častiach niekdajšej rímskej Panónie. V čase, kedy územie medzi Savariou a Carnuntom spravovali pokrstené avarské kniežatá, územie okolo Balatonu a severného brehu Drávy mohli spravovať slovanské kniežatá Pribislav, Semika, Stojmír a Edgar, spomínané v spise *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*.⁶⁴ Títo veľmoži, ktorých kmeňové kniežatstvá boli poplatné korután-

⁵⁹ Annales regni Francorum, c. d., s. 43

⁶⁰ Annales Fuldenses. In *Magnae Moraviae fontes historici. Vol I. Annales et chronicae*, ed. BARTOŇKOVÁ, Dagmar et al. 2. vyd. Brno: Masaryková univerzita, 2008, s. 89 – 90

⁶¹ Annales regni Francorum, c. d., s. 48 – 49

⁶² STEINHÜBEL, Ján. Nitrianske kniežatstvo. C. d., s. 116

⁶³ TAMŽE, s. 103

⁶⁴ WOLFRAM, Herwig. *Conversio Bagoariorum et Carantanorum. Das Weißbuch der*

ským markgrófom, boli však sústavne ohrozovaní bulharskými vpádmi a o ich osude veľa nevieme.

Po roku 820 sú z Korutánska známi grófi Helmwin a Albgar. Neskôr, pred rokom 861, sa predpokladá, že hlavným korutánskym správcom bol dux Pabo⁶⁵ a jeho pohraničné kniežatstvo bolo rozdelené na menšie grófstva. Pabo, ktorý bol zrejme členom bavorského rodu Vilhelmovcov, vlastniaceho majetky najmä v grófstve Traungau, však mohol byť len jedným z viacerých korutánskych markgrófov.⁶⁶ Presah právomocí týchto korutánskych veľmožov mohol siahať tak do rakúskeho Podunajska (antické Noricum ripense), ako aj do južných oblastí Posávsko. Podľa Jána Steinhübla, korutánsky gróf Pabo spravoval po roku 828 aj územie Blatnianska.⁶⁷

Osobitým prameňom k poznaniu postavenia Panónie v 9. storočí sú notoricky známe *Fuldské anály*.⁶⁸ Tie existenciu Pribinovho a Kocelovho kniežatstva však nezaznamenávajú. Vzhľadom na záujem o situáciu na Rastislavovej Morave je však možné rekonštruovať z nich predpokladaný politický vývoj v oblasti severnej (Hornej) Panónie, resp. na územiach v bezprostrednom okolí starovekého rímskeho limitu medzi Viedenským lesom a ohybom Dunaja pri Aquincu (Budíne). Po roku 829 sa Panónia vo *Fuldských análoch* stráca a do popredia sa dostávajú nové kniežatstvá Slovanov, majúce vplyv v tejto oblasti, predovšetkým Moravské (veľkomoravské) kniežatstvo, ktoré medzičasom inkorporovalo územia Pribinovho Nitrianska. Moravskí Slovania, Sclavos Margenses, sa spomínajú vo *Fuldských análoch* prvýkrát v roku 846, kedy mal Ľudovít Nemec vytiahnuť proti Mojmírovi. Zvrhnutie Mojmíra a inštalácia Rastislava mohla mať príčinu v rozpínaní sa Moravanov na územia Frankami kontrolovanej Hornej Panónie, t. j. územia Podunajska medzi Rábou a Dunajom, aj keď letopisec zaznamenal dôvod iba vágne ako pokus o odpadnutie. Tézu, že problémom bola práve Mojmírova rozpínavosť do panónskeho Zadunajska alebo na západ, smerom do Východnej marky, podporujú aj stručné záznamy

---

Salzburger Kirche über die erfolgreiche Mission in Karantanien und Pannonien. 2. vyd. Lublana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 2012, s. 173, 82 – 83; k ich významu pozri aj STEINHÜBEL, Ján. Nitrianske kniežatstvo. C. d., s. 103 – 105

⁶⁵ KLIKA, Matej. Pannonia as a Space and the Importance of Pribina in the Integration Process of the Pannonian Area into the Frankish Empire. In *Slovakia and Croatia. Historical Parallels and Connections (until 1780)*, eds. BUDAK, Neven – HOMZA, Martin. Bratislava – Záhreb: Post Scriptum, 2013, s. 58

⁶⁶ TAMŽE

⁶⁷ STEINHÜBEL, Ján. Nitrianske kniežatstvo. C. d., s. 174

⁶⁸ *Annales Fuldenses*, c. d., s. 87 – 132

z viacerých letopisov,⁶⁹ predovšetkým *Hildesheimských análov*, ktoré spomínajú, že Ľudovít Nemec si podmanil Panóniu. Autori franských letopisov poznali Moravské kniežatstvo, avšak udalosti spojené s dosadením Rastislava zaznamenávajú najčastejšie ako podmanenie Panónie.

V súvislosti s hranicou Franskej ríše v priestore medzi Bratislavskou bránou a riekou Rábou je nutné premostiť výklad k problematike správy a politickej organizácie franskej Hornej Panónie. Ako sme už uviedli, oblasť medzi Carnuntom, Savariou a Neziderským jazerom bola v prvých dvoch decéniách 9. storočia spravovaná avarskými predákmi, vernými vazalmi franských kráľov, ktorí prijali kresťanstvo a boli verní franskej politickej štruktúre. Menovite kapkanom Teodorom,⁷⁰ ktorý sem na hranicu s Franskou ríšou prišiel potom, ako nemohol už obývať pôvodné regióny hlbšie v Karpatskej kotline, ohrozované novými slovanskými kniežatami. Ďalšími kaganmi, spravujúcimi územie medzi Carnuntom a Savariou, boli Abrahám a už spomínaný Izák (Canizauci). Kaganát v tejto oblasti, ktorý mal status autonómneho barbarského kmeňového kniežatstva (H. Wolframom označovaného ako *Tributärkhaganat*), avšak plne vazalsky pripútaného k Franskej ríši a otvoreného kresťanskej misijnej činnosti v tomto priestore, pretrval minimálne do roku 822.⁷¹

K veľkým zmenám došlo v roku 828. Kranjsko a Korutánsko bolo zreorganizované a rozdelené do právomoci bavorských grófov (markgrófov). Hornopanónsky kaganát zaniká a je pričlenený do Východnej marky, pod priamu kontrolu jej prefekta. Od roku 833 začal toto územie spravovať Ratbod. V roku 844 sa v prameňoch objavuje existencia druhého, Východnej marky podriadeného grófstva, ležiaceho medzi potokom Zöbernbach a riekou Rábou, s hlavným centrom v panónskej Savarii. Na čele tohto pohraničného útvaru stál najprv gróf Rihhari.⁷² Ján Steinhübel považuje Savariu za centrum iného útvaru, Dudlebského grófstva,⁷³ ktoré získalo svoje pomenovanie po slovanských kmeňoch Dudlebov, a ktorého spádové územie ležalo predovšetkým na juh od Savarie. Dudlebovia sa do týchto

⁶⁹ Pre zjednodušenie odkazu uvádzame celú edíciu prameňov: BARTOŇKOVÁ, Dagmar et al. (eds.). *Magnae Moraviae fontes historici. Vol. I. Annales et chronicae*, 2. vyd. Pozri heslá Hildesheimské anály na s. 157, Weisseburské anály na s. 159, Altaiské anály na s. 165, Lambertove anály na s. 181, Magdeburské anály na s. 271 a Anna-lista Saxo na s. 255.

⁷⁰ WOLFRAM, Herwig. *Die Geburt Mitteleuropas*. Berlin: Siedler, 1987, s. 259

⁷¹ TAMŽE, s. 259

⁷² TAMŽE, s. 277

⁷³ STEINHÜBEL, Ján. Nitrianske kniežatstvo. C. d., s. 163 – 170

končín dostali nútenou migráciou po tom, ako boli v druhej tretine 6. stor. podrobení Avarmi v oblasti ukrajinskej Volyne. Autor identifikuje mená niekoľkých grófov dudlebského grófstva. Mali byť nimi veľmoži bavorského resp. franského pôvodu: Albgar, ktorý mal vládnuť medzi r. 828 – 844, Richard (spomínaný Rihhari), vládnuci v rokoch 844 – 857, ďalej Odolrik a Ernest, ktorí územie spravovali niekedy pred rokom 877.⁷⁴ Po roku 840 malo byť Dudlebsko začlenené do Panónie ovládanej Pribinovcami, aj keď jeho správa bola ponechaná pôvodným grófom. Najvýznamnejším mestom na území Dudlebska mala byť niekdajšia antická Savaria. V Savarii bol v 9. storočí vystavaný malý okrúhly hrad,⁷⁵ ktorý bol zrejme hlavným sídlom markgrófov spravujúcich túto časť Východnej marky.

V roku 855 mal Rastislav vyplieniť a spustošiť osídlenie pohraničného obyvateľstva za Dunajom.⁷⁶ Fuldský letopisec mal na mysli azda nielen miesta Východnej marky v dnešnom Rakúsku, ale pravdepodobne si Moravia podmaňovali územia v bezprostrednom okolí niekdajšieho rímskeho limitu, v bližšie neznámych súradniciach medzi Carnuntom a Aquincom.

Panónia sa spomína vo *Fuldských análoch* v roku 861, kedy mal východofranský kráľovič Karolman vyhnáť veľmožov – markgrófov – spravujúcich hranicu na území Korutánska a Panónie.⁷⁷ Zrejme v súvislosti s Karolmanovou vzburou bol zabitý aj panónsky (blatniansky) knieža Pribina, ktorý padol v bitke s Moravanmi.⁷⁸ Javí sa teda ako logické, že v rokoch 861 – 864 siahala politická kontrola Moravanov už na územie Hornej, t. j. severnej Panónie. V roku 864 sa Rastislav ukrýval pred Ľudovítom Nemcom v „civitas Dowina“, pevnosti stotožňovanej najčastejšie s Devínom, ležiacej nad sútokom Moravy a Dunaja.⁷⁹ Okolie ruín panónskeho Carnunta na opačnom dunajskom brehu teda už muselo byť Moravanmi dlho kontrolované. Začiatok moravskej kontroly brehu Dunaja v oblasti Carnunta musíme teda predpokladať najneskôr v roku 855, kedy Rastislav plienil aj franské (bavorské) osídlenie v dnešnom Dolnom Rakúsku.⁸⁰ Ak by v rokoch 855 – 861 Moravia nekontrolovali strategicky významné územia v zadunajskej

⁷⁴ TAMŽE, s. 167

⁷⁵ TAMŽE

⁷⁶ Annales Fuldenses, c. d., s. 95

⁷⁷ TAMŽE

⁷⁸ WOLFRAM, Herwig. *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*. Das Weißbuch der Salzburger Kirche über die erfolgreiche Mission in Karantanien und Pannonien. C. d., s. 78

⁷⁹ Annales Fuldenses, c. d., s. 99

⁸⁰ TAMŽE, s. 95

Panónii, t. j. okolie Carnunta a územia medzi niekdajším Brigetiom a ohybom Dunaja, nemohli by v roku 861 tak ľahko napadnúť pribinovské Panónske kniežatstvo.

Za Dunaj, na územie niekdajšej Hornej Panónie, muselo siahať aj Svätoplukovo kniežatstvo (regnum Zuentibaldi, t. j. Nitriansko) plienené Karolmanom počas veľkej vojenskej kampane v roku 869.⁸¹ Aj v tomto prípade chýba zmienka o Panónii, resp. Hornej Panónii ako takej. Dá sa z toho usudzovať iba toľko, že k Svätoplukovmu Nitriansku musela byť jej veľká časť, predovšetkým na severovýchode v oblasti okolo Brigetia (Komárna), už pripojená, zatiaľ čo Rastislav kontroloval pravý breh v oblasti Bratislavy, resp. sútoku Moravy a Dunaja. Pre rok 884⁸² možno z *Fuldských análov* opäť vyvodiť trvalé obsadenie zadunajského predpolia Svätoplukovými Moravanmi, keďže sa tu spomína iba pohraničie Norikov – t. j. obyvateľov Východnej Marky (podľa niekdajšej rímskej provincie Noricum na území dnešného Rakúska) – a Svätoplukovi Slovania. Panónia sa v tomto kontexte nespomína.

Z *Fuldských análov* teda možno dedukovať, že bezprostredná oblasť okolia pravého brehu Dunaja medzi starovekými mestami Brigetio a Aquincum sa najneskôr v rokoch 855 – 861 dostáva pod priamu kontrolu Moravanov. Východofranskí markgrófi si však mohli udržať moc v oblasti rímskeho limitu medzi Neziderským jazerom, riekou Rábou a antickou Arrabonou. Toto grófstvo (prvým známym správcom bol Richard – Rihhari) bolo dostupné aj z oblasti Korutánska. Husté lužné lesy medzi Malým a Mošošským Dunajom donútili aj starovekých Rimanov stavať vojenské pevnosti (Ad Flexum – uhorský Mošoš) na brehoch Mošonského ramena. Práve táto oblasť mohla byť naďalej kontrolovaná markgrófmí z územia Východnej marky aj počas vlády Rastislava na Morave. Strategická oblasť sútoku Moravy a Dunaja, Carnunta a ľavého brehu Litavy však bola pravdepodobne kontrolovaná Moravanmi, keďže tí sa v tom období opevňovali na Devíne.

Za úplne kľúčové územie Východofranskej ríše s rozvinutou správou a hospodársko-majetkovou štruktúrou, ktorá sa na území panónskeho Zadunajska v 9. storočí vyvinula, treba považovať práve Panónske kniežatstvo vybudované kniežacou dynastiou Pribinovcov z Nitry. Hlavným centrom tohto útvaru bol Pribinom vybudovaný Blatnohrad (Zalavár), opevnené sídlisko s kniežacími kostolmi, bazilikou a kniežacím dvorcom,

⁸¹ TAMŽE, s. 103

⁸² TAMŽE, s. 113

ktoré bolo umiestnené na ostrove v močiaroch pri juhovýchodnom cípe Balatonu. Tomuto útvaru sa na rozdiel od oblastí pri Dunaji, kde ako vidíme bol politický vývoj v 9. storočí veľmi nestabilný, venovala v historiografii i archeologickom prieskume väčšia pozornosť. Keďže informácie o Pribinovom a Kocelovom kniežatstve z dokumentu *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* boli už historiografiou dôkladne analyzované, zhrnieme najprv správy, ktoré nám o ňom zanechal autor pokračovania *Fuldských análov* a ktoré sa vzťahujú k obdobiu vlády panónskeho a korutánskeho kniežaťa Arnulfa. Člen franského cisárskeho rodu Karolovcov zdedil správu Panónie po smrti Kocela v roku 876 a podržal si ju až do roku 884, keď Panóniu dobyl Svätopluk.⁸³ Spolu s Korutánskym a Panónskym kniežatstvom získal Arnulf aj kniežatstvo v medziriečí Drávy a Sávy (Posávsko).

Z naračných prameňov, predovšetkým z *Fuldských análov* a *Spisu o Obraťení Bavorov a Korutáncov*, vyplýva, že Panónske kniežatstvo, ktoré sa tu medzi rokmi 844 – 884 vybudovalo, bolo už pevne konštituovaným, opevneným, kultúrne a hospodársky rozvinutým územím, ktoré nemalo len funkciu pohraničného markgrófstva, ale samostatného, do systému Východofranskej ríše plne integrovaného politického útvaru – kniežatstva. Do osobitného zreteľa sa Panónia dostáva vo *Fuldských análoch*, resp. v ich reznianskom (regensburskom) pokračovaní až v roku 884, kedy o vojne na území Panónie dosť obsiahlo informuje už ďalší autor. Vojna, na ktorej konci získal Svätopluk Panónske kniežatstvo, mala príčinu (či skôr zámienku?) vo vývoji na území Východnej marky, kedy panónske a korutánske knieža Arnulf neochránil markgrófa Východnej marky Ariba, Svätoplukovho spojenca, pred zvrhnutím a vyhnaním z Východnej marky zo strany synov Vilhelma a Engelšalka. Po prvých vpádoch Svätopluka na území Východnej marky sa konflikt nakoniec rozšíril aj do Dolnej Panónie. Z *Fuldských análov* nepriamo vyplýva,⁸⁴ že Svätoplukovi a jeho obrovskému vojsku sa podarilo obsadiť centrálnu časť niekdajšej antickej provincie, ktorú spravoval panónsky a korutánsky vojvoda a budúci východofranský kráľ a cisár, Arnulf. Panónia, vyplienená a podrobená kráľom Svätoplukom, sa nachádzala medzi riekami Dunaj na východe, Rába na severe a Dráva na juhu, kde hraničila s panstvom posávského vojvodu Braslava, ako je zrejmé z textu análov.⁸⁵ Dôležité však z nášho pohľadu je, že letopisec o dobytí Arnulfovej Dolnej Panónie (Panónskeho kniežatstva) referuje ako o hrozivej

⁸³ WOLFRAM, Herwig. Die Geburt Mitteleuropas, c. d., s. 290

⁸⁴ Annales Fuldenses, c. d., s. 114 – 120

⁸⁵ TAMŽE, s. 114 – 120

udalosti, ktorá mala za následok zničenie nádhernej krajiny. Opis týchto udalostí glosuje aj patetickými vyjadreniami.⁸⁶ Podľa letopisca musel Svätopluk na dobytie Panónskeho kniežatstva zhromaždiť vojská zo všetkých kútov svojho kráľovstva,⁸⁷ o čom svedčí zrejme aj správa neznámeho očitého svedka, ktorý informoval, že „na jednom mieste bolo možno vidieť ako jeho vojsko prechádza od východu až do západu Slnka“⁸⁸. Svätopluk teda túto vojnu vôbec nepodcenil, dôkladne sa pripravil na dobýjanie rozľahlého a dobre opevneného územia. Predpokladal, že Karolovec Arnulf spraví všetko pre jeho obranu ako dôležitého územia, ku ktorému mal osobne blízky vzťah. Spôsob, akým opisuje letopisec vyplienenie Panónskeho kniežatstva, ležiaceho na východ a juhovýchod od Ráby, sa výrazne odlišuje od spôsobu, akým pomerne marginálne referuje o vpádoch Svätopluka na územia Východnej Marky, ktoré ležali medzi Enžou a Viedenským lešom.⁸⁹ Letopisec tieto územia dokonca nazýva iba „pohraničím“. Z *Fuldských análov* je zrejmé, že Panónia, ktorú vybudovali Pribina, Koceľ a Arnulf, predstavovala vrcholný úspech bavorskej a salzburskej cirkevno-správnej politiky na území Karpatskej kotliny, ktorý bol dosiahnutý v spolupráci s vojensko-politickými slovanskými špičkami. Svätopluk musel spustošiť a obsadiť práve bývalé centrum kniežatstva Pribinovcov, jedine to mohol mať na mysli autor letopisu pod spojením „najväčšia časť Panónie“.⁹⁰ Práve Blatnohrad (urbs Paludarum, Mosapurc) a jeho okolie bol najvýznamnejším populačným centrom Arnulfovej Panónie, s najvyššou koncentráciou kostolov, zatiaľ čo panstvo vojvodu Braslava, t. j. Posávské kniežatstvo medzi Drávou a Sávou, ostalo podľa všetkého nedotknuté Svätoplukovým záborom. Aj toto územie už bolo, na rozdiel od čias panovania vojvodov Ľudovíta a Ratimíra, integrovanou súčasťou východofranskej Panónie, jeho správca bol Arnulfovým človekom. Arnulf sa opätovne zmocnil Blatnianska až po Svätoplukovej smrti v roku 896,⁹¹ kedy sa stal pánom Blatnohradu (urbs Paludarum) už spomínaný vojvoda Braslav. Medzičasom plienili Panóniu aj vojská starých Uhrov.

Na základe svedectva *Fuldských análov* treba konštatovať, že v roku 884 sa Svätopluk stáva lénnikom cisára Karola Tučného práve z dôvodu fak-

⁸⁶ TAMŽE, s. 116 – 117. Hinc dolus, anxietas tibi, formosissima tellus, Hinc labor exoritur, quondam Pannonia felix a d'alej Hic patriae planctus simul et miserabile funus.

⁸⁷ TAMŽE, s. 117

⁸⁸ TAMŽE, s. 118

⁸⁹ TAMŽE, s. 114, 116

⁹⁰ TAMŽE, s. 117

⁹¹ TAMŽE, s. 126

tického ovládnutia niekdajšieho východofranského Panónskeho kniežatstva Pribinovcov. Svätopluk sa dobytej Panónie nevzdal a uzavretie lénnej dohody s franským kráľom bolo predovšetkým politickým kompromisom, ktorým si rímsky cisár Karol Tučný de iure ponechal formálnu vládu nad touto významnou provinciou, zatiaľ čo jej faktický vládca Svätopluk prijal podriadenosť voči východofranskej politickej štruktúre. Arnulf, nástupca Karola III. na východofranskom tróne, sa však s ponížujúcim kompromisom nehodlal zmieriť. Neúspešne sa snažil získať Panóniu, nakoniec však musel so Svätoplukom uzavrieť mier.⁹²

Hornopanónska oblasť, rozprestierajúca sa východne od antických miest Carnunta a Scarbantie, ohraničená riekami Rábou a Dunajom, v rokoch 884 – 894 už pravdepodobne tiež spadala do politickej a vojenskej kontroly Moravanov. Dá sa tak usudzovať aj z jednotlivých miest, v ktorých sa konali rokovania a kde franskí kráľi riešili so Svätoplukom jeho postavenie voči Ríši, ako aj otázky spojené s Panóniou. Jedno z takýchto miest, kde sa konali rokovania medzi Svätoplukom a Karolom Tučným,⁹³ Monte Comiano, treba lokalizovať na pomedzie oblastí, ktoré boli pod politickou kontrolou Moravanov a Frankov (Bavorov). Väčšina historikov lokalizuje toto miesto práve do oblasti okolia Tullnu a okrajov Viedenského lesa.⁹⁴ Spornejšie miesto Omuntesperch, ďalšie miesto rokovaní Svätopluka a Arnulfa,⁹⁵ býva lokalizované buď do širšieho okolia Viedenského lesa, alebo je stotožňované s neskoršou Pannonhalmou. Rokovanie medzi Svätoplukom a Arnulfom v roku 890 sa odohralo počas Arnulfovho ťaženia na Svätoplukom kontrolované územie. Potvrďuje to predkladanú tézu, že Svätopluk si do roku 894 podržal Hornú aj Dolnú Panóniu. Za panovania Svätopluka, ako je zrejmé z *Fuldských análov*, bola Horná aj Dolná Panónia fakticky kontrolovaná Moravanmi.

Ako sme zhrnuli na základe svedectva *Fuldských análov*, Panónske kniežatstvo pred rokom 884 rozhodne nebolo nestabilným pohraničným grófstvom, spravovaným z nevyhnutnosti obrany vnútrozemia Franskej ríše, ale bolo rozvinutým kultúrnym ranostredovekým kniežatstvom, ktoré pred Arnulfom fakticky vybudovali slovanské kniežatá z nitrianskeho rodu Pribinovcov. Najbližšou analógiou k tomuto útvaru bolo v rámci Franskej ríše zaiste Korutánsko. Podobnú úlohu plnilo v rokoch 796 až 828 aj Friulské markgrófstvo s centrom v Cividale, s vlastnou cirkevno-správnou jed-

⁹² TAMŽE, s. 120

⁹³ TAMŽE, s. 119

⁹⁴ TAMŽE

⁹⁵ TAMŽE, s. 120

notkou, Aquilejským patriarchátom, ktoré malo funkciu kultúrneho či tzv. interakčného miesta.⁹⁶ Úlohu významného cirkevného centra indikuje v prípade Blatnohradu prítomnosť relikvií, ostatkov sv. Hadriána. Tie boli uložené v impozantnej bazilike, dedikovanej rovnomennému svätcovi, pre ktorej stavbu vyslal do Pribinovho hradného centra najlepších remeselných majstrov salzburský arcibiskup Liupram.⁹⁷ Pri kostole pôsobili trvalo usídlení salzburskí archipresbyteri, menovite kňazi Dominik, Svarnagal, Altfried a Richpald.⁹⁸ Kostol sv. Hadriána mal aj funkciu arcibiskupského reprezentatívneho chrámu, pre potreby salzburského arcibiskupa tu bol pristavaný aj drevený palác. Na hradnom ostrove (Vársziget) boli vysvätené aj ďalšie dva kostoly, kostol Panny Márie a Kostol sv. Jána Krstiteľa,⁹⁹ vytvárajúce tak spolu reprezentatívne centrum Pribinovho kniežatstva a salzburského arcibiskupa. Na základe najnovších archeologických výskumov, ktoré odkryli základy honosnej kamennej stavby, možno konštatovať, že počas vlády Arnulfa bola v Blatnohrade vybudovaná kniežacia falc, teda kamenne palácové sídlo panovníka.¹⁰⁰ Blatnohrad sa tak stal rezidenciou kniežaťa, ktorý bol zároveň následníkom Východofranského trónu a členom cisárskej dynastie Karolovcov.

Koceľov a Arnulfov Blatnohrad teda nebol žiadnou pohraničnou pevnosťou. V Panónskom kniežatstve, ako je známe z *Conversia*, bola počas dôb Pribinu a Kocľa vysvätená celá sieť kostolov, na základe ktorých možno určiť minimálny rozsah kniežatstva smerom na juhozápad a juhovýchod. Na juhozápade vysvätil biskup Liupram kostol v Ptui (ad Bettobiam) a rovnako na juhovýchode rozsah kniežatstva rámcuje kostol vysvätený v Päťkostolí (Quinque Basilicae).¹⁰¹ Obe lokality sú späté s významnými antickými centrami, boli to staroveké rímske panónske mestá. Ako sme spomenuli, rímske mesto Poetovio, ktoré vzniklo pri lokalite vojenského tábora z obdobia prvého cisára Augusta, získalo za cisára Trajána okolo roku 100 mestský status colonia. Ležalo na starobylej Jantárovej ceste medzi Savariou a Emonou. Toponymum lokality malo, na rozdiel od Päťkostolia, v čase Pribinu síce skomolenú, ale zachovanú podobu. V prípade Päťkostolia (antického Sopiana) sa názov úplne pozmenil, a preto možno usudzovať, že kultúrna kontinuita kresťanského romanizovaného obyv-

⁹⁶ HOMZA, Martin. Stredná Európa I. Na začiatku stredoveku. C. d., s. 170

⁹⁷ WOLFRAM, Herwig. *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*, c. d., s. 205

⁹⁸ HOMZA, Martin. Stredná Európa I. Na začiatku stredoveku. C. d., s. 159

⁹⁹ SZÓKE, Béla Miklós. Die Karolingerzeit in Pannonien, c. d., s. 236

¹⁰⁰ TAMŽE, s. 310 – 312

¹⁰¹ WOLFRAM, Herwig. *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*, c. d., s. 76, 205

teľstva bola v čase avarskeho kaganátu úplne prerušená. Mesto pomenovali Pribinovci podľa zachovaných nádherných sakrálnych stavieb – piatich bazilik –, ktoré tu pri obnove Panónie v 9. storočí našli. V skutočnosti sa však nejednalo len o baziliky, ale aj o zachované impozantné pohrebne kaplnky cellae memoriae, ktoré sa na ranokresťanskom pohrebisku zo 4. storočia dodnes zachovali. Tie boli pripojené k podzemným pohrebným komorám bohatých členov rímskej kresťanskej komunity. Tieto siene boli vyzdobené nástennými maľbami. Antické rímske mesto Sopianae bolo vybudované zrejme až v 2. storočí (na rozdiel od väčšiny panónskych centier akými boli Ptuj, Carnuntum, Aquincum, Savaria). V polovici 3. storočia bola pôvodná štruktúra mesta zničená a na jej mieste v ďalších desaťročiach prebiehala nová zástavba.¹⁰² Mesto získava na význame za čias vlády Galéria (za tetrachie cisára Diokleciána), kedy sa stáva sídlom civilnej správy provincie Valéria a stavajú sa tu nové verejné budovy.¹⁰³ Starobylé rímske kresťanské dedičstvo, na ktoré nadviazali v 9. storočí Pribinovci so salzburskými arcibiskupmi, predurčilo, aby toto mesto bolo podobne obnovené aj pri vzniku Panónskeho (neskôr Uhorského) kráľovstva, ktoré budoval kráľ Štefan. Ten, ako je známe, zriadil v roku 1009 biskupstvo v Páťkostolí.¹⁰⁴ V 10. storočí mierne pozmenený názov lokality na Quinque Ecclesiae,¹⁰⁵ však stále svedčí o sídelnej a sakrálnej kontinuite tohto mesta s dobou Pribinovcov.

Páťkostolie a Ptuj nie sú jedinými topografickými bodmi, v ktorých pribinovská Panónia stavia na základoch rímskeho dedičstva. Neskororímske sídlisko Valcum v lokalite Keszthely-Fenekpuszta, vzdialené iba 9 kilometrov od Blatnohradu, bolo osídlené panónskymi kresťanmi, nositeľmi tzv. keszthelyskej kultúry, ešte v 7. storočí n. l.¹⁰⁶ Potom bolo sídlisko dočasne opustené. Lokalita bola opätovne osídlená slovanským alebo slovensko-bavorským obyvateľstvom najneskôr v 9. storočí.¹⁰⁷ Dôležitá je však antická história tohto miesta. Lokalita Keszthely-Fenekpuszta sa nachádza v močiarnej depresii na juhozápadnom konci Balatonu. Prvé rímske osídlenie sa spolu s nekropolou datuje do 1. storočia n. l. a pretrvávalo aj v 3. storočí. Koncom 3. storočia sa kontinuita osídlenia prerušuje. Antická osada s charakterom mestečka je obnovená za cisára Konšancia II, t. j. v čase po

¹⁰² PÓCZY, Klára. Pannonian cities. In *The archeology of Roman Pannonia*, eds. LÉNGYEL, Alfonz – RADAN, George. Budapešť: Akadémiai Kiadó, 1980, s. 261 – 268

¹⁰³ TAMŽE

¹⁰⁴ STEINHÜBEL, Ján. Nitrianske kniežatstvo. C. d., s. 374

¹⁰⁵ WOLFRAM, Herwig. *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*, c. d., s. 211

¹⁰⁶ STEINHÜBEL, Ján. Nitrianske kniežatstvo. C. d., s. 150

¹⁰⁷ TAMŽE, s. 151

povolení kresťanstva v Rímskej ríši. Sídliisko teda získalo v 4. storočí mestský charakter a bolo opevnené múrom s početnými baštami. Vnútri neskororímskych hradieb sa preskúmali domy, stavby typu villa a sklad potravín horreum. Z piateho storočia pochádza aj kresťanská kaplnka, cella memoriae, ktorá bola vystavaná nad podzemnou hrobkou.¹⁰⁸ Pri sídlisku sa nachádzala aj ranokresťanská bazilika.¹⁰⁹ Stavbu kostola, tvorenú zastrešenou hlavnou loďou a presbytériom zakončeným apsidou, opevňovali po bokoch dve obranné veže.¹¹⁰ Vstupu do kostola predchádzal veľký peristýlový dvor, architektonický prvok typický pre rezidenčné časti rímskych villae. Stavba kresťanskej baziliky mohla teda nadväzovať na staršiu rezidenčnú budovu rímskej villy, ktorá bola neskôr prestavaná za účelom sakrálnnej stavby.

Conversio zaznamenáva mnoho toponým kostolov, ktorých lokalizácia v rámci územia Panónskeho kniežatstva je predmetom diskusií. Ďalšou archeologicky identifikovanou stavbou je kostol odkrytý v lokalite Zalavár-Récéskút, u ktorého sa predpokladá architektonický vplyv z jadranskej (aquilejskej) oblasti.¹¹¹ Významnou archeologickou lokalitou v blízkosti Blatnohradu je aj kostol v Zalasabár-Borjuállássziget. Archeológ R. Müller základy stavby, stojacej v priestore palisádového dvorca,¹¹² identifikoval ako pravdepodobný kostol Pribinovho veľmoža Witemíra, ktorý bol vysvätený salzburským arcibiskupom Adalvínom a dedikovaný ku cti sv. Štefana v roku 864.¹¹³ Práve tento objekt, pri ktorom sa našli aj pozostatky obytnej rezidenčnej stavby – sídla lokálneho svetského veľmoža, bol zrejme typickým príkladom vlastníckeho kostola, kedy kňaz pôsobil priamo na majetku veľmoža a vykonával duchovnú službu pre jeho rodinu i okolité služobné obyvateľstvo (servi), obhospodarujúce majetky zemepána. O početnom produktívnom obyvateľstve, ktoré bolo s veľmožským kostolom previazané, svedčí aj rozsiahle pohrebisko. V blízkosti kostola bolo identifikovaných až 805 hrobov. Prenos tohto spoločenského modelu z Franskej ríše, t. j. existencia vlastníckeho kostola v lokalite, indikuje aj architektonický typ kostola charakteristického pre západoeurópsku oblasť. Na jeho stav-

¹⁰⁸ FÜLEP, Ferenc. Pannonia research in Hungary. In *The archeology of Roman Pannonia*, eds. LENGYEL, Alfonz – RADAN, George. Budapešť: Akadémiai Kiadó, 1980, s. 46

¹⁰⁹ TAMŽE, s. 46

¹¹⁰ THOMAS, Edit Baja. Römische Villen in Pannonien, c. d., s. 67

¹¹¹ SZÓKE, Béla Miklós. Die Karolingerzeit in Pannonien, c. d., s. 465

¹¹² TAMŽE, s. 408 – 409

¹¹³ WOLFRAM, Herwig. *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*, c. d., s. 78, 209

bu boli sekundárne využité aj početné staroveké rímske tehly a škridle. Podobným príkladom, akým je vlastnícky kostol veľmoža Witemíra, mohol byť aj kostol sv. Petra vysvätený v roku 865 na Unzatovom majetku Cella.¹¹⁴

Na západ od Blatnohradu sa zvykne lokalizovať kostol na mieste Dudleipin, najčastejšie stotožňovaný s rakúskou lokalitou Radkersburg an der Mur.¹¹⁵ V tomto prípade by kostol mohol poukazovať na západnú hranicu Panónskeho kniežatstva, t. j. hranicu s Korutánskom. Dôležité patrocínium sv. Ruperta, odkazujúce na misijnú činnosť Salzburgu, niesol kostol na lokalite v Salapiugin vysvätený ešte za čias Pribinu. Miesto stotožňované najčastejšie so Zalabérom možno lokalizovať aj na iných miestach povodia riečky Zaly, napríklad v jej ohybe medzi dnešnými dedinami Zalaszentiván – Petőhenye – Alibánfa.¹¹⁶ V týchto končinách musela ležať časť Pribinovho kniežacieho hospodárskeho zázemia, alódia, z ktorého bolo v rokoch 852 – 853 vyňaté isté územie a dané Salzburskému arcibiskupstvu.¹¹⁷ Podstatný je však fakt, že na západ od Balatonu sa územná a hospodárska kontrola Pribinovcov etablovala ako prvá, ešte do roku 860. Tieto majetky neboli ohrozované potenciálnym konfliktom zo strany Moravanov a Bulharov, ako napríklad územia v smeroch na Pätkostolie alebo Bakonský les, a práve preto ich bolo vhodné odovzdať do správy cirkevnej inštitúcie. Vôbec, prevod kniežaťom alebo aj veľmožom kontrolovaného majetku do rúk salzburských klerikov sa javí ako osvedčený nástroj hospodárskej exploatacie Panónie. Na tento jav odkazuje aj darovanie majetkov kňazom Ermpertovi a Sandratovi.¹¹⁸ Tieto boli ešte za čias Pribinu vyňaté z majetku vlastneného (alebo iba ako léna spravovaného) Kocelom, a darované spomínaným salzburským kňazom, ktorí tu mali vysvätené kostoly. *Conversio* pritom zaznamenáva aj akt ohraničenia vyňatého územia.¹¹⁹ Časť Pribinových „poddaných“ (servi) bývajúcich na veľkostatkoch na území Panónie sa už v polovici 9. storočia dostáva do služobného vzťahu voči salzburským klerikom. Pribinovci teda zavádzajú na svojom území ranofeudálne spoločenské vzťahy.

Pri budúcom skúmaní a lokalizácii kostolov, ktoré mali byť vysvätené salzburským arcibiskupom počas panovania Pribinu, Kocel'a, Arnulfa, prípadne aj posávského, respektíve dolnopanónskeho vojvodu Braslava, treba,

¹¹⁴ TAMŽE, s. 207

¹¹⁵ TAMŽE, s. 210

¹¹⁶ SZÓKE, Béla Miklós. Die Karolingerzeit in Pannonien, c. d., s. 227

¹¹⁷ TAMŽE, s. 228

¹¹⁸ WOLFRAM, Herwig. *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*, c. d., s. 75 – 78

¹¹⁹ TAMŽE, s. 74 – 75

podľa nášho názoru, zamerať pozornosť predovšetkým na región na severozápadnom a severovýchodnom pobreží Balatonu, v oblasti Balatonskej vrchoviny a južných svahov Bakonského lesa.

K uvedenému názoru sme dospeli na základe nasledovných dôkazov. O ostatných kostoloch, vymenovaných v *Conversiu*, nemáme také jasné informácie a tieto stavby neboli dodnes identifikované. Kostol vo Weride sa podľa H. Wolframa zrejme tiež nachádzal na ostrove alebo polostrove Balatonu,¹²⁰ prípadne Malého Balatonu. Podobne, v okolí tejto vodnej plochy, treba lokalizovať aj kostol na mieste Fizkere.¹²¹ Kostoly v lokalitách ako Lindolveschirichun, Wiedhereschirichun, Isangrimeschirichun, Beatuse-schirichun, Paldmunteschirichun, Otachareschirichun a Muzziliheschirichun, mohli mať toponymum odvodené od vlastníka franského, bavorského alebo slovanského pôvodu.¹²² K vlastnému menu sa pripojila koncovka „-chirichun“, označujúca kostol. Podobne ako v prípade Witemíra a Unzata, aj pri týchto kostoloch možno predpokladať existenciu rezidenčného a hospodárskeho dvorca. Podľa J. Steinhübla obyvateľstvo žilo na týchto lokalitách už pred konštituovaním kniežatstva Pribinovcov. V takomto prípade sa teda mohlo jednať o kostolné lokality späté s ruinami po antickom, rímskom osídlení Panónie, v okolí rímskych villae, na lokalizáciu ktorých v okolí Balatonu ešte poukážeme.

Ako sme uviedli, v časoch Arnulfa bolo Panónske kniežatstvo už rozvinutým kultúrnym územím a kniežacia falca, vystavaná v Zalavári, nebola žiadnym pohraničným hradom. Práve preto usudzujeme, že centrum Panónskeho kniežatstva bolo s najvyššou pravdepodobnosťou chránené aj zo severovýchodného smeru sústavou opevnených miest kontrolovaných slovanskými a bavorskými veľmožmi. Táto sústava opevnených miest ho zo severovýchodu chránila vo vzdialenosti aspoň dvoch dní cesty. A práve v tomto smere, medzi Zalavárom, Balatonom a Bakonským lesom, sa archeológom podarilo identifikovať veľké množstvo starovekých rímskych vidieckych sídel (villae),¹²³ ktoré boli centrami poľnohospodárskych statkov. Staroveké osídlenie, ktoré sa nachádzalo v priestore na severnom a severozápadnom brehu Balatonu, v okolí Keszthelyjských vrškov, Balatonskej vrchoviny a južných častí Bakonského lesa, poukazuje v časoch Rímskej ríše na pravdepodobne najviac agrárne exploatovaný región v cen-

¹²⁰ TAMŽE, s. 210

¹²¹ TAMŽE

¹²² SZŐKE, Béla Miklós. Die Karolingerzeit in Pannonien, c. d., s. 232

¹²³ THOMAS, Edit Baja. Römische Villen in Pannonien, c. d., s. 13 – 127

trálnych častiach rímskej Hornej Panónie. Domnievame sa, že v 9. storočí bavorsko-slovanskí zemepáni a salzburskí klerici nadviazali na rozvoj tohto regiónu, a preto aj v tomto priestore treba hľadať lokality kostolov uvádzané v *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*. Vilové rímske stavby museli na nových obyvateľov pôsobiť impozantne a poslúžili im aj ako zdroj stavebného materiálu. Niektoré boli aj sekundárne využívané. V nasledujúcej časti opíšeme niektoré lokality, v okolí ktorých bude treba zvážiť lokalizáciu kostolov a sídelnú aktivitu v období Pribinovcov a Arnulfa.

V 3. a 4. storočí sa súkromné majetky rímskych veľkostatkárov stávajú cieľmi barbarských nájazdov. Z tohto dôvodu mnohé panónske „villy“ získavajú fortifikačné prvky, predovšetkým náročné obranné veže. Zároveň s prijatím kresťanstva, nového štátneho náboženstva, vznikajú v priestore niektorých hospodárskych statkov kresťanské sakrálné objekty, ktoré funkčne nahrádzovali niekdajšie pohanské larária a kultové svätyne klasických i východných božstiev, predovšetkým Diany, Silvána, Mitru a. i. V priestore rímskej villy v katastri obce Sümeg, ležiacej na rímskej a stredovekej ceste medzi lokalitou Keszthely a Vesprímom, sa nachádzala kresťanská bazilika z druhej tretiny 4. storočia. Budovy kostola a peristylovej villy boli opevnené štyrmi vežami, ktoré boli renovované aj po páde Rímskej ríše, kedy priestor Panónie obsadili ďalšie národy.¹²⁴ Zaujímavý je aj nález mince razenej salzburským arcibiskupstvom,¹²⁵ ktorý môže odkazovať na osídlenie a obnovu lokality v dobe vlád Pribinovcov, alebo Arnulfa. Priestor villy bol osídlený aj v stredoveku.¹²⁶ Neďaleko rímskej villy sa nachádza prameň riečky Marcal. Pri rímskej ville v Sümegu možno hľadať jednu z lokalít kostolov, ktorých vysvätenie spadá do čias vlády Pribinovcov v Panónii.

Ďalšími významnými rímskymi kresťanskými kostolmi, ktorých pozostatky ležia na území neskoršieho Panónskeho kniežatstva, sú dve sakrálné budovy identifikované v lokalite Kékkút neďaleko severného brehu Balatonu, približne 35 km severovýchodne od lokality Keszthely-Fenekpuszta. Menšia stavba s obdĺžnikovitým pôdorysom bola postavená v druhej polovici 4. storočia a jej priestor bol rozčlenený drevenými stĺpmi na tri lode.¹²⁷ Druhá, rozsiahlejšia a priestorovo členená bazilika nachádzajúca sa v tejto lokalite bola opevnená dvoma vežami. Postavená bola tiež v priebehu

¹²⁴ THOMAS, Edit Baja. Römische Villen in Pannonien, c. d., s. 116

¹²⁵ TAMŽE, s. 113

¹²⁶ TAMŽE, s. 114

¹²⁷ TAMŽE, s. 54 – 55

4. storočia.¹²⁸ Predpokladá sa, že vo väčšej bazilike mohol sídlieť v rímskej dobe chorbiskup balatonského regiónu.¹²⁹

V lokalitách pri obci Csopak, ležiacej na brehu Balatonu niekoľko kilometrov severne od polostrova Tihany, sa okrem identifikovaných pozostatkov rímskej villy a vínnej pivnice predpokladá aj existencia neskororímskej kresťanskej baziliky, ktorú dokladajú základy stavby s apsidou. Fragmenty zdobeného mramorového stola, ktoré sa našli na mieste sakrálnnej stavby, typologicky odkazujú na ariánske kresťanstvo.¹³⁰ Nález sa datuje do začiatku 4. storočia. Podobné pozostatky mramorového stola sa našli aj v lokalite pri dedine Örvényes, kde v priestore staršej stavby z 2. storočia bol v 4. storočí pristavaný objekt s pravdepodobným kresťanským sakrálnym významom.¹³¹

Rímska villa, tvorená hlavnou reprezentatívnou budovou s peristylovým nádvorím, sa predpokladá aj v lokalite Ságpusztá, ležiacej medzi dedinami Zánka a Balatonakali na severozápadnom brehu Balatonu.¹³² Z lokality pochádza niekoľko hlavíc rímskych stĺpov s viacerými formami. Na rímsku villu, prípadne sídlisko, nadväzovala v tomto priestore stavba ranostredovekého kostola, a to možno práve v 9. storočí. Do úvahy prichádza aj prípadná prestavba rímskej villy na stredovekú baziliku.¹³³ Usudzuje sa tak aj na základe nálezu rímskeho stĺpa, ktorému bola prirobená kamená hlavica s kazetovo-rozetovým ornamentom, a to v štýle typickom pre 9. storočie.¹³⁴

Táto opätovne predkladaná téza o rozsahu Panónskeho kniežatstva Pribinovcov v smere severovýchod si našla aj svojich odporcov. Zo slovenskej historiografie spomeňme napríklad Jána Steinhübela, ktorý naznačuje, že Panónske kniežatstvo Pribinovcov nikdy nesiahalo na severovýchod od Balatonu, respektíve na sever od Bakonského lesa. Stredoveké lokality ako Ostrihom, Stoličný Belehrad a podľa Steinhübela aj Vesprím nikdy neboli súčasťou Kocelovho ani Pribinovho kniežatstva.¹³⁵

K určeniu rozsahu Panónskeho kniežatstva môže ako osobitý prameň dopomôcť aj výskum patrocínií. Na patrocínium sv. Juraja v Panónskom

¹²⁸ TAMŽE, s. 58

¹²⁹ THOMAS, Edit Baja. Religion, c. d., s. 197

¹³⁰ THOMAS, Edit Baja. Römische Villen in Pannonien, c. d., s. 29

¹³¹ TAMŽE, s. 108

¹³² TAMŽE, s. 16 – 19

¹³³ TAMŽE, s. 19

¹³⁴ TAMŽE

¹³⁵ STEINHÜBEL, Ján. Nitrianske kniežatstvo. C. d., s. 176 – 178

kniežatstve, ktoré podľa nášho názoru mohlo v 9. storočí súvisieť s prítomnosťou vojenských elít nielen z Bavorska, ale aj z Nitry, Korutánska a niekdajšej avarsko-slovanskej Panónie, upozorňuje vo svojej monografii aj Martin Homza. Menovite spomína lokality ako Zalaszentgyörgy, Balatonszentgyörgy a Szentgyörgyvár, ktoré by mohli mať pôvod už v 9. storočí.¹³⁶ Svätý Juraj bol jedným z patrónov Bavorska. Hypotéza, že niektoré z týchto patrocínií majú svoj pôvod v rokoch 840 – 884, vôbec nestojí na vode. Takéto patrocínium bolo prítomné už v 9. storočí v Nitriansku, keď bola postavená rotunda v Nitrianskej Blatnici, nachádzajúca sa neďaleko hradiska, respektíve viacerých výšinných opevnení. Predpokladá sa, že opevnenia v katastri obce Bojná mali vojenskú a správnu funkciu. Patrocínium sv. Juraja nesie aj kostol v Kostolčanoch pod Tribečom, pri ktorom sa tiež predpokladá veľkomoravský pôvod. V tejto súvislosti je potrebné uviesť aj ďalšie fakty. Svätý Juraj, rímsky vojak, údajne zomrel počas mimoriadne exponovanej doby cisára Diokleciána. Počas jeho vlády, keď v rámci nového politického systému tetrarchie bol správcom a vládcom Panónie caesar Galérius, sídliači v Sirmiu, bola na Galériov príkaz postavená v Solúne kruhová svätyňa (mauzóleum) známa dnes ako Rotunda sv. Juraja. Táto stavba bola pôvodne dedikovaná neznámemu božstvu, najskôr Jupiterovi.¹³⁷ Svätyňa bola v priebehu 4. až 6. storočia zmenená na kresťanský kostol a vyzdobená mozaikami.¹³⁸ V týchto fázach bola k nedokončenej Galérieovej stavbe pristavená apside a rotunda získala pôdorys, ktorý v hrubých rysoch pripomína rovnomenné stredoeurópske stavby z 9. až 12. storočia. Na mozaikách rotundy je vyobrazených niekoľko svätcov – mučeníkov, medzi nimi siedmi mučeníci, ktorých povolaním bolo vojenstvo,¹³⁹ ako informujú nápisy pri mozaikách. Väčšina martýrov vyobrazených na mozaikách „rotundy“ v Solúne našla svoju smrť počas perzekúcií kresťanov, začatých počas vlády cisára Diokleciána¹⁴⁰ (v Panónii Galéria), rovnako ako vojak – mučeník Hadrián, ktorého ostatky uložili v panónskom Blatnohrade (Zalavári) počas vlády Pribinu. Sv. Hadrián bol podľa niektorých le-

¹³⁶ HOMZA, Martin. Stredná Európa I. Na začiatku stredoveku, c. d., s. 163

¹³⁷ NASRALLAH, Laura. Empire and Apocalypse in Thessaloniki: Interpreting the Early Christian Rotunda. In *Journal of Early Christian Studies*, 13, 2005, č. 4., s. 480

¹³⁸ TORP, Hjalmar. The date of the conversion of the rotunda at Thessaloniki into a church. In *The First Five Lectures*, eds. ANDERSEN, Øivind – WHITTAKER, Helene. Atény: The Norwegian Institute at Athens, 1991, s. 14 – 16

¹³⁹ KIILERICH, Bente. Picturing ideal beauty: the saints in the rotunda at Thessaloniki. In *Antiquité Tardive*, 15, 2007. Turnhout: Brepols Publishers, 2007, s. 323

¹⁴⁰ TAMŽE, s. 322

giend dokonca členom osobnej stráže cisára Galéria, pod ktorého vládu patrila aj Panónia.¹⁴¹

Do čias Diokleciánových perzekúcií kresťanov spadá aj umučenie sv. Margity Antiochijskej, ktorej kostol mal byť počas Kocel'ovej vlády vysvätený salzburským arcibiskupom Adalvínom na lokalite Spizzun, tá je niektorými bádateľmi stotožňovaná s polostrovom Tihany.¹⁴² Neďaleko predpokladanej lokality sa našli pozostatky viacerých rímskych villae, ktorých výstavba sa predpokladá v 3. stor. n. l., pričom ich datovanie sa opiera o nájdenú mincu cisára Diokleciána. Vilová lokalita bola využívaná aj v 4. storočí, kedy sa tu predpokladá aj významnejšia fortifikačná aktivita s cieľom ochrany sídliska pred početnejšími barbarskými nájazdmi.¹⁴³

Pripomeňme, že počas vlády Diokleciána mal byť umučený v Nikomédii aj rímsky vojak, sv. Hadrián, pôvodne prenasledovateľ kresťanov, neskôr svätec, ktorého telesné pozostatky boli uložené v monumentálnej bazilike v Blatnohrade, vysvätenej salzburským arcibiskupom počas vlády Pribinu.¹⁴⁴ Ďalšiemu martýrovi z radu rímskych svätcov, sv. Vavrincovi, vysvätil podľa *Conversia* salzburský arcibiskup kostol v lokalite Termperch.¹⁴⁵ Aj tento kostol mohol byť vysvätený na majetku veľmoža, majúceho za úlohu strážiť kniežatstvo na bližšie neurčenom bode medzi severným brehom Balatonu a Bakonským lesom.

Uvedenými príkladmi niektorých patrocínií kostolov, ktoré boli vysvätené v 9. storočí, možno teda podložiť tézu, že ich dedikácia konkrétnym rímskym kresťanským svätcom úmyselne odkazovala na rímsku minulosť územia Panónskeho kniežatstva.

V súvislosti s konsekračnou činnosťou salzburského arcibiskupa Adalvína sa dostávame k ďalšej lokalite kostola, dedikovaného sv. Archanjelovi Michaelovi, ktorý mal byť vysvätený na Kocel'ovom majetku, na mieste Ortahu.¹⁴⁶ Väčšina bádateľov vrátane Ágnesi Sósovej¹⁴⁷ stotožňuje lokalitu kostola Ortahu s Vesprímom. Ako z etymológie slova vyplýva, miesto

¹⁴¹ KIRSCH, Johann Peter. „Hadrian“. In *The Catholic Encyclopedia*. Vol. 7, Eds. HERBERMANN, Charles et. al. New York: Robert Appleton Company, 1910, s. 105

¹⁴² WOLFRAM, Herwig. *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*, c. d., s. 78 – 79; HOMZA, Martin. *Stredná Európa I. Na začiatku stredoveku*, c. d., s. 164

¹⁴³ THOMAS, Edit Baja. *Römische Villen in Pannonien*, c. d., s. 123 – 124

¹⁴⁴ WOLFRAM, Herwig. *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*, c. d., s. 78

¹⁴⁵ TAMŽE

¹⁴⁶ TAMŽE, s. 78 – 79, 206

¹⁴⁷ SALOMON, Ágnes – SÓS, Ágnes. *Pannonia – Fifth to ninth centuries*. In *The archeology of Roman Pannonia*, eds. LENGYEL, Alfonz – RADAN, George. Budapešť: Akadémiai Kiadó, 1980, s. 418

kostola bolo späté z vodným tokom.¹⁴⁸ J. Steinhübel je obzvlášť zdržanlivý v prípade možného rozsahu Panónskeho kniežatstva na severovýchod od jazera Balaton. Lokality Ortah, kde mal salzburský arcibiskup Adalvín vysvätiť kostol sv. Michala Archanjela, treba podľa tohto autora hľadať v úplne iných oblastiach.¹⁴⁹ Vesprímsku rotundu s pravdepodobným patrocíniom sv. Juraja, ktorá bola v lokalite archeologicky identifikovaná, je podľa neho možné teoreticky datovať do doby veľkomoravského záboru tohto územia. Ak však Svätopluk zabral toto územie okolo roku 884, zdá sa nám nepravdepodobné, aby nový kostol sv. Juraja bol postavený na úplne neosídlenom území, a to v priestore neintegrovanom do staršieho Panónskeho kniežatstva. Práve zmena patrocínia môže odkazovať na novú moc, ktorá územie brutálnym spôsobom zabrala.

V širšom okolí Vesprímu bolo už v dobe rímskej vystavaných viacero stredísk rímskych agrárnych statkov (villae). Tieto lokality luxusných rímskych villae prakticky obkolesujú polohu neskoršieho uhorského mesta. Asi najznámejšou „villou“, resp. zoskupením víl, je sídlisko známe z lokality Nemesvámos – Balácapusztá, vďačí za to predovšetkým nádhernej mozaikovej dlažbe, ktorá bola v priestore obytných budov odkrytá. Prvé stavebné aktivity na tomto mieste pochádzajú najneskôr z konca 1. storočia. Stavebný vývoj v lokalite pokračoval v 2. a 3. storočí, kedy sídlisko dostalo svoju konečnú podobu. VÍlové stavby boli osídlené až do konca rímskej nadvlády v Panónii. K obytným a hospodárskym budovám, ktoré tvorili centrum veľkého agrárneho veľkostatku – latifundia, bola pristavaná aj samostatná budova kúpeľov. Okrem toho sa na mieste našli aj početné doklady o osídlení priestoru rímskej villy z doby sťahovania národov, v čase po páde Západorímskej ríše.¹⁵⁰ Niektoré z budov boli osídlené aj v ranouhorskom období. Z ranouhorského obdobia pochádza aj neďaleká zaniknutá dedina Fajsz, kde sú doložené základy kostola, ktorého počiatky sú zatiaľ datované do obdobia vlády prvých Árpádovcov.¹⁵¹ Z nášho pohľadu sa javí ako nepravdepodobné, že by takúto lokalitu, poskytujúcu aj množstvo stavebného materiálu, obišla stavebná činnosť z čias Panónskeho kniežatstva.

Jedna z budov náležiacich usadlosti typu villa rustica, opevnená štyrmi vežami, bola vystavaná v priebehu 3. až 4. storočia aj v lokalite Gyulafira-

¹⁴⁸ WOLFRAM, Herwig. *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*, c. d., s. 210

¹⁴⁹ STEINHÜBEL, Ján. *Nitrianske kniežatstvo*. C. d., s. 176 – 177

¹⁵⁰ THOMAS, Edit Baja. *Römische Villen in Pannonien*, c. d., s. 78 – 79

¹⁵¹ RITOÓK Ágnes. Árpád-kori temetkezések veszprémfajszon. In *A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei* vol 17. eds. TÖRÖCSIK, Zoltán – UZSOKI, András. *Veszprém: Veszprém megyei múzeum*, 1985, s. 106

tót – Pogánytelek,¹⁵² nachádzajúcej sa na opačnej strane, asi 6 km na severovýchod od Vespřímu. Niektoré budovy patriace rímskej usadlosti boli využívané aj v dobe sťahovania národov.

Na juhovýchod od Vespřímu tvorila centrum významnejšieho rímskeho statku villa v lokalite Szentkirályszabadja-Rómkút. Okrem obytných i hospodárskych stavieb a kúpeľov nachádzal sa tu aj átriový dvorec, opevnený dvoma vežami, umožňujúcimi výhľad na okolité polia. Jedna z budov rímskej villy mohla mať funkciu menšej kresťanskej sakrálnej stavby.¹⁵³ Pozostatky rímskych vilových usadlostí sa nachádzajú aj v katastri obcí Litér a Királyszentistván.¹⁵⁴

Nami predložený sporadický výpočet luxusných rímskych sídlisk – víl v okolí Vespřímu – považujeme za závažnú indíciu, že okolie Vespřímu muselo bolo osídlené bavorskou alebo slovanskou aristokraciou aj v 9. storočí, počas vlády Pribinovcov, najneskôr v časoch panónskeho vojvodu Arnulfa. Predpokladá sa, že niektoré ranouhorské kostoly z 11. storočia ako kostoly v Ostrihome, Stoličnom Belehrade, Päťkostolí a Veľkom Varadíne,¹⁵⁵ ktorých pôdorys bol doplnený štyrmi vežami pri rohoch kostolných lodí, boli architektonicky inšpirované panónskymi neskororímskymi bazilikami, ktoré mali bočné veže na strážne a obranné účely.¹⁵⁶ Aj vzhľadom na túto hypotézu možno uvažovať, že neskororímske baziliky doplnené o strážne veže, boli využívané prípadne obnovované aj v 9. storočí. Tvorili medzičlánok, na ktorý v 11. storočí nadviazali uhorskí (v skutočnosti panónski) stavitelia.

Na základe sumarizácie svedectiev písomných prameňov z 9. storočia, predovšetkým spisu *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*, treba konštatovať, že cieľom franskej a bavorskej politiky bolo faktické politické obnovenie Panónie, aj keď nebolo možné znovunastolenie pôvodných štruktúr rímskeho byrokraticko-vojenského aparátu. V štúdiu sme sa nedotkli ďalšej veľkej témy, a to snahy pápežskej politiky o obnovenie Panónskej cirkevnej provincie s centrom v Sirmiu, ktorá vyvrcholila inštaláciou sv. Metoda na post moravského (resp. slovanského, formálne však panónskeho) arcibiskupa. Práve tento dobre zdokumentovaný fakt podkladá tézu, že v druhej polovici 9. storočia sa stávalo realitou obnovenie kresťanskej, nielen ríšskej, ale

¹⁵² THOMAS, Edit Baja. Römische Villen in Pannonien, c. d., s. 46

¹⁵³ TAMŽE, s. 120

¹⁵⁴ TAMŽE, s. 69 – 70

¹⁵⁵ THOMAS, Baja Edit. Villa settlements, c. d., s. 320

¹⁵⁶ TAMŽE, s. 320

aj rímskej Panónie. Snahou pápeža bolo previazanie Panónie a susedných slovanských kniežatstiev s Rímom. V misii solúnskych bratov našiel v tomto smere výnimočnú oporu. V tejto súvislosti je potrebné pripomenúť, že do neskoriantickej (svetskej) Panónskej diecézy s centrom v Sirmiu patrilo aj Noricum s rímskym mestom Iuvavum, teda neskorším Salzburgom.

O priamu politickú kontrolu v panónskej oblasti sa teda usilovali hegemóni európskej politiky – cisár a rímsky pápež, pričom druhý z nich našiel nakoniec potrebnú pomoc práve v osobe dobyvateľa a nového slovanského vládcu Panónie, kráľa Svätopluka. Na príklade vybudovania Pribinovho Blatnohradu sme dostatočne ilustrovali fakt, že Panónia sa v 9. storočí posunula z rangu pohraničného územia spravovaného markgrófmí do pozície významného franského vojvodstva s kultovým kresťanským centrom. Na toto poukazuje aj prítomnosť patrocínií sv. Hadriána, sv. Vavrinca, sv. Margaréty a predpokladaného patrocínia sv. Juraja, ktoré ideovo nadväzovali na éru neskoriantickej Rímskej ríše, teda obdobia, po ktorom bol politický vývoj tejto provincie prerušený. Z dôvodu prítomnosti početných antických sídelných lokalít, nachádzajúcich sa nad severozápadným brehom Balatonu v línii medzi Blatnohradom a Vesprímom, sa nazdávame, že kolonizáciu a hospodársky rozvoj územia treba v tomto priestore predpokladať počas jestvovania Panónskeho kniežatstva Pribinovcov a Arnulfa.

MEDIEVAL PANNONIA – RENOVATIO IMPERII?

JÁN KOSSACZKÝ

Medieval Pannonia of the 9th century was built by political and ecclesiastical elites with the aim of restoring the residential and economic territory of the former Roman province. This area was in previous centuries torn by barbarian nations from the universalistic space of the Christian Roman Empire. After the disintegration of the Avar Kaganate at the turn of the 8th and 9th centuries, new early medieval nations, the so called gentes, appeared in the Danube area. These were primarily Bulgarians and Moravians and they threatened the political intentions of the ideological heir of the Western Roman universe – the Frankish Empire. Finally, the Bavarian and Frankish aristocracy found their ally in the Nitrian prince Pribina, who was expelled from his original principality. In the area of Pribina's, Kocel's and finally Arnulf's Pannonian principality, an extensive

network of residential locations grew up, the centers of which were new or renovated sacral buildings – churches. We know about some that they were built in the area of ancient Roman cities, e. g. Poetovio or Sopianae. Consecration of some churches dedicated to martyrs – Roman soldiers, such as representative basilica of St. Hadrian, was linked to the famous Roman Empire. In the article, we also focused on the important area between the northwestern shore of Balaton and the Bakonian Forest, where not only the first Hungarian (Pannonian) kings, but also the ancient Romans built their centers. They left behind numerous ruins of settlements with economic and residential function – villae, testifying to the agrarian exploitation of this region. We consider this, as well as the fact that several early Christian churches were built here in the 4th century, to be an important indicator of the possible development of this territory in the 9th century and its integration into the Pannonian Principality.

Mgr. Ján Kossaczky
Email: jkossaczky@gmail.com

ROD HONT-POZNANOVCOV
V RUSKO-UHORSKÝCH VZŤAHOCH
11. – 13. STOROČIA*

MYROSLAV M. VOLOŠČUK

VOLOŠČUK, Myroslav M. The Hont-Poznan family in Rus'-Hungarian relations in the 11th–13th centuries. *Slovenský časopis historický*, IV, 2024, 1, 37 – 70 pp.

The article is devoted to the dynamics of the influence of the Hont and Poznan families on Rus'-Hungarian relations in the 11th–13th centuries. The mentioned contacts and influence began at least from the end of the 10th century, when the first matrimonial unities between the Árpáds and the Rurikids were created. The spread of the possessions of the Hont and especially Poznan families to the border counties with Galicia already in the 11th century made it possible for the nobility to actively participate in the Árpád dynasty campaigns against their counterparts beyond the eastern Carpathians in the 13th century, directly influence bilateral diplomatic negotiations, as well as intra-dynastic conflicts between the princes of Rus'. Maybe that is why the Prince and the King of Rus' Daniel Romanovich and especially his son Lev tried to limit as much as possible the influence of Hont and Poznan family members in the middle and second half of the 13th century, which was detrimental for the state of the Romanids, periodically attacking their possessions in the counties of Ugocha, Bereg, etc.

Keywords: Hont-Poznan family, Rus', the Árpáds, the Rurikids, the Romanids, the Kingdom of Hungary, Galicia

---

* Za preklad svojej štúdie ďakujem Martinovi Homzovi a Nore Malinovskej. Štúdia bola napísaná počas vedeckej stáže SAIA na Univerzite Komenského v Bratislave v rokoch 2018 – 2019 a s podporou štipendia z programu *Domus* Maďarskej akadémie vied v roku 2022.

Blízke rusko-uhorské vnútrodynastické vzťahy medzi dynastiami kyjevských Rurikovcov a uhorských Arpádovcov, ktoré sa rozvíjali od konca 10. storočia,¹ sa nepochybne dotkli aj najvýznamnejších veľmožských rodov oboch krajín. Nedá sa však povedať, že to bol vznik Uhorského kráľovstva, ktorý položil základ týmto vzťahom. Vzájomné pred- a zakarpatské vzťahy vykazujú archeológovia už od praveku a úspešne prešli i do najstarších historických dôb. Existovali dávno pred príchodom maďarských kočovníkov do Podunajskej nížiny a neskončili ani úpadkom Veľkej Moravy po roku 906. Dynastia Mojmiróvcov, ktorá na sklonku 9. storočia na určitý čas ovládla celý priestor Dunajskej kotliny, mocensky, ekonomicky i cirkevne prekročila bariéru Karpát. Preto musela byť známa aj na sever od Karpatského masívu. Elity vytvorené na oboch stranách hrebeňa sa museli navzájom kontaktovať. Svedčí o tom minimálne tradícia obojstranného používania mena Svätopluk (Svjatopolk).² V prostredí slovanskej elity na východ od Karpát je v priebehu 9. až 11. storočia veľa dokladov o používaní predmetov pôvodnej veľkomoravskej materiálnej kultúry.³ Je otázne, ako túto spoluprácu narušilo obsadenie Panónskej nížiny novými nomádskymi obyvateľmi z východu. Medzníkom vo vzťahoch sa pravdepodobne stalo vytvorenie kráľovstva okolo roku 1000 na čele s dynastiou Arpádovcov.

Po vzniku Uhorského kráľovstva uhorskí kráľi, ktorí sa pri svojich vojenských ťaženiach spoliehali na vplyvné rody, nezriedka i cudzieho pôvodu, využívali ich skúsenosti aj pri diplomatických rokovaníach i celkovej medzikultúrnej výmene. Pramene popisujúce rozličné udalosti a výpravy, iniciované Arpádovcami v smere na severovýchod od ich územia, opakovane v nich zaznamenávali účasť predstaviteľov rodov Abovcov,⁴ Gere-

¹ FONT, Márta. *Árpád-házi királyok és Rurikida fejedelmek*. Szeged: Szegedi Középkorász Műhely, 2005, s. 122 – 125

² Pozri HOMZA, Martin. Svätoplukovská imaginácia a vznik Starej Rusi. In *Slovenský časopis historický*, 2021, roč. 1, № 1, s. 8–45

³ RJABCEVA, Svetlana S. Contacts between Eastern Europe and Great Moravia. In *Great Moravia and the beginnings of christianity*. Ed. Pavel, KOUŘIL. Brno: The Institute of Archaeology of the Academy of Sciences of the Czech Republic, 2014, s. 170 – 177; ІЛЬКІВ, Микола – КАЛІНІЧЕНКО, Віталій – МИХАЙЛИНА, Любомир – ПИВОВАРОВ, Сергій. Лунниці та скроневі кільця з поселення VIII–X ст. в Рідківцях. In *Європейська археологія I тисячоліття н. е.: Збірник наукових праць на честь Ліани Василівни Вакуленко* Eds. Андрій, СКИБА – Сергій, ГОРБАНЕНКО. Київ: Інститут археології НАН України, 2017, s. 249 – 265

⁴ Zástupcovia rodu Abovcov patrili do vnútorného kruhu „kráľa Rusov“ Kolomana v rokoch 1215 – 1221. (*Codex diplomaticus Arpadianus continuatus* (ďalej CDAC) Ed. Gusztáv, WENZEL. Pest: Magyar Tudományos Akadémia, 1867, vol. 6 : (890 – 1235),

dye,⁵ Gutkeledovcov,⁶ Ludanickovcov,⁷ pánov z Türje,⁸ Čákovcov,⁹ atď. Osobitne tomu tak bolo v priebehu 13. storočia. Niektoré z nich sú už celkom slušne zdokumentované.¹⁰

s. 545 – 549, № 345; *Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae* (ďalej *CDRCDSI*). Ed. Tade, SMIČIKLAS. Zagrabiae: Ex officina societatis typographicae, 1906, vol. 4: (1236 – 1255), s. 102 – 104, № 95; cf.: *Regesta rerum stirpis Arpadianae critico-diplomatica* (ďalej *RSA*) Ed. Imre, SZENTPÉTERY. Budapest: Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia, 1923, tom. 1: (1001 – 1270), s. 167 – 168, № 529; *Regesta ducum, ducissarum stirpis Arpadianae necnon reginarum Hungariae critico-diplomatica* (ďalej *RD*). Eds. Imre, SZENTPÉTERY – Attila, ZSOLDOS. Budapest: Magyar Országos Levéltár; MTA Történettudományi Intézete, 2008, s. 29 – 31, № 19). Pozri napríklad správu o svadbe Dmitrija z rodu Aba a Anastázie, dcéry belzského kniežťa Alexandra Vsevolodoviča *Chronica Galiciano-Voliniana* (*Chronica Romanoviciana*). Eds. Dariusz, DĄBROWSKI – Adrian, JUSUPOVIĆ. In *Monumenta Poloniae historica* (ďalej *MPH*). Kraków: PAU; Warszawa: PWN, 2017, nova series, tom. XVI, s. 300; *Haličsko-volynská kronika. Neznáme rozprávania o rodine kráľov a kniežat východno-strednej Európy v 13. storočí*. Eds. Martin, HOMZA – Nora, MALINOVSKÁ. Martin: Matica slovenská, 2019, s. 209), ako aj Dominik BLANÁR. The First Possessions of the Aba Kindred Beyond the Drava River. In *Slovakia and Croatia. Historical Parallels and Connections*, Vol. 1: (*Until 1780*). Eds. Martin HOMZA – Ján LUKAČKA a Neven BUDAK. Bratislava – Zagreb: PostScriptum, 2013, s. 158 – 163

⁵ Dvorský sudca a zaliarsky komes Pavol, syn Echa z rodu Geredye, sa v roku 1230 zúčastnil na výprave mladšieho kráľa Bela (neskôr Belo IV.) k hradbám mesta Halič (*CDAC*. Ed. Gusztáv, WENZEL. Pest: Magyar Tudományos Akadémia, 1869. vol. 7: (1235 – 1260), s. 283, № 200)

⁶ Joachim z rodu Gudkeledovcov sa oženil s Máriou, dcérou kniežťa Romana Danieľoviča (*Johannis abbatis Victoriensis Liber certarum historiarum*. Ed. Fedorus, SCHNEIDER. In *Monumenta Germaniae historica* (ďalej *MGH*). *Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum ex Monumentis Germaniae historicis separatim editi*. Hannoverae; Lipsiae: Impensis bibliopolii Hahniani, 1909 – 1910, t. 43 – 44, s. 97, 169, 203)

⁷ V druhej polovici 13. storočia sa Vitko z rodu Ludanickovcov zúčastňoval na misiách „ad partes Boemie ac Ruthenie“ (*Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae* (ďalej *CDES*). Ed. Richard MARSINA. Bratislava: Sumptibus consilii nationalis Bratislaviensis capitalis reipublicae Socialisticae Slovaciae, 1987, tom. 2: inde ab anno MCCXXXV usque ad anno MCCLX, s. 158, № 227)

⁸ Dionýz z rodu Türje bol členom najbližšieho okolia haličského kniežťa kráľoviča Ondreja, syna Ondreja II. (*Chronica Galiciano-Voliniana*. s. 180 – 181, 183; *Haličsko-volynská kronika*. s. 163 – 165)

⁹ Zástupca rodu Čak sa zúčastnil na výprave Ondreja II. pod volynským Vladimírom v roku 1232. (*Chronica Galiciano-Voliniana*. s. 587; *Haličsko-volynská kronika*. s. 158)

¹⁰ Citované podľa dodnes aktuálneho monumentálneho vydania KARÁCSONYI, János. *A magyar nemzetség a XIV. század közepéig*. Budapest: Nap kiadó, 2004, s. 182 – 239. Pozri tiež LUKAČKA, Ján. Majetky a postavenie Ludanickovcov na Slovensku do začiatku 14. storočia. In *Historický časopis*, 1990, roč. 38, s. 3 – 14; IDEM. Najstaršie Nitrianske

Popredné miesto medzi elitou nového kráľovstva patrí nepochybne najstaršiemu rodu Hont-Poznanovcov, ktorý vznikol na konci 10. storočia z dvoch veľmožských rodov Hunt (*Cuntius*, *Chuncius*) a Pazman. Už v prvej generácii však boli jasne označení ako *duces*¹¹ alebo *provinciales duces*,¹² teda vojvodovia. Šimon z Kézy im v 80. rokoch 13. storočia pripísal švábsky pôvod.¹³ Kronikárovu verziu podporovali najmä maďarskí bádatelia,¹⁴ hoci János Korácsnyi, jeden z najznámejších bádateľov stredovekých elít Uhorska, si ňou nebol taký istý a prihovárал sa skôr za ich taliansku provenienciu.¹⁵ Zároveň z najnovších výskumov za posledných dvadsaťpäť rokov jasne vyplýva, že obidva rody boli slovanského pôvodu (dost' pravdepodobne – z prostredia veľkomoravskej šľachty). Dokazujú to najmä slovanské osobné vlastné mená väčšiny predstaviteľov tohto rodu, ale tiež veľkosť, počet a lokalizácia ich pôvodných a neskorších majetkov,¹⁶ ako na to poukázal svojho času Ján Lukačka: „situovaných na juhozá-

šľachtické rody, in *Najstaršie rody na Slovensku*. Ed. Katarína, ŠTURAJTEROVÁ. Martin: Slovenská genealogicko-heraldická spoločnosť pri Matici slovenskej, 1994, s. 102 – 110; MACHALA, Drahošlav. *Šľachtické rody*. 1. vyd. Bratislava: Perfekt, 2007, 88 s.; BLANÁR, Dominik. *Dejiny Omodejovcov z rodu Aba*. Dizertačná práca. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2019, 184 s.

¹¹ CDES. Ed. Richard, MARSINA. Bratislava: Sumptibus Academiae Scientiarum Slovaciae, 1971, tom. 1, s. 47, № 50

¹² *Chronici Hungarici compositio saeculi XIV*. Ed. Alexander, DOMANOVSKY. In *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum* (ďalej *SRH*). Ed. Imre, SZENTPÉTERY. Budapest: Nap Kiadó, 1999, t. 1, s. 297. Treba tiež poznamenať, že ku koncu vlády Štefana I. sa Hont spomína skôr ako *comes* kráľa než vojvoda (*dux*). Pozri *Diplomata Hungariae antiquissima* (ďalej *DHA*). Ed. György, GYÖRFFY. Budapestini: In Aedibus Academiae Scientiarum Hungaricae, 1992. vol. 1: ab anno 1000 usque ad annum 1131), s. 39, № 5/II; s. 119, № 26

¹³ „Post haec venit Hunt et Pazman, duo fratres carnales, milites coridati orti de Svevia“, *Simonis de Kéza Gesta Hungarorum*. Ed. Alexander, DOMANOVSKY. In *SRH*. Ed. Imre, SZENTPÉTERY. Budapest: Nap Kiadó, 1999, t. 1, s. 188

¹⁴ *Magyarország története*. Eds. György, GYÖRFFY – István, BÓNA – Miklós, GÁBORI. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1984. t. I/1, s. 749

¹⁵ KARÁCSNYI, János. *A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig*, s. 184

¹⁶ HODÁL, Juraj. Pôvod, sídla a hodnosť predkov rodu Hunt-Pázmány. In *Historický zborník*, 1946, roč. 4, s. 136 – 164; LUKAČKA, Ján. Beginnings of the formation of Aristocracy on the territory of Slovakia. As seen on the Hunt-Poznans in the Nitra region. In *Slovaks in the Central Danubian Region in the 6th to 11th century*. Ed. Matúš KUČERA. Bratislava: SNM, 2000, s. 167 – 174; IDEM. The Estates of Hont-Poznan Kindred South of the Drava River. In *Slovakia ans Croatia: Historical Parallels and Connections (until 1780)*. Eds. Martin, HOMZA – Ján, LUKAČKA – Neven, BUDAK. Bratislava: Published by Department of Slovak History at the Faculty of Philosophy of Comenius Uni-

padnom Slovensku, juhu stredného Slovenska, v Biharsku a na juhu Uhorska“.¹⁷ Historici tiež skúmali účasť členov tohto rodu v rusko-uhorských vzťahoch 11. – 13. storočia, najmä v najturbulentnejšom období za vlády Ondreja II. († 1235) a Bela IV. († 1270). Práve vtedy totiž so súhlasom podľa mena neznámej vdovy po kniežati Romanovi Mstislavovičovi († 1205), ktorý tragicky zomrel 19. júna 1205 neďaleko Zavichostu (dnes Zawichost, Sandomierska oblasť, Poľsko), sa do titulatúry Arpádovcov v roku 1205 dostal aj titul „kráľ Haličska a Vladimírsk“ (*Galitiae Lodomeriae-quae Rex*).¹⁸ Rozširovanie vplyvu dynastie Arpádovcov smerom k Haličskej krajine otváralo mnoho ekonomických, kultúrnych i politických možností, a to i predstaviteľom najvyššej svetskej a cirkevnej šľachty, najmä – nové územné donácie, tituly, i praktickú možnosť aktívnejšie sa podieľať na východnej politike Arpádovcov, ba dokonca ju i priamo ovplyvňovať. Týkalo sa to i rodu Hont-Poznanovcov, ktorých majetkové držby od počiatku 13. storočia vo východných komitátoch kráľovstva v rôznych obdobiach priamo hraničili s územiaми Rurikovcov.¹⁹ Historiografia však doteraz nevytvorila celostný obraz o účasti tohto rodu na východnej politike Uhorského kráľovstva. My sa to pokúsime aspoň čiastočne napraviť.

Pramenné dôkazy o účasti predstaviteľov oboch rodov v rusko-uhorských medzidynastických vzťahoch sa *expressis verbis* alebo podľa kontextu datujú na koniec 10. – začiatok 11. storočia, teda do času, keď sa arpádovská dynastia postupne snažila nájsť svoje miesto medzi ostatnými dynastiami takzvanej „Mladšej Európy“.

---

versity, 2013, s. 152 – 157; STEINHÜBEL, Ján. *Nitrianske kniežatstvo. Počiatky stredovekého Slovenska. Druhé, rozšírené vydanie*. Bratislava: RAK, 2016, s. 335 – 338, 340

¹⁷ LUKAČKA, Ján. K otázke etnického pôvodu veľmožského rodu Hont-Poznanovcov. In *Forum Historiae*, 2010, roč. 4, № 2, s. 1 – 13

¹⁸ Pozri posledné syntézy FONT, Márta. *Dinasztikus érdekek nyomában. Árpádok, Piastok, Rurikok az európai politikában*. Budapest: Kronosz Kiadó, 2018, s. 89 – 97; ВОЛОЩУК, Мирослав – ДОМБРОВСЬКИЙ, Даріуш. Князь Данило Романович та угорські королі 1205 – 1235 рр. (у відповідь Володимирові Александровичу). Частина I. In *Галичина: науковий і культурно-просвітний краєзнавчий часопис*, 2020, роč. 33, s. 45 – 49

¹⁹ Hovoríme o pozemkoch a dobrách v Berežskom a Ugočskom komitáte (napríklad majetky Rokoz – Рокосово, Feketheordow – Чорнотисів, Nyrteluk – Ніртелек, Wysk – Вишково, Uyhel – Nové Selo, Fouchka – Фанчикове, Wylak – Вилон i in *RSA*. Eds. Imre, SZENTPÉTERY – Iván, BORSA. Budapest: Akadémiai kiadó, 1987. t. 2: (1290 – 1301), vol. 4, s. 248, № 4319; KARÁCSONYI, János. *A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig*. s. 225, 228 – 229) minimálne z 13. storočia, ktoré boli pod kontrolou jednotlivých členov rodu.

Z Veľkej uhorskej kronikárskej skladby zo 14. storočia (*Chronici Hungarici compositio saeculi XIV*), ktorej archetyp bol napísaný ešte v posledných dekádach 11. storočia, vieme, že vo vojenskom tábore na rieke Hron (neďaleko dnešnej Bíne, pri tzv. Slovenskej bráne) prišlo v roku 997 k slávnostnému „opásaniu mečom“ kniežata Štefana (kráľa od roku 1000, † 1038). Rituál bol vykonaný dvoma veľmožmi (*provinciales duces*) menom Hont a Poznan (*Hunt et Pazman*).²⁰ Z toho istého prameňa však tiež vieme, že medzi rokmi 995 – 1000 bolo uzavreté manželstvo kniežata Ladislava Lysého († 1029/39), bratranca Štefana, s dcérou neznámeho ruského kniežata.²¹ V otázke identifikácie jej pôvodu v historiografii dominuje hypotéza o jej príslušnosti k rodine kyjevského kniežata a neskoršieho svätca Vladimíra (Veľkého) Svjatoslavoviča († 1015). Obyčajne sa tak stotožňuje s Premyslavou († po roku 1000).²² Hoci bratrancí Štefan a Ladislav Lysý, ako je všeobecne známe, spolu dobre nevychádzali,²³ obidve kniežatá Hont a najmä bohatší Poznan, vzhľadom na osobnú blízkosť k dynastii, museli poznať ruskú manželku kniežata Ladislava Lysého i ich syna kniežata Domoslava (*Bonuzlo, Domyzlo* † okolo 1048).²⁴ Aj napriek antipatii najbližších príbuzných z arpádovského rodu voči kráľovi, sa vďaka podpore Štefana I. vrátila Hontovcom a Poznanovcom na krátky čas, vymedzený rokmi 995 – 997, časť ich rodových majetkov v Nitre a okolí (konkrétne, podľa Jana Steinhübel, ²⁵ svať kyjevského kniežata Michal ovládol tieto územia v rokoch 971/987 – 995).

Po určitom čase však boli oba veľmožské rody vtiahnuté do medzidynastického konfliktu, ktorý začiatkom 12. storočia vylíčil na stranách svojej kroniky *Gesta Principum Polonorum* tzv. Gallus Anonymus. Zmienil sa tu o napadnutí územia nitrianskych Slovenov (v držbe kniežata Poznana)

²⁰ *Chronici Hungarici compositio saeculi XIV*, s. 297. V tomto prípade ide o neskoršiu, pravdepodobne z 13. storočia, vsuvku do textu kroniky. Pozri STEINHÜBEL, Ján. *Nitrianske kniežatstvo*, s. 330, pozn. 1315

²¹ „Calvi Ladizlai, qui uxorem de Ruthenia dicitur accepisse“, *Chronici Hungarici compositio saeculi XIV*, s. 344. STEINHÜBEL, Ján. *Nitrianske kniežatstvo*, s. 349

²² WERTNER, Mór. *Az Árpádok családi története*. Nagybecskerek: Pleitz Ny., 1892, s. 112 – 113; FONT, Márta. *Árpád-házi királyok és Rurikida fejedelmek*, s. 127; ВОЙТОВИЧ, Леонтий. *Княжа доба на Русі: портрети еліти*. Біла Церква: Видавець Олександр Пшонківський, 2006, s. 276

²³ STEINHÜBEL, Ján. *Nitrianske kniežatstvo*, s. 346 – 350

²⁴ *Chronicon Zagrabienense*. Ed. Imre, SZENTPÉTERY. In *SRH*. Ed. Imre, SZENTPÉTERY. Budapest: Nap Kiadó, 1999, tom. 1, s. 206

²⁵ STEINHÜBEL, Ján. *Nitrianske kniežatstvo*, s. 325

Boleslavom I. Chrabrým.²⁶ To sa datuje rokom 997.²⁷ Podporu Piastovcom mal poskytnúť Ladislav Lysý, ktorý tiež uznal ich zvrchovanosť.²⁸ Jeho manželstvo dáva zmysel v kontexte nadväzovania rusko-poľských, rusko-uhorských i poľsko-uhorských medzidynastických vzťahov v tejto dobe,²⁹ ako aj usídľovania škandinávsko-ruských polovojenských družín na území Piastovcov,³⁰ ktoré sa pravdepodobne podieľali aj na rôznych ťaženíach Boleslava I. na Nitru. V každom prípade bývalí páni Nitrianskeho hradu a okolia získali svoje majetky naspäť najskôr v roku 1029.³¹ Od tejto doby tu vládli už ako župani Štefana I. a jeho následníkov. Zároveň v žalári nitrianskeho hradu, pravdepodobne už pod dohľadom potomkov Poznana a Honta, sa nachádzal mladší brat Ladislava Lysého – Vazul, ktorého nechal, podľa niektorých historikov v roku 1031, oslepiť a jeho potomkov – Leventeho, Ondreja a Bela – z Uhorska vyhnáť z krajiny Štefan I.³²

²⁶ „Numquid non ipse Vngaros frequencius in certamine superavit, totamque terram eorum usque Danubium suo dominio mancipavit.” *Gallus Anonymus. Gesta Principum Polonorum*, Eds. W. Paul, KNOLL – Frank, SCHAER – János, BAK. In *Central European Medieval Texts*. Eds. János, BAK – Urszula, BORKOWSKA – Giles, CONSTABLE – Gábor, KLANICZAY. Budapest; New York: CEU Press, 2003, vol. 3, s. 30, 32.

²⁷ STEINHÜBEL, Ján. *Nitrianske kniežatstvo*, s. 366

²⁸ „Wladislaw pars Hungarie, que inter fluvios Czissam, Danubium et Morawam constisist ... Nam rex prefatus Boleslaus, cum metas Polonie in Kyow quod est Russie metropolis et Czyssowa ac Danubio fluvios Hungarie ... statuisset.” *Chronica Poloniae Maioris*. Ed. Brigitta, KÜRBIS. In *MPH*. Warszawa: PWN, 1970, series nova, tom. 8, s. 14, 17. V takomto kontexte vyzerá logicky predpoklad, že to bol Ladislav Lysý, ktorý poskytol 500 uhorských bojovníkov Boleslavovi I. v jeho ťažení proti Kyjevu v roku 1018. Pozri tiež HOMZA, Martin. Včasnostredoveké dejiny Spiša. In *Historia Scepusii*. Eds. Martin, HOMZA – Stanisław, SROKA. Bratislava; Kraków: ETC..., 2009, vol. 1, s. 134; STEINHÜBEL, Ján. *Nitrianske kniežatstvo*, s. 381

²⁹ Pozri sobáš Svätopluka Vladimíroviča (Jaroplukoviča) s podľa mena neznámou dcérou Boleslava I. Chrabrého, ale tiež sobáš podľa mena neznámeho poľského kniežaťa s rovnako bezmennou kňažnou z Uhorska (JASIŃSKI, Kazimierz. *Rodowód pierwszych Piastów*. Warszawa; Wrocław: Volumen, 1993, s. 83, 120–122)

³⁰ Charakteristické pohrebné obrady, zbrane, bohatý inventár, doplnené o atribúty moci prvého Rurikoviča (najmä dvojzubec kniežaťa Svjatopolka Prekliateho), nenechávajú nikoho na pochybách o pôvode zosnulého. (GRYGIEL, Ryszard – JUREK, Tomasz. *Początki Łęczycy*. In *Archeologia o początkach Łęczycy*. Łódź: Muzeum Archeologiczne i Etnograficzne w Łodzi, 2014, vol. 2, s. 696 – 732; Bodzia. *A Late Viking-Age Elite Cemetery in Central Poland*. Ed. Andrzej, BUKO. Leiden; Boston: Brill, 2015, s. 530, 536, 544 – 547)

³¹ Podrobným preskúmaním svedectiev obsiahnutých v *Zoborských listinách* z roku 1111 i 1113 Ján Steinhübel presvedčivo dokázal dobu, v ktorej nad Nitrou skončila suverenita Piastovcov. STEINHÜBEL, Ján. *Nitrianske kniežatstvo*, s. 388

³² „Stephanus bonae memoriae rex, avunculis ipsius, cum filius eius patre superstite

Potomkovia Hontovcov a Poznanovcov, ktorí v Nitre a v iných centrách kráľovstva reprezentovali kráľovskú moc, nemohli nepoznať ruské manželky prvých uhorských kráľov z nitrianskej línie Arpádovcov. Takouto bola iste Anastázia (?), dcéra Jaroslava Vladimíroviča († okolo 1096),³³ manželka kráľa Ondreja I. († 1060), ale tiež – prvá podľa mena neznáma († do 1076/7) a tretia – Predslava (?), dcéra Svjatoslava II. Jaroslaviča († 1116), ktoré boli manželkami Ladislava I. Svätého († 1095).³⁴ Práve na nitrianske a biharské elity sa tiež spoliehali bratia Gejza († 1077), Ladislav a Lampert († 1096) pri ich konfrontácii s uhorským kráľom Šalamúnom († 1087) počas 60. a 70. rokov 11. storočia.³⁵ Nie je vylúčené, že z vďaka za osobnú účasť

esset mortuus, quoniam, alium non habuit filium, hunc fecit adoptivum ipsumque regni heredem locavit; filium fratris sui digniorem in regno, quia hoc non consensit, cecavit et parvulos eiusdem exilio relegavit.“ *Annales Altahenses maiores*. Eds. Wilhelm, GIESEBRECHT – Edmundus, OEFELE. In *MGH. Scriptores rerum Germanicarum in usum Scholarum ex Monumentis Germaniae historicis recusi*. Hannoverae: Impensis Bibliopolii Hahniani, 1891, s. 24; „Sebus itaque preveniens nuncium regis effodit oculos Vazul et concavitates aurium eius plumbo obturavit et recessit in Bohemiam.“ *Chronici Hungarici compositio saeculi XIV*, s. 320 – 321

³³ WERTNER, Mór. *Az Árpádok családja története*, s. 117 – 123; FONT, Márta. *Árpád-házi királyok és Rurikida fejedelmek*, s. 129; ВОЙТОВИЧ, Леонтий. *Княжа доба на Русі*, s. 311 – 312; V súvislosti s aktuálnou pozíciou potomkov Michala, nitrianskeho kniežata, si ťažko predstaviť charakter vzájomných vzťahov rodiny kráľa Ondreja I. s najbližšími potomkami Poznana a Honta. Akokoľvek, nevidno ich *expressis verbis* medzi prívržencami Abu Samuela († 1044), ale rovnako tiež nie medzi spojencami Petra Orseola († 1058). Podporili však nemecko-český vpád do Nitrianska v septembri roku 1042 a nasledujúce ustanovenie Domoslava, syna Ladislava Lysého a jeho ruskej manželky, do úradu nitrianskeho kniežata (HOMZA, Martin. *Včasnostredoveké dejiny Spiša*, s. 135; STEINHÜBEL, Ján. *Nitrianske kniežatstvo*, s. 410 – 413, pozn. 1645. Pozri analýzu prameňov, pozn. 1653. Tu pozri identifikáciu kniežata Domoslava). Nevidíme ich medzi spojencami Abu Samuela. Členom rodu sa tak nepochybne podarilo ustáť svoju pozíciu v časoch nestabilnej doby a dočkať sa roku 1046 a s ním relatívne pokojného obdobia.

³⁴ ВОЛОЩУК, Мирослав. До питання про походження руської дружини угорського короля Володислава I (1077 – 1095). In *Українсько-угорські етюди*. Ed. Леонтий ВОЙТОВИЧ, 2019, v. 3, s. 107 – 124

³⁵ Pozri HOMZA, Martin. 14. marec roku 1074 a jeho dôsledky na vývoj Nitrianskeho kniežatstva. In *Slovenské územie v historickom kontexte*. Ed. Róbert, LETZ. Martin: Matica Slovenská, 2017, s. 45 – 65. Pozri tiež STEINHÜBEL, Ján. *Nitrianske kniežatstvo*, s. 437, 442 – 443, 469 – 470. Na pozadí nastolenia moci synov Rostislava Volodimiroviča († 1067) v neďalekej Premyšskej zemi okolo roku 1084 (*Ипатьевская летопись*. In *Полное собрание русских летописей* (ďalej *ПСРЛ*). Ed. Борис, КЛОСС. 2-е изд. Москва: Языки русской культуры, 2001, tom. 2, s. 196, 198) šľachtici z rodu Hontovcov a Poznanovcov určite poznali Dávida († cca 1095), syna zosnulého Ondreja I. a jeho ruskej manželky (Anastázie ?), ktorý dostal od kráľa Ladislava I. okolo roku 1092 do drž-

na týchto konfliktoch sa mohol po roku 1077 župan Lampert († 1132), popredný predstaviteľ rodu Hont-Poznanovcov, oženit s najstaršou dcérou zosnulého kráľa Bela I. († 1063), sestrou kráľa Gejzu I. a Ladislava I. Svätého. Kráľ Ladislav bol spolu so svojou druhou manželkou Adelaidou prítomní na tejto svadbe. Aj vďaka tomuto matrimoniálnemu prepojeniu Hont-Poznanovci pokračovali vo svojej vernej službe nitrianskej vetve Arpádovcov,³⁶ teraz už v kráľovskej línii.

Rodinné vzťahy Arpádovcov na konci 11. storočia s rodmi Hontovcov a Poznanovcov na jednej strane a kniežatami z rurikovskej dynastie na strane druhej sú doložené ich účasťou na vojenskom ťažení proti Rastisla-

---

by pohraničné zeme Bihar (STEINHÜBEL, Ján. *Nitrianske kniežatstvo*, s. 456). Okrem toho osobné kontakty predstaviteľov rodu Hont a Poznan s korunovanými ruskými manželkami konca 11. storočia sú nepriamo potvrdené i nálezom pečate istej „Márie/Maríny“, ktorý sa udiel v Bratislave v roku 2009. Vedci totiž jednoznačne pripísali túto pečať manželke rímsko-nemeckého cisára Henricha IV. († 1106) Eupraxii-Adelheide († 1109). Tá sa po dlhých útrapách vracala v roku 1097 cez Bratislavu na Rus k svojmu bratrancovi Svätoplukovi II. Izjaslavičovi († 1113). Pozri ЛЕСАК, Бранислав – ХАМАЙКО, Наталья – ЧЕРНЕНКО, Елена. Печати княгини Марины “На одно крыло – серебряная, На другое – золотая...”. In *Сборник статей памяти Светланы Рябцевой* = “*One her wing is silver, The other one is made of gold...*” *Selected papers in memory of Svetlana Ryabtseva*. Eds. Роман, РАБИНОВИЧ – Николай, ТЕЛЬНОВ. Кишинэу: Stratum Plus, 2020, s. 326. Pobyt vtedajšej (hoci odišla z dvora Henricha IV.) cisárovnej v Bratislave v žiadnom prípade nemohol prejsť bez povšimnutia. Zároveň je ťažké povedať, či tu bolo možné stretnutie s jej sesternicou Predslavou (?) Svjatoslavnou, ktorá dva roky predtým pochovala svojho manžela – kráľa Ladislava I. – a v čase, ktorý pramene presne neuvádzajú, sa tiež mala vrátiť domov do Kyjeva (ВОЛЮЩУК, Мирослав. *До питання про походження*, s. 119 – 123)

³⁶ Prienik rodov Hontovcov a Poznanovcov do najbližšieho kruhu arpádovskej dynastie, ocenenie Lamberta najvýnosnejšími úradmi v súvislosti so sobášom s kráľovou sestrou, ktoré získal nielen od Ladislava I., ale aj od jeho neskoršieho, synovca, kniežaťa Almoša († 1127), dokladá podrobný opis majetkov bzovického kláštora, ktorého zakladateľom bol spomenutý Lampert, jeho žena a syn Mikulaš (patroni kláštora). Po tragickej smrti Lamberta a jeho syna Mikuláša v roku 1132 ho nechal spísať kráľ Belo II. Slepý. Pozri CDES, tom. 1, s. 71 – 72, № 74. Pozri tiež: WERTNER, Mór. *Az Árpádok családi története*, s. 171 – 172; TÓTH, Sándor. *A Hont-Pázmány nemzetség Premontrei monostorai*. Kécskemét: BT-Press, 2008, s. 34 – 46. Mimo chodom, toto nebol jediný prípad, keď si zástupca rodu Hontovcov a Poznanovcov vzal nevestu z rodu Arpádovcov. Podľa listiny Bratislavskej kapituly z roku 1260 sa dcéra Alžbety, neznámej sestry Ondreja II. („filia sororis regis Andree“) vydala za predstaviteľa rodu Hont-Poznanovcov, z ktorého pochádzal Buken „de genere Hunt paznan“ (CDES, tom. 2, s. 464, č. 666). V porovnaní s inými elitami bol teda rod Hont-Poznanovcov užšie spätý s matrimoniálnymi vzťahmi Arpádovcov – s príslušným pochopením pre politiku dynastie, najmä východným smerom.

vovičovcom,³⁷ ktoré zorganizoval kráľ Ladislav I. v rokoch 1091/2 a ktoré podľa všetkého sa pre neho skončilo úspešne.³⁸

Zaangažovanosť členov rodov Hontovcov a Poznanovcov v ruskej politike neskorších Arpádovcov potvrdzujú aj udalosti prvej tretiny 12. storočia.³⁹ Konkrétne mladší brat kráľa Kolomana († 1116) Álmoš,⁴⁰ ktorý sa v roku 1104 oženil s Predslavou († po roku 1108/10), dcérou kyjevského kniežaťa Svätopluka II. Izjaslaviča († 1113), a splodil s ňou najmenej tri deti,⁴¹ po dlhú dobu vládol v Nitre a Biharsku. Zástupcovia oboch šľachtických rodov vzhľadom na hierarchiu v krajine disponovali taktiež chýlostivými informáciami o živote na dvoroch kniežaťa ako aj kráľa Kolomana Učeného, ktorý sa v roku 1112 po druhýkrát oženil s Eufémiou († 1139),⁴² dcérou perejaslavského kniežaťa Vladimíra Vsevolodoviča († 1125). O rok neskôr ju však Koloman Učený zavrhol a vyhnal zo svojho dvora, obviňujúc ju z cudzoložstva (pozri nižšie).

Zo žiadosti zoborského opáta a potvrdenia kráľa v rokoch 1111 a 1113 boli vyhotovené takzvané *Zoborské listiny*, umožňujúce i dnes pomerne podrobnú rekonštrukciu genealógie rodov Hontovcov a Poznanovcov počas 11. a na začiatku 12. storočia.⁴³ Ich datovanie sa stalo termínom *ante quem*,

³⁷ O vojenských povinnostiach uhorskej šľachty pozri: ZSOLDOS, Attila. The First Centuries of Hungarian Military Organization. In *A Millennium of Hungarian Military History*. Eds. László, VESZPRÉMY – Béla K., KIRÁLY. New York: Social Science Monographs, 2002, s. 3 – 25

³⁸ „invasit Rusciam ... Rutheni male coartari, rogaverunt regis clementiam et promiserunt regi fidelitatem in omnibus“, *Chronici Hungarici compositio saeculi XIV*, s. 414 – 415. Keďže kontext správy nie je úplne jasný, v historiografii problému tejto výpravy sa navrhuje jak rok 1091 (FONT, Márta. *Árpád-házi királyok és Rurikida fejedelmek*, s. 135), rovnako v roku 1092 (БОЙТОВИЧ, Леонтий. Ростиславичи – родичи Арпадів In. *Галичина: науковий і культурно-просвітний, краєзнавчий часопис*, 2015, roč. 27, s. 55; STEINHÜBEL, Ján. *Nitrianske kniežatstvo*, s. 453)

³⁹ Žiaľ, nie je nič známe o tom, či členovia rodu Hont a Poznan sprevádzali kráľa Kolomana Učeného v jeho ťažení pri Premysli (dnes Przemyśl) v roku 1099. Uhri tu utrpeli ťažkú porážku od vojsk miestneho kniežaťa Volodara Rastislaviča († 1125) a jeho poloveckých spojencov. Mnohí z nich nielen zomreli priamo na bojisku alebo sa utopili v rieke Wiahr, ale boli tiež zajatí nomádmi.

⁴⁰ STEINHÜBEL, Ján. *Nitrianske kniežatstvo*, s. 461 – 462

⁴¹ VOLOSHCHUK, Myroslav. Ruthenian-Hungarian matrimonial connections in the context of the Rurik dynasty inter-dynasty policy of the 10th – 14th centuries: selected statistical data. In *Codrul Cosminului*, 2018, roč. XXIV, № 3, s. 17

⁴² *Ипатьевская летопись*, s. 273; *Chronici Hungarici compositio saeculi XIV*, s. 429

⁴³ CDES, tom 1, s. 63 – 67, № 68 – 69; *Zoborské listiny 1111 a 1113 a ich význam pre Slovensko*. Zborník príspevkov z konferencie, ktorá sa uskutočnila dňa 27. októbra 2011 vo výstavnej sieni Ponitrianskeho múzea v Nitre, z príležitosti deväťstého výročia vzniku

tak pre uzavretie druhého manželstva kráľa Kolomana, ako aj pravdepodobne ešte i jeho rozpadu, a zároveň o čase darovania majetkov Lambertovi z rodu Poznanovcov.⁴⁴ Uvedené skutočnosti nemohli zostať neznáme veľmožom z rodu Hont a Poznan. Jeho predstavitelia sa však tiež opakovane zúčastňovali na väčších vojenských ťaženiach Arpádovcov na Rus, nevynímajúc menšie vojenské potýčky.

Tak napríklad v jednom z ťažení Štefana II. († 1131) k hradbám volynského Vladimíru v roku 1123, ktoré je zachytené nielen v *Kyjevskom letopise*,⁴⁵ ale aj v už zmienenej kompilácii starších uhorských textov – *Veľkej uhorskej kronikárskej skladbe* zo 14. storočia, je ako najbližší dôverník uhorského kráľa spomenutý Kozma z rodu Poznanovcov (*princeps Cosma de genere Paznan*). Označenie *princeps* = „knieža“ nielen jednoznačne zaraďuje Kozmu do najurodzenejšej vrstvy kráľovstva, ale podčiarkuje aj jeho postavenie a rolu v samotnom ťažení. Pomalý priebeh obliehania mesta, ako aj absencia viditeľných úspechov, spôsobili nezhody vedenia výpravy na čele s kniežaťom Kozmom s kráľom Štefanom II., ktoré zašli tak ďaleko, že ho varovali pred možným stiahnutím časti vojsk do Uhorska a dokonca aj pred voľbou druhého kráľa (sic!).⁴⁶

Ako je známe, župan Lambert, zať kráľa Ladislava I. Svätého, ako aj jeho syn Mikuláš († 1132), sa v otázke nástupníctva na uhorský trón priklonili na stranu kniežaťa Borisa († 1154). Toho však na dvore Bela II. († 1141), následníka po Štefanovi II., považovali za nemanželského syna druhej Kolomanovej manželky Eufémie Vladimírovny. Koloman obvinil svoju manželku z nevery a poslal ju domov. O dva roky neskôr dal oslepiť svojho brata Almoša († 1127) i jeho maloletého syna Bela, čím vyvolal konflikt, ktorý pravdepodobne určitú dobu rezonoval medzi veľmožmi, vrátane rodov Hontovcov a Poznanovcov.⁴⁷ Lambert – so všetkou svojou autoritou – po-

---

Zoborských listín. Nitra: Bernolákova spoločnosť, Prvý pobočný stánok v Nitre – Úrad Nitrianskeho samosprávneho kraja v Nitre, 2013

⁴⁴ CDES, tom 1, s. 71, № 74

⁴⁵ *Ипатьевская летопись*, s. 287

⁴⁶ *Chronici Hungarici compositio saeculi XIV*, s. 438 – 439. O samotnom ťažení a o reálnych dôsledkoch hrozieb, ktoré by zo vzbury veľmožov vyplynuli pre kráľa v posledných rokoch jeho vlády. Pozri TUZSON, John. *István II (1116 – 1131). A chapter in medieval Hungarian history*. New York: Columbia University Press, 2002, s. 126 – 128; KÁDÁR, Tamás. Saul herceg, Bors ispán és Iván úr. Megjegyzések, észrevételek a II. István király uralkodása vége körüli trónutódlási küzdelmek történetéhez. In. *Századok*, 2017, roč. 151. № 4, s. 787 – 808

⁴⁷ O Borisových aktivitách a jeho podpore zo strany rodu Hont-Poznanovcov v predvečer bitky pri Slanej pozri: GORSKI, Kazimierz. *Boris: ustep z dziejów XII wieku*. Lwów:

važoval za vhodné podporiť Borisa, syna Eufémie, vnuka bývalého kyjevského kniežaťa Svätopluka II. Izjaslaviča, a nie Bela II. Práve prostredníctvom ruských manželstiev Ladislava I., Almoša i Kolomana, ako aj chúlостivých detailov dvorského života s nimi spojených, mohol Lampert – so všetkou svojou autoritou – považovať za vhodné podporiť práve Borisa, syna Eufémie. Urobil tak v opozícii voči Belovi II. Slepému, ktorý bol kandidátom bývalého kyjevského kniežaťa Svjatopolka II. Izjaslavoviča. Ten bol totiž pre zmenu vnukom bývalého kyjevského kniežaťa Svjatopolka II. Izjaslavoviča. Álmošov syn, Belo II. Slepý, našiel napokon podporu u mladšieho Lampertovho brata – Hipolita.

Na stretnutí v predvečer bitky s Borisom v tábore Bela II., po hádke o kľúčovej otázke, či je Boris vlastným, alebo nevlastným synom Kolomana („Borichium adulterum esse vel filium regis Colomani?“), župan Lambert a jeho syn zaplatili za svoj názor – líšiaci sa od oficiálneho – svojim životom.⁴⁸ Pripomeňme len, že popravený Mikuláš bol po matkinej línii zároveň vnukom kráľa Bela I. a podľa toho aj druhostupňovým strýkom Bela II.

Pri prvom pokuse kniežaťa Borisa o zvrhnutie Bela II. v roku 1132, čo je pramenne doložená a v historiografii dôkladne spracovaná téma, sa na Borisovej strane, okrem poľského kniežaťa Boleslava III. Krivoústeho († 1138), spomína aj jeho vlastný strýko, knieža Andrej Vladimírovič († 1142).⁴⁹ Oproti tomu kráľa Bela II. Slepého podporovali oddiely premyšského

---

nakl. Księgarni Wł. Bełzy, 1876, s. 12; HODINKA, Antal. Kálmánfi (Kolománovics) Boris. In *Történelmi Tár*, 1889, s. 426; WERTNER, Mór. *Az Árpádok családi története*, s. 222 – 225; MAKK, Ferenc. Borisz, egy XII. századi trónkövetelő. In *Acta Universitatis Szegediensis. Acta Antiqua Archaeologica*, 1987, roč. 6, s. 63 – 64; ТОЛОЧКО, Петро. *Історичні портрети*. Київ: Наук. думка, 1990, s. 171 – 171; FONT, Márta. *Árpád-házi királyok és Rurikida fejedelmek*, s. 137; ВОЙТОВИЧ, Леонтий. *Княжа доба на Русі*, s. 459; ORSÁGOVÁ, Zuzana. The marriages between the Árpadian kings and Princesses from the Rus'. In *Colloquia Russica*. Ed. Vitaliy, NAGIRNYI, Kraków: Jagiellonian University, 2012, series I, vol. 2: Principalities in lands of Galicia and Wolhynia in international relations in the 11th – 14th centuries. Publication after 2nd International Conference, Ivano-Frankivsk, 20 – 22th October 2011, s. 51, etc.

⁴⁸ „Orta est igitur seditio, et ibidem ceperunt Lampertum comitem, quem cum extraxisent a rege, frater eius germanus cum sedili ... scidit per medium caput eius ... Nicolaum comitem filium eius ibidem decollaverunt.“ *Chronici Hungarici compositio saeculi XIV*, s. 448 – 449

⁴⁹ O kontaktoch istého Panónčana s kniežaťom Boleslavom III. Krivoústym a jeho následnej zrade Boleslava písal ešte dobre informovaný poľský kronikár z 13. storočia Vincent Kadlubek (*Magistri Vincentii dicti Kadlubek Chronica Polonorum*. Ed. Marianus, PLEZIA. In *MPH*. Kraków: PAU, 1994. seria II. tom. 11, s. 113). Pozri tiež *Chronici Hungarici compositio saeculi XIV*, s. 451; HOMZA, Martin. *Včasnostredoveké dejiny Spiša*, s. 142

kniežaťa Vladimíra Vladaroviča.⁵⁰ Smrť župana Lamperta a jeho syna, ako aj odchod poľsko-ruských oddielov na samom začiatku bitky, však rozhodli o porážke kniežaťa Borisa. Podpora nitrianskych elít Borisovi sa Hontovcom a Poznanovcom ešte raz vypomstila.⁵¹ V nasledujúcom období totiž prišlo k výraznému oslabeniu vplyvu rodov Hontovcov a Poznanovcov na vnútropolitický vývoj, ako aj zahraničnopolitické smerovanie arpádovského Uhorska. Takýto stav potom pretrval až do konca 12. storočia.⁵²

Aktívna účasť kráľa Gejzu II. na podpore svojho švagra v boji o kyjevský trón v rokoch 1148 – 1152,⁵³ ako aj jeho syna Bel III. v boji o haličský trón v rokoch 1189 – 1191,⁵⁴ ktorá je v historiografii tiež slušne prebádaná,⁵⁵ nám, žiaľ, neumožňuje vidieť medzi účastníkmi výprav zástupcov rodov z Hont-Poznanovcov. Z kontextu udalostí je však jasné, že sa rod podľa svojho postavenia musel zúčastňovať na výpravách na Rus.

⁵⁰ *Ипатьевская летопись*, s. 450

⁵¹ Na tomto mieste sa žiada zdôrazniť, že ešte aj v diele anonymného notára P., autora *Gesta Hungarorum* na začiatku 13. storočia, boli nitrianske elity vnímané úplne oddelene od kočovníkov. Preto sa nemožno čudovať, že sa z času na čas vzopreli vtedajším kráľom a členom ich rodín a postavili sa na stranu alternatívnych kandidátov (Pozri: *Gesta Hungarorum* / *Anonymi Bele Regis Notarii = The deeds of the Hungarians* / *Anonymus, notary of King Béla. Epistola in miserabile carmen super destructione regni Hungarie per Tartaros facta* / *Magisteri Rogerii = Master Roger's Epistle to the sorrowful lament upon the destruction of the kingdom of Hungary by the Tatars*. Eds. Martyn, RADY – László, VESZPRÉMY – János M., BAK. Budapest; New York: CEU Press, 2010, s. 76)

⁵² LUKAČKA, Ján. *Majetky a postavenie Ludanickovcov*, s. 10

⁵³ Pozri *Лаврентьевская летопись*. In *ПСРЛ*. Ed. Борис, КЛОСС. 2-е изд. Москва: Языки славянской культуры, 2001, tom. 1, s. 323, 327 – 332, 335 – 337; *Ипатьевская летопись*, s. 385, 387 – 388, 401, 405 – 413, 415 – 416, 419 – 421, 425 – 426, 434, 449 – 452. Cf.: *Chronici Hungarici compositio saeculi XIV*. s. 460; *Chronicon Henrici de Mügeln Germanice conscriptum*. Ed. Eugenius, TRAVNIK. In *SRH*. Ed. Imre, SZENTPÉTERY. Budapestini: Academia Litter. Hungarica atque Societate Histor. Hungarica in partem impensarum venientibus Typographiae Reg. Universitatis Litter. Hung. Sumptibus, 1938, vol. 2, s. 198

⁵⁴ Pozri *Ипатьевская летопись*, s. 661 – 667; *Magistri Vincentii dicti Kadlubek Chronica Polonorum*, s. 159

⁵⁵ Bližšie posledné výskumy: FONT, Márta. *Árpád-házi királyok és Rurikida fejedelmek*, s. 164 – 176, 179 – 187; ВОЛОЩУК, Мирослав. Кого відправляли угорські королі XII – XIII ст. in *variis legacionibus nostris in Rutheniam*: родинна належність та соціальне становище. In *Colloquia Russica*. Ed. Vitaliy, NAGIRNYI. Kraków: Uniwersytet Jagiełłoński, 2020 – 2021, series I, vol. 10: *Dyplomacja Rusi średniowiecznej (X – XVI w.)*. Publication from the 10th International Scientific Conference, October 9 – 11, Krakow, Poland, s. 109 – 114; ФОНТ, Марта. Галич в системі русько-угорських відносин XI – XIII ст. In *Галич. Збірник наукових праць*. Ed. Мирослав, ВОЛОЩУК. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2021, серія 2, t. 7, s. 64 – 87

Po citeľne dlhej odmlke, v ktorej Hont-Poznanovcov nevieme priamo identifikovať v prameňoch, sa od prvej polovice 13. storočia situácia s ich identifikáciou diametrálne zmenila. Všeobecné motívy aktívnej podpory veľmožov kráľovi Ondrejovi II. († 1235), ako aj jeho najstaršiemu synovi Belovi IV. († 1270), sú už dôkladne rozanalyzované.⁵⁶ Je však dôležité spomenúť najdôležitejšie udalosti spojené s predstaviteľmi rodu Hont-Poznanovcov. Niektoré ich vetvy, pravdepodobne niekde na prelome 12. – 13. storočia, totiž dostali do svojej držby jednotlivé územia na východe krajiny.⁵⁷ Dôvodom mohol byť jednak ich status, ako i potenciálne povinnosti, ktoré im umožňovali okamžite participovať na vojenských ťaženiach v Haličsku a Volynsku. Z logistického hľadiska sa tak Arpádovci mohli vďaka spriazneným rodom oprieť o zázemie a v neposlednom rade aj spoľahnúť sa na ich znalosť ruského prostredia, pričom nemalú rolu tu opäť zohrávala skutočnosť, že oba rody ovládali jazyk, ktorý sa len málo líšil od toho používaného za Karpatami.⁵⁸

⁵⁶ Naposledy výskum sumarizovali HOMZA, Martin. *Včasnostredoveké dejiny Spiša*, s. 146 – 150; FONT, Márta. *Árpád-házi királyok és Rurikida fejedelmek*, s. 188 – 232; IDEM. *Галич в системі русько-угорських відносин XI–XIII ст.* s. 88 – 141

⁵⁷ Svedčí o tom najmä skutočnosť, že v roku 1214 bol zakúpený (*terminus ante quem*) „a Huntone comite pro octuaginta tribus marcis et decem et septem ponderibus“ pozemok v okolí Zemplína, priamo pri obchodnej ceste na Rus „mercatoribus de Ruscia venientibus“ (*CDES*, tom 1, s. 146, № 190). Hoci ide vcelku o falzifikát, časť textu týkajúca sa majetkov kráľovského župana musela patriť k pôvodnej informácii. Nepriamo to potvrdzuje ďalšie rozširovanie majetkov rodu na východe krajiny. Počas celého 13. storočia sa počet pozemkov rodu Hont-Poznanovcov vo východných komitátoch kráľovstva Ugočskom, Berežskom a ďalších, ďalej zväčšoval. Premonštrátsky kláštor v Lelesi a jeho okolie, ako o tom svedčí *Kronika Romanovcov* z 13. storočia, bol zároveň dôležitým logistickým centrom na ceste kráľovských vojsk do Haličska, ako o tom svedčí doložitelný príklad z roku 1213: „Ставше ж[е] въ | манастири Лелесовѣ, невѣрнїи же бодрє хотѣ|ша его оубити“ (*Chronica Galiciano-Voliniana*, s. 46; Cf.: „Zastavil sa v kláštore v Lelesi, kde sa ho zradní šľachtici pokúšali zabiť“, *Haličsko-volynská kronika*, s. 113, pozn. 100)

⁵⁸ Z anonymného *Opisu východnej Európy* zo 14. storočia je zrejmé, že menované národy hovoria tým istým jazykom, ktorý anonymný autor nazýva „slovenským“. „Notandum autem hic quod Rutheni, Bulgari, Rasenses, Sclauī, Bohemi, Poloni et Pruzeni loquuntur unam et eandem linguam, scilicet Sclauonicam“, *Anonymi Descriptio Europae Orientalis*. *Анонимов опис Источне Европе*. Eds. Тибор, ЖИВКОВИН – Владета, ПЕТРОВИН – Александар, УЗЕЛАЦ. Београд: Историјски Институт Београд, 2013, s. 131. Vzhľadom na slovenský pôvod Hont-Poznanovcov (*Sclauī*) nepochybujeme o ich znalosti „slovenského jazyka“, podobného alebo blízkeho jazyku obyvateľstva (*Rutheni* – Haličania) susednej krajiny Haliče a i. Uhorské krajiny boli často vnímané ako slovenský štát s historickým vzťahom k Veľkej Morave. Bližšie HOMZA, Martin. A few

V poslednej dobe už niet pochyb o tom, že popredný vojenský veliteľ z čias kráľov Bela III. († 1196), Imricha († 1204) a Ondreja II. – Moch (*Moc, Moch, Mog, Mogh, Mok, Mouch*) pochádza z rodu Hont-Poznanovcov.⁵⁹ Opodstatnené argumenty historikov sa opierajú jednak o správy o pozemkovej držbe a zastávaných funkciách tohto veľmoža (trojnásobný uhorský palatín: 1192 – 1193, 1198 – 1199, 1206 a v rôznych obdobiach župan v komitátoch, v ktorých sa už dlho sústreďovala majetková držba Hont-Poznanovcov – napríklad v Nitrianskom, Bratislavskom, ale aj v Biharskom)⁶⁰; ako aj o závery z výskumu tejto problematiky naformulované maďarskými historikmi na konci 19. storočia.⁶¹ V hlavnom meste dynastie Romanovičovcov, Haliči, je v júli – auguste roku 1205 o ňom v genitíve singuláru zachovaná nasledujúca zmienka – „veľkého Mokeja Slepého“⁶² Dôvodom prítomnosti vojenského oddielu vedeného Mochom v meste Halič bola pritom naliehavá prosba vdovy po kniežati Romanovi Mstislavičovi, ktorý tragicky zahynul 19. júna 1205 pri Zavichoste, o pomoc, ktorú táto adresovala uhorskému kráľovi Ondrejovi II. počas ich stretnutia v Siankach. Pri tejto príležitosti naňho apelovala zdôrazňujúc vzájomné priateľské (ba priamo rodinné) vzťahy a akúsi dohodu uzavretú medzi kráľom a jej manželom. Zmyslom tejto dohody malo byť zabrániť útokom nepriateľských kniežacích rodov, najmä černigovských Olgovičovcov, ako aj prvého svokra zosnulého kniežaťa Romana Mstislaviča – kniežaťa Rurika Rastislaviča († do roku 1212 alebo 1215/1216), na krajiny, ktoré mali patriť z titulu dedičstva po Romanovi Mstislavičovi jeho dvom synom – Danielovi († 1264) a Vasilkovi († 1269).⁶³

words about the identity of the Slavs, yesterday, today and tomorrow. In *Studia Slavica et Balcanica Petropolitana*. 2018. № 1 (23). S. 25 – 28

⁵⁹ *Ипатьевская летопись*, s. 724; *CDES*, tom 1, s. 92 – 93, № 98; 95, № 102; 110 – 112, №№ 138 – 140; 114 – 115, №№ 143, 145; 120 – 121, №№ 151, 153; 123 – 124, №№ 155, 157; 127 – 128, №№ 159, 161; *CDRCDSl*. Ed. Tade, SMIČIKLAS. Zagrabiae: Ex officina societatis typographicae, 1904, vol. 2: (1101 – 1200), s. 353, № 326; ZSOLDOS, Attila. *Magyarország világi archontológiája 1000 – 1301*. Budapest: Historia; MTA Történettudományi Intézete, 2011, s. 338; LUKAČKA, Ján, *The Estates*, ref. 4, s. 152

⁶⁰ ZSOLDOS, Attila. *Magyarország világi archontológiája*, s. 338

⁶¹ WERTNER, Mór. Az Árpádkori nádorok genealogiája. In *Turul*, 1898, roč. 16, s. 76. Stotožňujeme sa s názorom, že palatín Moch patrí do rodu Hont-Poznanovcov. Dôkazom by mohla byť priama zmienka o ňom v listine vydanej kráľom Ondrejom II., ktorá opisuje pozemky dediny Neded patriacej Kláštoru sv. Hypolita na Zobore. Stalo sa tak zrejme v polovici roku 1206 po jeho návrate z Haličska (*CDES*, tom 1, s. 110, № 137).

⁶² *Haličsko-volyňská kronika*, s. 96 – 97; *Chronica Galiciano-Voliniana*, s. 8

⁶³ ВОЛОЩУК, Мирослав – ДОМБРОВСЬКИЙ, Даріуш. Князь Данило Романович та угорські королі 1205–1235 pp., s. 51

Čas príchodu tohto vojenského sprievodu nie je presne známy, ale oddiel Mocha svoju misiu splnil. Predpokladá sa, že v predvečer príchodu Uhrov do hlavného mesta Romanovičovcov haličskí a vladimírski bojari nedokázali na rieke Seret neďaleko Mikulina udržať nepriateľské sily Olgovičovcov a kniežaťa Rurika, ktoré sa vrátili do Haliče.⁶⁴ Pod jeho hradbami však „Галичане же бишася с ними (...) СѦлговици же не оуспѣвшие ничтоже. възвратишася с срамоу великимъ в своѣ си.“⁶⁵ Nepochybne prítomnosť ďalšieho oddielu Uhrov „мнѡго у|горѣ“ vedeného ich veliteľom a možno aj samotným kráľom (!) mohlo rozhodujúcim podielom prispieť k víťazstvu prívržencov Romanovičovcov. Priama účasť Ondreja II. v bitke však nie je prameňmi priamo doložená. Takisto nie je známe, ako dlho sa spomínaný uhorský kontingent v Haličsku zdržal. Keď však nepriatelia Romanovičovcov v júni 1206 opätovne zorganizovali rozsiahle vojenské ťaženie a knázná-vdova opäť požiadala Ondreja II. o vyslanie vojenskej pomoci, prítomnosť Mocha v Haliči už neregistrujeme. Možno sa pred koncom roku 1205 vrátil do Uhorska, kde bol v nasledujúcom roku už po tretíkrát zvolený za najvyššieho krajinského hodnostára – uhorského palatína.⁶⁶ Mochove vojenské zásluhy v Haličsku tak mohli poslúžiť ako vhodný dôvod jeho ďalšieho kariérneho rastu.

Je viac než zrejmé, že väčšina z početných, najmä rozsiahlych ťažení Arpádovcov, vedených buď priamo kráľom (napríklad v rokoch 1205, 1206, 1213, 1226, 1232), kráľovičmi – jeho synmi Belom, Kolomanom († 1241) a Ondrejom († 1234) (1221, 1230, 1232), alebo najvyššími kráľovskými hodnostármi (1208, 1210/1211, 1219), ktoré v prvej tretine 13. storočia smerovali na severovýchod,⁶⁷ sa prirodzene zúčastnili aj členovia rodu Hont-Poznanovcov. Korešponduje s tým mozaika úradov, ktoré v tom čase zastávali, a pozemkové donácie, ktorých sa im v čase panovania Ondreja II. dostalo. Ako príklad uveďme Sebeša a jeho brata Alexandra, synov župana Tomáša *de genere Honth*, ktorí predstavovali tzv. svätajursko-peziňskú vetvu rodu.⁶⁸ Dynamika ich obohacovania sa vďaka veľkorysým a opakovaným donáciám Ondreja II. v prvej tretine 13. storočia je dobre známa. Na ilu-

⁶⁴ „Po príchode do Haličska sa pri Mikuline na rieke Seret stretol s haličskými a vladimírskymi bojarmi, ktorí tam celý deň bojovali“, *Haličsko-volyňská kronika*, s. 95; *Chronica Galiciano-Voliniana*, s. 49

⁶⁵ *Лаврентьевская летопись*, s. 426

⁶⁶ ZSOLDOS, Attila. *Magyarország világi archontológiája*, s. 338

⁶⁷ Súhrnne pozri FONT, Márta. *Dinasztikus érdekek nyomában*, s. 102 – 111

⁶⁸ LUKAČKA, Ján. *Formovanie vyššej šľachty na západnom Slovensku*. Bratislava: MINOR, 2002, s. 34 – 36

stráciu použijeme porovnávaciu tabuľku, ktorá toto odmeňovanie synchronizuje s vojenskou činnosťou Arpádovcov za Karpátmi.

Rok	Prítomnosť vojsk arpádovskej dynastie v Haličsku a Volynsku	Rok	Rod Tomáša z rodu Hont-Poznan
Druhá polovica r. 1205	Výprava (?) Ondreja II. na podporu vdovy po kniežati Romanovi a jeho detí. Do Haliče dorazil oddiel na čele so županom Mochom.		
Polovica r. 1206	Výprava Ondreja II. na volynský Vladimír a zmierenie znepriatelených strán v otázke dedičstva Romanovičovcov.	1206	Alexander získal Plavecký Štvrtok (<i>Cheturtuchyel</i>) ⁶⁹

⁶⁹ CDES, tom 1, s. 111, № 139. V tomto prípade kráľ Ondrej II. potvrdil najmä osobitné zásluhy Alexandra pre neho v ťažkých časoch konfrontácie s bratom, kráľom Imrichom, počas neúspešného pokusu o zvrhnutie Imricha v roku 1204 pri Varaždíne a následnom uväznení Ondreja („felicis memorie frater noster, rex Hemericus, indigne tradiderat, educens angustias carceris subiecti nobis amplitudine regni commutasset“). Pravdepodobne práve v tomto, pre budúceho kráľa, vtedy však ešte stále iba vojvodu, najbúrlivejšom období, ktoré trvalo niekoľko mesiacov, sa Ondrejovi podarilo nadviazať styky s haličsko-volynským kniežaťom Romanom Mstislavičom. Svedčia o tom viaceré neskoršie svedectvá z *kroniky Romanovičov* z 13. storočia. Najmä po tom, čo v zime 1206/7 odprevadil mladého Daniela Romanoviča z Krakova na dvor kráľa Ondreja II., Václav Lysý, vyslanec malopoľského kniežaťa Leška Bieleho († 1227) mu pripomenul: „Na spor s Romanom som už zabudol. Bol to tvoj druh. Prisahali ste si, kto zostane nažive, ten sa postará o potomstvo druhého. A oni sa teraz ocitli vo vyhnanstve“, *Haličsko-volynská kronika*, s. 99 – 100 (Pozri: “Азь не помануох[ъ] звады Романовы, | тобѣ дроуѣ бѣ, клалася бѣста, аеко встав[ъ]шу | в[ъ] животѣ племени его любовь имѣти, н[ы]нѣ же изгнаніе быс[ъ] на них[ъ] [то о знаменá о deti po Romanovi Mstislavičovi, poz. M. V.]“, *Chronica Galiciano-Voliniana*, s. 15). Na inom mieste, už slovami samotného Daniela Romanoviča v staršom veku, jeho dvorný historik, výrazne prikrášľujúci napísal: „Keď bol Daniel v Uhorsku, kráľ Ondrej, uhorskí šľachtici a celá krajina chceli vydať kráľovskú dcéru za kniežaťa Daniela, pretože kráľ nemal syna“, *Haličsko-volynská kronika*, s. 105 (Pozri: “Данилови сжщю въ оугрех[ъ], корол[ъ] же Андрей, и боаре оугор[ъ]стїй, и вса земля хоташе дати дъщерь свою за княса Данила, обѣма дѣт[ъ] скама бывшим[а], зане с[ы]на оу нег[о] не бѣ“, *Chronica Galiciano-Voliniana*, s. 27). Už sme poznamenali, že takéto medzidyndastické dohody, vrátane neúspešnej manželskej

	Účasť Uhrov na podpore zvenigorodského kniežaťa Romana Igoreviča († 1210/11) proti jeho bratovi, haličskému kniežaťu Vladimírovi († po 1210/11)	1208 – 1209	Župan Tomáš získal Pezinok, a Sebeš získal Veľke Kostoľany (<i>terram Costulan nomine</i>), ⁷⁰ Svätý Jur spolu so štyrmi okolitými obcami: Čelkís (Bernolákovo), Ivánku, Farnú a Malinovo ⁷¹
1209 – 1210	Po zosadení haličského kniežaťa Romana Igoreviča v Haliči krátko vládol župan Benedikt.		
1210/11	Ťaženie uhorského vojska, vedeného palatínom Potom proti kniežatám Igorevičovcov, ktoré sa skončilo dosadením Daniela Romanoviča do Haličska pod patronátom Ondreja II.	1212	Župan Sebeš získal obce Rozvadze, Mylej (<i>Miley</i>) (pri Sládkovičove) a majetok Galád (<i>Gyad</i>) a Temeši ⁷²

zmluvy, ktorú spomínal starší Romanovič, nie sú datované skôr ako narodenie Ondrejovej dcéry Márie 1203/4 (Daniel sa narodil v roku 1200/1), ale najneskôr 30. novembra roku 1204 – 7. mája 1205, keď vojvoda pôsobil ako poručník a regent Ladislava († 1205), syna zosnulého kráľa Imricha. (ВОЛОЩУК, Мирослав – ДОМБРОВСЬКИЙ, Даріуш. Князь Данило Романович та угорські королі 1205–1235 pp., s. 50). Je dosť možné, že hľadanie spojenca v krajinách, kde vládol Roman Mstislavič, zabezpečil práve Alexander so svojim bratom Sebešom – „tam nobiscum exulando“ – ako v jednej zo svojich listín spomenul sám Ondrej II.: *CDES*, tom 1, s. 136, № 173). Takmer okamžite po korunovácii Ondreja II., 29. mája 1205, boli totiž obdarovaní a samotný Ondrej II. sa zaviazal chrániť práva vdovy a sirôt po mŕtvom ruskom panovníkovi, čo sa reálne aj udialo už v druhej polovici roku 1205 – začiatkom roku 1206.

⁷⁰ „... fidei nostro || Thome, comiti Nitriensi, ob continuum sue fidelitatis servitium“ bez spresnenia charakteru služby (*CDES*, tom 1, s. 113 № 143). „... fidei nostro Sebes magistro ob continuum sue fidelitatis servicium.“ *CDES*, tom 1, s. 117, № 149.

⁷¹ „... fidei nostro Sebus, magistro pincernariorum, ob eximia sue probitatis merita et intemerate fidelitatis eius constantiam.“ *CDES*, tom 1, s. 121, № 153.

⁷² „... dilectus ac fidelis noster Sebes comes inter familiares nostros, exigente strennuitatis sue merito.“ *CDES*, tom 1, s. 135, № 173. Zrejme niekde v rovnakom čase župan To-

1213	Výprava Ondreja II. proti haličskému kniežaťu Mstislavovi Nemému († medzi 1223/1227). Zavraždenie kráľovnej Gertrúdy. Pokračovanie výpravy pod vedením Vladislava Kormiličiča. Pokračujúce vojenské aktivity.	1213 – 1216, do 29. mája 1214	Župan Tomáš získal les <i>Fenteus</i> v Satmári; v rovnakom čase Sebeš získal Dvorník pri Vajnorochoch (<i>Wasard</i>) a Girok (Kmeťovo) pri Nových Zámkoch ⁷³

máš za svoju účasť: „in expedicione quam habuit contra Bulgaros super fluvium Morowa“, ktorá je datovaná rokom 1210, dostal do vlastníctva: „silvam quandam nomine Keykus, que olim populorum qui wlgō Keykquend dicuntur fuerat.“ *CDES*, tom 1, s. 265, № 373). Spomínané udalosti bulharského ťaženia z roku 1210 sú jasne synchronizované s účasťou komesa Ivachina na ňom. *Iwachinus comes Scibiniensi*, náležite neskôr poďakoval kráľ Ondrej II. Pozri KARÁCSONYI, János. Az Erdélyi székelyek első hadjárata 1210-ben. In *Századok*, 1912, roč. 46, č. 10, s. 292 – 294). Dôležité je na tomto mieste pripomenúť, že ten istý Ivachin sa po nejakom čase v auguste – septembri 1210 alebo 1211 zúčastnil kampane „contra Romanum ducem Rutenorum ... in quo conflictu idem dux capite fuit truncatus“ (*RSA*, tom. 1, s. 277 – 278, № 926). Hovoríme o Romanovi a jeho bratovi Svätoslavovi (Svjatoslavovi) z rodu Igorevičovcov (lína Rurikovcov), ktorí boli obesení v dôsledku rozsiahleho ťaženia uhorských síl vedených palatínom a potom haličskými bojarmi. Vzhľadom na veľmi krátky časový interval medzi uhorskými kampanami do Bulharska a Haličska, sa Tomášova účasť na druhom ťažení zdá nepochybná.

⁷³ *CDES*, tom 1, s. 141, № 185. V tomto prípade je s určitosťou známe, že Tomáš bol vodcom pomocného vojska, ktoré na rozkaz Ondreja II. v roku 1212 vyrazilo na pomoc jeho švagrovi, českému kráľovi Přemyslovi Otakarovi II. († 1230), proti rímsko-nemeckému cisárovi Otovi IV. († 1218) (missus a nobis pro primipulo in auxilium regis Bohemie contra imperatorem). Pozri tiež *CDES*, tom 1, s. 265, № 373. Nie je však známe či ho na tejto výprave sprevádzali jeho synovia Sebeš a Alexander. Ďalšie donácie Sebešovi od uhorského kráľa Ondreja II. spreď 29. mája 1214 o tom totiž mlčia. (*CDES*, tom 1, s. 142, № 188). Samotné umiestnenie zeme *Fenteus*, ktorú dostal Tomáš, je však jednoznačne lokalizované v bezprostrednej blízkosti „castro de Zothmar“ (dnes Satmár/Satu Mare, Rumunsko, vtedy v konfiniu Uhorska smerom k Haličsku). Tu sa tiež nachádzala „villa custodis silve nostre“, ktorej správcom bol príslušník toho istého rodu ako Tomáš – Abracham filius Feliciani, frater Hunti (sic!) de villa Mathey (*CDES*, tom 1, s. 165, № 209). Dôvody rozšírenia a posilnenia majetkovej bázy rodu Hont-Poznanovcov na severovýchode krajiny by sa podľa nás mali posudzovať v kontexte ich účasti na haličskej politike Ondreja II. v rokoch 1205 – 1215. To, že v tom istom čase bol komes Tomáš poverený tiež velením v ťažení „auxilium regis Bohemie“ zároveň s najväčšou pravdepodobnosťou skončilo tým, že kráľ mu dal do vlastníctva: „terram quandam nomine Skal-

1214	Podľa výsledkov Spišského dohovoru z roku 1214 Koloman dostal vládu v Haličsku a v roku 1215 získal haličskú korunu.	1214 – 1215	Alexander sa stáva abovským a hevešským županom ⁷⁴
1215	Obrana Kolomanových stúpenčov v obklúčenej Haliči proti početnej prevahe akýchsi útočiacich <i>Ruthenorum</i>	1216	Ondrej II. obnovil majetkovú držbu Tomáša a jeho synov v Pezinku, Plaveckom Štvrtku, Svätom Jure, Veľkých Kostolňanoch, ⁷⁵ ako aj hranice medzi nimi
		1217	Ondrej II. potvrdil majetkovú držbu synov župana Tomáša na Skalicu, ⁷⁶ Vajnory (<i>Wasard</i>) ⁷⁷ a udelil Sebešovi právo vyberať tributum fori v Plaveckom Štvrtku a pedagium tributi v Sládkovičove ⁷⁸

zae rudem et desertam, sitam in confinio nostri regni versus Bohemiam“ (*CDES*, tom 1, s. 174, № 221). Keďže Tomáš medzičasom zomrel, konfirmáciu o vlastníctve Skalice dostali od kráľa jeho synovia Alexander a Sebeš začiatkom júla 1217, teda v predvečer svojej nominácie na križiacku výpravu.

⁷⁴ *RSA*, tom. 1, s. 97, № 295 (falsum); ZSOLDOS, Attila. *Magyarország világi archontológiája*, s. 217. Pozri nižšie o nútenej správe Zemplínskeho komitátu Martinom z rodu Hont-Poznanovcov, ktoré sa udialo takmer v tom istom čase. ZSOLDOS, Attila. *Magyarország világi archontológiája*, s. 234

⁷⁵ *CDES*, tom 1, s. 160 – 165, №№ 205 – 209

⁷⁶ *CDES*, tom 1, s. 174, № 221

⁷⁷ *CDES*, tom 1, s. 167 – 168, № 213

⁷⁸ „... noster fidelis et dilectus Sebus comes per eximia probitatum opera, per indecidue fidelitatis obsequia coram oculis nostris [sic!, pozn. M. V.] indesinenter claruisset in suorum recompensationem meritorum.“ *CDES*, tom 1, s. 171, № 217

Na druhej strane nemožno s úplnou istotou tvrdiť, že potvrdenie pozemkovej držby či udelenie určitých pozemkov kráľom rodine župana Tomáša bolo spojené výlučne a iba s účasťou týchto veľmožov na vojenských výpravách Arpádovcov smerom na severovýchod. Vzhľadom na intenzitu donácií za vlády Ondreja II., ako aj frekvenciu jeho haličských výprav, a taktiež vzhľadom na tradíciu angažovania sa týchto rodov na Rusi, ako i na ich postavenie na dvore Ondreja II., však možno s veľkou pravdepodobnosťou takúto súvislosť predpokladať. Explicitne menovaných nachádzame príslušníkov rodu Hont-Poznanovcov medzi účastníkmi ťaženia proti Romanovičovcom v auguste 1233.⁷⁹ Konkrétne veľká kráľovská armáda, podporovaná vojskom mladšieho kráľa Bela, smerovala na Halič a po ich zjednotení, ku ktorému malo dôjsť približne 20. augusta v pohraničnom pásme, známom ako Berežský les – „in silva, que nominatur Berreg“, plánovali pokračovať v ťažení s cieľom oslobodiť Halič. V tom istom čase sa totiž v tomto obliehanom meste s málopočetnou vojenskou silou nachádzal najmladší syn Ondreja II., vojvoda Ondrej. Jeho postavenie sa veľmi zhoršovalo v dôsledku neustáleho tlaku kniežaťa Daniela Romanoviča a jeho spojencov. Plánovanú vojenskú akciu však nebolo možné dokončiť kvôli hrozbe exkomunikácie Arpádovcov z katolíckej cirkvi, s ktorou Ondreja II. prišiel osobne oboznámiť do vojenského tábora v Berežskom lese pápežský legát Jakub Prenestino. Ako svedkovia týchto rokovaní sa tu uvádzajú aj najvýznamnejší členovia rodu Hont-Poznanovcov: synovia župana Tomáša – komes Alexander a jeho brat Sebeš (*Alexander comes, frater Sebus*).⁸⁰ Spomedzi ďalších predstaviteľov tohto rodu sa tu nachádzali aj nitriansky župan Peter, brat Marcela (*comes Petrus, frater Marcelli*). Tí podľa J. Lukačku patrili k ambrózovskej vetve rodu.⁸¹

Treba zdôrazniť, že Sebeš v prvom období na poste nitrianskeho župana musel osobne poznať majiteľa viníc obce Pohranice (*villa Pagran*) ležiacej neďaleko Nitry, známeho z dvoch kráľovských listín ako (V)Ladislav Rus (*Ladislaus Ruthenus*). V *Haličsko-volynskej kronike*, inak známej tiež ako *Kronika Romanovičovcov* z 13. storočia, zdá sa, tá istá osoba vystu-

⁷⁹ CDES, tom 1, s. 297, № 407

⁸⁰ CDES, tom 1, s. 297, № 407

⁸¹ CDES, tom 1, s. 297, № 407; LUKAČKA, Jan. *Formovanie vyššej šľachty*, s. 56. Ide o verziu Attilu Zsoldosa a Petrovi a Marcelovi patriacich k rodu Teten (*nobiles de genere Tety, Thetun*). (ZSOLDOS, Attila. *Magyarország világi archontológiája*, s. 175), podľa ktorého niet pochýb o tom, že pochádzali z rodu Hont-Poznanovcov. (LUKAČKA, Ján. *The Estates*, c. d., s. 155)

puje pod menom Vladislav Kormiličič. Uvedený veľmož, ktorý na prelome 12. – 13. storočia patril k haličskej šľachte, v rokoch 1206 – 1214 aktívne presadzoval záujmy Arpádovcov v Haličsku. Napokon však, po tom, ako sa mu v Haličsku nedostalo patričnej podpory, usadil sa s povolením Ondreja II. v uvedenej obci v okolí Nitry. V období do roku 1218 dostal veľmi bohaté kráľovské donácie.⁸² Smrť (V)Ladislava musela nastať niekedy bezprostredne po tom, ako Sebeša v roku 1231 menovali za župana.

Samotný (V)Ladislav bol na stranách nepriateľsky k nemu naladenej *Haličsko-volyňskej kroniky* (*Kroniky Romanovičovcov*) stotožňovaný s bojarom (V)Ladislavom, ktorý sa stal kniežaťom (Вълѣдиславъ княжит[ь] ца).⁸³ Kronikárovo obvinenie (V)Ladislava z uzurpovania moci, pripisovania mu kniežacích funkcií a dokonca túžby vytvoriť vlastnú dynastiu dlho priťahovalo pozornosť historikov.⁸⁴ Nikto však nevenoval pozornosť skutočnosti, že „knieža“ (*dux*) (V)Ladislav dostal od kráľa zem z majetkov obce Pohranice, ktoré minimálne od 11. storočia gravitovali k predstaviteľom rodu Hont-Poznanovcov.⁸⁵

Veľmi pravdepodobná je tiež identifikácia Martina, syna Vajka z rodu Hont-Poznanovcov⁸⁶ (po roku 1214 zemplínsky župan), s vojvodom Martinišom,⁸⁷ ktorý padol v roku 1226 v bitke pod mestom Halič. V nej sa stretli kráľovské vojská s vojskom kniežaťa Mstislava Mstislaviča († 1228). Rod Hont-Poznanovcov sa aktívne zúčastňoval v rusko-uhorských kontaktoch

⁸² CDES, tom 1, s. 179 – 180, № 229; 281 – 282, № 394; Maďarský historik Imre Szentpétery datuje v poradí prvú listinu do rozmedzia rokov 1221 – 1225. (RSA, tom. 1, s. 116, № 149). To ale nemení nič na podstate veci. Pozri tiež VOLOSHCHUK, Myroslav. *Ruthenians (the Rus') in the Kingdom of Hungary, 11th to Mid- 14th Centuries. Settlement, Property, and Socio-Political Role*. In: CURTA, Florin – ŽUPKA, Dušan (eds.). *East Central and Eastern Europe in the Middle Ages, 450 – 1450*. Leiden – Boston: Brill, 2021, s. 94 – 97

⁸³ Podľa slov krakovsko-sandomierskeho kniežaťa Leška Bieleho († 1227), ktoré adresoval Ondrejovi II.: „Nie je dobré, aby v Haliči vládol bojar“, *Haličsko-volyňská kronika*, s. 116. („Не ес[тъ] лѣпо боариноу княжити в Галичи.“ *Chronica Galiciano-Voliniana*, s. 52 – 53)

⁸⁴ VOLOSHCHUK, Myroslav. *Ruthenians (the Rus')*, p. 78 – 79, pozn. 8 – 17

⁸⁵ Pozri CDES, tom 1, s. 67, № 69

⁸⁶ FEJÉR, Georgius. *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis* (ďalej CDH). Budae: Typis Typogr. Regiae Universitatis Ungaricae, 1829, tom. 3, vol. 1, s. 163, 471; RSA, tom. 1, s. 97, № 295; ZSOLDOS, Attila. *Magyarország világi archontológiája*, s. 234

⁸⁷ „Vtedy bol zabitý aj Martiniš, kráľov veliteľ“, *Haličsko-volyňská kronika*, s. 116 (Pozri „Тогда ж[е] Мартиниша | оубиша воеводу кор[ол]ева.“ *Chronica Galiciano-Voliniana*, s. 115)

i v 30. – 40. rokoch 13. storočia. Veľavravné je napríklad už to, že sa spolu s Danielom Romanovičom a Kolomanom Haličským, bratom Bela IV., i ďalšími poprednými mužmi kráľovstva 14. októbra 1235 zúčastnili na korunovácii Bela IV.⁸⁸

Do tej doby sa výrazne rozrástla vetva rodu z Ugočského komitátu, ktorej zakladateľom bol Poznan, chudobnejší v porovnaní so svojimi vzdialenými príbuznými z Nitry. V prvej polovici 13. storočia prišiel k pozemkovej držbe oblasti Ugočského komitátu a založil tu samostatnú vetvu rodu – pánov z Nového Sela (Tiszaújhely).⁸⁹ Spomedzi jej predstaviteľov popredné miesto patrí kráľovskému vicekancelárovi (1243 – 1250) Achilovi *de genere Hontpaznan*, ktorý sa stal v roku 1251 päťkostolským biskupom.⁹⁰ Keďže sa narodil v komitáte susediacom s Haličským kniežatstvom niekedy začiatkom 13. storočia – to znamená v období najintenzívnejších politických akcií Ondreja II. za Karpatami – on, takisto ako aj jeho bratia, sa počas dospievania logicky nemohli vyhnúť aktuálnym udalostiam odohrávajúcim sa v ich okolí.⁹¹ Konkrétne 22. apríla 1244 Achilles priniesol svedectvo o účas-

⁸⁸ Na korunovácii Bela IV. musela byť celkom samozrejme prítomná aj najvyššia svetská šľachta kráľovstva, ktorá tu videla *gesto* Daniela Romanoviča sprevádzajúceho kráľovského koňa. „Daniele vero duce Ruthenorum equum suum ante ipsum [Bela IV.] summa cum reverencia ducente.“ *Chronicon Posoniense*, Ed. Alexander DOMANOVSKÝ, In *SRH*. Ed. Imre SZENTPÉTERY. Budapestini: Academia Litter. Hungarica atque Societate Histor. Hungarica in partem impensarum venientibus Typographiae Reg. Universitatis Litter. Hung. Sumptibus, 1938, vol. 2, s. 42, Najvyšší predstavitelia uhorskej šľachty sa vždy v čo najväčšej miere zúčastňovali na oslavách nástupu nového kráľa, čo najpodrobnejšie opísal Antonio de Bonfini v prípade korunovácie Vladislava II. Jagelovského 21. septembra 1490. (*Antonius de Bonfinis. Rerum Ungaricarum decades* Eds. Iosephus, FÓGEL – Bela, IVÁNYI – László, JUHÁSZ. Budapest: K. M. Egyetemi nyomda, 1941, t. 4. p. 1. s. 196 – 203)

⁸⁹ KARÁCSONYI, János. *A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig*, s. 225. V súčasnosti: obec Novoye Selo pri Vinogradove, Zakarpatská oblasť, Ukrajina. Rodinný majetok sa tak rozšíril do Ugočského komitátu Ugochi zo susedného Bihar. (KOMÁROMY, András. *A Hont-Pázmán nemzetség Ugocsai ágazata*. Budapest: Franklin Társulat Nyomdája, 1890. s. 4)

⁹⁰ Achilles bol jedným z piatich synov Poznana. KARÁCSONYI, János. *A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig*, s. 226; KOSZTA, László. Hont-Pázmány nembeli Achilles pécsi püspök (1205/1210 k. – 1252). In *Pécsi Egyházmegye vonzásában Ünnepi Tanulmányok Timár György tiszteletére*. Eds. Tamás FEDELES – István HORVÁTH – Gergely KISS. Budapest: Juhász Nyomda Kft., 2007. s. 163–189; IDEM. Hont-Pázmány nembeli Achilles (1251 – 1252). In *A Pécsi Egyházmegye története*. Eds. Tamás FEDELES – Gábor SARBÁK – József SÜMEGI. Pécs: Fény Kft., 2009, tom. 1: A középkor évszázadai (1009 – 1543), s. 77

⁹¹ Pre našu štúdiu je veľmi dôležité i to, že Achilles dostal v roku 1251 od Bela IV. do

ti Mikuláša, syna Obička (*Nicolaus filius Obichk*) z rodu Hont-Poznanovcov, v delegácii ku kniežatstvu Danielovi Romanovičovi. Mikuláš dostal za svoje služby od kráľa Bela IV. v Hontianskom komitáte územie *Koarzeg/Kuar/Kuarzeg* („*terram castri nostri Hontensis Koarzeg vocatam*“, v súčasnosti – obec Koláre, okres Veľký Krtíš, Banskobystrický kraj, Slovensko).⁹² Rodovú príslušnosť kráľovského posla potvrdzujú viaceré listiny datované po 22. apríli 1244 a pred – 24. novembrom 1295 o delimitácii majetkov susednej osady *Chalamia/Cholomia/Chalomia* (dnes obec Veľká Čalomija a obec Malá Čalomija, okres Veľký Krtíš, Banskobystrický kraj), z ktorej časť patrila Mikulášovi a Poznanovi, synom Mikuláša z Kolár (*Paznan et Nicolaus, filii Nicolai de Koar*).⁹³

Prinajmenšom zaujímavá vyzerá v tejto súvislosti duplicita a podobnosť názvov slovenskej Čalomije a súčasného ukrajinského mesta Kolomyia (*Colomia*, v súčasnosti v Ivano-Frankivskej oblasti, Ukrajina).⁹⁴ V období od roku 1240 do začiatku roku 1242 bol držiteľom Kolomyie jeden z miestnych boja-

---

vlastníctva pozemky dediny Verbovec (dnes rovnomenná dedina v blízkosti Vinogradova, Zakarpatská oblasť, Ukrajina) v Ugočskom komitáte. Dodajme – v blízkosti hraníc domény dynastie Romanovičovcov (*CDH*. Ed. Georgius, FEJÉR. Budae: Typis Typogr. Regiae Universitatis Ungaricae, 1829, tom. 4, vol. 2, s. 95 – 98). Nedávno predložil japonský historik Toru Senga veľmi zaujímavú teóriu o tom, že „вицький“, ktorý sa podľa *Haličsko-volyńskiej kroniky* (*Kronika Romanovičovcov*) zaslúžil o to, že Lev († 1301), syn Daniela Romanoviča, získal po návrate Daniela od Mongolov v roku 1246 ruku Konštancie († po 1287/88), dcéry Bela IV., nie je odvodené od osobného vlastného mena Vitko (*Haličsko-volyńská kronika*, s. 207, pozn. 518), ale od titulu *vicecancellarius*. Pritom vicecancleárom Bela IV. bol v uvedenom čase práve Achilles z rodu Hont-Poznanovcov (СЕНІА, Тору. Галицька та Руська землі у взаємовідносинах з Угорщиною XI – XIII сторіч. In *Галич. Збірник наукових праць*. Ed. Мирослав, ВОЛОЩУК. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2020, series 2, vol. 5, s. 154 – 172). Japonský vedec svoju tézu podložil filologickým argumentom, ktorým jedinečný staroruský termínus *вицькийи*, odvodil z latinského *vice*. Ďalej tiež dôvodil tým, že pre také delikátne otázky, akými sú sobáše detí susedných panovníkov, ako aj nastolenie mieru po porážke uhorských síl pri Jaroslavli, 17. augusta 1245, musel Belo IV. poslať k Danielovi veľmi skúseného diplomata znalého pomerov, akým zaiste Achilles bol.

⁹² *CDES*, tom. 2, s. 101, № 150

⁹³ *CDES*, tom. 2, s. 398, № 572. O synoch a ďalších príbuzných Mikulášovho syna Obyčka pozri *Codex diplomaticus patrius* (ďalej *CDP*). Eds. Imre, NAGY – Iván, PÁUR – Károly, RÁTH – Dezső, VÉGHÉLY. Győrött: Sauerwein Géza Betüivel, 1865, tom. 1, s. 43 – 46, № 36; *CDP*. Eds. Imre, NAGY – Arnold, STUMMER – Károly, RÁTH – Dezső, VÉGHÉLY. Győrött: Typis Victoris Sauerwein, 1867, tom. 4, s. 62 – 63, № 42; 76 – 77, № 55; 90 – 91, № 66. Pozri tiež: KARÁCSONYI, János. *A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig*, s. 198 – 201

⁹⁴ VOLOSHCHUK, Myroslav. *Ruthenians (the Rus')*, s. 232, 340

rov Dobroslav Sudič. Aj jeho, podobne ako v prípade (V)Ladislava Kormilčiča, kronikár Romanovičovcov obvinil z uzurpovania moci a privlastňovania si kniežacích hodností (sic!).⁹⁵ Neskôr, v súvislosti s osobnou nevraživosťou Daniela Romanoviča voči Dobroslavovi Sudičovi, bol menovaný bojar zadržaný a uväznený v žalári, kde pravdepodobne aj skončil. My sa domnievame, že Dobroslav Sudič bol jedným zo synov slávneho bojara Sudislava, ktorý bol súčasťou dvora haličského kráľa Kolomana (do roku 1221) a jeho mladšieho brata vojvodu Ondreja (do roku 1234). Sudislav bol pravdepodobne zodpovedný za bezpečnosť a život členov kráľovskej rodiny, okrem iného tiež vlastnil pozemky v Uhorskom kráľovstve a mohol patriť k rodu Ludanickovcov,⁹⁶ rodu, ktorý sa taktiež odvádza od Hont-Poznanovcov.

⁹⁵ „Dobroslav Sudič, popov vnuk, uzurpoval si kniežací stolec [sic!]“, *Haličsko-volynská kronika*, s. 189; „Доброслав[ъ] же въкнѣжил[ъ]сѧ бѣ [sic!] и Сжд[ъ]ичь, поповъ вноукъ“, *Chronica Galiciano-Voliniana*, s. 241 – 242

⁹⁶ Štúdiu zaoberajúcu sa životopisom Sudislava v širšom, hoci aj na diskusiu prístupnom formáte, sme ponúkli v monografii VOLOSHCHUK, Myroslav, *Ruthenians (the Rus')*, s. 181 – 212. V tomto prípade sa teda nebudeme podrobne zaoberať niektorými témami, ktoré nedávno znovu otvorili kolegovia, keďže si vyžadujú osobitnú pozornosť (Pozri úvahy o našom výskume JUSUPOVIČ, Adrian. *Elity ziemi Haličkiej i Wołyńskiej w czasach Romanowiczów (ok. 1206–1269)*. Kraków: Avalon, 2013, s. 243 – 244; FONT, Márta. *Dinasztikus érdekek nyomában*, s. 113; IDEM. *Галич в системі русько-угорських відносин XI–XIII ст.* s. 169). Zamerajme sa však na nasledujúcu otázku. Koncom marca – začiatkom apríla 1221, po brilantnom víťazstve nad spojenými uhorsko-poľskými vojskami pri hradbách mesta Halič, bol zajatý aj samotný haličský kráľ Koloman († 1241) so svojou manželkou Salomeou († 1268). Knieža Mstislav Mstislavič vyčlenil z pohľadu autora *Haličsko-volynskej kroniky* (*Kroniki Romanovičovcov*) odióznemu bojarovi Sudislavovi, ktorý navyše neustále podporoval iba Arpadovcov (sic!) – ako osobný majetok mesto Zvenigorod, ktoré malo kniežacie postavenie (sic!) minimálne od konca 11. storočia. V roku 1226 viedol kráľ Ondrej II. ťaženie proti Mstislavovi, počas ktorého sa určitý čas zdržiaval v Sudislavovom sídle. Hoci sa výprava Ondreja II. skončila bezvýsledne, Sudislav nestratil svoje mesto, ba presvedčil knieža Mstislava k úplne nevýhodnému, aj keď prestížnemu, sobášu svojej dcéry s tretím synom kráľa – kráľovičom Ondrejom. Ako haličského vojvodu ho Sudislav uviedol najprv do sídla v Premyšli a neskôr do mesta Halič. Sudislav teda v Haličskom kniežatstve zohrával úlohu, ktorou nemohol byť poverený žiaden z haličských bojarov. A to najprv pri dvore haličského kráľa Kolomana (1215 – 1221 s prestávkami), neskôr jeho mladšieho brata haličského vojvodu Ondreja – až do jeho smrti v obliehanom Haliči začiatkom jari 1234. Mal majetky v Uhorsku (kam mohol od roku 1217 viackrát utiecť) a bol tiež v príbuzenskom vzťahu so šľachticom Filipom. Pri zohľadnení všetkých týchto faktov sa zdá byť veľmi pravdepodobné, že nepochádzal z Haličska, ale jeho pôvod je treba hľadať inde. Predpokladáme, že bol z rodu Ludanickovcov, ktorý svoj pôvod, ako sme už vyššie naznačili, odvodzadal od kniežacieho rodu Hont-Poznanovcov. O rodinných väzbách Hont-Poznanovcov a Ludanickovcov pozri LUKAČKA, Ján. *Formovanie vyššej šľachty*, s. 93 – 107

V každom prípade náš pokus identifikovať ho so Sebeslavom (*Subislay*, *Zabazlaus*, *Zobuslaus*, *Zubuzlay*), známym z uhorských listín, objavujúcim sa iba pri zmienke o synoch Bogomirovi a Vitkovi,⁹⁷ súvisí jednak s ruskými epizódami v politike dynastie Arpádovcov, ako aj s veľmožmi z rodu Hont-Poznanovcov. Starší syn Bogomir v období od mája do novembra 1242⁹⁸ vystupoval ako nitriansky a trenčiansky komes.⁹⁹ Dočítame sa o tom v listine kráľa Bela IV. z roku 1259, vystavenej pre jobagiómov Trenčianskeho hradu – Premysla a Noska.¹⁰⁰ Tí zase, ako je známe z toho istého dokumentu, pod vedením kráľovho zaťa (od roku 1242/3) a haličského kniežaťa Rastislava Michajloviča († do roku 1264) bojovali v rokoch 1252 – 1253 proti českému kráľovi Přemyslovi Otakarovi II. († 1278) na Morave.¹⁰¹

Samotné knieža Rastislav mal možnosť aktívne spolupracovať s predstaviteľmi rodu Hont-Poznanovcov nielen na dvore Bela IV., ale aj v konkrétnych aktivitách ruskej politiky Arpádovcov v polovici 13. storočia. Za jeden z prvých možno považovať posledný pokus Uhorského kráľovstva o dobytie Haličska od (jeho strýka) Daniela Romanoviča v lete 1245. Ten však, ako je známe, sa skončil úplným fiaskom.¹⁰² Z kráľovskej listiny Bela IV., datovanej 13. aprílom 1264, vyplýva, že magister Vavrinec, syn nitrianskeho župana (1234 – 1235) Keméňa, v najkritickejšom momente bitky pri Jaroslave (Jaroslavli) 17. augusta 1245 ponúkol Rastislavovi Michajlovičovi svojho koňa, vďaka čomu sa knieža zachránilo od zajatia a novej smrti.

⁹⁷ CDAC. Ed. Gusztáv, WENZEL. Pest: Magyar Tudományos Akadémia, 1861, vol. 2: (1234 – 1260), s. 246 – 247, № 162; CDH. Ed. Georgius, FEJÉR. Budae: Typis Typogr. Regiae Universitatis Ungaricae, 1829, tom. 4, vol. 1, s. 22, 343; CDES, tom. 2. s. 157 – 158, №№ 226 – 227; 318, № 458

⁹⁸ ZSOLDOS, Attila. *Magyarország világi archontológiája*, s. 175

⁹⁹ CDES, tom. 2, s. 78, № 117; 81 – 82, № 124; 445, № 638

¹⁰⁰ „Proinde tam presentibus quam || posteris intimamus, quod cum per divinam ulcionem Tartari regnum nostrum fuissent ingressi, Premysl cum fratre suo nomine Nosk, iobagiones castri Trinchyniensis, milites strenui, cum fideli nostro Bo||gumerio, comite eiusdem castri, in conservando castro nominato et confinio ex parte Moraue contra inimic[os] nostros dimicando nobis gratum exhibuerunt servicium.“ CDES, tom. 2, s. 445, № 638

¹⁰¹ „... dictos Premysl et Nosk cum karissimo genero nostro domino duce Rozyslao pro observacione castri predicti [Trenčín] et confini in eodem comitatu dimissemus, ipsi pro nobis coram oculis ipsius Rocizlay prelium [g]esserunt gloriosum et unus eorum, scilicet Nosk ibidem fuit interemptus, Premysl vera cum predicto nostro genero ad nos rediit graviter vulneratus.“ CDES, tom. 2, s. 445, № 638. O trenčianskych jobagiónoch pozri FONT, Márta. Einige Repräsentanten des Kleinadels im polnisch-ungarischen Grenzgebieten im 13. Jh. und die Zukunft ihrer Familie. In *Specimina nova Universitatis Quinqueecclesiensis*, 1995, č. 9, s. 245 – 246, 250

¹⁰² *Haličsko-volyňská kronika*, s. 199 – 204; *Chronica Galiciano-Voliniana*, s. 275 – 285

Tá neminula uhorského vojvodu Fileho, bána a zaťa bojara Sudislava.¹⁰³ Samotnému Vavrincovi,¹⁰⁴ ktorého rod, ako presvedčivo dokázal Ján Lukačka,¹⁰⁵ patrila k vetvám rodu Hont-Poznanovcov, sa napokon takisto podarilo uniknúť z bojiska a zachrániť sa.

Pomoc kráľovskému zaťovi v kritickom okamihu jeho života v každom prípade neostala bez povšimnutia Arpádovcov. V priebehu 50. – 70. rokov 13. storočia sa Vavrincova kariéra rýchlo rozbehla. V júli 1253 sa napríklad zúčastnil ťaženia Arpádovcov proti Přemyslovi Otakarovi II., kde preukázal veľkú odvahu a bol vážne zranený („lethalia recepit vulnera“).¹⁰⁶ Potom

¹⁰³ CDH. Ed. Georgius, FEJÉR. Budae: Typis Typogr. Regiae Universitatis Ungaricae, 1829, tom. 4, vol. 3, s. 196 – 200. O smrti Filu Hrdého v dôsledku bitky pod Jaroslavou 17. augusta 1245 je dosť informácií v *Haličsko-volyňskej kronike* (*Kronike Romanovičovcov*), ako i z uhorských prameňov diplomatického charakteru. CDES, tom. 2, s. 247, № 354. „Aj pyšný File bol vtedy zajatý dvorským Andrejom. Priviedli ho k Danielovi a Daniel ho zabil“, *Haličsko-volyňská kronika*, s. 203 („Тогда же и | Фила Грьдый аеть быс[ть] Андреем[ъ] двор[ъ]ским[ъ], и приведен[ъ] быс[ть] | къ Данилоу, и оубиень быс[ть] Данилwm[ъ]“, *Chronica Galiciano-Voliniana*, s. 284)

¹⁰⁴ Pozri dôkladnú analýzu prameňov ГАРДИ, Дюра. Руські та угорські джерела про князя Ростислава Михайловича в Ярославській битві, або до питання про історію лицарської культури. In *Записки НТШ*, t. 264: Праці Історично-філософської секції, Львів, 2012, s. 371; IDEM. Руські та угорські джерела про князя Ростислава Михайловича в Ярославській битві, або до питання про історію лицарської культури. In *Colloquia Russica*. Eds. Vitaliy NAGIRNYJ – Tomasz, PUDŁOCKI. Kraków: Historia Iagellonica, 2013, series II, vol. 1: Przemyśl i ziemia Przemyśla w strefie wpływów ruskich X – połowa XIV w., s. 147; ВОЛОЩУК, Мирослав. Просопографічні студії битви під Ярославом 17 серпня 1245 року. In *Colloquia Russica*. Eds. Віталій, НАГІРНИЙ – Мирослав, ВОЛОЩУК. Івано-Франківськ; Краків: Лілея-НВ, 2017, series II, vol. 3, s. 116. Zaujímavé je, že knieža Rastislav Michajlovič sa spolu s magistrom Vavrincem, už v postavení kráľovského sudcu, 15. júna 1246, bok po boku opäť stretli na bojisku a to v bitke pri rieke Litava, medzi silami, ktoré zmobilizoval kráľ Belo IV. proti rakúskemu vojvodovi Fridrichovi II. Babenberskému. V boji Vavrinc opäť prišiel o koňa, ale dokázal sa ako pešiak prebojovať k svojim v rytierskom oblečení. (CDH, tom. 4, vol. 3, s. 197 – 198). Najnovšie výsledky bádania o účasti Rastislava Michajloviča v tejto bitke ХАРДИ, Ђура. *Итинерарий Ростислава Михайловича*. Сремска Митровица; Нови Сад: Историјски архив СРЕМ Сремска Митровица, 2019, s. 86 – 90

¹⁰⁵ LUKAČKA, Ján. *The Estates*, c. d., s. 154

¹⁰⁶ CDH, tom. 4, vol. 3, s. 198 – 199. Veľké ťaženie spojených rusko-poľských síl pod vedením Daniela Romanoviča v lete 1253 na podporu svojho uhorského spojenca je v historiografii pomerne známe (MIKA, Norbert. *Walka o spadek po Babenbergach w latach 1246 – 1278*. Racibórz: Wyd-wo a Agencja Informacyjna WAW Grzegorz Wawocny, 2008, s. 40 – 49; ROHÁČ, Peter. Boj o babenberské dedičstvo a I. česko-uhorská vojna 1252 – 1254. In *Vojenská história*, 2016, roč. 20, № 1, s. 31 – 39). Skončilo sa však bez významnejších úspechov. Samotný Vavrinc, syn Keméňa, sa zúčastnil aj na ďalšom po-

opakovane zastával najvyššie funkcie v krajine¹⁰⁷ a osobne sa zúčastnil aj na rokovaníach medzi Belom IV. a Přemyslom Otakarom II. ohľadom sobáša posledného menovaného s Kunigundou († 1285), dcérou Rastislava Michajloviča v roku 1260.¹⁰⁸ Mimochodom, v bitke pri Kressenbrunne 12. júla 1260, ktorá sa skončila uzatvorením vyššie uvedenej mierovej a matrimoniálnej česko-uhorskej zmluvy, kráľa Bela, okrem predstaviteľov rodu Hont-Poznanovcov,¹⁰⁹ podporovali aj sily Daniela Romanoviča,¹¹⁰ v tej dobe sa nachádzajúceho v Uhorsku.

Logicky možno predpokladať, že aj v blízkosti rodiny Rastislava Michajloviča Černigovského, ktorý mal za manželku Annu († 1271), ďalšiu z dcér Bela IV., sa v Uhorsku opakovane nachádzali príslušníci niekoľkých vetiev rodu Hont-Poznanovcov. Možno je táto skutočnosť spojená aj s pomenovaním krajiny Paznan v Berežskom komitáte („in prouincia Berreg terram nomine paznan cum omnibus suis pertinencys ac utilitatibus“). Vlastníctvom tejto zeme v rokoch 1257 – 1261 Rastislav, jeho manželka Anna a tiež najstarší syn Michal († 1269) odmenili niekoľkých svojich verných služobníkov („Nycholao filio Ysphep ac germanibus ipsius nominibus Mychaely et Andree nacione teutonicis“).¹¹¹ V susednom Ugočskom komitáte, ako je známe, sa skúmaný rod postupne usadzoval už v prvej po-

---

kračovaní zápasu o babenberské dedičstvo, pravda, nie však všade a nie vždy v interakcii s ruskými pomocnými oddielmi Arpádovcov. (CDAC. Ed. Gusztáv, WENZEL. Pest: Magyar Tudományos Akadémia, 1874, vol. 12: (1274 – 1300), s. 40 – 43, № 39; 98 – 100, № 95; ROHÁČ, Peter. III. česko-uhorská vojna o babenberské dedičstvo 1270 – 1271. In *Vojenská história*, 2016, roč. 20, № 4, s. 12 – 15; IDEM. Bitka na Moravskom poli 1278. In *Vojenská história*, 2017, roč. 21, № 3, s. 9)

¹⁰⁷ ZSOLDOS, Attila. *Magyarország világi archontológiája*, s. 324

¹⁰⁸ LUKAČKA, Ján. *The Estates*, c. d., s. 154

¹⁰⁹ Bitky sa zúčastnil aj Štefan, syn Pazmana z Baab (*Stephanus filius Pazmani de Baab*). *A Pécz nemzetség Apponyi ágának az Apponyi grófok családjá levéltárában őrizett oklevelei*. Ed. Ernő, KAMMERER. Budapest: Franklin Társulat nyomdája, 1906, vol. 1, s. 4 – 6, № 3

¹¹⁰ MIKA, Norbert. *Walka o spadek*, c. d., s. 62. V roku 1259, v predvečer druhej invázie Mongolov do domény Romanovičovcov, kráľ Daniel odišiel najprv do Poľska a potom do Uhorska. „Daniel sa zľakol a ušiel do Poľska a z Poľska utiekol do Uhorska“, *Ha-ličsko-volyňská kronika*, s. 246, („Данило ж[е] оубоавса, побѣже в лахы, а из ла|ховь побѣже въ оугры.“ *Chronica Galiciano-Voliniana*, s. 415), kde sa zdržiaval dlhšie. Prameň rôzneho pôvodu zaznamenali účasť Rusov v bitke pri Kressenbrunne (MIKA, Norbert. *Walka o spadek*, s. 58 – 59, poznámky 392 – 394)

¹¹¹ *Codex diplomaticus domus senioris comitum Zichy de Zich et Vasonkeo I*. Eds. Imre, NAGY – Iván, NAGY – Dezső, VÉGHÉLY. Pest: Editio Societatis Histor. Hung., 1871, s. 5 – 6, № 8

lovici 13. storočia. V roku 1271 bol ugočským županom Felicián,¹¹² mladší syn Poznan a brat v tej dobe už mŕtveho päťkostolského biskupa Achila. Jeho rodný brat Martell sa v tom istom roku stal berežským županom.¹¹³ Vo všeobecnosti možno konštatovať, že smrťou Bela IV. ruský vplyv medzi šľachtou na dvore Arpádovcov len vzrástol. Toto je zrejme jednak z neustále rastúcej moci bána Joachima Gutkeleda, od roku 1270 ženatého s Máriou Romanovnou – dcérou Romana Danieloviča a Gertrúdy Babenberskej, jednak z postavenia vojvodu Bela Rastislaviča, vnuka Bela IV. z manželstva jeho dcéry Anny s Rastislavom Michajlovičom Černigovským.¹¹⁴

Ťažko povedať, ako tieto zmeny ovplyvnili vzťahy nového kráľa Štefana V. († 1272) s Romanovičovcami. Tí v nasledujúcej uhorsko-českej vojne v roku 1271 podporili Přemysla Otakara II. útokom na držby Hont-Poznanovcov v Ugočskom komitáte. Vieme o tom z dokumentu v roku 1281 vydaného pre Mika a Čepana, synov Martella „villam et terram Visk in Comitatu Vgocha existentem“. V čase útoku ruských vojsk, sa ich brat Achilles zrejme spolu s otcom zúčastnil vojenských operácií na západných hraniciach Uhorska, a to v bitke pri rieke Rábe „inter fluuios Raba et Rabcha contra regem Bohemorum“, v ktorej Achilles zahynul.¹¹⁵ Počas útoku si Rusi od Leva Danieloviča (koniec koncov, v listine sa explicitne nepísalo, že knieža sa osobne zúčastnilo vojenského ťaženia)¹¹⁶ uzurpovali privi-

¹¹² ZSOLDOS, Attila. *Magyarország világi archontológiája*, s. 215

¹¹³ ZSOLDOS, Attila. *Magyarország világi archontológiája*, s. 136

¹¹⁴ O sobáši Joachima Gutkeleta pozri DĄBROWSKI, Dariusz. Rodowód Romanowiczów książąt halicko-wołyńskich. In *Biblioteka Genealogiczna*. Ed. Marek, GÓRNY. Poznań; Wrocław: Wyd-wo Historyczne, 2002, tom. 6, s. 230 – 231. O rodine kniežaťa Rastislava pozri ZSOLDOS, Attila. *Családi ügy. IV. Béla és István ifjabb király viszálya az 1260-as években*. Budapest: História, MTA Történettudományi Intézete, 2007, s. 122, 132, 134

¹¹⁵ K roku 1281 čítame „Ad Vniuersorum notitiā tenore praesentium volumus peruenire, quod Magister Myko, et Chepanus, filii Comitis Martaleus, ad nostrae Maiestatis accedendo praesentiam, nobis humiliter supplicando declarauerunt, quod Dominus Rex Stephanus, Pater Noster charissimus, piaae memoriae, pro morte Ahellei fratris ipsorum, qui in confliclu, quem idem pater noster inter fluuios Raba et Rabcha contra regem Bohemorum, Capitelem regni nostri inimicum habuit ...“ *CDH*. Ed. Georgius, FEJÉR. Budae: Typis Typogr. Regiae Universitatis Ungaricae, 1830, tom. 5, vol. 3, s. 87 – 88. Nepriamo o smrti Martella svedčí skutočnosť, že vo funkcii berežského župana v roku 1272 vystupuje už Mikuláš, syn Demetera (ZSOLDOS, Attila. *Magyarország világi archontológiája*, s. 136). Pozri tiež *Chronici Hungarici compositio saeculi XIV*, s. 470

¹¹⁶ Zrejme vtedajšie hlavné sily Leva Danieloviča podporovali krakovsko-sandomierske knieža Boleslava Hanblivého († 1279) vo vojne proti spojencovi českého kráľa – vrocavskému kniežaťu Henrichovi Pravému († 1290). „Potom sa [Romanovičovci] zmierili s Poliakmi a kniežaťom Boleslavom [V. Hanblivým]. Boleslav vtedy začal vojnu s vrocavským

légii na tieto územia. O desať rokov neskôr Mika a Čepan, aj vďaka svojim osobným zásluhám v prospech kráľa („nec non seruitia eorumdem Mykou, et Chepani, quae iidem patri nostro, et Nobis in diuersis expeditionibus regni nostri fideliter impenderunt“), sa rozhodli dať si ich vlastníctvo znovu potvrdiť u kráľa Ladislava IV. († 1290).¹¹⁷

Vráťme sa ale k momentu, v ktorom sa píše o tom, ako ľudia kniežata Leva, využívajúc neprítomnosť župana a jeho ľudí, vtrhli do Ugočského komitátu. Krajina bola vtedy vydaná napospas osudu. Nemal ju kto brániť. Jej spustošenie sa muselo podobáť katastrofe. Ako sme už uviedli, jej bývalí majitelia sa rozhodli obnoviť svoje práva na ňu až o 10 rokov neskôr. Nie je teda vylúčené, že syn Daniela Romanoviča po smrti svojho svokra Bela IV. v roku 1270 na jednej strane podporoval Štefana V. v boji proti českému kráľovi, na strane druhej považoval za potrebné oslabiť rastúci vplyv tohto rodu Hont-Poznanovcov v nebezpečnej blízkosti svojich vlastných území. Ako je známe, protiopatrenia Leva Danieloviča, ktoré vykonával s podporou Mongolov na juhozápadnom predpolí svojej moci počas 80. a 90. rokov 13. storočia, viedli dokonca k tomu, že ho v roku 1299 berežský župan Gregor uznal za svojho vládcu.¹¹⁸

O významnom postavení predstaviteľov rodu Hont-Poznanovcov nielen vo vojenských, ale aj v diplomatických aktivitách Arpádovcov, svedčí jedna z listín kráľovnej Márie Laskarisovej († 1270) z roku 1266, v ktorej za početné zásluhy obdarovala pozemkovou držbou v Požeckom komitáte („terras nostras Cherkvénig uidelicet et Rodouanch in comitatu posoga existentes“) župana Michala, Albertovho syna, z rodu Hont-Poznanovcov („Michael comes. filius alberti, de genere Huntpazuan“).¹¹⁹ Spomedzi všetkých činov župana kráľovná osobitne vyzdvihla mnoho rokov trvajúci

knížat'om [Henrichom IV.] a na pomoc mu šli Lev a Mstislav [Danielovič]. No Vladimír sám nešiel, ale poslal svoje vojsko so [vojvodom] Želislavom“, *Haličsko-volyňská kronika*, s. 260 – 261 („Посем[ъ] же оумиришас[а] съ лахы и з Боле[славом] кнасем[ъ] Болеслав[ъ] же тогда заратил[ъ] са съ врот[ъ] сла[в]ъ[скым] кнасем[ъ], и идоша емоу в помоч[ъ] Левъ, Мьстислав[ъ], | а Волдимеръ сам[ъ] не иде, но посла свою рат[ъ] съ Жилиславм[ъ].“ *Chronica Galiciano-Voliniana*, s. 471 – 472, pozn. č. 1227)

¹¹⁷ „... ipsum priuilegium receptum fuisset per Ruthenos Ducis Leonis, qui tunc comitatum de Ygocha hostiliter deuastarunt.“ *CDH*, tom. 5, vol. 3, s. 88. Rod si zachoval svoje vlastníctvo až do konca vlády Arpádovcov. (RSA. Ed. Imre, SZENTPÉTERY. Budapest: Akadémiai kiadó, 1987, tom. 2, vol. 4: (1290 – 1301), s. 248, № 4 319)

¹¹⁸ „Nos Gregorius, Comes de Beregh, officialis Leu Ducis Ruthenorum.“ *CDH*. Ed. Georgius, FEJÉR. Budae: Typis Typogr. Regiae Universitatis Ungaricae, 1830, tom. 6, vol. 2, s. 216 a 239. Otázka rodovej príslušnosti Gregora zostáva otvorená

¹¹⁹ *CDP*, Eds. Arnold, IPOLYI – Imre, NAGY – Dezső, VÉGHÉLY. Budapestini : Typis Alexsandri Kocsi, 1876, tom. 6, s. 138 – 142, № 94

Obrázky 1 – 3

pobyt, ktorý Michal strávil na Rusi („*pluribus annis in terra Rutenorum*“). Z toho dokonca istý čas strávil v zajatí, čo malo za následok materiálne škody na jeho majetku, ako aj jeho morálne poníženie.¹²⁰ Bol to tiež hlavný dôvod, pre ktorý bol šľachtic odmenený. Vzhľadom na datovanie listiny je pravdepodobné, že opisované udalosti súviseli s rokovaniami medzi stra-

¹²⁰ „*ad vniuersorum noticiam harum serie uolumus peruenire quod cum Michael comes. filius alberti, de genere Hunt paznan in magnis arduis et grauibus expeditionibus regno nostro imminentibus diuersis fortune casibus intrepide se committens ad omnia regni nostri negocia prospera et aduersa se exposuerit inreprehensibiliter et sine nota alicuius redargucionis semper se gesserit in eisdem et fidelitatem fidelitatibus continuans uirtutem uirtutibus inferens, pro fidelitate domino nostro regi nobis et corone debita ut de alys eius fidelitatibus et factis prospere gestis taceatur, idem pluribus plagis exceptis, pluribus annis in terra Rutenorum, quod notorium est nec al (iquali satis) faccione celari potest captus extitit et detentus cum graui iactura rerum, et periculis personarum, in expeditione regni que tunc temporis emergebat, cui nec tunc per dominum nostrum regem et per nos suis meritis condigne responsum fuerit uel occursum nec intoto nec in tanto.*“ *CDP*, tom 6, s. 139, № 94

nou Bela IV. a jeho zaťa Leva Danieloviča, ktorý mal za manželku Konštanciu, ďalšiu z dcér staršieho uhorského kráľa Bela IV. Tieto rokovania sa teda odohrali po smrti kráľa Daniela Romanoviča v roku 1264. Dôvody, pre ktoré sa pre posla úlohy jemu zverené voči nemu obrátili veľmi priaznivo, nie sú známe.

V ďalšom období jednotlivé fragmenty prameňov potvrdzujú hlbšie interakcie ruských pomocných vojsk Romanovičovcov s Arpádovcami aj v bitke na Moravskom poli 26. augusta 1278. Tá, ako je všeobecne známe, skončila víťazstvom ríšsko-uhorskej koalície Rudolfa I. Habsburského (s podporou sliezskych Piastovcov) nad českým kráľom Přemyslom Otakarom II. Okrem dávno preskúmanej a potvrdennej účasti Rusov¹²¹ v tejto bitke, nepochybnými sú aj fakty o odmeňovaní členov rodov Hont-Poznanovcov a Ludanickovcov za ich odvahu v boji.¹²² Diplomatickú podporu pri získavaní ruskej strany pre Rudolfa I. Habsburského († 1291) a Ladislava IV. na Moravskom poli mohlo predtým zabezpečiť posolstvo Ipotcha (Hypolita?), syna Bakalára (*Bachlor*) a Leustaša (*Leustach*), syna Vladimíra (Aladar) z Liptova (*Ipoth filius Bachlor, et Leustachuis filius Aladarij de Lyp-tow*), ktorí sa vyznamenali v „seruicijs meritorijs ... specialiter in deferendis legacionibus nostris [zvýraznil M. V.] in Poloniam et Ruteniam.“¹²³ Oba-ja dostali od kráľa do svojej držby územia dediny Palúdzka, z ktorých časť bola v rukách Poznana a jeho syna Damiána.

¹²¹ ПАРИШИН, Ілля. Галицькі війська у битві при Дюрнкруті 1278 року: факти і здогади. In *Вісник Львівського університету. Серія історична*, 2013, роц. 48, s. 45 – 60. Novšie výskumu ФЕДОРУК, Андрій. „*Danielem regem Russiae et filios eius*“: військова діяльність у великих битвах періоду війни за „австрійську спадщину“ 1246 – 1278 pp. In *Colloquia Russica*. Ed. Віталій НАГІРНИЙ – Мирослав ВОЛОЩУК. Івано-Франківськ; Краків: Лілея-НВ, 2017, series II, vol. 3, s. 236 – 243

¹²² *CDH*. Ed. Georgius, FEJÉR. Budae : Typis Typogr. Regiae Universitatis Ungaricae, 1829. tom. 5, vol. 2, s. 555 (*Comes Demetrius, filius Comitum Hunth*); *RSA*, Ed. Imre, SZENTPÉTERY. Budapest: Akadémiai kiadó, 1961, tom. 2, vol. 2 – 3: (1270 – 1292), s. 238, № 2968, 258 – 259, №№ 3040 – 3041; *CDAC*. Ed. Gusztáv, WENZEL. Pest: Magyar Tudományos Akadémia, 1871, vol. 9: (1272 – 1290), s. 274 – 275, № 193 (*Petrus filius Zubuzlay de genere Ludan*)

¹²³ *CDAC*, tom 12, s. 442, № 371. Je známe, že v susedných obciach Palúdzka a Ľubel'a v prvej tretine 13. storočia žili ruskí osadníci – predstavitelia nižšej šľachty (*CDH*. Ed. Georgius, FEJÉR. Budae: Typis Typogr. Regiae Universitatis Ungaricae, 1829, tom. 3, vol. 1, s. 459; *CDES*, tom. 1, s. 333, № (12); VOLOSHCHUK, Myroslav. *Ruthenians (the Rus')*, s. 104 – 107). Od konca 13. storočia sa práve tu koncentruje záujem rodu Hont-Poznanovcov (*RSA*, tom. 2, vol. 2 – 3, s. 269 – 270, № 3082; 362 – 363, №№ 3390 – 3392). Preto predstava odmeny dvoch popluzí zeme Palúdzky z pôdneho fondu Poznana pre účastníkov posolstiev na Rus (*in Rutheniam*) je z hľadiska historickej retrospektívy pochopiteľná

Prítomnosť rodu Hont-Poznanovcov na Haličsko-vladimírskom území v druhej polovici 14. storočia však nedokladajú len písomné pramene. Je celkom možné, že s úlohami, ktoré tu plnili, súvisia aj nálezy viacerých fragmentov heraldických vyznamenaní tohto rodu na území dnešnej Ukrajiny (pozri obrázky 1 – 3).¹²⁴

S úplnou určitosťou môžeme skonštatovať, že rod Hont-Poznanovcov sa dlhodobo aktívne podieľal na rozvíjaní rusko-uhorských vzťahov, a to už od začiatku 11. storočia. Arpádovská dynastia, opierajúca sa predovšetkým o najvýznamnejších predstaviteľov rodu z územia dnešného Slovenska, ich zapojila do spleti vlastných väzieb a záujmov, ktoré po stáročia sledovala na Rusi. Jednotlivé vetvy rodu Hont-Poznanovcov boli v najužšom kontakte s ruským prostredím uhorských kráľov a vojvodov 11. – 13. storočia. Je zrejmé, že z tohto dôvodu a tiež vzhľadom na slovanský jazyk, ktorý ovládali, a diplomatické i vojenské misie, ktorých sa aktívne zúčastňovali predstavitelia rodu už od 13. storočia (ak nie skôr), získavali do vlastníctva nové územné prírastky na hranici s Haličskom. Okrem toho, niektorí ruskí exulanti, ako napríklad Volodislav Kormilčič, s kráľovským povolením žili prakticky v hraniciach tradičných domén rodu Hont-Poznanovcov. Je možné, že od konca 12. do začiatku 13. storočia boli aj vďaka takejto základni uzavreté zmiešané manželstvá, ktorých predstavitelia aktívne lobovali za záujmy Arpádovcov v Haličsku.

Na pozadí aktívnej účasti rodu Hont-Poznanovcov v dlhodobej medzidynastickej komunikácii medzi rodom Arpádovcov a Rurikovcami, boli v druhej polovici 13. storočia vytvorené priaznivé podmienky k tomu, aby tento rod natrvalo získal do vlastníctva územia v Ugočskom a Berežskom komitáte. Nezostalo to však bez povšimnutia dedičných vládcov Haličska a Vladimírskaja – Romanovičovcov, ktorí silný rod v bezprostrednej blízkosti vlastných hraníc vnímali ako určitú hrozbu a preto sa jeho pozície snažili oslabiť. Mimoriadne úspešná bola v tomto smere činnosť Leva Danieľoviča, ktorému sa v roku 1299 podarilo podriaadiť si berežského župana Gregora.

Vo všeobecnosti konštatujeme, že je potrebné pokračovať v aktívnom skúmaní účasti ďalších veľmožských rodov Uhorska (Abovcov, Gutkeľdov, Čákovcov, atď.) v ruskej politike Arpádovcov.

¹²⁴ Za uvedené informácie ďakujeme kolegovi Prof. Olegovi Odnoroženkovi (Mykhailo Hrushevsky Institute of Ukrainian Archaeography and Source Studies of the National Academy of Sciences, Kyjev, Ukrajina).

DAS HONT-POZNAN – GESCHLECHT IN RUSSISCH-UNGARLÄNDISCHEN BEZIEHUNGEN DES 11. – 13. JAHRHUNDERTS

MYROSLAV M. VOLOŠČUK

Der Artikel ist der Dynamik der Einflüsse der vorungarländischen Geschlechter der Hont und Poznan auf rus'isch-ungarländische Beziehungen während des 11. – 13. Jahrhunderts gewidmet. Nahe Beziehungen der Magnaten aus diesen Geschlechtern zu Arpaden äußerten sich auch in ihrem Interesse an der Ostpolitik der Herrscherdynastie und durch ihre persönlichen Kontakte zu vornehmsten Geschlechtern der Rus (angefangen von der Familie des Vladimir Svjatoslavovič). Mit der Ankunft der rus'ischen Ehefrauen an die Höfe der Arpaden kam es zur politischen und dynastischen Verknüpfung der beiden politischen Parteien. Die Tradition der Beziehungen ging auf die Anfänge der wechselseitigen dynastischen Kontakte zurück, v.a. auf die Zeit der Ehe des Fürsten von Neutra/Nitra Ladislaus des Kahlen mit der Tochter eines namentlich nicht bekannten rus'ischen Fürsten, die zwischen den Jahren 995 und 1000 geschlossen wurde. Die Verbreitung der Besitzungen der Poznan- und Hont-Geschlechter in an Galizien angrenzenden Komitaten bereits im 11. aber v.a. im 13. Jh., ermöglichte die Teilnahme der Mitglieder der adeligen Geschlechter an Feldzügen der Arpaden gegenüber ihren Rivalen jenseits der Karpaten, sie beeinflussten diplomatische Verhandlungen zwischen den Parteien, aber sie mischten sich auch direkt in inwendynastische Streitigkeiten der russischen Fürsten hinein. Es scheint, dass der Fürst von Galizien und spätere König von Rus, Daniel Romanovitsch, und später v.a. sein Sohn Lev, versuchten den Einfluss der Familienmitglieder im 13. Jh. zu eliminieren. Aus ihrer Sicht haben sie damit die Interessen der rus'ischen Romanovitschs geschützt. Deswegen unternahmen sie auch regelmäßig Angriffe auf die Besitzungen der zwei Magnatengeschlechter im Komitat Ugocsa und Bereg.

Prof. Myroslav M. Vološčuk, PhD.

Centrum stredovekých štúdií Ústavu histórie, politológie a medzinárodných vzťahov

Podkarpatská národná univerzita Vasyľa Stefanyka

Ivano-Frankivsk (Ukrajina)

Email: myrkomyrko79@gmail.com

SLOVENSKÁ LIGA V AMERIKE A SLOVENSKÁ REPUBLIKA (1939 – 1945). 4., záverečná časť

JÁN BOBÁK

BOBÁK, Ján. The Slovak League of America and the Slovak Republic (1939 – 1945). Final part. Slovenský časopis historický, IV, 2024, 1, 71 – 162 pp.

The author explores the relationship between the Slovak League of America and the Slovak Republic within the political context of war-time developments. The Czech exile, led by former President E. Beneš, refused to recognize Slovaks as a distinct nation and denied them their rights. In response to this Czech chauvinist policy, a democratic opposition emerged, with the Slovak League serving as its primary representative in the USA. The program of the Slovak League aligned with the principles of the Atlantic Charter. The conclusion of the agreement between Beneš and Stalin in 1943 set the stage for the Soviet sphere of influence in Eastern Europe. With Moscow's backing, Beneš's government-in-exile marginalized the Slovak question as a mere "regional problem", orchestrated the ethnic cleansing of the German population, and collaborated with the communists to establish the so-called people's democratic regime.

Keywords: Slovak League of America, Slovak question, Communist Party of Slovakia, František J. Dubosh, Milan Hodža, gen. Ferdinand Čatloš, Edvard Beneš, Ján Papánek

Slovenská liga pod vedením

Msgr. Františka J. Dubosha

Na základe rozhodnutia XXIV. kongresu Slovenskej ligy v Amerike sa rozhodla Liga vydávať dvojazyčný (slovensko-anglický) tlačový orgán *Slo-*

vak Record,¹ ktorého úlohou bolo informovať americkú verejnosť nielen o dianí v slovenskej komunite, ale aj o slovenskej kultúre, histórii, ako aj o slovenskej otázke, a oponovať čechoslovakistickej propagande v Spojených štátoch amerických. Poslaním časopisu bolo zjednocovať amerických Slovákov bez konfesijného rozdielu a v duchu *Atlantickej charty* napomáhať slovenskému národu pri uplatňovaní svojho prirodzeného práva na etnické a politické sebaurčenie.² Novozvolený predseda Slovenskej ligy, Msgr. František J. Dubosh (Duboš), súhlasil s takýmto zameraním časopisu a upozorňoval Jozefa G. Prušu: „Dobre znáte, že niektorí [americkí] „lídri“ sa stotožňovali so slovenskou vecou. Slovenská otázka je väčšia nežli hociktorý jednotlivec alebo grupa“.³ Po menších „nedorozumeniach“ sa redaktorom a správcom (managing editor) časopisu *Slovak Record* stal kontroverzný Jozef G. Pruša, ktorý bol zároveň aj správcom Informačnej kancelárie Slovenskej ligy so sídlom v Passaicu (N. Y.). Výhrady voči Prušovi pre jeho názory na obnovenie Česko-Slovenska mali nielen bývalý predseda Slovenskej ligy Jozef Hušek a čestný predseda a predseda výkonného výboru Peter P. Hletko, ale aj novozvolený predseda Msgr. Dubosh. Vedenie Ligy sa rozhodlo posilať časopis do Bieleho domu jednotlivým vládnym činiteľom, senátorom, novinárom a rôznym osobnostiam amerického života.

Po abdikácii z funkcie predsedu Slovenskej ligy odišiel Jozef Hušek do Bosákovej *Slovenskej obrany*, kde spolu s redaktorom Fedorom Salvom kriticky komentoval stanoviská a postoje Ligy a jej činovníkov k riešeniu slovenskej otázky a slovensko-českých vzťahov. Kritické hlasy zaznievali na adresu Ligy aj z iných krajanských časopisov, čo vyvolávalo v jej vedení napätie a nervozitu. Ako to bolo medzi americkými Slovákami už tradíciou, prehľbujúce sa spory nakoniec skĺzli z vecnej do osobnej roviny. Ani jedna slovenská komunita v zahraničí sa nedokázala tak vášnivo sporiť pre svoje presvedčenie a politické názory, ako to dokázali americkí Slováci. V týchto sporoch každý chcel mať posledné slovo a neraz mali súdnu dohru. Hlavný

¹ *Slovak Record* bol v poradí druhým tlačovým orgánom Slovenskej ligy. Prvý tlačový orgán, *Nové Slovensko*, začal vychádzať 24. 6. 1918 v Clevelande. Redaktorom bol Ignác Gessay. Po ňom prevzal redakciu Ján Ferienčík a Pavel Belohlávek.

² SNA Bratislava, f. Slovenská liga v Amerike, šk. č. 10. List J. G. Prušu, Passaic 2. 4. 1943 adresovaný F. J. Duboshovi, Lakewood. List bol poslaný na vedomie aj P. P. Hletkovi a J. A. Kocúrovi. Ideologicky zdeformovaný pohľad na XXIV. kongres Slovenskej ligy pozri v publikácii DÁNYI, Ondrej. *Falošní proroci*. Bratislava: Obzor 1978, s. 20.

³ SNA Bratislava, f. Slovenská liga v Amerike, šk. č. 10. Odpoveď Msgr. F. J. Dubosha, Lakewood 4. 4. 1943 na list J. G. Prušu zo dňa 2. 4. 1943.

duchovný správca Slovenského katolíckeho sokola, rev. Miloš K. Mlynarovič, obviňoval Jozefa Hušeka z diktátorstva a z neschopnosti viesť kolektív. Vyzval tajomníka Slovenskej ligy, Jána A. Kocúra, aby upovedomil redaktora *Slovenskej obrany*, Jozefa Hušeka, aby sa vo svojej publicistike prestal venovať Slovenskej lige.⁴ Osobné spory medzi časťou vedenia Slovenskej ligy a Jozefom Hušekom sa čím ďalej tým viac stupňovali. Pozitívne bolo, že novozvolený predseda Msgr. Dubosh sa nezapájal do týchto žabomyších vojen. Uvedomoval si, že v situácii, keď museli čeliť rozsiahlym ohováračským a diskreditujúcim kampaniam organizovanými benešovcami, bolo prioritnou úlohou Slovenskej ligy oboznamovať americkú verejnosť so slovenskou otázkou a brániť slovenské záujmy vo Washingtone. V tejto situácii potreboval čo najmenej sporov vo vlastných radoch.

V rámci svojich veľmi skromných finančných možností sa Lige podarilo v značnej miere eliminovať dezinformácie o Slovákoch a Slovenskej republike, ktoré v USA rozširoval vedúci Československej informačnej kancelárie Ján Papánek, ako aj Juraj Slávik, Vladimír Hurban či Ivan Krno, ktorí sa zapojili do Benešovej zahraničnej akcie. Podľa Slovenskej ligy benešovci vynaložili v USA v rokoch 1939 – 1945 na propagačnú činnosť 1 – 1,5 milióna USD a Slovenská liga len niečo viac ako 10 000 USD. V roku 1944 pracovalo v USA v službách čechoslovakistickej propagandy 1400 osôb a Slovenská liga mala len štyroch zamestnancov, ktorí sa venovali propagačnej činnosti.⁵ Tento priepastný nepomer výstižne ilustruje situáciu, v akej sa nachádzala Slovenská liga. Napriek tomuto obrovskému nepomeru vplyv čechoslovakistickej propagandy, disponujúcej značnými finančnými a technickými prostriedkami, bol medzi americkými Slovákami, ako aj v Slovenskej republike, v podstate nulový a v konečnom dôsledku kontraproduktívny. Pravda bola totiž na strane Slovenskej ligy a tá sa nedala prekryť vyhrážkami a ani dolármi. A to aj napriek tomu, že celá propaganda bola založená na metóde, že stokrát opakovaná lož sa nakoniec stáva pravdou. Zo Slovákov v Londýne vynikali svojou servilnosťou voči ideológii čechoslovakizmu najmä Msgr. Pavol Macháček a Vladimír Clementis. Clementis, so svojimi rozhlasovými polemikami s Konštantínom Čulenom⁶, stal sa vďačným objektom ľudového humoru. V súvislosti s pripravovanou cestou Beneša do USA Clementis dokonca tvrdil, že vraj: „... roz-

⁴ SNA Bratislava, fond Slovenská liga v Amerike, šk. č. 6. List rev. M. K. Mlynaroviča (Mlynarovich) 3. 4. 1943

⁵ SNA Bratislava, fond Slovenská liga v Amerike, šk. č. 8

⁶ Bližšie ČULEN, Konštantín. *Pohlady na dnešok*. Bratislava: Slovenský rozhlas 1944; CLEMENTIS, Vladimír. *Odkazy z Londýna*. Bratislava: Obroda 1947

hodujúca väčšina Slovákov v Amerike vždy videla a odsudzovala zradu bratislavských pánov [založenie Slovenskej republiky a zničenie tzv. československého národa]. Americkí Slováci sa plne zapojili do československého boja... No, že sa tak stalo, za to môžu Slováci ďakovať vedľa poctivého postoja amerických krajanov predovšetkým úspešnému úsiliu československej vlády na čele s prezidentom Benešom.⁷ V snahe dostať sa do priazne Beneša Clementis svojou demagógiou prekonával aj militantných čechoslovakistov, pričom neváhal použiť aj lož.

Clementis značne komplikoval snahy českých komunistov donútiť Beneša a exilovú vládu, aby v záujme obnovenia „novej“ ČSR uznali existenciu slovenského národa. V rozpore s Clementisom bolo tvrdenie bývalého redaktora českého vysielania BBC, Bohuslava Laštovičku (KSČ), že drvivá väčšina amerických krajanov nepodporuje Beneša. Za hlavnú príčinu tohto ich postoja označil český šovinizmus.⁸ V súvislosti s vedením rozhlasovej propagandy Václav Nosek (KSČ) ostro kritizoval spôsob, akým vystupoval Vladimír Clementis. V propagande určenej na Slovensko by sa podľa Noseka malo predovšetkým zdôrazňovať, že Slováci budú mať v novej ČSR rovnaké práva a rovnaké postavenie ako Česi. Každému nezaujatému poslucháčovi bolo totiž jasné, že Clementis v rozhlasových polemikách s Konštantínom Čulenom ťahá za kratší koniec. Nosek navrhoval exilovému ministerstvu zahraničných vecí, že ak sa situácia nezmení, tak bude potrebné hľadať za Clementisa náhradu.⁹ Predmetom rovnakej kritiky bol aj ďalší politický extrémista, prvý podpredseda Štátnej rady Ján Čaplovič, ktorý aj po vypuknutí slovenského povstania kritizoval z pozície čechoslovakizmu povstaleckú SNR.¹⁰

Voľba Msgr. Františka J. Dubosha za predsedu Slovenskej ligy sa ukázala veľmi šťastným krokom. Msgr. Dubosh bol medzi americkými Slovákami rešpektovanou autoritou, ktorý svojou umiernenosťou a diplomatickým taktom nielen obrusoval hrany eskalujúcich konfliktov, ale otváral Lige dvere aj vo Washingtone. Slovenská liga, sa pod jeho vedením nenechala zastrašiť a ani umlčať propagandou, ktorú proti nej viedla Českoslo-

⁷ CLEMENTIS, Vladimír. *Odkazy z Londýna*. Bratislava: Obroda 1947, s. 43 – 44

⁸ LAŠTOVIČKA, Bohuslav. *V Londýně za války. Zápasy o novou ČSR 1939 – 1945*. Praha: Svoboda 1978, s. 82

⁹ NA Praha (A ÚML ÚV KSČ) Praha, f. č. 38, a. j. 25. Zápis IX. plenárnej schôdze Štátnej rady 21. 2. 1944

¹⁰ *Cesta ke květnu, vznik lidové demokracie v Československu. Sv. 1 – vznik lidové demokracie v Československu do února 1948*. M. Klimeš a kol. (eds). Praha: ČSAV 1965, s. 305

venská informačná kancelária na čele s Jánom Papánkom a vyslanec Vladimírom L. Hurbanom vo Washingtone. Ak sa benešovci nádejali, že po odstúpení Jozefa Huška z funkcie predsedu sa v Lige nakoniec presadí tzv. česko-slovenské krídlo (Jozef G. Pruša), respektíve slovenská otázka už nebude jednou z priorít v politike Slovenskej ligy, tak sa hlboko zmýlili. Msgr. Dubosh sa hneď po zvolení do funkcie energicky ujal svojho postu. Pri obrane slovenských národno-štátnych záujmov nadviazal na program a politiku, akú v Slovenskej lige presadzoval bývalý predseda Jozef Hušek. Do funkcie predsedu Slovenskej ligy nastúpil v zlomovej období, keď Spojenci po víťazstve pri El Alameine a Stalingrade prevzali do svojich rúk strategickú iniciatívu. Do popredia medzinárodnej politiky sa čím ďalej tým viac dostávala otázka uzavretia mieru a povojnového usporiadania sveta.

Zápas o hegemoniu vo svetovej politike

V roku 1943 vrcholili v Moskve prípravy na sovielizáciu Európy, ktoré v apríli 1943 nečakane skomplikovalo odhalenie katynskej genocídy. Berlín sa snažil využiť katynský masaker, ktorý mal mimoriadne veľký medzinárodný ohlas, na rozsiahlu kampaň proti „hrozbe bolševizmu“. Vydal oficiálnu bielu knihu *Amtliches Material zum Massenmord von Katyn* (Berlín 1943), v ktorej okrem dokumentačného materiálu z exhumácií boli publikované rozhodnutie Medzinárodného Červeného kríža vyšetriť hromadné vraždy, stanoviská Spojencov, ako aj zoznam identifikovaných 4 143 obetí k 7. júnu 1943. Berlín sa snažil politicky využiť masaker viac ako 20 000 poľských vojakov spáchaný jednotkami NKVD, aby narušil vzťahy medzi Spojencami. Zápas o hegemoniu vo svetovej politike neprebíhal totiž len na vojenskom poli medzi Spojencami a mocnosťami Osi, ale v skrytej či otvorenej podobe prebiehal aj v samotnom spojeneckom tábore. Značné znepokojenie vyvolávalo politické zbližovanie sa Beneša s Moskvou, ktorého kontroverzná východná politika komplikovala plány Veľkej Británie a USA na povojnové usporiadanie strednej Európy. V rozpore s politikou Londýna a Washingtonu sa Beneš rozhodol ešte pred skončením vojny uzavrieť spojeneckú zmluvu so ZSSR s tým, že obnovená ČSR, ako politický sateľit Moskvy, stane sa súčasťou pripravovanej sovietskej sféry vplyvu. K takémuto závažnému kroku však Beneš nemal žiaden mandát od slovenského a ani od českého národa. Zneužil situáciu, keď USA a Veľká Británia, konfrontovaní s katynskou genocídou, sa usilovali za každú cenu udržať jednotu Veľkej trojky, a postavil ich pred hotovú vec.

Jeden z najväčších obhajcov Stalina a ZSSR bol Edvard Beneš a jeho exilová londýnska vláda. V súlade s moskovskou propagandou pripisovali vinu za katynský masaker nemeckej armáde. Štátna rada (17. – 19. mája 1943) v prijatej rezolúcii odmietla nemeckú propagandu, že katynskú genocídou spáchali jednotky NKVD a označila ju za vykonštruovanú lož: „Štátni rada uprímne víta, že všetchni spojeneční činitelé, s výjimkou poľskej vlády, jejž postup v tejto veci vedl k suspendovaniu stykú sovietsko-poľských, ihneď pochopili zámery goebbelsovské propagandy a nezměnili svůj přátelský a loyální poměr k SSSR.“¹¹ V polemike s Berlínom Beneš rázne odmietol vo svojom veľkonočnom posolstve (25. apríla 1943) tvrdenie nemeckej propagandy, že ak vojnu vyhrá ZSSR, nebude ČSR a „vše prý zaplaví bolševism, všeho se zmocní Sovětský svaz. I tohto stupidního argumentu se musí chápat, aby otřáslí Vaší důvěrou v naše vítězství. Každému, kdo Vám to říká povězte, že všechny podobné řeči jsou praobyčejným politickým idiotstvím.“¹² V súvislosti s katynským masakrom sa ZSSR ocitol vo veľmi zložitej situácii. Nebol schopný účinne čeliť nemeckej propagande, ktorá ho obviňovala nielen z genocídy, ale aj z vývozu bolševickej revolúcie, z plánov na nastolenie sovietskeho systému v štátoch, ktoré obsadí Červená armáda. Ani propagande komunistických a ľavicovo-liberálnych médií, usilujúcej sa zamlčať zločiny spáchané jednotkami NKVD a prekryť ich inými udalosťami, sa nepodarilo presvedčiť medzinárodnú verejnosť, že vinu za katynský masaker nesie Berlín a nie Moskva. Čo bolo pre USA a Veľkú Britániu veľkým morálno-etickým problémom. A to rovnakým, akým bolo v roku 1939 bratstvo v zbrani Červenej armády a Wehrmachtu „spečatené krvou“. Po skončení poľského ťaženia zorganizovala Červená armáda a Wehrmacht oslavu spoločného víťazstva. Stalin hovoril o spojení s Nemeckom „spečatenom krvou“. Šlo najmä o krv poľských vojakov, z ktorých vyše 60-tisíc padlo v boji.¹³ Poľsko totiž, na rozdiel od tzv. Masarykovej republiky, nekapitulovalo pred nemeckou armádou.

V dôsledku nemeckej propagandy o katynskom masakre a „bolševickej hrozbe“ Európe sa Moskva ocitla v defenzíve. Medzinárodná verejná mienka sa začala kriticky stavať k politike Moskvy a ku komunizmu. Na

¹¹ O pevnou jednotu demokratické koalície. Rezoluce Státni rady o aktuálních otázkách zahraničně-politických. In *Čechoslovák* (Londýn), 5, 28. 5. 1943, č. 22

¹² BENEŠ, Edvard. Přípravy na rozhodující chvíli. In *Čechoslovák* (Londýn), 5, 30. 4. 1943, č. 18; BENEŠ, Edvard. *Šest let exilu a druhé světové války. Řeči, projevy a dokumenty z r. 1938 – 1945*. Praha: Orbis 1946, s. 206

¹³ SNYDER, Timothy. *Krvavé územie. Európa medzi Hitlerom a Stalinom*. Bratislava: Premedia Group, s. 101

rozdiel od liberálnej tlače sa verejná mienka v USA prikláňala na stranu kritikov Kremľa. V snahe eliminovať nemeckú propagandu Prezídium Výkonného výboru Komunistickej internacionály schválilo 15. mája 1943 rezolúciu o rozpustení Komunistickej internacionály. Návrh na jej rozpustenie pripravili generálny tajomník Georgi Dimitrov a tajomník výkonného výboru Dmitrij S. Manuilskij, ktorý po odstránení N. I. Bucharina viedol od roku 1929 Kominternu. Zároveň Georgi Dimitrov s G. M. Malenkovom dostali za úlohu pripraviť návrh, v akej podobe má „rozpustená“ Komunistická internacionála pokračovať vo svojej sovietskej činnosti. Zahraničné vedenia komunistických strán pôsobiace pri Kominterne boli premenované na zahraničné byrá. Zahraničné byro KSC tvorili v roku 1943 výlučne českí komunisti na čele s K. Gottwaldom (Rudolf Appelt, Bruno Köhler, Václav Kopecký, Josef Krosnář, Rudolf Slánský a Jan Šverma), nebol medzi nimi ani jeden Slovák. V diskusii o transformácii (rozpustení) Kominterny navrhoval J. V. Stalin jej „decentralizáciu“ na regionálne združenia (Južná Amerika, USA a Kanada, niektoré európske krajiny a pod.). Už v 20. a 30. rokoch si Kominternu vytvárala v zahraničí rôzne legálne a ilegálne organizácie, ktoré pripravovali komunistické bunky na bolševickú revolúciu. Na neverejnom zasadnutí Prezídia výkonného výboru Komunistickej internacionály, 19. mája 1943, boli prerokované organizačné otázky súvisiace s pripravovaným „rozpustením“ Komunistickej internacionály. Základné funkcie Kominterny (rozhlasové vysielanie, novovytvorené zahraničné byrá, styky s agentmi v zahraničí, telegrafické spojenia) prešli do kompetencie aparátu Ústredného výboru Všetšvazovej komunistickej strany (bolševikov).¹⁴

Na zasadnutí Politbyra VKS(b), 21. mája 1943, Stalin formálne zdôvodňoval potrebu rozpustiť Kominternu. Konštatoval, že medzinárodné robotnícke hnutie nie je možné riadiť z jedného centra: „Precenili sme svoje sily, keď sme založili Komunistickú internacionálu a mysleli si, že dokážeme riadiť hnutie vo všetkých krajinách. To bola naša chyba. Ďalšie pôsobenie Komunistickej internacionály – to by bola diskreditácia myšlienok Internacionály, čo nechceme.“¹⁵ Ako druhý dôvod rozpustenia Kominterny, ktorý sa neuvádzal v rezolúcii o jej rozpustení, bolo obviňovanie komunistických strán, že sú agentmi Moskvy, čo komplikovalo sovietsku misiu Červenej armády v povojnovej Európe. Českí komunisti v Moskve hodno-

¹⁴ ДИМИТРОВ, Георгий. *Дневник Георгия Димитрова (1941 – 1945)*. Отв. сост. Т. Г. Зазерская. Москва: Издательство «Кучково поле», 2020, s. 379

¹⁵ ДИМИТРОВ, Георгий. С. д., s. 381

tili vo svojej propagande rozpustenie Kominterny ako veľkú službu medzinárodnému boju proti nemeckému fašizmu. „Tímto rozhodnutím je rozbit napadrt' hlavní argument jejich propagandy – jejich podlá lež o tom, že „Moskva“ se chce vměšovat i do vnitřního života jiných národů a násilně je „bolševizovat“.“¹⁶ Podľa Stalinových predstáv rozpustenie Kominterny malo posilniť komunistické strany ako „národné robotnícké strany“ a súčasne malo toto rozhodnutie upevniť internacionalizmus ľudových mäs, ktorých základňou je ZSSR.¹⁷ Komunistické strany sa mali zmeniť z internacionálnych na „národné strany“, obhajujúce navonok národno-štátne záujmy. Pod tlakom medzinárodnej kritiky katynskej genocídy Stalin nástojčivo naliehal na vedenie Kominterny, aby čím skôr bolo publikované uznesenie a rozpustenie Kominterny. Rozpustenie Komunistickej internacionály malo prekryť šok, ktorý vyvolal vo svete katynský masaker. Ústredný tlačový orgán VKS(b), *Pravda*, publikoval 22. mája 1943 rezolúciu o rozpustení Komunistickej internacionály, ktoré komunisti a liberálne médiá zoširoka propagovali a komentovali. Ústredný tlačový orgán KSČ, ilegálne *Rudé právo*, publikovalo uznesenie o rozpustení Kominterny v júni 1943.

Rozhodnutie o rozpustení Komunistickej internacionály bolo taktickým ťahom a urobené bolo vrchnostensky. Tak, ako sa to už stávalo pravidlom, Moskva postavila komunistické strany pred hotovú vec. V komunistickom hnutí nebolo prijímané toto rozhodnutie jednoznačne a vyvolávalo veľa otáznikov. I v tomto konkrétnom prípade sa preukázalo, že Moskva stotožňuje takzvaný proletársky internacionalizmus s národno-štátnymi záujmami ZSSR. V plnom súlade s moskovskou propagandou bola na stránkach londýnskeho *Čechoslováka* publikovaná rezolúcia o rozpustení Komunistickej internacionály ako „historické usnesení“, a to v dobe „kdy se Hitler pokouší nahánět světu hrůzu domnělým bolševickým strašákem...“¹⁸ Rozhodnutie o rozpustení Kominterny pozitívne ocenili aj členovia sociálnodemokratickej strany a Štátnej rady v Londýne. Členovia Štátnej rady za KSČ hodnotili toto rozhodnutie, podpísané aj K. Gottwaldom, ako „krok historického významu a veľikého dosahu. ... Víťame toto usnesení, které plně odpovídá potřebám našeho národně osvobodzovacího boje i dějinnému vývoji naší strany.“¹⁹ Ako oznamoval londýnsky *Čechoslovák* „Rezoluce

¹⁶ ŠVERMA, Jan. Výbor z díla. Sv. 2. Praha: Svoboda 1981, s 373

¹⁷ ДИМИТРОВ, Георгий. С. д., s. 381

¹⁸ J. H. Význam rozpuštění Komunistické internacionály. In *Čechoslovák* (Londýn), 5, 28. 5. 1943, č. 22

¹⁹ Prohlášení komunistů, členů čs. Státní rady v Londýně (22. 5. 1943) podpísali Václav Nosek, Jozef Valo, Anežka Hodinová, Karel Kreibich a Ivan Petruščík. In *Čechoslovák*

vychází z předpokladu, že vzrůst politické vyspělosti komunistických stran a jejich vedoucích kádřů v jednotlivých zemích plně umožňuje rozpuštění Komunistické internacionály jako vedoucího centra mezinárodního dělnického hnutí.“²⁰

Okrem Beneša a spol. v Londýne bolo málo politikov, ktorí boli ochotní uveriť, že Moskva sa vzdala vývozu revolúcie. Ako to výstižne napísal nemecký sociálny demokrat Wenzel Jaksch „předstírané rozpuštění Kominterny bylo jedním z šachových tahů ruské politiky za války, aby se uspala bdělost západních demokracií.“²¹ Z taktického hľadiska sa namiesto nastolenia diktatúry proletariátu dostávalo do popredia politiky komunistických strán heslo „boja proti fašizmu“ na nacionálnej platforme či „všeslovanská jednota“ štátov na čele so ZSSR. Podľa Jana Švermu myšlienka slovanskej vzájomnosti má okrem iného zabezpečiť družbou slovanských národov a „predevším pevným přátelstvím s velikým ruským bratrem – klidnou, šťastnou a nerušenou státní existenci a neodvislost.“²² ZSSR sa mal stať novou ochrannou veľmocou („Schutzmacht“) slovanských národov v sovietskej sfére vplyvu. Podľa analýzy exilového ministerstva zahraničných vecí sa ZSSR usiluje nielenže obnoviť hranice bývalého cárskeho impéria, ale nadväzuje aj na jeho imperiálnu politiku, a to aj vo vzťahu k slovanským národom. Moskva si vydobyla na spojencoch právo samostatne rozhodovať o svojich západných hraniciach. Týkalo sa to nielen Curzonovej línie, ale aj Východného Pruska, vrátane prístavu Königsberg [Kaliningrad], pobaltských štátov a Besarábie. Takisto si vyhradila právo samostatne rozhodovať o Pomoransku a Sliezske. Zvažovala pritom prideliť časť Východného Pruska, ako aj časť Pomoranska a Sliezska, novému Poľsku, „čo ale závisí od dobrého správania sa Poľska voči Rusku. ... Ruský program r. 1944, rovnako ako program r. 1917, znamená, že 100 miliónov neruského obyvateľstva východne a juhovýchodne od Nemecka by sa dostalo pod ruskú nadvládu. Takto by bolo Rusko, podľa starej imperialistickej tézy, zabezpečené proti útoku zo Západu.“²³

(Londýn), 5, 28. 5. 1943, č. 22

²⁰ J. H. Význam rozpuštění Komunistické internacionály. In *Čechoslovák* (Londýn), 5, 28. 5. 1943, č. 22

²¹ JAKSCH, Wenzel. *Cesta Evropy do Postupimi. Vlna a osud v podunajském prostoru*. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku 2000, s. 269

²² ŠVERMA, Jan. *Slovanská myšlenka v české politice*. Moskva: Vydavatelství cizojazyčné literatury 1943, s. 28

²³ SNA Bratislava, f. S, šk. č. 29. *Sovětský názor o Německu a německý výbor v Moskvě*. Studijní práce archivu MZV. Č. 4319/dův/44. Začátek května 1944

Po nadobudnutí platnosti uznesenia o rozpustení Komunistickej internacionály tlačový orgán ilegálnej KSČ, *Rudé právo*, zmenilo svoje programové heslo „Proletári všetkých krajín spojte sa!“ a nahradilo ho heslom „Smrť nemeckým fašistom!“²⁴ Pod týmto programovým heslom vychádzalo ilegálne *Rudé právo* až do 1. mája 1945. Českí komunisti, rovnako ako aj komunisti v iných krajinách, sa však nikdy nevzdali myšlienky nastoliť socializmus sovietskeho typu.²⁵ Rozpustenie Kominterny bolo len gestom určeným pre medzinárodnú verejnosť. V prísne dôverných smerniciach, určených výlučne len pre členov KSS, sa uvádzalo, že Kominterná z taktických dôvodov pristúpila k tomuto kroku, aby rozptýlila obavy anglo-amerických vládnych kruhov zo svetovej proletárskej revolúcie: „Pre nás Kominterná jestvuje ďalej.“²⁶ Po rozsiahlych stalinských čistkách, ktoré tvrdo postihli aj medzinárodné komunistické hnutie, sa preverení členovia komunistických strán pôsobiaci v Sovietskom zväze intenzívne pripravovali na svoju politickú misiu na územiach obsadených Červenou armádou. Červená armáda prekročila v roku 1943 pôvodné hranice ZSSR a začala sa pripravovať na sovietačnú misiu v strednej a juhovýchodnej Európe, čo bolo aj jej hlavným poslaním.

Po dosiahnutí bývalých česko-slovenských hraníc sa na sovietačnú misiu intenzívne pripravoval aj 1. československý armádny zbor v ZSSR vybudovaný podľa sovietskeho vzoru aj s osvetovými dôstojníkmi (politurci). Ako uvádza gen. Ludvik Svoboda, zbor sa na sovietačnú misiu pripravoval v ukrajinskom meste Černovice (Bukovina), kde im pokyny a inštrukcie dával K. Gottwald. Jednou z hlavných úloh zboru bolo pomáhať pri zakladaní národných výborov.²⁷ Stratégia a taktika komunistických strán obsiahnutá v *Tézach o úlohe komunistických strán v proletárskej revolúcii*, prijatými na II. kongrese Komunistickej internacionály v roku 1920,²⁸ nestratili na svojej platnosti ani po viac ako dvadsiatich rokoch. Tézy vychádzali zo skúseností bolševickej revolúcie v Rusku, ktorá vytvorila kľúčovú formu diktatúry proletariátu – soviety, v podmienkach budúceho Česko-Slovenska národné výbory („provizórne soviety“)²⁹. Ako uvádza bývalý

²⁴ *Rudé právo*, 5, 26. 6. 1943, č. 7

²⁵ *Rudé právo*, č.1. Ústredný orgán KSČ, odbočka Vysočany

²⁶ SNA (A ÚML ÚV KSS) Bratislava, f. ÚV/1, a. j. 201. Smernice pre členov KSS, leto 1943

²⁷ SVOBODA, Ludvik. *Z Buzuluku do Prahy*. Praha: Mladá fronta 1960, s. 251

²⁸ Leitsätze über die Rolle der Kommunistischen Partei in der proletarischen Revolution. In *Protokoll des II Weltkongresses der Kommunistischen Internationale*. Hamburg, 1921

²⁹ SNA (A ÚML ÚV KSS) Bratislava, f. ÚV/1, a. j. 201. Smernice pre členov KSS, leto 1943

člen V. ilegálneho vedenia KSS, Gustáv Husák, „... vedenie Komunistickej strany Slovenska pred povstaním i potom videlo v rozsiahlej mocensko-politickej pozícii národných výborov a vo svojom politickom vplyve v nich aj perspektívu budúceho riešenia mocensko-politickej situácie na Slovensku. V národných výboroch sme videli „soviety“ a budúce rozhodovanie na „zjazde sovietsk“. ... počítali sme vo vhodnom čase s celoslovenským zjazdom národných výborov, ktorý zvolí novú Slovenskú národnú radu – a rozhodne aj otázku moci na Slovensku.“³⁰ S úlohou nastoliť na Slovensku politickú moc Komunistickej strany Slovenska zaujímal komunisti a ich prívrženci pozície v národných výboroch a v masových spoločenských organizáciách. Vo všeobecnosti bolo charakteristické, že na územiach obsadených Červenou armádou sa v ústredných štátnych orgánoch, vrátane komunistických strán, neužívali funkcie nepreverení, domáci komunisti, ale na tieto posty boli v prvom rade dosadzovaní komunisti špeciálne pripravovaní v ZSSR na sovietsku misiu. V špecifickom postavení boli len Juhoslávia a Albánsko.

Rovnako ako prvá svetová vojna, aj druhá svetová vojna bola z geopolitického hľadiska globálnym zápasom za nové rozdelenie veľmocenských sfér vplyvu vo svete, ktorý medzi sebou zvädzali Spojenci so štátmi Osi. Otvorený či skrytý zápas o hegemoniu, o ovládnutie prírodných zdrojov vo svete, však prebiehal aj v samotnom tábore Spojencov.³¹ Benešovi sa nepodarilo získať podporu Winstona Churchilla pre svoju „východnú politiku“. Churchill, na rozdiel od Roosevelta, bol odporcom sovietskej strednej Európy, ktorej jedným z hlavných protagonistov bol práve Edvard Beneš. Pred svojim moskovským turné, absolvoval cestu do Spojených štátov amerických (7. mája – 9. júna 1943). Jedným z cieľov Benešovej misie vo Washingtone bolo vyvrátiť akékoľvek pochybnosti americkej vlády o „mierumilovnej politike“ Moskvy založenej na princípe rešpektovania demokracie, slobody a mierového spoluzitia štátov s rozdielnym spoločenským zriadením. V súlade s propagandou Moskvy využíval aj rozpustenie Komunistickej internacionály ako dôkaz o skončení éry vývozu boľševickej revolúcie. Beneš na svojom americkom turné plnil v podstate funkciu Stalínovho emisára.³² Predobrazom nových geopolitických zmien a nových me-

³⁰ HUSÁK, Gustáv. *Svedectvo o Slovenskom národnom povstaní*. Bratislava: VPL 1964, s. 316 – 317

³¹ Bližšie CHURCHILL, Winston S. *Druhá svetová válka. III. díl. Velká aliance*. Praha: NLN, s.r.o. 1993

³² Bližšie FEIERABEND, Ladislav. *Soumrak československé demokracie. 2*, Londýn: Rozmluvy, 1988; TÁBORSKÝ, Eduard. *Prezident Beneš mezi Západem a Východem*. Praha: Mladá fronta, 1993

dzinárrodných vzťahov mala sa stať obnovená ČSR (Stalinov Musterstaat) so svojim ľudovodemokratickým režimom, ktorú mala medzinárodno-politicky garantovať pripravovaná spojenecká zmluva so ZSSR o priateľstve, vzájomnej pomoci a povojnovej spolupráci.

Masarykova republika verzus „nová“ ČSR

V súvislosti s prípravami na uzavretie spojeneckej zmluvy budúcej ČSR so Sovietskym zväzom vrcholili v roku 1943 rokovania medzi českými komunistami v Moskve a Benešom o charaktere tzv. ľudovodemokratického režimu. Oba politické tábory sa dohodli, že politický systém pluralitnej demokracie bude nahradený systémom obmedzenej (regulovanej) demokracie. Takisto veľmi rýchlo sa dohodli aj o zmene zahraničnopolitickej orientácie budúcej ČSR jednostranne (prioritne) orientovanej na Sovietsky zväz. V porovnaní so Slovenskou republikou sa v budúcom „ľudovodemokratickom štáte“ pripravovalo bezprecedentné obmedzenie demokracie, základných ľudských práv a slobôd, spojené s likvidáciou menšinových práv a etnickými čistkami. Z hľadiska pluralitnej demokracie znamenal tzv. ľudovodemokratický režim výrazný regres. Jedinou otázkou, na ktorej sa českí komunisti nedokázali s Benešom zhodnúť, bola predovšetkým slovenská otázka. Beneš tvrdohlavo vzdoroval komunistom a nekompromisne presadzoval svoju šovinistickú fixnú ideu o neexistencii slovenského národa. Uvedomoval si totiž, že dištancovanie sa od ideológie čechoslovakizmu by spochybnilo nielen mýtus o „osloboditeľovi, demokratovi, humanistovi“ T. G. Masarykovi, ale aj jeho celoživotné dielo popredného ideológa českého šovinizmu. V konečnom dôsledku by musel priznať nielen vinu T. G. Masaryka, ale aj svoju osobnú vinu za Mníchov a rozpad Česko-Slovenska v marci 1939. Beneš až do svojej smrti (1948) ignoroval objektívnu realitu a arogantne tvrdil, že slovenský národ neexistuje. Český šovinizmus značne komplikoval komunistom zápas za nastolenie monopolu moci komunistickej strany. Komunisti sa totiž opodstatnene obávali, že Beneš svojou extrémistickou politikou výrazne podporí nielen povojnový český šovinizmus a nacionalizmus, ale umožní, aby sa na Slovensku sformovalo proti Prahe široké národnopolitické hnutie, ktoré ovládne slovenskú politickú scénu.

Spory medzi českými komunistami a benešovcami dosiahli v exile svoj vrchol v rokoch 1943 – 1944. Súčasťou pripravovanej cesty Beneša do Moskvy a podpísania sovietsko – československej spojeneckej zmluvy bolo aj starostlivo pripravované rokovanie Beneša s komunistami o charakte-

re tzv. ľudovodemokratického režimu. Benešova „východná politika“ bola zhmotnená v spojeneckej zmluve a svoju výraznú pečať vtlačala aj diskusii o charaktere režimu z výrazným deficitom demokracie. Zo štátoprávneho hľadiska presadzoval Beneš povestný model Masarykovej republiky, ktorej štátotvorným subjektom bol neexistujúci „československý národ“. Českí komunisti na čele s K. Gottwaldom z politických dôvodov odmietali uznať tzv. československý národ a z pragmatického, triedneho hľadiska presadzovali koncepciu dvoch štátotvorných národov (ak si odmyslíme Rusínov na Podkarpatskej Rusi). V opozícii k Benešovej Masarykovej republike presadzovali koncepciu tzv. novej ČSR s ľudovodemokratickým režimom. V snahe zabezpečiť pre Beneša výhodnú pozíciu na moskovských rokovaníach začala londýnska Štátna rada na januárovom a februárovom zasadnutí v roku 1943 rokovať o základných princípoch ľudovodemokratického režimu, ktorý svojim charakterom bol akýmsi klonom sovietskemu modelu socializmu. František Němec (soc. demokrat) v správe *Činnost ministerstva pre hospodársku obnovu a jeho ďalšie úlohy* konštatoval na zasadnutí Štátnej rady, že v ekonomickom živote sa obnovená ČSR definitívne rozlúči s liberalizmom a nastúpi cestu plánovaného hospodárstva, ktorého podstata spočíva v tom, že „verejná moc“ (od roku 1948 KSČ) určuje ciele hospodárskej politiky, prostriedky, ktoré sa majú použiť a termíny, kedy má byť stanovený cieľ dosiahnutý: „Sovietské päťletky nám ukazujú, jak harmonisovat cíle státní politiky a podrobit je dlouhodobým státním a národním potřebám. Ukazují také, jak např. lze řešiti národnostní problém pomocí účelního investičního plánu...“³³ Sovietsky model riešenia národnostnej otázky, redukujúci národnostnú otázku na otázku sociálno-ekonomickú, veľmi vyhovoval českým šovinistom. Tento totalitný spôsob „riešenia“ slovenskej otázky uplatňovala Praha až do pádu komunizmu v roku 1989. Podľa ministra Němca exilová vláda vychádza zo zásady, že budúcnosť ČSR je budúcnosťou česko-slovenského priemyslu a navrhol previesť veľký priemysel do tzv. verejných rúk. Pri riešení pozemkovej reformy vláda navrhla dve alternatívy. Prvá alternatíva predpokladala zachovanie daného systému s tým, že dôjde k ďalekosiahlym kompromisom v prospech maloroľníkov. Druhá alternatíva vychádza z tézy, že „všetka půda patří ľudu“ a z toho vláda vyvodí potrebné hospodárske a legislatívne dôsledky. Podobne aj minister zahraničných vecí, Jan Masaryk, vystupoval na zasadnutí Štátnej rady ako obhajca politiky a hovorca Moskvy. Vytvorenie českosloven-

³³ NA Praha (A ÚML ÚV KSČ), f. č. 38, a. j. 23. Zápis XIII. plenárnej schôdze Štátnej rady 22. 2. 1943

sko-poľskej konfederácie označil už za bezpredmetnú, keďže o takýto typ medzinárodných vzťahov nemá ZSSR záujem.³⁴ Vzťahy medzi Moskvou a poľskou exilovou vládou sa po katynskej genocíde mimoriadne vyhrotili. Postoj nového moskovského protektora k európskym integračným procesom stával sa už pre exilovú vládu záväzným.

Rozpory medzi českými komunistami a benešovcami v Londýne začali gradovať aj v názoroch na prípravu celonárodného povstania. Pod tlakom Moskvy a Komunistickej internacionály vedúci predstavitelia KSČ dlhodobo kritizovali londýnsku propagandu. Naliehali na Beneša a exilovú vládu, aby propagovali predovšetkým partizánsku formu odboja a zapájanie čo najširších vrstiev obyvateľstva do celonárodného protinemeckého povstania. Pod predsedníctvom Jána Čaploviča sa 21. decembra 1942 konala 8. plenárna schôdza Štátnej rady, na ktorej jednotliví ministri predkladali správy za svoje rezorty. Diskusia k predloženým správam sa zamerala najmä na otázky súvisiace s obnovením nedemokratického režimu Masarykovej republiky. Ako takzvaný reprezentant slovenského národa v Štátnej rade vystúpil v diskusii aj Msgr. Pavol Macháček (Čsl. strana ľudová), ktorý zdôrazňoval, že pre každého Čechoslováka, ktorý miluje svoju vlasť „je československá jednota kategorickým imperativom. Je to naše národné Magna Charta, je to predpoklad našej existencie.“ Vysoko vyzdvihoval Benešov alibistický postoj, že „pokud jde o věci slovenské musí rozhodnout národ doma, nemělo by smyslu, aby byly uzavírány v zahraničí nějaké smlouvy anebo dohody, podobné dohodě Pittsburghské, která měla tolik nepříznivých následků.“³⁵ Ako prívrženec takzvanej masarykovskej demokracie pripúšťal, aby sa v exile viedli rôzne teoretické debaty k otázke centralizácie, prípadne aj decentralizácie budúcej republiky. Člen Štátnej rady, Jozef Valo (KSČ), kritizoval londýnsku propagandu adresovanú na Slovensko. Za jej hlavný nedostatok označil skutočnosť, že „se vyhybá ústřednímu problému, t. j. postavení Slováků v obnoveném státě. ... V této věci musíme zjednat jasno, když nechceme, aby se situace případně vyvinula zcela jinak než si to přejeme. ... Bylo by nutno říci zcela jasně na Slovensko, že Slováci budou v obnoveném státě rovnocenným národem se stejnými právy a že to bude svazek dvou rovnocenných národů.“³⁶ Uznanie Slovákov za národ, ako aj ich rovnocenné postavenie s českým národom v budúcej

³⁴ NA Praha (A ÚML ÚV KSČ), f. č. 38, a. j. 23. Zápis IX. zasadania schôdze Štátnej rady 20.1. 1943

³⁵ Velká politická rozprava Státní rady. In *Čechoslovák* (Londýn), 5, 1. 1. 1943, č. 1

³⁶ NA Praha (A ÚML ÚV KSČ), f. č. 38, a. j. 23. Zápis VII. plenárnej schôdze Štátnej rady 21. – 22. 12. 1942

ČSR, bolo pre českých šovinistov neprekonateľnou červenou čiarou, ktorú neboli ochotní prekročiť.

Slováci, na rozdiel od Čechov, sa nachádzali po roku 1939 v úplne inom vnútropolitickom i zahraničnopolitickom politickom postavení. Slovenská republika bola síce veľmocami zaradená do nemeckej sféry vplyvu, ale, na rozdiel od Protektorátu Čechy a Morava, nebola súčasťou Veľkonemeckej ríše a nebola ani okupovaným štátom. Preto aj prístup Komunistickej internacionály k organizovaniu protinemeckého odboja bol na Slovensku zásadne iný než v Protektoráte Čechy a Morava. Úlohou slovenských komunistov bolo vytvoriť široký národný front (s účasťou aj príslušníkov HSĽS, cirkví, národnostných menšín), za ukončenie vojny so ZSSR a odpútanie sa Slovenskej republiky od Nemecka. Čím viac sa približoval front k hraniciam Slovenskej republiky, o to naliehavejšie vystupovala do popredia otázka celonárodného ozbrojeného povstania. Na prípravu slovenského povstania deštruktívne vplývali predovšetkým zásahy Beneša a exilovej londýnskej vlády. Pod silným tlakom moskovského vedenia KSČ prijala 8. februára 1943 Štátna rada rezolúciu, ktorou vyzvala Čechoslovákov, aby sa zjednotili v zápase za novú ČSR. S cieľom posilniť domáci odboj a rozložiť tábor „kolaborantov“ pokladala Štátna rada za potrebné urýchlene pripraviť zákony na potrestanie „zradcov“. Od napadnutia ZSSR Nemeckom, keď Beneš cítil za sebou silnú podporu Stalina, začal presadzovať voči „zrádnym Slovákom“ princíp kolektívnej viny. Deklarovali sa totiž ako samobytný národ a založili si svoj vlastný štát. To bol hlavný dôvod, prečo sa českí šoviniisti verejne vyhrážali Slovákom krvavou odplatou, väznicami a šibenicami. Ako uvádza Benešov osobný tajomník, Eduard Táborský, Beneš priamo vyzval sovietsku vládu, aby „priateľským spôsobom“ požiadala pražskú vládu potrestať Slovákov.³⁷ Pre českých šovinistov bol každý Slovák, ak sa ne-deklaroval ako čechoslovakista, „vojnovým zločincem“. Slováci vraj v rokoch 1938 – 1939 „zničili svoj vlastný štát a národ“³⁸, odmietli unitárnu „československú štátnosť“, „československý národ“, „československý jazyk“. Túto „velezradu“ slovenského národa sa rozhodli benešovci v Londýne pripravovanou legislatívou exemplárne potrestať. Slovenská autonómia a najmä Slovenská republika boli pre Beneša veľmi nepríjemným precitnutím. V plnej nahote totiž odhalili masarykovsko-benešovský medzinárodný podvod s tzv. československým národom, na ktorom bola postavená

³⁷ TÁBORSKÝ, Eduard. *Prezident Beneš mezi Západem a Východem*. Praha: Mladá fronta 1993, s. 189

³⁸ BENEŠ, Edvard. *Šest let exilu a druhé světové války. Řeči, projevy a dokumenty z r. 1938 – 1945*. Praha: Orbis 1946, s. 125

fiktívna „československá štátnosť.“ V snahe zmierniť tlak moskovských komunistov na exilovú londýnsku vládu Štátna rada v prijatej rezolúcii konštatovala, že „je potrebné všetkými prostriedkami napomáhať rozvoju bojového hnutia doma a v zahraničí. Za najdôležitejšie a k záchrane existencie nášho ľudu najúčinnnejšiu cestu považuje Štátna rada rýchle zahájenie vojenských operácií na európskej pevnine, na Západe.“³⁹ Rezolúcia mala na pripravovaných rokovaniach v Moskve otupiť kritiku zo strany komunistov. Zahraničné vedenie KSČ v Moskve však márne vyzývalo Beneša a exilovú vládu, aby vo svojej propagande do Protektorátu vyzývali Čechov organizovať rozsiahlu diverznú činnosť a rozvinuli partizánsky boj proti nemeckým okupantom.

Vedľajším produktom sporov medzi českými komunistami a benešovcami, súvisiacimi s pripravovanou Benešovou moskovskou cestou, sa stali početné memorandá, vyhlásenia jednotlivcov a rôznych izolovaných skupín pôsobiacich v Slovenskej republike. Reálne možno predpokladať, že boli priamo iniciované (objednané) benešovcami v Londýne so zámerom posilniť „mandát“ Beneša na moskovských rokovaniach s českými komunistami. I keď reálny vplyv čechoslovakistov bol v slovenskej spoločnosti úplne zanedbateľný a bezvýznamný, londýnska propaganda ich prezentovala ako hlas celého Slovenska. Najväčšie kontroverzie vyvolalo *Memorandum skupiny Flóra* (10. februára 1943) okolo Kvetoslavy Viestovej (Juraj Kapinaj, Kornel Filo, Rudolf Fraštacký, Dušan Viest, Pavol Blaho, Ondrej Maxián, Ján Beharka, pplk. Dezider Kišš-Kalina, Viliam Radakovič, Elo Šándor, Ján Országh a ďalší). Signatári tohto protištátneho pamfletu deklarovali v mene „ľudu žijúcom na Slovensku“ svoj nesúhlas so zánikom Masarykovej republiky a v súlade s politikou Beneša sa zásadne distancovali od akejkoľvek podoby slovenskej štátnosti: „Rozhodne a dôrazne zavrhuje činnosť tých slovenských činiteľov, ktorí Slovensko by síce radi videli v rámci Československej republiky, avšak na podklade nanúteného žilinského rozhodnutia zo dňa 6. októbra 1938. Súdime, že autonómia by v krátkom čase slovenský ľud priviedla do tej istej situácie, v akej je dnes. Poučení československou tragédiou i dnešnými ťažkými pomermi, keď pod knutou cudzej nadvlády úpí celý národ, volajúci preto po československej jednote, získali sme presvedčenie, že politiku Československej republiky v budúcnosti treba viesť tak, aby event.[uálne] politické strany

³⁹ NA Praha (A ÚML ÚV KSČ), f. č. 38, a. j. 23. Rezolúcia Štátnej rady o situácii vo vlasti. Zápis XII. plenárnej schôdze Štátnej rady 8. 2. 1943

nenarušili jednotu národa.⁴⁰ Signatári podporili týmto svojim protislovenským pamfletom militantných čechoslovakistov v londýnskom exile usilujúcich sa o nastolenie regulovanej demokracie, vrátane zákazu politických strán, ktoré by vo svojom programe mali autonómiu, konfederáciu, alebo štátnu samostatnosť Slovenska. Signatári osobitne ubezpečovali bývalého prezidenta Beneša, ako i jeho exilovú vládu, že Slováci v Slovenskej republike ich vraj uznávajú za svojich jediných legitímnych predstaviteľov. V Londýne prijali *Memorandum skupiny Flóra* s obrovským nadšením. Na všeobecnú spokojnosť im potvrdzovalo správnosť ich politiky voči Slovákom a Slovensku, na ktorej nie je potrebné vôbec nič meniť. Exilová vláda prezentovala *Memorandum* vo svojej propagande ako hlas slovenského národa. Usilovala sa, aby tento prislovenský pamflet stal sa akýmsi zjednocujúcim programom čechoslovakistov v Slovenskej republike. Signatári *Memoranda*, povzbudení takýmto nečakaným „úspechom“, začali rokovať s bývalými agrárnikmi, sociálnymi demokratmi i komunistami o zjednotení sa na platforme *Memoranda*. Samozrejme, bezvýsledne. Politickí extrémisti na čele s K. Viestovou tvorili v Slovenskej republike izolovanú, do seba uzavretú skupinku, boli povestnými generálmi bez vojska. Ich reálne šance, postaviť sa na Slovensku na čelo protinemeckého hnutia boli nulové.

Jedinou organizovanou opozičnou politickou silou v Slovenskej republike bola Komunistická strana Slovenska. I keď vplyv KSS nebol v slovenskej spoločnosti taký významný, že by vzbudzoval pozornosť, komunisti mali vybudované na rôznych úrovniach svoje vlastné organizačné štruktúry a mohli sa opierať o zahraničnú podporu Moskvy, ktorá čím ďalej tým viac zohrávala rozhodujúci vplyv na vnútornú politiku. A práve týmto ich „cena“ v odbojovom hnutí v nebývalej miere narastala. Politická váha slovenských komunistov nespočívala v ich vplyve, počte, ani v organizovanosti, ale v pozícii, akú zaujímal ZSSR vo Veľkej trojke a v tom, že Červená armáda obsadí Slovensko, ktoré sa stane súčasťou sovietskej sféry vplyvu. To bol aj hlavný dôvod, prečo v budúcej sovietskej sfére vplyvu nebolo možné organizovať odbojové hnutie bez komunistov. Potenciálne totiž predstavovali silu, ktorú boli nútení rešpektovať aj ich politickí protivníci. Začiatkom roka 1943 bolo v izolovaných regionálnych štruktúrach a bunkách KSS naďalej zakonzervované sektárstvo, tentoraz už aj v novej, „československej“ podobe. Sektárstvo v KSS malo svoje korene aj v tom, že ilegálne vedenie KSS nemalo od roku 1939 priame spojenie s Komunistickou internacioná-

⁴⁰ NA Praha (A ÚML ÚV KSČ), f. č. 38, a. j. 24. Memorandum, v Bratislave 10. 2. 1943. Zápis XXXV. plenárnej schôdze Štátnej rady 4. 10. 1943

lou, ktorá sa však nesnažila zmeniť tento stav. Slovenskí komunisti boli pre Moskvu takmer bezvýznamný faktor. Vedenie KSS bolo odkázané na depeše z Prahy a najmä monitorovanie zahraničného vysielania z Moskvy. To bol jeden z dôvodov, prečo v slovenskom komunistickom hnutí aj po uzavretí zmluvy o priateľstve medzi Stalinom a Benešom naďalej pretrvávali pôvodné koncepcie a heslá Komunistickej internacionály s orientáciou na boľševickú revolúciu a nastolenie sovietskej moci: „Život Slovákov je zaisťovaný len a len v Československu a život Československa len zase vo Zväze sovietskych socialistických republík. To pre nás budúca Amerika. Od Štetína po Terst a od Ašu po Vladivostok moja vlasť!“⁴¹ Orientácia komunistov na boľševickú revolúciu a pripojenie štátu „víťazného proletariátu“ k ZSSR bola v období vojny hlboko zakorenená v medzinárodnom komunistickom hnutí. „Sovietske Slovensko“ to vôbec nebolo len akési „slovenské špecifikum“, ani výmysel Jána Osohu⁴² (respektíve Gustáva Husáka), ako to tvrdí Jozef Jablonický a po ňom nekriticky opakujú aj niektorí súčasní historici. Vráťane tvrdenia, že vraj „pádom Osohovho vedenia padalo a padlo aj heslo za sovietske Slovensko.“⁴³ Tendencie integrovať štáty, v ktorých komunisti sa zmocnili vlády, boli v období vojny veľmi živé nielen na Slovensku, ale aj Česku, v Poľsku, Maďarsku, Rumunsku, Bulharsku či v bývalej Juhoslávii.

Za pozornosť stojí, že alternatívu sovietskeho Slovenska, ako súčasti ZSSR, pripúšťal dokonca aj E. Beneš. V exile venoval veľa času úvahám o budúcom riešení slovensko-českých vzťahov a slovenskej otázke. Slovákov nepovažoval za národ a odmietal priznať im právo na etnické a politické sebaurčenie. Z pohľadu českého šovinizmu hodnotil aj slovenské autonómistické hnutie v bývalej ČSR ako „boj slovenské reakce proti demokracii a pokrokovosti Čechů.“⁴⁴ Napriek sľubným začiatkom odmietal nielen vytvorenie stredoeurópskej federácie (nebolo to v záujme Moskvy), ale aj členstvo Slovenska v takomto integračnom zoskupení, ktoré by sa podľa Beneša stalo nástrojom Poliakov a Maďarov proti Čechom. Vo svojich úvahách dokonca pripúšťal aj možnosť opätovného rozpadu ČSR. Existencia samostatného slovenského štátu by však bola podľa Beneša v zásadnom rozpore s českými národno-štátnymi záujmami. Na Slovensko sa totiž pozer

⁴¹ *Útok*. Časopis Národne revolučných výborov na Slovensku, 2. 1. 1943

⁴² JABLONICKÝ, Jozef. *Samizdat o odboji II. Štúdie a články*. Bratislava: Kaligram 2006, s. 457 – 465

⁴³ JABLONICKÝ, Jozef. C. d., s. 512

⁴⁴ BENEŠ, Edvard. *Úvahy o slovanství. Hlavní problémy slovanské politiky*. Praha: Čin 1947, s. 226; TENŽE. *Nová slovanská politika*. Londýn: Československý výbor pre slovenskou vzájemnosť 1943, s. 20

ako na českú kolóniu či český protektorát, ktorý bezpodmienečne musí mať svoju metropolu („Schutzmacht“). V prípade, že Praha by nemohla plniť na Slovensku funkciu protektora, tak ju musí vykonávať Moskva. Po skončení vojny chcel mať Beneš za každú cenu na hraniciach Česka (Československa) Sovietsky zväz. V tomto našiel silnú podporu najmä medzi českými komunistami v Moskve. V prípade oddelenia sa Slovenska od Česka musí Slovensko „učiniť pokus o své připojení hned přímo k Sovětskému svazu. To by bylo pro Čechy méně nebezpečné, poněvadž by byli pak přece jen přímo sousedem Sovětského svazu vedle Německa.“⁴⁵ Slovensko a Slováci boli od roku 1918 vždy objektom a nie subjektom československej (českej) politiky. Aj obnovenie ČSR po skončení vojny opodstatnene považoval Beneš za výlučne český projekt, ktorý má chrániť predovšetkým český národ proti Nemecku, respektíve proti jeho nežičlivým susedom. Z hľadiska budúcnosti varoval Beneš Čechoslovákov, aby neprepadali ilúziám o mierovom spolužití a boli pripravení na eventualitu vypuknutia tretej svetovej vojny, v ktorej prioritným budú opäť české národno-štátne záujmy.

Slovenskí komunisti a hnutie proti nemeckej nadvláde

V rokoch 1939 – 1942 Ústredňa štátnej bezpečnosti zlikvidovala štyri ilegálne vedenia KSS a pozatýkala jej vedúcich funkcionárov. Najväčšiu ranu utrpela KSS zatknutím vedúceho ilegálneho vedenia KSS Jána Osohu (júl 1942). Ján Osoha bol výraznou, všeobecne uznávanou a rešpektovanou osobnosťou v slovenskom komunistickom hnutí, ktoré sa po jeho zatknutí dostalo do hlbokej krízy, a to nielen organizačnej, ale aj ideovej. Člen ilegálneho vedenia, Štefan Bašťovanský, sa síce vyhol zatknutiu a spolu s Milošom Hrušovským vytvorili IV. ilegálne vedenie KSS⁴⁶, ÚŠB sa však podarilo preniknúť so svojimi konfidentmi do štruktúr KSS. Len v roku 1942 sa podarilo ÚŠB zlikvidovať tri ilegálne vedenia KSS. Chronickým nedostatkom vedenia KSS bolo, že nemalo priame rádiové spojenie s Komunistickou internacionálou a bolo plne odkázané na pokyny, ktoré na Slovensko sporadicky prinášali agenti Komunistickej internacionály, respektíve na informácie ilegálneho vedenia KSČ v Prahe, ako aj na in-

⁴⁵ BENEŠ, Edvard. *Úvahy o slovanství. Hlavní problémy slovanské politiky*. Praha: Čin 1947, s. 353 – 354

⁴⁶ Ilegálne vedenia KSS boli trojčlenné. Otázka tretieho člena je v historiografii doposiaľ otvorená. Podľa niektorých údajov tretím členom IV. ilegálneho vedenia KSS bol Štefan Handera, ktorý spolupracoval s ÚŠB. (*Príručný slovník k dejinám KSČ*. Bratislava: VPL 1964, s. 256)

formácie získané z odpočúvania zahraničného vysielania z Moskvy. Otázka absencie priameho spojenia ilegálnych vedení KSS s Moskvou v rokoch 1939 – 1944 nie je doposiaľ v slovenskej historiografii dostatočne objasnená. Odpoveď sa ukrýva predovšetkým v moskovskom archíve Kominterny a KSSZ. Evidentné však je, že Komunistická internacionála sa vôbec neponáhľala (nemala záujem), zmeniť túto nepriaznivú situáciu, v akej sa po roku 1939 ocitli ilegálne vedenia KSS. Kominternu a Zahraničné vedenie KSČ sa vo všeobecnosti uspokojovali s tým, že mali rádiové spojenie s ilegálnym vedením KSČ v Prahe. V porovnaní s inými komunistickými stranami nepovažovali ilegálnu KSS za rovnocenného partnera, a to aj napriek tomu, že v porovnaní s Protektorátom pôsobila KSS v úplne odlišných podmienkach. Absencia rádiového spojenia KSS s Moskvou svojim spôsobom vyhovovala českým komunistom v Moskve, ktorí týmto získali monopol na informácie. Držali pod svojou kontrolou „odbojných“ slovenských komunistov na čele s Jánom Osom, usilujúcich sa o samostatné postavenie KSS v medzinárodnom komunistickom hnutí. Českí komunisti zneužívali skutočnosť, že KSS aj po 14. marci 1939 naďalej zostala organizačnou súčasťou KSČ, ktorá v Komunistickej internacionále tvorila jednotnú „československú sekciu“.

V duchu staronovej stratégie a taktiky Komunistickej internacionály, orientujúcej komunistické strany na národný (ľudový) front proti nemec-kému nacizmu, presadzoval túto orientáciu v KSS aj Viliam Široký, ktorý pred odchodom zo ZSSR v roku 1941 na Slovensko mal možnosť oboznámiť sa s novou politikou Kominterny. V izolovaných ilegálnych bunkách KSS však panoval značný ideologický zmätok. V závislosti od zahraničnej politiky ZSSR sa politika Komunistickej internacionály menila takmer z roka na rok a ilegálne vedenie KSS, bez priameho spojenia s Moskvou, nebolo schopné reagovať na tieto zmeny. V lete 1941 zaistila ÚŠB Viliama Širokého. Na rozdiel od podmienok, aké mali vojenski zajatci a politickí väzni v Nemecku, ZSSR či v iných vojnou vedúcich štátoch, bola Slovenská republika výnimkou, aká nemala obdobu. Netýkalo sa to len vojnových zajatcov (americkí letci), ale aj ideových a politických protivníkov. Tresty uložené na Slovensku za protištátnu či diverznú činnosť v období vojny boli neporovnateľne nízke s trestami, aké boli uložené nielen vo vojnou vedúcich, ale aj neutrálnych európskych štátoch. Viliam Široký prijímal na Krajskom súde v Bratislave návštevy, či už členov ilegálneho vedenia KSS Karola Šmidkeho (pôbil v ilegalite), Ladislava Novomeského (pôbil legálne), ako aj iných komunistov. Týkalo sa to aj uväznených komunistov,

ktorí napriek formálnej „izolácii“ medzi sebou intenzívne komunikovali. Pod vedením Viliama Širokého⁴⁷ zorganizovali zatknutí komunisti začiatkom roka 1943 vo väzení Krajského súdu v Bratislave utajenú diskusiu o *Programe KSS* z roku 1941, ktorého autorstvo sa pripisovalo Jánovi Osohovi. Predmetom diskusie bola kritika politiky KSS – orientácia na boľševickú revolúciu a nastolenie diktatúry proletariátu, ako to medzinárodnému komunistickému hnutiu záväzne stanovila Komunistická internacionála. Viliam Široký sa v priebehu diskusie prezentoval ako autoritatívny vodca. V súlade so zahraničnou politikou Moskvy a moskovským Zahraničným vedením KSČ sa nekompromisne postavil na platformu obnovenia ČSR. Kriticky sa pritom vymedzoval voči Jánovi Osohovi, ktorého nepriamo obviňoval z politického sektárstva. Nechcel však, aby ho stihol osud Clementisa, a preto sa úzkostlivo vyhýbal akejkolvek kritike Komunistickej internacionály, kde heslo „sovietske Slovensko“ malo svoj pôvod.

Viliam Široký striktne odmietol aj snahy ustanoviť autonómnu KSS ako samostatnú sekciu Komunistickej internacionály. Podľa Širokého KSS po roku 1939 „organizačne ostala ako autonómna krajinská organizácia v rámci KSČ a nikdy teda nebola samostatnou sekciou KI (uznesenie EKI)“.⁴⁸ Politika Komunistickej internacionály do prepadnutia ZSSR Nemeckom (jún 1941) však dávala za pravdu Osohovi a nie Širokému. Rezolúcia moskovského vedenia KSČ (17. máj 1941), ktorú priniesol z Moskvy na Slovensko Viliam Široký a Vincent Škrabala, určovala politiku a úlohy Komunistickej strane Slovenska v podmienkach štátnej samostatnosti Slovenskej republiky: „Politika [komunistickej] strany na Slovensku musí vychádzať z predpokladu politickej, národnej a štátnej samostatnosti slovenského národa. Slovenský ľud dnes žije vlastným národným životom. Vo vedomí svojho národného bytia pociťuje slovenský národ práve tak hlboko útlak nemeckým imperializmom ako český národ. Jeho boj za slobodu je bojom za slovenskú štátnu slobodu (a nie za znovunastolenie hodžovsko-slovenského čechoslovakizmu). ... Keď po Mníchove strana pohotovo vystúpila formálne ako slovenská strana [KSS], zostávajúca naďalej súčasťou KSČ s ústredným politickým vedením v Prahe, teraz sa musí konečne urobiť krok vpred. ... Dnes sa veci vyvinuli tak ďaleko, že ďalšie politické vede-

⁴⁷ Viliam Široký (1902 – 1971) vykonával v roku 1938 funkciu tajomníka Krajského vedenia KSČ na Slovensku. V novembri 1938 emigroval do ZSSR. Člen Zahraničného vedenia KSČ v Moskve. V júni 1941 vyslaný na Slovensko s úlohou organizovať celonárodný front proti nemeckej nadvláde. Ústredňa štátnej bezpečnosti ho zatkla 3. 7. 1941 v Banskej Bystrici.

⁴⁸ SNA (A ÚML ÚV KSS), f. ÚV/1, a. j. 179

nie slovenskej [komunistickej] strany z Prahy je neučelné. Preto je žiaduce, aby KS Slovenska bola vybudovaná ako samostatná slovenská komunistická strana.“⁴⁹ Do tohto prirodzeného vývoja však zasiahol nemecko-sovietsky vojnový konflikt a v súlade s novou zahraničnou politikou Moskvy nastal politike Komunistickej internacionály už tradičný obrat o 180 stupňov. Jedným z vojnových cieľov zahraničnej politiky Moskvy sa stalo obnovenie Česko-Slovenska, ktoré bolo v rokoch 1939 – 1941 odmietané ako súčasť „reakčných plánov“ medzinárodného imperializmu.

Slovenská republika bola komunistami diskutujúcimi vo väzení Krajského súdu v Bratislave hodnotená ako „kolónia nemeckého fašizmu, [ktorá] má všetky znaky porobenej koloniálnej krajiny“. Hlavným protivníkom KSS bol nemecký fašizmus, proti ktorému v rámci slovenského celonárodného frontu sa mali komunisti spojiť aj s opozičnými silami v Hlinkovej slovenskej ľudovej strane a Hlinkovej garde. Príslušníci HSL'S a HG sa mali zapojiť aj do činnosti ilegálnych národných výborov, ktoré boli chápané ako „orgány národnej jednoty a národnooslobodzovacieho povstania“. Diskutujúci vo všeobecnosti neoznačovali režim Slovenskej republiky ako režim fašistický. Pozitívne hodnotili fakt, že prezident Tiso aj po slovensko-nemeckom samite v Salzburgu (28. júl 1940) naďalej stál na čele odporcov proti nemeckej supremácii: „katolíctvo i HSL'S dostali sa do rozporu s nemeckým fašizmom. Bol to v podstate boj slovenskej buržoázie proti štátnej nadvláde nemeckého fašizmu na Slovensku.“⁵⁰ Ako však vyplynulo z diskusie komunisti nesmú v národnej revolúcii stratiť zo zreteľa svoj hlavný a konečný cieľ – nastolenie diktatúry proletariátu, presnejšie diktatúry komunistickej strany.

V roku 1943 mimoriadne ožili rôzne čechoslovakistické skupinky na Slovensku, ktoré začali zásobovať londýnsku exilovú vládu správami, aké chcel Beneš počuť. Spoločným menovateľom týchto správ, memoránd, vyhlásení bolo tvrdenie, že Slováci odmietajú autonómiu a štátnu samostatnosť a chcú obnovenie jednotnej a nedeliteľnej ČSR na čele s milovaným prezidentom Benešom. Viliam Radakovič, ktorý v marci 1943 emigroval zo Slovenska, v správe o situácii v Slovenskej republike dokonca tvrdil, že slovenskú vládu podporuje len mizerných 10% – 20% obyvateľstva a až 80%

⁴⁹ *Dejinná križovatka. Slovenské národné povstanie – predpoklady a výsledky*. F. Beer, A. Benčík, B. Graca, J. Křen, V. Kural, J. Šolc (eds.). Bratislava: VPL 1964, s. 88; pozri tiež HUSÁK, Gustáv. *Svedectvo o Slovenskom národnom povstaní*. Bratislava: VPL 1964, s. 132; *Za slobodu českého a slovenského národa. Sborník dokumentov k dejinám KSČ*. Bratislava: SVPL 1956, s. 198 – 199. V zborníku je text rezolúcie upravený.

⁵⁰ SNA (A ÚML ÚV KSS), f. ÚV/1, a. j. 179

Slovákov je za „československú jednotu“.⁵¹ S obdobným „memorandom“ sa prihlásila o slovo aj skupinka čechoslovakistov okolo Vavra Šrobára, ktorí sa dožadovali u Beneša dôvery, „lebo Vaše i naše plány sú totožné. Jednota štátu bez výhrad a obmedzení. Bez politického separatizmu.“⁵² Obdobnými politickými traktátmi zaplavovali exilovú vládu v Londýne aj niektorí predstavitelia bývalých čechoslovakistických politických strán, a to či už to boli národní socialisti, agráристи, sociálni demokrati, ako aj niektorí zamestnanci ústredného štátneho aparátu. Pokiaľ do roku 1943 trpel Londýn nedostatkom informácií zo Slovenska, po porážke nemeckých vojsk pri Stalingrade pozoruhodne ožili rôzni politickí chameleóni a dobrodruhovia. Ich najväčším nedostatkom bolo, že okrem seba nikoho na Slovensku nereprezentovali.

Po porážke nemeckých vojsk pri Stalingrade sa roztrhlo vrece s rôznymi memorandami, petíciami, vyhláseniami, ktoré prichádzali zo Slovenska do Londýna od rôznych čechoslovakistických skupiniek a jednotlivcov. Na nebývalú záplavu všelijakých vyhlásení a memoránd sa rozhodla reagovať aj londýnska exilová vláda. Vybrala si *Memorandum skupiny Flóra*, ktorého autori sa plne stotožnili s protislovenskou ideológiou čechoslovakizmu a politikou českého centralizmu. Exilová vláda pod vedením kontroverzného katolíckeho kňaza Msgr. Jana Šrámkova jednomyselne a s veľkým uspokojením vzala na vedomie, že „ľud žijúci na Slovensku“ uznáva len Beneša a exilovú vládu v Londýne za svojich jediných legitímnych predstaviteľov. Ako sa s veľkým zadostučinením uvádza v posolstve exilovej vlády: „československá vláda o tom ani nachvíľu nepochybovala a práve preto dosiahla tiež uznanie všetkými spojenými a mnohými neutrálnymi štátmi za plného reprezentanta suverénneho československého národa a medzinárodne právne stále trvajúcej Československej republiky.“⁵³ Šrámkova exilová vláda upozorňovala verejnosť, že Slováci majú zaistený rozvoj iba v jednotnej a nedeliteľnej ČSR a žiadne zmeny vykonané po Mníchove ju k ničomu nezaväzujú. Plne sa stotožnila so signatármi *Memoranda*, že autonómia Slovenska „by v krátkom čase slovenský ľud priviedla do tej istej situácie, v akej je dnes.“ Pokiaľ v roku 1918 boli Slováci podľa čechoslovakistov ešte ako-tak zrelí pre autonómiu (*Pittsburská dohoda*), tak po viac ako dvadsiatich rokoch už ani toto neplatilo. Podľa benešovcov Slováci boli

⁵¹ *Slovenské národné povstanie. Dokumenty*. Viliam Prečan (ed.) Bratislava: VPL 1965, s.59 – 67

⁵² SNA (A ÚML ÚV KSS) Bratislava, Zbierka Slovensko, a. j. 73

⁵³ NA (A ÚML ÚV KSČ) Praha, f. 38, a. j. 66. Posolstvo československej vlády domov z 30. 6. 1943 ako odpoveď na slovenské memorandum z 10. 2. 1943

politicky nezrelým spoločenstvom, ktoré nevyhnutne musí mať protektora. Exilová vláda sľubovala nesvojprávne „ľudu žijúcemu na Slovensku“, že pokiaľ nenastanú normálne ústavné pomery bude riadiť veci národa vo vedomí, „že je za všetko svoje počínanie zodpovedná obdivuhodnému a vernému, suverénnemu národu československému.“⁵⁴ Prakticky to však znamenalo, že za svoju činnosť sa nebude zodpovedať nikomu, keďže tzv. československý národ objektívne neexistoval.

Šovinizistický postoj exilovej vlády vyvolal ostré reakcie nielen v Slovenskej republike, ale rozdelili aj samotný exil na dve skupiny: na etnických a etatistických čechoslovakistov. Hlavným predstaviteľom etnických čechoslovakistov bol bývalý prezident Edvard Beneš, ktorý bezohľadne presadzoval koncepciu právnej kontinuity predmníchovskej ČSR, t. j. obnovenie takzvanej Masarykovej republiky s ideológiou čechoslovakizmu a politikou českého centralizmu. Keď si odmyslíme predstaviteľov protibenešovského, demokratického hnutia, a to či už z krajanského alebo exilového tábora, významnými predstaviteľmi etatistického čechoslovakizmu boli po roku 1941 predovšetkým českí komunisti pôsobiaci v Moskve, ktorí na rozdiel od tzv. Masarykovej republiky presadzovali koncepciu „novej“ ČSR, koncepciu dvoch štátotvorných národov slovenského a českého (rusínsky národ a Podkarpatská Rus boli špecifickým problémom). Českí komunisti sa zásadne vymedzovali voči českému šovinizmu. Otvorený spor medzi českými komunistami v Moskve a českými šovinistami v Londýne o riešení slovensko-českých vzťahoch vrcholil v rokoch 1943 – 1944. V roku 1943 súvisel predovšetkým s pripravovanou Benešovou moskovskou misiou a začlenením budúcej ČSR do pripravovanej sovietskej sféry vplyvu. Beneš a Gottwald sa mali v Moskve definitívne dohodnúť na základných princípoch výstavby tzv. ľudovodemokratického režimu. Otvorenou bola len slovenská otázka, o ktorú sa zvädzal tvrdý politický zápas. Komunisti pôsobiaci v moskovskom exile sa intenzívne pripravovali na vládnutie a na nastolenie vlády KSČ. Veľká časť z nich spolupracovala s NKVD a niektorí mali aj sovietske štátne občianstvo. Určitou výnimkou bola len Juho-slávia a Albánsko. S komunistami pôsobiacimi v ilegale, organizujúcimi domáci odboj, sa nepočítalo pre kľúčové stranícke a štátne funkcie. Nebo-li Moskvou preverení, a preto nemali dôveru. Základnou podmienkou pre vytvorenie vlády národného frontu v sovietskej sfére vplyvu bolo, že exiloví komunisti (respektíve ich priaznivci) obsadia svojimi nominantmi predovšetkým silové rezorty (ministerstvo vnútra, vrátane štátnej bezpečnosti

⁵⁴ TAMTIEŽ

a ministerstvo obrany). V opačnom prípade Moskva nebola ochotná uznať takúto vládu. Ako napísal v exile Jozef Lettrich, po roku 1944 sa vytvorila veľmi špecifická situácia. Nástupu komunistov k moci nebolo možné čeliť demokratickými prostriedkami: „Armádu, políciu, partizánov, ozbrojenú milíciu kontrolovali od chvíle, čo prvý sovietsky vojak vstúpil na československú pôdu.“⁵⁵

Ignorovanie existencie slovenského národa českými šovinistami značne komplikovalo komunistom nástup k moci, najmä na Slovensku. Moskovské vedenie KSČ sa dlhodobo a všestranne pripravovalo na prevzatie politickej moci, a to vo veľmi priaznivých podmienkach „novej“ ČSR ako politického satelita ZSSR. Komunistická internacionála neorientovala po roku 1941 komunistické strany v povojnovej Európe na bezprostredné uchopenie moci, ale na budovanie národného (ľudového) frontu. Celonárodného povstania organizované komunistami proti nemeckej hegemonii a okupácii znamenali súčasne nastolovanie režimov „regulovanej“ (obmedzenej) demokracie ako východiska pripravovanej sovielizácie. Pokiaľ rozdelenie Európy na veľmocenské sféry vplyvu medzi USA a ZSSR malo na Západe stabilizovať demokratické režimy nachádzajúce sa v americkej sfére vplyvu a zabrániť vývozu komunistickej revolúcie, cena, ktorú za to zaplatili národy strednej a východnej Európy, bola príliš vysoká. Keď sa ukázalo ako nereálne, že vo vojnu zruinovaných krajinách západnej Európy (Francúzsko, Taliansko, Nemecko) budú, rovnako ako v sovietskej sfére vplyvu, nastolované ľudovodemokratické režimy, spustila Moskva v rokoch 1947 – 1948 vo svojej sfére vplyvu „železnú oponu“. V politike Moskvy a Komunistickej internacionály bol totiž takzvaný boj proti fašizmu spätý s nastolovaním sovietskeho systému. Prioritným poslaním Červenej armády bola sovietačská misia. Povojnovým vývozným artiklom sa stal sovietsky model socializmu zaobalený vo forme tzv. ľudovej demokracie ako prechodnej formy k nastoleniu komunistického totalitného systému. V sovietskej sfére vplyvu sa komunistické strany mohli zmocniť vlády hneď po obsadení jednotlivých štátov Červenou armádou. Moskva však zadržovala nástup komunistov k moci vo svojej sfére vplyvu. Závisel totiž od výsledkov vývozu komunistickej revolúcie do Francúzska, Talianska, Nemecka, ktoré mali zrevolucionizovať povojnovú Európu. Tak ako v rokoch 1917 – 1923, aj v rokoch 1944 – 1948 zlyhal pokus o vytvorenie zjednotenej, socialistickej Európy, ktorej sa dovoľával pod šibenicom aj Vladimír Clementis.⁵⁶

⁵⁵ LETTRICH, Jozef. *Dejiny novodobého Slovenska*. Bratislava: Archa 1993, s. 201

⁵⁶ CLEMENTIS, Vladimír – CLEMENTISOVÁ, Lida. *Listy z väzenia*. Bratislava: Tatran 1968, s. 74

Od leta 1942 vedenie Komunistickej internacionály vyvíjalo nátlak na českých komunistov, aby propagovalo a organizovalo v Protektoráte ozbrojené partizánske hnutie. Český rozhlasový vysielateľ *Za národní osvobození* propagoval podľa direktív Kominterny ozbrojený boj v Protektoráte proti nemeckým okupantom. Tieto výzvy sa však míňali svojho účinku. Český národ bol v Európe jediným okupovaným národom, ktorý nevedel ozbrojený boj proti okupantom, neorganizoval sabotáže či diverzné akcie a bol servilný voči okupačnej moci. Protektorát Čechy a Morava, ušetrený od ničivých náletov Spojencov, stal sa významnou zbrojnicou Veľkonemeckej ríše, spoľahlivým dodávateľom surovín, poľnohospodárskych produktov, ako aj pracovných síl. Situácia v Protektoráte Čechy a Morava značne znižovala prestíž českým komunistom v Kominterne, kde začiatkom roka 1943 vrcholili prípravy na sovietsizáciu území obsadených Červenou armádou. Za účasti Georgi Dimitrova zasadala 3. januára 1943 „česká komisia“, ktorá posudzovala druhý variant dokumentu o politickej línii a najbližších úlohách KSČ. Nasledujúce dni G. Dimitrov, K. Gottwald a J. Šverma vykonali definitívnu redakciu dokumentu a preskúmali organizačné a kádrové otázky KSČ.⁵⁷ Výkonný výbor Komunistickej internacionály schválil smernice 5. januára 1943. Ako agenti Kominterny boli so smernicami *Über die politische Linie und die nächsten Aufgaben der Kommunistischen Partei der Tschechoslowakei* vyslaní do Protektorátu Čechy a Morava skupina vedená Rudolfom Vetiškom a do Slovenskej republiky Karol Šmidke a Karol Bacílek, s úlohou organizovať protinemecké hnutie odporu s perspektívou celonárodného povstania. V nemecky písaných smerniciach sa uvádza, že Česko-Slovensko je „povolané zohrať v boji za definitívnu porážku hitlerovského Nemecka vynikajúcu úlohu. Preto je potrebné národnooslobodzovacie hnutie českého a slovenského ľudu orientovať na všestranné stupňovanie boja proti nemeckým okupantom s perspektívou národného povstania v dohľadnom čase, v spojení s vývojom udalostí na frontoch.“⁵⁸ V súlade s politikou Moskvy prehodnotilo Zahraničné vedenie KSČ svoje predchádzajúce postoje a jednoznačne sa postavilo na platformu obnovenia ČSR. Českí komunisti vyšli v ústrety Benešovi a spol. v Londýne a súhlasili s tým, aby slovensko-české vzťahy sa riešili až po skončení vojny. V Protektoráte bola pre komunistov vytýčená úloha viesť protinemecký zápas pod ústredným heslom – vyhnáť nemeckých okupantov z krajiny a v Sudetách (súčasť

⁵⁷ ДИМИТРОВ, Георгий. *Дневник Георгия Димитрова (1941 – 1945)*. С. д., s. 316 – 317

⁵⁸ NA (A ÚML ÚV KSČ) Praha, f. 115, a. j. 8. *Über die politische Linie und die nächsten Aufgaben der Kommunistischen Partei der Tschechoslowakei*, 5. 1. 1943

Veľkonemeckej ríše) pod heslom – zvrhnúť nemeckú nadvládu. K okupovanému južnému Slovensku nebolo zaujaté žiadne stanovisko. Z organizačného hľadiska komunisti v Sudetách naďalej zostali členmi KSČ. Na druhej strane, komunisti na okupovanom slovenskom juhu stali sa členmi Maďarskej komunistickej strany. Maďarskí komunisti na čele s M. Rákossim mali v Komunistickej internacionále od jej založenia silné postavenie.

Zahraničné vedenie KSČ v Moskve vytýčilo pre komunistov v Slovenskej republike ústredné heslo – ukončiť vojnu po boku Nemecka. Režim Slovenskej republiky nebol hodnotený ako „režim fašistický“. Prioritným cieľom KSS nebolo zvrhnutie slovenskej vlády, ale vytvorenie národnej jednoty proti nemeckej nadvláde. Dôraz bol pritom kladený na organizáciu ozbrojeného boja. Orgánmi národnooslobodzovacieho hnutia sa mali stať národné výbory, ktorých úlohou bolo mobilizovať „všetok ľud, celý národ bez ohľadu na politické a sociálne členenie...“⁵⁹ V súlade s uvedenými smernicami moskovský vysielateľ *Za slovenskú slobodu* vyzýval v lete 1943 slovenský národ, aby v boji proti nemeckému fašizmu vytvoril mohutný národný front za ukončenie vojny proti ZSSR: „Odhodme všetko čo nás delí! Spojme sa ľudák, národníar, socialista i komunista, katolík i evanjelik, robotník i roľník, remeselník i inteligent, starí i mladí všetci Slováci, ktorí vidia skazonosnosť bratovražednej, prehratej vojny po boku Nemcov.“⁶⁰ Vytvorenie takejto podoby celonárodného frontu prihliadalo na slovenské špecifické podmienky. V politike KSS to neznamenalalo žiadnu zásadnú zmenu. Spoluprácu KSS s Hlinkovou slovenskou ľudovou stranou, Hlinkovou gardou, ako i s predstaviteľmi bývalých politických strán, proti nemeckej nadvláde, za ukončenie ťaženia slovenskej armády proti ZSSR, za upevnenie suverenity Slovenskej republiky, presadzovali všetky ilegálne vedenia KSS pod vedením Jána Osohu. Táto politika bola v súlade so stratégiou Komunistickej internacionály. Napriek kritike Osohu (sovietske Slovensko) politiku slovenskej národnej jednoty podporoval v roku 1942 aj Viliam Široký: „My, samozrejme nikoho zo slov.[enskej] nár.[odnej] jednoty nevylučujeme, ale ani nekladíme žiadne podmienky pre účasť v nej, okrem jednej, a to nanajvýš prirodzenej: bezpodmienečná

⁵⁹ TAMTIEŽ

⁶⁰ NA (A ÚML ÚV KSČ) Praha, f. 115, a. j. 20. *Výzva k jednotnému spoločnému boju za zničenie fašizmu*, vysielaná vysielateľom *Za slovenskú slobodu* pri príležitosti prepadnutia ZSSR hitlerovským Nemeckom. Moskva 22. 6. 1943. V redakcii rozhlasového vysielateľa pracovali najmä slovenskí židia: šéfredaktor Eduard Friš (Frisch), Július Bránik (Maibaum), Štefan Rais, Margita Široká (Kleinová). Bližšie FRIŠ, Eduard. *Povstanie zďaleka i blízka*. Bratislava: VPL 1964.

ochota spolupracovať a spolubojovať s nami proti nem.[eckej] faš.[istickej] nadvláde, proti nem.[eckej] imper.[ialistickej] vojne a za národnú slobodu Slovákov. Žiadnu inú podmienku nepoznáme, nekladíme a nepresadzujeme.“⁶¹ Ako zdôraznil Široký „Slov.[enská] nár.[odná] jednota musí viac ako kedykoľvek predtým vystupovať proti faš.[istickej] nem.[eckej] pliaže, za štátnu samostatnosť [Slovenskej republiky] a neodvislosť slov.[enského] národa a vo vnútornej politike proti každému nacizačnému opatreniu skupiny Tuka – Mach, za najširšie demokratické slobody slov.[enského] ľudu. ... Tisov tábor je – aj keď polovičatým odporcom nacizmu a odporcom zotročovania slov.[enského] života nacistickými opatreniami. ... Teda hlavný úder treba viesť proti skupine Tuka – Mach a zastaviť nepolitický boj proti Tisovi a jeho táboru.“⁶² Slovenskí komunisti počítali v národnom povstaní s aktívnou účasťou členov HSLŠ a HG, vrátane štátneho aparátu a jeho mocenských zložiek (armáda, žandárstvo). Ako vo svojich motákoch z väzenia upozorňoval Široký, V. ilegálne vedenie KSS komunisti musia získať vplyv v slovenskej armáde „do tej miery, aby ona tvorila hlavné jadro nár.[odno] oslobodzovacej vojny“⁶³ s tým, že paralelne sa bude organizovať aj partizánske hnutie. Podľa Širokého povinnosťou slovenského národa bolo bezvýhradne sa postaviť po boku ZSSR do boja proti nemeckému fašizmu a cestou národného povstania v maximálnej miere prispieť k svojmu oslobodeniu spod nemeckej nadvlády. Poukazoval na príklad Juhoslávie s tým, že do národného povstania treba zapojiť všetky vrstvy národa – robotníkov, roľníkov, stredné vrstvy i buržoáziu – všetkých, ktorí sú ochotní zapojiť sa do protinemeckého povstania.

Český šovinizmus a vytvorenie národnej jednoty proti nemeckej nadvláde

Beneš a exilová vláda v Londýne využívali svoje postavenie na medzinárodnej politickej scéne, aby mohli na Slovensku sabotovať snahy o vytvorenie národnej jednoty proti nemeckej hegemonii. Akceptovateľní boli pre Beneša len čechoslovakisti, ostatní boli z politických a ideologických dôvodov vylučovaní z ďalšieho politického života. Prívrženci slovenskej štátnosti, a to v akejkoľvek jej podobe, boli kriminalizovaní, obviňovaní z kolaborácie a tendenčne biľagovaní ako „nacisti“. Nechýbali pritom

⁶¹ SNA (A ÚML ÚVKSS) Bratislava, f. ÚV/1, a. j. 164

⁶² SNA (A ÚML ÚVKSS) Bratislava, f. ÚV/1, a. j. 164

⁶³ SNA (A ÚML ÚVKSS) Bratislava, f. ÚV/1, a. j. 208. *Za široký front národnooslobodzovacieho boja*. Moták z bratislavského väzenia poslaný V. Širokým v auguste 1944 V. ilegálnemu ÚV KSS

ani otvorené vyhrážky väzením a šibenicami. Touto agresívnou politikou a propagandou cieľavedome rozbíjali akékoľvek snahy o vytvorenie slovenskej národnej jednoty proti nemeckej hegemonii ako základného predpokladu pre úspešné národné povstanie. Pritom nielenže odmietali uznať Slovákov za národ, ale paušálne ich obviňovali z údajnej velezrady. Hlavným dôvodom tendenčného obviňovania z kolektívnej viny bolo, že Slováci si vytvorili vlastný štát, čím vraj zradili neexistujúci „československý národ“ a naoktrojovanú unitárnu ČSR, za čo ich po skončení vojny neminie zaslúžený trest. Zámerom tejto propagandy volajúcej po krvavej odplate bolo rozdeliť a znesvätiť slovenský národ. Znemožniť, aby sa na báze obrany štátnej suverenity Slovenskej republiky vytvorila celonárodná protinemecká jednota. Táto tendenčná čechoslovácka propaganda stala sa živnou pôdou pre politický alibizmus. Propagandu o krvavej odplate aktívne šírili aj slovenskí čechoslovakisti J. Slávik, Msgr. P. Macháček, J. Bečko, V. Clementis, J. Čaplovič, V. Radakovič. Na prípravu slovenského povstania deštruktívne pôsobili dva politické extrém: sektárska politika „sovietskeho Slovenska“ a šovinistický čechoslovakizmus. Pokiaľ sektársku politiku KSS sa podarilo v rokoch 1943 – 1944 v podstate eliminovať, protislovenský čechoslovakizmus a Benešove deštruktívne zasahovanie do odbojového hnutia na Slovensku spojené s rozsiahlymi intrigami zostali na Slovensku trvalým faktorom, ktorý v rozhodujúcej miere prispel k tomu, že slovenské povstanie, napriek hrdinstvu vojakov, ktorí so zbraňou v ruke sa statočne postavili proti nemeckým vojskám, skončilo nakoniec fiaskom.

Stupňujúca sa agresivita Benešových šovinistov prinútila českých komunistov v Moskve prejsť od výziev do otvorenej konfrontácii s exilovou vládou a Benešom. Využili polemiky, aké vyvolalo kontroverzné *Memorandum skupiny Flóra* (10. 2. 1943), a to nielen v exile, ale aj v Slovenskej republike. Proti *Memorandu* protestovala aj demokratická, protibenešovská opozícia v Londýne. Rozširovala vo Veľkej Británii leták *Slovákovi v Anglicku*, v ktorom ostro odsúdila uznesenie exilovej vlády z 30. júna 1943 k *Memorandu skupiny Flóra* a nazvala ho „idiotskou a negramotnou štylizáciou.“⁶⁴ Obsahom letáku bolo spoločné prehlásenie Slovenskej národnej jednoty (P. Prídavok, H. Greif a J. Prídavok) a Českej národnej jednoty (V. Ležák-Borin, K. Lochner a gen. L. Prchala), v ktorom sa postavili za vytvorenie nezávislého slovenského a nezávislého českého štátu vo federalizovanom zväzku stredoeurópskych štátov. Benešova exilová vláda

⁶⁴ NA (A ÚML ÚV KSČ) Praha, f. č. 38. Zápis XI. plenárnej schôdze Štátnej rady, 28. 2. 1944

nebola schopná demokratickými prostriedkami čeliť týmto výzvam. Buď ich bezmocne ignorovala, alebo kriminalizovala osoby domáhajúce sa demokratického riešenia slovenskej a českej otázky v povojnovej Európe. Na umlčanie svojich politických protivníkov a dosiahnutie svojich zámerov sa rozhodla využiť kontroverzné *Memorandum*, ktoré malo potvrdiť správnosť protislovenskej politiky Beneša a jeho exilovej vlády. Čechoslovácka propaganda z Londýna hlásala do sveta, že vraj väčšina slovenského národa sa plne stotožňuje s ideológiou a politikou čechoslovakizmu a uznáva Beneša a jeho exilovú vládu za svojich jediných legitímnych predstaviteľov. Beneš už slovenské autonomistické hnutie označoval ako „egocentrické malichernictví“ a prezentoval ho ako niečo spiatocnícke, reakčné. Pre českých šovinistov nebola slovenská otázka štátoprávnym problémom, ale „výlučne problémom administratívnym.“ Beneš sa v exile otvorene vyhrážal všetkým slovenským „autonomistom“ a „separatistom“, že po skončení vojny budú „těžce pykat“ za svoje zločiny spáchané proti neexistujúcemu československému národu a unitárnej ČSR. Kontroverznosť agresívnej čechoslováckej propagandy narážala na odpor nielen v Slovenskej republike, ale aj v Protektoráte Čechy a Morava. „Řeč SVATÉHO [Pavel Svatý – pseudonym Prokopa Drtinu] o slovenských poměrech uspokojila jen ultra československý tábor, jehož aktivita se bohužel rovná nule. Utvrdila je v mylném názoru, že Slovensko je nuceno se rozplynouti v Čechách, že je to již hotová věc v Londýně a že je zbytečné jednat se slovenskými „autonomisty“. ... způsobila řeč u Čechů ztížení posic při odstraňování třecích ploch mezi Čechy a Slováky, u Slováků hořkost pocitu o diktátorských intencích českých.“⁶⁵

V podstate rovnaký postoj ako k slovenskej otázke zaujímalí benešovci aj k návrhom na štátoprávne riešenie sudetonemeckej otázky, aké presadzovali nemeckí sociálni demokrati vedení najmä Wenzelom Jakschom, usilujúceho sa o nemecko-české vyrovnanie v obnovennej ČSR na princípe rovného s rovným. V reakcii na deklaráciu Democratic Sudeten Committee (august 1944) minister exilovej vlády, Hubert Ripka, vyhlásil na konferencii o sudetských Nemcoch v Londýne (8. októbra 1944) na adresu Jakscha: „Jeho autonomistický či federalistický program směřující k vnitřnímu rozbití Československa na autonomní či federativní útvary český, sudetoněmecký, slovenský a podkarpatský, až příliš nápadně se shoduje s tím, co henleinovci formulovali v r. 1938, zejména ve svých známých požadavcích karlovarských.“⁶⁶ Ako najlepšiu metódu konečného riešenia sudetonemec-

⁶⁵ NA (A ÚML ÚV KSČ), f. 37, a. j. 21. Správa z 21. 8. 1944 od Kavárníka, adresovaná Kancelárii prezidenta republiky.

⁶⁶ SNA Bratislava, f. S, šk. č. 29

kej otázky navrhoval Ripka etnické čistky. Násilné vysídlenie 2 – 2,5 milióna nemeckého obyvateľstva z Česko-Slovenska do Nemecka s tým, že štátne občianstvo bude v obnovenej republike priznané len necelému miliónu nemeckého obyvateľstva (českí šovinizisti boli nakoniec dôslední a po roku 1945 vyhnali z Česko-Slovenska viac ako tri milióny nemeckého obyvateľstva). Protesty adresované britskej, kanadskej a americkej vláde proti anulovaniu *Mníchovskej dohody* vládou Veľkej Británie (5. august 1942), bez toho, aby boli zabezpečené základné ľudské práva nemeckého obyvateľstva, boli už len zúfalou reakciou W. Jakscha na pripravované etnické čistky. Následne Benešova exilová vláda prerušila akékoľvek styky s W. Jakschom a jeho exilovou skupinou (Treugemeinschaft). Počas svojho londýnskeho exilu vystupoval Jaksch v zahraničnom vysielaní BBC. Vyzýval sudetských Nemcov k lojalite k obnovenému česko-slovenskému štátu a k odporu voči nacistom. V lete 1942 bolo mu už znemožnené vystupovať v zahraničnom vysielaní BBC. Poslednou nádejou sudetských Nemcov, rovnako ako aj amerických Slovákov, zostali už len kvetnaté sľuby Spojencov a dovolávanie sa humanizmu a demokratických princípov zakotvených v *Atlantickej charte*.

Zahraničné byro KSČ v Moskve si uvedomovalo, že český šovinizmus, reprezentovaný Benešom, sa v Slovenskej republike stal hlavnou prekážkou vytvorenia širokej národnej jednoty s perspektívou celonárodného povstania proti nemeckej nadvláde. Pokiaľ českí komunisti v Moskve viac-menej rešpektovali slovenské špecifiká pri vytváraní širokého národného frontu, Beneš a exilová vláda ich otvorene ignorovali. Táto dvojkoľajnosť v zápase za obnovenie Československa: nová ČSR (presadzovaná KSČ) ver-zus Masarykova republika (presadzovaná Benešom), v rozhodujúcej miere deštruktívne zasiahla do príprav protinemeckého povstania v Slovenskej republike. V prvom rade to bola Benešova protislovenská politika a jeho rozsiahle intrigy, ktoré znemožnili vytvorenie slovenskej jednoty proti nemeckej hegemonii. Navyše, v dôsledku Benešových intríg aj čechoslovakisti v Slovenskej republike sa rozdelili na vzájomne sa ohovárajúce, hašteriacie sa skupinky. A to aj napriek tomu, že ich reálny vplyv v slovenskej spoločnosti bol nulový. Tejto nepriaznivej skutočnosti si boli veľmi dobre vedomí českí komunisti v Moskve, ktorým Beneš a jeho exilová vláda znemožňovali plniť úlohy, ktoré im uložila Komunistická internacionála v súvislosti s pripravovanou sovietskizáciou východnej Európy. To bolo hlavným dôvodom, prečo Zahraničné byro KSČ v Moskve prešlo v lete 1943 do útoku a pristúpilo k otvorenej konfrontácii s Benešom. Samozrejme, bez súhlasu Moskvy by to nebolo možné. Pokiaľ ešte v marci 1943 prijala Štátna

rada rezolúciu adresovanú kritikom Benešovej politiky⁶⁷, situáciu od základu zmenilo *Memorandum skupiny Flóra* a kontroverzné uznesenie exilovej vlády z 30. júna 1943.

Václav Nosek (KSČ) na zasadaní Politického výboru Štátnej rady dôrazne upozorňoval členov výboru, že tzv. československý národ objektívne neexistuje.⁶⁸ V mene členov KSČ striktne odmietol uznesenie exilovej vlády z 30. júna 1943 o pomeroch na Slovensku. Podľa Noseka takéto prehlásenie nezjednocuje Slovákov. Odsúdil formu vládneho uznesenia ako škodlivú, keďže chce určovať Slovákom ich budúce postavenie v republike.⁶⁹ V polemike s Vladimírom Klecandom a Václavom Majerom podporil Noseka člen Štátnej rady Jozef Valo (KSČ). Takzvaní predstavitelia slovenského národa v Štátnej rade, Msgr Pavol Macháček a Juraj Slávik, kritizovali Noseka a Vala a demonštratívne vyjadrili svoj súhlas s uznesením exilovej vlády, v ktorom exilová vláda opätovne deklarovala, že slovenský národ neexistuje. Už na zasadaní Štátnej rady v decembri 1942 sa Valo usiloval presvedčiť militantných čechoslovakistov o potrebe prehodnotiť kontroverznú otázku „československého národa“. Strašil členov Štátnej rady aktivitami Milana Hodžu v USA, ktorý má medzi americkými Slovákami veľmi silné postavenie. Hodža vraj počíta s tým, že ako predstaviteľ slovenského národa sa zúčastní na mierovej konferencii, ak si zaistí potrebnú podporu vplyvných politických kruhov v USA. „Bylo by nutno říci zcela jasně na Slovensko, že Slováci budou v obnoveném státě rovnocenným národem se stejnými právy, a že to bude svazek dvou rovnocenných národů. Jen tak vyrazíme Hodžovi zbraň z ruky.“⁷⁰ Rovnakým spôsobom strašili českí komunisti benešovcov aj prezidentom Tisom, usilujúcim sa o uchovanie nezávislého slovenského štátu v povojnovej Európe: „Je známe, že Tiso má svoje prsty v různých konfederalních plánech, které sa kují vo svete a usilovne hledá nového chlebedarcu, kterému by mohl zas předat slovenský národ.“⁷¹ Federalizačné plány na regionálnej alebo celoeurópskej úrovni boli podľa českých komunistov namierené proti ZSSR. Moskve totiž komplikovali plány na rozdelenie Európy na veľmocenské sféry vplyvu.

⁶⁷ NA (A ÚML ÚV KSČ) Praha, f. č. 38, a. j. 24. Zápis XVI. plenárnej schôdze Štátnej rady, 18. 3. 1943

⁶⁸ NA (A ÚML ÚV KSČ) Praha, f. č. 38, a. j. 42. Politický výbor Štátnej rady, 14. 7. 1943

⁶⁹ NA (A ÚML ÚV KSČ) Praha, f. č. 38, a. j. 42. Politický výbor Štátnej rady, 6. 9. 1943

⁷⁰ NA (A ÚML ÚV KSČ) Praha, f. č. 38, a. j. 23. Zápis VII. plenárnej schôdze Štátnej rady, 21. – 22. 12. 1942

⁷¹ Československé listy (Moskva), 1, 1. 9. 1943, č. 2

Militantní čechoslovakisti v Londýne zotrúvali však v otázke tzv. československého národa neoblomní. Rovnako ako maďaróni v Uhorsku a horthyovskom Maďarsku, aj oni vytrvalo a nekompromisne tvrdili – slovenský národ neexistuje! Pre svoju zaslepenosť ignorovali aj správy z nekomunistických skupín, v ktorých ich dôrazne upozorňovali na neudržateľnosť ich šovinistickej predpojatosti: „Istá čiastka vládnych alebo bývalých vládnych kruhov je za utvorenie Československej republiky vo forme dvoch federatívnych štátov, prípadne v spojení s Poľskom. Hodža tu má mnoho stúpencov. ... Idea československého národa už ťažko nájde pôdu aj u bývalých reprezentantov tejto myšlienky u nás. Nebezpečné by bolo chcieť naraz legislatívnym aktom chcieť uskutočniť niečo, proti čomu pracoval doterajší vývoj a okolnosti.“⁷² Beneš považoval Milana Hodžu za svojho najnebezpečnejšieho protivníka v exile, ktorý by mu mohol skrížiť plány na obnovenie tzv. Masarykovej republiky. V liste adresovanom britskému ministrovi zahraničných vecí Robertovi A. Edenovi protestoval proti povoleniu vycestovať Hodžovi do USA. Hodžu označil ako „najnebezpečnejšieho nepriateľa Československa.“ V snahe skompromitovať Hodžu nechal o ňom v americkej tlači rozširovať, že je „nemecký špión“ a v Spojených štátoch sa vraj angažuje z poverenia Gestapa.⁷³

Pod vplyvom komunistov začal v Londýne vychádzať časopis *Nové Československo*, ktorý polemizoval s benešovcami v slovenskej otázke. Dňa 10. augusta 1943 vyšlo v Moskve prvé číslo *Československých listov*, časopisu „československých občanov v ZSSR“⁷⁴, ktorý ostro pranieroval český šovinizmus. Českí komunisti v Moskve si uvedomovali pozitívny vplyv slovenskej štátnosti na slovenský národ, ktorý v podmienkach Slovenskej republiky sa prvýkrát vo svojich dejinách sformoval z etnického národa na národ politický. Podľa Gustáva Husáka „... v tom období sa posilnilo a upevnilo slovenské národné sebavedomie, vedomie vlastnej národnej existencie a z toho vyplývajúci národných práv. Prestali jazykové komplikácie a boje, učilo, písalo, úradovalo sa po slovensky, boli tu formálne atribúty samostatného štátu, i pracujúcemu človekovi sa žilo relatívne lepšie ako v susedných štátoch a územiach. ... Vedomie národnej existencie, národných

⁷² NA (A ÚML ÚV KSČ) Praha, f. č. 37, a. j. 21. *Dnešné Slovensko*. Správa z nekomunistického odboja na Slovensku pre Londýn z roku 1944

⁷³ KRAJČOVIČ, Milan. *Medzinárodné súvislosti slovenskej otázky 1927/1936 – 1940/1944*. Bratislava: SAP 2008, s. 415

⁷⁴ V redakčnej rade pracovali V. Bernard, I. Borkaňuková, M. Čulen, V. Kopecký, Z. Nejedlý, E. Strimlová, J. Škvařil, J. Šverma, B. Vrbenský. Tajomníkom redakcie bol Vlasta Borek.

práv bolo v slovenskom ľude uprostred vojny vecou samozrejmom, jednomyselnou a nediskutovateľnou.⁷⁵ Túto objektívnu realitu bol po roku 1948 nútený uznať v emigrácii aj bývalý minister spravodlivosti v exilovej vláde, národný socialista, Jaroslav Stránský. „... šesť let slovenského štátu, ať vznikl jak vznikl, a ať byl, jaký byl, dalo slovenským představám o slovenské stát-nosti jiný obsah, než jaký tanul na mysli těm Slovákům, kteří s Masarykem podepsali Pittsburskou dohodu, i těm, kteří vydali svatomartinskou deklaraci. Slovenský stát měl svá aktiva.“⁷⁶ Z tohto objektívneho faktu, pred ktorým si benešovci v exile zakrývali oči, vychádzala aj Komunistická internacionála pri určovaní taktiky a stratégie Komunistickej strane Slovenska. Dňa 15. septembra 1943 vyšiel v *Československých listoch* zásadný článok Zahraničného byra KSČ k slovenskej otázke a k slovensko-českým vzťahom, ktorého autorom bol Václav Kopecký. Vyslovil sa za nové riešenie slovenskej otázky a slovensko-českých vzťahov. Vyzval exilovú vládu a Štátnu radu v Londýne, aby jasne a jednoznačne deklarovali uznanie Slovákov za národ. V snahe vyjsť Benešovi v ústrety súhlasil, že v danej situácii nie potrebné uzatvárať nové pittsburské dohody, keďže vraj „existuje československý štát“. Vyzval londýnskych čechoslovakistov, aby namiesto dohody so Slovákami prijali deklaráciu o rovnosti Slovákov a Čechov v obnovennej ČSR. Upokojoval českých šovinistov, že český národ už má zabezpečenú vedúcu úlohu (supremáciu) v obnovennej ČSR: „Zbavme se myšlenky, že uznati Slováky jako národ znamená oslabovati čs. státní ideu a čs. stát. ... český národ si svým politickým chováním během války zajistil svou vedoucí úlohu na tolik, aby mohl obnovovati čs. stát jako silný i při uznání nacionální svébytnosti a bratské rovnosti Slováků.“⁷⁷ Rovnako ako Beneš aj Kopecký tvrdil, že Slovensko a slovenský národ nemajú medzinárodnoprávnú subjektivitu, ale sú výlučne vnútornou otázkou ČSR (českého národa): „Bude otázkou příštích řešení, jakým způsobem, zda více centralistickým nebo více autonomním, bude zásada rovnosti českého a slovenského národa v ČSR uvedena v život a v praxi“⁷⁸, upokojoval Kopecký benešovcov v Londýne.

⁷⁵ HUSÁK, Gustáv. *Svedectvo o Slovenskom národnom povstaní*. Bratislava: VPL 1964, s. 128 – 129

⁷⁶ STRÁNSKÝ, Jaroslav. *K slovenské otázce v Československu*. Doklady a rozpravy. Roč. I., květen 1952, zv. č. 5. Londýn: Ústav Dr. E. Beneše 1952, s.21

⁷⁷ KOPECKÝ, Václav. Češi a Slováci. In *Československé listy* (Moskva), 1, 15. 9. 1943, č. 3

⁷⁸ KOPECKÝ, Václav. Češi a Slováci. In *Československé listy* (Moskva), 1, 15. 9. 1943, č. 3

V dôsledku stupňujúceho tlaku najmä českých komunistov v Moskve začali militantní čechoslovakisti na čele s Benešom dovolávať sa demokracie a v otázke uznania Slovákov za národ hlásať „tolerančný princíp“: „Hájím stanovisko naproste loyální a poctivé tolerance a vzájemného respektu: u nás má být plně a poctivě respektován Slovák (jako národ), Čech (jako národ), Čechoslovák (jako národ). Nesmí být sporů, netolerance a rekriminací.“⁷⁹ Podľa českých šovinistov, ktorých výdatne podporovali aj Juraj Slávik či Msgr. Pavol Macháček, je na každého osobnom rozhodnutí či sa prihlási k českej, československej, alebo k slovenskej národnosti a všetkých vyzývali k „tolerancii.“ V ďalšom článku uverejnenom v *Československých listov* Kopecký odmietol Benešovu absurdnú „tolerančnú teóriu“. V snahe donútiť Beneša k prehodnoteniu šovinistických postojov uchýlil sa k otvoreným vyhrážkam. „Mějme na zřeteli, že československý lid bude soudcem naší činnosti v zahraničí i pokud jde o programovou politiku v národní otázce, v otázce poměru národů ČSR. ... Bud'te jisti, že československý lid [i bez Beneša a spol., pozn. J. B.] schválí plně ten deklarativní akt, který vyhlásí rovnost a bratrství Čechů a Slováků jako zásadní příslib nové ústavy budoucí svobodné Československé republiky.“⁸⁰ Beneš však neustúpil. Slovenský národ pre neho neexistoval. V opačnom prípade by zradil nielen svojho veľkého učiteľa T. G. Masaryka, ale musel by poprieť aj celé svoje životné dielo.

V súvislosti s pripravovanou dohodou so Stalinom bol Beneš presvedčený, že má v rukáve najväčšie eso, ktorým definitívne umlčí komunistov. Rozhodol sa hrať „Stalinovou kartou“. V slovenskej otázke sa cítil byť suverénnym víťazom a odkazoval svojim verným na Slovensko: „Nikde ve světě nevezme nikto ani v úvahu, že by snad Slovensko mohlo být odloučeno od zemí českých nebo že by snad mohlo počítat na nějaké federace, v nichž by Slovensko bylo samostatnou částí. Ostatně já vůbec nevěřím, že hned přímo z války se dají ve střední Evropě nějaké federace nebo konfederace vytvářet. ... A zejména to nepůjde bez přímé dohody s Ruskem a jen s jeho souhlasem. Se Sověty máme už definitivní dohodu, že má být rekonstituována předmnichovská republika.“⁸¹ Pod predmnichovskou republikou (Masarykova republika) chápal Beneš nie len obnovu jej pôvodných hraníc, ale aj jej nedemokratického režimu. Týmito ilúziami nainfiko-

⁷⁹ *Slovenské národné povstanie. Dokumenty.* Vilém Prečan (ed.). Bratislava: VPL 1965, s. 810

⁸⁰ KOPECKÝ, Václav. Znovu o Čechách a Slovácích In *Československé listy* (Moskva), 2, 1. 2. 1944, č. 2

⁸¹ *Slovenské národné povstanie. Dokumenty.* V. Prečan (ed.). Bratislava: VPL 1965, s. 56

val Beneš aj niektorých čechoslovakistov v Slovenskej republike, ktorí začali na neho naliehať, aby Moskva „usmernila“ slovenských komunistov, ktorí sú vraj dezorientovaní v slovenskej otázke: „Istá frakcia komunistov sa totiž domnieva, že Slovensko bude v Československo včlenené ako celok federatívny. V tejto snahe dostáva aj podporu zo Sovietskeho zväzu.“⁸² Nielen v medzivojnovom období a v exile, ale aj a po roku 1945 Beneš totálne zlyhal ako ideológ, politik a štátnik. Uveril chimére, že je uznávaným a rešpektovaným politikom „svetového formátu“. Vo svojej márnomyseľnosti si neuvedomoval, že je len obyčajným pešiakom na Stalinovej šachovnici, ktorý ho môže kedykoľvek vymeniť za inú figúrku. Zaslepený českým šovinizmom plnil pri sovielizácii strednej Európy povestnú úlohu „užitočného idiota“, ako V. I. Lenin nazval politikov typu Edvarda Beneša. Ako si na margo Benešovho turné po Spojených štátoch poznamenal L. Feierabend „měl jsem dojem, že Benešovi hlavně záleželo na tom, aby Roosevelt byl přesvědčen, že Sovětský svaz zanechá politiky světové komunistické revoluce a bude ochoten pracovat poctivě i se státy jiného politického a hospodářského systému.“⁸³ V USA bol oslavovaný v liberálnej tlači (*New York Times*, *New York Herald Tribune*), ako aj ľavičiarimi rôzneho druhu, ako politik svetového formátu. A Beneš tomu skutočne aj uveril.

Medzi Benešom a moskovskými komunistami panovala plná zhoda ohľadom nastolenia „ľudovodemokratického režimu“, ktorý vykazoval značný deficit demokracie. V spolupráci s moskovskými komunistami, presadzoval systém „regulovanej (obmedzenej) demokracie“, ktorý sa v rokoch 1945 – 1948 transformoval (tzv. československá cesta k socializmu) na sovietsky model socializmu. Už v roku 1940 Beneš napísal „...jsem toho mínění, že budoucí demokracie, jako bude omezovat nebo regulovat slobodu majetkovou a hospodářskou, bude muset také více regulovat některé způsoby a projevy dřívějšího svobodného demokratického života politického.“⁸⁴ Beneš inklinoval k totalitarizmu. Stal sa jedným z architektov nedomokratického režimu, ktorý bol v rokoch 1944 – 1945 Moskvou nastoľovaný v sovietskej sfére vplyvu. Nastolenie obmedzenej demokracie, spojenej s mocenskými zásahmi do spoločenského systému, ľudských práv a slobôd, bolo v londýnskom exile účelovo zdôvodňované národno-štátnymi záujmami tzv. československého národa. Ako to v súvislosti s obmedzo-

⁸² SNA (A ÚML ÚV KSS) Bratislava, f. Slovensko 1938 – 1945, a. j. 82. Správa od slovenského posla pre prezidenta Beneša, Londýn, z 24. 9. 1943

⁸³ FEIERABEND, Ladislav. *Soumrak československé demokracie*. 2, Londýn: Rozmluvy 1988, s. 29

⁸⁴ BENEŠ, Edvard. *Demokracie dnes a zítra*. Praha: Čin 1948, s. 276

vaním politického systému zdôvodňoval podpredseda Štátnej rady, Msgr. Pavol Macháček, popri decentralizácii štátnej správy je obmedzenie počtu politických strán druhou nevyhnutnou podmienkou „upevnenia československej jednoty.“⁸⁵ Podľa Msgr. Macháčka „československá jednota“ sa pre čechoslovakistov stala Magnou chartou, ktorá hrubým spôsobom deformovala princípy demokracie a základné ľudské práva a slobody.

Požiadavka na radikálne obmedzenie počtu politických strán znamenala v praxi nepovolenie či zrušenie tých slovenských politických strán, ktoré mali vo svojom programe autonómiu Slovenska a ktoré odmietali ideológiu čechoslovakizmu a politiku českého centralizmu. V porovnaní so vznikom ČSR v roku 1918, v obnovenom Československu mali byť povolené výlučne len čechoslovakistické, t. j. „štátotvorné“ politické strany. Povedané slovami Vladimíra Clementisa, „v obrozenom Slovensku pre Hlinkovu ideológiu nebude ani najmenšieho miesta.“⁸⁶ Pod Hlinkovou ideológiou treba rozumieť slovenský autonomizmus. Podľa Clementisa „slovenskej duchovnej orientácii bola absolútne cudzia myšlienka politickej a štátnej odluky od Čechov. Jej koncepcia sa zrodila v Berlíne...“⁸⁷ Clementis sa svojím politickým extrémizmom plne zhodol s Albertom Pražákom, ktorý zasa tvrdil, že koncepcia slovenského národa sa zrodila v Budapešti, je výplodom hungarizmu, ktorého cieľom bolo rozbiť tzv. československú národnú jednotu.⁸⁸ Na základe legislatívy pripravovanej exilovou vládou bola slovenská štátnosť postavená mimo zákon. Prívrženci slovenskej štátnosti museli po obnovení ČSR počítat s represívnymi postihmi. Regulovaná či obmedzená demokracia stala sa silným tmelom, ktorý pevne spojil Benešových šovinistov a Gottwaldových komunistov.

Slovenská liga v zápase za právo slovenského národa na sebaurčenie

Pripravovaná cesta Beneša do Moskvy vyvolala v politických kruhoch vo Veľkej Británii a Spojených štátoch amerických značné znepokojenie.

⁸⁵ NA Praha (A ÚML ÚV KSČ), f. č. 38, a. j. 23. Zápis X. plenárnej schôdze Štátnej rady 25. 1. 1943. Pozri tiež Velká politická rozprava Státní rady. In *Čechoslovák* (Londýn), 5, 1. 1. 1943, č. 1

⁸⁶ CLEMENTIS, Vladimír. Slovenský ľud, Rázus a Hlinka. In *Čechoslovák* (Londýn), 5, 2. 7. 1943, č. 27

⁸⁷ CLEMENTIS, Vladimír. Neželaná „samostatnosť“. In *Čechoslovák* (Londýn), 5, 12. 3. 1943, č. 11

⁸⁸ PRAŽÁK, Albert. *Dějiny spisovné slovenštiny po dobu Štúrovu*. Praha 1922; TENŽE. Slovenská otázka v době J. M. Hurbana. In *Sborník Filosofické fakulty university Komen-ského v Bratislavě*. 1, č. 13

Benešova „východná politika“ vnášala rozkol medzi Spojencov, čo účinne využívala Moskva. V USA narážala na odpor najmä medzi konzervatívcami a v republikánskom tábore. V americkej politike, reprezentovanej prezidentom Franklinom D. Rooseveltom, bol určujúci národný egoizmus, veľmocenské záujmy Spojených štátov amerických vo svete. Z hľadiska svojej neokolonialistickej politiky mali USA (rovnako ako aj ZSSR) eminentný záujem na likvidácii klasických koloniálnych ríš Veľkej Británie a Francúzska. V tomto nachádzala americká a sovietska politika určité styčné body. Z globálneho hľadiska sa Spojené štáty pripravovali zaujať po skončení vojny miesto svetovej superveľmoci v politickej, ekonomickej, ako aj vo vojenskej oblasti. Na rozdiel od prvej svetovej vojny sa Washington rozhodol definitívne skoncovať s politikou izolacionizmu a ako dominantná superveľmoc aktívne pôsobiť na medzinárodnej politickej scéne.

Začiatkom roka 1943 spelo v tejto zložitej dobe vyšetrovanie Slovenskej ligy z neamerickej činnosti orgánmi FBI k svojmu koncu. Napriek veľkej snahe FBI nenašla jediný dôkaz proti Slovenskej lige. Zistili, že početné udania na vedúcich predstaviteľov Ligy sú len obyčajnou provokáciou benešovcov. Cieľom udaní bolo zatiahnuť FBI do sporov Slovenskej ligy s čechoslovakistami, čo sa nepodarilo. Predseda Msgr. Dubosh písomne informoval o výsledkoch vyšetrovania redaktora *Slovenskej obrany* Fedora Salvu, ktorý prijal správu s nadšením. Optimizmus vedenia Ligy vychádzal z toho, že obvinenia Slovenskej ligy z neamerickej činnosti sa jednoznačne preukázali ako lživé a tendenčné dezinformácie. V FBI, ako aj vo vládných kruhoch vo Washingtone, si uvedomili, že naleteli na zákerné provokácie benešovcov. V tejto súvislosti Msgr. Dubosh informoval Salvu aj o meniacom sa postoji vládných inštitúcií k Slovenskej lige: „Je to veľmi potešujúce znať, že vláda, vzdor všetkému očierňovaniu, predseda vidí, že Slováci sú demokracia od koreňa. Pomaličky budeme viac znamenať nežli Benešova branža. Už teraz začínajú federálni zástupcovia prichádzať k nám vyšetrovať Beneša a jeho postavenie v medzinárodných otázkach, zvlášť jeho postavenie v česko-slovenskej veci. To niečo znamená, keď chcú mať naše mienky, ako napr. Office of Strategic Services, D. C.“⁸⁹ Predstavitelia Office of Strategic Service (predchodca CIA) navštívili 12. apríla 1943 predsedu Slovenskej ligy Msgr. Dubosha, aby sa informovali o slovenskej otázke a navrhovaných spôsoboch jej riešenia. Táto návšteva súvisela s oficiálnou cestou Beneša do USA, ktorá sa pripravovala v máji 1943. V snahe doceliť zmenu

⁸⁹ SNA Bratislava, f. Slovenská liga v Amerike, šk. č. 10. Odpoveď F. J. Dubosha, Lake-wood 22. 4. 1943, na list Fedora Salvu, Scraton (Pe)

Benešovej prosovietскеj politiky sa v Office of Strategic Services rozhodli hrať „slovenskou kartou“. Výsledkom rokovania so zástupcami Office of Strategic Service bola dohoda o deklarácii, ktorú iniciovali predstavitelia Office of Strategic Service. Slovenská liga mala deklaráciou protestovať proti návšteve Beneša v USA a jeho politike.

Predseda Msgr. Dubosh písomne oznámil tajomníkovi Ligy, Jánovi A. Kocúrovi, že zvoláva na 28. apríla 1943 do hotela William Penn v Pittsburghu zasadanie výkonného výboru Slovenskej ligy, na ktorom prerokujú pripravované memorandum (deklaráciu). Msgr. Dubosh poveril zabezpečením memoranda tajomníka Kocúra a oboznámil ho aj s výsledkami rokovania so zástupcami Office of Strategic Service: „Dneska týždeň boli u mňa mužovia z Office of Strategic Services z Washingtonu, ktorí chceli znáť mnoho o slovenskej otázke a o spôsobe jej riešenia; koho by sme odporúčali ako zástupcu slovenského ľudu atď. Nakoľko Beneš a Osuský istotne prídu do Ameriky – Osuský už má byť na ceste⁹⁰ – a nakoľko vláda Spojených štátov hľadá niekoho, ktorý by protestoval proti príchodu a zastupiteľstvu Beneša, nutno je mať tú schôdzu teraz, ešte skorej nežli by sa zišiel Public Relations Committee. ... Prosím vás, prineste na schôdzu všetky dáta o Benešovi a jeho vláde.“⁹¹ Tajomník Ján A. Kocúr informoval Msgr. Dubosha, že oslovil predsedu výkonného výboru Slovenskej ligy, Pavla Jamrišku, aby pripravil návrh memoranda na zasadanie výkonného výboru Slovenskej ligy v Pittsburghu. Msgr. Dubosh navrhoval získať pre podporu memoranda aj Národný slovenský spolok a Slovenskú evanjelickú jednotu. Pravdepodobne z iniciatívy Office of Strategic Service prišli slovenskí evanjelici počas pobytu Beneša v USA s vlastnou iniciatívou. Predseda Slovenskej evanjelickej jednoty, rev. Ján Samuel Bradáč, adresoval americkej vláde memorandum, v ktorom žiadal, aby Milan Hodža oficiálne zastupoval slovenský národ na pripravovanej mierovej konferencii. Výkonný výbor Slovenskej ligy na svojom zasadnutí 28. apríla 1943 v Pittsburghu prerokoval zásady pamätného spisu (memoranda) a poveril jeho prípravou podpredsedu Pavla Jamrišku s tým, že pamätný spis bude predložený vládnyim kruhom vo Washingtone ako oficiálny dokument Slovenskej

⁹⁰ Edvard Beneš vyvíjal veľké úsilie, aby zabránil Štefanovi Osuskému vycestovať z Veľkej Británie do USA. Obával sa, že podobne ako Milan Hodža, ovplyvní amerických Slovákov. Štefan Osuský sa stal osobným väzňom Beneša vo Veľkej Británii. Britské ministerstvo zahraničných vecí umožnilo Osuskému vycestovať do USA až po skončení vojny, v lete 1945.

⁹¹ SNA Bratislava, f. Slovenská liga v Amerike, šk. č. 10. List F. J. Dubosha, Lakewood 19. 4. 1943, adresovaný J. A. Kocúrovi, Springdale, (Pa.)

ligy. Termín májového zasadania výkonného výboru Slovenskej ligy bol časovo zosúladený s príchodom Beneša do USA, ktorý mal pricestovať do Washingtonu 12. mája 1943.

Na zasadnutí rozšíreného výkonného výboru Slovenskej ligy 10. mája 1943 v Pittsburghu bol okrem deklarácie adresovanej ministrovi zahraničných vecí Cordellovi Hullovi schválený aj pamätný spis *The Slovaks and their Right to Nationhood* (Slováci a ich právo hlásiť sa za samobytný národ) adresovaný prezidentovi Rooseveltovi. Za Slovenskú ligu podpísali pamätný spis predseda Msgr. František J. Dubosh a tajomník Ján A. Kocúr, za Prvú katolícku slovenskú jednotu Michal J. Vargovič, za Slovenský katolícky sokol Dominik Sloboda, za Prvú katolícku slovenskú ženskú jednotu Helena Kočanová, za Pennsylvánsku slovenskú ženskú jednotu Gabriela E. Vavreková, za Pennsylvánsku slovenskú jednotu John Krídlo, za Clevelandskú slovenskú jednotu Jozef Dubnička, za Združenie slovenských katolíkov John J. Baker a za Združenie slovenských novinárov Fedor Salva. Podľa názoru Msgr. Dubosha: „keď my nebudeme hovoriť za našich bratov Slovákov, bude hovoriť Beneš“.⁹² Pôvodne sa počítalo s tým, že pamätný spis podporia aj významnejšie evanjelické slovenské spolky a organizácie. Ako upozorňoval Jozef Hušek predsedu Msgr. Dubosha, dôležité bude, aby pamätný spis podporilo čo najviac slovenských spolkov a organizácií: „front slovenský musí byť jednotný.“⁹³ Mediálne škandalizovanie a intrigy benešovcov, ako aj vyšetrovanie FBI predstaviteľov Slovenskej ligy, však zanechalo stopy v slovenskej komunite a negatívne ovplyvnilo angažovanie sa amerických Slovákov. A to nielen evanjelikov, ale aj katolíkov. V lete 1943 sa konala XXIX. konvencia Združenia slovenských katolíkov (asociovaný člen Slovenskej ligy). Došlo k personálnej výmene celého vedenia. Predsedom ZSK sa stal rev. Martin Rubický a tajomníkom rev. Florián Billy. Nový predseda upriamil pozornosť združenia predovšetkým na katolícku akciu a vydavateľskú činnosť a dištancoval sa od „politických treníc.“⁹⁴

Pamätný spis *The Slovaks and their Right to Nationhood* sa skladal z dvoch častí. V prvej časti pomenovanej „Politická a národná minulosť slovenského národa“ sa signatári venujú slovenským dejinám od Veľkej Moravy až po zánik Česko-Slovenskej republiky a vznik prvej Slovenskej republiky.

⁹² SNA Bratislava, f. Slovenská liga v Amerike, šk. č. 6. List F. J. Dubosha, Lakewood 5. 5. 1943, adresovaný J. A. Kocúrovi

⁹³ SNA Bratislava, f. Slovenská liga v Amerike, šk. č. 10. List člena výkonného výboru J. Huška, Annerville, Pa., 30. 4. 1943, adresovaný F. J. Duboshovi

⁹⁴ Prehlas predsedu Sdruženia Slovenských Katolíkov a Amerike. In *Jednota (USA)*, 52, 1. 9. 1943

Ťažisko dejinného exkurzu tvorí 20. storočie – spoločný zápas Slovákov a Čechov za vytvorenie Česko-Slovenska, vývoj slovenskej otázky v spoločnom štáte a odmietnutie *Pittsburskej dohody* českou politickou reprezentáciou. Pozornosť je venovaná aj zápasu amerických Slovákov za splnenie *Pittsburskej dohody* a za uznanie Slovákov za svojbytný národ. V druhej časti pod názvom „Súčasný hnutie za obnovu Česko-Slovenska“ signatári striktne odmietli český centralizmus, ako aj ideológiu čechoslovakizmu, neuznávajúcu Slovákov za svojbytný národ. Ocenili aktuálne politické postoje Milana Hodžu a Štefana Osuského v slovenskej otázke. Podporili autonomistický program Milana Hodžu, ktorý považovali za „takmer identický“ s *Pittsburskou dohodou*: autonómia, slovenský snem a súdnictvo, slovenčina ako úradný jazyk.⁹⁵ V závere pamätného spisu sa členovia rozšíreného zasadnutia výkonného výboru Slovenskej ligy opätovne odvolávali na prezidenta Roosevelta a *Atlantickú chartu*. Zdôrazňovali pritom medzinárodne garantované právo slovenského národa na svoje vlastné etnické a politické sebaurčenie.

Autorom pamätného spisu bol Jozef Hušek so svojou dcérou Štefániou. Jozef Hušek po rezignácii z funkcie predsedu naďalej zostal členom výkonného výboru Slovenskej ligy. Z Hušekovej korešpondencie vyplýva, že pamätný spis pripravoval v spolupráci s Office of Strategic Services.⁹⁶ Právnik Peter Jurčák zároveň napísal pre americkú verejnosť popularizačnú publikáciu *The Slovaks*. Na porade v Pittsburghu potvrdili členovia výboru rozhodnutie vydávať slovensko-anglický tlačový orgán Slovenskej ligy *Slovak Record*, aby mohli v USA účinne čeliť čechoslováckej propagande. Za redaktora bol navrhnutý správca Informačnej kancelárie Slovenskej ligy Jozef G. Pruša. Proti tomuto návrhu sa postavil čestný predseda Slovenskej ligy a predseda jej výkonného výboru Peter P. Hletko, ktorý nesúhlasil s Prušovými názormi na obnovenie Česko-Slovenska. Väčšinou hlasov rozšíreného výboru bol však Pruša zvolený do navrhovanej funkcie a v Slo-

⁹⁵ *The Slovaks and their right to Nationhood*, s. 16. Vydala Slovenská liga v Amerike. Bez uvedenia roka a miesta vydania. Aj v súčasnej českej historiografii prevládajú tendenčné názory, autori ktorých biľagujú Slovákov za ich zápas o uznanie vlastnej etnickej príslušnosti a práva na utvorenie vlastného štátu. Z pozície českého nacionalizmu je pamätný spis Slovenskej ligy označovaný ako „pamflet“. Bližšie KUKLÍK, Jan – NĚMEČEK, Jan. *Proti Benešovi! Česká a slovenská protibenešovská opozice v Londýně 1939 – 1945*. Praha: Karolinum 2004, s. 223; KUKLÍK, Jan. *Londýnský exil a obnova československého státu 1938 – 1945*. Praha: Karolinum 1998; RYCHLÍK, Jan. *Češi a Slováci ve 20. století. Česko-slovenské vztahy 1914 – 1945*. Bratislava: AEP 1997

⁹⁶ SNA Bratislava, f. Slovenská liga v Amerike, šk. č. 10. List člena výkonného výboru J. Hušeka, Annewille, Pa., 30. 4. 1943, adresovaný F. J. Duboshovi

venskej lige zaujal dva kľúčové posty. Pravdepodobne pri voľbe Prušu zavá-
žil aj lobing Office of War Information (OWI), s ktorou úzko spolupracoval. Zvolením Prušu za redaktora časopisu *Slovak Record* došlo k posilneniu
pozícií tzv. česko-slovenského krídla v Slovenskej lige, ktorého prívrženci
boli ochotní akceptovať obnovenie Česko-Slovenskej republiky na základe
Pittsburskej dohody. Ich najväčším problémom bolo, že medzi benešovcami
nenašli žiadneho relevantného partnera, ktorý by uznal Slovákov za národ
a akceptoval slovenskú autonómiu.

Z titulu svojej novej funkcie Pruša ešte intenzívnejšie spolupracoval
s Office of War Information a vo vedení Ligy stal sa ich predĺženou ru-
kou. Vedenie Office of War Information podporovalo Prušu, ktorý sa čím
ďalej tým viac dostával pod ich vplyv. Vedenie Slovenskej ligy sa čoskoro
začalo deliť na dva tábory. Predseda Msgr. Dubosh, tajomník Kocúr a pred-
seda výkonného výboru Hletko reprezentovali v Lige národné krídlo, kto-
ré v súlade s názorom členskej základne podporovalo nezávislý slovenský
štát. Z pragmatického hľadiska sa ich politickým programom stala *Atlan-
tická charta*. Takzvané česko-slovenské krídlo, reprezentované Jozefom G.
Prušom, bolo síce v menšine, ale malo silnú podporu oficiálnych miest vo
Washingtonu, ktorú dokázalo pri presadzovaní svojich zámerov účinne vy-
užívať. Aj po skončení vyšetrovania Slovenskej ligy orgánmi FBI a vráte-
ní zaistených dokumentov a archívu naďalej pokračoval zo strany Office
of War Information silný nátlak na vedenie Ligy, aby uznalo Beneša a za-
pojilo sa do jeho politickej akcie za obnovu tzv. Masarykovej republiky.
Československá informačná kancelária pod vedením Jána Papánka ďalej viedla
zákernú ohováračskú kampaň proti Slovenskej lige a jej vedúcim predstavi-
teľom. Msgr. Dubosh bol naďalej nútený so svojimi spolupracovníkmi pra-
videlne cestovať do Washingtonu, vysvetľovať a vyvracať lživé obvinenia,
ohovárania a intrigy.

Do polemík so Slovenskou ligou sa zapojili aj čechoslovakisti na Slo-
vensku. Jaromír Kopecký oboznamoval v depeši zo Ženevy exilové minis-
terstvo zahraničných vecí v Londýne so stanoviskom výkonného výboru
slovenskej sociálnej demokracie⁹⁷ podporujúce kontroverzné *Memorandum
skupiny Flóra*: „Slávnostne prehlasujeme, že neuznávame žiadne ujednania
a prejavy Slovákov a slovenských emigrantov v zahraničí, ktoré by sa proti-
vili vôli a intenciám prezidenta Dr. Beneša a vlády v Londýne. Toto platilo
a platí i pre amerických Slovákov. Im odkazujeme, že bolo by od nás, Slo-

⁹⁷ Pravdepodobne išlo o signatárov memoranda (skupina okolo Kapinaja), ktorí takýmto
spôsobom chceli podporiť svoje kontroverzné memorandum.

vákov žijúcich na Slovensku, netaktné, nerozumné, keby my tu na Slovensku sme chceli s americkými Slovákami dohodu, ktorou by sa mal upravovať štátoprávny pomer amerických Slovákov k vláde Spojených štátov. Celý svet by to považoval za výplod chorého mozgu. I opačne to platí“.⁹⁸ Avšak za „výplod chorého mozgu“ už nepovažovali ideológiu čechoslovakizmu neuznávajúcu existenciu slovenského národa! Ani tú skutočnosť, že Benešova exilová vláda v Londýne nemala žiaden mandát slovenského národa, aby v jeho mene deklarovala nielen obnovenie Československa, ale aj uzatvárala medzinárodné zmluvy, na základe ktorých bolo Slovensko (ako súčasť ČSR) zaradené bez súhlasu slovenského národa do veľmocenskej sféry ZSSR. Predmetom politického obchodu Beneša so Stalinom, uzavretého v roku 1943, sa stala nielen Podkarpatská Rus, ale aj Slovensko a slovenská otázka. V cirkulárnej depeši exilového ministerstva zahraničných vecí v Londýne, adresovanej zastupiteľským úradom, sa po skončení moskovských rokovaní víťazoslávne uvádza „pro sovětskou vládou neexistuje otázka slovenská, ta je pokládána za ryze vnitřní věc československou“.⁹⁹

XXV. kongres Slovenskej ligy v Amerike

V roku 1943 sa konali dva kongresy Slovenskej ligy. Na mimoriadnom kongrese vo februári 1943 sa riešili personálne otázky vo vedení Slovenskej ligy, keď z postu predsedu nečakane odstúpil Jozef Hušek. Delegáti mimoriadneho kongresu zvolili za svojho nového predsedu Msgr. Františka J. Dubosha. Prípravu riadneho kongresu negatívne ovplyvňovali tendenčné udania, provokácie, mediálny lynč vedúcich predstaviteľov Slovenskej ligy organizované Československou informačnou kanceláriou (Ján Papánek), ako aj dozvuky z vyšetrovania činnosti Slovenskej ligy orgánmi FBI. V tejto atmosfére mediálnych lynčov a zastrašovania sa niektorí navrhovaní kandidáti zdráhali prijať nomináciu do funkcií v Slovenskej lige. Napriek vyvolanej atmosfére strachu, pripravovaný kongres mal demonštrovať jednotu amerických Slovákov. Na kongres boli pozvaní aj predstavitelia významných evanjelických spolkov, vrátane Milana Hodžu, ktorý pozvanie prijal. Dňa 9. apríla 1943 poslal Hodža obsiahly list Msgr. Duboshovi, v ktorom podrobne vysvetlil svoje stanovisko k riešeniu slovenskej otázky v obnovej ČSR, ako aj k úlohe Slovenskej ligy pri riešení slovensko-českých vzťahov. Hodža zvažoval niekoľko modelov štátoprávneho riešenia

⁹⁸ Slovenské národné povstanie. Dokumenty. V. Prečan (ed.). Bratislava : VPL 1965, s. 112 – 113

⁹⁹ TAMTIEŽ, s. 141

slovensko-českých vzťahov v obnovenom Česko-Slovensku. V prípade federatívneho usporiadania odporúčal zaviesť demokratický inštitút zákazu majorizácie, ktorý sa uplatnil už pri ústavnom zákone o autonómii Slovenskej krajiny. Namiesto *Pittsburskej dohody* uprednostňoval v danej medzinárodno-politickej situácii *Atlantickú chartu*, ktorá sa aj pod Hodžovým vplyvom stala programom Slovenskej ligy. Hodža to pozitívne oceňoval slovami „Pokračujte, ako si počínate: ste na správnej ceste.“¹⁰⁰ V roku 1943 sa Milan Hodža a vedenie Slovenskej ligy v podstate zhodli v otázke postavenia Slovákov a Slovákov v obnovenom Česko-Slovensku. Len na českej strane nenašli relevantného partnera, ktorý by akceptoval existenciu slovenského národa a jeho medzinárodne garantované práva. Ako v tejto súvislosti napísal Mikuláš Šprinc, rozdiel medzi Hodžom a Slovenskou ligou bol len v tom, že Liga zastávala stanovisko, „že je to vecou slovenského národa, či bude chcieť vstúpiť znovu do ČSR, alebo vytvoriť si iný štátny útvar.“¹⁰¹ Slováci sa mali formou plebiscitu rozhodnúť či chcú vstúpiť do zväzku s českým národom (federácia, konfederácia), alebo či chcú žiť v nezávislom slovenskom štáte. Predstavitelia Slovenskej ligy, rovnako ako Hodža, sa pritom odvolávali na *Atlantickú chartu*. Podľa Hodžu mierové usporiadanie povojnovej Európy mali garantovať Spojené štáty americké, Veľká Británia a ZSSR. Podporoval európske integračné procesy, najmä vytváranie rôznych regionálnych združení štátov (stredoeurópska federácia), ktorých súčasťou sa mali stať aj Juhoslávia a Rumunsko. Imperialistická politika veľmocí (USA, ZSSR) však rozdelila Európu na veľmocenské sféry vplyvu a týmto na takmer polstoročie vyradila jej východnú časť z európskeho integračného procesu.

Dlho očakávaný XXV. kongres Slovenskej ligy sa konal 28. – 29. októbra 1943 v Pittsburghu. Deklarovanou úlohou kongresu bolo zjednotiť slovenskú Ameriku v zápase za národné práva Slovákov. Zhoršujúci sa zdravotný stav však neumožnil Hodžovi zúčastniť sa na kongrese. Koncom roka 1943 sa kvôli priaznivejšiemu podnebiu presťahoval na Floridu, kde podstúpil operáciu a o necelý rok, 27. júna 1944, zomrel.¹⁰² Na kongrese sa

¹⁰⁰ *Slovenská liga v Amerike štyridsaťročná*. Mikuláš Šprinc (ed.). Scranton: Obrana Press, 1947, s. 77

¹⁰¹ TAMTIEŽ, s. 77

¹⁰² V nekrológu, uverejnenom v londýnskom *Čechoslovákovi*, sa autor úzkostlivo vyhýbal hodnoteniu Milana Hodžu ako slovenského politika, a to či už po roku 1918, ale najmä v exile. [ht. Dr. Milan Hodža. In *Čechoslovák* (Londón), 7, 7. 8. 1944, č. 27]. Po smrti Hodžu sa rozpútal zápas o interpretáciu jeho politického odkazu. Podľa Jána Lichnera Hodžovi v roku 1938 išlo „v prvom rade o zachovanie československej štátnej jednoty“, ale mlčal o Hodžových názoroch na riešenie slovenskej otázky. Podľa predsedu

zúčastnili predstavitelia evanjelických spolkov. Aj po takmer pätnástich rokoch Msgr. Dubosh skepticky hodnotil pokus o zjednotenie amerických Slovákov na XXV. kongrese: „myslelo sa, že konečne bude súlad a pokoj a že každý príde na pomoc matke slovenskej. Nič z toho nevyšlo, lebo Čechoslováci ostali naďalej Čechoslovákmi.“¹⁰³ Ako to výstižne napísal Konštantín Čulen, „československá skupina postavila sa na stanovisko, že niet slovenského národa, je len národ československý. Nejestvujúcemu národu nepatria ani politické, ani národné práva. Súhlasila s čechizáciou. Slovenské bolesti ju neboleli.“¹⁰⁴

Msgr. F. Dubosh ostro kritizoval na kongrese intrigy a Benešovu protislovenskú politiku: „Mýli sa, keď si myslí, že Slováci sú pridelení Čechom nejakým Božím rozkazom. Slováci dobrovoľne vstúpili do „partnerstva“ s Čechmi a dobrovoľne môžu odstúpiť. Keď to nie je pravda, vtedy Slováci nie sú ľudia, ale otroci, ba ešte horšie, sú na úrovni so zvieratami. A to si vyprosíme. So Slovákmi nebude sa zaobchádzať ako so zvieratami, ani za milión Benešov.“¹⁰⁵ Dôrazne upozorňoval Beneša a spol. v Londýne, ako aj jeho lokajov v USA, že sa im nepodará zničiť slovenský národ, ktorý sa stáročia udržal pri živote: „Slovák bol, je a bude Slovákom ... nebude pokoja medzi Čechmi a Slovákmi, kým nebude spravodlivosť a rovnoprávnosť pánovať medzi tými národmi; že nikdy nebudú môcť presvedčiť Slovákov, že sú niečo iného nežli Slováci. Nájdu niektorých zradcov, ako ich našli Maďari, ktorí im budú prikyvovať, ich myšlienky propagovať. Ale väčšina Slovákov nebude presvedčená, lebo pozná dejiny slovenského národa.“¹⁰⁶ Podľa Mikuláša Šprinca sa Slovenská liga na XXV. kongrese definitívne rozišla s Edvardom Benešom. Je však potrebné dodať, že Slovenská liga ani po kongrese nebola a priori proti obnoveniu Česko-Slovenska. Odvolávali sa na *Atlantickú chartu* a túto otázku nechávali na slobodné rozhodnutie slovenského národa po skončení vojny, a to formou celonárodného referenda. V *Prehlásení* kongresu sa v tejto súvislosti uvádza: „každý národ, malý

Štátnej rady Maxu činnosť Hodžu zhodnotí až „příští historie“. Bohoslužby za zosnulým Hodžom sa konali 8. 8. 1944. Neprehovoril na nich E. Beneš, ani predseda exilovej vlády Msgr. Jan Šrámek či predseda Štátnej rady Prokop Maxa, ale len minister exilovej vlády Ján Lichner. Nenávisť benešovcov voči Hodžovi siahala až za hrob.

¹⁰³ *Zlaté jubileum a XXXV. kongres Slovenskej ligy v Amerike 1907 – 1957*. Middletown: Jednota Press 1957, s. 10

¹⁰⁴ ČULEN, Konštantín. Stanovisko amerických Slovákov. Na okraj XXV. kongresu Slovenskej ligy v Amerike. In *Náš národ*, 2, február 1944, č. 2, s. 99

¹⁰⁵ SNA Bratislava, f. Slovenská liga v Amerike, šk. č. 7

¹⁰⁶ SNA Bratislava, f. Slovenská liga v Amerike, šk. č. 7. Pozri tiež *Slovenská liga v Amerike štyridsaťročná*. Mikuláš Šprinc (ed.). Scranton: Obrana Press, 1947, s. 78 – 79

a veľký, má právo na svoju štátnosť, svojzákonnosť. Na tejto zásade postavená bola i naša vlasť, Spojené štáty americké.“¹⁰⁷

Ústredným bodom rokovania kongresu bola otázka národnej svojbytnosti a slovenskej štátnosti. V *Prehlásení XXV. kongresu Slovenskej ligy v Amerike*, prijatom 29. októbra 1943, delegáti kongresu zaujali stanovisko k otázke slovenského národa a jeho prirodzených práv: „Slovenský národ, ako národ samobytný, má prirodzené, nezadateľné právo, po svojom oslobodení z jarma nacistického, rozhodovať o svojom osude a o budúcom štátnom zriadení dľa toho, ako bude Európa v budúcnosti usporiadaná. Naším cieľom a úsilím je túto suverenitu slovenského národa zabezpečiť a dosiahnuť jej rešpektovanie.“¹⁰⁸ Slovenská liga však explicitne neodmietala štátnu samostatnosť Slovenska a ani ČSR. K otázke Česko-Slovenska zaujala nasledovné stanovisko: „Slovenská liga v Amerike nie je proti obnoveniu Česko-Slovenskej republiky, ale len na základe úplne národnej, politickej, kultúrnej a ekonomickej rovnoprávnosti slovenského národa s národom českým. Takáto rovnoprávnosť, je naším presvedčením, môže byť slovenskému národu zabezpečená len svojzákonnou národnou samosprávou. Ale i v tejto veci, podľa zásady vyplývajúcej z národnej samobytnosti a osobitosti slovenského národa, rozhodujúce slovo prináleží slovenskému národ.“¹⁰⁹ S ČSR sa Slovenská liga definitívne rozišla až po kontroverznom súdnom procese a poprave bývalého prezidenta Jozefa Tisa. Na XXIX. kongrese v roku 1947 v Clevelande z principiálnych dôvodov odmietla „československú štátnosť“ a jednoznačne sa postavila za štátnu samostatnosť Slovenskej republiky.¹¹⁰ Slovenská liga si do roku 1948 neprisvojovala ani právo hovoriť v mene slovenského národa. Toto právo však nepriznávala ani Benešovi a spol. v Londýne: „Slovenská liga v Amerike, ako organizácia amerických občanov, nenárokuje si právo hovoriť a ešte menej rozhodovať v mene slovenského národa vo veciach a otázkach patriacich do právomoci jeho národnej suverenity. Ale nepriznáva toto právo

¹⁰⁷ SNA Bratislava, f. Slovenská liga v Amerike, šk. č. 8

¹⁰⁸ SNA Bratislava, f. Slovenská liga v Amerike, šk. č. 8. Prehlásenie XXV. kongresu Slovenskej ligy v Amerike dňa 29. 10. 1943, William Penn Hotel, Pittsburgh (Pa). Za výbor Slovenskej ligy Msgr. Štefan Kočiš a Jozef Hušek

¹⁰⁹ TAMTIEŽ

¹¹⁰ *Memorandum Slovenskej ligy v Amerike prijaté XXIX. kongresom 21. 10. 1947 v Clevelande, Ohio*. Vydala Slovenská liga v Amerike, 1947. Bližšie BOBÁK, Ján. Slovenská liga a Clevelandské memorandum. In *Historický zborník*, 10, č. 1/2000; BOBÁK, Ján. Slovenská štátnosť v politike Slovenskej ligy v Amerike v rokoch 1945 – 1951. In *Roky prelomu. Slovensko v rokoch 1945 – 1948*. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda, 2015, s. 80 – 148

ani žiadnej skupine alebo jednotlivcom, nachodiacim sa mimo Slovenska, ktorí nemajú na to mandát od slovenského národa.“¹¹¹ Bola to rukavica hodená Benešovi a jeho exilovej vláde, ktorá po kongrese roztočila v USA nové kolá zákerných politických intríg a štvavých mediálnych kampaní proti Slovenskej lige a jej vedúcim funkcionárom.

Konštantín Čulen hodnotil v roku 1944 výsledky XXV. kongresu Slovenskej ligy ako „najvýznamnejšiu udalosť zo života amerických Slovákov“: „Po dlhom čase bolo to prvý raz, že sa na ňom zúčastnili znova aj zástupcovia slovenských evanjelikov.“¹¹² *Prehlásenie XXV. kongresu Slovenskej ligy v Amerike* bolo doručené prezidentovi F. D. Rooseveltovi a štátnemu departementu ministerstva zahraničných vecí. Čulen vyzdvihol v *Prehlásení* dve hlavné myšlienky: právo Slovákov na vlastnú štátnosť a požiadavku adresovanú americkým úradom, aby v slovenskej otázke využívali služieb amerických Slovákov a nie cudzích, slovenskému národu nepriateľských síl. Pozitívne hodnotil najmä tú „senzačnú skutočnosť“, že *Prehlásenie* podpísali zástupcovia rôznych politických a ideologických smerov: katolíci, evanjelici, konzervatívci, liberáli i socialisti, vrátane predstaviteľov krajanskej tlače: Jozef G. Pruša (*Katolícky sokol*), Ján Dendúr (*Sloboda*), Ján Krídlo (*Pennsylvánska slovenská jednota*), Gabriela Vavreková (*Zornička*), rev. Juraj Luba (*Ženská jednota*), Gustáv Košík (*Slovák v Amerike*), Peter Hletko (*Osadné hlasy*), Emil Stankoviansky (*Slovenský hlásnik*), Jozef Žáry (*Národné noviny*) a Jozef Blažek (*Živena*): „A tí, čo si myslia, že žijeme v rokoch 1918 – 1919, keď bolo možné slovenský národ pozbaviť sľúbených práv, keď niektorým Slovákom sa dalo nahovoriť, že Slováci nie sú ani národom, tie časy sa už pominuli. ... Slovenský národ svojou päťročnou prácou v ťažkých vojnových časoch dokázal, že sám si vie organizovať politický, hospodársky a kultúrny život.“¹¹³ Túto objektívnu realitu uznávali aj slovenskí komunisti. Člen vedenia KSS, Gustáv Husák, uviedol v *Správe o situácii na Slovensku*, že v Slovenskej republike prevládal vo všeobecnosti názor, že „samostatné Slovensko je hospodársky sebestačné v zmysle existenčnom, že môže lepšie hospodársky existovať bez pražských centrál

¹¹¹ SNA Bratislava, f. Slovenská liga v Amerike, šk. č. 8. *Prehlásenie XXV. kongresu Slovenskej ligy v Amerike dňa 29. 10. 1943*, William Penn Hotel, Pittsburgh (Pa). Za výbor Slovenskej ligy Msgr. Štefan Kočiš a Jozef Hušek. Až po nastolení politickej moci KSČ v roku 1948 si Slovenská liga v Amerike osobovala právo vystupovať v zahraničí v mene slovenského národa.

¹¹² ČULEN, Konštantín. Stanovisko amerických Slovákov. Na okraj 25. kongresu Slovenskej ligy v Amerike. In *Náš národ*, 2, február 1944, č. 2, s. 102

¹¹³ TAMTIEŽ, s. 105

a kurately a že je politický podvod, že Čechy na Slovensko za ČSR doplácali. ... Za slovenského štátu boli tu všetky formálne atribúty samostatného národa, samostatného štátu: jazyk, územie, ústavní činitelia, armáda, diplomacia, mena atď.¹¹⁴ V období prvej Slovenskej republiky došlo v nebyvalému rozvoji hospodárstva, kultúry, vedy, školstva, čo viedlo k upevneniu slovenského národného povedomia. Slovenský národ sa v podmienkach štátnej samostatnosti prvýkrát vo svojej histórii dokonštituoval z etnického na politický národ.

Msgr. Dubosh sa usiloval vo vedení Slovenskej ligy zmieriňovať rozpory týkajúce sa najmä slovenskej otázky a obnovenia Česko-Slovenskej republiky. Všetci sa však svorne zhodovali v odmietaní etnického čechoslovakizmu, fiktívneho československého národa. Keď pracovníci Office of War Information sa usilovali diktátorskými metódami donútiť vedenie Ligy, aby podporovalo Beneša s tým, že americká vláda oficiálne uznávala československú exilovú vládu a jedným z vojnových cieľov je obnovenie Č-SR, odmietli to urobiť. Vedenie Ligy poukazovalo na to, že to je výlučne vnútorná vec slovenského národa. Úspešne sa pritom odvolávali na *Atlantickú chartu* a obhajovali národnú svojbytnosť Slovákov a medzinárodne garantované právo národov na vlastné sebaurčenie, vrátane práva na vytvorenie vlastného štátu. Office of War Information vo svojej bezmocnosti nakoniec kapituloval, ale jeho zamestnanci kde mohli, tam škodili Slovenskej lige. Nemohol však zabrániť a ani zakázať Slovenskej lige prezentáciu uvedeníh stanovísk. Nezhody a napätie vo vzťahoch medzi vedením Slovenskej ligy a Office of War Information pretrvávali počas celého obdobia vojny a svoj kulminačný bod dosiahli na prelome rokov 1944 – 1945.

Z á p a s o S l o v e n s k o

Priblíženie sa Červenej armády k hraniciam Slovenskej republiky zaktivizovalo aj Slovenskú ligu v Amerike. Značné znepokojenie a veľa nezodpovedaných otázok vyvolávali medzi americkými Slovákami závery teheránskej konferencie (28. 11. – 1. 12. 1943) a najmä uzavretie *Zmluvy o priateľstve a povojnovej spolupráci medzi ČSR a ZSSR* podpísanej v Moskve 12. decembra 1943 V. M. Molotovom a Z. Fierlingerom za prítomnosti J. V. Stalina a E. Beneša. Predseda prezídia Najvyššieho sovietu ZSSR, Michail I. Kalinin, označil zmluvu za dôležitý medzník v rozvoji sovietsko-československého priateľstva, ktorá má s perspektívou krajších

¹¹⁴ NA (A ÚML ÚV KSČ) Praha, f. 115, a. j. 118. *O situácii na Slovensku*. Správa G. Husáka pre Zahraničné byro KSČ v Moskve, 5. 2. 1945

zajtrajškov „po dlhá léta sloužiti veliké budoucnosti našich národů.“¹¹⁵ Podľa Beneša „tato smlouva je jedním z článků budoucího zřízení, které bude blahodárné pro nás i všechny naše spojence a pomůže upevnit mír v Evropě. ... bude pevnou zárukou pro Československo, jeho lepší budoucnost a jeho úzké politické, vojenské, hospodářské i kulturní spolupráce s bratskými národy Sovětského svazu.“¹¹⁶ Vo svojom rozhlasovom prejave z Moskvy, 21. decembra 1943, Beneš ubezpečoval poslucháčov, že „Sovětský svaz plně respektuje neodvislost menších národů a států, že si přeje silného Československa, silného Polska, silné Jugoslávie a ovšem i samostatného Rakouska, Rumunska, Bulharska, Maďarska i Finska.“¹¹⁷ V Benešovom výpočte štátov je načrtnutá budúca sovietska sféra vplyvu vytvorená po samite Veľkej trojky v Teheráne. Americké veľmocenské záujmy vo svete dostali na teheránskom samite prednosť pred deklarovanou slobodou a demokraciou národov východnej Európy. Nikto sa Poliakov, Slovákov, Čechov, Maďarov, Rumunov, Chorvátov, Slovincov či Bulharov nepýtal, či súhlasia, aby nemecká supremácia bola po skončení vojny nahradená sovietskou hegemoniou.

Beneš sa s obľubou prezentoval ako vizionár, ktorý vždy vopred vedel, ako sa vyvinie medzinárodná situácia, ktorý štát koho a kedy vojensky napadne, v ktorom roku sa skončí vojnový konflikt a kto bude víťazom a podobne (tieto jeho nadprirodzené schopnosti však strácali účinok, keď išlo o vnútornú a zahraničnú politiku Česko-Slovenska, ktorá v rokoch 1938 – 1939 fatálne zlyhala). Pri vyznamenávaní česko-slovenských vojakov počas svojho moskovského pobytu Beneš suverénne vyhlásil: „Nikdy jsem nepochyboval, že před koncem této nové války budeme zde v Rusku bojovat, poněvadž jsem si byl jist, že Sovětský svaz nakonec bude musit proti světové reakci zase zachraňovat svým válečným úsilím své revoluční vítězství z minulé války, a my že půjdeme s ním. ... Proto naše spojení a spolupráce se Sovětským svazem zde je věc tak samozřejmá a proto naše přátelství s ním zůstane po této válce pevným, nezdolným, nezničitelným.“¹¹⁸ Jeden z tvorcov Benešovej východnej politiky, minister v exilovej vláde Hubert Ripka, vyzdvihoval „velké štěstí“, aké postretlo českú politiku, že „představitelé našeho národa brzo postřehli správně význam a smysl velké ruské revoluce z roku 1917 a že naše demokracie našla pozitivní poměr k novému sověť-

¹¹⁵ *Dokumenty sovětsko-československého přátelství*. Praha: Svoboda 1945, s. 21

¹¹⁶ TAMTIEŽ, s. 22

¹¹⁷ TAMTIEŽ, s. 31

¹¹⁸ *Dokumenty sovětsko-československého přátelství*. Praha: Svoboda 1945, s. 53

skému režimu.¹¹⁹ Ako verní spojenci Moskvy teraz opodstatnene očakávali zaslúženú odmenu. Pri naplňaní svojich šovinistických plánov sa po uzavretí zmluvy s Moskvou mohli plne spoliehať na podporu svojho veľkého spojenca.

Benešova exilová vláda, v spolupráci s českými komunistami, vystupovala na medzinárodnej scéne ako spoľahlivý obhajca sovietskej politiky. Podľa moskovského vyslanca, Zdeněka Fierlingera, „v sovietskej demokracii, krácející mílovými kroky vpřed, vidí náš lid neobyčejnou vzpruhu a záruku budoucího pokroku. Je málo národů, které by byly lépe připraveny k tvořivé a harmonické vzájemné spolupráci jako Češi a Slováci se strany jedné, a SSSR se strany druhé.“¹²⁰ Beneš i Fierlinger otvorene priznávali, že obnovenie Československa je vedľajším produktom sovietskej zahraničnej politiky pri povojnovom usporiadaní svojej sféry vplyvu. Ako uvádza Fierlinger, dôsledky vojnového konfliktu sa najviac dotknú strednej Európy, „která v kulturním a politickém ohledu byla dosud považována za součást západního světa, sdílela s ním veškeré jeho krize, ale ve skutečnosti byla ponechána sobě samé. ... Jakkoliv je to pro nás bolestné, musíme zcela objektivně a bez zbytečné trpkosti si uvědomiti, že i v průběhu této války západní svět neměl a snad nemohl míti onoho bezprostředního záujmu na nás a na obnovení naší samostatnosti, jak bychom si to bývali přáli.“¹²¹ Podľa ministra zahraničných vecí V. M. Molotova boli sovietsko-československou zmluvou „položené základy pre spoluprácu veľkých i malých demokratických krajín.“¹²² V sovietskej sfére vplyvu sa sovietsko-československá zmluva stala vzorovou zmluvou pri nastoľovaní budúcich ľudovodemokratických režimov. Z Československa sa stal vzorový štát (Musterstaat) soviétizácie v strednej a juhovýchodnej Európy. Podľa Huberta Ripku uzavretá zmluva umožňuje českému národu opätovne plniť jeho historickú svetodejinnú misiu, „aby mohl být jedním z nejužitečnejších a nejvýkonnějších stavitelů nového světového řádu. ... sovětská politika plně chápe zvlášť významné postavení, které má Československo v Evropě.“¹²³ Čechoslovác-

¹¹⁹ RIPKA, Hubert. *Československo-sovětská smlouva*. Londýn: Čechoslovák 1943 (?), s. 14

¹²⁰ *Smlouva mezi Československem a Sovětským svazem o přátelství, vzájemné pomoci a poválečné spolupráci a některé projevy o této smouvě*. Praha: Ministerstvo informací 1945, s. 26

¹²¹ TAMTIEŽ, s. 22 – 25

¹²² MOLOTOV, Viačeslav, M. *Referát na X. zasadání Nejvyššího sovietu ZSSR, 1. 2. 1944*. Moskva: Vydavatel'stvo cudzozazyčnej literatury 1944, s. 13

¹²³ RIPKA, Hubert. *Československo-sovětská smlouva*. Londýn: Čechoslovák 1943 (?), s. 14 – 19

ky exil, na čele s Benešom, sa stal architektom nového žalára národov, aký v povojnovej Európe predstavovala sústava takzvaných ľudovodemokratických štátov.

Postavenie obnoveného Československa, ako politického satelita Moskvy, bolo zastierané víziou mostu medzi Východom a Západom. Pričom Benešova východná politika už v exile vychádzala podľa Huberta Ripku zo princípu, že ZSSR sa stane „základním pilířem“ bezpečnosti ľudovodemokratickej ČSR: „Stability a bezpečnosti v Evropě nelze dosáhnouti bez aktivní účasti silného Ruska ... můžeme nyní sladit vztahy mezi menšími národy střední a jihovýchodní Evropy jen s ohledem na skutečnost, že se Sovětské Rusko konečně stalo velmocí, jež má aktivní zájem na mezinárodní spolupráci.“¹²⁴ Ako v tejto súvislosti zdôraznil „všechny tyto úvahy vycházejí ze syntetické politické koncepce T. G. Masaryka, která zůstává bezpečným majákem československé politiky.“¹²⁵ Povedané slovami národného socialistu, Františka Klátla „z Masaryka vycházejíce, budeme se pokoušeti o plné uplatnění jeho politického realismu, o jeho demokracii a socialismus československé ražby, o jeho nacionalismus, smysl pro sociální pospolitost, usmíření a vyrovnání uvnitř národa a o jeho humanitní ideály. ... aby dějinný proces – jsoucnost národa československého – byl v duchu politických a duchovních tradic naplněn a dovršen, má-li stát překonati všechna protiventstva a udržeti se bezpečně ve svém exponovaném určení.“¹²⁶

Spojencami naoktrojované rozdelenie Európy na veľmocenské sféry vplyvu a sovielizácia východnej Európy stali sa predmetom početných úvah aj v americkej tlači. Americkí Slováci si uvedomovali, že obnovené Československo, na čele s Edvardom Benešom, nebude suverénnym a demokratickým štátom a vo svojej vnútornej a zahraničnej politike bude plne podriadené Moskve. To bola cena, ktorú boli Slováci a Česi nútení zaplatiť za Benešovu východnú politiku. Americkí Slováci boli nútení zohľadňovať vo svojich návrhoch na povojnové riešenie slovenskej otázky meniace sa geopolitické súvislosti, keď nemeckú hegemoniu v strednej Európe začala nahrádzať hegemonia sovietska. Jedným z pokusov Moskvy na vývoz komunistickej revolúcie stala sa aj opätovná myšlienka na vytvorenie vojensko-politickej aliancie slovanských národov (štátov) pod vedením ZSSR (pred rokom 1917 pod vedením cárskeho Ruska). V októbri 1941 bol za týmto cieľom založený v Moskve Vseslovanský výbor na čele s gen. por.

¹²⁴ RIPKA, Hubert. *Československo v nové Evropě*. Londýn 1945, s. 33 a s. 40

¹²⁵ TAMTIEŽ, s. 4

¹²⁶ *Po moskovské cestě*. Londýn: Most 1944, s. 4

Alexandrom S. Gundorovom, hlásajúci ideológiu „neoslovanstva“ – politický panslavizmus hlásajúci mystickú vyvolenosť slovanských národov. Bola to svojim spôsobom obdoba pangermanizmu reprezentovaného nacizmom. Všeslovanský výbor si začal vytvárať svoje expozitúry v rôznych štátoch sveta¹²⁷ a úspešne prenikal aj na americkú pôdu (ÚV KSSZ až začiatkom 60. rokov rozpustil Slovanský výbor).

Na politické aktivity Moskvy zjednotiť pod svojim vedením slovenské štáty reagovali aj americkí Slováci. Podľa názoru Msgr. Dubosha: „Teraz Rusko ide všemožne dopredu s úmyslom spojiť všetkých Slovanov do Sovietsu, kde asi budú mať autonómiu, dľa sľubov daných. Veľmi sa obávam budúceho osudu Slovákov. Mne sa pozdáva, že Rusko bude – a nielenže bude – ale už pracuje na uskutočnenie panslavianskej myšlienky. ... Som toho náhľadu, že Slováci dostanú autonómiu, ale v lone Sovietsov.“¹²⁸ Idea slovanskej vzájomnosti, ako kultúrno-politický fenomén, bola dlhodobo živá aj na americkej pôde. Priaznivcov mala aj medzi americkými Slovákami počnúc rôznymi idealistami a končiac politickými extrémistami. Slovanofilstvo, vrátane rusofilstva, malo hlboké korene v slovenskej spoločnosti a hlásili sa k nemu aj niektorí vedúci predstavitelia Slovenskej ligy. Moskva dala tzv. neoslovanstvu nový politický a ideologický obsah. Všeobecná obava z bolševizmu vyvolávala veľké otázky, a to nielen medzi americkými Slovákami. To bol aj dôvod, prečo Msgr. Dubosh navrhol, aby sa začalo urýchlene pracovať na uzavretí konkordátu medzi Vatikánom a Moskvou¹²⁹ v snahe zabezpečiť aspoň elementárne garancie pre katolícku cirkev na územiach, ktoré sa dostanú pod kontrolu Moskvy. Po priblížení sa Červenej armády k hraniciam Slovenskej republiky vystúpila do popredia aj otázka budúcnosti Slovenskej republiky. Nechýbali pritom ani rôzne úvahy o pripojení Slovenskej republiky k ZSSR pod firmou všeslovanskej jednoty. Rôzne varianty „slovanskej jednoty“ nachádzali strednej Európe, respektíve na Balkáne živnú pôdu nielen vo Všeslovanskom výbore, ale aj medzi ľavicovými liberálmi v USA ospevujúcimi Stalina (Uncle Joe) a sovietsky model socializmu.

¹²⁷ Blížšie BOBÁK, Ján. Antifašistický front Slovanov v Maďarsku (1945 – 1947). In *Slováci v zahraničí*, 10. Martin: MS 1984; BOBÁK, Ján. Zväz Slovanov v Maďarsku (1947 – 1948) a vznik Demokratického zväzu Slovákov. In *Slováci v zahraničí*, 12. Martin: MS 1987

¹²⁸ SNA Bratislava, f. Slovenská liga v Amerike, šk. č. 6. List F. J. Dubosha, Lakewood 15. 2. 1944, adresovaný J. A. Kocúrovi

¹²⁹ SNA Bratislava, f. Slovenská liga v Amerike, šk. č. 6. List F. J. Dubosha, Lakewood 15. 2. 1944, adresovaný J. A. Kocúrovi

Začiatkom marca 1944 došlo k doplneniu členov výkonného výboru Slovenskej ligy, keď namiesto zosnulého, bývalého predsedu Slovenskej ligy Ivana Bieleka (zomrel v roku 1942), bol za člena zvolený mladý právnik Peter Jurčák, ktorý predtým vykonával funkciu poradcu predsedu Msgr. Dubosha. Správca Informačnej kancelárie Slovenskej ligy, Jozef G. Pruša, navrhol 17. marca 1944 Msgr. Františkovi J. Duboshovi, aby vzhľadom na dramatický vývoj situácie na východnom fronte sa Slovenská liga politicky zaktivizovala. Upozorňoval, že Beneš vyzýva Slovákov, aby sa zapojili do odbojového hnutia a vyslovil obavy, aby nezneužil slovenské protinemecké hnutie vo svoj prospech. Navrhoval osloviť novinárov, zintenzívniť a zefektívniť propagačnú činnosť Slovenskej ligy: „Washingtonské úrady by mali byť stále navštevované. Ísť a žiadať zaručenie samosprávy pre náš ľud. Lebo po vojne Stalin s Benešom budú pánmi nad Slovenskom. Teraz treba sa ich zastat'. Čas uchodí“.¹³⁰ Podstatou Prušovej iniciatívy bol návrh, aby predstavitelia amerických Slovákov vystúpili v zahraničnom rozhlasovom vysielaní Office of War Information a priamo oslovili slovenský národ a predstaviteľov Slovenskej republiky. Msgr. Dubosh súhlasil s týmto návrhom. Slovenská liga pripravila písomný apel a v júli 1944 ho zaslala riaditeľovi Office of War Information, Elmerovi Davisovi, ktorý iniciatívu Slovenskej ligy ignoroval.

Na neustále naliehanie J. G. Prušu sa nakoniec vedenie Slovenskej ligy rozhodlo, že vyzve prostredníctvom zahraničného rozhlasového vysielania vo Washingtone predstaviteľov Slovenskej republiky, aby vystúpili proti Nemecku a prešli na stranu Spojencov. Msgr. Dubosh v spolupráci so svojim osobným tajomníkom Petrom Jurčákom skoncipoval text vyhlásenia, ktoré chcel predniesť v zahraničnom rozhlasovom vysielaní vo Washingtone. Apeloval v ňom na slovenský národ, aby pomohol Spojencom zvíťaziť nad Nemeckom. Vyzýval slovenských vojakov, ktorí proti svojej vôli bojujú na strane Nemecka, aby prešli na stranu spojeneckých armád, ktoré prichádzajú nielen oslobodiť slovenský národ, ale prinášajú mu aj slobodu v duchu *Atlantickej charty* garantujúcej všetkým národom právo na vlastný štát. V závere vyzval slovenský národ, aby sa správal tak, že keď skončí vojnový konflikt, aby celý svet uznal, že aj slovenský národ si zaslúži slobodu.¹³¹ Pozvanie predsedu Slovenskej ligy do zahraničného vysielania Office of War Information bolo zákernou pascou, ktorú mu nachystali v spo-

¹³⁰ SNA Bratislava, f. Slovenská liga v Amerike, šk. č. 10. List J. G. Prušu, Passaic (N. Y.) 17. 3. 1944, adresovaný F. J. Duboshovi

¹³¹ ČULEN, Konštantín. *V zajatí falošných legend*. Zv. I. New York 1961, s. 64 – 65, (samizdatové vydanie)

lupráci s Československou informačnou kanceláriou (Ján Papánek). Šéfom Foreign Language Press and Radio Office of War Information vo Washingtone bol Achilles N. Sakell, ktorý spočiatku prejavoval voči delegácii Slovenskej ligy mimoriadne veľkú ústretovosť. Ochotne súhlasil, aby Msgr. Dubosh oslovil prostredníctvom rozhlasu Slovensko. Postavil si však podmienku – bezpodmienečne trval na tom, že Msgr. Dubosh musí vyhlásiť prezidenta Tisu za zradcu a kolaboranta. Msgr. Dubosh striktne odmietol Sakellov návrh s tým, že „nie je kompetentný dať takéto vyhlásenie, to je vec národa. Aj G. Washington bol podľa Angličanov zradcom, ale podľa Američanov bol hrdina”.¹³² Podľa Msgr. Dubosha všetko stálo na rozhodnutí istej dámy, hlásiacej sa ku komunizmu, ktorá určovala kto vystúpi v zahraničného vysielaní a čo prednesie. Išlo zrejme o Sáru Krotkovovú (Sara Krotkov), agentku NKVD (krycie mená Zhanna, Jeanne), ktorá mala na starosti zahraničnú propagandu. Office of War Information bola vo veľkej miere infiltrovaná ľavicovými liberálmi, komunistami, prívržencami ZSSR, ako aj agentmi NKVD a GRU, ktorí boli z veľkej časti židovského pôvodu.¹³³ Československá informačná kancelária vo Washingtone získala v Office of War Information veľmi silného spojenca. Vedeniu Office of War Information vôbec nešlo o to, či Slovenská republika a Slováci vystúpia proti Nemecku a postavia sa na stranu Spojencov. Skôr v tom videli zbytočné komplikácie, vzhľadom na uzavretú zmluvu medzi Benešom a Stalinom. Office of War Information pripravilo predstaviteľom Slovenskej ligy zákerný podraz so zámerom rozbiť jej vedenie a skompromitovať Ligu v očiach americkej verejnosti. Slovenská liga bola totiž na americkej pôde vážnym protivníkom pre ľavicových liberálov a komunistov podporujúcich sovietskú východnú Európu.

V snahe pomôcť Slovenskej republike zvolal Msgr. Dubosh, prostredníctvom Združenia slovenských katolíkov, ktoré bolo jednou z pridružených organizácií Slovenskej ligy, na 4. mája 1944 poradu predstaviteľov slovenských spolkov do New Yorku. Jednou z ústredných tém bolo postavenie Slovenska v povojnovej Európe a otázka slovenskej štátnosti. V predvečer konania porady Msgr. Dubosh napísal: „Povedá sa, že oslobodenie

¹³² SNA Bratislava, f. Slovenská liga v Amerike, šk. č. 8. DUBOSH, F. J. Slovenská liga počas vojny. In *Zlaté jubileum a XXXV. Kongres Slovenskej ligy v Amerike 1907 – 1957*. Middletown : Jednota Press 1957, s. 14

¹³³ Bližšie HAYNES, John E. – KLEHR, Harvey. *Venona. Decoding Soviet Espionage in America*. New Haven – London: Yale University Press, 2000; RÖMERSTEIN, Herbert – BREINDEL, Eric. *The Venona Secrets. Exposing Soviet Espionage and America's Traitors*. Washington: Regnery History, 2001

Česko-Slovenska je blízko, ale otázka je, či Slováci budú oslobodení. ... Myslím, že chceme mať skutočnú slobodu pre náš národ slovenský. Chceme zaistiť mu právo prehovoriť za seba. Nežiadame, aby sa s nimi jednalo, akoby nemal žiadnych práv ľudských, nežiadame, aby zaňho hovorili mužovia, ktorí predtým nepovažovali ho za slovenský. My tuná máme isté povinnosti oproti národu slovenskému, ktoré musia byť vybavené teraz [podčiarknuté v texte, pozn. J. B.]. Čakať do neistej budúcnosti sa nedá. Musíme byť ochotní žertvovať čas i peniaze“.¹³⁴

Slovenská liga a Slovenské národné povstanie

Úspechy Červenej armády v lete 1944, vylodenie sa spojeneckých vojsk v Normandii, oslobodenie Ríma a Paríža, povstanie vo Varšave, prechod Rumunska a Bulharska na stranu Spojencov a najmä slovenské povstanie, vyvolali veľké nadšenie medzi americkými Slovákmi. Konečne mohli vyraziť čechoslovakistom z rúk ich hlavnú zbraň – tendenčné obviňovanie slovenského národa z kolaborácie s Nemeckom. Prvé informácie o povstaní čerpali najmä z amerických oficiálnych zdrojov, tlače či z prostredia slovenskej politickej emigrácie, ktoré však boli neúplné, skreslené a často i rozporuplné. Na základe týchto správ žiadal bývalý predseda Slovenskej ligy a člen jej výkonného výboru, Jozef Hušek, aby vedenie Slovenskej ligy podporilo povstalcov. Zároveň kritizoval prezidenta Jozefa Tisa, že nešiel do Banskej Bystrice a nepripojil sa k povstaleckej armáde.¹³⁵ Hneď po vypuknutí povstania poslal Štefan Osuský z Londýna telegram, v ktorom informoval Slovenskú ligu, že na čele povstania stojí Slovenská národná rada, ktorá sa nestotožňuje s Benešom v otázke takzvaného československého národa: „Slovenská národná rada, ktorá vedie na Slovensku povstanie proti Nemcom, jednomyselne odmieta vládne prehlásenie česko-slovenskej londýnskej vlády zo dňa 30. júna 1943 ohľadne Slovenska, dodávajúc, že politici, ktorí toto prehlásenie obhajujú, sú Slovákom neprijateľní.“¹³⁶ Osuského telegram vyvolal veľké nadšenie vo vedení Slovenskej ligy, ktoré za pôvodcu všetkého zla medzi Slovákmi a Čechmi považovalo kontroverzného Edvarda Beneša.

V komentári tlačového orgánu Slovenskej ligy, *Slovak Record*, k Osuského telegramu sa píše: „Slovenská národná rada teda prijíma slovenskú samosprávu a slovenskú národnú osobitosť v ČSR.“ To znamená takú spo-

¹³⁴ SNA Bratislava, f. Slovenská liga v Amerike, šk. č. 10

¹³⁵ SNA Bratislava, f. Slovenská liga v Amerike, šk. č. 7

¹³⁶ Slovenská národná rada nesúhlasí s plánmi londýnskej čsl. vlády. In *Slovak Record* (USA), 2, október 1944, č. 8

ločnú republiku Slovákov, Čechov a Karpatorusov, v ktorej si bude každý národ sám spravovať svoje veci: „Táto vec mala by byť aj pre amerických Slovákov pokynom k tomu, aby sa už konečne zišli a vymietli kde – aké propagandistické plevy“. ¹³⁷ Šéfredaktorom časopisu bol Jozef G. Pruša. Podpredseda Ligy, Pavol Jamriška, plný eufórie, nasledovným spôsobom okomentoval udalosti na Slovensku: „Pravda, tá armáda politických tulákov v Londýne [Beneš a exilová vláda] hrozne žiarli na slovenských junákov. Páni v pohodlných foteloch trú si brušká a blúznia do sveta, že je to ich zásluhou, že je to ich československá armáda. ... No, Slováci nechceli sa spoliehať na žiadnu armádu, Slováci mali a majú už dávno svoju armádu a bude to len slovenská armáda, s ktorej veliteľmi budú hovoriť či už ruskí, americkí, anglickí veliteľia. Páni v Londýne môžu si svoje plány o Slovensku zarámovat“. ¹³⁸ Na slovenské povstanie sa Jamriška díval najmä cez prizmu polemík vedených s Benešom a čechoslováckou propagandou z Washingtonu. Na adresu povstaleckej SNR napísal: „Na bojujúcom Slovensku dnes vydáva proklamácie Slovenská národná rada. Dľa ostatných správ táto rada neuznáva ani Beneša, ani Tisa. Nezáleží na tom, kto ju ustanovil. Hlavná vec je, že Slováci sami hovoria za Slovensko. Ani na tom nezáleží, aké Slovensko idú stvoriť, či spojené s Čechmi alebo s Ruskom. To je výlučne ich vec“. ¹³⁹ Na základe iniciatívy Jozefa Hušeka Slovenská liga v prvých dňoch povstania oficiálne akceptovala povstaleckú Slovenskú národnú radu. Avšak, na rozdiel od Jamrišku, Prušu a ďalších členov vedenia Slovenskej ligy, bol Hušek za svoje postoje k povstaniu a k povstaleckej SNR čoskoro ostro kritizovaný. ¹⁴⁰ Rozhodujúcu úlohu v tom zohrali predovšetkým osobné spory člena výkonného výboru Slovenskej ligy, Jozefa Hušeka, s niektorými členmi jej vedenia.

V rozpore s názormi vedenia Slovenskej ligy, že slovenské povstanie nie je súčasťou Benešovho hnutia za obnovenie ČSR boli prvé oficiálne vyhlásenia povstaleckej SNR, ako aj vyhlásenia exilovej vlády v Londýne. Edvard Beneš v rozhlasovej výzve, ktorú začal oslovením „občané českoslovenští!“ vyzdvihol predovšetkým skutočnosť, že povstalcovia vraj bojujú za

¹³⁷ TAMTIEŽ

¹³⁸ JAMRIŠKA, Pavol. Čo bude s nami? In *Slovak Record* (USA), 2, október 1944, č. 8

¹³⁹ TAMTIEŽ

¹⁴⁰ Predseda SNR v Londýne, Peter Prídavok, vyčítal Slovenskej lige, že uznala „benešovskú administráciu na Slovensku“ (povstaleckú SNR): „Ako mohla Liga takýto krok urobiť predtým, než by sa bola presvedčila o skutočných pomeroch na Slovensku?“ (SNA Bratislava, f. Slovenská liga v Amerike, šk. č. 10. List P. Prídavka, Londýn 4. 6. 1945, adresovaný F. J. Duboshovi, Lakewood, Oh.)

obnovenie Masarykovej republiky. Podľa týchto tendenčných tvrdení slovenskí vojaci a partizáni vraj svojou krvou odčínajú „všetko to, čo sa stalo v r. 1938 a 1939“. Z pohľadu londýnskych čechoslovakistov povstanci odčínajú „zradu“ Slovákov, že „rozbili“ tzv. československý národ a nanútenú unitárnu ČSR, vydobyli si autonómiu a štátnu samostatnosť Slovenskej republiky. V reakcii na slovenské povstanie si Beneš neodpustil svoje tradičné vyhrážky adresované Slovákom: „Ríkame to bez vášne, ale s plným vedomím zodpovednosti a s najväčším rozhodnutím proviesť odplatu a očistu do opravdového a neúprosneho konce. Dávame své slovo, že nič, čo by sa stalo proti nám v konečnom období války, nezůstane neodčinené.“¹⁴¹ Pomstychtivého Beneša, domáhajúceho sa krvavej odplaty, neobmäkčil ani telegram Slovenskej národnej rady, ktorý mu poslala 5. septembra 1944 zo svojho ustanovujúceho zhromaždenia. SNR v ňom uisťovala Beneša o svojej oddanosti voči nemu.¹⁴² Na spôsobe akým bolo povstanie „vyhlásené“ sa odráža zápas o jeho ovládnutie a stanovenie programových cieľov. Prioritnou úlohou sovietskych partizánskych veliteľov riadených Ukrajinským štábom partizánskeho hnutia v Kyjeve bolo rozpútanie partizánskej vojny pod svojim vplyvom a velením. Išlo o príslušníkov NKVD vysadených na území Slovenska v lete 1944. Na základe rozkazov Ukrajinského štábu partizánskeho hnutia sa po 20. auguste 1944 necítili už nikým viazaní a rozpúťali teror smerujúci k občianskej vojne. V ich ponímaní malo povstanie prioritne sovietsky charakter, ktorý mal definitívne umocniť príchod Červenej armády. To bolo aj hlavným dôvodom, prečo Zahraničné byro KSČ v Moskve, na čele s Klementom Gottwaldom, kladlo dôraz na rozpútanie partizánskej vojny.¹⁴³ Podľa predstáv Moskvy hlavnou ozbrojenou silou národného povstania v sovietskej sfére vplyvu mali byť partizáni vedení komunistami a ich prívržencami.

Ústredný národný výbor, vedený Vavrom Šrobárom, ktorý vyhlásil „povstanie“, bol priamo napojený na Beneša a exilovú vládu. Presadzoval Benešovu koncepciu obnovy Masarykovej ČSR. Šrobárovcí, pre odpor komunistov, neboli zastúpení v ilegálnej SNR, ktorú tvorili komunisti a bývalí agráристи. Bolo to však účelové spojenectvo. Slovenskí komunisti na čele s K. Šmidkem rozohrávali poza chrbát agráristov (J. Ursíny, J. Lettrich)

¹⁴¹ Národní povstání. (Rozhlasová výzva presidenta Republiky Dr. Edvarda Beneše.) In *Nové časy* (Londýn) 1944, č. 1 – 2

¹⁴² *Bojující Československo 1938 – 1945*. Praha – Košice: Vladimír Žikeš 1945, s. 149

¹⁴³ GOTTWALD, Klement. O nutnosti aktivisace boje na domácí frontě. In *Československé listy* (Moskva), 2, 15. 1. 1944, č. 1

svoje vlastné politické hry (Čatlošova moskovská misia). Rovnako neko-
 rektne sa voči komunistom správali agrárci (J. Ursíny), ktorí takisto poza
 ich chrbát rozohrávali svoje vlastné politické hry so šrobárovcami a Bene-
 šom. Nepanovala medzi nimi dôvera. Exilovú londýnsku vládu pravidelne
 informovali o vývoji situácie v Slovenskej republike „až konečne prichádza
 svolenie [z Londýna] začať s vojenskými akciami dňa 29. augusta 1944.“¹⁴⁴
 Čechoslováci, na čele s Vavrom Šrobárom, využili totálny zmätok a chaos
 vyvolaný partizánskymi akciami pre svoje politické ciele. Deštrukčne za-
 siahli do príprav povstania slovenskej armády, organizovaných gen. Čat-
 lošom a gen. Malárom, so zámerom zmocniť sa jeho politického vede-
 nia a dať povstaniu čechoslovakistický náter. „Mirko Vesel viedol zápas
 o presadenie svojej koncepcie príprav vojenského vystúpenia [podč. J. B.]
 s urputnou tvrdošijnosťou, v presvedčení nezvratnosti svojej pravdy. ... Vo-
 jenský odboj zo dňa 29. augusta 1944 a jeho vyhlásenie dňa 30. augusta
 1944 bolo vykonané bez vedomia, a tým menej bez pričinenia alebo na žia-
 dosť či príkaz nejakej politickej skupiny alebo politického revolučného ve-
 denia, ale z vlastnej vôle a rozhodnutia.“¹⁴⁵ Kvôli historickej pravde, ktorá
 sa doposiaľ zahmlieva, je totiž potrebné povedať, že v Banskej Bystrici ne-
 vyhlásila povstanie ilegálna Slovenská národná rada, ale Ústredný národný
 výbor. Šrobárovcí využili chaos, aký svojimi deštrukčnými akciami vyvolali
 na strednom Slovensku partizánske skupiny vedené sovietskymi veliteľmi,
 ktoré objektívne sabotovali prípravu slovenskej armády na protinemecké
 vystúpenie. V reakcii na prejav gen. Čatloša v bratislavskom rozhlase ako
 prvý vyzval moskovský rozhlas už 30. augusta 1944 o 00,15 h (moskovské-
 ho času) slovenský národ, aby sa jednotne postavil na odpor proti nastu-
 pujúcim nemeckým vojskám: „Slovenský lid očekává, že slovenská armáda
 bude v tomto boji stát věrně po jeho boku, že slovenští vojáci a důstojní-
 ci směle, neohroženě a jednotně se postaví do ozbrojeného boje proti hit-
 lerovským bandám.“ Výzva bola adresovaná „celému slovenskému národu“,
 aby „pod vedením svých národných výborů“ povstal do boja proti nemeckej
 armáde.¹⁴⁶ Vyhlásenie „povstania“ Ústredným národným výborom umož-
 nili dva hlavné faktory:

1. zásah nemeckých vojsk na Slovensku zámerne vyprovokovaný so-
 vietskymi partizánskymi skupinkami podliehajúcimi veleniu Ukrajinského

¹⁴⁴ SNA Bratislava, f. S, šk. č. 44. Spomienky Jozefa Marka

¹⁴⁵ TAKÁČ, Ladislav. *V krutom storočí*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška 2003, s. 85 – 86

¹⁴⁶ SNA (A ÚML ÚVKSS) Bratislava, Zbierka Rozhlasové dokumenty, a. j. 51

štábu partizánskeho hnutia, ktoré na Slovensku neuznávali a nerešpektovali žiadnu autoritu;

2. intrigy Edvarda Beneša, ministra obrany v exilovej vláde gen. Sergēja Ingra a na Slovensku pôsobiaceho spravodajského dôstojníka exilového ministerstva národnej obrany, kpt. Jaroslava Krátkého, s cieľom zmariť misiu gen. Ferdinanda Čatloša v Moskve a zabrániť prechodu slovenskej armády na stranu spojeneckých armád.¹⁴⁷

Povstaleckej akcie sa v dňoch 29. – 31. augusta 1944 zmocnil Ústredný národný výbor na čele s Vavrom Šrobárom. Politickým cieľom šrobárovcov bolo vtlačiť slovenskému povstaniu čechoslovácku pečať a eliminovať akékoľvek snahy na prechod Slovenskej republiky a slovenskej armády na stranu Spojencov. Napriek tomu, že 30. augusta 1944 sa nachádzali v Banskej Bystrici aj dvaja členovia ilegálnej SNR (Ján Ursíny a Jozef Styk), obaja oportunisticky prebehli do Šrobárovho tábora a nevystupovali v mene ilegálnej SNR. Člen ilegálnej SNR, Jozef Styk¹⁴⁸, dokonca prečítal v povstaleckom rozhlase *Proklamáciu predsedníctva Ústredného národného výboru*, pričom sa ani len slovom nezmienil o Slovenskej národnej rade. Proklamáciu podpísali Vavro Šrobár, pplk. Mirko Vesel, pplk. Miloš Marko, mjr. Milan Vesel a Ludvík Nábělek (po roku 1945 sa začal v Demokratickej strane pestovať okolo nich kult mužov 29. augusta, ako reakcia na snahy KSS privlastniť si povstanie). Pplk. Mirko Vesel prečítal proklamáciu takzvaného „vojenského revolučného vedenia“, s ktorou údajne vyjadril súhlas aj pplk. Ján Golian, a to aj napriek tomu, že podliehal ilegálnej Slovenskej národnej rade. Pplk. Vesel „v zastúpení veliteľa slovenského vojska ako časti československej brannej moci, generála Viesta“¹⁴⁹ vyzval prostredníctvom Slobodného slovenského vysielača vojakov slovenskej armády na odpor proti prichádzajúcej nemeckej armáde. Vo výzve ministra exilovej vlády, gen. S. Ingra, ako aj vo vyhlásení exilovej londýnskej vlády, prednesené 30. augusta 1944 v česko-slovenskom vysielaní BBC, sa zdôrazňoval predovšetkým „československý“ charakter ozbrojeného vystúpenia. Vo výzvach sa neuvádza Slovenská národná rada ako ústredný politický orgán povstania. Rovnako rozporuplná bola aj komunistická propaganda v Londýne, ktorá stotožňovala Ústredný národný výbor so SNR. Podľa Ludwiga

¹⁴⁷ Bližšie BOBÁK, Ján. Moskovská misia ministra národnej obrany gen. Ferdinanda Čatloša v roku 1944. In *Historický zborník*, 16, č. 1-2/2006

¹⁴⁸ Podľa Ondreja Laciaka proklamáciu prečítal Ladislav Sára. In LACIAK, Ondrej. *Slobodný slovenský vysielač*. Bratislava: Osveta 1961

¹⁴⁹ LACIAK, Ondrej. *Slobodný slovenský vysielač*. Bratislava: Osveta 1961, s. 115

Freunda (Ludvík Frejka), „Ústredný slovenský národný výbor“, generálny štáb národnej ľudovej revolúcie, je organizátorom boja za slobodu. Slováci sa vraj v povstaní zjednotili do ľudového frontu, ktorého základ tvoria komunisti, sociálni demokrati a katolíci.¹⁵⁰

Ján Ursíny si uvedomoval, že vyhlásenie „povstania“ nie je akciou Slovenskej národnej rady, vrátane politických dôsledkov, aké z toho vyplývali. Keď popoludní, 31. augusta 1944, prišli autom z Bratislavy do Banskej Bystrice členovia ilegálnej SNR, Gustáv Husák, Jozef Lettrich a Matej Josko, tak Ursíny ich vyzval, že ak neuznávajú správnosť jeho rozhodnutia (prechod k šrobárovcom a vyhlásenie „povstania“), tak vôbec nie sú viazaní rozhodnutím Ústredného národného výboru.¹⁵¹ V tejto zamotanej spletenine alibizmu, podrazov, zrád, domácich a medzinárodných intríg sa Gustáv Husák prvýkrát prejavil ako nadaný organizátor, politický vodca a diplomat. Zachraňoval, čo sa zachrániť ešte dalo. Podarilo sa mu eliminovať Ústredný národný výbor a tým aj priamy vplyv Beneša na dianie na povstaleckom území. Predovšetkým vďaka vedeniu KSS sa nepodarilo šrobárovcom nastoliť na povstaleckom území tzv. Masarykovu republiku s jej nedemokratickým režimom. „... také slovenské povstání v posledním roce válečném, třebaže se k Československu hlásilo, činilo tak vlastně jen na základě onoho autonomistického programu, který, jak Dr. Lettrich správně připomíná, byl ihned po mnichovské krizi se souhlasem českých i slovenských stran vtělen v ústavní zákon č. 67/38...“¹⁵² Povstalecká SNR sa v podstate stotožnila s autonomistickým programom Hlinkovej slovenskej ľudovej strany a Slovenskej národnej strany, i keď navonok sa dištancovala najmä od HSLŠ. Ilegálna a povstalecká Slovenská národná rada sa však nedokázala zjednotiť na konkrétnej forme štátoprávneho riešenia slovensko-českých vzťahov (autonómia, federácia, konfederácia), odmietnutie tzv. Masarykovej republiky bolo jediným víťazstvom slovenských povstalcov v zápase s českým šovinizmom. Cenou za toto víťazstvo bolo, že Vavro Šrobár, spolu s Karolom Šmidkem, sa stal v jednom z predsedov ustanovenej Slovenskej národnej rady. Piateho septembra 1944 bola ustanovená Slovenská národná rada, ako vrcholný orgán odbojového hnutia, ujala sa organizácie života na povstaleckom území. Predstaviteľom ilegálnej SNR (G. Husák, J. Lettrich) sa síce podarilo pomerne rýchlo eliminovať Ústred-

¹⁵⁰ FREUND, Ludwig. *D-Day in der Slowakei*. London: Einheit [1944], s. 4

¹⁵¹ URSÍNÝ, Ján. *Spomienky na Slovenské národné povstanie*. Liptovský Mikuláš: Tranoscius 1994, s. 75

¹⁵² STRÁNSKÝ, Jaroslav. *K slovenské otázce v Československu*. Doklady a rozpravy. Roč. I., květen 1952, zv. č. 5. Londýn: Ústav Dr. E. Beneše 1952, s.24

ný národný výbor, bolo to však Pyrrhovo víťazstvo. Benešovi a londýnskej exilovej vláde sa totiž podarilo dosiahnuť to hlavné – zmarenie Čatlošovej misie v Moskve, čo sa ukázalo ako rozhodujúci faktor, ktorý predurčil povstanie slovenskej armády na neúspech.

Plán povstania slovenskej armády, ktorý v spolupráci s gen. Augustínom Malárom pripravil gen. Ferdinand Čatloš, sa zásadne líšil od povstania pripravovaného pplk. Jánom Golianom. A to nielen z hľadiska politického, ale aj z hľadiska vojensko-strategického. Podľa plánov gen. Čatloša politickým centrom povstania bolo hlavné mesto Bratislava. Z politického hľadiska bolo povstanie slovenskej armády spojené so štátnym prevratom (zmena vlády) a prechodom Slovenskej republiky na stranu spojeneckých štátov. Slovenská armáda, ako súčasť spojeneckých ozbrojených síl, sa mala, v spolupráci s Červenou armádou, aktívne zapojiť do bojov proti nemeckej armáde. Rovnako, ako sa to stalo v prípade rumunskej a bulharskej armády, ktoré sa spolu s Červenou armádou zapojili do bojových akcií proti nemeckej armáde. Gen. Čatloš pripravoval rovnaký variant povstania, aký sa úspešne uplatnil v Rumunsku a Bulharsku. Pplk. Golian, na rozdiel od gen. Čatloša, nemal priamy dosah na celú slovenskú armádu. Povstaleckú akciu pripravoval ako izolovanú akciu v takzvanom strategickom trojuholníku Banská Bystrica – Zvolen – Brezno¹⁵³, ktorý gen. Čatloš označil za Golianovu „fixnú ideu“. ¹⁵⁴ Veľkou nevýhodou pplk. Goliana bolo, že v slovenskej armáde nemal ani potrebnú autoritu. Veľká časť dôstojníckeho zboru ho neuznávala. To bol aj dôvod, prečo ilegálna SNR počítala s pplk. Golianom len na obdobie povstaleckých príprav, ale nie ako s veliteľom povstaleckej armády.

Po 20. auguste 1944 sa pplk. Golian ocitol pod mimoriadne silným tlakom v dôsledku avanturistických akcií sovietskych partizánov, ktorí vyhadzovali do povetria železničné trate, mosty a tunely, ktoré nikto nestrážil. Vstupovali do miest a spájali sa niektorými vojenskými posádkami, ktoré ich zásobovali zbraňami. Keďže Slovenská republika nebola okupovaná nemeckou armádou, terorizovali najmä nemecké civilné obyvateľstvo a domáhali sa potravín. Rozhodujúcim zlomom tohto chaosu bolo vyvraždenie nemeckej vojenskej misie, vedenej pplk. Walterom Ottom, 28. augusta 1944 na dvore martinských kasární. Skupina sa po železnici presúvala z Bukurešti do Berlína. Pokiaľ sa vedúcim predstaviteľom Slovenskej republiky darilo oddaľovať vstup nemeckých vojsk na slovenské územie, po

¹⁵³ URSÍNY, Ján. Spomienky na Slovenské národné povstanie. C. d., s. 65

¹⁵⁴ SNA (A ÚML ÚV KSS) Bratislava. Spomienky Ferdinanda Čatloša (1959)

tomto masakre (v skupine boli aj civilné osoby, vrátane žien a detí) sa príchod nemeckých vojsk na Slovensko stal už nevyhnutným.¹⁵⁵ Necelú hodinu po prejave gen. Čatloša v bratislavskom rozhlase, v ktorom oznamoval vstup nemeckých vojsk na územie Slovenskej republiky, vydal 29. augusta 1944 pplk. Golian rozkaz k ozbrojenému povstaniu s heslom „Začnite s vystahovaním, platí od 20,00 hodín dnešného dňa.“ Vojskové jednotky, ktoré uposlúchli rozkaz, však nezaujali obranné pozície v mieste svojej posádky, ale v zmysle vydaného hesla (začnite s vystahovaním) začali sa sťahovať do tzv. strategického trojuholníka. Po gen. Čatlošovi vystúpil v bratislavskom rozhlase aj gen. Malár, ktorý emotívne apeloval na slovenských vojakov, aby sa vrátili do svojich posádok: „Ešte nie je neskoro, ešte sa všetko dá uhladiť, bez následkov pre vás a čo hlavné: i pre Slovensko. ... Prečo teda nečakať, až veci samy dozrejú¹⁵⁶, a potom jednotne, okolnostiam primerane, všetci za jeden povraz ťahať. Tak káže zdravý pud sebazáchovy malého národa.“¹⁵⁷ Tento emotívny apel, v ktorom gen. Malár naznačil pripravovanú povstaleckú akciu slovenskej armády, ho stál život.

Zápas o charakter slovenského povstania prebiehal aj v éteri. Už 30. augusta 1944 oznamoval Jan Masaryk v rozhlasovom vysielaní z Londýna, že „slovenský lid ... bojuje se zbraní v ruce za Československou republiku“.¹⁵⁸ A opäť nechýbali tradičné vyhrážky všetkým Slovákom, ktorí podporujú štátnu samostatnosť Slovenska a ani vyhrážky adresované príslušníkom nemeckej a maďarskej menšiny: „Začneme od základů budovat obnovenou a posílenou republiku, zbaveni německých a maďarských parazitů“.¹⁵⁹ Edvard Beneš zasvätené informoval verejnosť, že od samého začiatku mal celú prípravu povstania pod svojou kontrolou. „Věděl jsme zde v Londýně už od začátku srpna [1944] podrobně, co se na Slovensku připravuje. ... Budiž vydáno svědectví statečným slovenským důstojníkům, že to byli oni, kteří vypracovali a poslali nám své plány...“ Podľa Benešovej interpretácie slovenskí povstanci bezpodmienečne uznávajú za svojho reprezentanta exilovú vládu v Londýne a jeho ako prezidenta: „Všechna rozhodnutí z poslední doby [jsme] učinili společně a v plné dohodě s nimi“.¹⁶⁰

¹⁵⁵ *Dejiny nemecko-slovenskej diplomacie 1922 – 1993*. Dornfeldt, M. – Seewald, E. (eds.). Martin: SNK, 2018; SNA Bratislava, f. S, šk. č. 44. Spomienky Jozefa Marka

¹⁵⁶ Gen. Augustín Malár nepriamo poukazoval na prebiehajúce rokovanie misie gen. Čatloša v Moskve

¹⁵⁷ Slovenské národné povstanie. Dokumenty. Vilém Prečan (ed.). Bratislava: VPL 1965, s.373

¹⁵⁸ MASARYK, Jan. *Volá Londýn*. Londýn 1945, s. 220 – 221

¹⁵⁹ MASARYK, Jan. *Volá Londýn*. C. d., s. 225

¹⁶⁰ BENEŠ, Edvard. *Šest let exilu a druhé světové války. Řeči, projevy a dokumenty z r. 1938 – 1945*. Praha: Orbis 1946, s. 238

Vo svojom rozhlasovom prejave nikdy nezabudol pripomenúť trest, aký čaká jeho politických oponentov na Slovensku. Zároveň nabádal povstalcov „proviesť odplatu a očistu do opradového a neúprosneho konce. Dávame své slovo, že nic, co by se stalo proti nám v konečném období války, nezůstane neodčiněno“.¹⁶¹ V duchu krvavej odplaty vystúpil 30. augusta 1944 v rozhlasovom vysielaní z Londýna aj minister obrany v exilovej vláde, gen. Sergěj J. Ingr, ktorý vyhlásil povstaleckú časť slovenskej armády za súčasť československej armády. Agresívny tón, volajúci po krvavej pomste a etnických čistkách, dominoval v rokoch 1944 – 1945 v čechoslováckej propagande nielen vo Veľkej Británii, ale aj v Spojených štátoch a v ZSSR.

Po počiatocnej eufórii začali vedenie Slovenskej ligy zneisťovať správy zahraničných tlačových agentúr, v ktorých bolo slovenské povstanie prezentované ako dielo Benešovej exilovej vlády a ktorého hlavným politickým cieľom je obnovenie československého štátu na čele s jej bývalým prezidentom Benešom. Podľa svedectva gen. Moravca z vnútropolitického hľadiska Beneš privítal slovenské povstanie ako významnú udalosť: „Považoval za nade vše důležité, aby povstání mělo československou patinu, nebo alespoň aby dělalo ten dojem“.¹⁶² Vyzdvihoval pritom dva fakty, že povstalci sa postavili za obnovenie Československa a že sa podarilo na medzinárodnom fóre presadiť vnímanie slovenskej otázky, podobne ako aj otázky nemeckej a maďarskej, ako výlučne vnútropolitickú a nie medzinárodno-politickú otázku. Vedenie Ligy spočiatku odmietalo akceptovať správy o obnovení ČSR na povstaleckom území ako nepravdivé. Tvrdošijne zotrávalo na stanovisku, že v Slovenskej republike bojuje proti nemeckej armáde slovenská a nie československá armáda a že na čele povstania stojí Slovenská národná rada a nie Beneš a jeho exilová londýnska vláda. Na základe nových informácií však veľmi skoro nastalo trpké precitnutie a Slovenská liga začala korigovať svoje pôvodné pozitívne postoje k povstaniu, ako aj k Slovenskej národnej rade.

K definitívnej zmene stanoviska Slovenskej ligy k povstaniu a k povstaleckej SNR prispeli predovšetkým oficiálne vyhlásenia delegácie Slovenskej národnej rady v Londýne (Ján Ursíny, Ladislav Novomeský a pplk. Mirko Vesel), ktoré boli zoširoka medializované aj v americkej tlači. Členovia delegácie SNR na tlačovej konferencii v Londýne, 18. októbra 1944, odmietli názory, že cieľom povstania je dosiahnutie autonómie Slovenska v rámci obnovej ČSR. Dištancovali sa od akejkoľvek formy federácie a vyhlásili, že povstalecké Slovensko nebojuje za federatívnu, ale za „homogénnu re-

¹⁶¹ BENEŠ, Edvard. Šest let exilu a druhé světové války. C. d., s. 240

¹⁶² MORAVEC, František. *Špión, jemuž nevěřili*. Praha: Rozmluvy 1990, s. 344

publiku“ a zo štátoprávneho hľadiska sa hlási k Benešovmu programu decentralizácie štátu¹⁶³ (krajinské zriadenie). Slovenskú otázku v ľudovodemokratickej ČSR prezentovali výlučne ako vnútroštátny problém, ktorý si k všeobecnej spokojnosti vyriešia Slováci a Česi po skončení vojny. Rôzne dezinformácie o slovenskom povstaní rozširoval na americkej pôde najmä vedúci Československej informačnej kancelárie Ján Papánek. Podľa tohto osobného zástupcu Beneša v USA „Slováci – dakedy Čechoslováci – povstali a chcú čo najskôr mať doma Beneša a so starým centralizmom. Niet slovenského národa, je len československý a každý kto je za slovenskú samosprávu a za slovenskú národnú svojbytnosť, je zradca, rozbíjač a nepriateľ spojencov.“¹⁶⁴ Pre amerických Slovákov to bola studená sprcha a veľmi rýchlo vytriezveli zo svojej „povstaleckej eufórie“. Nemali však dostatok informácií zo Slovenska, aby mohli situáciu okolo vyhlásenia povstania objektívne posúdiť. Navyiac, v dôsledku nejednotnosti SNR v otázke slovenskej štátnosti sa benešovcom podarilo nátlakom a manipuláciami dosiahnuť, že delegácia SNR v Londýne otvorene poprela ciele za ktoré v povstaní bojovali slovenskí vojaci. Najväčším politickým nedostatkom slovenského povstania bolo, že povstalecká SNR nemala vytýčený žiaden konkrétny program štátoprávneho riešenia slovenskej otázky. Na neverejnom zasadnutí SNR, 29. septembra 1944, bolo prijaté uznesenie o vzájomnom pomere domáceho a zahraničného odboja. SNR sa vyhlásila za vrcholný „revolučný orgán“ (t. j. dočasný) domáceho odboja, a to z hľadiska zákonodarnej, vládnej a výkonnej moci. Zároveň sa vyjadrila za spoločnú Československú republiku vybudovanú na základe rovného s rovným. A to bolo všetko, na čo sa zmohlo povstalecké vedenie pri riešení slovensko-českých štátoprávnych vzťahov. Beneš vo svojom stanovisku arogantným spôsobom zmietol uznesenie SNR zo stola. Slovenská povstalecká reprezentácia nepredstavovala totiž pre neho silu, ktorú by bol nútený rešpektovať a ktorá by ho mohla ohroziť. Vyhrážky, dovolávanie sa krvavej pomsty, väzenia a šibeníc pre Slovákov neustále chrľil londýnsky rozhlas. Táto agresívna propaganda vytvárala živnú pôdu pre alibizmus, zväzujúca ruky nielen politikom z nekomunistického tábora, ale aj vojakom. Ján Ursíny bol jedným zo signatárov *Žilinskej dohody* (1938) a v rodnej obci Rakša založil miestnu organizáciu HSLS, Jozef Lettrich sa v roku 1939 stal členom HSLS a Milan Po-

¹⁶³ Zborník úvah a spomienok o Slovenskom národnom povstaní. Zost. KVETKO, Martin – LIČKO, Miroslav J. Toronto: Stála konferencia slovenských demokratických exulantov 1976, s. 387. Pozri tiež VNUK, František. *Rebelanti a suplikanti. Slovenská otázka v ilegale a v exile 1944 – 1945*. Lakewood (Oh.) 1989, s. 200 – 209

¹⁶⁴ Zborník úvah a spomienok o Slovenskom národnom povstaní. C. d., s. 393

lák sa členom HSLŠ stal už v roku 1938. Väčšina povstaleckých veliteľov bola nositeľom železného kríža a rôznych iných nemeckých vyznamenaní (gen. Ferdinand Čatloš, gen. Augustín Malár, plk. Viliam Talský, plk. Michal Širica, plk. Mikuláš Markus, plk. Ján Černek, pplk. Emil Perko a ďalší), čo benešovci a po roku 1948 aj komunisti dokázali veľmi účinne využiť.

Povstalecká SNR nebola schopná využiť priaznivú historickú príležitosť, akú jej ponúkalo povstanie a nastoliť program federalizácie Česko-Slovenska. Toto bol jeden z hlavných nedostatkov povstania. Správu z tlačovej konferencie delegácie SNR v Londýne priniesol 19. októbra 1944 aj *New York Times*, ktorá medzi americkými Slovákami vyvolala veľké rozčarovanie a nesúhlas. Mienkotvorná anglická a americká tlač písala v prvých komentároch o slovenskom povstaní ako o „povstaní Čechov“ bojujúcich za obnovenie „Československej republiky“. Benešova exilová vláda, samozrejme, nekorigovala tieto lživé tvrdenia a ďalej ich rozširovala. Minister Masaryk zdôrazňoval pred britskými médiami, že slovenské povstanie bolo pripravené v spolupráci s exilovou vládou v Londýne, ktorú, ako svojho najvyššieho politického reprezentanta, uznáva aj povstalecká SNR. Na druhej strane, začali sa objavovať aj články, najmä v americkej katolíckej tlači (*The Observer*, *The Catholic Herald*, *The Weekly Review*), ktoré spochybňovali „oficiálnu“ verziu slovenského povstania, ako ju prezentovala čechoslovácka propaganda. V článkoch sa poukazovalo na pripravované povstanie slovenskej armády, pod velením generálov Čatloša a Malára, ktorého cieľom bol prechod Slovenskej republiky na stranu Spojencov. Za pozornosť stojí, že na rozdiel od vedenia Slovenskej ligy jej členská základňa od počiatku zaujímala kritický postoj k slovenskému povstaniu a odmietala obnovenie Česko-Slovenska. Väčšina zborov Slovenskej ligy, odvolávajúcich sa na *Atlantickú chartu*, sa pri povojnovom usporiadaní Európy dožadovала uplatnenia práva národov na sebaurčenie, vrátane práva Slovákov na svoj vlastný štát. Slovenskú otázku, na rozdiel od povstaleckej SNR a exilovej vlády, chápala ako otázku medzinárodnú a nie ako výlučne vnútornú záležitosť budúceho Česko-Slovenska. Odmietali akceptovať, aby slovenská otázka bola v zahraničí prezentovaná len ako súčasť takzvanej československej (českej) otázky. Podľa týchto názorov sa, v súlade s *Atlantickou chartou*, malo medzinárodne garantované právo národov na sebaurčenie realizovať po ukončení vojnového konfliktu formou referenda (plebiscitu). Slovenský národ mal po skončení vojny v plebiscite rozhodnúť, či chce uchovať Slovenskú republiku, alebo chce vstúpiť s iným štátom (respektíve štátmi) do nadnárodných zväzkov. Predmetom intenzívnych diskusií v krajskej tlači v USA a v Kanade bol v rokoch 1944 – 1945 najmä projekt

stredoeurópskej federácie. Povoynové riešenie slovenskej otázky formou plebiscitu dlhodobo propagoval v americkej krajanskej tlači aj predseda Slovenskej národnej rady v Londýne Peter Prídavok.¹⁶⁵ *Atlantická charta* sa v ponímaní amerických Slovákov stala novou *Pittsburskou dohodou*. Uplatnením tohto dokumentu, ktorý definoval základné princípy povojnového usporiadania sveta, chceli riešiť slovenskú otázku ako otázku medzinárodnú. Veľkým tromfom amerických Slovákov bolo, že jeden z hlavných signatárov *Atlantickkej charty* bol prezident USA. Prezident Franklin D. Roosevelt totiž neustále obhajoval vojnové ciele Spojencov, zakotvené v *Atlantickkej charte*, ako základ nového usporiadania sveta. Demokratické usporiadanie Európy a sveta bolo Spojencami zoširoka propagované ako protiklad národnosocialistickej koncepcii „Novej Európy“, ktorej jadro mala tvoriť Veľkonemecká ríša.

Tajomník Slovenskej ligy Ján A. Kocúr, odvolávajúci sa na početné vyhlásenia a ubezpečenia prezidenta Roosevelta, tvrdil, že hlavnou príčinou vojnových konfliktov je predovšetkým imperiálna politika štátov, snaha vládnuť nad inými národmi: „A takáto túha po panovaní hnala národy do vojen a zapríčinila neopísateľné škody. Tomu sa má teda čeliť v budúcnosti uznaním zásady sebaurčenia národov. ... Týmto novým heslom sebaurčenia národov, alebo najnovšie *Atlantická charta*, sa žiada pre jednotlivé národy to, čo ľudia ako jednotlivci už užívajú, t. j. sloboda a nahradenie násilí právom. ... O sebaurčení národa rozhoduje sa ... hlasovaním ľudu. Tohto práva pre slovenský národ dovoľáva sa Slovenská liga v Amerike. Ona chce, aby naši bratia, naše sestry na Slovensku mali zabezpečenú možnosť celkom slobodne rozhodovať o svojom osude. Doktorí z našich sú toho názoru, že sú už márne všetky naše snahy.“¹⁶⁶ Tento pesimizmus vyplýval zo záverov konferencie v Káhire a najmä zo záverov konferencie Veľkej trojky (USA, ZSSR a Veľká Británia), 28. novembra až 1. decembra 1943 v Teheráne, ktorá predznamenovala opätovné rozdelenie Európy na veľmocenské sféry vplyvu, a to bez ohľadu na názory jednotlivých národov. Podľa francúzskej historičky Justiny Faureovej americká vláda po teheránskej konferencii usúdila, že ZSSR sa stane dominantnou mocnosťou na východ od línie Berlín – Terst. Na základe tejto imperialistickej politiky pracovník

¹⁶⁵ Bližšie POLAKOVIČ, Štefan – VNUK, František. *Zahraničné akcie na záchranu a obnovenie slovenskej samostatnosti (1943 – 1948)*. Lakewood-Hamilton: Slovak research institute of America 1988; VNUK, František. *Slovenská otázka na Západe v rokoch 1939 – 1940*. Cleveland: Prvá katolícka slovenská jednota 1974

¹⁶⁶ KOCÚR, Ján A. Cesta k trvaciemu mieru. In *Slovak Record (USA)*, 2, október 1944, č. 8

amerického ministerstva zahraničných vecí, Charles E. Bohlen, zdôvodňoval povojnovú imperiálnu politiku Spojencov „doktrínou blízkosti“, podľa ktorej: „velmoc vždy ovláda své malé sousedy; tento fenomén se již objevil u Spojených států v Latinské Americe a v případě SSSR se opakoval ve střední a východní Evropě“.¹⁶⁷ Napriek slávnostným sľubom a deklaráciám Spojencov o humanizme, slobode a demokracii, po teheránskej konferencii sa *Atlantická charta* stala bezcenným kusom papiera.

Politické aktivity slovenskej politickej emigrácie a krajanského hnutia v USA vyvolávali značné napätie v čechoslováckom tábore, keď po Slovenskej národnej rade v Londýne začala sa aj Slovenská liga v Amerike nástojčivo dovolávať *Atlantickú chartu*. Požadovala pre slovenský národ uplatnenie medzinárodne garantovaného práva na vlastné sebaurčenie.¹⁶⁸ Spojenci (USA a Veľká Británia, ku ktorým sa neskôr pripojil aj ZSSR a ďalšie štáty) vytýčili v *Atlantickú chartu* základné princípy povojnového usporiadania sveta, s ktorými sa stotožnila aj Slovenská liga a prijala ich za svoj program. Exilová vláda v Londýne prepadla úplnej panike. Formálne sa síce pripojila k *Atlantickú chartu*, vyslovila však k nej zásadné výhrady. A to najmä k článku 2, v ktorom sa uvádza, že Spojenci „neprajú si územných zmien, ktoré by nesúhlasili so slobodne vyjadreným prianím národov, ktorých sa týkajú“.¹⁶⁹ Beneša a exilovú vládu veľmi znepokojovali demokratický princíp sebaurčenia národov a medzinárodná garancia menšinových práv. Obávali sa, aby z tohto medzinárodného záväzku, ktorý sa zaviazala plniť aj exilová vláda, sa pre Slovákov nestala nielen nová *Pittsburská dohoda*, ako aj vážna prekážka realizácie pripravovaných etnických čistiek týkajúcich sa najmä trojmiliónovej nemeckej menšiny.

Edvard Beneš už v novembri 1942 vysvetľoval na pôde Štátnej rady svoje zásadné výhrady voči *Atlantickú chartu*: „Niektoré vlády – medzi nimi naša – formulovali niektoré výhrady hneď na začiatku pri rokovaní s britskou vládou a americkou vládou o pripojení sa k *Atlantickú chartu* ... nechcejúc, aby v tejto vojne opäť vznikli tie isté spory o princíp tzv. sebaurčenia národov a národných minorít“.¹⁷⁰ Americkí Slováci si uvedomovali, že

¹⁶⁷ FAURE, Justine. *Americký přítel. Československo ve hře americké diplomacie 1943 – 1968*. Praha: Lidové noviny 2005, s. 26.

¹⁶⁸ Bližšie BOBÁK, Ján. Slovenská otázka v politike českej emigrácie v rokoch 1939 – 1945. In *Slovenská republika 1939 – 1945*. Ed. J. Bobák, Martin : Matica slovenská 2000, s. 74 – 75

¹⁶⁹ *Listiny Slobody. Dejinné vyhlásenia o zásadách Spojených štátov*. (Bez uvedenia roku a miesta vydania.)

¹⁷⁰ *Třetí poselství presidenta republiky Státní radě*. Londýn (1942). Politická knihovna Čechoslováka, zv. 14.

obnova tzv. Masarykovej republiky, tak ako ju od roku 1939 ohlasoval Beneš, bude na míle vzdialená od všeobecne uznávaným princípom demokracie. To bolo aj hlavným dôvodom, prečo sa odmietli zapojiť do Benešovej akcie. Strešná organizácia amerických Slovákov, Slovenská liga, bola na americkej pôde hlavným oponentom voči politike českého šovinizmu a nacionalizmu. V snahe informovať americkú verejnosť o politike Beneša a jeho exilovej vlády vydala Prvá slovenská katolícka jednota v anglickom jazyku polemické články Petra Prídavka a Štefana Osuského s Edvardom Benešom. Autori v nich podrobili ostrej kritike nielen Benešovu kontroverznú koncepciu právnej kontinuity bývalej ČSR, ale aj jeho program obnovy tzv. Masarykovej republiky.

Z á p a s o z a c h o v a n i e S l o v e n s k e j r e p u b l i k y

Slovenská štátnosť sa stala predmetom rozličných diskusií aj na stránkach tlačového orgánu Slovenskej ligy, *Slovak Record*. Najviac diskutovanými témami boli slovenská otázka a stredoeurópska federácia. V týchto súvislostiach bola po skončení vojny, v duchu nastolovanej *Atlantickej charty*, aj otázka ľudového plebiscitu, pod medzinárodnou kontrolou, o štátnej samostatnosti Slovenskej republiky. Z predstaviteľov slovenského exilu sa zapájali do týchto diskusií najmä Peter Prídavok, Štefan Osuský, ako aj Milan Hodža. Vedúci predstavitelia Slovenskej ligy nadviazali s nimi spolupracovali a vzájomne si vymieňali názory na postavenie Slovenska v po-vojnovej Európe. Časť amerických Slovákov nedôverovala najmä Milanovi Hodžovi. Výhrady mala najmä k jeho predchádzajúcej spätosti s T. G. Masarykom a E. Benešom, ale nie k jeho konfesionalnej príslušnosť, ako sa to niekedy tendenčne tvrdí. Milan Hodža už v období Uhorska spolupracoval s americkými Slovákami (Národný slovenský spolok), ktorí v ňom videli jednu z vedúcich postáv na slovenskej politickej scéne. Stal sa čestným členom Amerického slovenského sokola a jeho *Slovenský týždenník* si našiel čitateľov aj medzi americkými Slovákami. Pokiaľ pri vzniku Česko-Slovenska stál Hodža na pozícii etnického čechoslovakizmu, v druhej polovici 30. rokov sa stával autonomistom. Dostával sa do otvoreného konfliktu s Benešom. Spor autonomistu Milana Hodžu s čechoslovakistami v otázke národnej svojbytnosti Slovákov kulminoval v exile. Hodža pritom naďalej stál na pozícii česko-slovenskej štátnosti a neuznával medzinárodnoprávnu subjektivitu Slovákov a Slovenska. Rovnako ako čechoslovakisti aj on zastával názor, že slovenská otázka je výlučne vnútornou otázkou Česko-Slovenska. Odmietal však český centralizmus, ako aj štátnu samostatnosť

Slovenska. Vo svojich úvahách o stredoeurópskej, respektíve dunajskej federácii (konfederácii), sa subjektom týchto združení malo stať federalizované Česko-Slovensko a nie Slovenská republika. A práve v otázke postavenia Slovenska ako subjektu medzinárodného práva spočíval základný rozdiel v prístupe k stredoeurópskej federácii medzi Milanom Hodžom a na druhej strane Petrom Prídavkom, Karolom Sidorom, Ferdinandom Ďurčanským, Jozefom M. Kirschbaumom či Slovenskou ligou. Títo, na rozdiel od Milana Hodžu alebo Štefana Osuského, presadzovali koncepciu Slovenskej republiky ako subjektu medzinárodného práva, ktorá v európskom integračnom procese zaujme rovnocenné postavenie s inými štátmi.¹⁷¹

Slovenská liga úzko spolupracovala s predsedom Slovenskej národnej rady v Londýne, Petrom Prídavkom, ale aj so Štefanom Osuským, ktorého program mal však oveľa viac styčných bodov s autonomistickým programom Milana Hodžu než so Slovenskou ligou. Jedným z dôvodov spolupráce Ligy s Osuským bola aj jeho kritika českého šovinizmu, reprezentovaného v exile Benešom. Podpora Štefana Osuského zo strany Slovenskej ligy bola aj jedným z dôvodov, prečo Beneš a exilová vláda vyvíjali silný tlak na britskú vládu s cieľom zabrániť Osuskému vycestovať z Veľkej Británie do USA. Obávali sa, že spolu s Hodžom zjednotia slovenských evanjelikov a katolíkov na programe federalizácie Česko-Slovenska. No a to by značne skomplikovalo Benešove snahy o obnovenie tzv. Masarykovej republiky. Hodža s Osuským boli zároveň ostrými kritikmi Benešovej promoskovskej politiky a *Zmluvy o priateľstve, vzájomnej pomoci a povojnovej spolupráci medzi ČSR a ZSSR*, ktorá vopred stanovila status obnovenej ČSR ako politického satelita Moskvy. Milan Hodža považoval prosovietsky orientovaného Beneša za jedného z hlavných aktérov násilného rozdelenia Európy na veľmocenské sféry vplyvu: „Sovietsko-československá zmluva je pokusom legalizovať budovanie sfér.“¹⁷² Hodža poslal americkému ministerstvu zahraničných vecí memorandum *Europe at the Crossroads* (Európa na križovatke ciest), v ktorom varoval Washington, že Beneš a spol. v Londýne

¹⁷¹ POLAKOVIČ, Štefan – VNUK, František. *Zahraničné akcie na záchranu a obnovenie slovenskej samostatnosti (1943 – 1948)*. Lakewood – Hamilton: Slovak Research Institute of America 1988; ĎURČANSKÝ, Ferdinand. *Právo Slovákov na samostatnosť vo svetle dokumentov. Zv. 1. Biela kniha*. Buenos Aires: Slovenský oslobodzovací výbor 1954; KIRSCHBAUM, Jozef. *Náš boj o samostatnosť Slovenska*. Cleveland: Slovenský ústav 1958

¹⁷² HODŽA, Milan. *Federácia v strednej Európe a iné štúdie*. Bratislava: Kaligram 1997, s. 302

sa stali „nástrojom pre moskovský komunistický Drang nach Westen“.¹⁷³ Podľa niektorých zdrojov bol Edvard Beneš agentom NKVD.¹⁷⁴ Ak by tieto indicie potvrdil ďalší výskum, tak Benešove nepochopiteľné politické rozhodnutia a jeho „východná politika“ by boli čitateľné.

Milan Hodža bol v slovenskom exile najvýznamnejším kritikom Benešovej prosovietskej politiky. Upozorňoval Londýn a Washington na nebezpečenstvo sovietizácie strednej a východnej Európy, ak pripustia opätovné rozdelenie Európy na veľmocenské sféry vplyvu. Milan Hodža, Štefan Osuský, Peter Prídavok nachádzali ohlas a podporu nielen v amerických vládnych kruhoch, ale najmä vo Veľkej Británii. Na nepriaznivú situáciu, v akej sa v USA ocitla londýnska exilová vláda, upozorňoval Beneša aj Ján Papánek: „úradné inštitúcie ako OSS (Úrad strategických služieb) a OWI (Úrad vojnových informácií), ktoré plným prúdom pripravujú rôznych tlačový materiál pre Európu, vynechávajú zo svojho programu Československo. Vedľa kladných stránok to má i stránky záporné, pretože sa tým i úradne naznačuje, že sme pod vplyvom Moskvy.“¹⁷⁵ Hodžov projekt stredoeurópskej federácie nenašiel podporu vo vládnych kruhoch okolo prezidenta Roosevelta, kde vplyvné miesta zaujali ľavicoví liberáli židovského pôvodu podporujúci politiku Moskvy. Pri povojnovom usporiadaní sveta presadzovali imperialistickú politiku rozdelenia Európy na veľmocenské sféry vplyvu a jej vyradenie zo svetovej politiky ako globálneho hráča. S výnimkou rôznych slovanských federalizačných združení pod patronátom Moskvy, Stalin nemal žiaden záujem o európske integračné projekty, ak ich nemal pod svojou kontrolou. V ťažení proti európskym integračným snahám našla Moskva medzi exilovými politikmi najväčšieho spojenca práve v Benešovi. Zjednotenie Európy, ktorej základ by tvorili suverénne národné štáty, bola z globálneho hľadiska v rozpore s imperialistickou politikou či už Sovietskeho zväzu, ako aj Spojených štátoch amerických.

Aktivity Slovenskej ligy za zachovanie slovenskej štátnosti v povojnovom období dlhodobo vzbudzovali pozornosť aj vo vládnych kruhoch Slovenskej republiky. Návrhy a stanoviská Slovenskej ligy k riešeniu slovenskej otázky v povojnovej Európe boli prezentované v oficiálnej tlači (*Slovenská*

¹⁷³ HODŽA, Milan. Federácia v strednej Európe a iné štúdie. C. d., s. 300

¹⁷⁴ KRAJČOVIČ, Milan. *Medzinárodné súvislosti slovenskej otázky 1927/1936 – 1940/1944*. Bratislava: SAP 2008, s. 415. V moskovskej *Pravde* (11. 2. 2008) bola zverejnená správa, že Beneš, ako sovietsky agent, dostal 10 000 USD na cestu do emigrácie, kde bol v spojení s agentom NKVD P. Zubovom.

¹⁷⁵ PAPÁNEK, Ján. *Za vojny Edvardovi Benešovi (výber dokumentov 1939 – 1945)*. S. Michálek (ed.). Bratislava: SAV 1997, s. 129

Pravda, Slovák), a to aj po potlačení slovenského povstania, keď Berlín obmedzil suverenitu slovenského štátu. Aktivity Slovenskej ligy neušli pozornosti ani nemeckým bezpečnostným zložkám. Nemecká bezpečnostná služba na Slovensku v správach zasielaných Hlavnému úradu ríšskej bezpečnosti v Berlíne monitorovala nielen slovenskú tlač, ale aj aktivity slovenských politikov, diplomatov, verejných a kultúrnych činiteľov usilujúcich sa o zachovanie slovenskej štátnosti po skončení vojny. Upozorňovali Berlín, že „prostredníctvom tlače [*Slovenská Pravda, Slovák*] sa zosilnila viera o vplyve amerických Slovákov“¹⁷⁶ na povojnové riešenie slovenskej otázky. Zároveň upozorňovali, že „v poslednom čase [je] stále častejšie vyzdvihovanie údajne absolútne protičeského postoja amerických Slovákov v slovenskej tlači, predovšetkým v *Slovenskej pravde* (hlavný redaktor Jozef Zavorský). Od amerických Slovákov sa očakáva, že dokážu presadiť slovenskú samostatnosť aj v anglo-americky riadenom zväzku štátov v strednej Európe. Na túto nádej poukázal už pred istým časom najmä poslanec Konštantín Čulen v *Slovenskej pravde* a pozdejšie slovenský splnomocnenec vo Švajčiarsku Dr. Jozef Kirschbaum v článku v *Slováku* o Hodžovom pláne na stredoeurópsku federáciu“.¹⁷⁷ Poukazujú aj na článok bývalého predsedu Slovenskej ligy Jozefa Hušeka *Čo nás delí*, uverejnený v *Slovenskej obrane* (USA), ktorý prevzala *Slovenská pravda*. Kritizujú, že v uvedenom článku „chýba akákoľvek zmienka o nemeckej podpore Slovákom, alebo o nemeckých aspiráciách na vedenie v tomto priestore Európy.“¹⁷⁸ Nemecké bezpečnostné zložky poukazujú aj na články, ktoré prevzala *Slovenská pravda* z krajanského časopisu *Slovenská obrana*. Správa končí konštatovaním, že na stránkach *Slovenskej pravdy* je posilňovaná nádej, že „americkí Slováci v prípade víťazstva spojencov budú zastávať slovenské záujmy“.¹⁷⁹ Upozorňujú aj na tlačový orgán HSLS, *Slovák*, ktorý cituje zo slovenskej tlače v USA o postojoch amerických Slovákov k štátnej samostatnosti Slovenska.¹⁸⁰ Nemecké bezpečnostné zložky systematicky vyhodnocovali informácie získané z otvorených zdrojov a sledovali nálady obyvateľstva.

Český šovinizmus rozdeľujúci slovenskú spoločnosť bol hlavnou príčinou, že na Slovensku bolo zmarené vytvorenie celonárodného hnutia proti nemeckej supremácii. Na nátlak ilegálneho vedenia KSS Beneš akceptoval

¹⁷⁶ *Slovenské národné povstanie. Nemci a Slovensko 1944. Dokumenty*. Vilém Prečan (ed.). Bratislava: EPOCHA 1971, s. 599

¹⁷⁷ TAMTIEŽ, s. 603

¹⁷⁸ TAMTIEŽ, s. 603

¹⁷⁹ TAMTIEŽ, s. 636

¹⁸⁰ TAMTIEŽ, s. 657

bývalých agrárnikov (regionalistov) okolo Jána Ursínyho (signatár Žilinskej dohody), ktorí sa nestotožňovali s etnickým čechoslovakizmom. V slovenskej historiografii aj po roku 1989 dominujú zjednodušujúce schémy a predovšetkým český pohľad na slovenské dejiny a ich protagonistov v rokoch 1939 – 1945. Tvrdí sa napríklad, že česko-slovenský exil v Londýne vraj znemožnil Sidorovi spoluprácu na „platforme antifašizmu“.¹⁸¹ Neprekonateľnou prekážkou pre český (československý) exil reprezentovaný Benešom, ktorá ho oddeľovala od K. Sidora, M. Hodžu, Š. Osuského či P. Prídavka, však nebol antifašizmus, ale otázka slovenského národa a jeho medzinárodne garantované právo na etnické a politické sebaurčenie. Benešovci totiž vylučovali zo spolupráce všetkých slovenských politikov a účelovo ich označovali za „zradcov“, „kolaborantov“, „fašistov“, ak obhajovali existenciu slovenského národa a odmietali ideológiu čechoslovakizmu. Takzvaný antifašizmus slúžil Benešovi a Gottwaldovi na upevnenie si svojich mocenských pozícií a legitimizáciu totalitných metód pri nastolovaní ľudovodemokratického režimu. Takzvaná antifašistická politika mala katastrofálny dopad nielen na Slovákov, Čechov a Rusínov na Podkarpatskej Rusi, ale aj na viac ako trojmiliónovú nemeckú menšinu ohrozovanú etnickými čistkami.

Vytvorenie druhého frontu na Západe, politické prevraty v Rumunsku a Bulharsku a najmä slovenské povstanie zaktivizovali slovenských diplomatov, ktorí na rôznych úrovniach udržiavali styky s americkými Slovákmí. Okrem Karola Sidora vo Vatikáne vyvíjal aktivity k americkým Slovákom najmä vyslanec Jozef Cieker v Madride, ktorý do začiatku septembra 1944 poslal Msgr. Františkovi J. Duboshovi štyri kábelogramy do sídla Slovenskej ligy. Cieker navrhoval vedeniu Slovenskej ligy spoločné stretnutie na neutrálnej pôde v Madride. Predmetom rokovania sa mala stať otázka prechodu Slovenskej republiky na stranu Spojencov, ako aj postavenie Slovenskej republiky v povojnovej Európe. Tieto aktivity vyslanca Ciekeru nešli pozornosti nielen americkej spravodajskej službe, ale ani benešovcov, ktorí okamžite podnikli opatrenia na zmarenie akýchkoľvek pokusov na prechod Slovenskej republiky na stranu Spojencov. Využili všetky možnosti, aké mali v USA k dispozícii, aby zabránili stretnutiu predstaviteľov Slovenskej ligy s vyslancom Ciekerom v Madride. Kábelogramy zachytila americká spravodajská služba a štátna administratíva žiadala od Msgr. Dubosha vysvetlenie. Predseda Slovenskej ligy sa telefonicky spojil s van Eschom

¹⁸¹ JABLONICKÝ, Jozef. *Samizdat v odboji. Štúdie a články*. Bratislava: Kaligram 2004, s. 238 – 239; JABLONICKÝ, Jozef. *Z ilegality do povstania*. Bratislava: EPOCH 1969

z ministerstva spravodlivosti a po konzultáciách s ním sa rozhodol neakceptovať Ciekerove návrhy na stretnutie. Msgr. Dubosh informoval tajomníka J. A. Kocúra, že van Esch radí, „aby sme nič nepodnikli v tej veci, lebo vojna ide tak rýchlo, že nič by sa nedalo urobiť tak i tak. Ďalej, keby sme sa s tými v Madride zišli, by sme podliehali Federal Foreign Relations Act. Odhováral ma ako kňaza, aby som osobne z toho sa vzdialil, lebo by to nevyzeralo pekne, keby naši neprajníci zachytili, že máme styky s vládou slovenskou. Dľa neho Spojenci nedbajú viac, či niekto vystúpi z Osi alebo nie. ... Skrátka cítia víťazstvo, a načo by sa babrali s malým Slovenskom“.¹⁸² Americká administratíva nemala záujem na tom či Slovenská republika prejde na stranu Spojencov. A navyše, Slovensko ako súčasť budúceho Československa, bolo Spojencami zaradené do sovietskej sféry vplyvu.

V súvislosti s pozvaniami predstaviteľov Ligy do Madridu absolvoval Msgr. Dubosh so svojim sprievodom niekoľko ciest do Washingtonu. Čestný predseda Slovenskej ligy, Peter P. Hletko, z obavy, že upadne do podozrenia (bol v písomnom styku s K. Sidorom), odmietol ísť do Washingtonu. Msgr. Dubosh informoval tajomníka J. A. Kocúra o stretnutí s vládnyim zástupcom Cannonom, ktorý sa im otvorene vyhrážal a vydieral ich: „Ten bol taký netrpezlivý. Znal o kábelogramoch z Madridu i z Vatikánu City. Hovoril mi, že keď chcem ta ísť, že mi dá pas, ale len ta a nie nazad. Ale na konci mi sľuboval, že čiastku môjho posledného kábelogramu do Madridu sám pošle na americkú legáciu, a tá nájde spôsob dať sa do styku so slovenskou legáciou. Ja som radil Ciekerovi, aby pomohli slovenskému národu vystúpením z vojny, a aby pomohli spojencom a sami sa prihlásili u amerického vyslanca.“¹⁸³ Styky s americkými Slovákami udržiaval najmä vyslanec Slovenskej republiky vo Vatikáne Karol Sidor. Telegraficky informoval 19. mája 1943 Msgr. Dubosha, že Karol Kmeťko bol menovaný arcibiskupom. V čechoslováckom tábore to vyvolalo veľké pobúrenie. Rozpúťali kampaň proti Lige a žiadali, aby vládne kruhy zasiahli proti jej predstaviteľom. Sidor dlhodobo udržiaval písomné styky nielen s vedením Slovenskej ligy, ale aj s vedúcimi osobnosťami krajanského života. Dňa 3. septembra 1944 sa zúčastnil na súkromnej audiencii u pápeža Pia XII., ktorý udelil apoštolské požehnanie aj pre amerických Slovákov o čom telegrafic-

¹⁸² SNA Bratislava, f. Slovenská liga v Amerike, šk. č. 10. List F. J. Dubosha, Lakewood 6. 9. 1944, adresovaný J. A. Kocúrovi, Springdale, Pa.

¹⁸³ SNA Bratislava, f. Slovenská liga v Amerike, šk. č. 10. List F. J. Dubosha, Lakewood 6. 9. 1944, adresovaný J. A. Kocúrovi, Springdale, Pa.

ky informoval aj Msgr. Duboša. Msgr. Dubosh sa telegraficky poďakoval vyslancovi Sidorovi za apoštolské požehnanie. Informoval ho, že nezabúdajú na slovenský národ a pracujú v jeho prospech. Navrhoval, aby nadviazali kontakty s predstaviteľmi Spojených štátov amerických. Americké bezpečnostné orgány zachytili telegram Msgr. Dubosha zo dňa 9. septembra 1944 adresovaný Sidorovi do Vatikánu. Upozornili ho, že telegram nebol doručený, keďže vojnový stav neumožňuje komunikáciu s predstaviteľmi štátov Osy.¹⁸⁴ Msgr. Dubosh informoval tajomníka Kocúra o obsahu posledného kábelogramu, ktorý dostal od madridského vyslanca Jozefa Ciekeru 5. septembra 1944, ako aj o svojom rozhodnutí vyčkať na skončenie vojny: „Včera zasa prišiel kábel[ogram], ktorý ukazuje ich zúfalosť. Chcú, aby sa urobili kroky na záchranu slovenského národa. Pozdáva sa, že teraz, keď sa topia, chcú, aby sme ich ratovali. Do toho času si nás málo všímali. Boli spokojní kráčať s Hitlerom. Teraz, aby sme ich rýchlo oslobodili a zachránili. Otázka je, ako teraz môžeme im dať takú rýchlu pomoc, ako si to žiadajú? Kým my by sme dostali povolenie od State department a do Madridu došli, bude po vojne. Ani Dr. Hletko nemá vôle v tej poslednej minúte s Madridom vyjednávať. Musíme vtedy čakať, až pri mierovej konferencii niečo urobiť.“¹⁸⁵

Rôzne správy z Madridu (Jozef Cieker), Vatikánu (Karol Sidor), Bernu (Jozef Kirschbaum) prichádzajúce predsedovi Slovenskej ligy, ako aj ďalším predstaviteľom amerických Slovákov, nezmenili postoj Msgr. Františka J. Dobosha a Petra P. Hletka vyčkať do skončenia vojny: „Z Madridu i z Vatikánu City prichádzajú kábelogramy volajúce nás k nim, aby sme zachránili práva národa slovenského. Ale čože môžeme my urobiť, keď oni tam bojujú proti našej vláde americkej. Oni zabíjajú našich junákov a pritom chcú, aby sme ich ratovali.“¹⁸⁶ Chcel som im poradiť, aby vystúpili z tejto vojny a pomáhali Spojencom, ale americká cenzúra zastavila moje kábelogramy, bo vraj je zakázané mať styky s reprezentantmi nepriateľskej vlády. ... Urobil [som] všetko, čo som mohol vzdor všetkých ťažkostí zapríčinené nepriateľského stavu slovenskej vlády. Chcú našu pomoc, ale nám nepomá-

¹⁸⁴ ČULEN, Konštantín. *V zajatí falošných legiend*. Zv. I. New York 1961, s. 65, (samizdatové vydanie)

¹⁸⁵ SNA Bratislava, f. Slovenská liga v Amerike, šk. č. 10. List F. J. Dubosha, Lakewood 6. 9. 1944, adresovaný J. A. Kocúrovi, Springdale, Pa.

¹⁸⁶ Vedúci predstavitelia Slovenskej ligy nemali objektívne informácie a boli ovplyvňovaní aj propagandou Československej informačnej kancelárie (Ján Papánek). Nevedeli, že Slovenská republika nevyhlásila vojnu USA. Nevedeli, že Slovensko odmietlo vydať Nemecku zajatých amerických letcov a nadštandardne sa o nich postaralo.

hajú ku ľahšiemu prístupu ku našej vláde. Doznal som, že i iní dostali káblogo-gramy, ale títo [sa] asi nič nepokúsili“.¹⁸⁷ Vládni úradníci vo Washingtone sa otvorene vyhrážali Msgr. Duboshovi, aby za žiadnu cenu necestoval do Európy na stretnutie so slovenskými vyslancami. Vo všeobecnosti prevládala vo vedení Ligy bezradnosť, obavy z vyšetrovania FBI a škandalizovania čechoslovakistami: „Som celý nervózny nad udalosťami, zvlášť keď vidím nemožnosť pomôcť našim bratom na Slovensku, pre ich nepriateľstvo s nami.. Oni, uznávam, že nie svojou vôľou, sú proti nám, a my máme ich ťahať z bahna násilím. Dať im pomoc, akú by potrebovali, by znamenalo registrovať sa ako „foreign agent“¹⁸⁸ Tým by sme sa hneď označili, že sme pro Nazi. Aspoň tak by nás maľovali redaktori *N.[ew] Y.[orkského] Denníka* i *Ludového denníka*¹⁸⁹, i čechoslováci.“¹⁹⁰

Ako východisko z tejto komplikovanej situácie navrhoval Msgr. Dubosh tajomníkovi Kocúrovi, aby Slovenská liga ešte pred pripravovaným XXVI. kongresom zorganizovala stretnutie s predstaviteľmi všetkých významných spolkov a predstaviteľov krajanskej tlače, na ktorej by prediskutovali možnosti, ako pomôcť Slovenskej republike na mierových rokovaníach. V tejto otázke sa mali americkí Slováci zjednotiť, a to bez ohľadu na konfesiónalnu alebo politickú príslušnosť, a postupovať jednotne. Výsledkom čechoslováckych intríg proti Slovenskej lige bolo, že President's War Relief Control Board oznámil Msgr. Duboshovi, že Lige nemôžu udeliť povolenie na organizovanie zbierok pre Slovensko, lebo už majú schválenú organizáciu, ktorá bude túto pomoc zabezpečovať pre celú ČSR (American Committee for Czechoslovak Relief). Vládny zástupca Cannon obviňoval Slovenskú ligu, že vykonáva propagačnú činnosť. Msgr. Dubosh navrhol, aby Ligu zastupovali v Board of the American Relief for Czechoslovakia Jozef G. Pruša a Vladimír P. Baran. V tejto organizácii malo zastúpenie aj Združenie slovenských katolíkov (Štefan Krasuľa a rev. Ján E. Rúra). Voči slovenským katolíkom v USA panovala v čechoslováckom tábore agresívna nevraživosť. Usilovali sa vylúčiť Slovenskú ligu a Združenie slovenských katolíkov z humanitárnej pomoci Slovákom a Slovensku,

¹⁸⁷ SNA Bratislava, f. Slovenská liga v Amerike, šk. č. 10. List F. J. Dubosha, Lakewood 16. 9. 1944 J. A. Kocúrovi, Springdale, Pa.

¹⁸⁸ The Foreign Agents Registration Act (FARA) – zákon z roku 1938, na základe ktorého boli v USA registrované osoby zastávajúce zahraničné záujmy.

¹⁸⁹ Komunistický *Ludový denník* vychádzal od roku 1935 v Chicagu. Redigoval ho Kolo-man Brook, slovenský novinár židovského pôvodu.

¹⁹⁰ SNA Bratislava, f. Slovenská liga v Amerike, šk. č. 9. List P. Jurčáka Msgr. M. K. Mlynarovičovi 23. 2. 1945

respektíve v maximálnej miere ju minimalizovať. Pomoc amerických Slovákov Slovensku hatil predovšetkým osobný zástupca Beneša v USA, Ján Papánek. Z politických dôvodov prejavoval veľkú nenávisť voči Slovákom, ktorí sa hlásili k svojmu národu a oficiálne sa nedeclarovali ako „Čechoslováci“. Pri poskytovaní pomoci utečencom totiž platilo, že ak sa žiadateľ nezaregistruje ako Čechoslovák, nemôže očakávať pomoc od Američanov a ani od medzinárodných organizácií: „Podľa Dr. J. Papánka a ľudí okolo neho Slováci, ktorí odmietali ich čechoslovakistické názory, boli nacistická banda, zločinci, darebáci, ktorí nepatria do slušnej demokratickej spoločnosti.“¹⁹¹ Mons. Štefanovi Krasulovi (New York) sa podarilo zaregistrovať Slovákov v National Catholic Welfare Conference, ktorá, podobne ako International Refugee Organization, poskytovala po roku 1945 pomoc slovenským utečencom.

Benešova exilová vláda v Londýne sabotovala všetky snahy predstaviteľov Slovenskej republiky odpútať Slovenskú republiku od Nemecka a prejsť na stranu Spojencov. Aktérov týchto snáh verejne škandalizovala a kriminalizovali ako „fašistov, agentov Gestapa, kolaborantov či vojnových zločincov“¹⁹², ktorí vraj na poslednú chvíľu si chcú zachrániť svoju kožu a udržať si svoje mocenské pozície. Jedným z významných pokusov na prechod slovenskej armády na stranu spojeneckých armád bola už spomínaná moskovská misia ministra obrany gen. Čatloša v auguste 1944:¹⁹³ „Beneš nechť uzná právo Slovákov na vlastný štát ani akceptovať predstavu slovenskej štátnosti, jak o to žádal Čatloš Moskvu jako podmínku pro zapojení slovenské armády do vojenské operace proti Němcům. Beneš se skutečně obával, že Slováci by se mohli osvobodit pod vedením někoho jiného než

¹⁹¹ BALCO, Metod M. *Život na dvoch kontinentoch*. Martin: Matica slovenská 2006, s. 60 – 61

¹⁹² Táto protislovenská propaganda mala svoje pokračovanie aj v socialistickom Česko-Slovensku. Dvorný historik prezidenta Novotného, Václav Král, tendenčne interpretoval snahy predstaviteľov Slovenskej republiky prejsť na stranu Spojencov ako jeden z pokusov nemeckej spravodajskej služby na uzavretie separátneho mieru medzi Nemeckom a západnými Spojencami a následného spojenia sa do spoločného boja proti boľševizmu, ohrozujúceho Európu. „Věděli, že do této akce jsou zapojeni slovenští diplomaté, Kirschbaum ve Švýcarsku a Cieker ve Španělsku. Kromě Vatikánu [K. Sidor] se spoléhalo i na luďácké organizace amerických Slováků.“ (KRÁL, Václav. *Osvobození Československa*. Praha 1975, s. 196 – 197). Obdobné kriminalizujúce scenáre fabrikovala Praha aj v súvislosti s tzv. slovenskými buržoáznymi nacionalistami na čele s Gustávom Husákom.

¹⁹³ Bližšie BOBÁK, Ján. Moskovská misia ministra národnej obrany gen. Ferdinanda Čatloša v roku 1944. In *Historický zborník*, 16, č. 1 – 2/2006

jeho samotného a pak svého osvobození využít a žádat buď autonomii, nebo úplnou nezávislost. A tak vyvíjel prostřednictvím Píky a Fierlingera na Moskvu nátlak, aby Čatlošův návrh nepřijímala“.¹⁹⁴ Sabotovanie povstania slovenskej armády, pripravovaného gen. Čatlošom, zo strany Beneša znamenalo nielen úplný rozvrat armády v auguste 1944, ale bolo aj hlavnou príčinou vojenského neúspechu povstania.

Tak ako americká administratíva znemožnila predstaviteľom Slovenskej ligy, aby prostredníctvom zahraničného vysielania vyzvali prezidenta Tisa, slovenskú vládu a celý slovenský národ, aby sa Slovenská republika odpútala od Nemecka a prešla do spojeneckého tábora, tak isto aj Beneš a spol. v Londýne intrigami znemožnil gen. Čatlošovi, aby slovenská armáda prešla na stranu Spojencov. Pre Beneša bolo nepredstaviteľné, aby vojaci slovenskej armády oslobodili Prahu. Podľa českého historika Josefa Kalvodu hlavnú vinu za vojenský neúspech slovenského povstania nesú Edvard Beneš, gen. Sergej Ingr a gen. František Moravec, ktorí „namísto toho, aby s nimi [s gen. Čatlošom a dôstojníkmi slovenskej armády] spolupracovali a zajistili jim pomoc od spojenců, zradili generála Čatloše, který povstání připravil a měl je vést ... Tudíž Beneš zruinoval slovenské generální povstání, poněvadž se obával, že by z něho neměl prospěch. Měl větší zájem na své osobní moci a pozici v osvobozeném Československu než na všeobecném povstání Slovenska proti Němcům.“¹⁹⁵ Šéf spravodajskej služby, gen. František Moravec, obviňoval predovšetkým Moskvu zo zlyhania povstania slovenskej armády pripravovaného gen. Čatlošom. Tendencie tvrdí, že pripravované povstanie slovenskej armády sa vraj „politicky nehodilo Sovětům do jejich plánu“.¹⁹⁶ Pravda je však úplne iná a potvrdzuje to aj Ladislav Feierabend.¹⁹⁷ Moskva neodmietala povstalecký plán gen. Čatloša. Informácie o pripravenosti slovenskej armády podporiť Červenú armádu a spolu s ňou sa zapojiť do bojov proti nemeckým a maďarským vojskám dostávala Moskva z rôznych zdrojov. Podľa hlásenia operačnej skupiny KGB mjr. V. A. Karaseva, pôsobiacej na východnom Slovensku, sa mjr. Karasev stretol 7. augusta 1944 s veliteľom 1. divízie východoslovenskej armády plk. Mikulášom Markusom. Stretnutie sa konalo v čase, keď v Moskve rokovala misia o pláne gen. Čatloša a gen. Malára na proti-

¹⁹⁴ KALVODA, Josef. *Role Československa v sovětské strategii*. Kladno: Dílo 1999, s. 203 – 206

¹⁹⁵ KALVODA, Josef. *Z bojů o zítřek. III. díl. Historické eseje*. Beroun: Dílo 1998, s. 128

¹⁹⁶ MORAVEC, František. Špión, jemuž nevěřili. C. d., s. 344

¹⁹⁷ FEIERABEND, Ladislav. *Soumrak československé demokracie*. 2, Londýn: Rozmluvy 1988, s.201 – 202

nemecké vystúpenie slovenskej armády. Plk. Markus, ako splnomocnenec gen. Augustína Malára, vyhlásil na stretnutí, že slovenská armáda umožní Červenej armáde prechod cez karpatské priesmyky a spolu s ňou sa aktívne zapojí do bojov proti nemeckým a maďarským jednotkám.¹⁹⁸ Čatlošov povstalecký plán bol z politických dôvodov neprijateľný predovšetkým pre Beneša, ale nie pre Moskvu, ako to tendenčne tvrdí gen. Moravec.

Slovenská liga

a povstalecká Slovenská národná rada

V rokoch 1943 – 1944 sa začal meniť postoj oficiálnych kruhov vo Washingtone k Slovenskej lige, vrátane amerických Slovákov. Veľký ohlas vyvolal v Spojených štátoch výnos z nákupu štátnych vojnových dlhopisov, ktorý iniciovali scrantonský týždenník *Slovenská obrana* (Michal Bosák, ml.) a chicagský dvojmesačník *Osadné hlasy* (rev. Gregor K. Vanišček). Pod gesciou Slovenskej ligy bol vytvorený výbor na čele s rev. Jánom J. Lachom z Whitingu (tajomník rev. Miloš K. Mlynarovič), ktorý viedol medzi americkými Slovákami kampaň za nákup štátnych vojnových dlhopisov (Wars Bonds).¹⁹⁹ Od januára 1942 do júla 1943 kúpili americkí Slováci dlhopisy za viac ako 52 miliónov USD. Do októbra 1943 sa táto suma navýšila o ďalších 11 miliónov USD a akcia úspešne pokračovala ďalej. Pôvodným zámerom bolo zakúpenie dlhopisov za 6 miliónov USD. Táto mimoriadne úspešná akcia Slovenskej ligy mala veľký ohlas nielen v amerických médiách, ale aj v americkej spoločnosti. Významnou mierou prispela k eliminácii lživej čechoslovakistickej propagandy, ktorá sa usilovala presvedčiť americkú verejnosť, že Slovenská liga je pronacistická organizácia, ktorá v USA vykonáva činnosť v rozpore s americkými záujmami. Výsledkom tejto úspešnej akcie bolo, že sa začali meniť názory predtým nepriaznivo naladených predstaviteľov Štátneho departmentu na Slovenskú ligu. Z predaja dlhopisov boli zakúpené tri vojnové lode typu Liberty pomenované po rev. Štefanovi Furdekovi, gen. Milanovi Rastislavovi Štefánikovi a Sgt. Matejovi Kocákovi.²⁰⁰ Lode boli slávnostne spustené na vodu

¹⁹⁸ В перед на запад 1 января – 30 июня 1944 года. Органы Государственной безопасности СССР в Великой отечественной войне. Сборник документов. В. П. Ямпольский. Том пятый. Книга 1. Москва: ФСБ РФ 2007, s. 132, 109 – 110

¹⁹⁹ SNA Bratislava, f. Slovenská liga, šk. č. 5

²⁰⁰ Matej Kocák (1882 – 1918) – poddôstojník americkej armády. Narodil sa v Gbeloch. V r. 1906 emigroval do USA a v r. 1907 sa prihlásil k vojenskému námorníctvu. Počas Prvej svetovej vojny slúžil v námornej pechote a v r. 1918 bol povýšený do hodnosti seržanta. Zúčastnil sa bojov vo Francúzsku. Padol v Ardenách, 4. 10. 1918, v bitke pri Blanc Mont. Pochovaný je na americkom cintoríne v Meuse-Argonne. Za preukázané

vo vojenskom prístave Baltimore. Z predaja dlhopisov boli zakúpené aj tri vojenské cvičné lietadlá, ktoré 29. mája 1943 vedenie Slovenskej ligy slávnostne odovzdalo americkej armáde na letisku v Clevelande. Jedno z lietadiel bolo pomenované Spirit of the Slovak League of America. Americkí Slováci získali všeobecné uznanie aj z nákupu ďalších dlhopisov. Z výnosov zakúpili päť bombardovacích lietadiel a pittsburskí Slováci zakúpili jednu vojenskú loď.

Nákup dlhopisov nebola jedinou akciou amerických Slovákov na podporu vojnového úsilia Spojených štátov amerických. Organizácia slovenských dievčat Včielky (asociovaná organizácia Slovenskej ligy) získala pod vedením Júlie Krajčovičovej mimoriadne uznanie za aktivity v Červenom kríži. Ženy a dievčatá združené v Slovenskej lige vykonávali rozsiahlu sociálnu, kultúrno-osvetovú a inú dobročinnú činnosť na podporu vojnového úsilia Spojených štátov. Krajanské spolky a organizácie, asociované v Slovenskej lige, organizovali aj samostatné zbierky. Z ich výnosov zakúpili pre americkú armádu zdravotné ambulancie a rôzny zdravotnícky materiál. Ani pri organizovaní zbierok pre americkú armádu sa Slovenská liga nevyhla otvoreným konfliktom s čechoslovakistami, ktorí si chceli privlastniť prácu amerických Slovákov a jej výsledky zneužiť na svoje politické ciele. Československá informačná kancelária (Ján Papánek) začala vo svojej propagande prezentovať úspešný nákup dlhopisov americkými Slovákami ako „obetavú prácu Čechoslovákov v USA“. Slovenská liga pritom s hrdosťou poukazovala na to, že pokiaľ americkí Slováci zakúpili v rokoch 1942 – 1943 „bondy“ za 53 miliónov USD, americkí Česi len za 4,5 milióna USD. Zákerne metódy čechoslovakistov vyvolali medzi americkými Slovákami veľké pobúrenie a narazili na silný odpor. Slovenská liga sa verejne dištancovala od benešovcov a ich metód. Obetavú prácu amerických Slovákov na prospech americkej vlasti oceňovali aj členovia kongresu. Ray J. Madden²⁰¹ uverejnil 13. januára 1944 rezolúciu v ktorej vysoko vyzdvihol prácu amerických Slovákov, ich obdivuhodné zapojenie sa do podpory vojnového úsilia Spojených štátov amerických.

V hoteli William Penn v Pittsburghu sa konal v dňoch 18. – 19. októb-

---

hrdinstvo a odvahu v boji mu prezident USA posmrtné udelil najvyššie vyznamenanie udeľované od r. 1861 príslušníkom americkej armády – Medal of Honor.

²⁰¹ Ray John Madden (1892 – 1987) – americký politik. Člen Demokratickej strany. Člen kongresu v rokoch 1943-1977, zastupoval štát Indiana. Z jeho iniciatívy bola pri kongrese vytvorená tzv. Maddenova komisia, ktorá vyšetrovala katynský masaker z roku 1940. Správu z vyšetrovania predložila komisia v roku 1952 a v poľských vládných kruhoch vyvolala nebyvalú protiamerickú hystériu.

ra 1944 XXVI. kongres Slovenskej ligy, v čase, keď na Slovensku ešte prebiehali boje medzi povstalcami a nemeckou armádou. Informácie o slovenskom povstaní, jeho cieľoch a o jeho politickej reprezentácii získalo vedenie Ligy z rôznych zdrojov, najmä z Office of War Information, ktorých obsah vo vzťahu k Slovensku a Slovákom bol v značnej miere tendenčný. Vlna eufórie amerických Slovákov z povstania však veľmi skoro opadla, keď začali prichádzať správy o prvých krokoch povstaleckej SNR proti predstaviteľom katolíckej cirkvi, cirkevnému školstvu, tlači, spolkom. Keďže povstaleckú SNR netvorili všetky zložky národa, Slovenská liga odopierala Slovenskej národnej rade právo vystupovať v mene celého národa. Pokiaľ išlo o obnovenie Česko-Slovenska, problém nespočíval v tom, že SNR sa prihlásila k obnove ČSR (to bolo aj deklarovaným cieľom Spojencov), ale v tom, že uznala Beneša za predstaviteľa obnovej republiky, a to aj napriek tomu, že zásadne odmietal uznať Slovákov za národ a z Londýna sa im vyhrážal ešte tuhším centralizmom, väzením a šibenicami.

Msgr. Dubosh vo svojom referáte *Čo sa зробilo pre slovenskú vec?* vykonal odpočet úloh od posledného XXV. kongresu, ktorý sa konal v októbri 1943 v Pittsburghu. Aj napriek sťaženým podmienkam, výsledky, aké dosiahla Slovenská liga, boli obdivuhodné. Vyzdvihol pritom najmä mimoriadne úspešný predaj vojnových „bondov“ (dlhopisov) pre potreby americkej armády. Nevyhýbal sa však ani úlohám, ktoré sa Lige nepodarilo splniť. Office of War Information, napriek pôvodnému súhlasu, neumožnilo Slovenskej lige vystúpiť v zahraničnom vysielaní a vyzvať predstaviteľov Slovenskej republiky, na čele s prezidentom Tisom, aby prešli na stranu Spojencov. Keď na prelome februára a marca 1944 navštívila ministerstvo zahraničných vecí vo Washingtone delegácia Ligy v zložení Msgr. František J. Dubosh, Peter Jurčák a Michal Bosák, ml., najdiskutovanejšou témou bolo, že Slovenská liga bráni národ, ktorý vraj vyhlásil vojnu Spojeným štátom americkým. Paradoxné bolo, že pokiaľ členovia delegácie Slovenskej ligy nevedeli, že tzv. vyhlásenie vojny Slovenskej republiky Spojeným štátom je obyčajnou demagogickou lžou čechoslovakistickej propagandy, predstavitelia ministerstva zahraničných vecí veľmi dobre vedeli, že Slovenská republika nevyhlásila Spojeným štátom vojnový stav. Delegácia na čele s Msgr. Duboshom uistovala zástupcov ministerstva zahraničných vecí, že slovenský národ dá ešte o sebe počuť. Slovenské povstanie bolo pre amerických Slovákov priam darom z nebies. Ako to s uspokojením konštatoval Msgr. Dubosh na XXVI. kongrese Slovenskej ligy: „Ó, jak rád som

bol, že som na to mohol ukazovať, keď som zasa navštívil State Department po krstení lode Milan R. Štefánik.“²⁰²

Keďže americká vláda oficiálne podporovala obnovenie ČSR, ako jednu z alternatív navrhoval Msgr. Dubosh koncepciu stredoeurópskej federácie, ktorá by zároveň plnila aj funkciu kolektívnej obrany malých národov v exponovanom priestore medzi Nemeckom a Sovietskym zväzom: „Odporúčam federáciu pre stredoeurópske národy. Tie národy tam žijúce môžu nájsť spoločné, priaznivé ciele. Ak nebudeme chcieť stredoeurópsku federáciu, obávam sa, že budeme mať inú federáciu, nám menej prajnú.“²⁰³ My chceme demokratickú federáciu, ktorá zaistí tým národom skutočnú demokraciu, ako my ju poznáme, v ktorej bude opravdivá sloboda politická, mravná, ekonomická i náboženská.“²⁰⁴ Na kongrese vystúpil aj pittsburský sudca Blair F. Gunther, ktorý podporil Msgr. Dubosha a vyhlásil, že „budúcnosť malých slavianskych národov vidí zabezpečenú vo federácii podunajských štátov. Tak sa zabezpečí i mier v strednej Európe.“²⁰⁵ Msgr. Dubosh si v podstate osvojil Hodžovu koncepciu stredoeurópskej federácie aj z toho dôvodu, že predstavitelia vládnych kruhov vo Washingtone boli skôr ochotní diskutovať o tejto alternatíve, než o štátnej samostatnosti Slovenska. Na rozdiel od Milana Hodžu však Slovenská liga vždy presadzovala zásadu, aby Slovensko bolo samostatným a rovnocenným subjektom v akomkoľvek integračnom združení. Podľa Msgr. Dubosha národy strednej Európy mali len dve možnosti: buď sa spoja v rámci stredoeurópskej federácie a spoločne budú odolávať hroziacej sovielizácii, alebo sa stanú súčasťou sovietskej federácie. Bol to však zápas s veternými mlynmi. Na konferencii v Teheráne spojenecké veľmoci nedali národom strednej a juhovýchodnej Európy žiadnu možnosť, aby sa mohli slobodne rozhodovať o svojom osude. Názory Msgr. Dubosha na vytvorenie stredoeurópskej federácie boli prezentované v krajanskej tlači (*Katolícky sokol, Jednota, Slovak Record*) a nachádzali pozitívny ohlas aj v americkej konzervatívnej a katolíckej tlači (*The Michigan Catholic* a *The Catholic News*).

²⁰² SNA Bratislava, f. Slovenská liga v Amerike, šk. č. 8. Zápisnica XXVI. kongresu Slovenskej ligy v Amerike vydržiavaného v dňoch 18. a 19. októbra 1944 vo Fort Pitt hoteli, Pittsburgh, Pa.

²⁰³ Nepriamo poukazuje aj na možnosť zaradenia Slovenska (resp. Česko-Slovenska) do rámca ZSSR, ako jedného z členov sovietskej federácie. Táto otázka bola na sklonku vojny medializovaná v zahraničnej tlači.

²⁰⁴ SNA Bratislava, f. Slovenská liga v Amerike, šk. č. 8. Správa predsedu Slovenskej ligy v Amerike podaná na XXVI. kongrese vydržiavanom v dňoch 18. – 19. októbra 1944 v Pittsburghu, Pa.

²⁰⁵ SNA Bratislava, f. Slovenská liga, šk. č. 8

Správu výboru Slovenskej ligy pre prípravu nového programu predniesol na kongrese Jozef G. Pruša. Vyjadril dôveru Spojencom a prezidentovi USA, že pomôžu slovenskému národu, aby získal slobodu. Zároveň deklaroval podporu Slovenskej ligy vojnovému úsiliu Spojencov. Pozitívne hodnotil rozhodnutie tlačovej kancelárie londýnskej exilovej vlády, že 6. októbra 1944 vydala správu v slovenskom i anglickom jazyku. V správe sa uvádzalo, že na Slovensku povstal „slovenský národ“ a nie Česi, alebo „československý národ“. Na základe tejto tlačovej správy presviedčal delegátov kongresu, že je to významný krok a dôkaz toho, „že už aj česko-slovenská vláda uznáva národ slovenský, lebo ináč by takejto správy nebola prepustila pre americkú verejnosť“.²⁰⁶ Realita však bola úplne iná. Beneš a jeho exilová vláda naďalej popierali existenciu slovenského národa a nekompromisne stáli na pozíciách etnického čechoslovakizmu. Snaha Jozefa G. Prušu docieľiť, aby delegáti kongresu podporili Beneša a obnovenie ČSR, ktorá zabezpečí pre Slovensko autonómiu v duchu *Pittsburskej dohody*, vyšla na prázdno. Na dohodu boli potrební dvaja a Beneš nechcel ani len počuť o slovenskej autonómii.

Otázka slovenskej štátnosti a hodnotenie vývoja na Slovensku po vypuknutí slovenského povstania sa stali na kongrese predmetom vášnivých diskusií. Delegáti odmietli akceptovať správu tlačovej kancelárie česko-slovenskej exilovej vlády o „slovenskom národe“ tak, ako ju na kongrese interpretoval Pruša. Kriticky sa vymedzili aj voči povstaleckej SNR, „ktorá samovoľne privlastňuje a uzurpuje si jediné právo hovoriť v mene slov.[enského] národa a ktorá samovoľne snaží sa prevziať zákonodarnú a výkonnú moc na celom Slovensku do svojich rúk. ... Skrátka, takzvaná Slov.[enská] nár.[odná] rada, bez zistenia vôle slov.[enského] národa, zaraďuje slov.[enský] národ do istého štátneho zriadenia, odoberá mu právo sebaurčenia, za ktoré my pre slov.[enský] národ bojujeme a spája slov.[enský] národ s odbojovými akciami, ku ktorým my, americkí Slováci, neprechováame žiadnych sympatií, ani ku ktorým my žiadnych vzťahov nemáme a ktoré my pre krajových Slovákov nijako nepovažujeme za prospešné. ... akcia Slov.[enskej] nár.[odnej] rady prispieva nie ku oslobodeniu slov.[enského] národa, ale viac ku jeho roztriešteniu, rozkladu a oslabeniu.“²⁰⁷ Delegáti XXVI. kongresu Slovenskej ligy vyzvali prezidenta Slovenskej republiky a slovenskú vládu, aby sa postavili na odpor proti nemeckej nadvláde a prešli na stranu

²⁰⁶ SNA Bratislava, f. Slovenská liga v Amerike, šk. č. 8. Zápisnica XXVI. kongresu Slovenskej ligy v Amerike vydržiavaného v dňoch 18. a 19. októbra 1944 vo Fort Pitt hoteli, Pittsburgh, Pa.

²⁰⁷ SNA Bratislava, f. Slovenská liga v Amerike, šk. č. 18. Rezolúcie prijaté na XXVI. Kongrese Slovenskej ligy v Amerike konanom v Pittsburghu, Pa, 19. 10. 1944

Spojencov. Člen Výkonného výboru Slovenskej ligy, Jozef Hušek, sa opätovne kritizoval prezidenta Jozefa Tisa, ktorý údajne urobil chybu, keď nešiel do Banskej Bystrice a nepostavil sa do čela povstania. Hušek, rovnako ako aj delegáti kongresu, nepoznal zamotanú situáciu okolo vyhlásenia povstania šrobárovcami. Zapojenie sa prezidenta Tisa do protinemeckého povstania bolo možné len za podmienky, keby sa bol uskutočnil zmarený povstalecký plán slovenskej armády pripravený gen. Čatlošom a gen. Malárom.

Predmetom ostrej kritiky delegátov kongresu bola najmä skutočnosť, že povstalecká Slovenská národná rada nereprezentovala všetky demokratické smery národa. V súlade s politikou Beneša a jeho exilovej vlády neboli v Slovenskej národnej rade zastúpené tradičné slovenské politické strany, najmä Hlinkova slovenská ľudová strana a Slovenská národná strana. Vzhľadom na postavenie obnovenj ČSR ako súčasti sovietskej sféry vplyvu sa v špecifickej situácii ocitla Komunistická strana Slovenska. Delegáti kongresu si uvedomovali, že nedisponujú dostatočným počtom objektívnych informácií zo Slovenska. Neprijateľné však pre nich bolo, že povstalecká SNR sa začlenila do Benešovho hnutia za obnovu Masarykovej republiky a na povstaleckom území nastolila tzv. ľudovodemokratický režim s jeho proticirkevným zameraním. To boli hlavné dôvody ich kritických postojov k povstaleckej SNR. Vyslovovali obavy, „že akcie Slov.[enskej] nár.[odnej] rady prispievajú nie ku oslobodeniu slov.[enského] národa, ale viac ku jeho roztriešteniu, rozkladu a oslabeniu. ... Mená a zloženie tej Slov.[enskej] nár.[odnej] rady, jako i mená tých ľudí, ktorí s onou Nár.[odnou] radou spolupracujú, nedávajú nám žiadnu záruku, že záujmy Slovenska dostávajú sa s týmto povstaním do spoľahlivých rúk. ... Na ujmu celej akcie Slov.[enskej] nár.[odnej] rady je i to, že zrejme ona nereprezentuje všetky zložky, smery a frakcie slov.[enského] národa, nie ani všetky demokratické a takzvané pokrokové zložky a smery slov.[enského] národa, a čo taká, podľa našej mienky, nie je oprávnená reprezentantka slov.[enského] národa, preberať všetku zákonodarnú a výkonnú moc a zaraďovať slov.[enský] národ do istého štátneho útvaru.“²⁰⁸ Apelovali na slovenský národ, aby ukončil bratovražedný boj: „Bratia, nebite sa medzi sebou, nezoslubujte svoje sily, neničte sa vnútorne, ale spoločne sa postavte proti nášmu i vášmu germánskemu úhlavnému nepriateľovi, ktorý vás využíva proti ostatným Slavianom.“²⁰⁹ A vyzvali slovenský národ, aby, spolu s prezidentom Jozefom Tisom a vládou, postavili sa proti nemeckej armáde a prešli na stranu Spojencov.

²⁰⁸ TAMTIEŽ

²⁰⁹ TAMTIEŽ

V konečnom dôsledku charakter slovenského povstania, ako aj charakter nastoleného „ľudovodemokratického režimu“, zohľadňoval predovšetkým české národné a štátne záujmy, tak ako sa na nich spoločne zhodli Beneš s Gottwaldom. V slovenskom povstaní, ako aj vo vývoji Slovenska po roku 1945 boli české národno-štátne záujmy nadradené slovenským národno-štátnym záujmom. Povstalecká SNR sa vzdala medzinárodno-právnej subjektivity Slovenska v prospech obnovenej ČSR. Zo Slovenskej republiky sa po roku 1945 stal región ČSR bez medzinárodnoprávnej suverenity. Slovensko zmizlo z politickej mapy Európy a sveta. Slovenská politika, slovenské národno-štátne záujmy prestali objektívne existovať. A práve v tomto konflikte dvoch rozdielnych záujmov slovenského a československého (českého) spočívala základná dilema slovenského povstania, ktorá sa vyriešila až po päťdesiatich rokoch obnovením štátnej samostatnosti Slovenskej republiky v roku 1993.

Slovenským národno-štátnym lepšie zodpovedalo povstanie slovenskej armády pripravované gen. Ferdinandovi Čatlošom a gen. Augustínom Malárom, ktorého politickým cieľom bolo udržanie slovenskej štátnosti. Slovenská republika na strane Spojencov bola pre slovenskú reprezentáciu lepšou východiskovou pozíciou. Ponúkala niekoľko variantov slovenskej štátnosti – od federácie, konfederácie až po štátnu samostatnosť. Ako to bolo neraz v histórii menších národov, ani v slovenskom povstaní nebola v otázke uchovania štátnosti rozhodujúcim faktorom vôľa národa, ale veľmocenské záujmy. Beneš si to veľmi dobre uvedomoval a to bolo aj hlavnou príčinou zmarenia Čatlošovej moskovskej misie²¹⁰ a porážky povstania slovenskej armády. Politický prevrat (zmenu vlády) a prechod Slovenskej republiky a slovenskej armády na stranu spojeneckých síl pripravoval gen. Čatloš podobne, ako prebehlo protinemecké povstanie v Rumunsku a Bulharsku. Rumunské a bulharské vojská sa po boku Červenej armády aktívne zapojili do oslobodzovacích bojov na Balkáne a v strednej Európe, vrátane Slovenska. V povstaleckom pláne gen. Čatloša sa slovenská armáda, v koordinácii s jednotkami Červenej armády, mala zapojiť do bojov proti nemeckej a maďarskej armáde, a to najmä v smere Bratislava – Viedeň a v smere Brno – Praha. Jednou z alternatív bolo, že slovenská armáda sa bude podieľať na oslobodzovaní Prahy. Takisto sa počítalo aj s aktívnou účasťou slovenskej armády v bojoch za oslobodenie okupovaného južného Slovenska a obnovením územnej integrity Slovenska. Celonárodné proti-

²¹⁰ BOBÁK, Ján. Moskovská misia ministra národnej obrany gen. Ferdinanda Čatloša v roku 1944. In *Historický zborník*, 16, č. 1 – 2/2006

nemecké povstanie v Slovenskej republike, pripravované gen. Čatlošom, by nielenže znemožnilo Benešove plány na obnovu tzv. Masarykovej republiky, ale na medzinárodnej politickej scéne by otvorilo slovenskú otázku. Povstalecký plán gen. Čatloša bol pre Beneša nočnou morou nielen z vojenského, ale predovšetkým z politického hľadiska.

Po skúsenostiach zo štvavých kampaní organizovaných vedúcim Československej informačnej kancelárie Jánom Papánkom, sa Msgr. Dubosh rozhodol, že v ďalšom funkčnom období sa už nebude uchádzať o funkciu predsedu Slovenskej ligy. Veľa času mu zaberali aj kňazské povinnosti a výkon exponovanej funkcie ho v značnej miere vyčerpával. Delegáti kongresu vyjadrili nesúhlas s týmto jeho rozhodnutím, a tak, ako na predchádzajúcom kongrese, aj teraz ho uprosili, aby ho zmenil. Nakoniec podľahol naliehavým prosbám a Msgr. František J. Dubosh bol opäť jednomyselne zvolený za predsedu Slovenskej ligy. Aj Jozef Hušek sa rozhodol, že už nebude kandidovať za člena výkonného výboru. Po prehováraní podpredsedom Pavlom Jamriškom nakoniec kandidatúru prijal. XXVI. kongres zvolil nové vedenie Slovenskej ligy v zložení predseda F. J. Dubosh; podpredsedovia P. Jamriška, J. Krajčovičová, M. Lorencová a K. Bleskáňová; tajomník J. A. Kocúr; pokladník J. Horecký. Do výkonného výboru (exekutívy) boli zvolení P. P. Hletko, P. P. Jurčák, J. G. Pruša, F. J. Gurčák, J. Hušek, V. P. Baran a rev. J. J. Lach. Novými členmi výkonného výboru sa stali Jozef G. Pruša a rev. Ján J. Lach. Členmi dozorného výboru sa stali J. J. Weber, V. Wallo, rev. K. Cverčko, J. J. Stankovič, J. Kočiš, M. Sinčák a J. Hassay. Za predsedníčku Včielok Slovenskej ligy bola opäť zvolená Júlia Krajčovičová, podpredsedníčkami sa stali K. Bleskáňová a M. Lorencová a za predsedu hlavnej poroty bol zvolený Štefan Kukuča. Delegáti potvrdili voľbu nových orgánov veľkým aplauzom a demonštrovali jednotu Slovenskej ligy. Uznesenia XXVI. kongresu Slovenskej ligy možno zhrnúť do troch bodov. Delegáti jednomyselne vyjadrili súhlas a podporu vojnovému úsiliu Spojených štátoch amerických a ich spojencov; jednomyselne deklarovali svoju vôľu napomáhať slovenskému národu oslobodiť sa z nemeckého, ako aj z akéhokoľvek iného jarma; jednomyselne vyjadrili podporu národnej svojbytnosti Slovákov, *Atlantickej charte* a deklarácii *Štyroch slobôd*²¹¹, želajúc každému národu slobodný život a vlastnú nezávislú štátnosť.

²¹¹ Prezident Roosevelt vo svojom posolstve kongresu 6. 1. 1941 formuloval *Štyri slobody*, ako program budúceho usporiadania sveta po porážke nacizmu a protiklad „nového poriadku“ vyhláseného Veľkonemeckou ríšou. Ide o nasledujúce štyri princípy: sloboda slova a prejavu; sloboda vierovyznania; medzinárodná hospodárska spolupráca a všeobecné odzbrojenie.

Rozdielne názory delegátov na slovenské povstanie a obnovenie ČSR sa aj po skončení kongresu stali predmetom vášnivých diskusií a sporov. Tieto spory sa stupňovali, čím viac informácií prichádzalo zo Slovenska o zmarenej Čatlošovej povstaleckej akcii, o partizánskych akciách proti civilnému obyvateľstvu, o mocenských zásahoch SNR proti katolíckej cirkvi, cirkevným školám, tlačí a spolkom na povstaleckom území a pod. Americkí Slováci veľmi citlivo vnímali tieto udalosti a hodnotili ich ako nástup komunistickej totality na Slovensku. V tomto kontexte začali kriticky prehodnocovať aj rezolúciu prijatú na XXVI. kongrese Slovenskej ligy týkajúcu sa povstaleckej SNR. I keď delegáti kongresu zaujímali vo svojich vyjadreniach väčšinou kritické postoje k politike povstaleckej SNR, v prijatej rezolúcii sa zjednotili na formulácii, že Slovenská liga sa stavia „rezervovane“ k Slovenskej národnej rade.²¹² Po skončení kongresu začal sa stupňovať tlak na vedie Ligy, aby na základe nových informácií prehodnotilo svoj vzťah k SNR. Po necelých dvoch mesiacoch od konania kongresu bol výbor Slovenskej ligy nútený prerokovať na svojom zasadnutí 5. decembra 1944 v Pittsburghu rezolúciu o Slovenskej národnej rade prijatú na kongrese a na základe nových informácií zaujať k nej stanovisko. Kritike sa nevyhli ani niektorí členovia výboru. Na zasadnutí výboru sa ohradili voči obviňovaniu, že prekrucujú zmysel a význam rezolúcie, ako to zaznievalo v časti krajanskej tlače. V súvislosti so slovenským povstaním výbor prijal jednomyselné uznesenie, že bude pozorne sledovať vývoj v Slovenskej republike, „aby v čase potreby [Slovenská liga] podujala také kroky, aké podstata samej veci bude vyžadovať.“²¹³ Pre spory okolo rezolúcie kongresu o Slovenskej národnej rade, sa nezúčastnil na zasadnutí výboru Slovenskej ligy Jozef Hušek. Msgr. Dubosh, prečítal jeho list, v ktorom oznámil, že sa vzdáva členstva vo výbore Slovenskej ligy. Na jeho miesto bol za člena výboru zvolený predseda Prvej katolíckej slovenskej jednoty Michal J. Vargovič. V snahe oboznamovať americkú verejnosť so slovenskou otázkou a eliminovať čechoslovakistickú propagandu v USA výbor potvrdil svoje rozhodnutie vydávať dvojjazyčný slovensko-anglický tlačový orgán Slovenskej ligy pod názvom *Slovak Record*.

Po porážke slovenského povstania a vstupe Červenej armády na územie Slovenskej republiky bola Slovenská liga postavená pred nové výzvy. Americkí Slováci idealisticky verili v americkú demokraciu a boli presvedčení, že po skončení vojny zavládne medzi národmi nielen mier, ale zvíťá-

²¹² SNA Bratislava, f. Slovenská liga v Amerike, šk. č. 7

²¹³ SNA Bratislava, f. Slovenská liga v Amerike, šk. č. 8. Zápisnica schôdze Exekutívy Slovenskej ligy v Amerike konanej dňa 5. 12. 1943 v hoteli William Penn, Pittsburgh, Pa.

zí aj spravodlivosť. Nepočítali s tým, že dôjde k násilnému rozdeleniu Európy na veľmocenské sféry vplyvu a že USA darujú Stalinovi východnú Európu (spolu so Slovenskom) ako vojnovú korisť, ako léno. Táto imperialistická politika bola v zásadnom rozpore s princípmi zakotvenými v *Atlantickej charte*, za naplnenie ktorých zahynuli na bojiskách milióny vojakov i civilného obyvateľstva. Všetka tá obetavá práca, ktorú Liga vykonala počas vojnového konfliktu v prospech demokracie, ľudských práv a slobôd, vychádzala nazmar. Vo vedení, ako aj v členskej základni, nastalo veľké rozčarovanie. Americkí Slováci sústredení okolo Slovenskej ligy začali vnímať slovenské povstanie a s ním spojené obnovenie Česko-Slovenska v kontexte nástupu sovietskej východnej Európy. Veľmi citlivo vnímali správy o násilí páchanom pri zavádzaní totalitného režimu v pobaltských štátoch, vo východnom Poľsku, na Ukrajine a ich hrdinskom boji so sovietskou mocou. Obávali sa najmä o osud katolíckej cirkvi a slovenského národa, ktorý sa dostal pod supremáciu Moskvy a Prahy. Správy o dianí vo východnej Európe po jej obsadení Červenou armádou, ktoré prinášala americká tlač či Catholic New Service, boli šokujúce. Veľa otáznikov vyvolávalo už vytvorenie tzv. lublinského výboru (vlády), exekutívneho orgánu Národnej rady, ovládaného poľskými komunistami (Boleslav Bierut). Poľská exilová vláda na čele so Stanislavom Mikolajczykom bola odsunutá na vedľajšiu koľaj. Moskva nekompromisne posúvala hranice svojho impéria na západ, a to s tichým súhlasom tak USA, ako aj Veľkej Británie.

Veľké znepokojenie medzi americkými Slovákmi vyvolávali správa o pripojení Podkarpatskej Rusi a časti východného Slovenska k ZSSR. *New York Times* priniesli správu z Londýna, že člen Štátnej rady, Ivan Petruščák (KSČ), predložil Benešovi žiadosť o pripojenie Podkarpatskej Rusi k ZSSR, vrátane územia východného Slovenska až po Štrbské Pleso.²¹⁴ Správa vyvolala medzi americkými Slovákmi veľké pobúrenie a odpor a to až v takej miere, že ju musel verejne dementovať Benešov „osobný zástupca“ v USA Ján Papánek. Vedúci Československej informačnej kancelárie, Ján Papánek ľživo tvrdil, že vraj informácie o začlenení Podkarpatskej Rusi do ZSSR, ktoré kolovali v americkej tlači, sú „absolútne bezpodstatné.“²¹⁵ Obsadenie Podkarpatskej Rusi a tzv. ľudové hlasovanie za pripojenie k Ukrajinskej SSR však veľmi skoro odhalili Papánkove lži. Korešpondent tlačovej kancelárie Overseas News Agency, v rozpore s Papánkovými dezinformáciami, priniesol správu, že Beneš sa zriekol Podkarpatskej Rusi ako časti bývalej ČSR. O jej osude malo po skončení vojny rozhodnúť

²¹⁴ „Poľská vláda“ – platení sovietski agenti. In *Jednota* (USA), 44, 17. 1. 1945

²¹⁵ „Poľská vláda“ – platení sovietski agenti. In *Jednota* (USA), 44, 17. 1. 1945

miestne obyvateľstvo v plebiscite. V spolupráci s Office of War Information sa rozhodol predstaviteľ tzv. česko-slovenského krídla v Slovenskej lige, Jozef G. Pruša, využiť túto neprehľadnú, emóciami vybičovanú situáciu, aby konečne donútil vedenie Slovenskej ligy uznať Beneša a začalo s ním spolupracovať: „Svetová politika takmer rečeno čo deň je nejasnejšia. Mne sa zdá, že Beneš dobrovoľne chce Slovensko rozkúskovať, keďže nemôže dostať od nás všestrannej kooperácie. Jako vidím z dnešných časopisov, on je hotový viac ako polovicu Slovenska prepustiť Rusku. Spomínané sú aj Tatry, že aj tie patria Rusinom. Čo chvíľa si privlastnia Turčiansky Sv. Martin. Ja myslím, že je načase, aby sme niečo konkrétneho podujali a to čím skorej.“²¹⁶ Pruša evidentne vydieral vedenie Slovenskej ligy, len aby ju donútil spolupracovať s Benešom, ktorý neuznával existenciu slovenského národa. Vedenie Slovenskej ligy aj teraz dokázalo odolať tomuto tlaku.

Pod predsedníctvom Msgr. Dubosha zasadal 31. januára 1945 v Pittsburghu výkonný výbor Slovenskej ligy. Vedenie Ligy, v reakcii na vytvorenie tzv. lublinskej vlády, zvolalo svoj exekutívny orgán, aby zaujali zásadné stanovisko k bezprostrednej hrozbe sovietskej Slovenska a východnej Európy: „Žiadame americkú volebnú komisiu pre spravodlivé voľby na Slovensku a všetky krajiny, ktoré sú pod nadvládou cudzích, alebo na ktoré číhajú iné im neprajné, nedemokratické a nekresťanské – izmy!“²¹⁷ Výkonný výbor Slovenskej ligy sa vo svojom vyhlásení postavil za realizáciu plebiscitu, ako najvyššej formy demokracie. Slovenský národ sa mal formou plebiscitu slobodne rozhodnúť, či chce žiť v Česko-Slovenskej republike, alebo v nezávislej Slovenskej republike. Informačná Kancelária Slovenskej ligy publikovala uznesenie Slovenskej ligy pod názvom *Americkí Slováci a Slovenky, žiadajte si americkú volebnú komisiu pre Slovensko a utlačené národy!*, ktoré vyvolalo veľkú pozornosť nielen v krajinskej, ale aj v americkej tlači. Na uznesenie výkonného výboru Slovenskej ligy nereagovala Československá informačná kancelária, ani sovietske veľvyslanectvo, ale evanjelická, liberálna a komunistická tlač – *Národné noviny* (Jozef Žáry), *Slovenský hlásnik* (Emil Stankoviansky), *New Yorkský denník* (Andrew Valúšek), *Ludové noviny* (Calvin Brook). Tendenčne obvinili Msgr. Dubosha, že vraj šíri „nacistickú propagandu“ o hrozbe sovietskej východnej Európy. Do týchto sporov sa zapojila aj Prvá katolícka slovenská jednota. Tlačový orgán *Jednota* v polemických článkoch kritizoval tlačový orgán Kanadskej slovenskej ligy, *Kanadský Slovák*, ktorý obhajoval komunizmus, podporoval

²¹⁶ SNA Bratislava, f. Slovenská liga v Amerika, šk. č. 9. List J. G. Prušu (Passaic, N.Y.) adresovaný Msgr. F. J. Dubosho (Lakewood)

²¹⁷ *Jednota* (USA), 44, 14. 2. 1945

Beneša a obnovu ČSR. *Národné noviny* a *Slovenský hlásnik*, ukrytí za Národným slovenským spolkom a Slovenskou evanjelickou jednotou, kládli vedeniu Ligy manipulatívne otázky, či tieto spolky (podporujúce obnovenie ČSR) sú v službách Moskvy a sú jej politickým nástrojom. V snahe znesváriť amerických Slovákov bola v *Slovenskom hlásniku* napádaná Slovenská liga, že vraj z konfesionálnych dôvodov odmietla spolupracovať s Milanom Hodžom a Štefanom Osuským. V rokoch 1944 – 1945 však nerozdeľoval amerických Slovákov konfesionalizmus, ale ideológia a politika čechoslovakizmu.

Názory väčšiny amerických Slovákov výstižne vyjadril rev. Andrej Pír, správca benediktínskej vyššej školy v Clevelande: „Slováci už nikdy nebudú viacej spokojní s inými, ktorí im chceli rozkazovať v ich domácnosti. Majú prirodzené právo, ako aj skúsenosť si rozkazovať sami, ako to už dokázali počas pokoja a aj nepokoja ... Slováci chcú len to, čo im patrí, t. j. úplnú slobodu celému slovenskému národu dľa ich prirodzenosti a žiadosti, ako si ju vybojovali pred vypuknutím tejto vojny.“²¹⁸ Vedenie Slovenskej ligy nebolo zásadne proti obnoveniu Česko-Slovenska, v princípe však odmietalo ideológiu a politiku čechoslovakizmu. Neodvolávalo sa na *Pittsburskú dohodu*, ale na *Atlantickú chartu* v nádeji, že Spojené štáty americké budú po skončení vojny hlavným garantom nového svetového poriadku postavenom na princípoch zakotvených v *Atlantickej charte*. Plní idealizmu a viery v silu americkej demokracie kritizovali Benešovu promoskovskú politiku. Vyjadrovali značné obavy zo *Zmluvy medzi vládou ZSSR a ČSR o priateľstve, vzájomnej pomoci a povojnovej spolupráci* a jej dopadu na budúci vývoj Slovenska. V snahe vyhnúť sa hrozbe, že Slovensko ako súčasť ČSR bude zaradené do sovietskej sféry vplyvu, začala Slovenská liga po uzavretí paktu Beneša so Stalinom podporovať európske integračné procesy: „Keď Slováci musia byť spojení s inými národmi v jednej krajine, vtedy nech si utvoria federáciu so stredoeurópskymi národmi, s ktorými sú bližšie spojení kultúrou, náboženstvom, ekonomikou. Rusko má aziatskú kultúru, my máme západnú, európsku kultúru ... Žiaden maličký národ nemôže teraz jestvovať sám. Poliaci, Srbi, Chorváti, Litovci a Slováci to už vedia. Preto dnes mnohí hlásajú stredoeurópsku federáciu, podobnú našej americkej.“²¹⁹ Stredná Európa sa v dôsledku veľmocenskej politiky ZSSR a USA ocitla v bezvýchodiskovej situácii. Nemeckú hegemoniu vystriedala hegemonia sovietska.

V tejto komplikovanej situácii začalo sa opäť aktivizovať tzv. česko-slo-

²¹⁸ PÍR, Andrej V. Oslobodenému Slovensku sľúbená rovnoprávnosť. In *Slovak Record*, 3, február 1945, č. 10

²¹⁹ Ndp. Msgr. Dubosh objasňuje minulý a terajší stav Slovenskej ligy v Amerike a slovenského národa. In *Slovak Record*, 3, február 1945, č. 10

venské krídlo v Slovenskej ligu, na čele s novozvoleným členom výkonného výboru Jozefom G. Prušom. V spolupráci s Office of War Information a s časťou evanjelických časopisov sa Pruša usiloval využiť túto situáciu. Rozhodol sa opätovne presvedčiť vedenie Slovenskej ligy, aby podporilo Beneša a obnovenie ČSR. Medzi prvými vyrazil do útoku proti Slovenskej lige tlačový orgán Slovenskej evanjelickej jednoty, *Slovenský hlásnik*. Spochybňoval právo Slovenskej ligy hovoriť v mene slovenského národa, ako aj v mene amerických Slovákov. *Slovenský hlásnik* ostro kritizoval vedenie Ligy, že odmieta návrhy vytvoriť v USA akúsi strešnú organizáciu (Radu)²²⁰, v ktorej by boli zastúpené rôzne ideové prúdy a smery, vrátane čechoslovakistov či komunistov, voči ktorým sa Slovenská liga zásadne vymedzovala. Pritom všetky relevantné krajanské spolky a organizácie mali v Slovenskej lige dvere otvorené. Iniciátori založenia novej strešnej organizácie amerických Slovákov (Ján Papánek a spol.) našli v Lige pochopenie u Prušu, ale nie u Msgr. Dubosha či predstaviteľov asociovaných spolkov. Na odmietavý postoj narazili aj v členskej základni Slovenskej ligy. Uvedomovali si, že bez účasti Slovenskej ligy v tzv. Rade sa táto strešná organizácia stane len ďalšou bezvýznamnou, papierovou čechoslovakistickou organizáciou, akou bolo aj Slovenské národné združenie (Slovak National Alliance of America). Msgr. František J. Dubosh svoje odmietavé stanovisko k vytvoreniu tzv. Rady vysvetľoval nasledovne: „Slovenská liga logicky nemôže brať účasť na založení novej organizácie medzi americkými Slovákami, ktorá by mala tie samé ciele ako ich má Liga. Liga má zahrňovať všetky zložky a tá nádejná organizácia by tiež zahrňovala tie samé zložky. Keď logicky uvážime, môžeme vidieť, že je to jedna, alebo druhá! Nemožno mať jednu super-organizáciu (Liga) a tiež inú super-organizáciu (Rada) – alebo má tá nová organizácia byť super-super-organizácia?“²²¹

Takzvaný ľudovodemokratický režim v ČSR, so značným deficitom demokracie a porušovaním základných ľudských práv a slobôd, nebudil medzi americkými Slovákami dôveru. Obnovená ČSR bola vo všeobecnosti vnímaná ako politický satelit Moskvy. Americkí Slováci s veľkým znepokojením sledovali totalitné metódy, aké nastolený režim uplatňoval na Slovensku voči katolíckej cirkvi a jej predstaviteľom, respektíve voči politickým oponentom. V ČSR neexistovala žiadna opozícia. Povoľené boli len tie politické strany, ktoré podporovali vládny program a akceptovali ľudovode-

²²⁰ Jednota (USA), 54, 17. 1. 1945

²²¹ Ndp. Msgr. Dubosh objasňuje minulý a terajší stav Slovenskej ligy v Amerike a slovenského národa. In *Slovak Record* (USA), 3, február 1945, č. 10; pozri tiež *Jednota* (USA), 54, 7. 2. 1945

mokratický režim. Informácie, ktoré prichádzali zo Slovenska, utvrdzovali amerických Slovákov o neochote českých politických elít dodržať svoje sľuby týkajúce sa slovensko-českých vzťahov a vyriešiť túto existenčnú otázku štátu na princípe rovného s rovným. Namiesto sľubov Praha začala opäť uplatňovať politiku českého centralizmu a vládnuť na Slovensku ako vo svojom domíniu. Začiatkom apríla 1945 odišiel do exilu prezident Jozef Tiso, ako aj väčšina členov slovenskej vlády. Prezident Tiso odchádzal do exilu s poslaním obhajovať právo Slovákov na etnické a politické sebaurčenie, ktoré slovenskému národu upierala česká politická reprezentácia na čele s E. Benešom. V exile začal presadzovať právnu kontinuitu Slovenskej republiky: „... štát slovenský jestvuje, lebo žije a pôsobí jeho prezident, vláda a ostatné orgány štátnej správy, majúc v rukách zákonmi Slovenskej republiky stanovenú právomoc. My tu v zahraničí pokračujeme v zákonitom živote štátnom, lebo nám to nepriateľská presila znemožnila na vlastnom území.“²²²

Prezident Tiso doplnil v exile pôvodné ľudovecké programové heslo „Za Boha a za národ“ o nový programový bod – zápas za obnovenie samostatnej Slovenskej republiky. Programové heslo „Za Boha, za národ, za slobodný samostatný Slovenský štát“, vytýčené prezidentom Jozefom Tisom, sa od roku 1945 stalo programovým heslom slovenského politického exilu vedeného Ferdinandom Ďurčanským. Slovenská liga, po určitom váhaní ovplyvnenom rozdelením slovenského politického exilu na dva súperiace tábory (Ferdinand Ďurčanský – Karol Sidor), sa aktívne zapojila do zápasov za demokraciu a obnovenie štátnej samostatnosti Slovenskej republiky. Medzníkom v postoji Slovenskej ligy k ČSR sa stala kontroverzná poprava Jozefa Tisa 18. apríla 1947. O polroka neskôr, na XXIX. kongrese Slovenskej ligy 20. – 22. októbra 1947 v Clevelande, prijala Liga rozsiahle *Memorandum*, ktorým odôvodnila odmietnutie ČSR a jej ľudovodemokratického režimu ako nedemokratickú formu komunistického systému. Slovenská liga sa jednoznačne postavila za obnovenie nezávislej Slovenskej republiky a túto svoju programovú orientáciu presadzovala až do roku 1993.²²³ Obnovenie Slovenskej republiky v roku 1993 je aj výsledkom zápasov Slovenskej ligy, jej obetavých predstaviteľov a členov. To však je už iná kapitola z dejín Slovenskej ligy v Amerike.

²²² Za Boha, za národ, za slobodný samostatný Slovenský štát. Posledná rádiová reč prezidenta Slovenskej republiky Dr. Jozefa Tisa. In *Literárny almanach Slováka v Amerike na rok 1954*. J. Okál' (ed.), s. 69

²²³ BOBÁK, Ján. Slovenská liga a Clevelandské memorandum. In *Historický zborník*, 10, č. 1/2000; bližšie pozri *Memorandum Slovenskej ligy v Amerike prijaté XXIX. kongresom 21. októbra 1947 v Clevelande, Ohio*. Vydala Slovenská liga v Amerike 1947

THE SLOVAK LEAGUE OF AMERICA AND THE SLOVAK REPUBLIC (1939 – 1945), 4th PART

JÁN BOBÁK

The Slovak League of America served as a unifying body for American Slovaks, encompassing individual members as well as expatriate associations, organizations, and journalist unions. It played a significant role in the establishment of Czechoslovakia and was actively involved in the Slovak autonomist movement from 1918 to 1938. Enjoying widespread recognition and respect within the Slovak nation, the league faced the challenge of the establishment of the Slovak Republic in 1939 amidst a highly unfavorable international climate. Following the imposition of German hegemony on Slovakia due to the Munich Dictatorship in 1938, President Jozef Tiso and Minister of Foreign Affairs Ferdinand Ďurčanský endeavored unsuccessfully to break free from German influence and maintain the neutrality of the Slovak Republic. Despite this, Slovakia did not declare war on any state during this period. The Slovak League welcomed the establishment of the Slovak Republic and sought to aid in overcoming initial difficulties by organizing fundraisers among American Slovaks. Jozef Hušek, the president of the Slovak League, initiated efforts to secure recognition of the Slovak Republic by the US government. While the USSR and Great Britain recognized the Slovak Republic, the recognition process was hindered by the negative impact of World War II, during which one of the Allies' stated goals was the restoration of Czechoslovakia. The Allies recognized former Czech-Slovak President E. Beneš and his government-in-exile in London as representatives of the Slovak, Czech, and Ruthenian nations. However, a democratic opposition abroad, represented by the Slovak League in the USA, emerged against the ideology of Czechoslovakism and the policies of Czech centralism promoted by Beneš. Beneš found a crucial ally in Stalin to advance his agenda, including the degradation of the Slovak question to an internal issue and the ethnic cleansing of the German minority. The treaty between Beneš and Stalin in 1943 laid the groundwork for the Soviet sphere of influence in Eastern Europe. In the USA, the Slovak League stood as a prominent opponent of the sovietization of Central Europe.

PhDr. Ján Bobák, CSc.

Bratislava

Email: bojan2950@gmail.com

ROZHLADY

JÁN CHRYZOSTOM KARDINÁL KOREC – ČLOVEK MEDZI ĽUĎMI

VILIAM JUDÁK

JUDÁK, Viliam. Ján Chryzostom Cardinal Korec – a man among men. Slovenský časopis historický, IV, 2024, 1, 163 – 192 pp.

Ján Chryzostom Cardinal Korec (1924 – 2015) is an important figure in the life of the church in Slovakia. Throughout his life, he witnessed profound social transformations with tragic personal and societal consequences due to the rise of atheistic regime. At the age of 15 (1939) he joined the Society of Jesus in Ružomberok, and at the age of 27 (1951) he “secretly” received episcopal consecration. He worked in various civilian jobs, which is why the foreign press called him the “bishop in overalls”. His pastoral activities led to his imprisonment in 1960, where he received a 12-year sentence. Despite his release after eight years in 1968, he was barred from pastoral work until 1989. In 1990, Pope John Paul II appointed him Bishop of Nitra, and the following year, he was elevated to the rank of cardinal.

Keywords: atheistic regime, persecution of the church, secret church, bishop, writer, pastorate, theology, freedom.

Od narodenia Jána Chryzostoma kardinála Korca uplynulo storočie a od jeho smrti necelé desaťročie. Mnohé z jeho života sa ešte premieta v čerstvej pamäti jeho súčasníkov, a preto pohľad na jeho život a dielo by nemal byť problémom. Predsa však v prípade človeka, ktorého celá ľudská, kňazská, strastiplná, pracovitá, heroická životná dráha je na niekoľko románov, je neľahké vybrať to, čo by mohlo byť špecifické a zároveň odkazom.

Veľmi výstižne to vyjadril pápež Ján Pavol II. pri návšteve Nitry (1995), keď povedal o tomto vzácnom človekovi: „Kardinál Korec, toto meno veľa

hovorí. Veľa hovorí vám na Slovensku, v Čechách i na Morave, v Európe, v Cirkvi i na celom svete. Chcem dnes poďakovať Pánu Bohu za svedectvo, veľké svedectvo viery, ktoré nám všetkým dal Ján Chryzostom Korec, prenasledovaný za svoju vieru, väznený...“¹

Na jeho životnej ceste, skôr ako by na ňu nastúpil, prebiehali – pred jeho zrakom – vážne spoločenské metamorfózy s tragickými osobnými (v podobe znemožnenia rehoľnej formácie vtedajším režimom, hrubým zastrašovaním, špicľovaním, odsúdením...) a spoločenskými dôsledkami, ktoré ho nepokorili, čo svedčí o jeho vernosti a vnútornej sile. Preto na jeho život viery možno právom aplikovať slová sv. pápeža Leva Veľkého: „Túto vieru, Duchom Svätým posilnenú, nezastrašili ani okovy, ani žaláre, ani vyhnanstvo, ani hlad, ani oheň, ani zúrenie šeliem, ani ukrutné muky prenasledovateľov.“²

Naozaj, len tak možno vysvetliť ochotu ísť po tejto ceste nezlomený, nezastrašený, ale dôstojne a cieľavedome. Ako 15-ročný (1939) vstúpil v Ružomberku do Spoločnosti Ježišovej, aby sa domov vrátil, už len na návštevu, po jedenástich rokoch. Ako 27-ročný (24. augusta 1951) prijal biskupskú konsekráciu a to v čase, keď biskupi na Slovensku boli už vo väznení alebo internovaní. Teda bez perspektívy, bez budúcnosti, ľudsky povedané vykročil do tmy a nevedel, čo bude o týždeň, o mesiac, o rok – „od štácie k štácii“. Ľudsky v tom bolo mnoho neistoty. Ale koniec ako taký nebol pre neho neistotou. Veriaci človek nekráča k neistému koncu. Sprevádzaný Božou prítomnosťou kráča k cieľu podľa slov: „Kto verí vo mňa, má život večný.“ (porov. Jn 25, 11)

V čase, keď si človek buduje kariéru či zabezpečuje postavenie v spoločnosti, on gúľal ťažké sudy s naftou a pracoval v ďalších povolaniach ako nočný strážnik, či údržbár. Avšak pečať biskupskej konsekrácie mu nemohol nikto vziať. Preto „biskup v montérkach“, ako ho nazvala západná tlač. Biskup pôsobiaci pastoračne najmä medzi vysokoškólakmi a intelektuálmi. A zároveň biskup bohato literárne činný.

Detstvo Jána Korca, syna robotníka z Bošian (nar. 22. 1. 1924) spadá do medzivojnového obdobia prvej ČSR. Obdobie mladosti vyplňali skauting, škola, štúdium v ovzduší úprimnej nábožnosti farnosti a rodiny, kde

¹ KOŠIAR, Ján – LABO, Šebastián – VRAGAŠ, Štefan (eds). *Apoštol národov dvadsiateho storočia. Druhá návšteva Jána Pavla II. na Slovensku*. Trnava: Dobrá kniha 1995, s. 42

² *Z Rečí svätého pápeža Leva Veľkého: Sermo 2 de Ascensione, 1 – 4: PL 54, 397 – 399. In Liturgia hodín, podľa Rímskeho obradu II. Typis Polyglottis Vaticanis 1988, s. 916 – 917*

srdcom tohto zmysluplného života bola matka. Určite aj ona má veľkú zásluhu pri voľbe rehoľného povolania, ktoré bolo sprevádzané modlitbami, avšak slobodné, a preto aj trvalé. Sám si spomínal na tieto chvíle aj takto: „Nepamätám sa, že by otec bol býval za mladi nejako zvlášť nábožný. Doma sme sa spolu nemodlievali, len pred spoločným jedlom. Ráno sa modlil šeptom. Do kostola chodil v nedeľu celkom samozrejme. Ale navonok nič viac neukazoval. No vnútri asi prežíval viac, než ukazoval navonok. Keď sa išlo na sv. spoveď, my sme odprosili jeho i matku, on s tým istým úmyslom podal ruku matke. Otec bol pevný muž, fyzicky silný a povahovo húževnatý. Myslím, že dosť skrýval svoje vnútro. Ale iste nás mal všetkých rád. Prostredie v Bošanoch, s továrňou, ktorú prevzal v r. 1930 T. Baťa, mnoho cudzích ľudí, kino, Sokol a mnohé iné veci robili z našej obce zmes samozrejmej zdedenej viery, spolu s ľahostajnosťou mnohých ľudí ovplyvnených kinom, ktoré bolo u nás od r. 1931 a bolo vtedy ešte zriedkavosťou na celom okolí.

V takomto prostredí sme vyrastali aj my mladí. Mali sme skauting, dobrých mladých kňazov – bol u nás Dr. Drozd, Dr. Vrablec a iní. Myslím, že otec bol rád, keď som išiel v r. 1939 k jezuitom do Ružomberka. Vždy stál ticho pri mne. Zlievala sa v ňom jednoduchosť s vernosťou do jednoty pevného muža.“³

U jezuitov pokračoval v stredoškolskom štúdiu, ktoré skončil na Rímskokatolíckom slovenskom gymnáziu v Kláštore pod Znievom maturitou. (1944). Jeho štúdiá filozofie a teológie ďalej prebiehali v Trnave a v Brne (1944 – 1950). V Trnave pracoval v redakcii náboženských časopisov *Posla* a *Katolíckych misií*.

V povestnej „Barbarskej noci“ – ako ju sám pomenoval – pri likvidácii kláštorov bol so svojimi spolubratmi Spoločnosti Ježišovej internovaný v koncentračných táboroch v Jasove, v Podolínci a v Pezinku. Po piatich mesiacoch internovania (september 1950) ho prepustili do civilného života aj s niektorými spolubratmi Spoločnosti Ježišovej ako nevojaka. „Noc z 13. na 14. apríla 1950 – noc ojedinelá za tisíc rokov kresťanstva na Slovensku a v Čechách. Noc, v ktorej naši vlastní ľudia, pohrdajúc dejinami a ich duchovnou náplňou, vykonali to, čo neprišlo na myseľ ani Tatárom, ani tureckému panstvu, ani nikomu inému v predĺhých dejinách nášho ľudu a národa. Noc, ktorá zostane navždy najtemnejšou a najbarbarskejšou nocou, a to nielen pre neslýchaný čin proti tisícom rehoľníkov, ale aj pre neslýcha-

³ KOREC, Chryzostom, Ján. *Od barbarskej noci. Na slobode*. Bratislava: Lúč 2005, s. 252 – 253

ný čin, ktorý sa tým spáchal proti kultúre a duchovnosti nášho národa...“⁴, uvažuje so „svätým“ a spravodlivým rozhorčením aj po rokoch.

„Barbarská noc“ svedčí nielen o veľkej ľudskej zlobe, svedčí aj o veľkej Božej láske a moci. Rehoľníci, rehoľné sestry, diecézni kňazi i naši veriaci s Božou pomocou vydržali, prežili a vydali svedectvo viery pred tvárou celej Cirkvi i celého sveta takmer neslýchaným spôsobom oddanosti Kristovi. Pápež Ján Pavol II. zdôraznil, že toto svedectvo – martyrológium, sa nesmie v Cirkvi stratiť, treba o ňom hovoriť u nás i všade vo svete – je to svedectvo o Kristovi. „Barbarská noc podáva svedectvo viery, nádeje a lásky v 20. storočí, a tým je súčasťou martyrológie Cirkvi v organizovanom neľudskom násilí.“⁵

Rok 1945 totiž znamená skončenie druhej svetovej vojny a v mnohých krajinách začiatok slobodného života. Nie tak na Slovensku. Koniec vojny znamenal pre Slovákov začiatok dlhých útrap. Tlak na obyvateľstvo a veriacich nepriniesla až komunistická palácová revolúcia roku 1948, ale už udalosti na jeseň 1944 a nová politická situácia po roku 1945. Všetky útoky na Katolícku cirkev a jednotlivých veriacich na Slovensku boli motivované stotožňovaním slovenského patriotizmu s katolíckym prejavom kresťanstva. V stratégii komunistických ideológov bolo predovšetkým obmedziť činnosť a vplyv biskupov na verejnosť, izolovať ich od Vatikánu a nižšieho kléru, vytvoriť medzi veriacimi oporné hnutia komunistickej strany, dostať prostredníctvom úradu pre cirkevné záležitosti pod kontrolu organizáciu Cirkvi, likvidovať všetky spolky a tlač a vytvoriť tak Cirkev bez kontaktu so Svätou stolicou.

Po prevrate vo februári 1948 už nič nebránilo tomu, aby sa v plnej miere prejavila zúrivosť komunistických ideológov proti „triednemu nepriateľovi“, ktorým bola predovšetkým Cirkev. Na Slovensku sa tieto opatrenia realizovali oveľa tvrdšie ako v Čechách, pretože samotná religiozita na Slovensku bola oveľa väčšia. Roky 1949 – 1951 rozhodli o osude Cirkvi v ČSR, lebo sa v nich položili zákerné ústavné a zákonné základy totálnej kontroly Cirkvi zo strany štátu a tým jej plánovanej likvidácie. Nasledoval celý rad citeľných zásahov, ktoré podstatne oslabili spoločenský prejav Cirkvi. Ako nástroj na rozbitie jednoty medzi cirkevnou hierarchiou a duchovenstvom použila vtedajšia vláda aj tzv. schizmatickú „Katolícku akciu“. Súčasť plánu ako oslabiť vplyv Katolíckej cirkvi prebiehala tzv. Akcia „P“. Vzťahy s Vatikánom boli zmrazené.

⁴ KOREC, Chryzostom, Ján. *Od barbarskej noci*. C. d., s. 11 – 12

⁵ JUDÁK, Viliam (ed). *Zborník prednášok z príležitosti výročia barbarskej noci*, Kňazský seminár sv. Gorazda Nitra 1995, s. 3

Rok 1951 prešiel do dejín Cirkvi na Slovensku ako rok hanebného procesu s biskupmi a rok masového zatýkania kňazov a laikov. V lete predchádzajúceho roku (1950) sa dovŕšila izolácia ordinárov jednotlivých diecéz. Už predtým (1949) dosadili nezákonne na biskupské úrady štátnych zmocnencov, ktorí hrubo zasahovali do činnosti biskupov. Vedenie diecéz v ČSR v niektorých prípadoch prevzali kapitulní vikári, zvolení na nátlak vlády. Pastoračná činnosť kňazov bola podmienená štátnym súhlasom, ktorý udeľovali ateistickí cirkevní tajomníci ešte aj v roku 1989.

Definitívny odchod vatikánskych diplomatov, likvidácia biskupského zboru, uväznenie veľkej časti kňazov, dosadenie ordinárov podľa kritéria štátu, hromadné zatýkanie angažovaných katolíckych osobností každého veku a spoločenského postavenia, ich dlhoročný pobyt vo väzniciach a pracovných táboroch, zničenie cirkevných organizácií a spolkov, zastavenie novín a časopisov, dokonca i farských listov, a hlboko siahajúce zastrašovanie vytvorilo pre Cirkev ťažkú situáciu.⁶

Hoci sa v roku 1950 pri sčítaní obyvateľstva hlásilo ku Katolíckej cirkvi na Slovensku 82,75 % obyvateľov, bolo by sa dalo predpokladať, že úradní predstavitelia štátu si budú chcieť získať a udržať náklonnosť takého veľkého množstva veriacich občanov. Žiaľ, skutočnosť bola iná. Cirkev v nových pomeroch sa stala Cirkvou „trpiacou a umlčanou“. Drastickými zásahmi ju postupne obrali o jej najdôležitejšie vitálne inštitúcie. Medzi ne patrili aj rehoľné spoločenstvá. Úsilie zlikvidovať či obmedziť rehoľný život v ČSR možno rozdeliť na dve etapy. V prvej sa rátať so zásadným obmedzením vplyvu reholí znížením počtu reholí a striktným vymedzením činnosti, ktorá nesmela byť v zásadnom rozpore s politikou KSČ. Táto etapa trvala od jari 1948 do jesene 1949. Druhá etapa, ktorá bola zameraná na likvidáciu reholí, trvala od jesene 1949 do konca 60. rokov 20. storočia.⁷

Kláštory, ktoré jestvovali na území Slovenska v niektorých prípadoch celé stáročia, boli nositeľmi duchovnej a materiálnej kultúry. „Pri barbarskom likvidovaní bolo zničených veľké množstvo vzácných kníh, obrazov a iných kultúrnych hodnôt. Mnohé z nich boli čiastočne alebo úplne zničené. Počínanie pracovníkov „kultúrneho štátu“ bolo viac ako barbarské. Mnohé kláštorné knižnice sa nahadzovali doslovne vidlami do nákladných

⁶ VNUK, František. *Pokus o schizmu a iné proticirkevné opatrenia v rokoch 1949 – 1950*. Bratislava: Ústav dejín kresťanstva na Slovensku 1996, s. 35 – 48

⁷ DUBOVSKÝ, Ján Milan. *Akcia kláštory. Komunistický režim na Slovensku v boji proti mužským rehoľam v r. 1949 – 1952*, Martin: Matica slovenská 1998, s. 8

aut určené na zošrotovanie. Niektoré z nich, v lepšom prípade, skončili v pivničných vlhkých priestoroch bez roztriedenia celé desaťročia. ... Knihy sa nahádzali ako hnoj na vlečky... Inštitúcie a jednotlivci si pritom vyberali to najvzácnejšie, ako rukopisy a vzácne tlače... Zbytok, ak nešiel do šrotu, pomiešal sa a hádzal na hromady. Kníh sa chytala plesň a hmyz ... Kto zapríčinil zosurovenie a zničenie mravov? Kto je zodpovedný ... za škody pre národ a kultúru?“⁸ Podobný osud postihol aj kňazské semináre a samotných duchovných. V r. 1950 z 2 056 kňazov bolo 302 zatknutých a tento počet sa ešte stále zväčšoval.⁹ Tajne vysvätený biskup P. Dubovský po rokoch nazval tento stav slovami: „Naša situácia po druhej svetovej vojne sa podobala panstvu Vandalov v severnej Afrike v 5. storočí, ktorí vyhnali päťtisíc kňazov.“¹⁰

V lete roku 1950 sa dovŕšila izolácia ordinárov jednotlivých diecéz. Už predtým (1949) dosadili nezákonne na biskupské úrady štátnych zmocnencov, ktorí hrubo zasahovali do činnosti biskupov (kontrolovali návštevy, otvárali poštu, sprevádzali biskupa na jeho pastoračnej ceste, informovali o každom rozhodnutí a činnosti biskupa...). Vedenie diecéz v ČSR v niektorých prípadoch prevzali kapitulní vikári, zvolení na nátlak vlády.¹¹

V takejto atmosfére nepravdy, ba otvoreného nepriateľstva Ján Korec prijal tajne 1. októbra 1950 v Rožňave v nemocničnej kaplnke kňazskú vysviacku z rúk biskupa rožňavskej diecézy Dr. Róberta Pobožného. Pokračoval v civilnom zamestnaní v Mototechne v Nitre. Následne odchádza do Bratislavy (1951), kde pracuje v Priemstave a v Tatracheme ako robotník. Vzhľadom na situáciu s biskupmi bol v jednom z bratislavských bytov z rúk spolubrata jezuitu Pavla Hnilicu konsekrovaný za biskupa 24. augusta 1951 ako 27-ročný. Keďže spoločenské pomery boli nepriaznivé pre pôsobenie vo verejnej službe v Cirkvi, „tajný biskup“ Ján Korec pracoval ďalej v rôznych civilných zamestnaniach. Najskôr v Ústave hygieny práce a chorôb z povolania, odkiaľ ho v roku 1958 prepustili. Po mnohých ťažkostiach získal miesto v podniku Prefa ako nočný strážnik (od septembra 1958), neskôr pracoval v Chemických závodoch Juraja Dimitrova v údržbárskej dielni (od decembra 1959).¹²

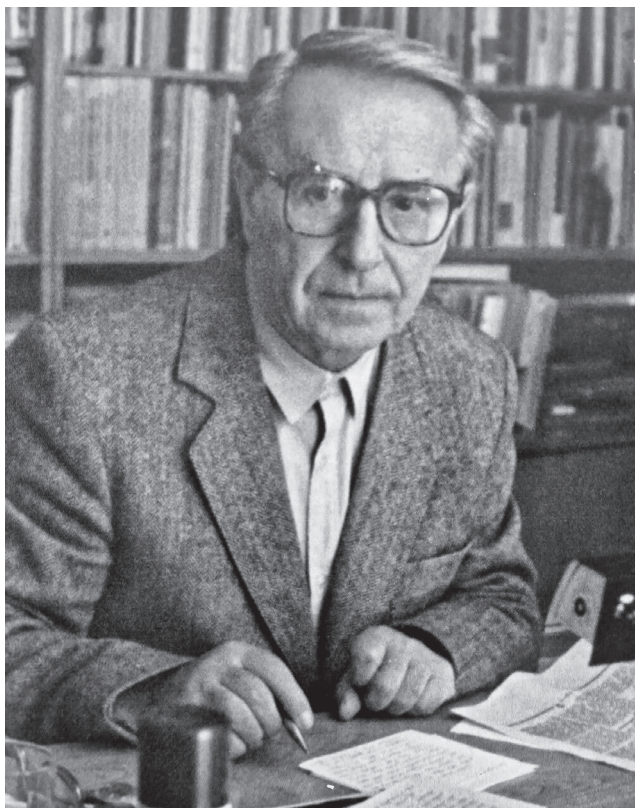
⁸ KOREC, J. Ch. *Od barbarskej noci*, C. d., s. 72

⁹ TAMTIEŽ, s. 73 – 74

¹⁰ BRODŇANSKÝ, Pavol. Ešte raz spomienky. In *Svedectvo*, roč. 9, jún 2000, č. 6, s. 22

¹¹ Bližšie VNUK, František. *Vládni zmocnenci na biskupských úradoch v rokoch 1949 – 1951*. Martin: Matica slovenská 1999

¹² JUDÁK, Viliam. KOREC, Ján Chryzostom, SJ. In PAŠTĚKA, J. (ed.). *Lexikón katolíckych kňazských osobností*. Bratislava: Lúč 2000, s. 719

„Tajný“ biskup Ján Chryzostom Korec
vo svojom byte v Bratislave, 80. roky

Napriek dusnej spoločenskej atmosfére a s vedomím, že môže byť trestne stíhaný, sa nevzdával. V tomto čase vykonával bez „štátneho súhlasu“ ako kňaz a biskup rozsiahlu pastoračnú činnosť a rozvinul aj bohatú literárnu činnosť, ktorá má svoje vývinovo-tematické dimenzie. Už v tom čase ukázal, že výborne ovláda umenie pera a hovoreného slova. Už počas štúdia filozofie v Brne a Trnave pomáhal s redigovaním katolíckych časopisov a zostavovaním kníh. Sám začal písať náboženské články. Licenciátnu prácu v Brne z roku 1947 venoval téme *Filozofické základy dialektického materializmu*. Neskôršie popri filozoficko-spirituálnych esejách a aktuálnych diskusiách s prírodnými vedami, ktoré začínajú prekračovať svoju vedeckú kompetenciu a prispievajú k dezinformácii, píše *Drámu ateistického humanizmu* (1948), *O pôvode človeka* (1948) a *Zápas o vieru* (1948). Popri prácach so širokým záberom otázok a problémov náboženského života na Slovensku, ako aj s dielach s pastoračno-homiletickým zameraním vznikali aj aktuálne die-

la z oblasti kresťanskej histórie. Sú súčasťou bohatej Knižnice viery a vznikali v čase robotníckeho života autora v r. 1971 – 1989. Mnohé boli doplnené a upravené pre knižné vydanie aj po roku 1990.¹³ „Literárna tvorba J. Ch. Korca je bytostne zviazaná s jeho kňazským a biskupským poslaním, vyviera z autentickej potreby rozdať sa, neustále komunikovať, využiť bohatú erupatívnu intelektuálnu energiu pre život ubitej Cirkvi a ubíjaného národa.“¹⁴

Koncom roku 1956 vydalo vedenie komunistickej strany zásady cirkevnej politiky po 20. zjazde KSSZ, kde sa uvádza vyše dvadsať rozličných opatrení a praktických pokynov, ktoré znamenajú novú taktiku boja proti Cirkvi a náboženským spoločenstvám. Cieľ ostal nezmenený: úplne vylúčiť Cirkev zo spoločenského života. Spôsoby a metódy však boli „tolerantnejšie“, aspoň sa tak javili, a nevyvolali toľko nesúhlasných stanovísk. Ideologickou prácou sa mala oslabovať pozícia náboženstva v ľudových masách, ktorú bolo podľa zásad cirkevnej politiky potrebné rozvíjať oveľa vedeckejšie a sústavnejšie a v oveľa širšom meradle než predtým.

Mnohoraká pastoračná činnosť J. Ch. Korca bola štátnym úradom trónom v oku už dlhší čas. Preto pre tajného biskupa nebolo prekvapením, keď 21. januára 1960 Štátna bezpečnosť u neho vykonala domovú prehliadku a sprísnila jeho sledovanie. Dňa 11. marca 1960 bol uväznený a 20. mája 1960 bol vynesенý rozsudok: 12 rokov straty slobody, strata občianskych práv a vypovedanie zo Západoslovenského kraja. Po mesiaci od vynesenia rozsudku bol eskortovaný do Prahy na Pankrác a potom do Valdic neďaleko Jičína. Zaradený bol do III. nápravno-výchovnej skupiny. Ťažký väzenský život, akoby jeho útrapy nestačili (!), mu sťažovali častým pobytom na samotkách, a to aj za akúkoľvek malichernosť. Od 20. februára 1962 pracoval v brusiarni skla, čo bola veľmi náročná a vyčerpávajúca práca a pre človeka trpiaceho na respiračné choroby aj veľmi nebezpečná. Aj takúto podobu mal kríž, ktorý celé roky väzeń-biskup trpezlivo niesol.¹⁵

¹³ Celé literárne dielo J. Ch. kardinála Korca možno rozdeliť na prvý cyklus zo sedemdesiatych rokov 20. storočia (22 kníh) a druhý cyklus edície *Knižnica viery*, ktorá predstavuje okolo 68 knižných titulov aktuálneho vieroučného a pastoračného významu. Sú to diela mariologické, kristologické, meditatívne, o kňazskom a rehoľnom povolaní, vieroučné, dokumentárno-biografické a historické. Porov. LIBA, Peter. Ján Chryzostom Korec, kardinál – biskup – spisovateľ. In *J. Ch. Korec, Knižnica viery*. Bratislava: Lúč 1992, s. 6; ARGALÁŠ, Dušan. Bibliografia knižných prác Jána Chryzostoma Korca In ČERVENÁK, Andrej (ed.). *Život a dielo Jána Chryzostoma Korca*. Nitra: Spolok slovenských spisovateľov, s. 267 – 270

¹⁴ LIBA, Peter. Ján Chryzostom Korec, kardinál – biskup – spisovateľ. C. d., s. 6

¹⁵ JUDÁK, Viliam. KOREC, Ján Chryzostom, SJ. In PAŠTEKA, J. (ed.). *Lexikón katolíckych kňazských osobností*, s. 721

V tomto čase bolo väznených ešte približne dvesto kňazov a šesť biskupov. V roku 1960 si svet pripomenul 15. výročie od ukončenia druhej svetovej vojny a 9. mája 1960, iste aj pod vplyvom pápeža Jána XXIII., bolo veľa kňazov amnestovaných. Nesmeli sa však vrátiť do pastoraácie. Stali sa akou si skupinou nepohodlnou vtedajšej už socialistickej spoločnosti. Nemohli nastúpiť na jednotlivé duchovné služby, pretože nedostali od príslušných štátnych inštitúcií súhlas k verejnej činnosti. Väznených biskupov však amnestia obišla. Pavol Gojdič zomrel 17. júla 1960 v leopoldovskej väznici. Ján Vojtaššák dostal povolenie opustiť väzenie až v roku 1963. Nemohol sa však trvale vrátiť na Slovensko. Zomrel 4. augusta 1965 ako 88-ročný v Charitnom domove v Senohrabochoch pri Prahe. Rok pred ním zomrel i jeho svätiaci biskup Dr. Štefan Barnáš, uväznený hneď po biskupskej vysviacke (5. 11. 1949).¹⁶

V roku 1967 sa uskutočnili rozhovory medzi Svätým stolcom a Prahou, no keďže Vatikán nevyhovel žiadosti vlády vymenovať za biskupov jej kandidátov, skončili sa neúspechom.¹⁷ Politické zmeny vo vedení KSČ začiatkom roka 1968 boli pre mnohých dôvodom k optimizmu a radostnej nádeji. Vnútropolitická situácia v Československu sa začala meniť pod vplyvom reformného hnutia a uvoľňoval sa aj tlak štátnych orgánov na pôsobenie Cirkvi. Prejavilo sa to aj vo vzťahu k politickým väzňom. Veľký obrodný prúd, ktorý prebiehal všetkými úsekmi našej spoločnosti, dával nádej na nové časy aj pre Cirkev. Po zrušení cenzúry sa duchovní i veriaci začali domáhať svojich práv. Už v marci 1968 biskupi spísali memorandum, v ktorom žiadali, aby sa obnovili rokovania medzi štátom a Svätým stolcom, aby kňazi podliehali výlučne ordinárom a aby zrušené rehole boli opäť obnovené. Medzi najdôležitejšie duchovné udalosti tohto významného roku patrí založenie Diela koncilovej obnovy (DKO). Celoštátny zjazd katolíckeho duchovenstva a laikov, na ktorom bolo DKO založené, sa konal 14. mája 1968 na Velehrade. Medzi hlavné úlohy hnutia patrilo vypracovanie celkového plánu obnovy, ako aj podmienok, za akých sa mal uskutočňovať. Išlo najmä o vymenovanie nových biskupov a ich slobodnú činnosť, obnovu seminárov a reholí, o právo na náboženskú výchovu a priznanie práv na činnosť účelových zariadení. Zvlášť bola podoprená žiadosť o odčinenie krivdy spáchanej na gréckokatolíkoch.¹⁸ Obrodný proces bolo

¹⁶ JUDÁK, Viliam. *Kristova Cirkev na ceste*. Trnava: Spolok svätého Vojtecha 1998, s. 267

¹⁷ HLINKA, Anton. *Sila slabých a slabosť silných: Cirkev na Slovensku v rokoch 1945 – 1989*. Bratislava: Tatran 1990, s. 72

¹⁸ VNUK, František. *Popustené putá*. Martin: Matica slovenská 2001, s. 57 – 65

cítiť na každom kroku. Počty seminaristov začali narastať. Opäť sa otvorili možnosti v oblasti tlače a spolkov. Podnetných návrhov bolo veľmi veľa. Nikomu ani nenapadlo, že sľubný vývoj bude mať tragický koniec už v auguste 1968. Príchod vojsk Varšavského paktu zmaril všetky plány a v Československu nastúpila normalizácia.

Vzťah komunistického štátu k Cirkvi vo svojej diskriminačnej podobe pokračoval až do zmeny spoločenskej situácie v roku 1989. Aj keď sa v tomto období udiali na náboženskom poli aj mnohé pozitívne zmeny, Štátna bezpečnosť naďalej zastrašovala kňazov a laikov a navodzovala atmosféru strachu a nedôvery. Na nových biskupov, ktorí boli 3. marca 1973 vysvätení v Nitrianskej katedrále – Mons. ThDr. JUDr. Jána Pásztor, Mons. Jozefa Feranca a Mons. RNDr. Júliusa Gábriša – štátna moc vykonávala nátlak a rozhodovala takmer o všetkom. Štátna moc aj naďalej odvolávala kňazov z pastoračie, menovala správcov farností a premiestňovala ich podľa vlastnej ľubovôle. Cenzúru bolo cítiť všade, nielen v živote Cirkvi, ale aj v politickom a spoločenskom živote vôbec.¹⁹

Biskup Ján Korec po žiadosti o nové preskúmanie svojho prípadu bol až po rokoch, 24. februára 1968, prepustený z väzenia, avšak naďalej pracoval v civilnom zamestnaní. Tentokrát v Družstve invalidov. Neskôršie v Rekreačných službách mesta Bratislavy v prevádzke záhradníctva (jún – júl 1968). Možnosť pôsobiť ako duchovný správca Charitného domova v Pezinku bola zo strany štátu zamietnutá. Pre nález TBC nastúpil v polovici júla 1968 na liečenie do nemocnice v Podunajských Biskupiciach a od februára 1969 vo Vysokých Tatrách.

Po súdnej rehabilitácii po revízii rozsudku bol biskup Ján Korec oslobodený. A až teraz sa mu naskytla možnosť navštíviť Rím. Dňa 8. júla 1969 ho prijal pápež Pavol VI. Audiencia trvala asi dvadsať minút. Na záver mu Svätý Otec daroval svoj vzácny prsteň, pektorál a dve vlastné mitry z Milána. Aj keď ako duchovný pôsobil od roku 1970 u sestier Najsvätejšieho Spasiteľa na Detskej klinike na Úprkovej ulici v Bratislave, pravidelná činnosť v pastoračii mu nebola umožnená. Dokonca aj pre tú u rehoľných sestier mu cirkevný tajomník odňal štátny súhlas (31. 12. 1974). Nasledovalo ďalšie civilné zamestnanie v Tatracheme v Bratislave. Boli to ďalšie roky úmornej práce za neustáleho sledovania Štátnou bezpečnosťou. Zo zdravotných dôvodov odišiel z Tatrachemy (1. 7. 1979) a začal pracovať pri údržbe výťahov ako pomocný robotník v tzv. rajóne v meste, potom v stolárskej dielni. Vzhľadom k prekonaniu TBC a nevhodnému pracov-

¹⁹ JUDÁK, Viliam. *Kristova Cirkev na ceste*, c. d., s. 270 – 271

nému prostrediu bol na odporúčanie lekárov uznaný do úplnej invalidity až od júla 1982.²⁰

Hneď po prepustení z väzenia sa biskup Ján Korec zapojil do činnosti Cirkvi aj v jej úsilí o dosiahnutie obmedzených práv. Aktívne sa zúčastnil Konferencie kňazov 17. apríla 1968 v Dome osvetly na Vajnorskej ulici v Bratislave. Dalo by sa povedať, že na tejto konferencii predstavil slovenskej verejnosti Dielo koncilovej obnovy. K povzbudzujúcim slovám pripojil biskup Korec aj prosbu, aby Konferencia kňazov žiadala prepustenie na slobodu všetkých kňazov a rehoľníkov, ktorí boli ešte stále vo väzení.

Do jeho súkromného bytu v Petržalke na Vilovej 7 denne prichádzali mnohí, najmä mladí. Jedni chodili na pravidelné duchovné vedenie, iní prichádzali v istých intervaloch na porady, ako postupovať v práci pre dobro Cirkvi a náboženského života u nás. Začali sa rodiť prvé samizdatové časopisy. Na návštevy chodili kňazi i laici, študenti i ľudia, ktorí už skončili vysoké školy a pracovali v rozličných zamestnaniach. Pravidelné kontakty sa rozvíjali najmä s najaktívnejšími laikmi i kňazmi. Je len samozrejmé, že takáto činnosť v dlhých rokoch normalizácie nebola pre úrady vítaná. Preto dochádzalo k pravidelným predvolaniam na „Februárku“, kde sídlila Štátna bezpečnosť. Predvolaných bolo veľa.²¹

Začiatkom 60. rokov pribudol do diplomatického slovníka nový výraz „Ostpolitik“. Označoval sa ním postoj Nemeckej spolkovej republiky a iných západných štátov k Sovietskemu zväzu a jeho politickým satelitom. Tento nový prístup vychádzal z predpokladu, že komunistický systém sa stal už trvalou realitou svetovej politickej scény. Pokus o jeho odstránenie vonkajším zásahom by znamenal nukleárnu vojnu a proti pokusom o jeho zvrhnutie zvnútra sa komunistický režim poistil vybudovaním silnej armády a obrovského policajného aparátu, ktorý brutálne likvidoval akúkoľvek opozíciu. A teda, čo sa nedá zmeniť, to sa musí znášať. Konfrontácia z obdobia studenej vojny sa začala meniť na spolužitie. V tejto atmosfére celkového uvoľňovania vzťahov medzi Západom a Východom sa aj vatikánska diplomacia usilovala získať určité ústupky komunistického režimu. Diplomatickými vyjednávania sa snažila dosiahnuť obsadenie uprázdnených biskupských stolcov a získať aspoň akú-takú náboženskú slobodu pre pôsobenie Cirkvi. Rokovania prebiehali na viacerých miestach, predovšetkým v Prahe a v Ríme a konali sa viackrát.

²⁰ JUDÁK, Viliam. Korec, Ján Chryzostom, SJ. In PAŠTÉKA, J.(ed.). *Lexikón katolíckych kňazských osobností*, s. 721

²¹ KOREC, Chryzostom, Ján. *Od barbarskej noci. Na slobode*, c. d., s. 249 – 251

Ján Chryzostom Korec, ktorý bol v tomto období oficiálne zamestnaný ako robotník, stál aj pri zrode sekulárneho inštitútu Fatima, ktorý jestvuje doteraz. Vtedajší tajne pôsobiaci biskup, o ktorom sa už vedelo, že je biskup, tajne vysvätil do roku 1989 asi 120 kňazov, ktorí boli z rozličných rehôľ: jezuiti, františkáni, kapucíni, lazaristi, piaristi a dominikáni, prípadne im dával odporúčanie a boli svätení v Poľsku. Štátnym úradom prekážala činnosť tajne pôsobiacich biskupov, čo sa prejavilo aj na oficiálnych rokovaníach s Vatikánom, ktoré viedol štátny sekretár Agostino Casaroli. Sprewádzal ho slovenský rodák, občan USA, John Bukovský.²² Na stretnutie s ním si spomína pán kardinál Korec: „Najprv som sa J. Bukovského opýtal, ako sa budeme rozprávať – súkromne alebo úradne. Povedal, že prichádza úradne. Vzal som to na vedomie. Rozprávali sme sa viac ako dve hodiny. On mi zopakoval žiadosť, ktorú už tlmočil Mons. Poggi – zdržanlivosť „quoad potestatem ordinis“, aby som nikoho nesvätil, a to v záujme ďalších vyjednávania a dohôd. Na námietky, že sú tu rehoľníci a iné možné záujmy, povedal, že sú tu iné možnosti. Opýtal som sa ho trochu drsno: „Je to suspenzia?“

On: „Nie! Nie!“

Ja: „Zrieka sa ma Svätá stolica a Svätý Otec?“

On: „Nie, nie! Naopak, keď pred niekoľkými rokmi bola reč o vašom možnom ustanovení do diecézy, Mons. Casaroli hovoril, že by to bola škoda, lebo takto máte viac možností pôsobiť. Ale nič, vôbec nič proti vám, proti vašej osobe. Iba okolnosti! A ide výslovne len o ordinácie, o nič iné – všetko ostatné vám zostáva nedotknuté!“

V priebehu rozhovoru som vyslovil poľutovanie a trochu aj roztrpčenosť nad tým, že ma kladú na jednu rovinu s Felixom Davidkom, ktorý sa predsa správa podstatne ináč.

On: „Nie, nie! Váš prípad je úplne iný! Voči vám nie sú nijaké výhrady čo do zodpovedného konania a čo do rozumných postojov! Váš prípad je úplne iný! V Ríme to vedia!“

Ja: „Škoda, že ma potom volali spolu s ním na stretnutie do hotela Alcron, akoby sme stáli na jednej a tej istej rovine. Tým sa otvorila pre menej prajných ľudí možnosť tvrdiť, že sme na tom rovnako, a jeho chyby a chybné postoje, ako aj postoj Ríma voči nemu pripisujú teraz niektorí aj na môj účet. Dávajú nás jedným dychom dohromady, čo ma mrzí.“ J. Bukovský zbadal, že bolo chybou dať nás takto dohromady, ale už sa zrejme nedalo na veci nič meniť – iba ma uistoval, že môj prípad „je celkom iný“.

²² Atmosféra týchto rokovaní je vyjadrená aj v autobiografii CASAROLI, Agostino. *Il martirio della pazienza. La Santa Sede e i paesi comunisti* (1963 – 1989). Torino: Einaudi 2000, s. 123 – 192

Uprostred rozhovoru som vyslovil svoj názor i na to, že podľa nás, a to podľa mnohých, nebolo naskrz vhodné povolávať nás na dôverný rozhovor „sub secreto“ do hotela, ktorý úrady vopred osobitne pre delegáciu pripravili. Nepovedal na to nič, ale myslím, že pochopil. Mňa nezaväzoval nijakým mlčaním. Povedal som mu, že sa o tom verejne hovorí v kruhoch *Pacem in terris* a že sa vec nebude môcť ani z mojej strany tajiť, ak budem nútený odmietnuť žiadosti provinciálov reholí. Osobitne mi opakoval, že ide len o obmedzenie výkonu „*potestatis ordinis*“. Vo všetkom ostatnom môžem pokračovať podľa uváženia s presvedčením o dôvere Svätej stolice. Pre budúcnosť, ak by to bolo potrebné, si veci môžem riešiť „per epikiam“²³ (čiže ako výnimku „danej úpravy“). Asi o dva roky, keď pokus vatikánskej diplomacie o dohodu s pražskou vládou zlyhal, zrušili zákaz priamo z Ríma“.

V tomto období pribúdalo predvolaní na výsluch na Štátnej bezpečnosti. O ďalšom vo Svätom týždni pred Veľkou nocou, a to na Veľký piatok 4. apríla 1980, keď bol biskup J. Ch. Korec predvolaný šiestnásty raz na Štátnu bezpečnosť si zaznamenal: „Predvolanie prišlo poštou – za účelom: podania vysvetlenia podľa § 19 zák. č. 40/75“. Dolu bola poznámka pripísaná strojom: V prípade nedostavenia sa vám bude uložená poriadková pokuta. Povedal som si – tentoraz je to celkom úradné a pritom ostré! Ale šiel som...“²⁴

Štátna správa naďalej rozhodovala v živote Cirkvi takmer o všetkom: naďalej disponovala kňazmi, odvolávala ich z pastoraácie, menovala správcov fár a premiestňovala ich podľa ľubovôle. Všade bolo cítiť cenzúru. Z iniciatívy aktívnych kňazov a laikov (Františka Mikloška, Jána Čarnogurského, Vladimíra Jukla) okolo biskupa J. Korca sa 25. marca 1988 konalo na Hviezdoslavovom námestí v Bratislave pokojné zhromaždenie veriacich (sviečková manifestácia), asi dvetisíc ľudí, ktorí sa modlili ruženec (celkový počet účastníkov bol asi 15 000). Veriaci tak chceli verejne vyjadriť požiadavky veriacich celého Slovenska. Pokojné zhromaždenie bolo Štátnou bezpečnosťou násilne rozohnané (zadržali asi 130 ľudí).²⁵

Zhromaždenie veriacich, ktoré vošlo do pamäti mnohých ako „bratislavský Veľký piatok“, bolo bez zveličovania hlavným impulzom k nasledujúcim spoločenským zmenám nielen na Slovensku, ale v celej republike. Na túto udalosť si kardinál Korec spomína veľmi živo: „Polícia zakroč-

²³ KOREC, Chryzostom, Ján. *Od barbanskej noci. Na slobode*, c. d., s. 195 – 196

²⁴ TAMTIEŽ, s. 292 – 297

²⁵ Zbierka autentických dokumentov o tomto zhromaždení veriacich bola vydaná tlačou: KOREC, Ch. J. a kol. *Bratislavský Veľký piatok*. Bratislava: Lúč, 1994, 264 strán

vala, kde mohla, ale robila to už vopred bezhlavo. Príslušník videl vychádzať z blumentálskeho kostola vojaka v rovnošate, podporučíka X, podišiel k nemu a vyzval ho, aby sa legitimoval. Ten mu spokojne predložil osobné doklady. Ľudia okolo boli pobúrení. „Čo ho nenecháte na pokoji, vy demokrati,“ zazneli hlasy.

Na samotný sviatok Zvestovania 25. marca 1988 sa čakalo s napätím na celom Slovensku. Verejná bezpečnosť odvieďa hneď ráno okolo 9. hodiny na výsluchy viacero osôb: Františka Mikloška, Jána Čarnogurského, Vladimíra Jukla a iných. Držali ich celý deň, niektorých i cez noc. Hneď ráno navštívil jeden civil a jeden v rovnošate i mňa na Vilovej 7 v Petržalke. Varovali ma, aby som sa „vo vlastnom záujme“ na zhromaždení veriacich nezúčastnil. Odpovedal som, že sa zariadim podľa vlastného rozhodnutia. Keďže sa zhromaždenie malo konať pred Národným divadlom od 18.00 do 18.30, vyšiel som z nášho panelového domu sviatočne oblečený o 17. hodine. Pred vchodom ma zastavili dvaja príslušníci Verejnej bezpečnosti, ktorí čakali tam celý deň, vyzvali ma legitimovať sa a aby som v mene zákona šiel s nimi. Odmietol som a pokračoval som k zastávke mestskej dopravy. Príslušník v uniforme šiel za mnou, no iný člen ŠtB v civile obišiel bleskovo autom celý blok budovy, zastavil sa spolu s ďalšími, zadržali ma pred očami ľudí, naložili do auta, odviezli na Verejnú bezpečnosť a blokovali ma tam dve a pol hodiny. O 19.30 mi ponúkli, že ma odvezú domov. Odmietol som. Dvaja ma potom sprevádzali pešo až k nášmu vchodu.²⁶

Udalosť mala ohlas na celom svete. Ani Rím nemlčal. Nasledujúci deň, 26. marca 1988, prehovoril pápež Ján Pavol II.: „Dnes základné ľudské práva tvoria spoločné dedičstvo väčšiny občianskych zriadení a princíp ich riešenia a ochrany je prevzatý do ústav štátov a do dôležitých medzinárodných dokumentov. Je to dedičstvo, ktoré na prvom mieste a nadovšetko patrí svedomiu miliónov mužov a žien, ktorí túžia žiť slobodnejším a ľudskejším životom, v spravodlivosti a pokoji. Medzi týmito základnými právami a spoločenskými aspiráciami bratov a sestier po celom svete zaujíma náboženská sloboda osobitné miesto.“²⁷

Biskup J. Ch. Korec napísal k zásahu polície proti veriacim veľmi jasný a ostro formulovaný list vtedajšiemu predsedovi vlády SSR Dr. Petrovi Colotkovi.²⁸ Ján Ch. Korec sa neustále usiloval pozdvihnúť svoj hlas proti nepravdivosti, ktorá sa diala na dennom priadku v slobode Cirkvi. Svedčí o tom aj štrnásťstranový list, ktorý poslal redakciám ústredných tlačových

²⁶ KOREC, Chryzostom, Ján. *Od barbarskej noci. Na slobode*, c. d., s. 453 – 454

²⁷ TAMTIEŽ, s. 455 – 456

²⁸ List bol uverejnený v publikácii *Križ vo svetle pravdy*. Bratislava: Lúč 1991

orgánov komunistickej strany *Rudého práva* a *Pravde*, kde o. i. uvádza: „Trvalé odopieranie práv veriacim u nás je trápne najmä pri pohľade na štatistiky. Podľa publikácie Ministerstva kultúry z r. 1986 bolo na Slovensku roku 1948 95% veriacich. Ak sa v tých rokoch začali tvrdé opatrenia proti náboženstvu a cirkvám, dnešní veriaci nechápu, v mene akého ľudu sa to dialo, ak bolo na Slovensku len 5% neveriacich. Po tridsiatich rokoch r. 1980 bolo podľa uvedenej publikácie vraj úradne zistených 51% nábožensky orientovaného obyvateľstva. I keď si veriaci občania myslia, že je ich omnoho viac, v každej demokratickej republike by i tento veľmi nízko nameraný počet obyvateľov stačil na to, aby taká štatistická väčšina obyvateľstva bola poverená utvoriť po voľbách vládu. U nás istí činitelia považujú toto množstvo veriacich takmer za veličinu zanedbateľnú.“²⁹

Situácia Cirkvi, ako vidieť, nebola ľahká ani v osemdesiatych rokoch. Napr. denník *Pravda* ešte vo februári roku 1988 publikoval na pokračovanie viacero článkov, kde sa autor veľmi nešetrne díva na Cirkev a jej dejiny. Okrem iného sa tam píše: „Príslušníci nelegálnych štruktúr sa zo všetkých síl snažia zmariť dohodu medzi naším štátom a Vatikánom. Ich želaním je dostať na neobsadené biskupské stolce svojich predstaviteľov, takých, aký je ‚tajný biskup‘ Korec. Nie je náhoda, že počas púte v Šaštíne v minulom roku vysielali v kostole záznam relácie Hlasu Ameriky, v ktorom sa vychvaľoval tento antikomunistický fanatik.“ Novinár ukončuje svoju úvahu slovami: „Preto pohrobkovia slovenského klérofašizmu, zneužívajúci náboženstvo na politikárčenie, neboli a ani nemôžu byť stimulujúcim činiteľom pri riešení vzťahov štátu a Cirkvi.“³⁰

Podľa spoľahlivých informácií Štátna bezpečnosť viackrát pozvala biskupa J. Ch. Korca na výsluch a nečakane mu ponúkla miesto v pastorácii, aby reči okolo neho prestali a aby odišiel z hlavného mesta Slovenska. „Tajný“ biskup Ján Ch. Korec túto ponuku, prvú po dvadsiatich piatich rokoch, odmietol. Pastorácia, ako bol toho v ČSSR svedkom, bola takmer úplne v rukách Štátnej bezpečnosti, ktorá prostredníctvom tzv. cirkevných tajomníkov diktovala, kde ktorý kňaz smie pôsobiť, dosadzovala kňazov a odoberala im akékoľvek pôsobenie medzi mládežou. Za týchto podmienok by sa biskup Korec dostal v pastorácii ešte pod väčšiu kontrolu Štátnej bezpečnosti. Je pravdepodobné, že by ho izolovali v nejakej malej farnosti, ďaleko od komunikácií... Jeho apoštolské pôsobenie by týmto zredukovali na mi-

²⁹ List bol publikovaný pod názvom *Cirkev má poviazané ruky*. In *Slovenské hlasy z Ríma*. Časopis slovenských katolíkov. Roč. XXXVII, č. 2, s. 18 – 21 a č. 2., s. 16 – 18

³⁰ DOBRÝ, Andrej. „Tajná cirkev“ v službách antikomunizmu. In *Pravda*, roč. 69, 12. 2. 1988, č. 35, s. 4

nimum. Zo strany komunistického štátu by sa to dalo aj zneužiť ako nový dôkaz tzv. konsolidácie. Za týchto okolností biskup J. Ch. Korec zostal radšej robotníkom, i keď v jeho veku, a najmä pre prekonanú TBC pľúc, to iste nemal pri tvrdej práci skladového robotníka ľahké...

Biskup Korec odmietol „ponuku“ ŠtB s tým, že je ochotný ísť do pastoraácie, keďže však na túto možnosť čakajú ďalší kňazi, on by chcel ísť medzi poslednými. Tento jeho postoj prijímajú kňazi a veriaci s veľkým uznaním. V očiach mnohých toto rozhodnutie či v istom zmysle „gesto“ bolo zvláštne, mimoriadne, nepochopiteľné, odvážne, provokatívne a tiež vyvolávajúce otázky (napríklad: Je v poriadku, aby kňaz-biskup odmietol ponuku riadnej pastoračnej činnosti? Neodmieta tým Božiu vôľu, ktorá sa dokáže presadiť aj cez nehodné nástroje, akými boli štátni tajomníci a ŠtB? Prečo to tajný biskup robí a čo tým sleduje?); z postoja mnohých je zrejmé, že toto gesto dokázalo vytvoriť solidárnu komunitu so všetkými prenasledovanými veriacimi i kňazmi (Korec potvrdzuje, že takáto komunita vznikla a bola veľká: „Môžem sa zrieknuť vplyvu, ktorý je výsledkom dlhých rokov života? Môžem sa oddeliť od ostatných, ktorí budú ďalej postihnutí?“), bolo apelom na svedomie všetkých, ktorí v zovretí marxistickej ideológie rôznorodými spravodajskými nástrojmi klamali veriacich doma i v zahraničí s cieľom hatiť v čo najväčšej miere činnosť Cirkvi; bolo znamením budúcej slobody Cirkvi, keďže gesto odmietnutia malo trvať až do okamihu politickej zmeny. „Po mnohých modlitbách a poradách som preto v najhlbšom svedomí presvedčený, že prv než smiem urobiť zo svojej strany takýto krok, treba veriacim v mojom národe zabezpečiť to najnevyhnutnejšie pre ich náboženský život pred tvárou Božou. Najprv nech sa zaistí čo do počtu i kvality výchova kňazského dorastu; nech najprv nastúpia všetci čestní a vzdelaní kňazi do pastoraácie; nech najprv rehoľníci môžu podľa práva žiť rehoľným životom...; najprv nech rehoľné sestry sa môžu spokojne pohybovať medzi veriacimi... a pracovať podľa svojho povolania a práva; najprv nech sa deti učia spokojne žiť podľa Evanjelia a ostatným nech sa umožní prežívať kresťanský život v rodine i v zamestnaní bez strachu a ponížovania a bez existenčných obáv – potom je dosť času nájsť miesto pre svätiačeho biskupa rehoľníka, ktorému jedno poslanie skončilo.... Žiadať náboženskú slobodu pre veriacich je mojou povinnosťou,“³¹píše J. Ch. Korec.

Lubomír Hlad tento prorocký postoj vysvetľuje: „Sumárne by bolo možné povedať, že zotrvanie v podzemí J. Korec vo svojom svedomí vní-

³¹ KOREC, Chryzostom, Ján. *Stanovisko*, s. 3 – 4. In Archív P. M. Hnilicu, Nové Hradky

mal ako poverenie Cirkvi, ktorým nielenže Cirkvi neškodil, ale bolo realizáciou jeho povolania vyplývajúceho z biskupskej konsekrácie ohlasovať evanjelium všetkým spoločnosťou vylúčeným a režimom postihnutým, byť im oporou a svedkom prítomnosti Cirkvi v ich utrpení až do okamihu, kedy Cirkev nedosiahne stav slobody.³² Kardinál Jozef Tomko o niekoľko rokov pri príležitosti vedenia exercícií (1998) vo Vatikáne povedal: „Kardinál Ján Chryzostom Korec, dnes 74-ročný biskup v najstaršej stredoeurópskej diecéze v Nitre, založenej v dobe sv. Cyrila a Metoda v deviatom storočí, kázal tieto exercície dvojnásobne: slovom a osobným svedectvom.“³³ A ďalej dodal: „... jeho svedectvo bolo veľmi pôsobivé a dodávalo jeho slovám vnútornú silu a presvedčivosť.“³⁴ Týmto vyjadril výstižnú charakteristiku celého života svojho spolubrata v kardinálskom kolégiu J. Ch. kardinála Korca.

Ján Chryzostom Korec ako kňaz a teológ vidí a hľadá východisko a riešenia v Bohu, ale prezentujúc svoj názor a presvedčenie rešpektuje aj ľudí iného zmýšľania, bez toho, že by sa zriekol svojej pravdy. Ľudský údel totiž nevníma fatalisticky, neupiera človeku právo na vlastné videnie vecí. Vo viere však vidí nádej či šancu pre každého, kto je ochotný prekročiť svoj tieň. Ako služobník Cirkvi sa však neutieka len k eschatologickému riešeniu, ktoré je pre kresťana neodmysliteľné, ale hľadá riešenie aj tu, v pozemskom priestore života. Preto tu bol a je vždy potrebný jeho rozhodný postoj kardinála Korca, na ktorého sa upierajú právom oči mnohých nielen ľudí Cirkvi, ale aj sveta politiky, kultúry i spoločenského života, najmä v rozhodujúcich chvíľach orientácie.

J. Ch. Korec sa však týmto nezrieka spoločenstva, z ktorého vyšiel a do ktorého patrí. Ešte ako „biskup v montérkach“ sa vyznával: „Mojou Matkou je Cirkev, ktorá poznala obdobia rozmachu i úpadku, ktorá však dosvedčuje, že Kristus žije stále uprostred nás a v nás. V tomto spoločenstve Cirkvi nachodím svoju radosť, svoju silu, svoj zmysel života. Cez celý život som sa pokúšal pochopiť jej dobrotu a jej veľkosť. A moja skromná skúsenosť mi ju robí stále známejšou a milšou. Cirkev je moja Matka. Šťastní, ktorí ju takto poznajú – ako Matku, ktorá sa borí o každého z nás, o národy a o svet. V tomto zápase utrpela aj rany a jej synovia a dcéry neboli vždy na požadovanej výške. No po každej kríze, ktorú Cirkev prekonala, je Kristus

³² HLAD, Ľubomír. *Pán, tvoj Boh, z tvojho národa a z tvojich bratov vzbudí ti proroka, ako som ja... – 100. výročie narodenia Kardinála Jána Chryzostoma Korca*. Prednáška Bošany, 28. 1. 2024. In Osobný archív autora

³³ KOREC, Chryzostom, Ján. *Duchovné cvičenia vo Vatikáne*. Bratislava: Lúč 1998, s. 9

³⁴ TAMTIEŽ, s. 10

v nej prítomnejší, živší a potrebnejší. Cirkev nám ho približuje ... Nedostatky Cirkvi mi nesmú zakryť pravdu, nemôžu pomýliť moju vieru ani oslabiť moju lásku a nádej. Ak boli v Cirkvi nedostatky, oveľa viac, neslýchane viac bolo v nej požehnaní! Cirkev mala v každej epoche svojich učiteľov, apoštolov, obhajcov a svedkov, ľudí naskrz tvorivých – pokorných a slávnych. Zo storočia na storočie si zachovala svoje pravdy, svoje istoty, svoje náuky a tajomstvá, svoju tvorivú lásku. Cirkev podstúpila takmer všetky mysliteľné skúšky, poznala všetky útoky, prekonala všetky ťažkosti, premohla duchom všetkých nepriateľov. ...

Keď vidím túto Cirkev pohrdanú, nespravodlivo kritizovanú, pokorovanú – tým viac ju mám rád! Môj obdiv k nej je stále silnejší, i keď všetko vždy azda celkom nechápem. Dnes nám Cirkev ukladá ťažšie úlohy ako inokedy – musíme byť pružní a pritom verní. Ak sme to prijali – znamená to novú Jar.“³⁵

Mohol by sa niekto spýtať, čo oprávňuje Jána Chryzostoma kardinála Korca vyjadrovať sa a publikovať v tomto duchu? Iste ako biskup je učiteľom viery. Je tu však aj ďalší závažný dôvod, vyslovený výborným znalcom diela J. Ch. Korca, prof. Petrom Libom: „Nemohol byť ani nad národ, ani vedľa neho, musel dejstvovať len a len v ňom, v jeho krutej prítomnosti.“³⁶ Nemohol preto mlčať aj pri potupnom televíznom seriáli *Kríž v osídlach moci*, ktorý len tak-tak stihol svoju premiéru pred zmenou spoločenskej situácie v roku 1989. Biskup Korec vtedy nebojácne napísal: „Mali sme za posledných štyridsať rokov života mnoho tvrdení a názorov, ktoré sme neskôr odvolávali, mnoho rozsudkov, ktoré sme neskôr rehabilitáciami rušili. Mali sme mnoho tzv. „veľkých ľudí“, ktorých sláva pohasla a ktorí sa dnes vôbec nespomínajú. Pracovníci Ústavu vedeckého ateizmu SAV nás veriacich roky stavali do svetla podozrivých občanov. To trvá. Naposledy to urobili v seriáli „Kríž v osídlach moci“. Ale veriaci tu napriek všetkému žijú a stále viac a viac mladých ľudí, ktorí hľadajú pravdu, sa pripája k Cirkvi.“³⁷ V ďalšej časti na záver to vyjadril takto: „Pri týchto myšlienkach som si znova a ešte hlbšie uvedomil, čím je pre nás veriacich Cirkev, ktorá nás vychovávala tisíc rokov. Má modlitby, ktorým načúva pole i les. Vie, ako sa žehná voda i chlieb. Zatiaľ čo pokolenie mojich dní padá jak piesok do ničoty, Cirkev čnie jak bralo do večnosti. Objíma národy a kontinenty a jej

³⁵ KOREC, Chryzostom, Ján. *Cirkev v zápase stáročí. Zápas Cirkvi od osvietenstva*. Bratislava: Lúč 1980, s.146 – 147

³⁶ LIBA, Peter. Ján Chryzostom Korec, kardinál-biskup-spisovateľ. In *J. Ch. Korec, Knižnica viery*, s. 6

³⁷ KOREC, Chryzostom, Ján. *Kríž vo svetle pravdy*, c. d., s. 82

dych vane cez všetky pokolenia. Miera jej vernosti nie je vernosť ľudská a miera jej rokov nepozná jesene. Všetko, čo ona nepremení, porozkladá smrť ... odpúšťa i nepriateľom, je ochotná im slúžiť a obväzovať rany. Cirkev je cestou všetkých našich ciest a po nej putujú tisícročia k Bohu. Preto v nej žijem, preto ju bránim a preto som napísal aj tento dlhý list.“³⁸

Po zmene spoločenského režimu, po mnohých útrapách v úsilí o šírenie kresťanských hodnôt napriek mnohorakej nepriazni, v čase, keď by podľa ľudských kritérií mal právo na „zaslúžený odpočinok“, z poverenia pápeža Jána Pavla II. zasadol na najstarší biskupský stolec strednej a východnej Európy (880), na prestol sv. Metoda v Nitre. Slávnostné uvedenie do úradu Nitrianskeho diecézneho biskupa sa konalo 25. marca 1990 v Nitre na Kalvárii za účasti slovenských aj zahraničných významných cirkevných a štátnych predstaviteľov. O necelý mesiac sprevádzal pápeža Jána Pavla II. počas jeho prvej pastoračnej cesty v Česko-Slovensku. Významnou udalosťou pre veriacich na Slovensku bola pontifikálna svätá omša, ktorú v nedeľu popoludní, 22. apríla 1990, pápež celebroid na Vajnorskom letisku v Bratislave.

Návšteva Matky Terezy v Nitre 1990.
Vpravo biskup J. Ch. Korec, vľavo biskup P. Hnilica

³⁸ TAMTIEŽ, s. 83

Hneď po uvedení do úradu sa oduševnene venuje obnove morálneho a náboženského ducha jemu zverného Božieho ľudu. V tomto ohľade jedinečnou príležitosťou bola návšteva známej rehoľnej sestry matky Terezy z Kalkaty. Prijíma ju s otvoreným srdcom a spolu s ňou uvádza 14. mája 1990 komunitu rehoľných sestier Misionárok lásky v meste Čadca.³⁹ V tejto duchovnej obnove pokračoval mnohorakými aktivitami. Ján Pavol II. menoval 25. mája 1991 J. Ch. Korca za kardinála Cirkvi. Túto významnú hodnosť prijal J. Ch. Korec počas konzistória v Aule Pavla VI. vo Vatikáne 28. júna 1990. Bol mu pridelený titulárny kostol sv. Fabiána a Venancia v Ríme. Je to obdobie rozsiahlych aktivít kardinála Korca. Okrem mnohých činností, presahujúcich hranice Slovenska, najmä po vymenovaní za člena Kongregácie pre inštitúty posvätného života a Pápežskej rady pre kultúru, je to čas zasvätený predovšetkým riadeniu diecézy, obnove seminára, rekonštrukcii duchovného centra a Kňazského seminára sv. Gorazda v Nitre. Je to aj čas výstavby vyše 60 kostolov, 18 kaplniek a vyše 20 farských budov, 8 duchovných stredísk, kňazského domova... Je to čas častých ciest do sveta, kde sa mu dostávalo vysokého uznania aj v podobe viacerých čestných doktorátov na významných univerzitách sveta. Je to aj obdobie, keď neprestáva byť tvorcom duchovno-literárnych diel popri nepretržitej pastoračii.⁴⁰ Svojou činnosťou ponúka kresťanstvo a jeho hodnoty nie ako muzeálnu záležitosť, hoc aj cennú, či len ako vzácny klenot minulosti, ale ako stále aktuálnu obohacujúcu hodnotu. „Kresťanstvo nám podáva aj dnes, v čase nových mýtov, poloprávd a lží, plnú pravdu o človekovi, o jeho pôvode, poslaní a celi. Je vecou každého z nás, či túto pravdu prijmem a či sa stane tvorivou silou nášho života. Ak však túto pravdu odmietneme, aké svetlo bude osvetľovať cesty našich budúcich dní?“ zamýšľa sa vo filozoficky ladenej práci *Človek na cestách Zeme*.⁴¹

Hoci sa kardinál Korec najmä v literárnom prejave prezentuje priam poeticky a meditatívne, z jeho slov vychádza pravda, ktorá často „zatína do živého“, ako aj v tomto prípade: „Kresťanstvo nám pripomína zodpovednosť budovať tento svet v pravde a spravodlivosti. Pripomína nám zodpovednosť za túto úlohu a za každý ľudský čin nielen pred ľuďmi a dejinami, ale i pred svedomím, a tým pred večnosťou a Bohom. Kresťanský pohľad

³⁹ Nasledujúce informácie sú z Diecézneho a súkromného archívu J. Ch. kardinála Korca. Porovnaj tiež ARGALÁŠ, Dušan. *Desať rokov na biskupskom stolci*, In JUDÁK, Viliam (ed.). *Nitrianske biskupstvo. Desať rokov s kardinálom*. Bratislava: Lúč 2000, s. 81 – 91

⁴⁰ ARGALÁŠ, Dušan. *Desať rokov na nitrianskom biskupskom stolci*. C. d., s. 82 – 91

⁴¹ KOREC, Chryzostom, Ján. *Človek na cestách Zeme*. Martin: Matica slovenská 1997, s. 194

na človeka má preto neslýchaný význam pre jednotlivca i pre spoločnosť... Človek je veľký, ale aj veľký bedár. Veľký je len v Bohu a v Kristovi. Sám v sebe a ponechaný na seba je bedár.⁴² Kardinál Ján Ch. Korec neostáva však len pri trpkom konštatovaní. Ponúka aj východisko: „Boh nielen stvoril človeka, ale ho má i rád. Stvoril ho na svoj obraz a na svoju podobu. Boh sa stará o človeka, a to napriek tomu, že človek zlyhal, stal sa neverným a zhrešil. Boh neopúšťa človeka ani svoj svet.“⁴³ Táto pravda dáva nádej jeho životu a vlieva mu radostný optimizmus, ktorý mnohokrato, ako kňaz-biskup-kardinál, ale aj ako intelektuál-spisovateľ či ako človek s otcovsky milujúcim srdcom priehrstím rozdáva. Ponúka túto múdrosť kresťanstva aj ako osobnú skúsenosť, ako čerstvú pramenitú vodu človeku našich čias, tomuto unavenému pútnikovi 21. storočia, ktorý popri svojich slabostiach a biede usiluje sa hľadať pravdu o sebe, o iných i o Bohu, hoci si to často ani neuvedomuje.

Človek typu kardinála J. Ch. Korca, ktorý čerpal životnú múdrosť z minulosti dávnej i prežitej, sa usiloval životnou múdrosťou ich aplikovať na súčasnosť, čo potvrdzuje aj svedectvo P. Jána Ďačoka, SJ: „Nepatrí do mojej kompetencie, aby som hodnotil prínos otca kardinála pre kultúrny, spoločenský i politický život Slovenska. Pri tejto príležitosti by som si však dovoľil poukázať na jednu vec, ktorá zrejme nie je dosť známa. Bol to jeho rozhodný príspevok proti otvoreniu Regionálneho úradu Populačného fondu OSN pre krajiny v Strednej a Východnej Európy a Strednej Ázie, ktorý mal začať fungovať v Bratislave od 1.7. 2009. Táto inštitúcia bola a je známa ako tá, ktorá presadzovala a presadzuje potraty, sterilizáciu a antikoncepciu. Bolo jasné, že sme takú inštitúciu, ktorá mala mať okolo 150 zamestnancov so štatútom diplomatov, na Slovensku vôbec nepotrebovali. Po početných stretnutiach s predsedom KBS, apoštolským nunciom, niekoľkými kardinálmi v Ríme, s niektorými vysokopostavenými predstaviteľmi Rímskej kúrie i s predstaviteľmi Slovenskej republiky, kľúčové bolo stretnutie pána kardinála Korca s vtedajším predsedom vlády SR, ktorý rozhodol, že Regionálny úrad Populačného fondu OSN na Slovensku nebude. Zaujímavosťou bolo, že 39 krajín sa zasadzovalo o to, aby táto inštitúcia predsa len bola na Slovensku. Možno teda povedať, že s príspevom pána kardinála malé Slovensko vyhralo zápas s veľkou a mocnou organizáciou, ktorá mala a má celosvetové pôsobenie.“⁴⁴

⁴² TAMTIEŽ

⁴³ TAMTIEŽ, s. 219

⁴⁴ ĎAČOK, Ján. 100. výročie narodenia Kardinála Jána Chryzostoma Korca. Prednáška. Bošany, 28. 1. 2024. In Osobný archív autora

Cyrilometodské slávnosti, Nitra 2006.

Vpravo biskup Viliam Judák, vľavo osobný tajomník kardinála Korca Peter Tibenský

Naozaj „vzhľadom na povolanie autora by sa mohlo očakávať, že stratégiu presviedčania založí iba na osobnej viere v Boha a v správnosť kresťanskej náuky. Nie je to tak. Presviedča o tom v písanej i hovorenej forme aj uvádzaním historických prameňov, ich rozborom, komentovaním a odstraňovaním pochybností o ich pravosti, ako aj imponujúcim poznaním biblických textov.“⁴⁵ Túto skutočnosť veľmi výrazne vidieť aj v jeho homíliách prednesených v Katedrále sv. Emeráma alebo na Nitrianskej kalvárii, či pri iných príležitostiach, ktoré boli často vysielané rozhlasom, alebo televíziou. Tým boli oslovení aj ľudia mimo Cirkvi, ktorí vo veľkej miere prijímali jeho slová s uznaním ako pomoc pri hľadaní pravdy a orientácii v marazme lacných ponúk tohto sveta, ako aj pomoc pri riešení krízy súčasného človeka a ľudstva. Aj v tejto oblasti sa prejavil ako neoblomný strážca Pravdy.

Nebolo ľahké a nie je ani dnes pri hľadaní pravých hodnôt ísť proti prúdu. V tomto úsilí sa môže človek často ocitnúť ako „sám vojak v poli“. Kar-

⁴⁵ MASÁR, Ivan. Chvála pokojnej argumentácie. In *Kultúra slova*, roč. 33, 1999, č. 1, s. 313

dinál J. Ch. Korec sa k tejto problematike vyjadril: „Keď mlčím, nepáči sa to jedným. Keď prehovorím – hromžia druhí ... Ešte že som sa naučil za štyridsať ponižujúcich rokov života vo väzniciach a vo fabrikách nedať si od nikoho nič diktovať a robiť všetko podľa svedomia a zodpovednosti nielen pred ľuďmi, ale hlavne pred Bohom...“⁴⁶ Právom ho môžeme na základe toho ako ho poznáme, nazvať nielen svedkom. On je v pravom slova zmysle „Defensor fidei, patriae, hominis“ (obranca viery, vlasti a človeka), ako to pred časom vyjadril náš popredný žurnalista Roman Kaliský.⁴⁷

Veľmi výstižne to vypovedal aj predseda SNR JUDr. Pavol Hrušovský: „Váš životný príbeh je a ostane navždy legendou. Nepoznám v dejinách 20. a 21. storočia krajšie a autentickéjšie svedectvo viery na Slovensku. Boli ste najmladším biskupom na svete a desať rokov ste pôsobili v tajnosti, a to v najťažších 50. rokoch, kedy tyrania komunistického režimu nebrala ohľad na žiadne hodnoty. Žili ste neustále v ohrození slobody i života, s neustálym vedomím hroziaceho zatknutia. Vaša hlboká viera a jezuitská výchova Vám však dali silu pôsobiť aj v tomto neuveriteľnom poslaní. Napokon ste predsa strávili osem rokov vo väzení. Nezlomilo Vás, tak isto, ako ste nezlomne vzdorovali počas vyšetrovacej väzby. Milosť Božia a Vaša vnútorná sila dokázali spoločne pretaviť nenávisť zločinného aparátu na Vaše osobné svedectvo viery a hrdinstvo. Paradoxne, práve rozsudok režimu, ktorý proti Vám úporne bojoval, urobil z tajného biskupa oficiálneho a známeho. Aj keď ste teda po väzení nemohli pracovať v pastorácii, po tomto návrate Váš hlas a postoj rešpektoval každý ako hlas biskupa Rímskokatolíckej cirkvi. Vaše nasadenie v 70. a 80. rokoch od skorého rána, kedy ste išli do zamestnania, až do neskorej noci, kedy ste prijímali návštevy z celého Slovenska, je ďalšou obdivuhodnou kapitolou Vašej životnej legendy. Niekoľkokrát sa režim pokúsil siahnuť Vám priamo na život, ale Pán Boh zmaril plány zločincov, pretože jeho milovaný syn Ján mal pred sebou ešte množstvo úloh a práce. Hoci vo Vašom byte bolo odpočívacie zariadenie, napriek tomu bol miestom formácie stoviek ľudí a tiež katedrálou, kde boli svätení tajní kňazi.“⁴⁸

Na záver duchovných cvičení, konaných vo Vatikáne 7. marca 1998, okrem iného povedal slovanský pápež na adresu nitrianskeho kardinála: „Ďalšia pohnútko vďaka pramení pre mňa zo skutočnosti, že vo Vašej oso-

⁴⁶ KALISKÝ, Roman. Svedok. Defensor fidei, patriae, hominis. In *Literárny týždenník*, 12, 1999, č. 4, s. 13

⁴⁷ TAMTIEŽ, s. 13

⁴⁸ List predsedu SNR J. Em. J. Ch. kardinálovi Korcovi (20. 7. 2005) pri príležitosti ukončenia služby nitrianskeho diecézneho biskupa

be a vo Vašich meditáciách viac než tisícročná kresťanská tradícia, ktorá má korene v diele sv. Cyrila a Metoda, priniesla svoje ovocie darované biskupovi Ríma, ktorý je synom a dlžníkom tej istej tradície.“⁴⁹

Práve cyrilo-metodské dedičstvo bolo pre neho hodnotou, pre ktorú sa vedel obetovať a usiloval sa o jej zachovanie a prehĺbenie. Práve z jeho podnetu sa začali každoročne na sviatok sv. Cyrila a Metoda organizovať slávnosti v Nitre vo forme národnej púte za účasti najvyšších štátnych predstaviteľov. Toto podujatie sprevádzali aj ďalšie kultúrne aktivity. Napríklad 5. júla 1991, v deň štátneho sviatku sv. Cyrila a Metoda (pražským Federálnym zhromaždením bol schválený na jar 1990)⁵⁰, sa slúžila pred Kostolom Matky Božej na nitrianskej Kalvárii svätá omša, ktorú pre tisíce pútnikov celebroid Ján Ch. Korec. Práve v tom čase nitrianskemu biskupovi udelil pápež významné privilegium, a to titul prvého slovenského kardinála sídliaceho na Slovensku. Historickú symboliku vyzdvihli vo svojich príhovoroch viacerí cirkevní a verejní predstavitelia. Celoslovenské cyrilo-metodské oslavy sa začali v Nitre už v predvečer tohto sviatku. Miestny odbor Matice slovenskej usporiadal Národný deň – besedu s umeleckým programom a odhalenie pamätnej tabule v neďalekých Čiernych Kľačianoch, ktorá pripomína unikátny archeologický nález pyxidy zo 4. storočia, ktorú na naše územie priniesla pravdepodobne byzantská misia.⁵¹ Podobne prebehli slávnosti aj v roku 1992, keď sa konala slávnostná akadémia a púť. Oslavy sa však rozšírili o ďalšie kultúrne a duchovné podujatia, ktoré pripravili Mestský úrad v Nitre, Biskupský úrad v Nitre, resp. kultúrne inštitúcie. Stretnutie kresťanskej mládeže sa začalo pri súsoší sv. Cyrila a Metoda pod Nitrianskym hradom a pokračovalo sprievodom až na Kalváriu, kde sa konala večerná svätá omša.⁵² V roku 1994 bolo vrcholnou kultúrnou udalosťou predstavenie slovenskej národnej opery Eugena Suchoňa *Svätopluk* 24. júna 1995 za účasti prezidenta, predsedu NR SR, kardinála Jána Ch. Korca a tisícov divákov.⁵³

Rok 1995 bol výnimočný – mesto pod Zoborom navštívil pápež Ján

⁴⁹ KOREC, Chryzostom, Ján. *Duchovné cvičenia vo Vatikáne*. Bratislava: Lúč 1998, s. 182

⁵⁰ Zákon z 9. mája 1990 č. 167 v § 1. vyhlasuje 5. júl, Deň slovanských vierozvestov, za štátny sviatok.

⁵¹ KOLNÍK, Titus. Misia solúnskych bratov a pyxida z Čiernych Kľačian. In *Literárny týždenník*, roč. XXVI, 13. 3. 2013, č. 9 – 10, s. 14

⁵² HETÉNYI, Martin – IVANIČ, Peter. *Cyrilo-Metodské dedičstvo a Nitra*. Nitra: UKF, 2012, s. 90

⁵³ Porovnaj TAMTIEŽ, s. 92

Pavol II. Dňa 30. júna 1995 sa jeho stretnutie s mládežou a 350 000 veriacimi konalo v duchu pôsobenia slovanských apoštolov. Pápež vtedy na adresu Nitry povedal: „Nitra nám hovorí o prvom tisícročí. Tu neďaleko stál prvý kresťanský kostol v stredovýchodnej Európe. Tu sa od roku 828 pšeničné zrnó stáva v Eucharistii Telom Krista, ktorý v sebe zjednocuje všetkých, čo ho s vierou prijímajú... Preto som túžil navštíviť Nitru. Ešte za života sv. Metoda tu bola zriadená diecéza. Katedrálly chrám, ktorý sa vypína nad mestom, ten katedrálly chrám je jedným z najstarších biskupských sídel medzi slovanskými národmi. Tu sa narodil Gorazd, „muž vašej krajiny, vzdelaný... a pravoverný“, spoľahlivý učeník, ktorého si Metod vyvolil za svojho zástupcu. S pohnutím hľadím na obrysy Zobora. Na jeho úpäti stál okolo roku tisíc Kláštor sv. Hipolyta, kde sa formoval môj krajan sv. Svorad – Andrej a jeho žiak sv. Beňadik, nebeskí patróni tohto mesta a tejto diecézy. Títo a mnohí iní menej známi hrdinovia viery – myslím napríklad na sv. biskupa Bystríka – sú akoby semená, ktoré padli do úrodnej nitrianskej pôdy, do pôdy Kristových ohlasovateľov a odvážnych apoštolov...“⁵⁴ Pápež dokonca zmenil plánovaný oficiálny program odchodu a zamieril do tohto „slovenského betlehema“.

Cyrilo-metodské obdobie je veľmi silné v tvorbe J. Ch. Korca a tiež v jeho príhovoroch ako pastiera miestnej Cirkvi. To je predmetom úvah najmä jeho vystúpeniach pri cyrilo-metodských slávnostiach: „Ako zhodnotiť také rozmanité a takmer nezmerateľné bohatstvo, akým boli pre náš národný život osobnosti sv. Cyrila a Metoda, ich žiakov a ich veľké dielo? Toto je neľahká úloha. Akou odvahou bolo zavedenie nového liturgického jazyka, a to ešte neosvedčeného stáročným používaním! Taká výsada bola v tom čase v Európe čímsi naskrz neobyčajným. Barbarský jazyk sa mal postaviť na jednu úroveň s kultivovaným jazykom latinským, gréckym a hebrejským! Aká veľkosť ducha bola potrebná v tejto veci aj v Ríme, aby sa o tisíc rokov predbehlo to, čo sa stalo za našich dní na Druhom vatikánskom koncile 20. storočia! A predsa v liste pápeža Jána VIII. *Industriae tuae* z roku 880 stálo: „A nič istotne vo viere a v učení nebráni v tomže jazyku slovienskom spievať omše, alebo čítať sväté evanjelium ... dobre preložené a vyložené ... pretože ten, ktorý učinil tri hlavné jazyky, totiž hebrejský, grécky a latinský, stvoril i všetky ostatné na svoju chválu a oslavu.“⁵⁵

Pri cyrilo-metodských oslavách 5. 7. 1991 na záver bohoslužby Ján Ch. Korec zdôraznil: „Odkazu sv. Cyrila a Metoda je cudzia každá nenávisť,

⁵⁴ *Prejavy Sv. Otca pri jeho návšteve Slovenska v roku 1995*, Bratislava, 1996, s. 12

⁵⁵ KOREC, Chryzostom, Ján. *Cirkev v dejinách Slovenska*. Bratislava: Lúč 1994, s. 69

každé nepriateľstvo, každý extrém a najmä každé násilie. Slovenský národ má právo na svoj vlastný život, má právo na sebaurčenie, má právo rozhodnúť sa sám, ako chce žiť a ako sa chce rozvíjať. A má povinnosť byť spravodlivý ku všetkým a spolupracovať so všetkými na diele pokoja a rozvoja. Ak sú názory na cestu do budúcnosti niekedy rozdielne, musíme sa navzájom v duchu cyrilo-metodského odkazu počúvať a hľadať to najlepšie. Pri tom musíme pevne stáť na strane pravdy a spravodlivosti, ktoré nám nik nemôže uprieť. Ale musíme riešiť svoje veci dôstojne. Aby sme dôstojne riešili svoje veci, aby sme boli pravdiví a spravodliví, pevní i znášanliví – máme svetlo evanjelia, ktoré nám priniesli svätí Cyril a Metod a ktoré nám po 1 100 rokov aj dnes ohlasuje Cirkev.“⁵⁶

V súvislosti s cyrilo-metodským odkazom pozerá aj na problémy súčasnosti: „Dnes sa u nás mnoho hovorí a píše o peniazoch, o krádežiach, o nespravodlivom obohacovaní. Nie je úlohou Cirkvi, aby tu vynášala súdy, aby nahradzovala prokuratúry alebo políciu. Tie si majú plniť svedomito svoje poslanie. Ale na jedno treba upozorniť vždy – peniaze, mamona už zničili mnohých ľudí, ba i národy. Iste, každý má mať živobytie a strechu nad hlavou. Možno aj vlastniť a podnikať pre spoločné dobro, ako to u nás mnohí schopní ľudia robia. Ale tí, čo sa spoliehajú len na peniaze a hromadia ich na úkor chudobných? Tí si hovoria ako chamtivý boháč z evanjelia: ‚Máš veľké zásoby ... Odpočívaj, jedz, pi a veselo hoduj!‘ Ale bolo mu povedané: ‚Blázon! Ešte tejto noci požiadajú od teba tvoju dušu.‘ ... Tak je to s každým, kto nespravodlivo hromadí poklady, ale pred Bohom nie je bohatý (Sk 12, 19). Svätí Cyril a Metod nám dali aj všestranný príklad života. Nielen viery, ale i lásky a nezištnosti.“⁵⁷ Svojím presvedčením o bohatstve misie solúnskych bratov sa netajil ani vo verejných médiách: „Ak má byť sviatok sviatkom, čiže povzneseným dňom, dňom tichej radosti, chvíľou posvätnou, ktorá vnáša do života trocha novej ľudskosti, úcty k životu a radosti, takýto sviatok musí mať svoj duchovný obsah a mal by byť aj posolstvom. Má sviatok sv. Cyrila a Metoda u nás a pre nás duchovný obsah a prináša nám do všedných dní a starostí života nejaké povzbudzujúce posolstvo? Objektívne istotne áno. Subjektívne záleží od každého z nás, ako sa obsahu tohto sviatku a jeho posolstvu otvoríme.“⁵⁸

⁵⁶ *Nitra-Kalvária-Sviatok sv. Cyrila a Metoda – 5. 7. 1991 príhovor na záver bohoslužby* (Homíliu mal kardinál J. Tomko). In Osobný archív J. Ch. kardinála Korca, BÚ Nitra

⁵⁷ *Sviatok sv. Cyrila a Metoda – 5. júla 1998, Nitra-Kalvária – Ján Chryzostom kardinál Korec*. In Osobný archív J. Ch. kardinála Korca, BÚ Nitra

⁵⁸ Slovenský rozhlas – Sviatok sv. Cyrila a Metoda – 5. 7. 1999 – Ján Chryzostom kardinál Korec. In Osobný archív J. Ch. kardinála Korca, BÚ Nitra

Kardinál J. Korec vždy vedel reagovať na aktuálne dianie s poukazom na dejinné duchovné bohatstvo spojené s cyrilo-metodským odkazom: „Žas-nem nad tým, či nám na Slovensku chýbalo ku šťastiu už len to, aby sme si namiesto sv. Cyrila a Metoda začali uctievať bieleho býka z Gréckej mytológie. Už pred mesiacmi sa u nás objavili články, že tradícia cyrilo-metodská je vraj mýtus a že sa začala až Jánom Hollým. Je to lož, lebo táto tradícia tu bola dávno predtým. Potom sa objavili návrhy, aby sme odstránili z Preambuly Ústavy SR zmienku o cyrilo-metodskej tradícii. Teraz ktosi prišiel s návrhom na uctievanie bieleho býka, ktorému ktosi ide postaviť katedrálu na Krahuliach. Bude niekto žiadať, aby sme úctu k bielemu býkovi vložili aj do Ústavy? Projekt je už rozbehnutý. A ja sa pýtam: Na chrám bieleho býka sa majú dať milióny? Či v mene bieleho býka budeme riešiť nezamestnanosť? Či v mene bieleho býka budeme vychovávať deti v škole? Kto nám to chce nanútiť na Slovensku mýtus o bielom býkovi? Či my na Slovensku nemáme historicky overené tradície kresťanstva, najmä tradíciu sv. Cyrila a Metoda, ktorí sú patrónmi Európy. Či my nemáme patriť k zjednotenej Európe v srdci s týmito géniami a svätcami? Kto nám to ide nanucovať mýtus o nejakom bielom býkovi? Veriaci katolíci, vieme si predstaviť, čo by to mohlo znamenať pre Slovensko o dvadsať rokov? A viete si to predstaviť aj vy, bratia veriaci evanjelici a pravoslávni? My obyvatelia Slovenska, Slováci, Maďari, Ukrajinci, Rusíni, Nemci, my máme začať uctievať nejakého bieleho býka z gréckej mytológie? Kristus prišiel zhromaždiť národy, aj národy Európy! On zjednocoval a Európa vyrástla na kresťanských základoch. On nás sprevádzal Európou od čias sv. Pavla! Kristus bol a je s nami na Slovensku tisíc rokov od Pribinu a od čias sv. Cyrila a Metoda. Bernolák, Kuzmány sa neklaňali bielemu býkovi, budovali na kresťanskej tradícii! Buďme bedliví, chráňme si svoj krst a svoje kresťanstvo. Práve toto nám pripomína dnešný cirkevný a štátny sviatok. Preto sme sa modlili a preto z duší spievame.“⁵⁹

Bohatstvo cyrilo-metodského pôsobenia neustále pripomínal a usiloval sa na to poukazovať aj šírením úcty k ich spolupracovníkom, konkrétne k sv. Gorazdovi, ktorého bol veľkým ctiteľom. Viackrát navštívil osadu Gorazdov vo Farnosti Močenok, ktorý sa pokladá za rodisko sv. Gorazda, ktorého zomierajúci Metod určil za svojho nástupcu.⁶⁰ Vďaka pod-

⁵⁹ Text doplnený – podľa priameho prenosu z STV – 5. 7. 2000 – Nitra-Kalvária – Sv. Cyrila a Metoda. Eucharistický diecézny kongres – Ján Chryzostom kardinál Korec, nitriansky diecézny biskup. In Osobný archív J. Ch. kardinála Korca, BÚ Nitra

⁶⁰ Každoročne sa tu koná festival *Gorazdov Močenok*, ktorý je prehliadkou amatérskych súborov zaoberajúcich sa dramatickým spracovaním biblických a duchovných námetov. Cieľom festivalu je poskytnúť pomoc súborom, ktoré sa na Slovensku venujú kresťan-

pore J. Ch. Korca ako nitrianskeho biskupa začali ako prvé cyrilo-metodské oslav, v bývalej ČSFR, na severe diecézy v Terchovej v roku 1990. Bola to najmä zásluha vtedajšieho farára P. Jozefa Šabu, SVD, ktorý tu pôsobil dvadsať rokov. Tamojší farský kostol (konsekrovaný 1949 – dnes Diecézna svätýňa Žilinskej diecézy) je najväčším chrámom na Slovensku zasväteným sv. Cyrilovi a Metodovi. Pri návšteve tejto rázovitej obce povedal: „Zostane navždy cťou tejto obce Terchovej, ale i jej okolia, ba aj okresu, že začala tu s tradíciou cyrilo-metodskej pamiatky. Nás všetkých sem priviedla hlboká úcta ku svätému Cyrilovi a Metodovi, ba do tohto chrámu a okolo neho nás zhromaždila predovšetkým viera a úprimná láska“.⁶¹

Mimoriadnu úlohu v šírení cyrilo-metodských hodnôt zohral veľkú úlohu jeho patriotizmus vyplývajúci z poznania svetlých období našich národných dejín, ktorý sa môže stať jedným z najdôležitejších východísk z mravnej biedy – áno, aj z mravnej biedy celej súčasnej Európy! Pretože bez kresťanského základu vytvoreného Božou rukou u nás pred viac ako tisíc rokmi každé spoločenstvo, aj to najpyšnejšie, sa rozpustí v kalužiach nihilizmu a konzumizmu na bezfarebnú hmotu.

Svedčí o biskupovej dôslednosti, sústavnosti, nebojácnosti, vytrvalosti, o ľudskej statočnosti a kňazskej láske. Je to „svedectvo o veľmi ťažkom položení samého biskupa J. Ch. Korca, jeho generácii, Katolíckej cirkvi a o komunistickom štáte a tak falošných praktikách“. V podstate ide o prameň poznávania dejín cirkvi na Slovensku v druhej polovici 20. storočia, v strede ktorých pôsobil on sám. Je to obdobie, keď po rehabilitácii, po Pražskej jari a po invázii vojsk Varšavskej dohody na pôdu Československa, sa vracal organizovaný tlak na Cirkev, keď nedostal súhlas pôsobiť v pastoraácii, keď „pravda, spravodlivosť, zákony a verejná mienka sú na strane ubíjaných“ a prenasledovaných, ale moc je stále v rukách komunistických vládov, ktorým nič nie je sväté. Ako o tom svedčí tretí zväzok *Od barbarskej noci*⁶², ktorý je reálnym obrazom práce tzv. tajnej Cirkvi na Slovensku, je mozaikou informácií o hnutiach, krúžkoch a rozličných vynaliezavých formách živej Cirkvi (rodinné spoločenstvá, fokoláre, oázy, neokatechumeni,

---

skému divadlu, a šíriť úctu k svätému Gorazdovi. Neodmysliteľnou súčasťou festivalu sú každodenné sväté omše, putovanie pútnikov od sochy sv. Gorazda v Močenku po ceste solúnskych bratov do starobylej Nitry. Súčasťou tohto podujatia sú aj príležitostné výstavy umelcov, víkendová prezentácia výrobkov remeselníkov a ľudových výrobcov. Porovnaj <http://sala.dnes24.sk/gorazdov-mocenok-oslavi-okruhle-jubileum-131446>

⁶¹ CABADAJ, Peter (ed.). *Cyriometodské dni v Terchovej (1990 – 2019)*. Žilina: Krajské kultúrne stredisko v Žiline 2019, s. 20

⁶² KOREC, Chryzostom, Ján. *Od barbarskej noci. Na slobode*. Bratislava: Lúč 1993

exercície, vysväcovanie tajných kňazov, verejné náboženské púte, vydávanie kníh a časopisov a pod.).

V tomto období sa život J. Ch. Korca podobá sv. Jánovi Zlatoústemu – Chryzostomovi z rozhrania 4. a 5. storočia, životu vyhnanca-biskupa, keď bránil „človeka a jeho dôstojnosť, práva a slobodu predovšetkým životom“, keď prekračuje seba a Slovensko, Európu, a dáva vedieť celému svetu o prenasledovaní Cirkvi a národa. Je to obdobie, keď píše a vydáva Knižnicu viery, je v kontakte s Chartou '77, prijíma návštevy, píše listy redakciám politických časopisov a štátnej televízie, bojujúc proti negatívnym a represívnym postojom vlády voči Cirkvi a veriacim. Je to obdobie, keď zo Slobodnej Európy, z Hlasu Ameriky a Vatikánskeho rozhlasu počuť jeho svedectvá, keď jeho knihy vychádzajú v Ríme, Kanade, USA a i.

Božia milosť nám umožňuje písať „piate evanjelium“. Ona z každého ľudského života utvára samostatnú a jedinečnú kapitolu. Ide tu predovšetkým o živé svedectvo, ktoré môžeme sledovať v bohatom živote tejto významnej osobnosti Cirkvi a národa.

Na záver svojho života žil v tóni nitrianskej katedrály na Hradnej ulici v byte s tým istým skromným zariadením, aké mal ako biskup – robotník v bratislavskom byte, aj s jednoduchým, ale účinným zariadením (asi polmetrovou trubicou), ktoré znemožňovalo, monitorovanie obsahu rozhovoru návštev, pretože v byte bolo namontované odpočúvacie zariadenie ŠtB. A čo je zvláštne, ani tu nič iné nekonal – nič iné, len to, čo celý život: usiloval sa plniť Božiu vôľu. Preto povedané slovami spisovateľa Laca Ťažkého, „k otcovi kardinálovi sme chodili a budeme chodiť, dokiaľ budeme žiť, aby sme sa učili z jeho prebohatej životnej skúsenosti, utrpenia, súdov a väzenia, múdrosti, statočnosti, viery v Boha, ľudskej blízkosti, vzdelanosti, jeho literatúry, dejín, teológie, filozofie, najmä chlupskej otvorenosti a tolerantnej, inteligentnej a kultúrnej slovenskosti. Jednoducho povedané, privádza nás k nemu úcta k tomu všetkému, čo sformovalo jeho osobnosť. A nebojme sa povedať, že ako jeden z mála slovenských kňazov dáva nielen Bohu čo je Božie, ale aj národu, čo je národné. A preto si väčšina Slovákov svojho kardinála váži a miluje ako otca a brata, priateľa, Božieho sluhu, tolerantného, pokrokového človeka a európskeho vzdelanca.“⁶³

Áno, on je „človek medzi ľuďmi“, ako hovorí zo srdca veľký slovenský básnik Milan Rúfus, ktorý v tomto duchu pokračuje: „Neobyčajný vo svojej skromnosti a napriek tej neobyčajnosti skromný. Žijúci dôkaz toho, že

⁶³ ŤAŽKÝ, Ladislav. Cena mysliteľa Pavla Straussa pre kardinála Nitry. In *Katolícke noviny*, 120, 4. 12. 2005, č. 49, s. 24

skutočná veľkosť nepotrebuje šum slávy okolo seba. Nevyhľadáva ju ani pred ňou neuteká, pretože jej je ľahostajná. Jeho tiché gestá nesú v sebe čosi zvláštne. Krotkú, vecnú samozrejmosť úplného odovzdania sa službe, ktorú kedysi prijal bez výhrad a s radosťou. A ktorú koná obdivuhodným spôsobom. Obdivuhodným práve tým, že nič nevystavuje na obdiv. Jednoduchý, múdry robotník viery. Syn garbiara, ako že Kristovi najbližší boli ľudia práce – rybári. Jeho tvár, sebe i nám tak trochu skrytá za sklami okuliarov, navodzuje vo mne alúziu na blahoslavenstvo tichých. Tých, ktorých sila sa nemusí manifestovať navonok, pretože má dosť priestoru vo vnútri. Práve tam trvá, prekvapujúco pevná, a možno sa na ňu kedykoľvek spoľahnúť. Ak viera má, podobne ako drahokamy, stupnicu pevnosti, tak toto je diamant. A paradoxná mäkkosť jeho pevnosti a pevnosť jeho lásky sú erbovými znakmi tohto človeka. Človeka medzi ľuďmi.“⁶⁴

Prof. ThDr. Viliam Judák, PhD.
Biskup nitrianskej diecézy
Nitra

---

⁶⁴ KOREC, Chryzostom, Ján. *Rozhovory spod Zobora*. Red. E. Šajdová. Bratislava: Silentium 2000, s. 7

ŠTEFAN NÁHALKA A SVETOVÝ KONGRES SLOVÁKOV 1970 – 1975

BEÁTA KATREBOVÁ BLEHOVÁ

„Svetový kongres Slovákov sa stal historickou skutočnosťou“.*

KATREBOVÁ BLEHOVÁ, Beáta. Štefan Náhalka and Slovak World Congress 1970 – 1975. Slovenský časopis historický, IV, 2024, 1, 193 – 215 pp.

Štefan Náhalka, a leading representative of the Slovak diaspora during the Cold War, significantly contributed to the establishment and formation of the Slovak World Congress. He contributed substantially to its Christian, national and democratic character and he started the work of the religious department very well. The line of four basic pillars proposed and promoted by him – pastoral care, ecumenism, press apostolate and youth care – fundamentally determined the religious policy of the Congress and was reflected in its direction in later years. The historiographical processing of the initial period of the religious department's activity undoubtedly brings new knowledge not only in relation to the Slovak World Congress itself, but also in relation to the issue of Slovak diaspora and the radically hostile attitude of the Czechoslovak communist regime towards it during the Cold war.

Keywords: Slovak World Congress, Slovak diaspora, détente, Czechoslovak communist regime

Svetový kongres Slovákov (SKS) zastrešujúci takmer všetkých Slovákov a ich organizácie v slobodnom svete vznikol ako inštitúcia s eminentne

---

* Biskup Andrej Gregor Grutka Štefanovi Náhalкови v liste z 29. 7. 1970

kresťanským a národným programom. Jeho existenciu od začiatku ovplyvnili osobnosti katolíckej a evanjelickej cirkvi, predovšetkým biskupi Andrej Gregor Grutka, Pavol Hnilica, Michal Rusnák, opát Hieronym Kovaľ či evanjelický pastor Dušan Tóth. Náboženská politika tvorila vo všeobecnosti základný pilier kongresu, napriek tomu mal nadkonfesionálny charakter a v jeho radoch pôsobili aj významné osobnosti židovského pôvodu ako napríklad podpredseda SKS a hlavný poradca v ekonomických otázkach Eugen Löbl, povojnový námestník československého ministra obchodu, odsúdený na doživotie v procese Rudolf Slánský a spol. Náboženská politika kongresu nadväzovala na mnohé úspechy slovenského exilu a náboženské organizácie, spolky a rehoľné spoločenstvá sa stali jeho inštitucionálnymi členmi.

Dôležitosť náboženskej politiky umocňuje skutočnosť, že jedným z prvých smerodajných dokumentov kongresu bola rezolúcia Náboženskej komisie SKS prijatá na zakladajúcom generálnom zhromaždení v Toronte 18. júna 1971.¹ Rezolúcia stanovila základné náboženské problémy nielen vo vzťahu k slovenskej diaspóre, ale náboženskému a cirkevnému životu vo všeobecnosti. Bola prediskutovaná členmi komisie počas snemovaní kongresu v Toronte v dňoch 16. až 18. júna 1971 pod vedením predsedu komisie biskupa Grutku, a jej ostatných členov Daniela Faltina, Rudolfa Flachbarta, Félix Litvu, biskupa Rusnáka, Jána Gunčagu, Teodóra Zúbeka, Johna Shintaya a Júliusa Gašparíka.² Rezolúcia vyjadrila úsilie o erigovanie slovenskej cirkevnej provincie, čo bola jedna z kľúčových aktivít slovenského exilu najmä na pôde Slovenského ústavu svätých Cyrila a Metoda v Ríme.³

Od vyhlásenia rezolúcie bolo jasné, že zápas o samostatnú slovenskú cirkevnú provinciu sa prenesie aj na pôdu SKS. Rezolúcia tiež podporila úsilie slovenských gréckokatolíkov na severoamerickom kontinente o zlepšenie ich postavenia, čo úzko súviselo so snahami o zriadenie slovenského gréckokatolíckeho biskupstva v Kanade. Eparchia sv. Cyrila a Metoda pre Slovákov byzantského obradu v Toronte zriadená pápežom Jánom Pavlom II. 13. októbra 1980 bola napokon aj výsledkom koncentrovanej práce Mi-

¹ Text rezolúcie KATREBOVÁ BLEHOVÁ, Beáta. *Svetový kongres Slovákov v dokumentoch. 1. časť: Generálne zhromaždenia*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2021, dokument č. 5, s. 101 – 102

² K personálnemu obsadeniu prvej Náboženskej komisie SKS v rokoch 1970 – 1971 pozri *Bulletin Svetového kongresu Slovákov*, roč. 1, č. 1, február 1971, s. 12

³ K celkovej genéze erigovania samostatnej slovenskej cirkevnej provincie pozri bližšie HRABOVEC, Emília: *Slovensko a Svätá stolica v kontexte vatikánskej východnej politiky 1962 – 1989*. Bratislava: Lúč, 2017, s. 163 – 184

chala Lacka, Františka Fugu a Štefana B. Romana a náboženská politika kongresu mala na jej zriadení nemalé zásluhy. Rezolúcia sa tiež vyslovila za dôsledné uplatnenie ekumenizmu, vyjadrila sa v nej potreba venovať duchovnej pastoračii Slovákov v exile všestrannú podporu, nástojila na spolupráci medzi všetkými ustanovizňami a náboženskými zložkami týkajúcej sa výchovy kňazského dorastu, náboženskej tlače a inej náboženskej činnosti a zdôraznila kladný postoj k SKS. Napokon odporučila, aby popredné funkcie kongresu nevykonávali duchovní, ale kvalifikovaní laici. Táto zásada však bola prakticky od začiatku porušená, keďže na miesto generálneho tajomníka bol v Toronte v júni 1971 zvolený evanjelický pastor a poaugustový emigrant Dušan Tóth, ktorý druhú najvyššiu funkciu v kongrese zastával až do roku 1990.⁴ Spomenutá rezolúcia z 18. júna 1971 zostala fakticky jediným samostatným dokumentom náboženského odboru prijatom na jednom z generálnych zhromaždení, i keď existovala úzka spolupráca odboru aj na koncipovaní ostatných kongresových dokumentov.

Náboženský odbor (komisia) SKS pôsobiaci v rokoch 1970 – 1990 patrili spomedzi komisií a odborov kongresu, ktorých bolo niekoľko (politická, kultúrna, sociálna, komisia pre styky so Slovenskom a iné), medzi najaktívnejšie. Jeho predsedami a členmi boli zväčša predstavitelia rímskeho exilu ako napríklad profesor kánonického práva na Pápežskej lateránskej univerzite a advokát Apoštolského tribunálu Rímskej rotty Daniel Faltin, provinciál slovenských jezuitov v Kanade a profesor Gregoriánskej univerzity Félix Litva, prvý rektor Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda Štefan Náhalka, pedagóg a publicista Teodorik Zúbek, biskup Dominik Hrušovský, ktorý bol v rokoch 1975 – 1978 predsedom, a ďalší.

Dôležitou úlohou náboženského odboru bolo „vnášanie kresťanskej náplne do celého hnutia SKS“, čo malo plne zodpovedať „kresťanskej tradícii slovenského národa“, pretože bolo nemysliteľné chápať prácu kongresu bez kresťanského ducha. Určovať kresťanský obsah činnosti SKS chápali členovia náboženského odboru ako „conditio sine qua non“. Táto požiadavka zaznela už na prvých generálnych zhromaždeniach kongresu.⁵

⁴ K prevzatíu funkcie generálneho tajomníka sa kriticky vyjadril biskup Dominik Hrušovský. V spomienkach píše, že to bolo „zdrvujúce prekvapenie“. Pozri HRUŠOVSKÝ, Dominik. *Roztratených zhromažďovať. Rozprávanie o mojom živote*. Bratislava: Post Scriptum, Libri Historiae a Ústav dejín kresťanstva, 2018, s. 200. Dušan Tóth mal na vykonávanie funkcie generálneho tajomníka podporu najvyššieho vedenia a bol do nej demokraticky zvolený. Bližšie TÓTH, Dušan. *Moja cesta*. Bratislava: Kanadská obchodná komora v Slovenskej republike, 2023, s. 133 – 150

⁵ Pozri napríklad správu predsedu náboženského odboru SKS Dominika Hrušovského na GZ SKS v Ríme v júni 1975. SNA, OF Dušan Tóth, šk. 16, *Zápisnica z generál-*

Štefan Náhalka, kľúčová postava slovenského exilu v období studenej vojny, riaditeľ Slovenského katolíckeho ústredia v Ríme, člen Najvyššej rady pre emigráciu pri Konzistoriálnej kongregácii Svätej stolice s poslaním starať sa o duchovnú službu slovenských emigrantov, zakladateľ mnohých slovenských katolíckych misií po celom tzv. slobodnom svete, duchovný radca Ústredia slovenských katolíckych intelektuálov v zahraničí, prvý rektor Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda, predseda Slovenského ústavu v Ríme, disponujúci vynikajúcimi kontaktmi na Svätú stolicu a supľujúci neexistujúcu slovenskú diplomáciu, významnou mierou prispel aj k obsahovej a programovej náplni Svetového kongresu Slovákov.

Ako stúpenec kresťanského realizmu a kresťanského personalizmu patril Náhalka medzi najvzdelanejších a najviac rozhladených povojnových katolíckych filozofov na Slovensku. V zmysle kresťanského realizmu hlásal tradičnú ideovú syntézu ducha a hmoty, syntézu stvoreného a duchovno-hmotného sveta, a podporoval kresťanský princíp jednoty viery a rozumu.⁶ Podporoval návrat k tomistickej filozofii a bol stúpencom „oživovaného tomizmu“ v zmysle encykliky pápeža Leva XIII. *Aeterni patris*. Vyjadroval sa aj k podstate kresťanského ponímaného umenia, ktoré malo sprítomňovať krásu bytia.⁷ Všetky svoje aktivity podnikal v jednote kresťanskej a národnej myšlienky a práve v národných otázkach je jeho odkaz aktuálny aj v dnešných časoch kozmopolitizmu. Vo filozofických stanoviskách bol pragmatikom. Bol presvedčený, že človek odtrhnutý od reality a prirodzenosti dokáže vymyslieť aj tie najdesivejšie ideologické konštrukty.⁸ Odmietal filozofický prúd existencializmu, ktorý sa s veľkou razantnosťou hlásil k slovu v povojnovom období, a vyčítal mu jeho ateizmus, popieranie zmyslu jestvovania a podľa toho aj zmyslu konkrétneho ľudského života.⁹ Pozitívne sa staval – najmä v povojnovom období – k filozofii fran-

---

neho zhromaždenia Svetového kongresu Slovákov, konaného v dňoch 19. – 22. júna 1975 v Cavalieri Hilton hotel, Rím, Taliansko, s. 45.

⁶ CHOVAN-REHÁK, Juraj. K filozoficko-ideovému odkazu Štefana Náhaliku. In *Most*, roč. 42, 1997, č. 1 – 4, s. 135 – 137

⁷ TAMŽE, s. 138

⁸ TAMŽE, s. 137, 141

⁹ Existencialisti (Simone de Beauvoir či Jean Paul Sartre) boli známi radikálnym vyhlasovaním života za absurdnosť bez cieľa. Pozri NÁHALKA, Štefan. Príchod existencializmu k nám. In *Verbum. Časopis pre kresťanskú kultúru*, roč. 2, 1947, č. 4 – 5, s. 250 – 257. Náhalka predstavuje filozofiu ateistického existencializmu na základe románu Simone de Beauvoir *Krv iných*, ktorý vyšiel v roku 1946 v slovenskom preklade Zory Jenseskej. S hlavným záverom románu však nesúhlasí, pretože „v základnej otázke o zmysle ľudskej existencie je *Krv iných* pomýlená“; pomýlený bol podľa Náhaliku najmä pojem

cúzskeho filozofa a konvertitu Jacquesa Maritaina, tvorcu filozofie integrálného humanizmu a popredného predstaviteľa neotomistickej filozofie, ktorý bol v rokoch 1945 – 1948 francúzskym veľvyslancom pri Svätej stolici, ovplyvnil programové smerovanie kresťansko-demokratických politických strán povojnovej Európy a mal nezanedbateľný vplyv aj na pápeža Pavla VI.¹⁰ Náhalka vyzdvihoval najmä to, že Maritain sa „celý postavil do služieb renesancie tomizmu“.¹¹ Zaujímavé sú aj Náhalkove postrehy na margo Maritainovho diela *Antimoderne*, ako aj jeho charakteristika modernosti ako výsledku protikresťanskej revolúcie. Zároveň bol presvedčený, že moderný človek je vykoľajený zo základného životného vzťahu k Bohu, spoločnosti, vesmíru, ba i k sebe samému.¹² Napokon za vrchol jeho povojnovej tvorby treba považovať ucelenú koncepciu etiky lásky, zhrnutú v dizertačnej práci *Láska v duchovnom živote*, v ktorej reflektuje lásku z pozície kresťanského realizmu a personalizmu.¹³ Jeho koncepcia lásky má napriek určitým rozdielnym východiskám blízko k encyklike pápeža Benedikta XVI. *Deus caritas est*, v ktorej pápež ponúka návod na „vyličenie“ súčasných neduhov rozvrátenej spoločnosti.¹⁴

---

slobody, ktorá mala zdanlivo vyriešiť „absurdnosť života bez cieľa“. TAMŽE.

¹⁰ Maritainovou filozofiou sa zaoberala takmer celá povojnová slovenská katolícka elita od Ladislava Hanusa a Jozefa Kútника-Šmálova až po Félix Litvu, Jozefa Diešku či v súčasnosti Helenu Hrehovú. Pozri DIEŠKA, Jozef. Náboženský a filozofický profil Jacquesa Maritaina: spomienková úvaha pri príležitosti jeho deväťdesiatych narodenín. In *Most*, roč. 19, 1972, č. 3 – 4, s. 1 – 33; LITVA, Felix J. „Filozof v meste“ ako hľadač pravdy. In *Kultúra*, 3, 2000, č. 15, s. 12; HREHOVÁ, Helena. *Morálna filozofia Jacquesa Maritaina: reflexie o etike a morálke*. Kraków: Spolok Slovákov v Poľsku v spolupráci s Filozofickou fakultou Trnavskej univerzity v Trnave, 2011, 211 s.

¹¹ NÁHALKA, Štefan. Jacques Maritain. In *Verbum*, roč. 2, 1947 – 1948, č. 6, s. 353

¹² TAMŽE, s. 355 – 356

¹³ NÁHALKA, Štefan. *Láska v duchovnom živote*. Košice: Verbum, 1947; IBIDEM. *Láska ako etos osobnosti*. In *Verbum*, roč. 1, 1946 – 1947, s. 437 – 441. Pozri tiež RYDLO, Jozef M. Náhalka, Štefan (heslo). In Július Pašteka a kol. *Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska*. Bratislava: Lúč, 2000, stĺpec 974

¹⁴ Napríklad obidvaja vychádzajú z podstatnej jednoty duše a tela, ktorá je predpokladom skutočnej lásky. Náhalka hovorí o celistvosti prirodzenej a nadprirodzenej lásky; Benedikt XVI. píše o jednote erosu a agapé ako dvoch foriem, ktoré sa označujú za vzostupnú a zostupnú lásku. Náhalka konštatuje, že v materialistických spoločnostiach nemá integrálna (duchovná) láska miesto, zostáva len sex. Podľa Benedikta sa eros degradovaný na čistý sex stáva tovarom, obyčajnou vecou, ktorá sa dá kúpiť a predáť, ba dokonca aj sám človek sa stáva tovarom. Pozri GAVENDOVÁ, Oľga. L'integralità dell'amore nel pensiero di Štefan Náhalka. In *Slovak Studies*, 1, 2015, č. 1 – 2, s. 142 – 144

Náhalka sa k filozofii kresťanského realizmu hlásil aj v exile. V hĺbkovej štúdií *O správnu orientáciu človeka* prehľadne analyzoval hlavné myšlienkové smery modernej doby, akými sa javili liberalistický individualizmus, komunistický kolektivismus a kresťanský personalizmus, a ponúkol ich výstižnú charakteristiku. Ako základnú orientáciu ponúka kresťanský personalizmus v protiklade s liberalistickým individualizmom, ktorého dejinná epocha sa blížila ku koncu a nemala už silu osloviť spoločnosť. Rovnako odmietal komunistický kolektivismus, ktorý človeka zotročoval.¹⁵ Štefan Náhalka teda vstupuje na pôdu rímskeho exilu s uceleným filozoficko-teologickým myslením a jeho filozofická koncepcia sa odrazila aj v programe Svetového kongresu Slovákov.

Svetový kongres Slovákov vznikol v období nástupu normalizačného režimu v Československu, čiže v čase, keď sa postoj komunistického režimu ku katolíckej cirkvi začal pritvrdzovať a zostril sa aj boj proti náboženstvu. Oživilo sa kolaborantské hnutie katolíckeho duchovenstva, pomocou ktorého si režim udržiaval kontrolu nad klérom.¹⁶ Vplyv katolíckej cirkvi a náboženstva na spoločenský život sa mocenskými zásahmi tvrdo potláčal, v školstve sa presadzovala ateistická výchova, náboženstvo bolo opäť vtessené za múry kostolov a cirkevný život podrobne monitorovala hustá sieť agentov a tajných spolupracovníkov československej Štátnej bezpečnosti.¹⁷ Vo vzťahu štátu a Svätej stolice v predchádzajúcich rokoch síce nastal určitý odmäk, ktorý sa na slovenskej strane prejavil najmä počtom púti a pútnikov do Večného mesta, z hľadiska úpravy neexistujúcich bilaterálnych vzťahov sa však neudialo nič. Rokovania medzi československou vládou a Vatikánom v októbri 1970 síce pokračovali, udiali sa však už v znamení tvrdej

¹⁵ NÁHALKA, Štefan. O správnu orientáciu človeka. In *Most*, 1, 1954, č. 3, s. 1 – 12

¹⁶ Zostrenie boja proti náboženstvu na Slovensku. In *Hlasy z Ríma*, 19, marec 1970, č. 3, s. 24; Zo Slovenska. Boj proti náboženstvu sa priostrojuje. In *Hlasy z Ríma*, 19. jún 1970, č. 6, s. 19 – 20

¹⁷ K postoju režimu voči katolíckej cirkvi pozri PEŠEK, Jan – BARNOVSKÝ, Michal. *Vzovretí normalizácie. Cirkvi na Slovensku 1969 – 1989*. Bratislava: Veda, 2004; VNUK, František. *Popustené putá. Katolícka cirkev na Slovensku v období liberalizácie a nástupu normalizácie (1967 – 1971)*. Martin: Matica slovenská, 2001; LETZ, Róbert. *Prenasledovanie kresťanov na Slovensku v rokoch 1948 – 1989*. In František Mikloško, Gabriela Smolíková, Peter Smolík (eds.). *Zločiny komunizmu na Slovensku 1948 – 1989*, zv. 1, Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2001, s. 67 – 335. Ťažké položenie katolíkov na Slovensku si v exile veľmi dobre uvedomovali. Biskup Grutka sa v liste Náhalkovi ohľadom zlej situácie na Slovensku pýtal: „How people keep the flame of their faith burning is a hidden secret.“ In A PSÚSCM, korešpondencia 1970, 28. 4. 1970, biskup Grutka Náhalkovi, č. 978/70

politickej normalizácie.¹⁸ V komunistickej tlači sa množili útoky na slovenský exil v Ríme a jeho popredné osobnosti sa označovali za „agentov západných rozvediek maskovaných kňazskými rúchami“. O Štefanovi Náhalkovi sa nepravdivo písalo ako o „emigrantovi, ktorý ušiel na Západ z obavy pred trestným stíhaním“ a jeho činnosť sa nálepkovala ako „ľudácko-separatistická“.¹⁹ Znovu sa vytiahol pojem „politického katolicizmu“, ktorým komunistická propaganda obviňovala katolíckych duchovných v exile zo sympatií k „ľudáctvu“ a ich pôsobenie sa vnímalo ako politizovanie.

Za hlavného protagonistu „politického katolicizmu“ bol označovaný Štefan Náhalka, ktorý sa mal usilovať o návrat Slovenského štátu a ktorý mal byť spolu s biskupom Pavlom Hnilicom „hlavnou prekážkou ďalšieho riešenia cirkevno-politických problémov na Slovensku“.²⁰ Do prostredia exilu boli nasadení vysoko výkonní agenti československej rozvedky, ktorí sledovali jeho činnosť, podávali o ňom podrobné správy a podľa inštrukcií vedúcich orgánov rozvedky viedli rôzne dezinformačné kampane s cieľom diskreditácie slovenských kňazov. Medzi najznámejších patrí Ernest Mašat s krycím menom „CÁKA“²¹, tajomník Ústavu Matúša Černáka v Mníchove, redaktor časopisu *Černákov odkaz*, člen Ústredia slovenských katolíckych intelektuálov (ÚSKI), ktorý s Náhalkom viedol pravidelnú korešpondenciu, navštevoval Slovenský ústav sv. Cyrila a Metoda v Ríme a prispieval

¹⁸ Bližšie HRABOVEC, Emília. *Slovensko a Svätá stolica v kontexte vatikánskej východnej politiky 1962 – 1989*. Bratislava: Lúč, 2017, s. 135 – 152.

¹⁹ V týchto primitívnych invektívach sa vyznačoval najmä Svetozár Hora v *Hlase ľudu* (23. 8. 1969) a Daniel Andrejčík v *Pravde* (9. 12. 1969), ktorý nepravdivo opísal stretnutie slovenských kňazov v SÚSCM pri príležitosti jubilea ústavu 15. septembra 1969. Prevzaté z rubriky Zo Slovenska. In *Hlasy z Ríma*, 19, február 1970, č. 2, s. 17 – 19.

²⁰ Podobne sa mal vyjadriť Daniel Andrejčík v článku Ostrie Slovenského ústavu Cyrila Metoda namierené proti ČSSR uverejnenom v *Pravde* 5. 8. 1970. Pozri rubriku Zo Slovenska. In *Hlas z Ríma*, 19, september 1970, č. 9, s. 18 – 19.

²¹ Štátno-bezpečnostný materiál ohľadom jeho činnosti je uložený v obsiahlom zväzku s niekoľkými podzvážkami. In A ÚPN, f. I. Správa ZNB, reg. č. 41768 (mikrofiš). Mašatova činnosť v rámci rozvedky v rokoch 1958 – 1980 dodnes nebola podrobne spracovaná. Existujú len čiastkové poznatky k jeho činnosti. Pozri KATREBOVÁ BLEHOVÁ, Beáta. Exilové aktivity Krištofa Greinera v Západnom Nemecku pod dohľadom Štátnej bezpečnosti. In *Slovenský časopis historický*, roč. 2, 2022, č. 1, s. 244 – 263; IBIDEM. Krištof Greiner – eine führende Gestalt des slowakischen politischen Exils in der BRD (1950 – 1979) und der tschechoslowakische Geheimdienst. In *Jahrbuch für Kirchen- und Kulturgeschichte der Deutschen in Ostmittel- und Südosteuropa*, zv. 80, 2022, (Münster: Aschendorf 2023), s. 97 – 114. Pozri tiež MEDVEČKÝ, Matej – SIVOŠ, Jerguš. Slovenská politická emigrácia v činnosti Štátnej bezpečnosti. In *Historický zborník*, 19, 2009, č. 1, s. 105.

článkami do katolíckeho mesačníka *Hlas z Ríma* vydávaného Náhalkom. Mašat bol inštruovaný viedenskou rezidentúrou a jeho spolupráca s ŠtB nebola v radoch slovenského exilu nikdy odhalená. V korešpondencii s Náhalkom sa zaoberal aj témou SKS. V liste z marca 1971 Náhalkovi navrhol, aby sa predsedom Kontinentálnej rady SKS pre Európu nestal emigrant z Nemecka, ale niekto z poaugustovej emigrácie zo Švajčiarska.²² Napokon bol v roku 1975 zvolený za tajomníka Kontinentálnej rady SKS pre Európu. Jeho dcéra Ingebor Casavecchia, naverbovaná ŠtB v roku 1968 pod krycím menom „MÁŘA“, pracovala ako sekretárka biskupa Hnilicu v jeho sídle na Via Monte Santo v širšom centre Ríma a o jej správy sa v súvislosti s činnosťou biskupa Hnilicu zaujímal aj sovietska tajná služba KGB.²³

Ďalším prominentným agentom československej rozviedky bol Ivan Fiala, povolaním lekár, v zväzkoch ŠtB registrovaný od roku 1962 ako agent pod krycím menom „ALBATROS“.²⁴ V októbri 1968 bol vyslaný do Západného Nemecka. Usadil sa v Augsburgu, kde získal povolenie k vykonávaniu lekárskej praxe, a pracoval ako zmluvný lekár istej nemeckej poisťovne. Koncom januára 1969 schválila I. Správa federálneho ministerstva vnútra návrh na dlhodobé vyslanie agenta Fialu s krycím menom „PROLOG“ do zahraničia. Jeho činnosť bola na území Nemeckej spolkovej republiky zameraná na americkú rozviedku, Rádio Slobodná Európa a „slovenskú separatistickú emigráciu“²⁵. Fialovi sa postupne podarilo vniknúť do najvýznamnejších inštitúcií slovenského exilu, stal sa členom Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda v Ríme, tajomníkom SKS pre Európu a ex offo aj členom predsedníctva kongresu. Podarilo sa mu získať priazeň čelných predstaviteľov exilu a s Náhalkom viedol korešpondenciu. Dôkazom úspešnej výzvednej činnosti je memorandum vypracované rozviedkou v januári 1977, v ktorom sa konštatovalo: „[Agent „PROLOG“] má dotyk na všetky funkcionáre SKS v USA, Kanade a Evrope. Stal se rovněž členem Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda v Ríme a jako laik se zúčastňuje zasedání SÚSCM a plní úkoly po linii Vatikánu.“²⁶

²² A PSÚSCM, korešpondencia 1971, 9. 3. 1971 Mašat Náhalkovi, č. 612/71

²³ A ÚPN, f. I. Správa ZNB, reg. č. 45074 (mikrofiš)

²⁴ A ÚPN, f. Krajská správa ministerstva vnútra Bratislava, agentúry zväzok „ALBATROS“, reg. č. 7488, arch.č. 8709

²⁵ A ÚPN, f. I. Správa MV, zv. č. 45148/011 (mikrofiš), *Návrh na dlhodobé vyslanie do zahraničia*, 29. 1. 1969

²⁶ A ÚPN, f. I. Správa MV, zv. č. 45148/011 (mikrofiš), I. Správa FMV, odbor 31, *Memo-randum*, 18. 1. 1977, s. 2 – 3

Ďalším agentom rozviedky bol Miloslav Tačovský, politický väzeň odsúdený v päťdesiatych rokoch na dlhoročný trest kvôli vydávaniu samizdatov s antikomunistickým obsahom a programom slovenskej štátnosti. Navrhovaný bol už počas výkonu trestu vo väznici v Leopoldove s krycím menom „STRAKA“.²⁷ V júli 1966 bol vysadený do Západného Nemecka s úlohou preniknúť medzi čelných funkcionárov slovenského exilu.²⁸ Podobne ako Mašat bol inštruovaný viedenskou rezidentúrou. Usadil sa v Norimbergu a pomerne rýchlo sa mu podarilo preniknúť do vedenia rôznych exilových organizácií. Zúčastnil sa zakladajúceho zhromaždenia SKS v New Yorku v júni 1970, kde sa stal členom komisie pre styk so Slovenskom.²⁹ V rámci SKS navrhoval zriadenie odboru pre otázky európskej integrácie a chcel dosiahnuť, aby do Politickej komisie SKS bolo menovaných viac členov z Európy.³⁰ Votrel sa do vedenia Slovenského európskeho hnutia, založeného v roku 1964 v Mníchove, s programom podpory integrácie slovenského exilu do európskych štruktúr a stal sa jeho tajomníkom. Stal sa tiež predsedom Európskej federalistickej strany Slovenska a snažil sa ovplyvňovať integračný proces do európskych nadnárodných štruktúr.³¹ Bol autorom anonymných letákov, pamfletov a sfalšovaných listov, ktoré vyvolávali v exile vážne rozpory. Bol autorom útočného článku o Slovenskom ústave sv. Cyrila a Metoda pre západonemecký renomovaný časopis *Die Welt*.³² Dôvody z novej dekonšpirácie agenta Tačovského a napo-

²⁷ K prípadu Miloslava Tačovského bližšie KATREBOVÁ BLEHOVÁ, Beáta. Od vydavateľa samizdatu po agenta rozviedky: Prípady Miloslava Tačovského. In *Pamäť národa*, 17, č. 4, 2022, s. 53 – 63

²⁸ A ÚPN, f. I. Správa ZNB, mikrofiš 44070/011. I. Správa ministerstva vnútra, 6. odbor, 21. oddelenie, *Memorandum*, Praha, 23. 10. 1967, s. 12 – 13, strany zväzku 32 – 33. Jeho krycie meno bolo „SATRA“.

²⁹ Pozri A ÚPN, f. I. Správa ZNB, mikrofiš 44070/011. I. Správa federálneho ministerstva vnútra, 31. odbor, 26. 5. 1971, *Akce „SATRA“ – rozbor situace*, strany zväzku 41 – 48

³⁰ A PSÚSCM, korešpondencia 1971, 29. 8. 1971, Tačovského okružný list krajanom a krajkám

³¹ Pozri list Tačovského vo funkcii predsedu Európskej federalistickej strany SÚSCM. A PSÚSCM, korešpondencia 1970, 24. 9. 1970, Tačovský SÚSCM, č. 2204/70

³² Tvrdil to napríklad Mašat v liste Náhalkovi. A PSÚSCM, korešpondencia 1972, 22. 11. 1972, Mašat Náhalkovi, č. 2398/72. List bol napísaný po stiahnutí Tačovského zo Západného Nemecka do Československa z dôvodu jeho dekonšpirácie. Paradoxne agent Mašat varoval Náhalku pred iným agentom Tačovským už v skoršom období. Pozri A PSÚSCM, korešpondencia 1971, 9. 3. 1971 Mašat Náhalkovi, č. 612/71. Mašat v liste písal o neznesiteľnej situácii v prostredí slovenského exilu v Západnom Nemecku. Bol presvedčený, že bola spôsobená „ľuďmi vyslanými na tento účel do slobodného sveta, aby rozsievali nešvár a preniesli rozpory až do SKS. Sú od utečencov potvrdené sprá-

kon jeho neopatrné počínanie viedli v septembri 1972 k jeho stiahnutiu do Československa. Komunistický režim využil jeho niekoľkoročné pôsobenie v zahraničí na širokú propagandistickú kampaň a po jeho návrate zinscenoval v novembri 1972 tlačovú konferenciu, na ktorej Tačovský ostro útočil na slovenský exil, označujúc ho za „ľudácko-klérofašistickú emigráciu“ s nepriateľským postojom voči socialistickému Československu. V komunistických médiách vystupoval aj proti slovenským kňazom v exile a obviňoval ich z politizácie.³³ Jeho odhalenie spôsobilo v rímskom exile malé zemetrasenie. Prejavilo sa to aj vo vzťahu Náhalku ku kongresu, keďže v tom období bol predsedom Náboženského odboru SKS a v dôsledku Tačovského útokov požadoval od vedenia kongresu čo najširšiu autonómiu pre náboženský odbor, o čom ešte bude reč.³⁴

Štefan Náhalka a založenie Svetového kongresu Slovákov

Štefan Náhalka bol jednou z kľúčových osobností, ktorá stála pri zrode Svetového kongresu Slovákov. Vyplýva to jednak z jeho postavenia ako hlavy rímskeho exilu, majúcej na starosti slovenské katolícke misie vo svete a tým pádom prevažnú časť slovenských katolíkov v diaspóre, ale aj náboženskú, kultúrnu, osvetovú a vydavateľskú činnosť Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda v Ríme a Slovenského ústavu Cleveland – Rím. Jeho zásadný vplyv na vznik a programový obsah kongresu však určoval aj jeho eminentný záujem o túto dôležitú inštitúciu. Už vo februári 1970, čiže niekoľko mesiacov pred konaním prípravného generálneho zhromaždenia, písal v liste Jozefovi Kirschbaumovi: „Iniciatívu Svetového kongresu Slovákov pozdravujem z celej duše!“³⁵ Náhalka od začiatku presadzoval líniu zapojenia čo najväčšieho počtu Slovákov v zahraničí a v tomto zmysle oslovil všetky slovenské katolícke misie vrátane vznikajúcich misií v Južnej Afrike a Švajčiarsku. Bol stúpencom širokej plurality názorov a záujmov, napriek

---

vy, že M.[iloslav] T.[ačovský] z Norimberku bol spolupracovníkom bezpečnostných orgánov v Jáchymove a po svojom prepustení školený v Prahe“.

³³ Katrebová Blehová: Od vydavateľa samizdatu po agenta rozviedky, s. 61

³⁴ A PSÚSCM, korešpondencia 1972, 14. 12. 1972, Náhalka Grutkovi, č. 2497/72. V liste biskupovi Grutkovi sa Náhalka sťažoval, že Tačovský narobil medzi kňazmi v Európe mnoho zla. V československom rádiu mal Tačovský tvrdiť, že prítomnosť kňazov v SKS bola „maskovanou politickou prácou“. Náhalka tiež konštatoval, že Tačovského propagandistický výstup posilnil u kňazov tendencie dištancovať sa od politikov.

³⁵ A PSÚSCM, korešpondencia 1970, 15. 2. 1970 Náhalka Kirschbaumovi, č. 332/70

tomu vyzdvihoval nevyhnutnosť koordinácie spoločnej práce a záväzného programu.³⁶ Podobne presadzoval autonómne „sektory“ v rámci kongresu, najmä pre oblasť náboženskú, politickú, kultúrnu a sociálnu, resp. ekonomickú, a od začiatku zdôrazňoval dôležitosť autonómie, aby – ako písal v liste biskupovi Grutkovi – „nás kňazov nemohli ani komunisti miešať do politiky“.³⁷ Náboženský „sektor“ si predstavoval ako zložku, ktorá by združovala biskupov, opátov, katolícke misie, slovenské rehole, osady (farnosti), Združenie slovenských katolíkov v Amerike a napokon aj vydavateľstvá náboženskej literatúry. Bola to predstava maximálnej angažovanosti slovenských katolíkov v slobodnom svete. Presné predstavy o ostatných ním navrhovaných odborov opísal v liste biskupovi Grutkovi, ktorý prípravný výbor SKS viedol.³⁸

Náhalka v jarných mesiacoch roku 1970 riešil aj časť organizačnej práce súvisiacej s prípravou kongresu. Z Ríma vypravil expedíciu pozývacích listov pre približne jedenásť slovenských katolíckych misií vo svete.³⁹ V sprievodnom liste poprosil vedúcich misií o vyslanie delegáta, pretože bol presvedčený, že účasť slovenských misionárov pracujúcich v blízkosti emigrantov bola dôležitá, aby tak mohli tlmočiť potreby slovenskej diaspóry.⁴⁰ Poskytol aj adresy slovenských organizácií a spolkov v Taliansku, rehoľných domov a kongregácií, ako aj ostatných katolíckych ustanovizní, ktoré mali byť pozvané na kongres.⁴¹ Napokon nápomocný bol aj v oblasti mediálneho pokrytia prípravného generálneho zhromaždenia a v časopise *Hlasy z Ríma* poskytol správam o kongrese široký priestor.⁴² Oficiálne oznámenie o účasti Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda a redakcie časopisu *Hlasy z Ríma* na prípravnom generálnom zhromaždení SKS v New Yorku bolo z Ríma

³⁶ TAMŽE

³⁷ A PSÚSCM, korešpondencia 1970, 4. 2. 1970, Náhalka biskupovi Grutkovi, č. 273/70

³⁸ Politický sektor mali tvoriť politické organizácie s „čistým štítom“. Kultúrny sektor bol vyhradený pre spisovateľov a umelcov a ich organizácie, ako aj vydavateľstvá. Sociálny sektor mal združovať podporné organizácie, akými bola Jednota, a mal sa tiež zamerať na pomoc utečencom. Všetky sektory mali mať spoločný cieľ – pomoc Slovensku. In A PSÚSCM, korešpondencia 1970, 7. 5. 1970, č. 978/70

³⁹ Šlo o misie v Anglicku, Belgicku, vo Francúzsku, v Nemecku, Rakúsku, Argentíne, vo Švajčiarsku, v Austrálii, Brazílii, Južnej Afrike, Luxembursku.

⁴⁰ A PSÚSCM, korešpondencia 1970, 10. 4. 1970, list Náhalku vedúcim katolíckych misií vo svete, č. 801/70

⁴¹ A PSÚSCM, korešpondencia 1970, 23. 3. 1970, Náhalka Ďurčanskému, č. 576/70

⁴² Naša rodina v širom svete. Pozvanie na Prvý svetový kongres Slovákov. In *Hlasy z Ríma*, 19, Apríl 1970, č. 4, s. 12. Pozri tiež *Tlačová správa: Prípravy na Prvý Svetový kongres Slovákov v plnom prúde*. In A PSÚSCM, korešpondencia 1970, č. 1109/70

odoslané 4. júna 1970.⁴³ Za ústav cestoval na kongres Štefan Náhalka a za *Hlasy z Ríma* redaktor Dominik Hrušovský.

Z Ríma leteli Náhalka a Dominik Hrušovský do Chicaga a odtiaľ do sídla biskupa Grutku v Gary v štáte Indiana. Biskupovi Grutkovi, ktorý bol predsedom prípravného výboru kongresu a zároveň predsedal rokovaniam na ustanovujúcom zhromaždení SKS v New Yorku, pomohli s koncepciou niektorých koncilových dokumentov, najmä jeho kongresového prejavu, ktorý bol vskutku pozoruhodný.⁴⁴ Biskup Grutka v ňom načrtnol široký obľúk „ťažkého dejinného zápasu“ malého národa pod Tatrami od Svätoplukovej ríše a pôsobenia byzantskej misie cez národnú, jazykovú a kultúrnu revolúciu Antona Bernoláka, Ľudovíta Štúra a Matice slovenskej, pestovanie národného povedomia v čase maďarizácie vydavateľským dielom Spolku sv. Vojtecha, autonómne hnutie Andreja Hlinku a Martina Rázusa v medzivojnovom období až po „smutné ticho šibeníc“ – symbolu tvrdých perzekúcií v obnovenom Československu po skončení druhej svetovej vojny.⁴⁵ Nezabudol spomenúť ani ťaživú situáciu katolíckej cirkvi a náboženstva na skomunizovanom Slovensku: „Na náboženskom poli to vyzerá tak ako v krajine, ktorou sa prevalil nivočiaci tajfún. Slovensko nemá cirkevnú provinciu, hoci má jedenáststoročnú kresťanskú tradíciu.“⁴⁶ Kritizoval prázdne biskupské stolce, existenciu jediného kňazského seminára, nedostatok náboženskej tlače či vymieranie reholí. I keď v prejave bolo cítiť Náhalkovu koncepciu najmä nadväznosťou na cyrilo-metodskú tradíciu, predsa len v ňom rezonovali myšlienky biskupa Grutku a jeho postoj k slovenskej otázke.⁴⁷

Ešte pred začiatkom snemovania v New Yorku bol Náhalka nominovaný za člena rezolučného výboru, ktorého úlohou bola príprava prvej manifestačnej deklarácie. Pri jej vypracovaní sa brala do úvahy skutočnosť, že šlo o dokument mimoriadneho historického významu, v ktorom mala byť vyjadrená jednota vôle a cieľov Slovákov v zahraničí. Pôvodný text deklarácie prijatý nebol, pretože v ňom chýbala explicitná zmienka o samourčovanom

⁴³ A PSÚSCM, korešpondencia 1970, 4. 6. 1970, Náhalka Prípravnému výboru SKS (Organizational Committee of the Slovak World Congress), č. 1249/70 a 1250/70

⁴⁴ O pomoci s koncipovaním Grutkovho slávnostného prejavu na kongrese sa zmieňuje Dominik Hrušovský v memoároch. HRUŠOVSKÝ, Dominik. *Roztratených zhromažďovať. Rozprávania o mojom živote*. Bratislava: Post Scriptum (v edícii Libri historiae), 2018, s. 197

⁴⁵ Slováci doma a v cudzine. Kedysi a dnes. Prejav o. biskupa Grutku na kongrese. In *Hlasy z Ríma*, roč. 19, júl – august 1970, č. 7 – 8, s. 24 – 25

⁴⁶ TAMŽE, s. 25

⁴⁷ HRUŠOVSKÝ, Dominik. *Roztratených zhromažďovať*, c. d., s. 197

práve, t. j. práve slovenského národa na vlastný štát. V tejto súvislosti existovali na kongrese určité pnutia medzi povojnovou a poaugustovou emigráciou. Neskorší biskup Hrušovský v memoároch spomína, že ich biskup Grutka vyzval, aby sa do týchto sporov ako katolícki duchovní nenechali vtiahnuť a nezapájali sa do politizácie.⁴⁸ Na kongrese bola napokon deklarácia o príslušnú pasáž doplnená, čím sa SKS od začiatku svojej existencie prihlásil k programu slovenskej štátnosti.⁴⁹ Princíp nepolitickosti katolíckych duchovných zaznieval aj v hodnotení I. Generálneho zhromaždenia SKS po jeho skončení. Odrazilo sa to v úvahe Náhalkovho blízkeho spolupracovníka a druhého rektora SÚSCM Dominika Hrušovského o zmysle a cieľoch kongresu, v ktorej vyzdvihol národný charakter ustanovizne nad politickým. Od neho sa mala odvíjať náboženská a kultúrna činnosť, ako aj politické a sociálne zameranie kongresu. V podobnom duchu sa vnímala aj koncepcia jednotlivých kongresových komisií, nie ako „príveskov k prvoradej politickej orientácii, lež ako integrálnych častí pracovného programu spoločenstva“.⁵⁰

Náhalka zohral dôležitú úlohu aj počas príprav zakladajúceho Generálneho zhromaždenia SKS v júni 1971 v Toronte. V obsiahlej korešpondencii, ktorá mu predchádzala, zhrnul základné ciele kongresu vo vzťahu k cirkvi nasledovne: 1. kongres mal pravdivo informovať o situácii katolíckej cirkvi na Slovensku; 2. cez západné rozhlasové stanice senzibilizovať západný svet na pomoc kresťanom za železnou oponou poukazovaním na bezprávie a neslobodu a pomáhať aj materiálne; 3. vhodným spôsobom sa dožadovať, aby Svätá stolica venovala pozornosť slovenským katolíkom; 4. na svetových fórach organizovať prejavy spolupatričnosti s kresťanmi za železnou oponou; 5. venovať pozornosť pastoračii slovenských katolíkov v zahraničí.⁵¹ Hlavným zmyslom Náhalkových snáh bola predstava, aby kongres pôsobil ako celoslovenská a nie výlučne politická organizácia. Túto predstavu postavil na tri základné piliere pluralizmu, ekumenizmu a demokratického systému. Týmito tromi piliermi sa mal vylúčiť „vodcovský

⁴⁸ HRUŠOVSKÝ, Dominik. Roztratených zhromažďovať, c. d., s. 199

⁴⁹ Blížšie KATREBOVÁ BLEHOVÁ, Beáta. Svetový kongres Slovákov v dokumentoch, c. d., s. 87. Deklarácia je uverejnená ako dokument č. 2, s. 86 – 88

⁵⁰ HRUŠOVSKÝ, Dominik. Bilancia a perspektívy. In *Hlasy z Ríma*, 19, júl – august 1970, č. 7 – 8, s. 28. V texte deklarácie je to vyjadrené slovným spojením: „Vyhlasujeme, že slovenská otázka je otázkou medzinárodnou, preto žiadame pre slovenský národ medzinárodnú spravodlivosť vyjadrenú plnou demokratickou štátnosťou.“ KATREBOVÁ BLEHOVÁ, Beáta. Svetový kongres Slovákov v dokumentoch, c. d., s. 87. Deklarácia je uverejnená ako dokument č. 2, s. 86

⁵¹ A PSÚSCM, korešpondencia 1971, 3. 6. 1971, Náhalka Grutkovi, č. 1285/71

princíp“ a malo sa zabezpečiť, aby vedenie kongresu nebolo izolované od reálneho diania v slovenskej diaspóre. V tomto zmysle navrhoval aj úpravu stanov. Podpredsedami kongresu sa mali stať vedúci jednotlivých komisií (odborov), generálny tajomník kongresu mal spolupracovať s tajomníkmi týchto komisií, podobne sa mali zriadiť aj jednotlivé kontinentálne odbočky kongresu.⁵² Z Náhalkových návrhov vyplýva, že demokratickú štruktúru kongresu chcel zabezpečiť najmä cez pôsobenie jednotlivých komisií (odborov) a ich výsostne autonómneho postavenia. Prizvaním na spoluprácu už jestvujúcich slovenských organizácií a spolkov slovenskej diaspóry kongres nemal byť novou inštitúciou, ale mal ako strešná organizácia združovať tie, ktoré už existovali. Jestvujúce organizácie nemali byť kongresom nahradené či dokonca dirigované, ale svojou štruktúrou a funkcionármi sa mali prirodzene včleniť do kongresu.⁵³ Náhalka svoje predstavy v stručnosti zhrnul v telegrame, ktorý v mene slovenských organizácií v Ríme 19. mája 1971 zaslal predsedníctvu SKS: „V snahe napomôcť reálnej výkonnosti kongresu navrhujeme vsunúť do stanov ako bod (článok) 3. Kongres pozostáva z autonómnych sekcií: kultúrnej, náboženskej, politickej a sociálnej. Každá sekcia združuje inštitúcie a osoby, ktoré na patričnom poli pracujú, a koordinuje ich činnosť.“⁵⁴

Na II. Generálne zhromaždenie v Toronte tentoraz Náhalka odcestoval sám. Hneď v prvý deň zasadnutia 17. júna 1971 bol navrhnutý za člena nominačnej komisie, ktorá mala vybrať a snemovaniu predložiť zoznam vhodných funkcionárov.⁵⁵ V posledný deň snemovania 19. júna nominačná komisia predstavila plénu návrh obsadenia funkcií a jednotlivých odborov. Náhalka bol zvolený na čelo náboženského odboru a v tejto funkcii vystriedal biskupa Grutku.⁵⁶ Za členov náboženského odboru boli navrhnutí profesor cirkevného práva na Pápežskej lateránskej univerzite Daniel Faltin,

⁵² Návrhy na stanovy rímskej skupiny sa napokon nie v plnej miere odrazili v konečných úpravách stanov, pretože boli predsedníctvu SKS doručené oneskorene. In A PSÚSCM, korešpondencia 1971, 23. 6. 1971, Náhalkov list z Gary do Ríma, č. 1398/71

⁵³ A PSÚSCM, korešpondencia 1971, list predstaviteľov slovenských organizácií v Ríme a biskupa Pavla Hnilicu Predsedníctvu SKS, nedatované (pravdepodobne prelom máj/jún 1971), č. 1235/71

⁵⁴ TAMŽE, s. 1. V Náhalkovej korešpondencii v PSÚSCM v Ríme z obdobia, ktoré predchádzalo II. Generálnemu zhromaždeniu SKS v Toronte, sa nachádza niekoľko návrhov (drafts) ohľadom štruktúry a fungovania kongresu. Základné body sme uviedli v texte.

⁵⁵ SNA, f. Dušan Tóth, šk. 16, Zápisnica zo zasadnutia Svetového kongresu Slovákov, konaného v dňoch 17. – 20. júna 1971 v Toronte, Royal York hotel, s. 7

⁵⁶ TAMŽE, s. 81

ktorý sa neskôr stal tajomníkom odboru, profesor cirkevných dejín na Gregoriánskej univerzite a viceprovinciál slovenských jezuitov v zahraničí Félix Litva, pedagóg, cirkevný a literárny historik a publicisticky jeden z najproduktívnejších slovenských kňazov v emigrácii Teodorik Zúbek, opát slovenských benediktínov v USA Hieronym Matúš (Jerome Matthew) Kovaľ, dlhoročný riaditeľ Slovenskej katolíckej misie vo Francúzsku Július Gašparík, správca gréckokatolíckej farnosti v kanadskom Hamiltone a od roku 1974 tretí predseda Zahraničnej Matice slovenskej František J. Fuga, reverend Rudolph Flachbarth, stojaci na čele evanjelickej farnosti Narodenia Pána vo Windsore⁵⁷. Navrhnutý bol aj reverend John Shintay, nakoľko sa však ešte predtým stal členom Hlavného poradného zboru SKS, jeho kandidátúra nebola schválená.⁵⁸ Po skončení torontského snemovania Náhalka do náboženského odboru navrhoval ďalších členov, ktorých členstvo vzhľadom na ich účinkovanie v exilových organizáciách považoval za dôležité. Šlo napríklad o poaugustového emigranta Jána Gunčagu, povoláním lekára, ktorý sa usadil vo Švajčiarsku a na valnom zhromaždení Ústredia slovenských katolíckych intelektuálov v júli 1971 v Ríme bol zvolený za jeho predsedu.⁵⁹ K spolupráci v rámci odboru boli prizvaní aj evanjelickí duchovní, predovšetkým reverend Milan Ontko, prezident Synody evanjelickej luteránskej cirkvi a reverend Pavol Jamnický, ktorý patrili do Slovenskej synody Sion pod vedením biskupa Jána (Johna) Zornana.⁶⁰ Ohľadom členstva v náboženskom odbore Náhalka tiež oslovil aj evanjelika Ľudovíta Kandru, ktorý spisovateľsky vystupoval pod pseudonymom Peter Klas.⁶¹ Okrem konkrétnych ľudí Náhalka oslovil aj vedúcich slovenských katolíckych misií vo svete, aby do náboženského odboru vyslali svojich zástupcov. Jeho iniciatíva získať pre spoluprácu čo najväčší počet slovenských duchovných, či už z prostredia katolíckej cirkvi alebo evanjelikov, vychádzala

⁵⁷ Rev. Flachbarth prijal členstvo v náboženskom odbore až po výmene listov z Náhalkom na jeseň 1971. Pozri A PSÚSCM, korešpondencia 1971, 21. 10. 1971, Flachbarth Náhalkovi a 14. 12. 1971, Náhalka Flachbarthovi, č. č. 2133/71

⁵⁸ SNA Bratislava, f. Dušan Tóth, šk. 16, Zápisnica zo zasadnutia Svetového kongresu Slovákov, konaného v dňoch 17. – 20. júna 1971 v Toronte, Royal York hotel, s. 90

⁵⁹ K pôsobeniu Jána Gunčagu a ÚSKI bližšie KATREBOVÁ BLEHOVÁ, Beáta. *Slovenskí katolícki študenti a intelektuáli v exile a ich organizácie. (ZSKŠvZ, ÚSKI, ZÚSKI)*. Bratislava: Lúč, 2023 (Linea recta brevissima, zv. 55), v tlači. Pozri tiež A PSÚSCM, korešpondencia 1971, 18. 7. 1971, Náhalka Tóthovi, č. 1554/71

⁶⁰ A PSÚSCM, korešpondencia 1971, 10. 10. 1971, Náhalka Ontkovi a 6. 10. 1971, Náhalka Tóthovi. Rev. Ontko bol napokon zvolený do Hlavného poradného zboru.

⁶¹ A PSÚSCM, korešpondencia 1971, 31. 10. 1971, Náhalka Kandrovi. Kandra sa napokon stal členom kultúrneho odboru SKS.

zo základného postulátu ekumenizmu, ktorým sa kongres riadil a ktorý systematicky nadväzoval na ekumenizmus slovenského národno-obrodného hnutia z 19. storočia. Za členov náboženského odboru boli na zasadnutí predsedníctva SKS v Pittsburghu začiatkom novembra 1971 dodatočne schválení ďalší 22 kandidáti, pričom šlo v prevažnej miere o katolíckych duchovných pôsobiacich v katolíckych misiách roztrúsených po celom svete.⁶² Počet členov náboženského odboru pod vedením Náhaluku sa ustálil na 32 (spolu s predsedom) z celkovo 15 štátov sveta.⁶³

Prvým hmatateľným výsledkom práce náboženskej komisie bola rezolúcia prijatá na snemovaní v Toronte 18. júna 1971, o ktorej už bola reč inde.⁶⁴ V rámci torontského kongresu sa v dňoch 17. a 18. júna 1971 konala medzinárodná vedecká konferencia s názvom *Slovensko v perspektíve štrnástich storočí* s účasťou niekoľkých prominentných hostí, predovšetkým bývalého diplomata Štefana Osuského a už spomenutého arcivojvodu Róberta Habsburga. Cieľom konferencie bolo preskúmať štrnásť storočí dejín Slovenska a dopracovať sa k záverom podľa najnovšieho historiografického výskumu.⁶⁵ Náhaluka mal na konferencii vystúpiť s vlastnou prednáškou na cyrilo-metodskú tému a mal tiež predsedáť panelu o vývoji slovenskej národnej filozofie.⁶⁶ Ostro sa však ohradil proti účasti predstaviteľa

⁶² Medzi známejšími patrili Jozef Bábik (Veľká Británia), Jozef Strečanský (Belgicko), František Reves (Francúzsko), Vojtech Zeman (Štokholm), Ján Krivý (Švajčiarsko), Štefan Fogaš (Irak), Benedikt Hancko (Argentína), Milan Klieštinec (Brazília), Ján Turčan (Južná Afrika), Ján Krasňanský, Ján Sečanský a Tibor Strnisko (Austrália). Pozri SNA, OF Dušan Tóth, šk. 16, *Zápisnica zo zasadnutia predsedníctva Svetového kongresu Slovákov, konaného v Pittsburghu v dňoch 4. – 5. novembra 1971*, s. 22

⁶³ A PSÚSCM, korešpondencia 1972, 3. 3. 1972, Náhaluka členom Náboženského odboru SKS, č. 518/72

⁶⁴ Text rezolúcie Beáta KATREBOVÁ BLEHOVÁ: *Svetový kongres Slovákov v dokumentoch. 1. časť: Generálne zhromaždenia*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2021, dokument č. 5, s. 101 – 102. Pozri Rezolúcia náboženskej komisie Svetového kongresu Slovákov. In *Hlasy z Ríma*, roč. 20, jún – júl 1971, č. 6 – 7, s. 2

⁶⁵ K priebehu konferencie, ako aj ohlasom pozri: Vedecká konferencia o Slovensku. In *Bulletin Svetového kongresu Slovákov*, 1, č. 6, október 1971, s. 13 – 17. Konferencie sa pre nedostatok času nezúčastnili českí historici. Pozvaní boli aj Matica slovenská, Spolok sv. Vojtecha a Ústav pre zahraničných Slovákov. Konferenčné príspevky boli publikované v anglickom zborníku KIRSCHBAUM, Jozef M. (ed.). *Slovakia in the 19th and 20th centuries. Proceedings of the Conference on Slovakia held during the General Meeting of the Slovak World Congress on June 17 – 18, 1971, in Toronto, Ontario, Canada*. Toronto: Slovak World Congress 1973, 368 s. Pozri KATREBOVÁ BLEHOVÁ, Beáta. *Svetový kongres Slovákov v dokumentoch, c. d.*, s. 28 – 29

⁶⁶ A PSÚSCM, korešpondencia 1971, 19. 4. 1971, Kirschbaum Náhalukovi

rodu Habsburgovcov, keď zjednodušene tvrdil, že šlo o „predstaviteľa rodu, ktorý Slovákov stáročia utláčal a držal v otroctve“.⁶⁷ Vystúpenie Róberta Habsburga na konferencii považoval za nešťastný krok pre kongres. V liste Kirschbaumovi to upresnil: „V mojej ideovej optike je to počin vonkoncom negatívny, so zreteľom na vývinovú líniu slovenského národa naprosto reakčný, so zreteľom na súčasné slovenské generácie vo vlasti nešťastný a pre SKS tragický.“⁶⁸ Účasť na podujatí napokon odmietol a na odmietavom stanovisku ohľadom spolupráce s Habsburgovcami trval aj v neskoršom období.⁶⁹

Bezprostredne po skončení II. Generálneho zhromaždenia SKS v Toronte začal Náhalka pripravovať plán činnosti náboženského odboru.⁷⁰ Jeho definitívna podoba bola schválená predsedníctvom kongresu na už spomenutom zasadnutí v Pittsburghu začiatkom novembra 1971.⁷¹ Vo všeobecnosti sa náboženský odbor zaviazal „zveľaďovať duchovne slovenskú pospolitosť hodnotami a prostriedkami, ktoré poskytuje kresťanstvo a iné náboženské sústavy“.⁷² Celkovo bol rozdelený do troch okruhov podľa toho, či šlo o starostlivosť o Slovákov v zahraničí, doma na Slovensku alebo v štátoch sovietskeho bloku mimo Slovenska. V prvom prípade sa činnosť odboru zameriavala na pastoračiou v rámci už existujúcich katolíckych misií, zakladanie nových duchovných centier v prípade väčšieho počtu Slovákov a sústavnú duchovnú starostlivosť v tých štátoch, kde pre nízky počet slovenských emigrantov zakladanie misií nebolo možné. V rámci odboru sa mala ďalej koordinovať vydateľská činnosť s náboženským zamieraním v exile a podporovať rozhlasové vysielanie. Ďalšou dôležitou skupinou adresnej pomoci odboru bola slovenská mládež v zahraničí, pre potreby ktorej sa mali organizovať tábory, študijné a spoločenské podujatia, ako aj poskytovanie vhodnej literatúry. Budovanie kontaktov medzi rôznymi ná-

⁶⁷ A PSÚSCM, korešpondencia 1971, 12. 5. 1971, Náhalka biskupovi Grutkovi

⁶⁸ A PSÚSCM, korešpondencia 1971, nedatovaný, pravdepodobne koniec apríla 1971, Náhalka Kirschbaumovi, č. 996/71

⁶⁹ A PSÚSCM, korešpondencia 1971, 30. 11. 1971, Náhalka Kirschbaumovi, č. 2213/71. Náhalka v liste písal „Nuž nesúhlasil som a nesúhlasím s incenzáciami, ktoré sa robili na zasadnutí SKS v Toronte Habsburgovi.“

⁷⁰ Začiatkom augusta 1971 novozvolený generálny tajomník SKS Dušan Tóth písomne vyzval Náhalku, aby vypracoval perspektívny plán odboru a navrhol aj rozpočet. A PSÚSCM, korešpondencia 1971, 3. 8. 1971, Tóth Náhalkovi, 1694a/71

⁷¹ V neprítomnosti Náhalku ho predložil biskup Grutka. In SNA, OF Dušan Tóth, šk. 16, Zápisnica zo zasadnutia predsedníctva Svetového kongresu Slovákov, konaného v Pittsburghu v dňoch 4. – 5. novembra 1971, s. 16.

⁷² TAMŽE

boženskými skupinami so slovenským pozadím, organizácia výmeny tlače a udržiavanie kontaktov so svetovým ekumenickým hnutím tvorili ďalší bod v pláne činnosti. Napokon do kategórie práce pre slovenský exil patrila aj dialóg s neveriacimi. Druhá veľká kategóriu tvorili slovenskí katolíci v neľahkých podmienkach komunistického režimu. V tejto súvislosti si odbor stanovil ako cieľ pracovať na zrovnoprávnení Slovákov s ostatnými národmi na úrovni náboženstva, napomáhať náboženskému životu v oklieštených podmienkach predovšetkým komunikačnými prostriedkami (pašovaním náboženskej literatúry, rozhlasovým vysielaním), ako aj informovať západný svet o perzekúciách. Podobné úlohy si odbor vytýčil aj vo vzťahu k tým Slovákom, ktorí žili v tzv. socialistickom tábore a mali skúsenosť s náboženskou neslobodou.⁷³

V druhom polroku 1971 sa Náhalka zúčastňoval zasadnutí európskych členov predsedníctva SKS, ktoré sa zväčša konali v Zürichu. Prvé z nich sa uskutočnilo koncom júla a nosnou témou bolo miesto konania nasledujúcich generálnych zhromaždení, pričom hlavné návrhy smerovali k európskemu kontinentu, kde sa nachádzala početná slovenská emigrácia a predpokladal sa určitý politický dosah smerom k západoeurópskym vládám. Člen predsedníctva SKS Ferdinand Ďurčanský už na tomto stretnutí navrhoval prezieravo Rím. Svoj návrh zdôvodnil existenciou silnej slovenskej komunity zloženej najmä z intelektuálov, jedinečným kultúrno-historickým zázemím Večného mesta, ktoré od pradávna zohrávalo v slovenských dejinách dôležitú úlohu, a napokon aj širokou ponukou vhodných priestorov.⁷⁴ V Ríme sa napokon koncom júna 1975 konalo v poradí IV. Generálne zhromaždenie SKS, ktoré patrilo medzi najmohutnejšie a najvydarenejšie, zároveň však predstavovalo podujatie, na ktoré komunistická totalitná mašinéria najviac reagovala v snahe uškodiť mu.⁷⁵ V Ríme predniesol predseda Štefan B. Roman jeden zo svojich najzásadnejších prejavov, ktorý sa niesol v duchu vytýčeného motta, prevzatého zo starobylej slovenskej duchovnej piesne: „Dedičstvo otcov, zachovaj nám, Pane!“⁷⁶ Rímskeho

⁷³ TAMŽE, s. 17 – 18

⁷⁴ A PSÚSCM, korešpondencia 1971, Zápisnica z 1. pracovnej porady európskych členov predsedníctva Svetového kongresu Slovákov v Zürichu dňa 31. júla 1971, č. 1664/71, s. 2

⁷⁵ Uvedené aspekty, ako aj reakcia československého režimu sú zhrnuté v štúdiu HRABOVEC, Emilia. Generálne zhromaždenie SKS v Ríme 1975 v kontexte slovenského a medzinárodného vývoja. In JAŠEK, Peter (zost.). *Svetový kongres Slovákov*. Zborník z vedeckej konferencie, Bratislava, jún 2015. Bratislava: Ústav pamäti národa 2018, s. 102 – 120

⁷⁶ Bližšie KATREBOVÁ BLEHOVÁ, Beáta. *Svetový kongres Slovákov v dokumentoch*, c. d., dokument č. 11, s. 118 – 123

snemovania sa však Náhalka už nezúčastnil, pretože pár týždňov predtým, dňa 6. marca 1975, predčasne zomrel. Na druhej schôdzi európskych členov predsedníctva začiatkom decembra 1971 Náhalka predostrel návrh, ako si podchytiť slovenskú mládež študujúcu na univerzitách a školách Západnej Európy. Jeho návrh sa týkal zostavenia zoznamu študujúcej slovenskej mládeže, poskytnutia štipendií a organizovania letných táborov s cieľom udržiavania slovenského ducha.⁷⁷

V roku 1972 sa síce nekonalo generálne zhromaždenie kongresu, pretože podľa stanov sa kongres mal schádzať každé dva až tri roky, konali sa však pravidelné schôdze predsedníctva. Začiatkom júna sa predsedníctvo zišlo v Detroite a v októbri v Mníchove, pričom Náhalka sa osobne zúčastnil mníchovskej schôdze. Podobne prijal účasť na schôdzi európskych členov predsedníctva 13. mája v Mníchove. Jeho podrobná správa o činnosti náboženského odboru vyvolala na spomenutých podujatiach veľmi dobrý ohlas a celkovo bol náboženský odbor predsedníctvom SKS označený za najaktívnejší.⁷⁸

Diapazón aktivít náboženského odboru v rokoch 1971 – 1972 bol vskutku široký. V rámci pastoračnej práce pre Slovákov v zahraničí boli schválení noví katolícki duchovní pre katolícke misie. Počas zasadnutia biskupskej synody v Ríme v októbri 1971 Náhalka rokoval s juhoafrickým biskupom Josephom Fitzgeraldom o zriadení slovenskej katolíckej misie v Pretórii. Koncom mája 1972 podal na Pápežskú komisiu pre emigráciu žiadosť, ktorá požadovala od maďarských biskupov bohoslužby v slovenskej reči pre slovenských katolíkov žijúcich v Maďarsku.⁷⁹ V rámci vydavateľskej činnosti vyšlo v Slovenskom ústave sv. Cyrila a Metoda za rok 1971 celkovo 25 knižných titulov a v roku 1972 začal vychádzať štvrťročník *Diakonia* určený pre klérus. Ústav vyvinul veľké úsilie v snahe podporiť slovenskú mládež v zahraničí zorganizovaním letnej kolóny pre deti, ako aj letného tábora pre slovenských študentov a študentky v Taliansku. Prvoradými

⁷⁷ A PSÚSCM, korešpondencia 1971, Zápisnica z 1. pracovnej porady európskych členov predsedníctva Svetového kongresu Slovákov v Zürichu dňa 4. decembra 1971, s. 3

⁷⁸ Na zasadnutí predsedníctva SKS v Detroite v júni 1972 správu o činnosti náboženského odboru kvôli Náhalkovej neprítomnosti prečítal biskup Grutka. Členovia predsedníctva konštatovali, že „na tomto úseku bolo vykonané kus konkrétnej horlivej práce a náboženský odbor je jeden z najaktívnejších“. In SNA, OF Dušan Tóth, šk. 17, *Zápisnica zo zasadnutia predsedníctva Svetového kongresu Slovákov konaného v dňoch 8. – 9. júna 1972 v Detroit, Michigan, USA*, s. 14

⁷⁹ A PSÚSCM, korešpondencia 1972. Činnosť Náboženského odboru SKS od 20. júna 1971 do 22/5/1972, Rím, 22. mája 1972, s. 1, č. 1115/72

cieľmi podpory mládeže boli ideová a mravná formácia, zapojenie do slovenského života v diaspóre a napokon aj možnosť založenia rodiny.⁸⁰

V rámci ekumenizmu nadviazal náboženský odbor kontakty s viacerými evanjelickými duchovnými a zariadil výmenu katolíckeho mesačníka *Hlasý z Ríma* za evanjelický časopis *Svedok*. Vo vzťahu k Slovákom na Slovensku prevažovala nevyhnutnosť tlačového apoštolátu v čase, keď náboženská literatúra v Československu bola nedostupná. V tejto súvislosti vystúpil koncom marca 1972 Náhalka s prednáškou o ateizme na Sekretariáte pre neveriacich, kde upozornil na problémy nedostatku náboženskej literatúry v Československu a nemožnosti jej distribúcie.⁸¹ Pre členov náboženského odboru vyhotovil situačnú správu o stave katolíckej cirkvi na Slovensku, kde porovnal stav religiozity z roku 1948, teda bezprostredne po definitívnom uchopení moci komunistami, a rokom 1972. Stav, v akom sa katolícka cirkev na začiatku normalizácie nachádzala, bol na základe štatistiky (počet biskupov, počet kňazov, počet seminárov, likvidácia reholí a kongregácií, náboženskej tlače atď.) viac než alarmujúci.⁸² V súvislosti s vyhlásením Organizácie Spojených národov pre vedu, výchovu a kultúru UNESCO medzinárodného roku knihy 1972 Náhalka navrhoval upozorniť organizáciu na diskrimináciu, ktorej sa na poli voľnej distribúcie kníh dopúšťalo Československo, a to napriek členstvu v UNESCO, a v tejto súvislosti navrhol text *Pro memoria*. V dokumente poukázal na to, že Československo porušovalo IX. článok Charty knihy, ktorý zaručoval voľný prístup ku knižným dielam a ich slobodnú cirkuláciu, a žiadal predstaviteľov UNESCO, aby proti porušovaniu zakročili.⁸³ Náhalkov návrh protestu bol počas zasadnutia predsedníctva SKS v Detroite v júni 1972 schválený.⁸⁴

⁸⁰ TAMŽE

⁸¹ TAMŽE, s. 2

⁸² Na ilustráciu uvádzame aspoň niektoré údaje zo štatistiky vyhotovenej Náhalkom. Údaje z roka 1948 vychádzajú z dotazníka, ktorým Ústav pre výskum verejnej mienky zisťoval stav religiozity na Slovensku:

1948: 9 biskupov, z toho traja pomocní, 1972: jediný biskup v zlom zdravotnom stave; 1948: 2480 kňazov (vrátane rehoľných), 1972: 340 kňazov prešlo väzením, 350 rehoľných kňazov tábormi nútených prác, zostatok 1858 kňazov vysokého vekového priemeru; 1948: 1887 cirkevných škôl, 1972: žiadna cirkevná škola, 1948: 9 vydavateľstiev náboženskej literatúry, 1972: jedno vydavateľstvo pod štátnym dozorom atď. A PSÚSCM, korešpondencia 1972, *Bojovný marxistický ateizmus na Slovensku*

⁸³ Text *Pro memoria* je súčasťou dokumentu *Bojovný marxistický ateizmus na Slovensku*, s. 2

⁸⁴ SNA, OF Dušan Tóth, šk. 17, Zápisnica zo zasadnutia predsedníctva Svetového kongresu Slovákov konaného v dňoch 8. – 9. júna 1972 v Detroite, Michigan, USA, s. 16

Pôsobenie Štefana Náhalku vo funkcii predsedu Náboženského odboru SKS sa udialo v období, keď na medzinárodnopolitickej scéne vrcholila politika uvoľňovania napätia známa pod francúzskym pojmom „détente“. Za najhmatateľnejšie výsledky „détente“ sa považuje zblížovanie medzi dovtedy hlbokým antagonizmom poznačenej západonemeckej politickej garnitúry voči štátom východného bloku, uzavretie viacerých bilaterálnych zmlúv medzi Bonncom a komunistickými vládami, zblíženie medzi Washingtonom a Pekingom, ktoré kulminovalo návštevou prezidenta USA Richarda Nixona v Číne vo februári 1972⁸⁵ a napokon Helsinským procesom a podpísaním Záverečného Helsinského aktu v auguste 1975.⁸⁶ Súbežne s politikou „détente“ prebiehali aj rokovania medzi Svätou stolicou a komunistickými vládami východného bloku, pričom tzv. vatikánska východná politika mala nemalý vplyv aj na postoje Svätej stolice voči slovenskému katolíckemu exilu v Ríme. Od začiatku sedemdesiatych rokov Štátny sekretariát začal presadzovať odstup od katolíckej emigrácie, čím nepriamo reagoval na tlak československého komunistického režimu, ktorý akúkoľvek činnosť kňazov v exile považoval za politickú a ktorého zámerom bolo túto činnosť zamedziť.⁸⁷

Obeťou týchto zmien sa stal aj Štefan Náhalka, ktorého komunistický režim otvorene nenávidel a robil všetko pre jeho odstránenie. Začiatkom roka 1973 v dôsledku subtílného tlaku zo strany vatikánskeho Štátneho sekretariátu sa Náhalka vzdal kandidatúry na funkciu rektora Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda a o pol roka neskôr, na generálnom zhromaždení SKS v Chicagu, sa vzdal aj predsedníctva náboženského odboru. V jeho korešpondencii sa síce zmienka o tlaku zo strany Vatikánu nenachádza, často sa ale zmieňuje o nutnosti odpolitizovania náboženskej práce pre kongres aj v dôsledku odhalenia agenta Tačovského a jeho ostrých útokov proti slovenským katolíckym kňazom v exile. Kongresu navrhoval „odpolitizovanie“ náboženského odboru úpravou stanov a dôsledným au-

⁸⁵ Zaujímavým dôsledkom zblíženia USA a Číny bola iniciatíva podpredsedu SKS Eugena Löbla, ktorý navrhoval poslať prezidentovi Nixonovi list s vyjadrením poďakovania nad rešpektovaním práva národov na samourčenie, ktoré sa objavilo v záverečnom čínsko-americkom komuniké. K návrhu Löblovoho listu pozri SNA, OF Dušan Tóth, šk. 17, *Zápisnica zo zasadnutia predsedníctva Svetového kongresu Slovákov konaného v dňoch 8. – 9. júna 1972 v Detrote, Michigan, USA*, s. 11 (*Návrh textu listu prezidentovi Spojených štátov, R. Nixonovi*)

⁸⁶ Borchard, Michael et alii, ed. *Entspannung im Kalten Krieg. Der Weg zum Moskauer Vertrag und zur KSZE*. Graz, Viedeň: Leykam, 2020

⁸⁷ HRABOVEC, Emília. Slovensko a Svätá stolica v kontexte vatikánskej východnej politiky, c. d., s. 273

tonómnym postavením. V liste tajomníkovi SKS pre Európu Ivanovi Fialovi, o ktorom netušil, že je agentom ŠtB, Náhalka písal: „Po vyhlásení špióna Tačovského o slovenských kňazoch v zahraničí som za náboženský odbor za to, aby náboženská činnosť nefigurovala v rámci SKS pod politickou strechou.“⁸⁸ Generálnemu tajomníkovi SKS Dušanovi Tóthovi v súvislosti s Tačovským písal: „Špión Tačovský uškodil náboženstvu na Slovensku veľmi, lebo predstavoval činnosť kňazov v zahraničí ako kryptopolitiku. Treba odstrániť zjavy, ktoré dávajú takémuto zjavu oprávnenie.“⁸⁹ Nadchádzajúcemu Generálnemu zhromaždeniu SKS v Chicagu navrhoval, aby sa „realisticky vyvodili následky špiónáže jedného z európskych funkcionárov SKS“.⁹⁰ Snemovania kongresu v Chicagu koncom júna 1973 sa však osobne nezúčastnil a za svojho zástupcu vyslal Dominika Hrušovského.

Snemovanie kongresu v Chicagu koncom júna 1973 sa nieslo v duchu hesla „Slováci v rodine národov“ a Náhalka sa dôkladnou prípravou nemalou mierou zaslúžil o jeho úspešný priebeh.⁹¹ Pre zhromaždenie pripravil podrobnú správu o činnosti náboženského odboru v rokoch 1971 – 1973, ktorej základné piliere možno rozdeliť do štyroch oblastí: pastorácia, ekumenizmus, tlačový apoštolát a starostlivosť o mládež.⁹² Pripravil návrh na panelovú diskusiu, ktorá sa konala namiesto vedeckej konferencie na rôzne aktuálne témy.⁹³ Za nosnú si zvolil tému „Náboženstvo nám pomáha zaujať čestné miesto v rodine národov“, pričom diskusia sa mala zamerať na kľúčovú úlohu náboženstva v osudových obdobiach slovenských dejín, prínos náboženstva pre formovanie niektorých významných osobností a konkrétneho vzťahu k susediacim národom.⁹⁴ Náhalka tiež poslal návrhy na oce-

⁸⁸ A PSÚSCM, korešpondencia 1973, 18. 4. 1973, Náhalka Fialovi, č. 945-3/73

⁸⁹ A PSÚSCM, korešpondencia 1973, 8. 5. 1973, Náhalka Tóthovi, č. 1028-3/73

⁹⁰ A PSÚSCM, korešpondencia 1973, 27. 3. 1973, Náhalka Fialovi, č. 772-3/73. Zmeny v stanovách, ktoré navrhoval Náhalka, sa odrazili až na IV. Generálnom zhromaždení SKS v Ríme v júni 1975. KATREBOVÁ BLEHOVÁ, Beáta. *Svetový kongres Slovákov v dokumentoch*, c. d., s. 35

⁹¹ K priebehu III. Generálneho zhromaždenia SKS v Chicagu 28. – 30. 6. 1973 pozri KATREBOVÁ BLEHOVÁ, Beáta. *Svetový kongres Slovákov v dokumentoch*, c. d., s. 30 – 36

⁹² A PSÚSCM, korešpondencia 1973, 14. 6. 1973, Náhalka členom náboženského odboru, č. 1368-3/73

⁹³ Výsledkom panelovej diskusie bola rezolúcia adresovaná generálnemu tajomníkovi OSN. Počas nej odzneli prednášky na tému *Organizácia spojených národov a malé národy* (Jozef Mikuš), *Slovensko a jeho susedia* (Ferdinand Ďurčanský). Pozri KATREBOVÁ BLEHOVÁ, Beáta. *Svetový kongres Slovákov v dokumentoch*, c. d., s. 116 – 117

⁹⁴ A PSÚSCM, korešpondencia 1973. *Náboženský odbor: Návrh na panelovú diskusiu*,

nenie Národnou cenou SKS, ktorá sa po prvýkrát na kongrese v Chicagu udeľovala.⁹⁵ Za svojho nástupcu na čele náboženského odboru nenavrhol Dominika Hrušovského, ktorý sa ním napokon stal, ale biskupa Grutku, pretože bol presvedčený, že funkcie mali vykonávať osobnosti prijateľné „v dnešnej svetovej sociálnej konštelácii“.⁹⁶

Štefan Náhalka zanechal v prvých rokoch existencie Svetového kongresu Slovákov hlbokú stopu. Podstatne sa zaslúžil o jeho kresťanský, národný a demokratický charakter a veľmi dobre naštartoval aj činnosť náboženského odboru. Jeho predstava o čo najširšom zapojení katolíckych duchovných v exile v rámci náboženského odboru sa však nerealizovala, pretože väčšina členov zostávala pasívna. Ním navrhnutá a podporovaná línia štyroch základných pilierov – pastorácia, ekumenizmus, tlačový apoštolát a starostlivosť o mládež – zásadne určovala náboženskú politiku kongresu a prejavila sa na jeho smerovaní aj v neskorších rokoch. Historiografické spracovanie počiatočného obdobia pôsobenia náboženského odboru nesporne prináša nové poznatky nielen vo vzťahu k samotnému Svetovému kongresu Slovákov, ale aj vo vzťahu k problematike slovenského exilu, ako aj radikálne nepriateľského postoja československého komunistického režimu k nemu. Zostáva dúfať, že v budúcnosti bude spracované aj ďalšie pôsobenie náboženského odboru už pod vedením jeho ďalších predsedov Dominika Hrušovského či Jána Gunčagu.

Dr. phil. Beáta Katrebová Blehová
Ústav pamäti národa, Bratislava
Email: beata.blehova@gmail.com

---

12. 6. 1973. V rámci panelu mali diskutovať biskupi Grutka a Rusnák, Daniel Faltin, Dominik Hrušovský a Anton Baník.

⁹⁵ Na udelenie Národnej ceny SKS navrhoval básnika Karola Strmeňa, astronauta slovenského pôvodu Eugena Andrewa Cernana (Eugena Čerňana) a rehoľu sestier sv. Cyrila a Metoda. In A PSÚSCM, korešpondencia 1973, 23. 5. 1973, Náhalka sekretariátu SKS, č. 1353-3/73. Ani jeden z navrhovaných na III. Generálnom zhromaždení SKS *Národnú cenu* nedostal. (Dostali ju senátor Clairborne de Borda Pell, teológ Jaroslav Pelikán a básnik Valentín Beniak.)

⁹⁶ A PSÚSCM, korešpondencia 1973, 23. 5. 1973, Náhalka sekretariátu SKS, č. 1026-3/73

SVEDOK PRELOMOVÝCH UDALOSTÍ Životné osudy príslušníka SNB Jána Tarabu (1919 – 2007)

MARTIN LACKO

LACKO, Martin: Witness of groundbreaking events. Life stories of Ján Taraba, member of the National Security Corps (1919 – 2007). Slovenský časopis historický, IV, 2024, 1, 216 – 242 pp.

Ján Taraba (1919 – 2007) hailed from a working-class evangelical family. He completed his military service in the Slovak army. In 1941 – 1942, he was deployed on the Eastern Front. The experience from the USSR influenced him for the rest of his life, shaping him into a (covert) anti-communist. Joining the National Security Corps in 1945, he witnessed political persecution against Slovaks in the restored Czechoslovakia, further solidifying his anti-communist convictions. As an elite police officer, he was assigned to the National Court, guarding, among others, the President of the Slovak Republic, Dr. Jozef Tiso. At the National Court, he observed numerous manipulations of trials. His involvement in assisting the Viest family's escape to the West in 1948 led to his arrest and an eight-year prison sentence. Following his release, he lived as a second-class citizen, unable to openly discuss his experiences until after 1990....

Keywords: Second World War, Bolshevism, communism, Czechoslovakia, political persecutions, Dr. Jozef Tiso, National Court

Otázky prvej Slovenskej republiky a krutých osudov jej predstaviteľov patria medzi najzávažnejšie a stále aktuálne témy slovenskej historiografie i publicistiky. V čísle 2/2021 SČH priložila ďalší kamienok do mozaiky tejto spletitej histórie historička Emília Hrabovec, ktorá vo vatikánskych archívoch našla závažný dokument. V rozhovore na audiencii u vatikánskeho

diplomata, internuncia Saviera Rittera dňa 25. októbra 1946, teda päť týždňov pred začiatkom procesu (2. decembra 1946), sa totiž prezident Beneš o Tisovom osude vyjadril mimoriadne jasne. Oznámil mu, že „Tiso bude odsúdený na smrť“, pričom by si vraj želal, aby Svätá Stolica v tejto veci neintervenovala.¹

Aj v súvislosti s týmto závažným zistením o vopred stanovenom výsledku tohto veľkého politického procesu sú zaujímavé ďalšie svedectvá, ktoré sa po roku 1990 vynorili. Tu vyčnieva postava strážmajstra SNB Jána Tarabu, ktorý bol takisto svedkom manipulácií počas retribučných procesov pred čl. Národným súdom. O šírke jeho svedectva známa publicistka Eva Laucká v roku 1997 napísala: „Vie, pamätá si a hovorí o toľkých úsekoch našej nedávnej minulosti, že by to bez zvyšku naplnilo veľkú politicko-historickú esej, či ešte lepšie dokumentárny román. Keby žil napr. v USA a nie na našom malom Slovensku, bola by z toho dávno kniha ‚true story‘, čiže pravdivý príbeh, a určite aj niekoľkodielny televízny seriál... Bože môj, myslím si, nik doteraz ešte spomienky tohto muža nenahral, nenatočil, nepoložil na papier? Lahostajnosť súčasníkov azda nemá medze!“²

Priam osudnou sa Tarabovi stala osoba prokurátora Antona Rašlu. Bol jedným z tých, čo majú podiel na manipuláciách retribučného súdnictva, na roztáčaní protislovenskej kampane. Ak ale v roku 1947 stáli – aspoň formálne – na jednej strane barikády, na strane čl. štátnej moci, už onedlho sa obaja stretli za úplne iných okolností. Rašla ako štátny viceprokurátor v roku 1949 žaloval – už degradovaného príslušníka SNB – Jána Tarabu za zločin podvracania republiky, ktorého sa mal dopustiť tým, že napomohol k prechodu hraníc rodine synovca povstaleckého generála Rudolfa Viesta, Dušana Viesta ml. s rodinou. Za pomoc utečencom dostal od Štátneho súdu osem rokov, čo bolo viac než súčet výšky trestov pre manželov Viestovcov, hlavných aktérov úteku...

Tarabovo meno nie je v slovenskej národne orientovanej publicistike po roku 1989 úplne neznáme. Dôvodom je najmä skutočnosť, že bol iniciátorom napísania (jedného z troch) posledných odkazov Dr. Tisa národu tesne pred popravou. Zhodou okolností nedávno takmer v rovnakom čase, no úplne nezávisle od seba vyšli dve knižné diela, ktoré Tarabu spomína-

¹ HRABOVEC, Emília. „Boj o Slovensko neprebíha medzi Prahou a Bratislavou, ale medzi Prahou a Rímom.“ Slovenská otázka vo vzťahoch medzi Svätou stolicou a „ľudovodemokratickým“ Československom 1945 – 1948. In *Slovenský časopis historický*, roč. II, 2022, č.1, s. 99

² LAUCKÁ, Eva. Uchovajme pamäť otcov. Ján Taraba – vzácny svedok veľkých udalostí. In *Svedectvo*, roč. VI, č. 3, marec 1997, s. 5

jú v superlatívoch: dielko exilového historika Františka Vnuka s názvom *Noc pred popravou s prezidentom Tisom* a kniha memoárov Dušana Viesta *V mene republiky*, o peripetiách Viestovskej rodiny po februári 1948, vydaná v ÚPN v roku 2023. Je povšimnutiahodné, že obaja títo takmer vrstovníci, no ideoví oponenti – slovenský exilový historik a čechoslovakisticky orientovaný Viest, pre ktorého boli predstavitelia prvej SR len „fašisti“, nič viac, sa zhodli na vysokom morálnom ocenení postojov Jána Tarabu. Myslím, že podobných prípadov pozitívneho premostenia dvoch nezmieriteľných svetov, slovenského a čechoslovakistického, by sa našlo len veľmi málo...

Rodinné pozadie a mladosť

Ján Taraba sa narodil 27. decembra 1919 v rodine Juraja a Zuzany rod. Gabčanovej v obci Vydrná v púchovskom okrese. Obec patrila medzi menšie, mala približne 500 obyvateľov. Po náboženskej stránke bola takmer výlučne evanjelická.³ Otec Juraj bol murárskym majstrom, matka bola domáca. Chudobná rodina mala ešte tri deti: Jaroslavu, vydatú v Záriečí, Štefana a napokon najmladšieho Jozefa. V krátkom životopise zhotovenom vo väzení uviedol: „Dňa 27. decembra 1919 som sa narodil v jednej z najchudobnejších dedín Slovenska, vo Vydrnej, tam som vychodil ľudovú školu, meštiansku školu v Trnave.“⁴ V rodnej obci vychodil dovedna päť tried, meštianky tri roky. Spomína aj remeslo: „Po vychodení ľudovej školy som sa vyučil za murára, ale činnosť som nevykonával.“ V rokoch 1936 – 1939 pracoval ako stavebný praktikant u firmy Potzelt v Prešove.⁵ V roku 1947 sa oženil s manželkou Cecíliou rod. Záleskou (1925) a krátko po jeho zatknutí sa im narodil syn. Nebol členom žiadnej politickej strany.

V slovenskej armáde (1940 – 1944)

Po dovŕšení 20. roku života nastúpil základnú vojenskú službu. Rukoval 21. októbra 1940 k 5. pešiemu pluku do Levoče. Ako aj iní príslušníci ročníkov 1919 – 1920 mal tú smolu, že výkon jeho prezenčnej služby sa prekrýval s vypuknutím najväčšieho konfliktu svetových dejín, nemecko-sovietskej vojny. Ako spojenec Nemecka sa do nej zapojila aj slovenská armáda. Tarabu správa o vojne zastihla na streleckej súťaži v Kamenici nad

³ Začiatkom 20. storočia mala z 545 obyvateľov viac ako 95% evanjelikov, zvyšok boli katolíci a židia. *Místopis a národnostní statistika obcí slovenských*. Praha: Společnost Národopisného musea československého, 1919, s. 226

⁴ Archív zboru väzenskej a justičnej služby (AZVJS) Leopoldov, osobný spis J. Tarabu, vstupný dotazník z 20. júna 1950

⁵ AZVJS Leopoldov, osobný spis J. Tarabu, vstupný dotazník z 20. júna 1950

Cirochou. Bol zaradený do Armádnej skupiny a následne do Rýchlej divízie, ktorá postupovala za nemeckými divíziami ako súčasť skupiny armád Juh, teda v smere na Lvov, Kremenčuk, Donbas a Rostov na Done. Najťažšou etapou boli zimné pozíčné boje na Donbase, na rieke Mius, kde sa front na niekoľko mesiacov zastavil. Tu strávili príslušníci Rýchlej divízie niekoľko mesiacov, pod častou paľbou či prepadmi jednotiek Červej armády, v neuveriteľných teplotách „ruskej zimy“, keď teplomer klesal aj na -40°C . Pri jednom zo sovietskych výpadov bolo niekoľko Slovákov zabitých; pôvodne sem zarátali aj Tarabu, ktorý sa však ukryl v stohu sena. Jeho kamarát oznámil domov, že padol. Doma ho už mali už za mŕtveho a v evanjelickom kostole boli za neho aj obrady. Napokon však šťastne prežil – radosť rodiny tak bola dvojnásobná...

Nútený pobyt na území sovietskej Ukrajiny nebol pre mladých vojakov len vojenskou záležitosťou, ale mal aj značné politické dôsledky. V jednom z rozhovorov sa vyjadril, že čo je komunistický systém, to spoznal na vlastné oči už predtým, ako bol nastolený u nás. Inde zas o svojom frontovom pobyte konštatoval: „To boli moje univerzity, aj moja škola života, taká, že lepšiu som ani dostať nemohol.“⁶ Sovietsku Ukrajinu nepovažoval za „obilnicu Európy“, ale za krajinu nesmiernej zaostalosti, biedy a hladu a tam sa prvýkrát stretol aj s „výdobytkami socializmu“. Spomínal: „Podľa líčenia miestneho obyvateľstva na Ukrajine sa odohrala najväčšia tragédia v dejinách našej planéty. Pri kolektivizácii poľnohospodárstva a industrializácii krajiny zahynulo hladom viac ako desať miliónov ľudí.“⁷ Kostoly boli porobené na sýpky, dielne, ba i na verejné toalety. Cintoríny boli posiate zhrdzavenými a pováľanými krížmi. Slováci boli často v styku s miestnym obyvateľstvom. Aj on sám mal veľa príležitostí, aby sa mohol oboznámiť s obrovskou biedou miestneho obyvateľstva. Ľudia žili v domoch spolu s domácimi zvieratami. „Zarážalo ma, že úroda z minulého roku z polí nebola zobratá. (...) Na ľuďoch bolo vidieť prežité utrpenie. Zmieňovali sa nám o tom, ako nepohodlní ľudia boli braní do gulagov.“ Miestni ľudia sa vraj slovenským vojakom čudovali, že sa dokážu smiať; tamojšie dievčatá by sa zas rady za Slovákov vydali a odišli z tejto krajiny biedy.⁸

O túžbe dezertovať, prebehnúť na sovietsku stranu, nebolo preto medzi vojakmi ani reči, ba ani pomyslenia. „Nepoznám nikoho z našich vojakov, ktorý by bol len uvažoval, aby prebehol na druhú stranu. Zo sovietskej

⁶ LAUCKÁ, Eva. Uchovajme pamäť otcov, c. d., s. 5

⁷ Zo zákulisia – svedectvo Janka Tarabu. Rozhovory s Františkom Michalovičom. Ru-kopis. (Ďalej len „Zo zákulisia“)

⁸ Spomienky. In *Svedectvo*, roč. X, č. 7 – 8, júl – august 2001, s. 26

strany nám zhadzovali letáky, aby sme prebehli na ich stranu, ale pre nás najsilnejšou agitáciou bolo to, čo sme videli,“ konštatoval.⁹ S civilným obyvateľstvom však mali výborné vzťahy. Spomínal, že ako príslušníci armády „sme dostávali balíky a s tými ľuďmi na dedinách sme sa delili. Tak tí ľudia na nás nemôžu nič zlého povedať. Vám prisahám – ani jedného človeka nepoznám z našich ľudí, aby tam niekto znásilnil ženu alebo čo, dopustil sa nejakého zločinu, neexistuje. Aj prísnych veliteľov sme mali...“¹⁰

Väčšina slovenských vojakov bola podľa Tarabu za samostatné Slovensko. A čo je zaujímavé, o vzťahu k Rusku dodal: „My sme si priali aj Rusko, ale aby tam bol poriadok, nie komunistické. Ja aj dneska vidím záchranu v Rusku, ale nie v komunistickom.“¹¹

Z východného frontu sa vrátil v máji 1942 – nie však ešte do civilu. Najprv do Popradu, do vojenských zotavovní. Tu, ako sám povedal, „niektorých, takých inteligentnejších, čo robili trochu dojem, popridelovali na vojenské úrady ako úradníkov.“ I on bol takto prevelený na Doplňovacie okresné veliteľstvo (DOV) do Trnavy. Tam mal na starosti okres Senica, evidenciu záložníkov a brancov.¹²

Na vojenskú službu – aj na uniformu – si vcelku privykol. Miesto dvoch rokov slúžil napokon takmer dvojnásobok, až do 21. júna 1944. Aj to bol dôsledok vojnových pomerov. Za taký dlhý čas dosiahol však iba hodnosť desiatnika, čo samo naznačuje, že sa za vojenskou kariérou „nehrnul“.

Frontový vojak a príchod komunizmu na Slovensko

Posledné mesiace vojny strávil Taraba doma. Vypomáhal rodičom, pričom si doliečoval ťažkú zlomeninu, ktorú utrpel v armáde. Od leta 1944 sa už vojnové mraky naplno zaťahovali aj nad Slovenskou republikou. Priamo to vplývalo aj na spoločenské nálady a neistotu z budúcnosti. Koncom vojny sa slovenské obyvateľstvo stalo terčom výraznej propagandy a anti-propagandy, čo sa prenášalo aj do dedinských politických debát. Niektorí ľudia v obci sa riadili nie podľa toho, čo videli, ale čo počuli v zahraničných vysielачoch – Londýn a Moskva; prípadne podľa vlastných, idealistických túžob. Aj keď vo Vydrnej boli vtedy len asi tri rádiá, dopad zahraničnej propagandy bolo cítiť. „Tam ich stále štvli a nabádali, aby sa postavili so zbraňou v ruke proti domácim zradcom a proti okupantom. Stále hovorili o akomsi zločineckom režime a o zradcoch. Ale ľudia hovorili, že sa ne-

⁹ Spomienky. In *Svedectvo*, roč. X, č. 7 – 8, júl – august 2001, s. 26

¹⁰ Z rozhovoru s M. Lackom, Modra, 14. marec 2001

¹¹ Z rozhovoru s M. Lackom, Modra, 14. marec 2001

¹² Z rozhovoru s M. Lackom, Modra, 14. marec 2001

mali zle: mali prácu, teda mali aj peniaze a dalo sa za ne prakticky všetko kúpiť. Tak sa ešte nikdy nemali,“ porovnával Taraba pomery počas Slovenskej republiky a predmníchovskej ČSR.¹³

Zrejme aj to bol jeden z dôvodov, že sa nezapojil do povstania. V podhorských obciach sa zdržiavali partizáni, no aj k nim mal kritický postoj. O situácii na prelome rokov 1944/1945 povedal: „Každému bolo jasné, že Nemci vojnu prehrali, a tým pádom sa ani Slovenský štát neudrží. Aj doma naši videli, že vojna sa skončí tak, že budú víťazi a porazení. Denne to počúvali zo zahraničného rozhlasu. No mne sa nepozdávalo, prečo by sme mali vyhadzovať krátko pred koncom vojny mosty alebo tunely? Ved' ich budeme potrebovať... Alebo zabíjať Nemcov, keď nám nič nerobia? Ja som o svojich skúsenostiach z frontu nehovoril, lebo to bolo riziko, ale myslel som si svoje. Partizáni ľudí nechránili, ale často ich priviedli svojím nezodpovedným konaním do nešťastia. Napríklad putekali a zanechali za sebou zbrane. Prišli Nemci, našli zbrane a bolo zle. Celá tá partizánčina mi pripadala ako hra na vojakov. Nie je nič horšie ako zbraň v nepovolanych rukách. Ozbrojené chlapčiská terorizovali bezbranných ľudí, vymáhali finančnú alebo potravinovú pomoc. Boj si predstavovali tak, že niekto sa zatúla a oni ho zajmú alebo z úkrytu niekoho zastrelia a utečú. Nielenže nevedeli zaobchádzať so zbraňou, ale nedodržiavali ani žiadne pravidlá.“¹⁴

Vlastnú skúsenosť a názor mal aj na prechod frontu, ktorý sa u nás od roku 1945 až podnes nazýva povinným politickým pomenovaním – „oslobodenie“. „Keď som sa vrátil a počúval, že nás idú oslobodiť boľševici, bolo mi zle. Bolo mi zle pri pomyslení, že raz by tak mohlo vyzeráť aj Slovensko...“ vyslovil sa.¹⁵ V rodnej obci však nie všetci zdieľali jeho politické videnie, najmä hodnotenie ZSSR. Keďže po návrate z armády domov sa netajil tým, čo v ZSSR videl a ako tento režim hodnotí, miestni komunisti ho začali nenávidieť. Jeden z nich sa mu za jeho názory dokonca vyhráždal, že ho udá prvému červenoarmejcovi, ktorý vstúpi do obce. Tu sa už humor a diskusia končili, pretože pre „osloboditeľov“ nebolo žiadnym problémom človeka, na ktorého komunistický udavač ukázal prstom, odstrániť „revolučným“ spôsobom – samopalom, prípadne hodiť do transportu smerujúceho na Sibír...

Taraba tieto zvláštne pomery nastolené komunistami komentoval: „Namiesto osobného svedectva dali prednosť svojim vysnivaným túžbam. Keď sovietska armáda prešla Slovenskom, chceli sa na mne vyvršiť, ale ja

¹³ Zo zákulisia. Rozhovory s F. Michalovičom. Dodatky. Rukopis

¹⁴ Zo zákulisia. Rozhovory s F. Michalovičom. Dodatky. Rukopis

¹⁵ Zo zákulisia. Rozhovory s F. Michalovičom. Rukopis

som vtedy odišiel z rodnej dediny.“¹⁶ O nových pomeroch, ako aj o naivite obyvateľstva, sa vyjadril aj takto: „To, čo som prežil na východnom fronte, na tom sa nielenže nedalo stavať, ale o tom ani rozprávať. Koľko strádania som prežil a čo všetko zakúsil a videl? Tam sme bojovali proti boľševizmu, doma sa zrazu začalo hovoriť o boji s fašizmom. Videl som, že jedno i druhé bolo pre ľudí veľká neznáma. Nevedeli, čo je boľševizmus a ani fašizmus...“¹⁷ Napriek tomu, že väčšina ľudí, ktorá prežila vojnovú víchricu vo svojich domovoch a na svojich poliach, u nás nemala skutočnú predstavu ani o jednom z týchto zločineckých systémov, Taraba bol presvedčený, že práve svedectvá tisícov slovenských vojakov, ktorí videli realitu boľševického štátu, prispeli k tomu, že voľby v roku 1946 pre komunistov nedopadli víťazne.¹⁸

Do služieb Zboru národnej bezpečnosti

Po skončení druhej svetovej vojny a návrate ČSR postihli štátny sektor obrovské zmeny: socializácia, znárodňovanie, orientácia na ZSSR, ktorý sa stal nekritizovateľným, či kult partizánstva. Obrovské zmeny postihli i ozbrojené sily. Zanikla slovenská armáda a rozpustený bol aj žandársky zbor Slovenskej republiky, miesto neho vznikla Národná bezpečnosť. Ako v ozbrojených zložkách, tak na všetkých úrovniach štátnej správy nastali čistky a previerky. Z bývalých príslušníkov žandárstva si ČSR prevzala len politicky „preverených“.¹⁹

Na druhej strane, bola to príležitosť pre nových, mladých príslušníkov. Práca v štátnej službe bola najmä pre ľudí z chudobných rodín veľmi lákavá, poskytovala istotu. Tým skôr pre mladíkov, ktorí ako bývalí vojaci boli už na uniformu zvyknutí. Hlavným kritériom prijímania po roku 1945 však neboli odborné vedomosti a schopnosti, ale politické aspekty, partizánska či odbojárska legitimácia, čo priznal aj Taraba. O partizánoch, ako

¹⁶ Spomienky. In *Svedectvo*, roč. X, č. 7 – 8, júl – august 2001, s. 26

¹⁷ Zo zákulisia. Rozhovory s F. Michalovičom. Dodatky. Rukopis

¹⁸ Spomienky. In *Svedectvo*, roč. X, č. 7 – 8, júl – august 2001, s. 26

¹⁹ Predsedníctvo Slovenskej národnej rady (SNR) už koncom februára 1945 rozpustilo žandárske útvary a zriadilo Národnú bezpečnosť (NB) na čele s hlavným veliteľstvom. V českej časti republiky bol jednotný bezpečnostný zbor konštituovaný 30. 6. 1945, a to pod názvom Sbor národnej bezpečnosti (SNB). Po prijatí zákona o Národnej bezpečnosti (č. 149/1947) z 11. 7. 1947 sa Národná bezpečnosť na Slovensku stala oficiálnou súčasťou SNB; vojensky organizovaný zbor bol jednotný a podliehal vo všetkých svojich zložkách jednotnému veleniu. KVAPILOVÁ, I. Přehled organizačního vývoje Sboru národní bezpečnosti v letech 1945 – 1950 se zaměřením na veřejné bezpečnostní (resp. pořádkovou a kriminální složku). In *Sborník Archivu ministerstva vnitra* č. 1/2003, s. 78

bolo spomenuté, nemal najlepšiu mienku počas vojny a už vôbec nie po prechode frontu, v novom režime, keď sa z nich stala privilegovaná kasta. „Nič dobrého alebo hrdinského neurobili, ale o to ráznejšie sa hlásili o zásluhy. Partizán, to bol víťaz, to bol hrdina. Partizánsky preukaz bol dôležitejší ako všetko ostatné,“ spomínal.²⁰ Na druhej strane si bol dobre vedomý reality, že bez potvrdenia zásluh v odboji sa do akejkoľvek uniformovanej organizácie nemá šancu dostať. V tom čase sa však „bumažky“ dali poľahky získať. Priateľovi Františkovi Michalovičovi priznal: „V tom čase v našom kraji takýto preukaz získať nebol ani veľký problém: stačili dvaja svedkovia ‚spolubojovníci‘, čo dosvedčili tvoj pôvod, tvoje zmýšľanie a tvoju činnosť počas povstania. Mal som veľa kamarátov, ktorí boli alebo sa vydávali za partizánov. Situácia bola taká, že mnohých žandárov, financov a policajtov, ktorých prijali zo Slovenského štátu a nezúčastnili sa aktívne povstania, počas čistiek prepustili a robili nový nábor. Ako vlastník takejto legítimácie, ktorú som získal ako ‚mimoriadne agilný a odvážny protifašistický bojovník‘, iste trochu zavážilo i to, že som pochádzal z luteránskeho partizánskeho kraja. Bolo by prospešné, keby som bol býval komunista, ale to sa mi po skúsenostiach akosi bridilo.“²¹

V dôležitej chvíli mu tak pomohli dvaja priatelia, evanjelici, od ktorých získal fiktívne osvedčenie o účasti v odboji. Na jeho základe ho v októbri 1945 prijali na kurz do Národnej bezpečnosti. Ako napísal v dotazníku, po prepustení z vojenčiny „som si liečil ťažko dolámanú ruku až do 3. októbra 1945, keď som nastúpil k Národnej bezpečnosti“.²² Kurz sa konal v Trenčianskej Teplej od novembra 1945 do apríla 1946, teda šesť mesiacov.²³ V Národnej bezpečnosti slúžil celkovo od konca roka 1945 do zatknutia 1. júna 1948, teda viac ako dva a pol roka. Dosiahol hodnosť strážmajstra.

U Dvoch levov a pri Národnom súde

Po skončení policajnej školy v apríli 1946 ho zaradili najprv do strážnej služby na Policajné riaditeľstvo v Bratislave, k Dvom levom. Bolo to mimoriadne hektické obdobie predvolebnej kampane, volieb (30. mája) a ná-

²⁰ Zo zákulisia. Rozhovory s F. Michalovičom. Dodatky. Rukopis

²¹ Zo zákulisia. Rozhovory s F. Michalovičom. Dodatky. Rukopis. Podobne v roku 1999 pre časopis *Svedectvo* povedal: „Po druhej svetovej vojne som sa na základe falošných dokladov ako zaslúžilý účastník povstania, v ktorom som nebol, dostal do služby dozorcú Národného súdu.“ V priamom kontakte. In *Svedectvo*, roč. VIII, č. 5, máj 1999, s. 13

²² AZVJS Leopoldov, osobný spis J. Tarabu, miesto pre životopis, 21. júna 1950

²³ Rukopisné poznámky historika F. Vnuka z rozhovoru s J. Tarabom zo 14. 6. 2001, s. 2. Archív autora

sledne rôznych komunisticko-eštebáckych komplotov, ktoré pod taktovkou KSS a Gustáva Husáka viedli k „Vítaznému februáru“ aj na Slovensku, ktoré vo voľbách komunistov odmietlo.

V známej budove U dvoch levov na dvoch horných poschodiach sídlila aj Štátna bezpečnosť. A keďže ŠtB už v tom čase horúčkovite pripravovala pôdu na štátny prevrat, bežne používala brutálne násilie a väzbu bez súdu, počet jej zaistencov prudko narastal. K dispozícii si preto niekedy brala aj príslušníkov uniformovanej zločky. „Mojou úlohou bolo strážiť zaistencov na tzv. ‚všivárni‘ a predvádzať ich na výsluch. Bolo to ošarpané pivničné väzenie, ktoré sme takto nazývali preto, lebo sa v nej ocitali rôzne indivíduá. V tom čase sa tam diali nielen hrozné veci – vyšetrovania spojené s mučením, ale aj divné,“ spomínal. Tu mal možnosť spoznať krutosť nových, zväčša mladých vyšetrovateľov ŠtB – hoci nie priamo. Taraba pokračoval: „Toto oddelenie pracovalo na plné obrátky. Išli po gardistoch, ľudákoch, farrároch, politických previnilcoch. Ja som nebol prítomný na vyšetrovaní, ale počul som o ňom veľa. Počul som krik a nárek a videl, ako po tom vyzerali. Bol som z toho zhrozený.“²⁴

Z tejto obáwanej budovy – priam domu hrôzy – sa mu niekedy koncom leta 1946 podarilo prejsť na iný post. Využil príležitosť uchytiť sa v novosformovanej zvláštnej strážnej jednotke pri Národnom súde. O tom, ako sa tam dostal, povedal: „Stretol som sa s kamarátom (Hromádkom, ktorý už pri Národnom súde pracoval, pozn. M. L.), s ktorým sme boli spolu v žandárskej škole v Trenčianskych Tepliciach. Najprv tam chceli prideliť Čechov, ale nakoniec si zodpovední uvedomili, že podkladať sa natoľko Čechom sa už nedá.“²⁵ Tento špeciálny oddiel mal NS zabezpečovať po stránke bezpečnostných opatrení. Tvorili ho iba preverení, politicky spoľahliví a režimu verní príslušníci NB. Taraba spomínal: „Všetci príslušníci Národnej bezpečnosti, ktorí držali strážnu službu na tomto separovanom oddelení, ktoré spadalo výhradne pod právomoc Národného súdu, museli byť stopercentne spoľahliví (luterán, komunista, partizán či bývalý politický väzeň).“²⁶

Veliteľom tohto oddielu a teda jeho priamym nadriadeným sa stal por. Martin Božík, ktorý neskôr emigroval.²⁷ Vybavení boli špeciálnymi preukazmi s podpismi a pečiatkami predsedu Národného súdu, povereníka

²⁴ Zo zákulisia. Rozhovory s F. Michalovičom. Rukopis

²⁵ Každý človek má svoj román. In *Kultúra*, roč. IV, č. 9, 2000, s. 12

²⁶ Zo zákulisia. Rozhovory s F. Michalovičom. Rukopis

²⁷ Každý človek má svoj román. In *Kultúra*, roč. IV, č. 9, 2000, s. 12

vnútra a povereníka spravodlivosti. S týmto preukazom mali prístup všade, v ktorúkoľvek dennú alebo nočnú hodinu. Požívali stopercentnú dôveru. Rozkazy mohli dostávať iba od dvoch osôb – predsedu Národného súdu Dr. Igora Daxnera a jeho zástupcu Dr. Karla Bedrnu. Presný dátum príchodu k Národnému súdu si nepamätal, no historikovi Františkovi Vnukovi uviedol, že to bolo už po poprave Antona Vaška (30. júl) a Vojtecha Tuku (20. august). Teda asi v septembri 1946. Čo sa týka správania sa príslušníkov tohto oddielu, napísal: „Môžem vyhlásiť, že tam boli napospol slušní chlapi, skoro do jedného veriaci, ba môžem odprisahať, že vtedy sa tam všetci správali slušne...“ Okrem veliteľa por. Božíka ich nikto nekontroloval, lebo na toto oddelenie ani nikto nesmel. Mali teda pomerne dosť času i priestor na samostatné konanie, rozhodovanie.

Svedok manipulácií Národného súdu

Do funkcie pri NS prišiel Taraba vo volebnom roku 1946, keď ešte vládlo zdanie demokracie, politickej plurality a u niektorých azda aj presvedčenia, že v štáte možno dosiahnuť spravodlivosť. Avšak to, čo uvidel za oponou, ho postupne vyviedlo z tohto omylu. Stal sa svedkom mnohých manipulácií a nečestností. Tento obraz získal v každodennej praxi. Ako strážnik mal voľný prístup nielen na pojednávania NS, ale aj do ciel odsúdených. A stal sa aj svedkom mnohých vzájomných rozhovorov či poznámok utrúsených sudcami a prokurátormi na adresu odsúdených a pod.

Pokiaľ ide o tzv. veľké politické ryby postavené pred NS, spomínal, že svedkovia obhajoby boli vopred vypočúvaní a na súd pripustení len vtedy, ak to bolo v súlade s celkovou réžiou súdu. Zle bolo až potom, ak svedčili inak, než sa predpokladalo. „Rozsudok bol opisom obžaloby,“ spomínal v rozhovore s F. Michalovičom. „Tu som videl, ako ľahko niekoho pokladajú za nepriateľa, zradcu, kolaboranta. Tam sa mi druhý raz otvorili oči. Mal som dve možnosti. Buď sa tupo prizerať a so zlom spolupracovať, alebo robiť niečo dobré, ale na vlastné riziko a na vlastnú päsť. Nakoľko som človek zvedavý a dobrodružnej povahy, moje ďalšie smerovanie bolo viac-menej jasné.“²⁸

O postoji k politickým väzňom povedal: „Určite mi pritom už vtedy pomáhal Pán Boh a osobitne Panna Mária. Iste aj vďaka tomu som nikomu neublížil. Naopak, keď prišli prví väzni, snažil som sa im uľahčiť život, ako sa len dalo. Pri Národnom súde bola vtedy skutočne veľká možnosť pomáhať väzňom. A tak som Dr. Tisovi, ktorého som aj tituloval pán doktor,

²⁸ Zo zákulisia. Rozhovory s F. Michalovičom. Rukopis

nosil do cely oblátky a víno na slúženie sv. omše.“²⁹ Svoje dojmy z prenasledovania a súdenia predstaviteľov Slovenskej republiky zhrnul nasledovne: „Postupne som nadobúdal dojem, že Tiso, ale aj tí druhí, vlastne nič zlé neurobili, nezbohatli, pracovali ako včely, vybudovali štát na zelenej lúke a teraz majú byť za to súdení...“³⁰ Za múrmi väznic sa stretol aj s inými osobnosťami Slovenskej republiky. Osobitne si spomínal na ministra hospodárstva Dr. Gejzu Medrického, Tida J. Gašpara, profesora MUDr. Františka Šubíka, Mila Urbana, Dr. Karola Klinovského či Mons. Jána Ferencíka. Za mrežami sa vtedy ocitol „výkvet národa“.³¹

Ako bývalého vojaka Tarabu osobitne zaujímal proces s gen. Ferdinandom Čatlošom, bývalým ministrom národnej obrany Slovenskej republiky. Gen. Čatloš bol do konca augusta 1944 ministrom, potom sa pridol k povstalcovi, avšak tí o neho nestáli. Následne ho Sovieti v septembri 1944 odviekli ako zajatca do Moskvy. Tu, v obávanej moskovskej väznici NKVD na Lubľanke ho tak spracovali, že bol viac troskou ako človekom. Jeho návrat do ČSR – a na slobodu – bol podmienený tým, že bude vypovedať proti bývalému prezidentovi Tisovi. Taraba uviedol: „Prichádzal som do styku aj s príslušníkmi obžaloby a tu som počul, ako sa Rašla vyjadril, že Čatloš je už natoľko spracovaný, že bude hovoriť ako generálny svedok proti Tisovi. Povedal som to pred Čatlošovou svedeckou výpoveďou Tisovi a ten povedal, že dúfa, že Čatloš bude vypovedať ako charakterný dôstojník. Keď som po Čatlošovej výpovedi odvádzal Tisa z pojednávacej miestnosti späť do cely, pýtal som sa Tisa, čo hovorí na Čatlošovu výpoveď. Odpovedal mi, že takú bezcharakternosť od slovenského generála nečakal.“³²

Čatlošova výpoveď bola vopred pripravená a forsírovaná tak, aby ako hlavný vinník vojnovnej účasti SR, teda zapojenia sa do poľského a sovietskeho ťaženia, vyšiel prezident Tiso. „Vnášal do udalostí také svetlo, že iniciátorom všetkých udalostí nebol predseda vlády Tuka, ale Tiso, resp. Tiso podliehal Tukovým a Machovým vplyvom,“ povedal redaktorovi časopisu *Kultúra*.³³ Tu možno len dodať, že Čatlošovu nečestnú rolu v procese s Tisom potvrdzujú aj sovietske dokumenty zverejnené po roku 1990.³⁴

²⁹ LAUCKÁ, Eva. Uchovajme pamäť otcov, c. d., s. 4

³⁰ Zo zákulisia. Rozhovory s F. Michalovičom. Rukopis

³¹ LAUCKÁ, Eva. Uchovajme pamäť otcov, c. d., s. 5

³² TARABA, Ján. Spomienky a súvislosti. In *Svedectvo*, roč. VII, č. 10, október 1998, s. 8

³³ Každý človek má svoj román. In *Kultúra*, roč. IV, č. 9, 2000, s. 12

³⁴ Podľa ruskej historičky Valentiny Marjiny, posledná a zásadná etapa vo výsluchoch nastala v decembri 1946 a súvisela práve so začiatkom Tisovho procesu (2. decembra 1946). Potvrdzuje, že tento sa pripravoval „v spolupráci sovietskych a čsl. spravodajských orgánov“. A tento fakt sa podľa všetkého odrazil aj na Čatlošových výsluchoch,

Mimoriadne zaujímavým prípadom bol aj Dieter Wisliceny, niekdajší beráter (poradca) pre riešenie židovskej otázky v Slovenskej republike. Taraba v rozhovore s F. Michalovičom – ale napr. aj s právnikom KPVS Valentom Michalíkom, ktorý to následne publikoval – podrobne osvetlil obrovskú manipuláciu tohto prípadu. Jeden z prokurátorov NS, niekdajší funkcionár Ústredne židov, Ústredného hospodárskeho úradu a spolupracovník Wislicenyho, Dr. Michal Gerö³⁵, tohto bývalého „berátera“ rôznymi metódami manipulácie (nadštandardné podmienky väzby, materiálne výhody, falošným vyzdvihovaním jeho „záchranskú rolu“ a falošnými sľubmi – bude vraj ocenený vo Švajčiarsku za záchranu židov) tak spracoval, aby ako korunný svedok v otázke „riešenia židovskej otázky“ svojimi výpoveďami priťažil vládnym predstaviteľom Slovenskej republiky a zároveň „očistil“ spoluzodpovedných činiteľov z Ústredne židov. „Predstieranými príslubmi sa Dr. Geröovi podarilo presvedčiť Wislicenyho, aby vo vlastnom záujme mlčal. Bola by sa dostala na pretras aj úloha Ústredne židov v procese vyvážania židov zo Slovenska a to by pre mnohé osoby mohlo byť nepríjemné.“³⁶ Tarabovo svedectvo o zmanipulovaní Wislicenyho výpovede potvrdil po rokoch aj iný pracovník z aparátu Národného súdu.³⁷

stal sa totiž súčasťou scenára. Píše, že „konštrukcia výsluchu a jeho obsah boli vopred dohodnuté, zosúladené československou a sovietskou stranou“. Bližšie MARJINA, V. Valentina. Väzeň Butyrskej cely Ferdinand Čatloš. In *Historický časopis*, 44, č. 4, 1996, s. 678 – 700

³⁵ Michal Gerö (1911 – 2008) – absolvent Právnickej fakulty UK Bratislava (1934), neskôr sudca na KS v Bratislave. V r. 1941 prepustený z justície. Stal sa pracovníkom sekretariátu Ústredne Židov v Bratislave. V apríli 1942 pracoval v skupine, ktorá spisovala židovský majetok. Pracoval tiež ako úradník Ústredného hosp. úradu. V decembri 1944 bol internovaný v Seredi a deportovaný do KT Sachsenhausen. Po návrate v máji 1945 pracoval na Št. zastupiteľstve, potom na Úrade obžaloby pri NS. Vo februári 1946 vypočúval v Norimbergu popredných nem. činiteľov. Vo februári 1948 bol žalobcom v procese s D. Wislicenym pred osobitným senátom KS BA. V r. 1950 preradený do výroby. V r. 1968 odišiel na Západ. Pozri SULAČEK, Jozef. *Právnicki práva zbavení*. Bratislava: SNM, 2015

³⁶ MICHALÍK, Valent. Popravený Dieter Wisliceny prehovoril. In *Svedectvo*, roč. VII, č. 5, máj 1998, s. 12

³⁷ Mladý právnik JUDr. Jozef Bujna, rodák z Nitry, bol pri NS zapisovateľom a pri Wislicenyho poprave v úlohe štátneho zástupcu. Atmosféru po neudelení milosti opísal: „Obhajca Dr. Jamnický všetko preložil do nemčiny. Spýtal sa na smrť bledého väzňa, akú má poslednú žiadosť. Odsúdenec takmer kolaboval. Mesiace mu sľubovali, že keď bude vypovedať pri iných procesoch tak, ako si obžaloba praje, dostane milosť. Väznený bol v osobitnej cele s plným komfortom. Bol korunným svedkom pri najvážnejších procesoch Národného súdu.“ Bol som pri poprave. In *Extra S*. Týždenník za demokratické Slovensko. roč. I, č. 17. 1. máj 1992, s. 6

Výsledkom týchto manipulácií bolo, že Wisliceny sa dal nahovoriť Dr. Geröom, aby zamlčal podstatné udalosti a okolnosti, ktoré by boli v prospech predstaviteľov Slovenskej republiky a ktoré by poukazovali na spoluzodpovednosť činiteľov Ústredne židov na tragédii ich súvercov. Wislicenymu to však nepomohlo – miesto sľubovanej slobody a odmeny dostal povraz. Keď splnil úlohu „kajúcnika“ a predstavitelia Slovenskej republiky dostali – aj na základe jeho falošných výpovedí – drakonické tresty, musel ako potenciálne nepohodlný svedok zomrieť. Vedel toho totiž až príliš veľa o manipuláciách na Národnom súde. Obesili ho 4. mája 1948 v Bratislave, a to expresne rýchlo. Hlavný manipulátor, JUDr. Michal Gerö, neskôr emigroval...

Ján Taraba o poprave spomínal: „O 11. hodine bol ešte pod Michaliskou bránou (tu bol Najvyšší súd, pozn. M. L.) a o 13. hodine už visel na Záhradníckej ulici...“ Právnik Konfederácie politických väzňov JUDr. Valent Michalík nasledovne zhodnotil expresnú popravu Wisliceného: „Naozaj stachanovské hnutie. Za tri hodiny v jeden deň súd, neverejné zasadnutie k žiadosti o milosť aj poprava. Prečo? Prepukli mnohé skutočnosti, o ktorých sa už nesmeli hovoriť.“³⁸

Prezidentov posledný pozdrav

No predovšetkým Tarabu zaujímal a pozorne sledoval proces s Dr. Tisom, ktorý sa mu zapísal do pamäti najhlbšie: „Okrem toho, že som mal službu vo väznici, mával som službu aj v súdnej sieni, a tak som mal skúsenosť aj s vystupovaním Dr. Tisa na súde. Tiso na mňa vysoko zapôsobil svojou vzdelanosťou, no najmä pokojom. Na súde odpovedal vyrovnane.“³⁹ Pozoroval pritom, že ľudia sa obávali svedčiť v jeho prospech. Celé súdne konanie bolo podľa Tarabu vedené „v silno čechoslovakistickom duchu“. Postupne sa s Dr. Tisom zblížil, a to do takej miery, že si u Tisa získal plnú dôveru. Donášal mu omšové víno a hostie, ktoré potreboval na slúženie sv. omše. Podľa vlastných slov, bolo mu z celkovej réžie zmanipulovaného procesu od počiatku jasné, že Tiso dostane trest smrti. Na jeho žiadosť mu pred popravou Dr. Tiso napísal *Posledný pozdrav slovenskému národu*.⁴⁰

³⁸ MICHALÍK, Valent. Popravený Dieter Wisliceny prehovoril. In *Svedectvo*, roč. VII, č. 4, apríl 1998, s. 15

³⁹ V priamom kontakte. In *Svedectvo*, roč. VIII, č. 5, máj 1999, s. 13

⁴⁰ TARABA, Ján. V priamom kontakte. In *Svedectvo*, roč. VIII, č. 5, máj 1999, s. 13

„Národu slovenskému posledný svoj pozdrav:

Tebe som sa usiloval slúžiť verne a poctive; prinášam i poslednú obeť na oltár Tvojho prirodzeného práva na svojský, slovenský život!

Naspäť cesta nemožná – buď vždy verný a oddaný svojej slovenskosti dľa vôle

Božej!

Dr. Jozef Tiso

Br.[atislava], 16. IV. 1947“

Tento krok si Ján Taraba plánoval už dlhšie. Papier formátu A5 a ceruzu preto nosil pri sebe. Vhodný čas nadišiel nadržanom 17. apríla 1947, keď úradná komisia oznámila Tisovi, že žiadosť o milosť bola zamietnutá.

Pokiaľ ide o vnútornú motiváciu vyhotovenia Posledného pozdravu, Taraba Tisovi adresoval zhruba tieto slová: „Národ bude zvedavý, či ste neofutovali, že ste boli prezidentom.“ Vyzval ho preto, aby sa prejavil práve písomným svedectvom, z ktorého bude vidno, že to neobanoval. Podal mu papier, kým sám stál pred dvermi cely a dával pozor. Keď prezident riadky dopísal, poďakoval sa mu a odišiel. Podľa Tarabu Tiso „bol šťastný, že sa môže prejsť...“⁴¹ Pozdrav prvýkrát publikoval v roku 1993 časopis *Svedectvo*, a to vďaka redaktorovi Michalovi Glondovi. Okrem iného v ňom píše o momente, keď komisia prečítala Tisovi zamietnutie žiadosti o milosť: „Odviedol som Dr. Tisa na jeho pôvodnú celu, kde som mu odovzdal pripravený papier a pero a požiadal som ho, aby napísal pozdrav národu. Predpokladal som, že sa ho ľudia budú domáhať a nik iný to nemohol urobiť, iba ja. Na tomto odkaze Dr. Tiso uviedol omylom chybný dátum (miesto 17. apríla 16. apríl, pozn. M. L.).“ Redaktorovi Glondovi uviedol Taraba ešte postreh o správaní sa prezidenta: „O neobyčajne duševnej rovnováhe nášho prvého prezidenta svedčí i to, že aj v takej rozhodujúcej chvíli života, stojac tvárou zoči-voči smrti, sa správal veľmi vyrovnane a dôstojne. Napokon rukopis a pevné ťahy písma tohto dosiaľ nikde nepublikovaného motáka o tom svedčia výrazným spôsobom. Písal ho ráno o deviatej, asi štvrtú hodinu po prečítaní zamietnutia žiadosti o milosť.“⁴²

Kvôli úplnosti možno tiež spomenúť, že jestvujú celkovo tri odkazy prezidenta Tisa z väzenia; presnejšie jeden pozdrav a dva odkazy.

Druhý (odkaz národu) poslal prezident prostredníctvom svojho obhaj-

⁴¹ Rukopisné poznámky historika F. Vnuka z rozhovoru s J. Tarabom zo 14. 6. 2001, s. 1. Archív autora

⁴² TM. G. Prezidentov moták. In *Svedectvo*, roč. II, č. 4, 1993, s. 23

cu Dr. Žabkaya v noci zo 17. na 18. apríla 1947. Tento znie: „Svornosť národa nech je pokrstená mojou obetou. Cítim sa byť mučeníkom slovenského národa a protibolševického stanoviska.“⁴³

Tretí a aj chronologicky posledný odkaz odovzdal prezident Tiso svojmu svedníkovovi, pátrovi Hilárovi Párikovi, len tri hodiny pred popravou. Jeho text znie:

„V duchu tejto obety, ktorú prinášam, odkazujem slovenskému národu, aby bol svorný a jednotný v sledovaní veľkej zásady – za Boha a národ – vždy, všade a v každom ohľade. Je to nielen jednoznačný zmysel slovenských dejín, ale aj výslovný príkaz Boží, ktorý ako prirodzený zákon On stvoril a do národa a každého príslušníka vstúpil.

Tomuto zákonu som slúžil celý život, a preto sa považujem za mučeníka v prvom rade tohto zákona Božieho. V druhom rade cítim sa byť mučeníkom obrany kresťanstva proti bolševizmu, ktorého sa musí národ nielen v duchu svojho kresťanského charakteru, ale aj v záujme svojej ďalšej budúcnosti všemožne chrániť.

Ako si prosím od vás, aby ste si v modlitbách svojich spomenuli na mňa, tak sľubujem, že i ja budem za vás prosiť vševládneho Boha, aby národu slovenskému a jeho životnej borbe, za Boha a národ, žehnal, aby národ slovenský bol vždy verným a oddaným synom Cirkvi Kristovej.“⁴⁴

Pokiaľ ide o samotnú popravu, Taraba viackrát spomínal, že ju zmeškal, pretože v to ráno zaspal. Na Krajský súd prišiel po jej skončení, ľudia sa už rozchádzali. Mnohí jeho priatelia „esenbáci“, strážnici „plakali a nevedeli o ničom hovoriť“. Spomínal aj incident známy z iných podaní, keď mŕtve mu kňazovi vypadli pátričky s kovovým krížikom na dlážku a ich prenikavý zvuk dlho rezonoval na popraviske...⁴⁵

Na stanici SNB v Rusovciach – prípad Dušan Viest

Po skončení činnosti Národného súdu bola v decembri 1947 inštitúcia zrušená. Nedoriešené prípady sa dokončili v osobitných senátoch krajských súdov. Strážmajstra SNB Jána Tarabu presunuli 1. januára 1948 na službu do priestoru pohraničného pásma, na stanicu SNB v Rusovciach.

⁴³ Tiso tento svoj odkaz vyjadril ústne a Dr. Žabkay jeho slová v rýchllosti napísal na vytrhnutú stránku svojho zápisníka. Tiso následne pridal k záznamu svoj podpis. Pozri *Proces s Dr. J. Tisom*. Bratislava: Tatrapress 1990, s. 106 – 107, faksimile, s. 254

⁴⁴ VNUK, František. *Noc pred popravou s prezidentom Tisom*. 2. vyd. Bytča: Slovenský dejepisný spolok, 2024, s. 60 – 61

⁴⁵ Rukopisné poznámky historika F. Vnuka z rozhovoru s J. Tarabom zo 14. 6. 2001, s. 1. Archív autora

S kolegami pohraničiarimi na rakúskej strane hneď nadviazal výborné, priam kamarátske vzťahy už aj preto, že takmer každý z nich hovoril lámanou slovenčinou alebo češtinou. Okrem toho Rakúšanovia boli naklonení pomáhať utečencom zo sovietskeho bloku už len preto, že sami sovietske „oslobodenie“ zažili. „Vedel som, že ruské jednotky v Rakúsku už prestali vykonávať strážnu službu a že rakúski pohraničníci sú nám ochotní pomáhať. Bolo to treba využiť,“ vyslovil sa o celkovo dobrých podmienkach pre pomoc utečencom.⁴⁶ A záujemcov o útek z ľudovodemokratického „raja“ skutočne pribúdalo. To však vedeli aj v ŠtB. Už v čase, keď pohraničné pásmo nebolo ešte zadrôtované a s pomocou prevádzáčov bolo pomerne ľahko zdolateľné, mala ŠtB svojich agentov a konfidentov aj tu, snažila sa takéto pokusy eliminovať. Jedného dňa počas služby bol svedkom, ako jeden z kolegov pohraničiarov pod bodákom viedol od hranice skupinu osôb, medzi ktorými spoznal preláta Jána Ferenčíka, nástupcu Andreja Hlinku na ružomerskej fare a následne poslanca slovenského snemu. (V roku 1950 zomrel vo väzení, pozn. M. L.). Vraj sa pokúsili o ilegálny prechod. Spomínal, že „s touto skupinkou sa už nič nedalo robiť, bolo tam príliš veľa svedkov...“⁴⁷

„Veľkou rybou“ pre ŠtB bol prípad skupiny utečencov okolo Dušana Viesta ml. Tento synovec známeho čsl. a potom povstaleckého generála Rudolfa Viesta sa v dôsledku existenčnej neistoty a politického odstrkovania v „oslobodenej ČSR“ – ako ju sám nazval – rozhodol na jar 1948 odísť na Západ. Keďže sa mu nepodarilo zohnať pas úradnou cestou, ostala len možnosť ilegálneho prechodu do Rakúska. Prechod sa mu ponúkol sprostredkovať priateľ, bývalý spolubojovník z konca vojny, potom poručík SNB Juraj Kmošena. Ten od polovice roka 1947 pracoval vo funkcii spravodajského dôstojníka na Povereníctve pôdohospodárstva, kde vyšetroval nezrovnalosti a machinácie v žiadostiach o podporu pre roľníkov. Ako bývalý zástupca okresného veliteľa SNB IV v priestore Petržalky mal však možnosť sprostredkovať ilegálny prechod hraníc. V priestore Jaroviec mal peší prechod hraničnej línie zabezpečiť strážmajster SNB Ján Taraba, ktorý slúžil v Rusovciach.⁴⁸ Viestovci dohodli s Kmošenom prechod hraníc na deň parlamentných volieb 30. mája 1948, keďže po voľbách Viest predpokladal ďalšie zhoršenie situácie. Kmošena vopred ukázal Viestovi konkrétne

⁴⁶ LAUCKÁ, Eva. Uchovajme pamäť otcov, c. d., s. 5

⁴⁷ LAUCKÁ, Eva. Uchovajme pamäť otcov, c. d., s. 5

⁴⁸ GABČO, Martin. Úvodná štúdia. In VIEST, Dušan. „V mene republiky“. *Spomienky Dušana Viesta ml.* Bratislava: ÚPN, 2023, s. 65

miesto prechodu hraníc. O príprave rodiny na ilegálny prechod hraníc však vedel aj konfident ŠtB Štefan Vrták, ktorý sa okrem prevádzania emigrantov venoval aj cezhraničnému pašeráctvu. A o chystanom úteku Viestovcov vopred informoval prednostu Odbočky ŠtB (OŠB) v Bratislave npor. Viliama Zábojníka, ktorý mohol s časovým predstihom pripraviť zásah bezpečnosti voči utečencom. Keď sa celá skupina utečencov zhromaždila v nedeľu večer 30. mája 1948 v petržalskom byte J. Kmošenu, Zábojníkov komando vyzbrojené samopalmi všetkých pozatýkalo. Následne 10. júna npor. Zábojník podal Štátnemu zastupiteľstvu v Bratislave trestné oznámenie na 11-člennú skupinu Dušan Viest a spol., pričom skutkový stav opísal ako pokus o útek do zahraničia.⁴⁹ Pokiaľ ide o dvoch príslušníkov SNB, Kmošenu a Tarabu, prednosta OŠB Zábojník podal vojenskému prokurátorovi trestné oznámenie už 3. júna 1948, a to pre podozrenie zo spáchania úkladov o republiku, navádzanie k pašovaniu podozrivých osôb do zahraničia, zneužitia úradnej moci a úplatkárstvo.⁵⁰

Ako si na tento kritický deň, ktorý úplne zmenil jeho život a život celej rodiny, spomínal Taraba? V roku 1997 publicistke Eve Lauckej povedal: „Z ničoho nič som sa dozvedel, že rodina Viestovcov sa potrebuje rýchlo dostať za hranice. ... V dohovorenú noc som čakal na určenom mieste, no nepišli. Namiesto nich sa však zrazu dostavili eštabáci a sondovali, koľko som to chcel previesť na druhú stranu? Videl som, že je zle. Nič som však neprezradil a oni ma nechali zatiaľ na pokoji. Musel som však konať rýchlo. Bolo jasné, že je len otázkou času, kedy ma zatknú. Bežal som domov, pod starou lipou som zakopal pištoľ, na inom mieste zas ukrýl svoje denníky. Boli v nich výroky Tida Gašpara, Mila Urbana, ba aj vzácny Tisov odkaz slovenskému národu. Žene som povedal, aby sa zbalila, že musíme utiecť za hranice. Nechcela tomu veriť, ale ani tak by za nič na svete neopustila svoju domovinu. A tak, hoci som od kamaráta dostal výstrahu, že ma zatknú, ostal som. Prišli po mňa a odviekli ma na Policajné riaditeľstvo. Tam som sa dozvedel, že Viestovcov prezradila ich slúžka, za ktorou chodil nastrčený eštabák, a od nej sa dozvedeli všetko, čo potrebovali vedieť. Taká to vtedy bola doba.“⁵¹

⁴⁹ GABČO, Martin: Úvodná štúdia, c. d., s. 67 – 69

⁵⁰ Spis z prokuratúry ako ani zo Štátneho súdu sa však na pôvodnom mieste uloženia, v Štátnom archíve v Bratislave, dnes už nenachádza. Je tu len zaevidovaný, no nič viac. V spise pod menom J. Tarabu je už len opis rozsudku Št. súdu a kópia rehabilitačného rozsudku VVS Trenčín z roku 1991. Podľa všetkého si spisy z r. 1948 a 1949 ponechali v roku 1991 na VVS v Trenčíne.

⁵¹ LAUCKÁ, Eva. Uchovajme pamäť otcov, c. d., s. 5

Celkovo Taraba pomohol utiecť ľuďom v troch prípadoch.

V jednom z rozhovorov spomenul prípad mladého kaplána Thurza z Modry, ktorého upozornil na vážne ohrozenie a on následne emigroval.

Okrem prípadu Viestovcov pomohol ešte jednej nemenovanej osobe. V publikovaných či nepublikovaných rozhovoroch o tom nehovoril – túto otázku ani nedostal. Prezradil to však počas súdneho konania pred Vyšším vojenským súdom v Trenčíne, ktorý ho v roku 1991 rehabilitoval (predseda senátu mjr. JUDr. Ondrej Samaši).⁵²

V rozsudku zo 7. mája 1991 čítame: „Z výsluchu J. Tarabu vyplynulo, že iba v jednom prípade ukázal istej neznámej osobe, ktorým smerom je možné prekročiť hranicu ČSR do Rakúska. K tomuto však uviedol, že konal tak aj pod vplyvom poručíka Kmošenu, ktorý mu bol prakticky nadriadeným a ktorému dôveroval. Z vyjadrenia Kmošenu zistil, že išlo o osobu, ktorej pobyt na území republiky bol pre ňu nepriaznivý, pretože bola hľadaná Štátnou bezpečnosťou. Vo svojej výpovedi tiež uviedol, že pod vplyvom poručíka Kmošenu skutočne mienil pomôcť aj rodine Dušana Viesta, pretože títo mali tiež problémy s ŠtB a on z titulu svojej služby už vtedy vedel, aké sú formy a metódy práce ŠtB. Toto však bola jediná motivácia jeho konania. A o tom, že by tieto osoby mali, resp. hodlali po úteku za hranice vykonávať protištátnu činnosť, nič nevedel. Výpoveď J. Tarabu bola pritom potvrdzovaná aj ďalšími svedkami.“⁵³

Pred súd sa však dostal a drakonický trest si napokon odpykal len jeden z dvojice Kmošena – Taraba, a to ten podriadený. Poručík Kmošena totiž 14. júla 1948, teda ešte v čase väzby, počas eskortovania z Vojenskej nemocnice v Bratislave do VN v Ružomberku ušiel v Púchove z rýchlika. Následne v dňoch medzi 17. a 19. júlom 1948 sa dostal na Západ, do americkej okupačnej zóny v Nemecku.⁵⁴

Žalobu na členov skupiny Dušan Viest a spol. vypracúval obávaný prokurátor Anton Rašla, vtedy vo funkcii zástupcu štátneho prokurátora. Podal ju 29. novembra 1949 Štátnemu súdu v Bratislave na dovedna deväť osôb, ktoré sa zúčastnili neúspešného prechodu štátnych hraníc. Hoci podľa vtedy platného zákona bolo nedovolené prekročenie hraníc kvalifikované

⁵² Štátny archív Bratislava, f. Štátny súd, Or III – 30/49, opis rozsudku VVS Trenčín, 2 Rtv-352/90

⁵³ Štátny archív Bratislava, f. Štátny súd, Or III – 30/49, opis rozsudku VVS Trenčín, 2 Rtv-352/90

⁵⁴ V americkej okupačnej zóne potom pôsobil ako zástupca veliteľ'a utečeneckého tábora v Ludwigsburgu, neskôr emigroval do Kanady, kde sa živil ako farmár. GABČO, Martin. Úvodná štúdia. In VIEST, Dušan: „V mene republiky“, c. d., s. 70

len ako priestupok s pokutou maximálne 100 korún, stalinistický prokurátor to nebral do úvahy. Obvinených spojil nielen s nepriateľstvom voči štátu, ale ako konštatuje historik, „bez akéhokoľvek dôkazmi podloženého a presvedčivého zdôvodnenia, prakticky na základe kombinácie ideologických fráz“ pripísal Dušanovi Viestovi a spol. úmysel participovať po opustení republiky na aktívnom boji exilových organizácií proti domácejmu režimu.⁵⁵

Osobný rozmer, moment zaujatosti Rašlu voči Viestovskej rodine spomína aj Dušan Viest: „Koncom roka 1949 som dostal správu, že nás majú zlikvidovať. Generál Rašla sa vraj vyjadril, že ma musí dostať za každú cenu. To ma nijako neprekvapilo, lebo ešte v roku 1948 mi tesne po februári povedal, že ma ešte budú vešať,“ píše Viest.⁵⁶

Príprava procesu sa však naťahovala. Po prepustení z väzby boli obvinení vyšetrovaní na slobode a čakali na súd. Ten sa konal napokon na jar 1950. Dňa 27. apríla 1950 Štátny súd, senát pod vedením Václava Hamáka, vyniesol rozsudok: členovia skupiny dostali od siedmich mesiacov po päť rokov; Dušan Viest tri roky, manželka Kvetoslava dva roky. Dušan Viest napokon sedel do 4. júla 1953.⁵⁷

Osem rokov za mrežami

Paradoxne, najhoršie z celej skupiny obvinených dopadol posledný článok neúspešnej výpravy: strážmajster SNB Ján Taraba – dostal až osem rokov. Bol to viac ako dvojnásobok trestu, aký dostal hlavný obvinený Dušan Viest.

Najprv Tarabu držali v samotke Vojenskej väznice na Krížnej ulici v Bratislave. Bol tu od 1. júna 1948 až do konca marca nasledujúceho roka.⁵⁸ Dňa 29. marca 1949 sa konalo hlavné pojednávanie na Štátnom súde v Bratislave. Senát pod vedením plk. just. Otakara Matouška ho 29. marca 1949 uznal vinným z toho, že „v apríli a máji 1948 po dohode s por. SNB Jurajom Kmošenom ilegálne prepravil v priestore Petržalky osoby do Rakúska a dohodol sa s menovaným na tej istej preprave Dušana Viesta s väčšou skupinou osôb, aby sa tieto mohli v západnej okupačnej zóne Rakúska pripojiť k organizáciám smerujúcim k násilnej zmene ľudovodemokratického zriadenia ČSR⁵⁹, teda spolčil sa k úkladom o republiku“, čím podľa

⁵⁵ GABČO, Martin. Úvodná štúdia, c. d., s. 76

⁵⁶ VIEST, Dušan. „V mene republiky“, c. d., s. 135

⁵⁷ GABČO, Martin. Úvodná štúdia, c. d., s. 77 – 78

⁵⁸ LAUCKÁ, Eva. Uchovajme pamäť otcov, c. d., s. 5

⁵⁹ Išlo o tzv. princíp notoriety – teda súdna moc, resp. prokuratúra, automaticky u kaž-

Štátneho súdu spáchali obaja zločin prípravy úkladov o republiku podľa § 2 z. č. 50/23. Sb.

Taraba bol odsúdený okrem prepustenia zo zamestnania, straty hodnosti a služobnej degradácie na osem rokov ťažkého žalára, zostreného štvrtročne tvrdým lôžkom a samoväzbou v šiestom mesiaci piateho roku trestu.⁶⁰ Tešiť ho mohlo jedine to, že nedostal ešte vyšší trest. Súd ho totiž oslobodil z časti obžaloby prokurátora Rašlu, ktorý mu chcel pripísať aj zločin zneužitia služobnej moci v súbehu so zločinom vojenskej zrady, kde by mu mohlo hroziť aj dvadsať rokov, ba i doživotie.⁶¹

Zo súdnej siene putoval do Leopoldova a odtiaľ do jáchymovských baní. Trest si musel odpykať do posledného dňa, 1. júna 1956. Na spoluprácu s ŠtB ho nahovárali dvakrát; keď odmietol, zakaždým ho z Leopoldova dali previezť späť do jáchymovských baní. A ešte deň vypršaním trestu a prepustením sa mu veliteľ väznice cynicky vyhrážal smrťou...⁶² Nevzťahovala sa na neho žiadna amnestia. Prokuratúra či súd nevyhovel ani žiadosti o skrátenie trestu, či podmienené prepustenie. Na súdoch, prokuratúre, bezpečnosti bol trvalo vedený ako človek, ktorý spáchal trestný čin, „prepravil do Rakúska osoby voči nášmu ľudovodemokratickému zriadeniu nepriateľsky zamerané“⁶³

Väznitelia o Jánovi Tarabovi

Také vážne politické prípady ako Taraba mali určitú šancu na skoršie prepustenie len v prípade, ak by sa dal na stranu režimu, či už spoluprácou s ŠtB alebo inak, čo však nikdy neurobil. Jeho zmýšľanie sa odráža aj v zachovaných väzenských posudkoch a charakteristikách.

V roku 1952, po odpykaní polovice trestu, podala manželka prezidentovi republiky žiadosť o to, aby mu bol milosťou odpustený zvyšok trest. Následne predseda senátu Štátneho súdu žiadal veliteľstvo Zboru väzen-

---

dého utečenca predpokladala, že za hranicou sa pripojí k protištátnym organizáciám, teda k boju proti ČSR.

⁶⁰ AZVJS Leopoldov, osobný spis J. Tarabu, opis rozsudku Or III 30/49

⁶¹ Tak napr. iný príslušník SNB, s iniciálkami M. M., ktorý pôsobil na hraniciach, ktorý naletel agentovi OBZ Divincovi a previedol cez hranice na dvakrát asi štyroch ľudí, sa po zatknutí dostal pred Štátny súd, kde ho ten istý prokurátor Rašla žaloval za velezradu a požadoval pre neho trest smrti (!). Súd mu nakoniec vymeral 15 rokov. Spomienky. In *Svedectvo*, roč. VII, február 1998, s. 20

⁶² LAUCKÁ, Eva. Uchovajme pamäť otcov, c. d., s. 5

⁶³ V jeho Trestnom liste, čo bol jeden z interných dokumentov väznice, v kolónke „Spôsob vykonania a pohnútku činu“ stojí: „V apríli a máji 1948 previedol cez hranicu určitú osobu – nenávisť k terajšiemu režimu.“

skej stráže (SVS) v Ostrove o stanovisko, či má túto žiadosť odporučiť alebo nie.⁶⁴ V posudku z júna 1952 sa uvádza: „Po stránce politické vyspělý není, neboť je zatížen náboženskou ideologií, kterou i nadále propaguje mezi spoluodsozenými. Jeho poměr k našemu zřízení je nepřátelský, s čímž se ani nijak mezi odsouzenými netají... do kulturní činnosti se nezapojil a nejeví o ní velký zájem, jakož i o pokrokovou beletrii, která slouží k převýchově nového člověka. Postoj k trestu není dobrý, neboť nechápe jeho výchovný poslání... Výkon trestu u jmenovaného nesplnil svoje výchovné poslání, neboť ani on sám nejeví o převýchovu zájem, i když tyto možnosti jsou mu plnou měrou dávány.“⁶⁵

V druhom posudku zo 17. júna 1952 poskytol väzenský ústav v Ostrove na Jána Tarabu (číslo odsúdenca 019886) aj druhé stanovisko, v ktorom vyzdvihol jeho pracovnú morálku: „Odsouzený Taraba po celou dobu zařazení na zdejší táboře se choval v celku dobře až na některé menší přestupky, za které byl potrestán /neukázněný/ 14 dny pracovní povinnosti. Jest to člověk velmi nábožensky založený. Po stránce pracovní morálky jest odsouzený Taraba celkem dobrý. Pracuje na dole Eduard jako zámečnick a jeho pracovní výkon jest průměrný a stále stejný – 110 až 115%.“ Komplikácie začali v druhej časti o jeho politických postojoch: „Poměr k lidově demokratickému zřízení nemá kladný, což projevil během výkonu trestu na zdejší táboře. Stále se stýká s lidmi, kteří nemají dobrý poměr k lid. dem. zřízení. Také se stýká s lidmi, kteří zde hlásají náboženskou otázku. Jest vyznavačem t. zv. býv. Slovenského státu, tudíž přímo tady podporuje národnostní otázku.“ V poslednej kolónke, či sa trestom preukázalo „polepšenie“ a či je nádej že „povedie riadny život pracujúceho človeka“ stojí: „Dosaďadním výkonem trestu neprokázał polepšení a není naděje, že by vedl řádný život pracujícího člověka.“⁶⁶ V závere veliteľ uvádza, že menovaného na podmienené prepustenie neodporúča. Na základe takéhoto „vysvedčenia“ potom krajský prokurátor Jan Dušek návrh na podmienené prepustenie nepodal.⁶⁷

V charakteristike väzňa z 22. apríla 1955, teda asi rok pred vypršaním trestu, čítame: „Odsouzený pracuje v hlubině jako pomocný dělník. Nor-

⁶⁴ AZVJS Leopoldov, list predsedu senátu ŠS v Bratislave Ľudovíta Petráša zo 14. 8. 1952 veliteľstvu SVS v Ostrove

⁶⁵ AZVJS Leopoldov, osobný spis J. Tarabu, posudok náčelníka ústavu v Ostrove v z. z 1. 6. 1952

⁶⁶ AZVJS Leopoldov, osobný spis J. Tarabu, posudok z SVS zo 17. 6. 1952

⁶⁷ AZVJS Leopoldov, osobný spis J. Tarabu, list KP v Karlových Varoch SVS v Ostrove zo 7. 10. 1952.

mu za posledných tri mesiace splnil v priemere na 103%. Jeho pracovná morálka nepramení však z kladného pomeru k nášmu ľudovo demokratickému zriadeniu. ... O svojom prevychovaní sa málo zaujíma. Politicko výchovné prednášky nenavštevuje, ani o ne nejeví záujem. Denný tisk a knihy z tejto táborovej knižnice nečíta... Jeho pomer k dnešnému zriadeniu, dle jeho vyjadrení na tejto tábore, je možno označiť ako záporný... Nábožensky je silne založený, je veľkým zbožňovateľom vatikánu.“⁶⁸

V záverečnom posudku vyhotovenom tesne pred prepustením, 21. mája 1956, náčelníkom Väzenského ústavu Ostrov pri Karlových Varoch sa zdôraznilo dobré správanie, ako aj výrazne zvýšené pracovné výkony – no ani jeden z faktorov nemal vplyv na skrátenie trestu: „Celkové chovanie u odsouzeného počas výkonu trestu je dobré. Kázeňsky trestaný nebol, po stránke politickej sa javí ako jeden z odsouzených, ktorý má záujem o celkovú politickú situáciu... Pracovná morálka pomenovaného je dobrá. Pracuje ako pomocný dielnik v hĺbini, kde v roku 1955 dosiahol priemerného splnenia normy na 96%. Pracovný výkon v roku 1956 sa podstatne zvýšil, keď splnil normu na 125, 163, 120, 111%.“

Stretnutie s Dušanom Viestom

Osud zariadil, že obaja hlavní hrdinovia z príbehu neúspešného útoku, Taraba a Viest, sa napokon stretli vo väzení. Opis stretnutia máme však zachovaný iba z jednej strany.⁶⁹ Dušan Viest v memoároch píše: „Musím spomenúť jednu zvláštnu udalosť, ktorá sa mi v tom čase prihodila. Raz pri vymieňaní bielizne v pracovni postavil sa predom mňa neznámy väzeň a vyhlásil, že kvôli mne sedí. Bol som veľmi prekvapený, lebo tohto človeka som v živote nevidel a súčasne som si pomyslel, že ide o nejakú provokáciu. Opýtal som sa ho preto, či vie, kto som. Odpovedal, že áno a povedal moje meno a predstavil sa. Bol to štábný strážmajster SNB Ján Taraba a ako sa ukázalo, bol to poctivý, čestný človek a neskoršie veľmi dobrý priateľ. Namietal som, že musí ísť o omyl, no vzápätí mi všetko vysvetlil. Dopočul sa vraj, že máme byť celá Viestovská rodina pozatváraní a dostal súčasne pokyn, že máme ujsť za hranice, v priestore, kde v tom čase vykonával službu. Má sa preto v udanom čase z tohto priestoru vzdaliť a tak nám umožniť útek. Ako rozprával, poznal metódy ŠtB, dva dni⁷⁰ konal vraj služ-

⁶⁸ V origináli s malým „v“

⁶⁹ Taraba spomienky nikdy nespísal; poskytol síce viacero rozhovorov, no reč na toto stretnutie neprišla.

⁷⁰ V skutočnosti tu konal službu dlhšie, niekoľko mesiacov.

bu v tej povestnej budove a väznici ŠtB, vedel o našej rodine, že sme sa vraj zaslúžili o oslobodenie republiky, a preto pokladal za svoju povinnosť pomôcť nám pri záchrane.⁷¹ Dostal osem rokov a bol to práve Dr. Rašla, ktorý mu týchto osem rokov nadelil. Sľubovali mu síce, že ak sa dá do služieb ŠtB, tak nebude trestaný, čo rozhodne odmietol. Jeho manželka chodila a prosila, bola dokonca aj za Rašlom, no tento ju veľmi cynicky vypreval, a to dávno pred rozsudkom, že Taraba dostane osem rokov a dosť! Teda nie súd, ale prokurátor určuje výšku trestu! Konečne, nič nové to pre mňa a pre nás nebolo. Koľko príslušníkov uniforiem, toľko tak sebe podobných prípadov.“⁷²

Odsúdenec číslo 019886 o sebe

Okrem Viestovho svedectva možno uviesť aj niekoľko zaujímavostí z väzenských spisov a dotazníkov. Vo Vstupnom dotazníku (1950) v kolónke, v ktorej mal sebakriticky posúdiť svoje vlastné povahové vlastnosti, Taraba uviedol: „Tichý, pokojamilovný, ľahkoverný, v nev.[yhnutnom] čase ústupčivý, bojazlivý. Mnohí tvrdia, že som ku každému spravodlivý a každému meriam podľa zásluhy.“⁷³

Tak ako to bolo v danej dobe všeobecným javom, nesmiernym útrapám boli vystavení nielen politickí väzni, ale aj ich rodinní príslušníci. Manželka po uväznení Jána Tarabu ostala s maličkým synom, ktorý sa narodil krátko po jeho zatknutí, úplne bez majetku, peňazí, vyživovacích dávok i bez strechy nad hlavou. Na otázku „Aké nesnádze Vám vznikajú odsúdením?“ napísal: „Moja manželka aj s dieťaťom nemajú z čoho žiť, sú bez bytu. Manželka je stále nemocná a pred dvoma mesiacmi bola operovaná v Štátnej nemocnici v Trnave. Po zaistení, keď manželku vyhodili z bytu, nedostala od nástupcu žiadnu náhradu za byt, na ktorého opravu som veľa investoval a ešte som tam vôbec nebýval...“⁷⁴ Trvalou „pamiatkou“ na dlhoročné väznenie a prácu v bani boli pre neho aj ťažké zdravotné dôsledky.⁷⁵ Azda vrcholom bolševického cynizmu boli kolónky v dotazníku, kde politickým väzňom kládli otázku: „Ako hodláte škodu, ktorú ste spoloč-

⁷¹ Tieto slová o motivácii prameniacej zo snahy „pomôcť zaslúžilým protifašistickým odbojárom“ Taraba zopakoval aj pred vyšetrovateľom v roku 1966, pri dodatočnom prešetrovaní prípadu Viest a spol. Pozri GABČO, Martin. Úvodná štúdia, c. d., s. 66

⁷² VIEST, Dušan. „V mene republiky“, c. d., s. 235 – 236

⁷³ AZVJS Leopoldov, osobný spis J. Tarabu, vstupný dotazník z 20. 6. 1950, Leopoldov

⁷⁴ AZVJS Leopoldov, osobný spis J. Tarabu, vstupný dotazník z 20. 6. 1950, Leopoldov

⁷⁵ V prihláške do KPVS z r. 1990 uviedol ako dôsledky väznenia „trvalú pleseň, rakovinové ochorenie“.

nosti spôsobili, napraviť?“ Taraba odpovedal: „Nemám žiadnu možnosť ani prostriedkov na úhradu, doteraz som čiastočne uhradil tým, že som päť mes.[iacov] pracoval v baniach až s 200% výkonom zadarmo, značne som si poškodil zdravie.“

Aj keď bol na druhej strane mreží, znova sa stretol s viacerými vzácnymi osobnosťami či starými dobrými známymi, napríklad s Dr. Ľudovítom Obtulovičom, funkcionárom bývalej Demokratickej strany, Tidom Gašparom či bývalým tajomníkom prezidenta SR Dr. Jozefom Kašickým, s ktorým boli istý čas aj na jednej cele.

Po roku 1990, keď sa tejto väzenskej kapitole mohol už slobodne vyjadrovať, označil väzbu za svoju „tretiu univerzitu“; po skúsenostiach zo ZSSR a z Národného súdu...

Kapitolu možno zakončiť ešte jednou myšlienkou. Na otázku novinárky Evy Lauckej, z čoho pramenila jeho sila, zanovitost' vzdorovať v tej najhoršej dobe čsl. Komunizmu, veď ako radový príslušník SNB mohol pokojne slúžiť režimu, brať plat, zbierať vyznamenania, odmeny, hodnosti, prečo konal tak, ako konal? Po chvíľke uvažovania povedal: „Viete, vyrastal som v mimoriadne ťažkých pomeroch. Štyri roky som slúžil ako paholok u gazdu, ťažko som robil, ťažko sa vyučil. Potom ma pohltila vojna a ocitol som sa v Rusku, v tej ďalekej zničenej krajine, kde na poliach hnilo nevymlátené obilie, hoci ľudia hladovali, kde ste na každom kroku stretávali bedárov a zmrzačených ľudí. Nevidel som tam ani múzeá, ani preslávený balet... videl som len nekonečné more ľudského utrpenia a biedy. A zrazu, keď už bolo po všetkom, keď sa rany vojny mali pomaly zaceliť, všetko to prišlo k nám. Nuž ako som mohol konať inak, než som konal, s pomocou Božou a Panny Márie?“⁷⁶

Neúspešný prechod hraníc a hľadanie zradcov

Ako uvádza znalec prípadu historik Gabčo, aj po dodatočnom šetrení prípadu Viest a spol. v roku 1966, ktoré vykonávala Inšpekcia Krajskej správy MV v Bratislave na žiadosť Krajského súdu, „rola Juraja Kmošenu v prípade zostávala obklopená rúskom tajomstva a nepochopenia, keďže sa javil ako osoba s najvyššou pravdepodobnosťou zodpovedná za prezradenie pripravovanej akcie bezpečnostným orgánom“.⁷⁷

Z výpovede bývalého šéfa OŠB v Bratislave Viliama Zábojníka sa vraj napokon dokázalo, že plán chystaného útoku ŠtB odhalil jej konfident Šte-

⁷⁶ LAUCKÁ, Eva. Uchovajme pamäť otcov, c. d., s. 5

⁷⁷ GABČO, Martin. Úvodná štúdia, c. d., s. 92

fan Vrták. Toho odsúdil Štátny súd 20. júna 1949 pre „pomocníctvo pri pokuse zločinu neoprávneného opustenia republiky“ a prečin nadhržovania na 18 mesiacov nepodmienečne a vedľajší trest 10 tis. Kčs.⁷⁸ Napriek tomu stále možno uvažovať aj o tajomnej roli poručíka Kmošenu. Od koho by eštebáci vedeli o zapojení strážmajstra Tarabu do akcie? On sám im, podľa vlastných slov, nič nevyzradil a o Tarabovej roli nevedel ani Viest. Otázky vzbudzuje jeho útek z väzby a útek na Západ. Logicky sa natíska otázka, či tento jeho priam filmový útek – väzenskej eskorty z rýchlika a potom rovno na Západ – uskutočnil v spolupráci s ŠtB, s „privretím očí“ tejto všemocnej inštitúcie, prípadne s pomocou všemocného prokurátora? Alebo išlo o individuálny husársky kúsok dôstojníka polície?

Dušan Viest v spomienkach uvádza, že už počas prípravy ilegálneho prechodu hraníc nemal dobré pocity. Nepáčilo sa mu ani to, že Kmošena si od neho vypýtal 15-tisíc korún, takže museli predať niekoľko rodinných vecí; po odovzdaní peňazí upozornil Kmošenu, „aby sa nepokúšal o nejaký podvod voči nám“.⁷⁹ Taraba označil po roku 1990 svoj vzťah s Kmošenom ako priateľský.⁸⁰ Iný, pochopiteľne, ani nemohol byť, keďže sa s ním púšťal do takých riskantných operácií. Vo väzenských dotazníkoch z roku 1950 na otázku „Vylíčte výstižne a úplne čin, za ktorý vás uznali vinným“ uviedol: „Bol som podozrivý, že som prepravil osobu cez hranice, ktorá chcela údajne zvrátiť ľud.-dem. štát. zriadenie a tak pošliapal výdobytky pracujúceho ľudu. Tiež som bol podozrivý, že som prepravil viacej osôb za úplatok.“ O Kmošenovi dodal: „Nakoľko hlavný obžalovaný utiekol z väzby ešte pred odsúdením, nemohol som dokázať, že som sa stal obeťou podlosti hlavného obžalovaného, ktorý utiekol z väzby.“⁸¹ Na inom mieste dotazníka uviedol: „Vôbec som nemal na mysli poškodiť štát ani ukrátiť pracujúci ľud o výdobytky, ako ma štátny zástupca [Anton Rašla, pozn. M. L.] vinil. V domnení, že robím dobre tým, že por. NB ako šéf spravodajského oddelenia Povereníctva pôdohospodárstva, ktorý posielal osobu za hranice, sa dožadoval informácií o hraniciach, nakoľko tento hovoril, že dotyčná osoba pracuje pre neho.“⁸²

⁷⁸ GABČO, Martin. Úvodná štúdia, c. d., s. 67, s. 93

⁷⁹ VIEST, Dušan. „V mene republiky“, c. d., s. 108 – 109

⁸⁰ Každý človek má svoj román. In *Kultúra*, roč. IV, č. 9, 2000, s. 12

⁸¹ AZVJS Leopoldov, osobný spis J. Tarabu, vstupný dotazník z 20. 6. 1950, Leopoldov

⁸² AZVJS Leopoldov, osobný spis J. Tarabu, vstupný dotazník z 20. 6. 1950, Leopoldov

Po roku 1989

Po prepustení z väzenia – domov sa vrátil 2. júna 1956 – mal Ján Taraba, podobne ako aj iní politickí väzni, značné problémy so zamestnaním. S problémami získal ťažkú robotu v ohybárni železa v Pozemných stavbách Bratislava. Na rozdiel od iných politických väzňov mal však veľké šťastie či skôr dar, že jeho manželka sa ho nezriekla, ale mu ostala verná a bola mu trvalou oporou. Po synovi pribudla do rodiny aj dcérka. Patrila medzi tých šťastlivcov, ktorí sa dožili pádu komunistického režimu a súdnej rehabilitácie. Tú vyriekol Vyšší vojenský súd v Trenčíne rozsudkom zo 7. mája 1991 (2Rtv 352/90), keď ho v plnom rozsahu zbavil obvinení z roku 1949. Medzi prvými vstúpil do organizácie politických väzňov – Konfederácie politických väzňov Slovenska (KPVS), a to už 3. marca 1990.

O nenaplnenej vízii združenia politických väzňov ohľadom dekomunikácie s odstupom desiatich rokov trpkو poznamenal: „Keď sa založila Konfederácia politických väzňov, navrhoval som, aby sme prípady prenasledovania ľudí uverejňovali a odhaľovaním špinavostí tak definitívne skoncovali s komunistickým myslením. Žiaľ, situácia je taká, že aj mnohí kresťanskí politici, napr. aj Ján Čarnogurský, si dnes ochotne podávajú ruky s komunistami a málo počúvajú ľudí, ktorých títo komunisti trápili vo väzniciach a pracovných táboroch od Leopoldova až po Jáchymov. Takýmto spôsobom sotva docielime obnovu našej spoločnosti...“⁸³

Po rozštiepení Konfederácie politických väzňov ostal v roku 1999 členom PV-ZPKO.⁸⁴ Zomrel v roku 2007. Ako zaujímavosť možno uviesť, že v tom istom roku zomrel aj prokurátor Anton Rašla, ktorému „vďačí“ za osem rokov ťažkého väzenia. Obávaný prokurátor, ktorý ma na svedomí viacero trestov smrti a mnohoročných väzení, stovky zničených ľudských životov, si po roku 1990 užíval všetky vymoženosti demokracie, vrátane slobody slova, beztrestnosti, spoločenskej slávy i generálskej penzie. „Červený“ prokurátor umrel ako „právny expert“, ako známy spisovateľ, ba

⁸³ Každý človek má svoj román. In *Kultúra*, roč. IV, č. 9, 2000, s. 12. Tu možno pripomenúť, že práve KDH bolo po parlamentných voľbách roku 1998 jazýčkom na váhach. Namiesto podpory pronárodnej koalície však dalo prednosť spojeniu sa s liberálmi a bývalými komunistami, čím bola SR v konečnom dôsledku odsúdená na stratu suverenity.

⁸⁴ V r. 1999 si členovia KPVS odhlasovali zmenu názvu organizácie z KPVS na Zväz protikomunistického odboja – ZPKO. V súvislosti s výsledkom volieb v r. 1998, ako i so staršími spormi v organizácii, odišlo v lete 1999 asi 17% členov na čele s A. Srholcom a R. Dobíášom, ktorí si však zaregistrovali starý názov „KPVS“. Odštiepená časť bola orientovaná zväčša československy a politicky blízka KDH. Ján Taraba ostal pri pôvodnej organizácii ZPKO.

priam ako mediálna hviezda. Dostal aj najvyššie štátne vyznamenanie od prezidenta druhej SR...

Jedna z jeho početných obetí, strážmajster Ján Taraba, ktorého „zločinom“ bolo, že chcel pomôcť úteku povstaleckej rodiny na slobodný Západ, za čo si odsedel osem rokov, ostal – a v podstate aj ostáva – pre slovenskú spoločnosť neznámy. A som presvedčený, že ak by po roku 1989 nevznikla organizácia bývalých politických väzňov aj s jej tlačovou tribúnou, Tarabovo svedectvo by sa na papier nikdy nedostalo.

Aj tento trpký príklad ilustruje pokrivenosť výkladu slovenských dejín, ale aj pokrivenú súčasnosť...

PhDr. Martin Lacko, PhD.

O. z. Múzeum ozbrojených zložiek SR 1939 – 1945

Partizánske

Email: lacko.martin1@gmail.com

MATERIÁL

SLOVANIA OČAMI POPA DUKLJANINA A TOMÁŠA ARCIDIAKONA

ANTON LISJAK

LISJAK, Anton. Slavs in the Eyes of Priest of Dioclea and Thomas the Archdeacon. *Slovenský časopis historický*, IV, 2024, 1, 243 – 277 pp. The author examines the depiction and conceptualisation of the Slavic identity in two significant medieval south Slavonic sources: the Chronicle of the Priest of Dioclea and *Historia Salonitana*. Drawing on meticulous analysis and comparative approach, the study aims to elucidate the distinct perspectives and narratives presented in these sources regarding the identity, origins and cultural attributes of the Slavs. By juxtaposing the two chronicles, the study aims to identify commonalities and disparities in the representation of Slavic identity, shedding light on the potential influences, biases, and cultural lenses through which the chroniclers viewed the Slavic people. Moreover, the paper engages with the intricate narratives surrounding the Slavic-Gothic dynamic. The examination extends to the chronicles treatment of the Slavs, their religious practices, linguistic attributes, and societal structures, providing a comprehensive understanding of the multifaceted portrayal of the Slavic people. In conclusion, this research contributes to the scholarly discourse on medieval Slavic history by unraveling the layers of representation of Slavic identity in the Chronicle of the Priest of Dioclea and *Historia Salonitana*. By critically assessing these historical sources, the study aims to offer nuanced insights into the complexities of Slavic identity as depicted in medieval chronicles, fostering a deeper understanding of the historical narratives that have shaped perceptions of the Slavic people in the broader common Slavic and European context. Keywords: Priest of Dioclea, *Historia Salonitana*, Slavic identity, Slavs, Goths

V článku sa zaoberám interpretáciou správ o Slovanoch v dvoch prameňoch z južnoslovanského historického priestoru. Prvá časť článku je venovaná *Letopisu Popa Dukljanina*, prameňu z 12. storočia. Druhá časť prameňu *Historia Salonitana* Tomáša Arcidiakona z 13. storočia. Obidva pramene predstavujú dôležitý zdroj pre pochopenie dejín južných Slovanov i jestvovania a vývoja slovanskej identity na tomto území.

Pôvodne prevládal názor, že *Letopis Popa Dukljanina* (ďalej LPD) je spojením diel dvoch alebo troch autorov. V súčasnosti však väčšina historikov je toho názoru, že prameň je dielom jedného neznámeho spisovateľa, ktorý sa obyčajne nazýva Popom Dukljaninom. Niektorí historici sa pokúsili aj bližšie určiť autora. Eduard Peričić ho, napríklad, stotožnil s dukliansko-barským biskupom Grgurom pôvodom zo Zadaru. Toto je však len jedna z možností, takže otázka autorstva LPD zostáva naďalej otvorená.¹ Najstaršia zachovaná kópia tohto prameňa bola napísaná v latinčine. Dozvedáme sa z nej, že pôvodný text preložil autor zo slovanského jazyka. Žiaľ, ten slovanský originál sa nezachoval.² Pojem „slovanský jazyk“ možno v kontexte popa Dukljanina chápať ako redakciu cirkevno-slovanského jazyka s miestnymi prvkami slovanského jazyka v oblasti, v ktorej dielo vzniklo, čomu nasvedčujú čas a miesto pôvodu. Dvanásťte storočie je obdobím, keď sa v slovanskom prostredí (najmä pravoslávnom) používala cirkevná slovančina, ktorá vznikla z cyrilo-methodskej tradície. V tomto storočí sa zo staroslovienčiny už vyvinuli miestne redakcie cirkevno-slovanského jazyka. V čase, keď písal Dukljanin svoje dielo, existovali v tomto priestore minimálne tri takéto redakcie: bulharsko-macedónska, chorvátska (čakavská) a zetsko-humská.³ Pri pokusoch o užšie obmedze-

¹ PERIČIĆ, Eduard. *Sclavorum regnum Grgura Barskog Ljetopis popa Dukljanina*. Beograd : CONTEKO DOO, 1998, s. 198 – 214. Porovn: KOWALSKI, Wawrzyniec. *The Kings of the Slavs. The Image of a Ruler in the Latin Text of The Chronicle of the Priest of Duklja* (East Central and Eastern Europe in the Middle Ages, 450 – 1450, vol. 69), Leiden-Boston: Brill, 2021, s. 5

² Najstaršia kópia diela v latinčine pochádza z polovice 17. storočia. Ide o kópiu, ktorú Rafael Levaković (1597 – 1646) pravdepodobne prevzal zo staršej predlohy v Kotori. Publikoval ju Ivan Lučić v diele *De regno Dalmatiae et Croatiae libri seks* vydanom v Amsterdame v roku 1666. Okrem latinského prekladu existuje aj taliansky preklad kroniky, ktorú vydal Mavro Orbini v Pesare v roku 1601 v diele *Il regno degli Schiavi oggi corrotamente detti Schiavoni*. Toto dielo preložil do ruštiny na začiatku 18. storočia Sava Lukić Vladislavić Raguzinski (1669 – 1738) pre Teofana Prokopovića a preklad venoval Petrovi I. Veľkému (1672 – 725). Tak sa toto dielo dostalo aj do východoslovanského prostredia.

³ V slavistickej tradícii sa najstaršia podoba jazyka, ktorá sa používala približne do 12. storočia, nazýva staroslovienčina. Pôvodná staroslovienčina z čias Cyrila a Metoda

nie slovného spojenia slovanský jazyk v tomto období však netreba ísť príliš ďaleko. Treba si uvedomiť, že výrazy ako starosloviensky jazyk, cirkenoslovanský jazyk a pod. sú len novodobými výtvormi jazykovedy, ktoré slúžia predovšetkým na bližšie určenie charakteristiky konkrétneho (slovanského) jazyka. Tieto názvy však nevystihujú spôsob, akým vtedajší ľudia reflektovali určitý jazyk. V prameňoch z rôznych častí slovanského sveta, najmä v stredoveku, sa na pomenovanie ktoréhokoľvek slovanského jazyka používa slovné spojenie „slovanský jazyk“, ktoré sa potom často v rôznych slovanských historiografiách interpretovalo v prospech toho slovanského jazyka, ku ktorému konkrétny vedec patrila. Nie je to však úplne opodstatnený spôsob prekladu. Jednému slovnému spojeniu pripisujeme totiž rôzne súčasné významy, ako keby sme lepšie ako autor prameňa vedeli, aký jazyk mal autor vlastne na mysli.⁴

Pop Dukljanin svoje pôvodné dielo nazval *Knižka o Gótoch*, respektíve *Sclavorum regnum*, (*Slovanské kráľovstvo*).⁵ Ako zdroje použil životy svätých (sv. Benedikta, sv. Cyrila, sv. Metoda a sv. Vladimíra), neznámu knihu, ktorú nazýva Pop Dukljanin *Methodos*, legendu o založení Dubrovníka, archívy Barskej cirkvi a pravdepodobne *Trebinjski rodoslov* z 10. storočia, ako aj ústnu tradíciu.⁶ Väčšina historikov sa zhoduje, že vznik LPD treba klásť do druhej polovice 12. storočia, hoci existujú aj iné názory.⁷ V tom is-

---

časom začal naberať čoraz viac miestnych jazykových charakteristík oblasti, v ktorej sa používal. Takto vzniklo niekoľko jeho variantov, tzv. redakcií: česká redakcia, panónska redakcia, chorvátska redakcia, bulharsko-macedónska redakcia, srbská redakcia (a zetsko-humská redakcia), východoslovanská redakcia. Bližšie o redakciách a ich zvláštnostiach pozri: BABIČ, Vanda. *Učbenik stare cerkvene slovanščine*. Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Oddelek za slavistiku, Oddelek za slovenistiku, 2014, s. 18 – 29; DAMJANOVIČ, Stjepan. *Slovo iskona: staroslavenska/starohrvatska čitanka*. Treće, popravljenno izdanje. Zagreb: Matica hrvatska, 2012, s. 143 – 201

⁴ Porovnaj ŠTIH, Peter. Slovensko, alpskoslovansko ali slovensko?: o jeziku slovanskih prebivalcev prostora med Donavo in Jadranom v srednjem veku (pogled zgodovinarja). In *Zgodovinski časopis*, 2011, g. 65, br. 1/2, s. 8 – 51

⁵ Tibor Živković sa zasadzoval za nové čítanie tohto názvu, preto svoje kritické vydanie nazval *Gesta Regum Slavorum*, nie *Gesta Regnum Slavorum*. Pozri ŽIVKOVIČ, Tibor (ed.). *Gesta regum sclavorum. Tom I*. Prev. i prir. Dragana Kunčer. Beograd: Historijski institut, Manastir Ostrog, 2009.

⁶ BUDAK, Neven. Prilog valorizaciji humsko-dukljanskog kulturnog područja u prvim fazama njegova razvitka (do 12. st.). In *Starohrvatska prosvjeta*, 1986, č. 16, s. 125 – 139

⁷ Nové pohľady na vznik a úlohu LPD priniesla medzinárodná vedecká konferencia Ljetopis popa Dukljanina pred izazovima novije historiografije konaná 3. marca 2011, ktorú organizovala Katedra histórie FiF Univerzity v Záhrebe. Solange Bujanová na nej vyjadrila názor, že LPD je vlastne historickým falzifikátom, ktorý zostavil benediktín Mavro

tom období vznikli u východných Slovanov *Povešť dávných liet* (ďalej PVL), v poľskom priestore *Gesta Principium Polonorum* a v českom *Chronicon Bohemorum* Kozmu Pražského.

Okrem latinského prekladu LPD existuje aj tzv. *Chorvátska kronika*. Pôvodne bola napísaná v azbuke a jej údaje sa líšia od údajov uvedených v LPD.⁸ Tzv. *Chorvátska kronika* však nie je predmetom nášho článku.

Orbini (1563 – 1614). Jej názor bol spochybnený. Poukázali na to, že už v 13. storočí časť textu, ktorý je obsiahnutý v LPD, koloval v Dalmácii. Tento text mal pred sebou aj benátsky kronikár Ondrej Dandolo (1306 – 1354). Možno ho používal aj Tomáš Arcidiakon a autor *Anotácie k Supetarskomu kartuláru*. V období renesancie a baroka sa LPD stala významným dielom pre šírenie slovanskej myšlienky medzi vzdelanými Chorvátmi tohto obdobia. Ludvig Steindorff varoval pred neudržateľnosťou tvrdenia S. Bujanovej, pričom poukázal na archaickejšiu verziu historickej vízie LPD ako v neskorších zdrojoch, napríklad u Tomáša Arcidiakona a iných, ktorí museli byť M. Orbinimu známi, a preto obhajuje tradičné umiestnenie LPD do 12. storočia. Chorvát Amir Kapetanović a latinista Neven Jovanović poukázali na skutočnosť, že samotné rukopisy obsahujú jazykové vrstvy a konštrukcie staršie ako 16. storočie. V tomto článku akceptujem ich datovanie LPD do 12. storočia. Porovnaj MEDVED, Jasmin – VUČIĆ, Ante. Znanstveni i stručni skupovi. In *Historijski zbornik*, 2011, br. 1, s. 272 – 274; BUJAN, Solange. Orbinijevo izdanje 'Ljetopisa popa Dukljanina': povijesni falzifikat. In *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, 2011, br. 43, s. 65 – 80; ANČIĆ, Mladen. Ljetopis kraljeva Hrvatske i Dalmacije. In *Zgodovinski časopis* br. 4 (44), s. 522

⁸ *Chorvátska kronika* bola nájdená začiatkom 16. storočia na Makarskom pobreží za čias kniežata Juraja Markovića Kačića. V jeho dome ju našiel splitský patricij Dmine Papalić. Jeho prepis sa potom dostal do rúk Ivana Lučića. Ten ho zasa daroval Vatikánskej knižnici, kde sa nachádza dodnes. Jeden z neskorších prepisov sa dostal do rúk Ivana Kukuljevića Sakcinského (1816 – 1889), ktorý ho uverejnil v roku 1851 v prvej knihe *Arhiva za povjesnicu Jugoslavensku*. Podľa *Vatikánskeho rukopisu* vydal LPD v roku 1874 Ivan Črnčić. Existuje aj *latinský preklad Chorvátskej kroniky*. Kroniku na žiadosť Dmine Papalića preložil Marko Marulić v roku 1510. Nie je to doslovný, ale voľný preklad. Tento prepis prvýkrát publikoval I. Lučić pod názvom *Regnum Dalmatiae et Croatiae gesta*. Na rozdiel od latinského prekladu *Chorvátskej kronike* chýba úvod a namiesto neho je tam invokácia. Text z kapitol 24 až 28 poskytuje svoj vlastný obsah. Autor *Chorvátskej kroniky* dôsledne mení výraz slovanský na chorvátsky. Meno kráľa Svetopelka autor mení na Budimír, ale spomienka na neho sa odráža v tom, že Budimír bol nazývaný kráľom „svätého pluku“. Na vzťah medzi *Chorvátskou kronikou* a LPD sú rôzne názory. Podľa niektorých je *Chorvátska kronika* staršia ako LPD, iní sa domnievajú, že prvenstvo patrí LPD v latinskom jazyku. Ich obsah porovnával Mladen Ančić. Pri analýze jazyka poukázal na to, že *Chorvátska kronika* je vlastne zlý preklad z latinskej predlohy a na rozdiel od Tibora Živkovića tvrdí, že latinský preklad LPD je starší. Porovnaj ANČIĆ, Mladen. Ljetopis kraljeva Hrvatske i Dalmacije. In *Zgodovinski časopis* 4 (44) (1990), s. 521 – 546. Na základe naratologického rozboru Živković usúdil, že autor *Chorvátskej kroniky* a LPD musel byť ten istý, ale *Chorvátska kronika* mala byť napísaná pred LPD. Porovnaj MEDVED, Jasmin – VUČIĆ, Ante. Znanstveni i stručni skupovi, 2011, s. 272 – 274;

Analýza Letopisu Popa Dukljanina s ohľadom na slovanskú identitu

Letopis Popa Dukljanina pokrýva obdobie od príchodu Gótov, podľa autora sa začalo v čase byzantského cisára Anastázia (491 – 518), až po vládu cisára Emanuela I. Komnéna (1143 – 1180), teda obdobie od 6. do 12. storočia.⁹ Na rozdiel od podobných prameňov tej doby, akými bola napr. PVL, sa LPD nezačína od stvorenia sveta podľa vtedy zaužívaného spôsobu písania kroník. Vo výpočte kráľov a ich dobrých a zlých skutkov je viditeľný istý vplyv biblických *Kníh kráľov*.¹⁰

V úvode sa dozvedáme, že autor dielo napísal alebo ho preložil na žiadosť mestského duchovenstva, starších a mestskej mládeže. Oni sú jeho hlavnými čitateľmi. N. Budak v mládeži rozpoznáva skupinu ľudí blízkych západným rytierom, dospelým šľachticom, ktorí ešte nemohli prevziať spravovanie majetku, pretože ich otcovia ešte žili. Nemám dôvod nesúhlasiť s týmto tvrdením. Zdá sa, že autor preložil pre nich dielo do latinčiny, pričom stratený originál v slovanskom jazyku mohol byť zostavený pre potreby domácich čitateľov.¹¹ Pojem súvisiaci so Slovanmi začína Pop Dukljanin používať už v úvode a pri dvoch príležitostiach. Prvýkrát je slovanské etnonymum spojené s názvom diela, ktoré pomenoval *Libellum Gothorum*,

---

GRS, 2009. I – X. V 20. storočí LPD vydal v Belehrade Ferdo Šišić pod názvom *Ljetopis popa Dukljanina*. Toto vydanie obsahovalo latinský preklad, taliansky preklad, *Chorvátsku kroniku* a latinský preklad *Chorvátskej kroniky*. V polovici 20. storočia pod redakciou Jaroslava Šidaka vyšlo nové vydanie Vladimíra Mošina (*Ljetopis popa Dukljanina: latinski tekst sa hrvatskim prijevodom i „hrvatska kronika“*, MENCINGER, Stjepan, ŠTEFANIĆ, Vjekoslav. (prekl.), MOŠIN, Vladimir. (ed.), Zagreb: Matica hrvatska, 1950. V roku 1991 vyšla vedecká monografia Eduarda Peričića. V poslednom čase mala veľký ohlas monografia *Gesta regum Sclavorum* od Tibora Živkovića. Jeho monografii M. Ančič na spomínanej vedeckej konferencii venoval prezentáciu *Kako čitati kroniku Popa Dukljanina nakon monografije Tibora Živkovića*. Upozornil na jej nedostatky, ktoré sa prejavili okrem iného aj v tom, že Žiković mal málo vedomostí o iných historiografických dielach o LPD. Porovnaj MEDVED, Jasmin – VUČIĆ, Ante. *Znanstveni i stručni skupovi*, 2011, s. 272 – 274. Z najnovších vydaní treba spomenúť dielo poľského historika Wawrznycia Kowalského. KOWALSKI, Wawrznyc. *The Kings of the Slavs. The Image of a Ruler in the Latin Text of The Chronicle of the Priest of Duklja* (East Central and Eastern Europe in the Middle Ages, 450 – 1450, vol. 69), Leiden-Boston: Brill, 2021

⁹ MOŠIN, Vladimir. (ed.). *Ljetopis popa Dukljanina: latinski tekst sa hrvatskim prijevodom i „hrvatska kronika“*. Prekl. MENCINGER, Stjepan, ŠTEFANIĆ, Vjekoslav. Zagreb: Matica hrvatska, 1950

¹⁰ Porovnaj KAŠTELAN Jure, DUDA, Bonaventura (ed.). *Biblija, Stari i Novi Zavjet*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1974, s. 269 – 321

¹¹ BUDAK, Neven: *Prilog valorizaciji*, s. 136 – 137

teda *Kniha o Gótoch*, a po latinsky *Sclavorum regnum*, pokiaľ vyššie uvedennú vetu nemáme chápať opačne, to znamená *Kniha o Gótoch*, ktorá sa v latinčine nazýva *Sclavorum regnum*. Akoby nám chcel povedať, že tí istí ľudia sa v jednom jazyku nazývajú Góti a v druhom Sclaveni, teda Slovania.¹² Zároveň autor hovorí, že preklad vznikol prepisom „zo slovanských písmen do latinčiny“¹³. Mohla to byť cyrilika, ale vzhľadom na čas a miesto vzniku prameňa, je možné, že autor mal na mysli hlaholiku. V tom čase však hlaholika už začala na území dnešného Srbska, Čiernej Hory, Macedónska a Bulharska ustupovať mladšej cyrilike.¹⁴

Už pri prvom výraze súvisiacom so Slovanmi sa naznačuje, že etnonym Góti a Slovania sú pre autora dva významovo blízke pojmy. Gótska identita, ako ju poznáme z ranostredovekých prameňov, v čase vzniku LPD už istý čas neexistovala. Medzi Slovanmi však zrejme nejaká „pamäť“ na gótsko-slovanské vzťahy zostala. Takáto „pamäť“ nesúvisí len s chorvátskym a južnoslovanským priestorom. Tu bola najvýraznejšia a spomínajú ju aj Pop Dukljanin aj Tomáš Arcidiakon.¹⁵

¹² MOŠIN, Vladimír. *Ljetopis popa Dukljanina*, s. 39. K. Šegvić tú časť pochopil presne tak, že názov Sclaveni je len pomenovanie pre Gótoch, ale v latinskom jazyku. Teda Góti sa latinsky nazývajú Sclaveni. Porovnaj ŠEGVIĆ, Kerubin. Hrvati, Got, Slav u djelu Tome Splićanina. In TAFRA, Robert (ed.). *Hrvati i Goti*. Split: Marjan Tisak, 2003, s. 169 – 170

¹³ „[...] ex sclavonica littera verterem in latinam [...]“ MOŠIN, Vladimír. *Ljetopis popa Dukljanina*, s. 39

¹⁴ BABIČ, Vanda. *Učbenik*, s. 22 – 32. O prítomnosti hlaholiky v tejto oblasti pozri BUDAK, N. *Prilog valorizaciji*, s. 125 – 139

¹⁵ Gótske etnonymum sa napríklad spomína na náhrobnom kameni poľského panovníka Boleslava I. Chrabrého, na ktorom je Boleslav označený ako vládca kráľovstva Slovanov, Gótoch či Poliakov „[...] Regnum Sclavorum, Gothorum sive Polonorum [...]“. J. Kelemina uvádza, že starší litovský názov pre Bielorusov Gudai bol odvodený od gótskeho názvu, kým v starších srbských prameňoch sa pre „pravých starých Bulharov“ používalo gótske etnonymum a tento výraz sa používal aj v starobulharskej literatúre. I. Mužić upozornil na skutočnosť, že aj Vincent Kadlubek spája Poliakov aj s Gótmami a Vandalmami. Porovnaj KELEMINA, Jakob. Goti na Balkanu. In TAFRA, Robert. (ed.). *Hrvati i Goti*. Split: Marjan tisak: 2003, s. 43. V 20. storočí sa z výrokov Popa Dukljanina a Tomaša Arcidiakona zrodila debata o gótskom pôvode Chorvátov. Kľúčovú úlohu vo vývoji tejto teórie zohrali J. Kelemina, potom J. Rus a teória L. Gumplowicza. V poslednom čase sa k tejto teórii vrátil I. Mužić. Porovnaj GUMFLOWICZ, Ludwig. Politická povijest Srba i Hrvata. In TAFRA, Robert. (ed.). *Hrvati i Goti*, Split: Marjan tisak: 2003, s. 153 – 163. RUS, Janez. *Kralji dinastije Sveladičev, najstarejši skupni vladarji Hrvatov in Srbov 454 – 614*. Ljubljana, 1931. MUŽIĆ, Ivan. Goti i Hrvati. In TAFRA, Robert. (prir.). *Hrvati i Goti*. Split: Marjan Tisak, 2003, s. 7 – 41. MUŽIĆ, Ivan. *Slaveni, Goti i Hrvati*. Zagreb: Dominović, 1997

Ako chápať gótsko-slovanské vzťahy? Na túto tému bolo vyslovených veľa názorov. V staršej historiografii sa gótsko-slovanské vzťahy pokúšali vysvetliť pomocou predpokladu, ktorý vyslovil už Prokopius z Cézarey, že Slovania museli žiť v akejsi zhode s Totilovými Gótmami.¹⁶ To by sa potom odrazilo aj v LPD. Zaujímavé stanovisko navrhli Emil Heršák a Boris Nikšić. Podľa nich mohlo v chorvátskom prostredí vzniknúť stotožňovanie Gótov zo Slovanmi ako forma legitimizácie moci Trpimirovcov, chorvátskej vládnucej dynastie kniežat a kráľov od 9. do 11. storočia. Títo panovníci si podľa Heršáka a Nikšića museli byť vedomí rozdielu medzi nimi a latinskými obyvateľmi dalmatínskych miest a toho, že sú sami potomkami prisťahovalcov, teda barbarov. V dôsledku toho sa pri vytváraní identity bolo najlepšie stotožniť s tými najlepšimi spomedzi barbarov, s Gótmami. Preto sa gótske etnonymum mohlo používať ako súčasť dynastického mýtu Trpimirovcov až do konca 11. storočia.¹⁷ Vec môže mať však aj starší pôvod. Autentická vrstva o gótsko-slovanských vzťahoch musela existovať ešte predtým, ako sa začala používať ako dynastický, legitimizujúci mýtus Trpimirovcov. V prvej polovici 20. storočia J. Kelemina upozorňoval na možnosť, že *Guduscani* z franských prameňov 9. storočia boli, pri najmenšom čo sa týka etnonyma, spojení s Gótmami. Pôvodnými nositeľmi guduskanskej identity by boli vlastne pozostatky balkánskych Gótov, ktorí do 9. storočia boli slavizovaní, ale zachovali si pritom svoje meno aj legendy o kráľoch. Presne v takomto kontexte mohla vzniknúť medzi vládnuťou vrstvou myšlienka spojenia medzi Gótmami a Slovanmi, čo sa potom odrazilo aj v LPD.¹⁸ Bez ohľadu na to, či Keleminovu argumentáciu prijmem alebo nie, gótske osobné mená zaznamenané v LPD podporujú nejaké archaické gótsko-slovanské vzťahy, ako uvidíme nižšie.

Bez veľkého vysvetľovania začína autor LPD nazývať týchto ľudí Slovanmi. K tomuto zvratu dochádza v pasáži, ktorá hovorí o vláde Svevla-

¹⁶ ЋОРКОВИЋ, Владимир. *Историја Срба*. Београд: Научна КДМ, 2014, s. 13 – 15

¹⁷ HERŠAK, Emil. – NIKŠIĆ, Boris. Hrvatska etnogeneza: pregled komponentnih etapa i interpolacija (s naglaskom na euroazijske/nomadske sadržaje). In *Migracijske i etničke teme*, br. 23, 2007, s. 261

¹⁸ KELEMINA, Jakob. Goti na Balkanu, s. 43 – 59. Niektorí historici a jazykovedci vzniesli pochybnosti o Keleminom spojení Guduskanov s Gótmami. Utvorenie etnonyma Guduskana s príponou *-jane* podľa nich naznačuje, že meno obyvateľov a etnonymum treba odvodzovať od názvu župy a nie naopak. V princípe s tým súhlasím. Porovnaj GRAČANIN, Hrvoje. Guduskani/Guduščani – Gačani: promišljanja o etnonimu Gačani i horonimu Gacka u svjetlu ranosrednjovjekovnih narativa i suvremenih historiografskih tumačenja. In GRAČANIN, Hrvoje. – HOLJEVAC, Željko. (ed.): *Gacka u srednjem vijeku. Zbornik radova*. Zagreb – Otočac, 2012, s. 58 – 60

dovho syna Selimira. Pop Dukljanin hovorí, že Selimir naplnil zem množstvom Slovanov.¹⁹ S menom Svevlad je spojený zaujímavý problém.²⁰ Forma jeho mena môže byť pre moderného čitateľa (aspoň chorvátskeho alebo srbského) na prvý pohľad zavádzajúca, totiž že je zrejme slovanského pôvodu. Takto by si niekto mohol myslieť, že možno ide o nejakú formu mena, ktorá je obsahovo podobná gótskemu Alarikovi, resp. že ide o slovanské meno, ktoré sa bežne vyskytuje u Poliakov a východných Slovanov v podobách Wszewlad a Vsevolod. Pravdepodobnejšie však je, že meno Svevlad je germánskeho pôvodu. *VLPD* je súčasťou pôvodnej gótskej „tradície“. Toto meno je zložené z dvoch častí, z koreňa Sue-/Sui- a prípony -oald. Podobné mená sa objavujú napríklad u germánskych Longobardov. Známe sú mená Adaloald, Arioald, Rodoald a podobne.²¹ Na to, že meno Svevlad nemôže byť slovanského pôvodu, poukazuje aj prvá časť mena, a to Sve-. Metatéza hlasovej skupiny vse- na sve- je celkovo pomerne neskorou zmenou, ktorá postihla predovšetkým štokavské dialekty chorvátskeho a srbského jazyka. Ak by to meno bolo slovanského pôvodu, muselo by mať v najstaršej podobe formu **Vsevoldъ, a až oveľa neskôr by sa zmenilo na formu Svevlad.²² Toto meno sa teda muselo dostať do slovanského jazyka ešte v praslovanskej dobe, predtým ako sa uskutočnila praslovanská hlasová zmena metatézy likvíd, t. j. pred prvou polovicou 9. storočia.²³ Ďalšia zmena nastala vložení hlásky „v“ medzi dve samohlásky, takže z mena **Sveoald vznikla podoba zaznamenaná v *LPD* ako Svevlad. Presne takýto vývoj hovorí v prospech tvrdenia, že dalmátski Slovania museli toto meno prevziať z pozostatkov dalmatínskych Gótov a že táto časť tradície zaznamenaná v *LPD* je autentická a veľmi stará.²⁴

¹⁹ „[...] replevit [terram] multitudine Sclavorum [...]“ MOŠIN, Vladimir. *Ljetopis popa Dukljanina*, s. 44

²⁰ Pop Dukljanin spomína dvoch Svevladov, staršieho a mladšieho.

²¹ KELEMINA, Jakob. *Goti na Balkanu*, s. 49 – 52

²² MATASOVIĆ, Ranko. *Poredbeno povijesna gramatika hrvatskog jezika*. Zagreb: Matica hrvatska, 2008, s. 242

²³ MIHALJEVIĆ, Milan. *Poredbena slavenska gramatika I. dio*. Zagreb: Školska knjiga, 2002, s. 17. BABIĆ, Vanda. *Učbenik*, s. 72 – 75. MATASOVIĆ, Ranko. *Poredbeno povijesna gramatika*, s. 150 – 151. ŠEKLI, Matej. *Primerjalno glasoslovje slovanskih jezikov I, Od praindoevropsčine do praslovanščine*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slavistiko 2014, s. 263 – 271

²⁴ Pre nedostatok historických a jazykových prameňov nie je možné presne určiť, či Slovania dostali toto meno od prípadných pozostatkov dalmátskych Gótov alebo od nejakého iného germánskeho národa, teda od nositeľov germánskeho jazyka, blízkeho gótskemu jazyku.

Aj meno jedného zo Svevladových nástupcov, Vladina, sa na prvý pohľad javí ako slovanské, no ani ono nemusí mať slovanský pôvod. Jednou z možností je, že ide o nejakú formu corrupta germánskeho mena Balduin. Aj toto meno sa muselo dostať do slovanského jazyka pred metaézou likvid ako ***Baldin*, aby sa nakoniec vyvinulo na Bladina. A podľa ľudovej etymológie na Vladina.²⁵ Vladinovu vládu podľa LPD poznačil príchod Bulharov, ktorých etnonymum autor spája s riekou Volgou a nazýva ich Vulgármi. Aj keď sa Pop Dukljanin pokúša pri viacerých príležitostiach vysvetliť pôvod niektorých mien, nerobí to isté pre mená Slovanov a Gótov. Nesnaží sa vysvetliť, odkiaľ ich meno pochádza alebo čo znamená. Podľa Popa Dukljanina sa Slovania objavili na Balkáne skôr ako Bulhari.²⁶ Na rozdiel od Slovanov sa autor viac venuje opisu Bulharov a ich sociálnej štruktúre. Vladin uzavrel s Bulharmi mier. Pop Dukljanin poukazuje najmä na to, že oba národy (Góti, ktorí sú Slovania, a Bulhari) „sa začali navzájom milovať“ a že ich jazyk bol rovnaký a ich náboženstvo bolo pohan-ské.²⁷ V tejto časti Pop Dukljanin po prvý raz stotožnil Gótov a Slovanov a poukázal na to, že tieto dva pojmy sú preňho veľmi blízke. Toto je presne to miesto, kde sa spájajú dve „tradície“ – gótska a slovanská.

Čo je príčinou takého náhleho obratu v používaní etnonyma Góti a jeho nahradenie etnonymom Slovania? Kto sú pre Popa Dukljanina títo Slovania? Príčinu tohto obratu treba s najväčšou pravdepodobnosťou hľadať v legitimizácii existujúcej slovanskej vlády v širšom priestore starorímskej Dalmácie vo vzťahu k miestnemu latinskému obyvateľstvu z pobrežných miest. Samotného Popa Dukljanina pritom netreba vnímať ako tvorca tejto legitimizácie, ale iba ako toho, kto ju zapísal. Tu si však treba spomenúť aj na jeho slová z úvodu LPD, keď hovorí, že písal len to, čo čítal a počul od „našich otcov a starých“²⁸. Podľa Popa Dukljanina to bol práve vládca Gótov Selimir, ktorý zaplnil krajinu množstvom Slovanov, a tak moc v oblasti, o ktorej hovorí, prešla do slovanských rúk.²⁹ Po jeho synovi

²⁵ O mene Bladin/Vladin Porovnaj KELEMINA, Jakob. *Goti na Balkanu*, s. 56 – 57. Zaujímavé je, že i hrvatska inačica ljetopisa ima oblik imena Bladin. Porovnaj MOŠIN, Vladimir. *Ljetopis popa Dukljanina*, s. 44

²⁶ KELEMINA, Jakob. *Popa Dukljanina „Libellus Gothorum“ (I – VII): studija o starogermanskih spominih v naši zemlji*. Ljubljana: Etnografski muzej, 1939, s. 27 – 28

²⁷ „[...] Caeperuntque se utrique populi valde inter se diligere, ide st Gothi qui et Sclavi, et Vulgari, et maxime quod ambo populi gentiles essent et una lingua esset omnibus [...]“ MOŠIN, Vladimir. *Ljetopis popa Dukljanina*, s. 44 – 46

²⁸ „[...] a partibus nostris et antiquis senioribus veridica narratione referre audivi [...]“ MOŠIN, Vladimir. *Ljetopis Popa Dukljanina*, s. 39

²⁹ Kelemina J. myslí, že pre Popa Dukljanina sú Slovania a Góti dva úplne odlišné

a vnukovi sa začínajú objavovať panovníci, ktorí už nesú prevažne slovanské mená.³⁰

Tým sa vraciame k tvrdeniu o legitimizácii chorvátsko-dalmatínskych panovníkov, ktoré prezentovali E. Heršak a B. Nikšić.³¹ Gótska zložka bola nahradená slovanskou. Pop Dukljanin po uvedení Slovanov, teda slovanského etnonyma do svojho diela nikde konkrétne nevysvetľuje, kto sú presne Slovania a aký je pôvod ich etnonyma, hoci pôvod slov zvyčajne rád vysvetľuje. Jeho čitateľskej verejnosti, slovanskej mládeži, bolo toto etnonymum zrejme jasné, takže ho nebolo potrebné ďalej vysvetľovať. Z tej časti sa však dozvedáme, že títo Slovania neboli autochtónnym obyvateľstvom, ale že museli odniekiaľ prísť. Teda Selimir ich musel odniekiaľ „pozvať“. Odkiaľ presne, to Pop Dukljanin nehovorí. Avšak na začiatku LPD uvádza, že to Góti prišli zo severu za čias Brusa, Totilu a Ostroila, synov Svevlada staršieho. Na tom istom mieste však *Chorvátska kronika* tvrdí, že Góti prišli z východu. A týmto ľuďom priraduje aj isté vlastnosti. Je to divoký a neskrotný národ. Národ, ktorý sa dopustil mnohých neprávostí a prenasledovaní voči kresťanom. Národ, ktorý žil v pobrežných oblastiach. Vo svojom úsudku o Gótoch, ako uvidíme nižšie, je však Pop Dukljanin oveľa miernejší než Tomáš Arcidiakon.³² Góti Popa Dukljanina sa však zjavne nerovnajú tým Slovanom, ktorí sa prisťahovali do krajiny v čase vlády Selimira. Slovania sa v tejto oblasti objavili až neskôr.

Deviatou kapitolou sa začína nová časť. Úvod k nej sa rozvíja už na konci ôsmej kapitoly, ktorá pojednáva o vláde Svetimíra, ktorý zastavil prenasledovanie kresťanov. V tejto novej časti sa autor vo veľkej miere opiera o zdroje blízke *Panónskej legende*, teda aj o iné legendy spojené so solúnskymi bratmi. Túto tradíciu interpretuje po svojom. Tak napríklad Konštantínovu misiu medzi Chazarmi vysvetľuje ako úspešnú a pripisuje jej aj pokresťančenie Bulharov. O Konštantínovi hovorí vo všeobecnosti

pojmy a že Pop Dukljanin si je vedomý rozdielu medzi nimi, čo je zrejme aj zo spôsobu, akým používa tieto dva pojmy. Porovnaj KELEMINA, Jakob. *Goti na Balkanu*, s. 57

³⁰ Svetopelek, Vladislav, Tomislav, Razbivoj, atď. Porovnaj MOŠIN, Vladimir. s. 71 – 72

³¹ HERŠAK, Emil. – NIKŠIĆ, Boris. *Hrvatska etnogeneza*, s. 261. Porovnaj АЛИМОВ, Денис. Е.: «Готско-славянское» королевство: раннесредневековый Иллирик в дискурсивном пространстве этногенезиса. In *Вестник Удмуртского университета*, 2017, Т. 27, вып. 4, s. 516 – 524

³² „[...] exiit quoque gens septentrionali plaga, quae Gothi nominabantur, gens ferox et indomita, cui erant fratres principes, filii regis Svevladi, quorum nomina sunt haec: primus Brus, secundus Totilla, tertius vero Ostroylus.“ MOŠIN, Vladimir. *Ljetopis popa Dukljanina*, s. 40 – 41, s. 43 – 44

s úctou. Pozná aj jeho kláštorné meno Kiril. Podľa Popa Dukljanina to bol „po všetkých stránkach mimoriadne svätý muž, od malička hlboko vzdelaný vo svätých knihách, svätý muž inšpirovaný Duchom Svätým“³³. Po Svetimírovi nastúpil panovník, ktorého autor nazýva Svetopelek. Je celkom zrejmé, že ide o formu corrupta slovanského osobného mena *Světoperъkъ, ktoré korešponduje s menom moravského panovníka Svätopluka. Podoba mena však svedčí o tom, že Pop Dukljanin ho neprevzal z miestnej slovanskej tradície, ale že toto meno bolo prebraté zvonka, z moravsko-panónskeho priestoru. Takýmito vzdelancami mohli byť pravdepodobne žiaci alebo pokračovatelia žiakov sv. bratov Cyrila a Metoda, alebo aspoň niekoho, komu bola blízka slovanská bohoslužba, no nepochádzal z južnoslovanského priestoru. Ak by bolo meno domáceho južnoslovanského pôvodu, v súlade s hláskoslovným vývinom by malo v 12. storočí podobu Svetopluk alebo o niečo neskôr Svetopuk. To sa zaujímavým spôsobom odrazilo v *Chorvátskej kronike*, kde Budimíra, ktorý sa tu spomína namiesto Svätopluka, autor nazýva kráľom „svetog puka“, teda svätého pluku.³⁴

Pop Dukljanin venuje tomuto kráľovi o niečo viac priestoru v porovnaní s priestorom, aký venuje iným panovníkom. Martin Homza navrhol veľmi zaujímavú tézu v súvislosti s úlohou Svätopluka. Podľa Homzu sa práve Svätoplukova politická koncepcia „kráľovstva Slovanov“ stala v nasledujúcich storočiach predmetom mnohých politicko-právnych derivácií. Povest', ktorá vytvorila z osoby Svätopluka a jeho „kráľovstva Slovanov“ takú vplyvnú štátotvornú myšlienku, je dôsledkom veľkého rozkvetu, aký za jeho vlády zažilo Moravské, teda „Slovanské kráľovstvo“. Na rozdiel od iných slovanských tradícií sa táto idea šírila nielen ústne, ale aj písomne do mnohých častí Európy. To, že bola zapísaná, teda písomne petrifikovaná, dalo novú kvalitu chápaniu a vytváraniu všeslovanskej kultúrnej pamäti.

Povešť o Svätoplukovi bola známa na všetkých dvoroch vtedajších slovanských panovníkov na východ od Labe a pre mnohých neskorších slovanských panovníkov sa stala vzorom a príkladom k napodobňovaniu. Zdá sa, že okrem miestnych nositeľov kultúrnej pamäte podporili túto myšlienku aj pápeži. Podľa Martina Homzu sa Svätoplukov koncept Regnum Sclavorum stal pre nich protiváhou konceptu Regnum Theutonicum. Homza je dokonca toho názoru, že aj Poľské kráľovstvo bolo preto pôvodne koncipované ako slovanské kráľovstvo a nie ako poľské. Konštatuje,

³³ „[...] in divinis scripturis profundissime a pueritia edoctus. Vir sanctus, a Spiritu Sancto damonius [...]“ MOŠIN, Vladimír. *Ljetopis popa Dukljanina*, s. 47

³⁴ Porovnaj MATASOVIČ, Ranko. *Poredbeno povijesna gramatika*, s. 154 – 155, s. 172

že všetky západoslovanské vládnuce dynastie sa bez výnimky stali nositeľmi Svätoplukových slovanských politických aspirácií. Dokonca sa zdá, že aj vzdialení Rurikovci sa medzi východnými Slovanmi stali ich nositeľmi. Totiž niekedy po 9. storočí sa vlastné mená Rurikovcov začali meniť na slovanské. Začali obsahovať prvky ako -slav, sv'at-, -mir, -pluk, rast-, ktoré pripomínajú mená z dynastie Mojmirovcov. Ako ďalší argument na podporu svojho tvrdenia uvádza Homza štatistickú rozšírenosť Svätoplukovho mena na konci 11. storočia, na začiatku 12. storočia a dokonca aj v 13. storočí, keď sa toto meno vyskytuje desaťkrát medzi všetkými vládnucimi vrstvami východne od rieky Labe. Meno Svätopluk sa stalo najčastejšie používaným menom v tejto časti Európy.

Okrem vládnucich vrstiev boli nositeľmi Svätoplukovej slovanskej tradície aj predstavitelia nižších stupňov hierarchie, najmä vojaci, ale aj kňazi, ako sa možno dozvedieť z *Nitrianskej legendy*. Niet pochyb o tom, že táto slovanská tradícia zarezovala aj v LPD. Na moravského panovníka poukazuje aj celý cyrilo-metodský kontext, čo dáva zmysel len vtedy, ak sa predpokladá, že LPD skutočne hovorí o Svätoplukovi I.³⁵ Legendu o Svätoplukovi mohol Pop Dukljanin prevziať z *Panónskej legendy*, alebo, čo je ešte pravdepodobnejšie, mohol ju počuť od slovanských kňazov, ktorí boli nositeľmi cyrilo-metodskej tradície.

Ako som naznačil, kľúč k tomu, ako sa legenda o Svätoplukovi mohla dostať k Popovi Dukljaninovi, sa môže skrývať už vo forme mena, ktoré autor pre Svätopluka používa, a to Svetopelek. Keďže ide o formu corrupta, nie je možné určiť fonetické zákony, podľa ktorých by sa meno *Světopylkъ stalo menom Svetopelek. Tento fakt hovorí v prospech tézy, že tradícia sa k Popovi Dukljaninovi musela dostať ústne. A tak vznikla podoba so skomoleným menom, ktoré nie je v súlade s fonetickým vývinom južnoslovanských jazykov. O tom, že sa legenda o Svätoplukovi musela do-

³⁵ HOMZA, Martin. A few words about the identity of the Slavs, yesterday, today and tomorrow. In *Studia Slavica et Balcanica Petropolitana*, br. 1. (23) Janvar'-Ijun', 2018, s. 24 – 26. HOMZA, MARTIN. Имеет ли IX глава Летописи попа Дуклянина моравско-паннонское происхождение? In *Studia Slavica et Balcanica Petropolitana*, br. 2., 2021, s. 79 – 104. HOMZA, MARTIN. et al. *Svätopluk v európskom písomníctve. Študie dejín svätoplukovskej legendy*. Bratislava: Post Scriptum, 2013. МАЛИНОВСКА, Нора. „Regnum Sclavorum“ Святополка как источник средневековых славянских концепций «Склавинии». In *Studia Slavica et Balcanica Petropolitana*, br. 1, 2017, s. 25 – 26. HOMZA, Martin. Remembering a King: Surprising Medieval Ways of Creating Memory. The Case of Svatopluk (Introductory Thesis)*. In *Slovak Studies* No. 1 – 2, 2020. s. 7 – 25

stať k Popovi Dukljaninovi ústnou cestou, nasvedčuje aj „osekaná“ podoba jeho legendy v porovnaní s inými prameňmi. Interpretoval si legendu po svojom, a to či už ju prevzal v takejto oklieštenej podobe, alebo si ju sám upravil. Svätopluka kontaminoval s inými miestnymi južnoslovanskými panovníkmi, takže Svetopelek LPD by bol vlastne spojením viacerých historických osobností, pre ktoré je meno Svetopelek ako najvýznamnejšie len spoločným menovateľom.

V tomto zmysle by sa dalo vysvetliť Svetopelekovo zhromaždenie na poli Dalma. Podobným spôsobom autor v dvanástej kapitole spojil aj meno hunského panovníka Atilu so staromaďarským vojvodom Arpádcom.³⁶ Existuje však ešte jeden možný spôsob vysvetlenia podoby Svetopelekovho mena v LPD. Podoba Svetopelek mohla byť len jedným z miestnych záznamov jeho mena v latinskom jazyku, teda mena, ktoré vo svojej fonetickej podobe znelo [Svetoplk]. Na dokázanie tohto tvrdenia by sme však mali mať k dispozícii iné pramene napísané v latinčine z rovnakého alebo podobného miesta a obdobia, ktoré obsahujú slová s podobnými hlasovými skupinami, ako sú napríklad slová vlk (chorv. vuk), hlm (chorv. hum) alebo slza (chorv. suza), ktoré by sa potom písali v latinskom jazyku ako vele, helem a seleza.³⁷ Inými slovami, ak je Svetopelek skutočne len záznamom mena Svetoplk v miestnom latinskom jazyku, potom by táto zmena mala byť systematická a mala by postihnúť všetky slová s podobnou hlasovou skupinou. Zapisovanie slov tohto typu by malo byť tiež systematické. V každom prípade, aj keď je to skutočne tak, autori, ktorí používali LPD v nasledujúcich storočiach, nechápali takto toto meno. Meno v podobe Svetopelek z LPD pravdepodobne priviedlo Maura Orbiního k tomu, že z osoby Svätopluka na konci 16. storočia vytvoril dvoch rôznych panovníkov. Jedným z nich je dalmatínsky kráľ Svetopelek a druhým moravský kráľ Svätopluk.³⁸

V kapitole venovanej Svetopelekovi Pop Dukljanin trikrát spomína slovanské etnonymum. Prvýkrát je etnonymum spojené s dielom Konštantína. Autor zaňho hovorí, že „Konštantín, veľmi svätý muž“ zložil písmo pre „slovanský jazyk“ (nie gótsky!) a preložil doň *Evanjeliá* a *Žalmy*.³⁹

³⁶ MOŠIN, Vladimír. *Ljetopis popa Dukljanina*, s. 51. HOMZA, Martin. *Uhorsko-poľská kronika. Nedocenený prameň k dejinám strednej Európy*. Bratislava: Post Scriptum – Libri Historiae, 2009, s. 46, s. 126 – 127

³⁷ Tieto pramene by mali byť z toho istého priestoru a času ako aj LPD.

³⁸ ORBINI, Mavro. *Kraljevstvo Slavena*. Prev. HUSIĆ, Stjepan, Prir. ŠANJEK, Franjo. Zagreb : Golden Marketing – Narodne novine, 1999, s. 108 – 109

³⁹ „[...] Lingua sclavonica [...]“ MOŠIN, Vladimír. *Ljetopis popa Dukljanina*, s. 49

Nikde však nevysvetľuje, čo rozumie pod pojmom slovanský jazyk. V panónskom kontexte, o ktorom tu hovoríme, možno usudzovať, že ide o najstarší slovanský spisovný jazyk, teda o staroslovienčinu alebo o jednu z vyššie uvedených redakcií cirkevnoslovanského jazyka (teda bulharsko-macedonskej, chorvátskej alebo zetsko-humskej), ktorý možno používali chorvátsky hlaholaši, alebo pravoslávni kňazi, s ktorými sa Pop Dukljanin mohol ľahko dostať do kontaktu vzhľadom na prostredie, v ktorom pôsobil. Poslednýkrát sa slovanské etnonymum v kontexte Svetopeleka spomína na konci deviatej kapitoly, keď autor nabáda tých, ktorí sa chcú dozvedieť viac o zákonoch zavedených „dobrým kráľom“, prečítať librum Sclavorum, teda knihu Slovanov, nazývanú aj Methodius.⁴⁰

Názov knihy nás privádza späť do celého cyrilo-metodského kontextu tej časti LPD a navyše podporuje tézu o moravsko-panónskom pôvode 9. a 10. kapitoly LPD. V súvislosti s jazykom sa v 9., 26. a 30. kapitole ešte trikrát objavuje lingvonymum slovanský (slavonicae).⁴¹ Na zhromaždení na poli Dalma sa okrem tých, ktorí hovoria po latinsky, zišli aj hovoriaci po slovansky.⁴² V 26. kapitole sa objavuje v súvislosti s Raguzou, o ktorej Pop Dukljanin hovorí, že Slovania jej dali meno Dubrovník, pretože prišli z lesa (z dubravy), keď ho založili.⁴³ V 30. kapitole čítame, že Svevlad dostal oblasť, ktorá sa po slovansky nazýva Podgorje.⁴⁴ Kto sú podľa Popa Dukljanina Slovania, ktorí Ragusu volajú Dubrovník, a aký jazyk má na mysli, keď hovorí, že v slovanskom jazyku sa spomínaná oblasť nazýva Podgorje? Táto otázka je položená nesprávne, pretože predpokladá, že Pop Dukljanin poznal koncepty o ľuďoch a jazyku, ktoré sa formovali až v neskorších storočiach. Preto je najrozumnejšie predpokladať, že autor mal na mysli Slovanov zo svojho blízkeho okolia, teda tých, ktorí žili v oblasti dnešného Dubrovníka, Čiernej Hory a okolia. Toto etnonymum však nikde výslovne neobmedzuje len na tieto oblasti.

Slovanov spomína ešte v 14. kapitole za čias Sebeslavových synov

⁴⁰ MOŠIN, Vladimír. *Ljetopis popa Dukljanina*, s. 56. Je možné, že ide o Život sv. Metoda. Iný názor pozri HOMZA, Martin. *Имеем ли IX главу*, s. 82

⁴¹ MOŠIN, Vladimír. *Ljetopis popa Dukljanina*, s. 52, s. 70, s. 75

⁴² „[...] et slavonica lingua loquebatur [...]“ MOŠIN, Vladimír. *Ljetopis popa Dukljanina*, s. 52

⁴³ „[...] Sclavi vero [eam] Dubrovnich appelaverunt, ide st „silvester“ sive „silvestris“, quoniam quando eam aedificaverunt, de silva venerunt [...]“ MOŠIN, Vladimír. *Ljetopis popa Dukljanina*, s. 70 – 71

⁴⁴ „[...] Svevladio dedit regionem quae sclavonicae dicitur Podgoria.“ MOŠIN, Vladimír. *Ljetopis popa Dukljanina*, s. 75

Razbivoja, ktorý vládol Prímorskej časti, a Vladimíra, ktorý vládol Srb-sku. Po tom, čo sa tento oženil s dcérou uhorského kráľa, zavládol medzi Slovanmi a Uhrami pevný mier.⁴⁵ Dá sa usúdiť, že výraz Slovania v tomto mieste znamená slovanských Srbov a Prímorcov, avšak takýto spôsob pri-pisovania významu výrazu Slovania je opäť prezentistický a musí sa chápať v dobovom význame.

Z pätnástej kapitoly sa dozvedáme, že do Slovanskej krajiny, v ktorej vládol Hranimir, nástupca Vladimíra a Razbivoja, bolo zahrnuté aj Biele Chorvátsko, a že Hranimir dokázal pre svoje potreby zmobilizovať aj ľudí z Rašky a Bosny. To znamená, že pre autora LPD sú všetky tieto krajiny súčasťou jedného imaginárneho alebo skutočného kráľovstva, či geografic-kého priestoru. Do LPD tak autor nepriamo vniesol motív Slovanskej kra-jiny, teda Slovanského kráľovstva.⁴⁶ Tento pojem zahŕňal krajiny južných Slovanov, Biele Chorvátsko, Prímorie, Srbsko, Rašku, Bosnu a možno aj krajinu medzi Sávou a Drávou. Je však možné, že obsah tejto Slovanskej krajiny bol ešte širší. V tretej kapitole sa totiž dozvedáme, že Selimirovo kráľovstvo siahalo od Valdevína až po Poloniu.⁴⁷ Ak sa v LPD Góti vždy stotožňujú so Slovanmi, dá sa predpokladať, že v LPD termín „Slovanskej zeme“ zahŕňa v sebe veľkú časť strednej a východnej Európy v najširšom zmysle, kým v užšom zmysle by označoval len časť južnoslovanských kra-jín. Ak by sa teda autorov výraz Polonia chápal v zmysle Poľska, hovorilo by to v prospech pojmu Slovanskej krajiny, ktorá zahŕňala značnú časť stred-nej a východnej Európy, ktorá sa zhruba zhoduje s Veľkou Moravou, ako o tom uvažuje Nora Malinovská.⁴⁸ Táto „Gótska zem“ však nie je nikde vý-slovne označená ako slovanská a LPD prináša aj hranice inej krajiny „Sve-topelekovho kráľovstva“. Hranice tohto kráľovstva sledujú tok riek, ktoré zostupujú „z hory“, možno Dinary (môžeme pod tým chápať Karpaty?), a vlievajú sa do mora (Primorje). Potom sledujú tok riek, ktoré tečú z tej-to „hory“ smerom k Dunaju (Srbsko). Prímorie je rozdelené na dve oblasti: na Biele Chorvátsko alebo Dalmáciu (od Dalmy po Valdevinu) a na Čer-vené Chorvátsko, alebo Hornú Dalmáciu (od Valdeviny po Drač). Srbsko

⁴⁵ „Et facta est pax firma inter Ungaros et Sclavos.“ MOŠIN, Vladimír. *Ljetopis popa Dukljanina*, s. 59

⁴⁶ Porovnaj MALINOVSKÁ (VEREŠOVÁ), Nora. Sklavínia v historických prameňoch zo 6. – 14. storočia. In *Historický zborník*, 18, č. 1, 2008, s. 124 – 143

⁴⁷ „[...] fuerunt autem regni eius fines de Valdevino usque ad Poloniam.“ MOŠIN, VLADIMÍR. *Ljetopis popa Dukljanina*, s. 24

⁴⁸ МАЛИНОВСКА, Hopa. „Regnum Sclavorum“, s. 26 – 27

je rozdelené na Bosnu a Rašku.⁴⁹ Z uvedeného vyplýva, že hranice Dukljaninovej „Gótskej krajiny“ a „Svetopelekovho kráľovstva“ sa úplne nezhodujú. O niečo neskôr Pop Dukljanin spomína výslovne Sávu ako severnú hranicu od jej prameňa až po miesto, kde sa vlieva do Dunaja. V tejto súvislosti nazýva túto krajinu „Slovanskou krajinou“. To znamená, že na tomto mieste „Slovanská zem“ zahŕňa oblasť dnešného Slovinska, kde pramení rieka Sáva.⁵⁰

Pop Dukljanin spomína Slovanov aj v súvislosti so saracénskymi nájazdmi ako spoločenstvo ľudí, ktorí žili v horách a ku ktorým utiekli pred Saracénmi dalmatínski Latinovia. Pod uvedenými horami sa pravdepodobne myslí Dinárske pohorie, teda vnútrozemie dalmatínskych miest. Latini boli zajatí Slovanmi, ale nakoniec boli prepustení pod podmienkou, že im budú platiť daň a navždy slúžiť. Autor tak legitimizuje situáciu, ktorá existovala v jeho dobe, teda vládu Slovanov nad Latinmi v pobrežných mestách. Následne autor zaraďuje Slovanov do príbehu o príchode alebo návrate Belu Pavlimíra. Aj v tomto prípade ide o legitimizáciu. Totiž Pavlimíra pozvali sami Slovania, aby sa vrátil a prevzal kráľovstvo svojich otcov, gótskych a slovanských kráľov.⁵¹ Na tomto mieste však nie je výraz Slovania celkom jasný. Jediné, čo sa dá vyvodiť z tejto informácie, je to, že ide o pobrežných Slovanov, s najväčšou pravdepodobnosťou z vnútrozemia Dubrovníka, keďže sa o nich už skôr hovorilo, a to v súvislosti so založením Dubrovníka.

Historia Salonitana

Podobne ako LPD aj tento historický prameň prvýkrát publikoval I. Lučić v 17. storočí. Pre prvé tlačené vydanie mu poslával najstarší *Vatikánsky rukopis* a *Cindrova kópia*. Svojmu zdroju dal dodnes používaný názov – *Historia Salonitana* (ďalej HS).⁵² V tom istom storočí vznikla aj dlhšia verzia, tzv. *Historia salonitana Major* (HSM).⁵³ Rukopisná tradícia

⁴⁹ MOŠIN, Vladimír. *Ljetopis popa Dukljanina*, s. 50 – 55

⁵⁰ „[...] populus terrae Sclavorum [...]“ Porovnaj MOŠIN, Vladimír. *Ljetopis popa Dukljanina*, s. 71

⁵¹ MOŠIN, Vladimír. *Ljetopis popa Dukljanina*, s. 70 – 71

⁵² TOMA ARHIĐAKON. *Historia Salonitana (Povijest salonitanskih i splitskih prvo-svećenika)*. Predslov, latinský text, kritický aparát a preklad do chorvátčiny PERIĆ, Olga. Historický komentár MATIJEVIĆ SOKOL, Mirjana. *Studija Toma Arhiđakon i njegovo djelo*. KATIČIĆ, Radoslav. Split: Književni krug Split, 2003, s. XVI

⁵³ Stále nie je jasné, čo vlastne dlhšia verzia predstavuje. Podľa Miho Baradu je HSM staršia ako HS a je ako prameň spoľahlivejšia ako HS v tej časti, ktorá hovorí o rovnakých udalostiach. Na druhej strane podľa Stjepana Gunjaču je HSM vlastne Tomášov koncept

diela Tomáša Arcidiakona (1200 – 1268) *Historia Salonitana* je veľmi bohatá. Najstarší splitský rukopis (S) z 13. storočia môže byť aj Tomášov autogram.⁵⁴ Túto verziu použili aj autori HS vo vydaní, ktoré vydal Književni krug Split v roku 2003 a ktoré som používal aj vo svojej analýze. O pôvode Tomáša Arcidiakona, autora HS, nie je známe takmer nič. Všeobecne sa predpokladá, že pochádzal zo šľachtickej rodiny. Vzdelanie získal v Splite a v Bologni, kde sa zoznámil s Františkom z Assisi. Po návraťte do Splitu zastával najskôr úrad mestského notára (1227 – 1232). V roku 1230 bol vymenovaný za arcidiakona. Čoskoro sa však dostal do konfliktu s arcibiskupom Guncelom, predstaviteľom uhorského dvora. Bol zástancom komunálnej samosprávy a tzv. latinskej administrácie (výber potestatu cudzincov – latinského a nie chorvátsko-uhorského šľachtica pre mestských potestatov), čo sa zrejme prejavilo aj v Tomášovom postoji k Slovanom/Chorvátom v HS. V roku 1243 bol zvolený za splitského arcibiskupa. Na nátlak sa vzdal funkcie a venoval sa historiografickej práci. V rokoch 1236 až 1267 sa ako sudca a svedok zúčastnil rôznych sporov v rámci cirkvi v Splite a v Trogire. Po smrti arcibiskupa Rogeria v roku 1266 sa Tomáš stiahol z verejného života. Presne v tomto čase napísal svoje veľké dielo *Historia Salonitanorum pontificum atque Spalatensium*, t. j. *Historia Salonitana*. Tomášov postoj k Slovanom/Chorvátom mohol vychádzať aj z Tomášovej etnickej identity. N. Klaićová bola presvedčená, že mohol byť Chorvátom, ktorý po dosiahnutí vyššieho vzdelania začal pohrdať svojimi koreňmi. Jediné, čo o sebe nepriamo prezradil, bolo, že pochádzal zo Splitu. Podľa toho sa usúdilo, že bol Dalmatíncom. V Splite existovali v tomto

---

pre HS. Na druhej strane sa Nada Klaić domnievala, že HSM je prepracovaním a kompiláciou, ktorá s najväčšou pravdepodobnosťou vznikla v 15./16. storočí. Pozri TOMA ARHIĐAKON. *Historia Salonitana*, s. 391 – 392. Väčšina historikov sa zhoduje na tom, že HS je Tomášov originál, zatiaľ čo HSM je dielom neznámeho autora vytvoreným v 16. storočí. Hoci je HS staršia ako HSM, je cenným historickým prameňom, pretože obsahuje dôležité historické detaily, ktoré chýbajú v Tomášovej HS. BUDAK, Neven. *Historia Salonitana and Historia Salonitana Maior, a contribution to the debate about relation of the two texta*. In *Summer School in the study of Historical Manuscripts*, ed. WILLER, Mirna. – TOMIĆ, Mirjana. Zadar: Sveučilište u Zadru, 2013, s. 101 – 131. N. Budak sa okrem iného snaží odpovedať na otázku, prečo Tomáš do svojej práce nezahrnul aj súbor prameňov, ktoré sa viažu k splitským cirkevným koncilom z rokov 925 a 928.

⁵⁴ Existuje niekoľko ďalších mladších rukopisov. Ide o rukopisy *Trogirski kodeks* (T) z 14. st., *Zagrebački rukopis* (R 3311) z 14. a 15. st., *Drugi zagrebački rukopis* (R 5720) z 16. st.; *Codex Marcianus* iz 15. st., *tri vatikanska rukopisa*, z 14./15. st., a ešte zo 17. – 18. St. *Lučićev prijepis Cindrova rukopisa* z 17. st (KAS 534); *prijepis Lučićeva rukopisa* z 18. st., *Splitski rukopis*, z 18. st.; *Rukopis I d 22* zo 16. st., atď. Pozri TOMA ARHIĐAKON. *Historia Salonitana*, s. V – XII, s. 380 – 382

období minimálne dve „etnické tradície“. Pôvodná latinská a nová tradícia slovanská, ktoré sa v značnej miere premiešali už v Tomášovej dobe. Často sa uvádza, že jeho latinčina nie je charakteristická pre tých spisovateľov, ktorých materinským jazykom bol románsky jazyk. Je možné, že Tomášov rod mal okrem latinskej aj slovanskú „etnickú tradíciu“. Nemôžem úplne súhlasiť s chorvátskym pôvodom Tomáša, ako to predpokladá N. Klaićová. Z toho, čo poznáme z HS, nemôžeme usudzovať o jeho chorvátskom pôvode. Keď píše o Slovanoch a Chorvátach, neprejavuje o nich žiaden hlbší záujem. Keď však hovorí o slovanskej bohoslužbe a o sv. Metodovi, prejavuje mimoriadne nepriateľský postoj, ako to ďalej uvidíme. To prinajmenšom dokazuje, že patril k tej časti kléru, ktorá presadzovala bohoslužby v latinskom jazyku.⁵⁵

Analýza diela *Historia Salonitana* s ohľadom na slovanskú identitu

Tomášove dielo možno rozdeliť na dve hlavné časti. Prvá časť obsahuje udalosti, ktoré predchádzali jeho dobu a ktorých nebol svedkom, kým v druhej časti je Tomáš súčasníkom a svedkom udalostí, ktoré opisuje. Kapitoly 1 – 24 patria do prvej časti a kapitoly 25 – 49 do druhej časti. Dielo sa venuje udalostiam z dávnej histórie Dalmácie a Salony, začiatkom kresťanskej Salony, pádu mesta a založeniu nového mesta, nástupcu Salony, Splitu. Potom opisuje prvé storočia histórie Splitu a spolužitie pôvodného rímskeho obyvateľstva a prisťahovalcov, teda slovanského obyvateľstva. Prvá časť diela je tá, ktorá je pre článok dôležitá. V druhej časti Tomáš opisuje udalosti z histórie Splitu v 13. storočí. V súvislosti so slovanskou identitou môžeme v jeho diele rozoznať niekoľko tém: vzťah medzi Slovanmi a Gótmi, cyrilo-metodská tradícia a vzťah Tomáša k nej a k Slovanom, spôsob, akým Tomáš zobrazuje prisťahovalcov vo vzťahu k domorodcom, ako aj koncepcia Slovanskej zeme a jej vládcov.

Zdá sa, že pre Tomáša, ako aj pre Popa Dukljanina sú označenia Góti a Slovania dva blízke a súvisiace pojmy. Tomáš to nepochybne prevzal zo starších zdrojov. O Gótoch píše vo svojom diele v správe o zničení Salony. Títo „Góti“ prišli zo severných častí Európy, z nemeckých krajín a z Poľska.⁵⁶ Následne zaujímavým spôsobom opisuje vznik nového národa na území Chorvátska a Dalmácie. Tento národ vznikol spojením prisťahovaných Gótov alebo Slovanov na jednej strane a domorodých Kuretov/Koribantov

⁵⁵ TOMA ARHIĐAKON. *Historia Salonitana*, s. 334 – 336

⁵⁶ „[...] de partibus Teutonie et Polonie.“ TOMA ARHIĐAKON. *Historia Salonitana*, s. 30 – 31

na druhej strane. Podľa neho nové etnonymum a toponymum, a to Chorváti a Chorvátsko, vznikol z mena domorodých obyvateľov Kuretov/Korybantov. Góti/Slovania (slovanskí Lingoni) prišli zo spomínaných krajín pod vedením Totilu. Tu je zaujímavé aj etnonymum Lingoni. Toto etnonymum totiž môže súvisieť s Lendzianmi z priestoru juhovýchodného Poľska. Čo sa týka Kuretov a Korybantov, tu Tomáš spojil a zmiešal Kuretov (Curetes), kňazov Jupitera na Kréte, s Korybantmi (Corybantes), kňazmi Cybele, s obyvateľmi Krku (Curictes) a zaradil ich všetkých do chorvátskeho kontextu.⁵⁷ Všetky tieto národy (Góti/Slovania/Lingoni a Kureti) sa zmiešali a stali sa jedným národom. Podľa Tomáša sa táto jednota prejavovala v podobnom spôsobe života, zvykoch a jednotnom jazyku. Teda v znakoch, ktoré podľa Tomáša robili zo spoločenstva ľudí jednotný národ.⁵⁸

Táto časť je výsledkom Tomášovej reflexie a jeho pokusu vysvetliť existenciu určitých komunít v Chorvátsku a Dalmácii. Tomáš takýmto spôsobom vysvetľuje pôvod rôznych mien obyvateľov krajiny, v ktorej žil. Zdá sa, že pritom zmiešal niekoľko jemu vzdialených historických tradícií:

1) presťahovanie Ostrogótov do Talianska za Teodorika v roku 493 a založenie gótskeho kráľovstva;

2) vojnu medzi cisárom Justiniánom a gótskym kráľom Totilom v rokoch 535 až 552, počas ktorých Salona trpela rabovaním a ničením z oboch strán, a nakoniec obsadenie Salony a jej vnútrozemia v prvej polovici 7. storočia Avarmi a Slovanmi.⁵⁹

Pre Tomáša Arcidiakona sú Góti a Slovania dva blízke pojmy. Na začiatku ich často zamieňa alebo ich kladie vedľa seba, pričom ku koncu HS gótske etnonymum úplne mizne podobne ako v LPD. Tomáš Arcidiakon spája Gótov s vládnuou vrstvou, takže vodcom Sclavonie bol preňho istý „dux Gothus“⁶⁰. Góti, Slovania a Lingoni, teda prisťahovalci, ako uvidíme nižšie, stoja vždy v opozícii voči domorodcom, Latinom. Prisťahovalci sú vykreslení v zlom svetle a domorodci v dobrom. Prisťahovalcov spája aj to, čo Tomáš nazýva „ariánskym morom“. Je však nepravdepodobné, že

⁵⁷ TOMA ARHIĐAKON. *Historia Salonitana*, s. 334 – 336. KOWALSKI, Wawrzyniec. *The Kings of the Slavs*, s. 84 – 99

⁵⁸ BLAŽEVIĆ, Zrinka. *Ilirizam prije ilirizma*. Zagreb: Golden Marketing – Tehnička knjiga, 2008, s. 89 – 90. SMITH, Anthony. D. *Myths and Memories of a Nation*. Oxford – New York, 1999, s. 149 – 163

⁵⁹ АЛИМОВ, Денис. Е. *Этногенез хорватов*, s. 70 – 71. TOMA ARHIĐAKON. *Historia Salonitana*, s. 30 – 33, s. 402 – 403

⁶⁰ „Igitur dux Gothus, qui toti preerat Sclauonie, coadunato magno exercitu equitum peditumque descendit de montibus [...]“ TOMA ARHIĐAKON. *Historia Salonitana*, s. 34 – 35

by arianizmus pretrval v Chorvátsku a Dalmácii až do jeho čias.⁶¹ Naproti tomu je veľmi pravdepodobné, že Tomáš použil túto frázu na očierňovanie hlaholašov, a to práve tak, že vedome spojil známu herézu so slovanským duchovenstvom. Keď v 13. kapitole hovorí o biskupovi Ivanovi Ravenjani-novi, ktorý žil v 7. storočí, hovorí, že to bol on, kto očistil Gótov a Chorvátov od ariánskej herézy.⁶² Veril Tomáš Arcidiakon tomu, že slovanská bohoslužba a arianizmus sú jedno a isté? Ťažko povedať s istotou, ale asi nie. Spoločným menovateľom arianizmu s hlaholašmi bola pre neho očividne bohoslužba a gramotnosť v ľudovom jazyku.⁶³ Z uvedeného vyplýva, že Tomáš bol odporcom hlaholašov. To je v HS viditeľné na viacerých miestach. V kontexte cirkevnej schizmy v Dalmácii a Chorvátsku upozorňuje, že na synode boli zakázané bohoslužby v „slovanskom jazyku“ a povolená bola len latinčina a gréčtina.

Pre Tomáša existuje len pojem slovanský jazyk. Slovné spojenie gótsky jazyk Tomáš nepoužíva ani na jednom mieste. Rovnako ako nepoužíva ani slovné spojenie chorvátsky jazyk. Jazyk Slovanov je vždy len slovanský, čo je bežné pre väčšinu historických prameňov, ktoré hovoria o jazyku Slovanov až do 13. storočia.⁶⁴ Na druhej strane písmo Slovanov nazýva „gótskym“. Toto gótske písmo mal podľa neho vymyslieť „nejaký kacír Metod“⁶⁵. Na inom mieste, namiesto gótskej, spomína slovanskú gramotnosť. Spomína dvoch kacírov, Mateja a Aristodia, ktorí sa dobre vyznali v latin-skej a slovanskej gramotnosti.⁶⁶ Je zrejmé, že za výrazom gótske písmo sa v skutočnosti skrýva hlaholika. Tomáš si musel byť vedomý toho, že Góti mali svoje písmo. Písmo, ktorého autorom bol v 4. storočí ariánsky biskup Wulfila, ale aj staršie písmo, germánsky futhark. Z HS však nemôžeme vy-vodiť záver, že Tomáš poznal gótske písmo v zmysle písma Wulfilu alebo

⁶¹ Niektorí historici sa domnievali, že arianizmus zostal na Balkáne veľmi dlho. Poro-vnaj MUŽIČ, Ivan. *Goti i Hrvati*, s. 18. KELEMINA, Jakob. *Goti na Balkanu*, s. 57 – 58

⁶² TOMA ARHIĐAKON. *Historia Salonitana*, s. 70 – 71

⁶³ TOMA ARHIĐAKON. *Historia Salonitana*, s. 52 – 53

⁶⁴ „Lingua Sclauonica [...]“ TOMA ARHIĐAKON. *Historia Salonitana*, s. 70 – 71. Slovné spojenie „chorvátsky jazyk“ bolo prvýkrát zaznamenané až v roku 1325. Po-zri BARIĆ, Eugenija. – LONČARIĆ, Mijo. – MALIĆ, Dragica. – PAVEŠIĆ, Slavko. – PETI, Mirko. – ZEČEVIĆ, Vesna. – ZINKA, Marija. *Hrvatska gramatika*. 4. izdanje. Zagreb : Školska knjiga, 2005, s. 15

⁶⁵ „[...] quodam Methodio heretico [...]“ TOMA ARHIĐAKON. *Historia Salonitana*, s. 70 – 73

⁶⁶ „Competenter etiam Latine et Sclauonice litterature habebant peritiam [...]“ TOMA ARHIĐAKON. *Historia Salonitana*, s. 122 – 123

futharku.⁶⁷ Rozdiel medzi gótskym písmom a hlaholikou nebol pre neho taký dôležitý. Dôležitejšie pre neho bolo, že obe písma, ako bol presvedčený, vymysleli kacíri. Nepozná ani myšlienku, že tvorcom hlaholiky vraj bol Hieronym Stridonski, hoci v tom čase už takáto myšlienka kolovala po Chorvátsku a Dalmácii.⁶⁸ Preto aj túto časť treba chápať v kontexte jeho negatívnej rétoriky namierenej proti slovanskej bohoslužbe a hlaholašom.

Tomáš vníma cyrilo-metodské dedičstvo ako celok negatívne. V Slovanskej krajine, Slavónii, Ivan z Ravnenný obnovoval kostoly, vysväcoval biskupov, rozdeľoval farnosti a priťahoval ľudí ku katolíckemu učeniu. To, že ich pritiahol k „pravému učeniu“, mohlo naznačovať, že podľa Tomášovho názoru sa títo ľudia držali nejakej nekatolíckej náuky alebo boli jednoducho pohanovia. Je možné, že pod pojmom nekatolíci mal v skutočnosti na mysli slovanských kňazov, hlaholašov, ktorých vo svojom diele spomína, alebo tých, ktorí patrili k východnej, teda k pravoslávnej cirkvi. Za čias Lovru Dalmátinca začala na území kráľovstva Dalmácie a Chorvátska spomínaná cirkevná schizma, ktorá súvisela so slovanskou bohoslužbou.⁶⁹ Práve v súvislosti s tým Tomáš spomína „kacíra Metoda“, ktorý bol podľa neho, tvorcom tzv. gótskeho písma.⁷⁰ Na rozdiel od Popa Dukljanina Tomáš však ani raz nespomína svätého Konštantína Filozofa. Nepozná ani Svätopluka. Metodovi však venuje trochu viac pozornosti. Obviňuje ho, že je pôvodcom mnohých lží proti učeniu katolíckej viery a poukazuje na to, že zákony, ktoré Metod napísal, boli napísané v tom istom, už spomínanom, slovanskom jazyku.⁷¹ Zdá sa, že zákaz používania slovanského jazyka odôvodnil tým, že Metod v tomto jazyku údajne písal niektoré pojednania, ktoré neboli v súlade s katolíckym učением.⁷² Tomáš si musel vypočúť svedectvá o Metodovi od nepriateľov slovanskej bohoslužby a, ako sa zdá, aj sám bol jej nepriateľom. Na rozdiel od Popa Dukljanina Tomáš vykresľuje

⁶⁷ O futharku v Bosne pozri: ČREMOŠNIK, Gregor. – SERGEJEVSKI, Dimitrije. *Gotisches und römisches aus Breza bei Sarajevo*. In TAFRA, Robert. (ed.). *Hrvati i Goti*. Split: Marjan Tisak, 2003, s. 79 – 97

⁶⁸ Pápež Inocent IV. v liste senskému biskupovi už v 1248 roku písal, že hlaholiku založil Hieronym, ako si to myslia, niektorí kňazi v Dalmácii. Pozri ŠANJEK, Franjo. (hl. ed.). *Povijest Hrvata. Prva knjiga. Srednji vijek*. Zagreb: Školska knjiga 2003, s. 152

⁶⁹ „Lingua Sclauonica“ TOMA ARHIĐAKON. *Historia Salonitana*, s. 70 – 71

⁷⁰ „[...] quodam Methodio heretico [...]“ TOMA ARHIĐAKON. *Historia Salonitana*, s. 70 – 73

⁷¹ „[...] eadem Sclauonica lingua [...]“ TOMA ARHIĐAKON. *Historia Salonitana*, s. 70 – 73

⁷² TOMA ARHIĐAKON. *Historia Salonitana*, s. 70 – 73

Metoda a slovanskú bohoslužbu v krajne negatívnom svetle a jeho činy prirovnáva k heréze. Na dosiahnutie takéhoto dojmu využil práve gótsky arianizmus, s ktorým Tomáš Arcidiakon snažil stotožniť slovanské kňazstvo, hlaholašov, aby ich na základe toho mohol obviniť a následne odmietnuť.⁷³

Tomáš vidí viacero paralel medzi Gótmami a Slovanmi. Góti, ako aj Slovanovia, prišli zo severu. K miestnemu pôvodnému obyvateľstvu sa správajú surovo, sú to kacíri, majú bohoslužby vo svojom jazyku, s vlastným písmom. Používa však Tomáš oba pojmy ako synonymá? Kľúč k pochopeniu jeho chápania Slovanov a Gótov sa skrýva už na samom začiatku jeho diela, keď výslovne hovorí, že tých ľudí, ktorí zdieľali ariánsku herézu, mnohí nazývali Gótmami, ale ich skutočné meno podľa tých, ktorí prišli z Poľska alebo Čiech, je etnonymum Slovania.⁷⁴ Z toho vyplýva, že podľa Tomáša sa Slovanovia nazývajú Gótmami len v literárnej tradícii a takto ich nazývajú aj iní. Názov Góti je teda pre Slovanov exonymum. Ich endo alebo autonymum je Sclavi, t. j. Slovania. Možno si to do istej miery uvedomoval aj Pop Dukljanin, ak názov jeho diela chápeme v tom zmysle, že dielo *Kráľovstvo Slovanov* sa po latinsky nazýva *Libellum Gothorum*.

Na rozdiel od Popa Dukljanina, stvárňuje Tomáš Arcidiakon Gótov, ako aj Slovanov, veľmi negatívne. Opozíciu medzi pôvodným obyvateľstvom, Latinmi a Gótmami/Slovanmi/Lingónmi, teda prisťahovalcami, zkladá už na samom začiatku HS.⁷⁵ Tento rozpor sa potom tiahne celým jeho dielom. Zločiny prisťahovalcov interpretuje ako Boží trest za hriechy miestneho obyvateľstva, ktoré je v centre jeho rozprávania. Vo svojich vyjadreniach nešetří ani Gótov, ani Slovanov. Pri obliehaní Salony hovorí o nich, že nielen neustále vraždili, ale zo zálohy zabíjali utečencov, lúpili, vypaľovali domy, mnohých brali do otroctva atď. Podľa Tomáša boli najviac hrdí na to, že „surovo zničili také veľké mesto“. Tomáš vykresľuje Slovanov ako úplných barbarov.⁷⁶ Čoskoro po páde Salony však Slovanovia čakali latinskú odvetu. Preto sa Slovanovia neodvážili zostúpiť k moru. Od týchto Slovanov opäť Martin vykúpil zajatcov.⁷⁷ Potom, čo sa Salonitáni začali

⁷³ „[...] sacerdotes Sclauorum [...]“ TOMA ARHIĐAKON. *Historia Salonitana*, s. 70 – 73

⁷⁴ „Gothi a pluribus dicebantur, et nichilominus Sclavi secundum proprietatem nominis eorum, qui de Polonia seu Boemia venerant.“ TOMA ARHIĐAKON. *Historia Salonitana*, s. 32

⁷⁵ Роговнaй: АЛИМОВ, Денис. Е. *Этногенез хорватов: формирование хорватской этнополитической общности в VII – IX вв.* СПб.: Нестор-История, 2016, s. 63 – 87, s. 72

⁷⁶ TOMA ARHIĐAKON. *Historia Salonitana*, s. 34 – 37

⁷⁷ TOMA ARHIĐAKON. *Historia Salonitana*, s. 38 – 39

vracať z ostrova, títo Góti/Slovania na nich opäť zaútočili. Ochranu im ponúkli byzantskí cisári. Ich reskript bol zaslaný kniežatám Gótot a Slovanov.⁷⁸ Potom nastala zmena vo vzťahoch medzi domácimi a prisťahovalcami. Postupne sa medzi Slovanmi a Splitčanmi začalo pokojné spolužitie. Splitčania so Slovanmi obchodovali a ženili sa. Napriek tomu je v pokračovaní HS stále viditeľný protiklad medzi Slovanmi (obyvateľmi vnútrozemia okolo dalmatínskych miest) a Latinmi (obyvateľmi mestských komún). Slovania sú tí, ktorí ohrozujú mier a pokrok. Latinovia sa ich boja.⁷⁹

V 20. kapitole Tomáš spomína istého chorvátskeho vodcu Relju, ktorý mal mať slovanský pôvod. Znamená to, že pre Tomáša existujú aj Chorváti, ktorí nemajú slovanský pôvod? Ak je to naozaj tak, treba v tomto kontexte chápať pojem Chorváti ako nadradený pojmu Slovania? Pasáž je o tom, že Splitčania nechceli, aby im vládol muž slovanského pôvodu.⁸⁰ Poukazuje to na silnú komunálnu (možno latinskú) identitu a sťažené prenikanie nositeľov iných identít do významnejších úradov v meste. V Tomášovom diele dominuje konflikt medzi mestom Split a vnútrozemím. Na inom mieste hovorí o koflikte, ku ktorému došlo v meste práve pre spomínaného vodcu Chorvátov. Do popredia sa opäť dostáva konflikt medzi obyvateľmi Splitu, Latinmi (miestnym obyvateľstvom) a Slovanmi (prisťahovalcami). V tejto súvislosti Tomáš nazýva obyvateľov Splitu naši, teda „nostri“⁸¹. Na druhej strane Slovania sú preňho cudzinci. Zo spomínaného konfliktu vyšli ako víťazi Splitčania a Slovania ako porazení.⁸²

V 21. kapitole Tomáš opisuje ďalší konflikt, ktorého sa zúčastnili Slovania. Na tomto mieste ich vykresľuje ako vykorisťovateľov cirkevného

⁷⁸ „[...] Duces Gothorum et Sclavorum.“ TOMA ARHIĐAKON. *Historia Salonitana*, s. 45 – 47

⁷⁹ „[...] metuentes, ne forte impedirentur a Sclauī [...]“ TOMA ARHIĐAKON. *Historia Salonitana*, s. 50 – 51

⁸⁰ „[...] Sclauigene [...]“ TOMA ARHIĐAKON. *Historia Salonitana*, s. 104 – 105

⁸¹ „[...] nostri [...]“ TOMA ARHIĐAKON. *Historia Salonitana*, s. 104 – 107

⁸² TOMA ARHIĐAKON. *Historia Salonitana*, s. 104 – 107. V kontexte toho konfliktu treba spomenúť článok N. Budaka *The practice of ethnic labeling in the cartular of St. Peter de Gumay near Split*. Na základe kartulára sv. Petra uzatvára, že v 11. storočí bola prax používania etnických označení v oblasti Splitu zriedkavá. Možno preto, že Split bol v tom čase dobre integrovaný so svojím vnútrozemím. Až postupná separácia ako dôsledok formovania pospolitej spoločnosti viedla k rozlišovaniu medzi Latinmi a Slovanmi. Upozorňuje však, že nie je jasné, čo bolo skutočným základom toho rozdelenia. Porovnaj BUDAK, N. *The practice of ethnic labeling in the cartulary of St. Peter de Gumay near Split*, u: *Scripta in honorem Igor Fisković*, ed. JURKOVIĆ, Miljenko i MARKOVIĆ, Predrag. Zagreb – Motovun: IRCLAMA, Filozofski fakultet 2015, s. 89 – 95

majetku a násilníkov, ktorí v zápale hnevu chytili kamene a ukameňovali arcibiskupa Arnira, „veľmi vytrvalého a nebojácneho muža“⁸³. Takto Slovania, únoscovia a násilníci, stoja oproti Arnirovi, „vytrvalému a nebojácnemu mužovi“. Následne Tomáš opisuje nejakého „cudzinca, Slovana“ ako vymáhača dlhov. Ten opäť stojí v opozícii voči nejakému chudobnému a jednoduchému dlžníkovi, ktorý nie je Slovan.⁸⁴ V 32. kapitole splitský arcidiakon opäť opisuje Slovanov ako nezmieriteľných a divokých ľudí. Slovania sú tí, ktorí neustálymi lúpežami spôsobovali mestu (Split) škody. Napriek tomu aj s nimi bol dosiahnutý mier za čias náčelníka Gargana.⁸⁵

Slovanov spomína Tomáš aj v 39. kapitole v kontexte vpádu Tatárov. Hovorí, že tatársky vojvodca nemohol zabiť veľa Slovanov, pretože sa skrývali na kopcoch a v lesoch. Jeden z tatárskych poslov sa počas obliehania Trogiru prihovoril k obyvateľom mesta v slovanskom jazyku.⁸⁶ Jeho výraz slovanský jazyk je spojený s nejakým miestnym slovanským jazykom, alebo možno ide o vtedajší východoslovanský jazyk? To druhé nie je nepravdepodobné, ak vezmeme do úvahy, že v tom čase boli Tatári už veľakrát v kontakte s východnými Slovanmi. Z kapitoly o Tatároch sa tiež dozvedáme, že sa im podarilo podvodom zabiť veľké množstvo Uhrov, Slovanov a iných národov.⁸⁷ Tomáš spomína Slovanov ešte v aj 42. kapitole. Tentoraz ich opisuje ako spojencov Zadarčanov v konflikte s Benátčanmi. Slovania a Zadarčania sú vykreslení v zlom svetle. Zadarčania sa stali arogantnými a vzopreli sa Benátčanom, ktorí ako „opatrní a rozvážni“ ľudia boli k Zadarčanom spočiatku zhovievaví. Proti Benátčanom zhromaždili Zadarčania okrem iných veľké oddiely Slovanov a Uhrov. Napriek tomu sa Zadar nakoniec dostal do rúk Benátčanov.⁸⁸ Slovania boli aj spojencami Trogirčanov vo vojne proti Splitčanom. V tejto vojne mali Splitčania smolu. S tými druhými však splitský arcidiakon sympatizoval. Písal preto veľmi subjektívne. Na druhej strane sú Slovania a Trogirčania opäť vykreslení v negatív-

⁸³ „Unde factum est, ut quodam tempore iret ad montem Massarum, ut exquieret quedam predia ecclesie, que a Sclauis occupata detinebatur, [...] omnis multitudo Sclauorum arreptis lapidibus ine unamiter proiecerunt.“ TOMA ARHIÐAKON. *Historia Salonitana*, s. 112 – 113

⁸⁴ „[...] Sclauis forensis [...]“ TOMA ARHIÐAKON. *Historia Salonitana*, s. 168 – 169

⁸⁵ TOMA ARHIÐAKON. *Historia Salonitana*, s. 194 – 197

⁸⁶ „[...] Sclauonice dicens [...]“ TOMA ARHIÐAKON. *Historia Salonitana*, s. 248 – 249, s. 252 – 254

⁸⁷ „[...] multitudo magna Hungarorum, Sclauorum et aliarum gentium.“ TOMA ARHIÐAKON. *Historia Salonitana*, s. 254 – 255

⁸⁸ „[...] copias Sclauorum et Hungarorum [...]“ TOMA ARHIÐAKON. *Historia Salonitana*, s. 266 – 267

nom svetle, hoci v tejto vojne to boli oni, kto bol v skutočnosti napadnutý. Vojna medzi Splitčanmi a Trogirčanmi čoskoro nadobudla väčšie rozmery, a tak sa do nej zapojil Dionýz, bán celej Slavónie a Dalmácie.⁸⁹ Zhromaždil veľkú armádu zloženú z Uhrov, Dalmatíncov a Slovanov (*exercitu copioso Hungarorum, Dalmatinorum et Sclauorum*).⁹⁰ Ozbrojený konflikt vyvrcholil v bitke pod hradbami Splitu v roku 1244.⁹¹

Tomáš pozná aj koncept Slovanskej zeme. V 11. kapitole začína používať pojem Sclauonia.⁹² Po nejakom čase bola krajina, ktorú obsadili Slovania, nazvaná podľa nich – Slavónia. Aké oblasti spadajú podľa Tomáša pod tento geografický názov? Pri dvoch príležitostiach spomína Slavóniu spolu s Dalmáciou. V komentári k vydaniu, ktoré som použil pri písaní tohto článku, je tento geografický názov opísaný ako Tomášovo synonymum pre Chorvátsko. Sám Tomáš však niečo takéto nikde výslovne netvrdí. Okrem toho, že v niektorých častiach HS spomína Chorvátsko (*Chrouatia*) častejšie ako Slavóniu (*Sclauonia*). Takže záver o synonymii týchto názvov možno urobiť len nepriamo. Vládovia tejto krajiny od Držislava ďalej nesú tituly „králi Dalmácie a Chorvátska“⁹³, Tomáš Arcidiakon ich nazýva aj slovanské kniežatá. Takže Slavónia je pre neho krajina, ktorá má svojich vodcov, kniežatá.⁹⁴ Niektorých z nich spomína aj po mene, napríklad knieža Branimira.⁹⁵ Slavónia má aj svojich popredných členov a vodcov. V inom kontexte nazýva túto krajinu už aj Slovanským kráľovstvom.⁹⁶ Slovanské kniežatá tejto krajiny sa stali veľkými mecenášmi a obdivovateľmi kostola blahoslaveného Dujmu. Darovali mu mnohé majetky a radostne ponúkali dary a desiatky. Významnú úlohu pri tom zohral kňaz Lovro Dalmatinac, ktorého si králi a poprední obyvatelia Slavónska veľmi vážili.⁹⁷ To je jeden

⁸⁹ „[...] Totius Sclauonie et Dalmatie [...]“ TOMA ARHIĐAKON. *Historia Salonitana*, s. 286 – 295

⁹⁰ „[...] exercitus copiosus Hungarorum, Dalmatinorum et Sclauorum [...]“ TOMA ARHIĐAKON. *Historia Salonitana*, s. 286 – 295

⁹¹ „[...] Hungari, Sclai, Cumani [...]“ TOMA ARHIĐAKON. *Historia Salonitana*, s. 312 – 313

⁹² TOMA ARHIĐAKON. *Historia Salonitana*, s. 48 – 49

⁹³ „reges Dalmatie et Croatie“ TOMA ARHIĐAKON. *Historia Salonitana*, s. 48 – 49, s. 288 – 289, s. 290 – 291, s. 314 – 315

⁹⁴ „Duces Sclauonie, ducibus Sclauonie, dux Sclauonie.“ TOMA ARHIĐAKON. *Historia Salonitana*, s. 52 – 53

⁹⁵ „Branimiri ducis Sclauonie“ t. j. Branimirovi, kniežaťu Slavónie.

⁹⁶ „Magnatibus Sclauonie, principibus Sclauonie; Regno Sclauonico.“ TOMA ARHIĐAKON. *Historia Salonitana*, s. 68 – 69, s. 72 – 73, s. 170 – 171

⁹⁷ TOMA ARHIĐAKON. *Historia Salonitana*, s. 68 – 69

z mála príkladov, keď Tomáš Arcidiakon nezobrazuje Slovanov v negatívnom svetle. Slavónia je pre neho krajinou Slovanov, ale aj Chorvátov.

Porovnanie a záver

Ak porovnáme informácie z analyzovaných kroník o Slovanoch, dostaneme o nich dva rozdielne obrazy. Jeden z nich ukazuje Slovanov v pozitívnom a druhý v negatívnom svetle. Medzi oboma kronikami sú však aj isté podobnosti. Obaja autori používajú pojem „slovanský jazyk“ bez toho, aby ho bližšie definovali. To je v súlade s inými slovanskými prameňmi tej doby, hoci je najlogickejšie predpokladať, že ide o odkazy na jednu redakciu cirkevnoslovanského jazyka. Každý pokus určiť o aký slovanský jazyk vlastne ide, je vopred odsúdený na neúspech. Tento slovanský jazyk sa spája so zvláštnou gramotnosťou, ktorú Pop Dukljanin nazýva „slovanskými písmenami“ a Tomáš Arcidiakon „gótskym písmom“. Žiaden z autorov však nepozná slovné spojenie „gótsky jazyk“. Tvorcom gótskeho písma bol podľa Tomáša „istý heretik Metod“, zatiaľ čo Pop Dukljanin tvrdí, že písmo pre slovanský jazyk vytvoril „veľmi svätý muž Konštantín“, ktorý potom do tohto jazyka preložil *Evanjeliá* a *Žalmy*. Výpoveď Popa Dukljanina je určite bližšia tej zo *Života Konštantína* a *Života Metodova*.

Za Tomášovým gótskym písmom a Dukljaninovými slovanskými písmenami sa s najväčšou pravdepodobnosťou skrýva hláholika. Je zaujímavé, že Pop Dukljanin Metoda ako osobu vôbec nespomína. S ním alebo s jeho menom možno spájať len knihu *Metodos*, ktorá je autorovi kroniky známa. Je ťažké s istotou povedať ktorú knihu mal presne na mysli. Na druhej strane Tomáš Arcidiakon nepozná Konštantína. LPD je tesnejšie ako HS spojený s panónskymi slovanskými tradíciami a prameňmi. To potvrdzuje aj celý cyrilometodský cyklus, ale aj cyklus o kráľovi Svätoplukovi, ktorý je Tomášovi úplne neznámy alebo ho vedome ignoruje. Autori majú aj odlišný vzťah k cyrilometodskému dedičstvu. Zatiaľ čo Dukljaninov vzťah k Cyrilovi a Metodovi a Slovanom vôbec, ich jazyku a gramotnosti je pozitívny alebo prinajmenšom neutrálny, Tomáš Arcidiakon sa netají negatívnym postojom k nim. Slovanov zobrazuje ako cudzincov, kacírov, ariánov, rušiteľov pokoja, tých, ktorí zo zálohy zabíjajú utečencov, rabujú a vypaľujú domy, zaujímajú ľudí, surovo ničia všetko, čo im stojí v ceste, a tých, na ktorých neustále útočia – na Salonitánov. Aj potom, keď hovorí, že medzi Slovanmi a pôvodným obyvateľstvom sa časom začalo pokojné spolužitie, opäť vykresľuje Slovanov v zlom svetle. Teda oni sú tí, ktorí v hneve zabíjajú dobrého biskupa Arnira, sú to oni, ktorí vymáhajú dlhy

od chudobných a úbohých Latinov. Spolu s Trogirčanmi a Zadarčanmi sú nepriateľmi Splitu a Benátok. Vždy sú zle vykreslení, aj keď sú napadnutí. Jediný prípad, keď sú Slovania opísaní pozitívne, je miesto, kde Tomáš spomína, že „primates“ Slavónie si veľmi vážili Lovra Dalmatinca. Kontrast medzi pôvodnými obyvateľstvom a prisťahovalcami, Latinmi a Gótmami či Slovanmi, je dominantnou črtou HS.

Pop Dukljanin vykresľuje Slovanov úplne inak. Aj keď spomína konflikty medzi prisťahovalcami (Gótmami a Slovanmi) a jadranskými Latinmi, robí to oveľa miernejším spôsobom ako Tomáš. Napriek občasným zlým vzťahom s pôvodným latinsky hovoriacim obyvateľstvom sú preňho Góti a Slovania ozdobou pre mestských duchovných, starších a mladých ľudí. Jeho dielo je najskorším zo slovanských naratívnych prameňov, ktoré Slovanov priamo spája s Gótmami.⁹⁸ Pop Dukljanin spája dve rôzne tradície do jednej. Gótska časť, aspoň v jednej jej podčasti, nie je výplodom jeho fantázie. Zvukové podoby mien ako Svevlad a Vladin naznačujú autentickú tradíciu, ktorá sa musela dostať do jazyka pobrežných Slovanov ešte pred metatézou likvid, teda do prvej polovice 9. storočia. Náhlý zvrät v tradíciách nastáva v tretej kapitole, keď Selimir usadil Slovanov vo svojom kráľovstve. Pop Dukljanin na tomto mieste implicitne hovorí, že Slovania neboli autochtónni, ale že sa museli odniekiaľ prisťahovať, zrejme ako aj jeho Góti, z bližšie neurčeného miesta na severe. Od tohto momentu sa gótske etnonymum používa čoraz menej a ku koncu diela sa úplne vytráca.

Tomáš Arcidiakon je v časti o Gótoch konkrétnejší. Ako miesto, odkiaľ prišli Góti alebo Slovania, uvádza Česko, Poľsko a nemecké krajiny. Z pohľadu oboch autorov je zjavným faktom príchod Slovanov zo severných krajín. Obaja autori majú tendenciu v prvej časti viac používať gótske etnonymum, pričom ho ku koncu svojho diela stále viac nahrádzajú slovaniským, až gótske úplne zanikne a zostane len slovanské etnonymum. Sú pre autorov Góti a Slovania úplne rovnaké pojmy? Tomáš Arcidiakon nepochybne prevzal svoje myšlienky o vzťahoch medzi Gótmami a Slovanmi zo starších prameňov. Pomerne zreteľne rozlišuje etnonymum Góti ako úplne spisovné, latinské etnonymum pre Slovanov. Uvedomuje si, že ich skutočné meno je Slovania. Presne toto meno Slovania priniesli z Poľska a Česka. Možno to podobne videl aj Pop Dukljanin. Ak je to naozaj tak, závisí predovšetkým od toho, ako interpretujeme jeho vetu na začiatku diela, kde

⁹⁸ Už Prokopius z Cézarey dával gótskeho kráľa Totilu do súvislosti s prenikaním Slovanov na Balkán. Tomáš aj Pop Dukljanin spomínajú Totilu na začiatku svojho príbehu o Gótoch a Slovanoch.

hovorí o písaní *Libellum Gothorum* alebo *Sclavorum regnum*. Ak sa táto časť pochopí tak, že názov knihy *Sclavorum regnum* sa po latinsky nazýva *Libellum Gothorum*, potom je pohľad na vzťah medzi gótskym a slovanským menom u oboch autorov veľmi blízky, ak nie takmer totožný.

Pop Dukljanin vníma Slovanov ako obyvateľov pobrežného vnútrozemia, ktorým prímorskí Latinovia platia daň, čím legitimizuje slovanskú vládu nad pobrežnými mestami. Slovania sú pre neho aj zakladatelia Dubrovníka, teda tí, ktorí dali tomuto mestu toto meno. Dôležité je zdôrazniť, že Pop Dukljanin názov Slovania používa v širokom slova zmysle, bez toho, aby ho výslovne obmedzoval, napríklad len na prímorských alebo len na panónskych Slovanov.

Pri jednej príležitosti spomína Slovanskú zem. Tento názov však nikde bližšie nedefinuje. No, už samotný názov diela, *Regnum Sclavorum*, akoby naznačoval, že je mu známy motív Slovanskej zeme ako politického pojmu, ktorý rozhodne súvisí s moravskou slovanskou tradíciou. Aj Tomáš Arcidiakon pozná motív Slovanskej zeme ako politický pojem. Túto zem nazýva Sclauonia. Nikde však tento pojem konkrétne nevymedzuje, no často ho používa tam, kde bežne používa výraz „Chrouatia“, teda ako zástupný termín. Takto napríklad spolu s Dalmáciou častejšie spomína pojem Chrouatia ako Slavónia. V zmysle toponyma Tomáš používa deriváty od etnonyma Slovania jedenásťkrát. Známe sú mu aj slovanské kniežatá, vládcovia, vodcovia a „primates“.

Dokopy Pop Dukljana používa výraz Sclavi (Slovania) a jeho deriváty v latinčine pätnásťkrát a Tomáš Arcidiakon tridsaťsedemkrát. LPD a HS ako celok sú významným svedkom existencie slovanskej identity u južných Slovanov v 12. a 13. storočí a LPD je dôležitá aj ako dokument svedčiaci o prelínaní západoslovanských a južnoslovanských politických a kultúrno-náboženských tradícií.

Použité pramene a literatúra

Publikované pramene

1. ORBINI, Mavro. *Kraljevstvo Slavena*. Prev. HUSIĆ, Stjepan., Prir. ŠANJEK, Franjo. Zagreb: Golden Marketing – Narodne novine, 1999, ISBN 953-6168-53-7

2. HOMZA, Martin. *Uhorsko-poľská kronika. Nedocenený prameň k de-*

jinám strednej Európy. Bratislava: Post Scriptum – Libri Historiae, 2009, EAN: 9788096985043

3. KAŠTELAN Jure, DUDA, Bonaventura. (gl. ur.): *Biblija, Stari i Novi Zavjet*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1974, s. 269 – 321, ISBN 978-953-11-0525-5

4. MOŠIN, Vladimir. prir. *Ljetopis popa Dukljanina: latinski tekst sa hrvatskim prijevodom i „hrvatska kronika“*. Prev. MENCINGER, S., ŠTEFANIĆ, V. Zagreb: Matica hrvatska, 1950

5. PERIČIĆ, Eduard. *Slavorum regnum Grgura Barskog Ljetopis popa Dukljanina*. Beograd: CONTEKO DOO, 1998, ISBN 86-397-0066-4

6. TOMA ARHIĐAKON. *Historia Salonitana (Povijest salonitanskih i splitskih prvosvećenika)*. Predgovor latinski tekst, kritički aparat i prijevod na hrvatski jezik PERIĆ, O. Povijesni komentar MATIJEVIĆ SOKOL, M. Studija *Toma Arhiđakon i njegovo djelo*. KATIČIĆ, Radoslav. Split: Književni krug Split, 2003, ISBN 953-191-186-X

7. ŽIVKOVIĆ, Tibor. (ed.). *Gesta regum slavorum. Tom I*. Prev. i prir. Dragana Kunčer. Beograd : Historijski institut, Manastir Ostrog, 2009, ISBN 978-867-743-073-3

Literatúra

1. АЛИМОВ, Денис. Е. *Этногенез хорватов: формирование хорватской этнополитической общности в VII – IX вв.* СПб.: Нестор-История, 2016, ISBN 978-5-4469-0970-4

2. АЛИМОВ, Денис. Е. «Готско-славянское» королевство: ранне-средневековый Иллирик в дискурсивном пространстве этногенезиса. In *Вестник Удмуртского университета*, 2017, Т. 27, вып. 4, s. 516 – 524

3. ANČIĆ, Mladen. Ljetopis kraljeva Hrvatske i Dalmacije. In *Zgodovinski časopis* č. 4 (44), 522 s., YU ISSN 0350-5774

4. BABIČ, Vanda. *Učbenik stare cerkvene slovanščine*. Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Oddelek za slavistiko, Oddelek za slovenistiko, 2014, ISBN 978-961-712-870-3

5. BARIĆ, Eugenija, LONČARIĆ, Mijo, MALIĆ, Dragica, PAVEŠIĆ, Slavko, PETI, Mirko, ZEČEVIĆ, Vesna, ZINKA, Marija. *Hrvatska gramatika*. 4. izdanje. Zagreb: Školska knjiga, 2005, ISBN 954-0-40010-1

6. BLAŽEVIĆ, Zrinka. *Ilirizam prije ilirizma*. Zagreb: Golden Marketing – Tehnička knjiga, 2008, ISBN 978-953-212-299-2

7. BUDAK, Neven. Prilog valorizaciji humsko-dukljanskog kulturnog područja u prvim fazama njegova razvitka (do 12. st.). In *Starohrvatska prosvjeta*, 1986, č. 16, s. 125 – 139

8. BUDAK, Neven. *Historia Salonitana and Historia Salonitana Maior, a contribution to the debate about relation of the two texts*. U: *Summer School in the study of Historical Manuscripts*, ur. WILLER, Mirna. – TOMIĆ, Mirjana. Žadar: Sveučilište u Zadru, 2013, s. 101– 131, ISBN 978-953-331-020-6

9. BUDAK, Neven. *The practice of ethnic labeling in the cartulary of St. Peter de Gumay near Split*, u: *Scripta in honorem Igor Fisković*, ur. JURKOVIĆ, M. i MARKOVIĆ, P. Zagreb – Motovun: IRCLAMA, Filozofski fakultet 2015, s. 89 – 95, 978-953-175-588-7, <https://doi.org/10.17234/9789531755887>

10. BUJAN, Solange. Orbinijevo izdanje 'Ljetopisa popa Dukljanina': povijesni falzifikat. In *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, 2011, č. 43, s. 65 – 80, ISSN 1849-0344, <https://doi.org/10.17234>

11. ЂОРКОВИЋ, Владимир. *Историја Срба*. Београд: Научна КДМ, 2014, ISBN 978-86-6021-084

12. DAMJANOVIĆ, Stjepan. *Slovo iskona: staroslavenska/starohrvatska čitanka*. Treće, popravljeno izdanje. Zagreb: Matica hrvatska, 2012, s. 143 – 201, 978-953-341-191-0

13. GRAČANIN, Hrvoje. Guduskani/Guduščani – Gačani: promišljanja o etnonimu Gačani i horonimu Gacka u svjetlu ranosrednjovjekovnih narativa i suvremenih historiografskih tumačenja. In GRAČANIN, H., HOLJEVAC, Ž. (ur.). *Gacka u srednjem vijeku. Zbornik radova*. Zagreb – Otočac, 2012, s. 58 – 60, ISBN 978-953-6666-96-6

14. GUMFLOWICZ, Ludwig. Politička povijest Srba i Hrvata. In TAFRA, R. (ed.). *Hrvati i Goti*, Split: Marjan tisak: 2003, s. 153 – 163, ISBN 953-214-037-9

15. HERŠAK, Emil – NIKŠIĆ, Boris. Hrvatska etnogeneza: pregled komponentnih etapa i interpolacija (s naglaskom na euroazijske/nomad-ske sadržaje). In *Migracijske i etničke teme*, č. 23, 2007, s. 251 – 268, ISSN 1333-2546

16. HOMZA, Martin. et al. *Svätöpluk v európskom písomníctve. Študie dejín svätöplukovskej legendy*. Bratislava: Post Scriptum, 2013, 978-89567-22-5

17. HOMZA, Martin. *A few words about the identity of the Slavs*,

yesterday, today and tomorrow. In: *Studia Slavica et Balcanica Petropolitana*, č. 1. (23) Janvar'-Ijun', 2018, s. 24 – 26, ISSN 1995-848X, <http://doi.org/10.21638/11701/spbu19.2018.101>

18. HOMZA, Martin. Remembering a King: Surprising Medieval Ways of Creating Memory. The Case of Svatopluk (Introductory Thesis)*. In *Slovak Studies* N. 1 – 2, 2020, s. 7 – 25, ISBN 978-884-986-883-8

19. HOMZA, Martin. Имеет ли IX глава Летописи попа Дуклянина моравско-паннонское происхождение? In *Studia Slavica et Balcanica Petropolitana*, č. 2., 2021, s. 79 – 104, ISSN 1995-848X, <http://doi.org/10.21638/spbu19.2021.206>

20. KELEMINA, Jakob. *Popa Dukljanina „Libellus Gothorum“ (I – VII): studija o starogermanskih spominih v naši zemlji*. Ljubljana: Etnografski muzej, 1939, s. 27 – 28

21. KELEMINA, Jakob. Goti na Balkanu. In TAFRA, Robert. (ed.). *Hrvati i Goti*. Split: Marjan tisak: 2003, s. 43 – 59, ISBN 953-214-037-9

22. KOWALSKI, Wawrzyniec. *The Kings of the Slavs. The Image of a Ruler in the Latin Text of The Chronicle of the Priest of Duklja* (East Central and Eastern Europe in the Middle Ages, 450 – 1450, vol. 69), Leiden-Boston: Brill, 2021, ISBN 978-90-04-44687-8

23. MATASOVIĆ, Ranko. *Poredbeno povijesna gramatika hrvatskog jezika*. Zagreb: Matica hrvatska, 2008, 978-953-150-840-7

24. MALINOVSKÁ (VEREŠOVÁ), Nora. Sklavínia v historických prameňoch zo 6. – 14. storočia. In *Historický zborník*, 18, č. 1, 2008, s. 124 – 143, ISSN 1995-848X, <http://doi.org/10.21638/11701/spbu19.2017.102>

25. МАЛИНОВСКА, Нора. „Regnum Sclavorum“ Святополка как источник средневековых славянских концепций «Склавинии». In *Studia Slavica et Balcanica Petropolitana*, č. 1, 2017, s. 21 – 38, ISSN 1995-848X, <http://doi.org/10.21638/11701/spbu19.2017.102>

26. MIHALJEVIĆ, Milan. *Poredbena slavenska gramatika I. dio*. Zagreb: Školska knjiga, 2002, ISBN 953-0-30225-8

27. MEDVED, Jasmin – VUČIĆ, Ante. Znanstveni i stručni skupovi. In *Historijski zbornik*, 2011, č. 1, s. 272 – 274

28. MUŽIĆ, Ivan. *Slaveni, Goti i Hrvati*. Zagreb: Dominović, 1997, ISBN 953-60006-88-X

29. MUŽIĆ, Ivan. Goti i Hrvati. In TAFRA, R. (prir.). *Hrvati i Goti*. Split: Marjan Tisak, 2003, s. 7 – 41, ISBN 953-214-037-9

30. RUS, Janez. *Kralji dinastije Svevladičev, najstarejši skupni vladarji Hrvatov in Srbov 454 – 614*. Ljubljana, 1931, Kataloški broj: 022791

31. SMITH, Anthony D. *Myths and Memories of a Nation*. Oxford – New York, 1999, ISBN 978-019-829-5341-1

32. ŠANJEK, Franjo (hl. ed.). *Povijest Hrvata. Prva knjiga. Srednji vijek*. Zagreb: Školska knjiga 2003, 152, s., ISBN 978-953-0-60573-2

33. ŠEKLI, Matej. *Primerjalno glasoslovje slovanskih jezikov I, Od pra-indoevropsčine do praslovanščine*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slavistiko, 2014, ISBN 978-961-237-742-7

34. ŠEGVIĆ, Kerubin. Hrvat, Got, Slav u djelu Tome Splićanina. In Tafr, R. (prir.). *Hrvati i Goti*. Split : Marjan Tisak, 2003, s. 165 – 171, ISBN 953-214-037-9

35. ŠTIH, Peter. Slovensko, alpskoslovansko ali slovensko?: o jeziku slovanskih prebivalcev prostora med Donavo in Jadranom v srednjem veku (pogled zgodovinarja). In *Zgodovinski časopis*, 2011, g. 65, č. 1/2, 8 – 51 s., ISSN 0350-5774

SLAVS IN THE EYES OF THE PRIEST OF DIOCLEA AND THOMAS THE ARCHDEACON

ANTON LISJAK

The Chronicle of the Priest of Dioclea (LPD) from the 12th century and Thomas the Dean's *Historia Salonitana* (HS) from the 13th century offer valuable insights into the conceptualisation of Slavic identity in the region inhabited by South Slavs. Comparing the information from these chronicles reveals two contrasting images of the Slavs: one mostly positive and the other mostly negative. Both authors employ the ethnonym, glottonym and toponym related to Slavs. In accordance with other contemporary sources that mention the notion of Slavic language, they both use the glottonym Slavic language without specifying it further. Both associate this language with a special literacy which is labelled as Slavic letters in LPD and Gothic script in HS. Both of those labels most probably refer to Glagolitic script although Cyrillic script cannot be ruled out. While Thomas the Dean attributes the creation of the script to a certain heretic Method, Priest of Dioclea attributes it to a very holy man named Constantine. In relation to that, the authors display contrasting views on the Cyrilo-Methodian heritage. While LPD's relationship to Cyril (and by extent Methodious) and Slavs in general (their language, their literacy, their liturgy) is positive or at least neutral, HS displays open animosity towards them. LPD is more closely related to Pannonian Slavic traditions and

sources than HS. This is further confirmed in the cycle about King Svetopelek, undoubtedly related to the Moravian king Svatopluk. Both sources connect Slavs with Goths. The linguistic form of personal names of gothic rulers in LPD (Svevlad and Vladin) indicate an authentic gothic tradition, which must have entered Slavic tradition sometime before the beginning of the 9th century. In LPD both traditions are combined into one. Thomas the Dean undoubtedly took his ideas about the relations between the Goths and the Slavs from earlier sources. He is aware of the facts that the autoethnonym of the Slavs is Sclaveni, while the ethnonym Gothi is applied to them only in literary tradition. There might be an indication, however weak, that the author of LPD had a similar opinion. In both sources, the gothic ethnonym is used more in the beginning, while it is completely replaced by the Slavic ethnonym towards the end. Thomas portrays Slavs as foreigners, heretics, Arians, disturbers of peace, those who kill refugees from behind, those who loot and burn houses, capture people, brutally destroy everything that stands in their way etc. Slavs are according to him newcomers who came from the north, from Czechia and Poland to be precise. Throughout the HS, Thomas makes a sharp contrast between the newcomers Slavs on one side and the local Latin population on the other. In LPD, Slavs are portrayed in a completely different way. Although the author also mentions conflicts between the newcomers (the Goths and the Slavs) and the Adriatic Latins, he does so in a much milder way. He sees the Slavs as inhabitants of the coastal hinterland, to whom the coastal Latins pay tribute, thereby legitimizing the Slavic rule over the coastal cities. He views the Slavs as the founders of Dubrovnik. It is important to emphasise that the author of LPD uses the ethnonym Slavs in a broad sense, without explicitly limiting it, for example, only to coastal or Pannonian Slavs. The author of LPD implies that Slavs were not autochthonous in Balkan Peninsula but came there from an unspecified place in the north. Both sources are an important witness of the existence of Slavic identity among the South Slavs or at least South Slavic learned elite in the 12th and 13th centuries. In addition, LPD serves as an important witness of the intermingling of West Slavic and South Slavic political and cultural-religious traditions.

СЛАВЯНЕ ГЛАЗАМИ ПОПА ДУКЛЯНИНА И ФОМЫ АРХИДИАКОНА

АНТОН ЛИСЬЯК

«Летопись попа Дуклянина» (ЛПД) XII века и *Historia Salonitana* (ХС) Фомы Архидиакона (ХС) XIII века дают ценную информацию о концепту-

ализации славянской идентичности в области, населенной южными славянами. Сопоставление сведений этих летописей выявляет два контрастных образа славян: один преимущественно положительный, другой преимущественно отрицательный. В связи со славянами оба автора используют этноним, топоним и топоним. Оба автора используют топоним «славянский язык», не определяя его подробно, что соответствует другим источникам той эпохи. Оба связывают этот язык с особой письменностью, которую автор ЛПД называет «славянские буквы» а автор ХС «готской письменностью». Оба эти названия, вероятно всего, относятся к глаголице, однако нельзя исключать и кириллицу. В то время как Фома Архиепископ приписывает создание письменности «некому еретическому Мефодию», Поп Дуклянин приписывает его «очень святому человеку Константину». Оба автора демонстрируют противоположные взгляды на кирилло-мефодиевское наследие. В то время как отношение ЛПД к Кириллу (впоследствии и Мефодию) и славянам в целом (к их языку, их грамотности, их литургии) положительное или по крайней мере нейтральное, ХС проявляет к ним открытую враждебность. ЛПД более тесно связана с паннонскими славянскими традициями и источниками, чем ХС. Это подтверждается в том числе и в цикле о короле Светопелке, несомненно относящемся к моравскому правителю Святополку. Оба источника связывают славян с готами. Фонетическая форма личных имен готских правителей в ЛПД («Свевлад» и «Владин») указывает на подлинную готскую традицию, которая, должна была войти в славянскую традицию где-то до начала IX века. В ЛПД обе традиции объединены в одну. Свои представления об отношениях между готами и славянами Фома, несомненно, черпал из более ранних источников. Ему известно, что автоэтноним славян — «Sclaveni», тогда как этноним «готы» применяется к ним только в литературной традиции. Возможно, есть указание, пусть и слабое, на то, что автор ЛПД придерживался аналогичного мнения. В обоих источниках в начале чаще употребляется готский этноним, а к концу он полностью заменяется славянским этнонимом. Фома изображает славян как чужеземцев, еретиков, ариан, нарушителей мира, тех, убивающих беженцев со спины, тех, кто грабит и сжигает дома, захватывает людей, жестоко уничтожает все, что стоит на их пути и т. д. Славяне, по его мнению, являются народом, пришедшим с севера, точнее, из Чехии и Польши. На протяжении всей ХС Фома проводит резкий контраст между пришлыми славянами, с одной стороны, и местным латинским населением, с другой. В ЛПД славяне изображены совсем по-другому. Хотя автор упоминает и о конфликтах между пришлыми (готами и славянами) и местными латинянами, он делает это в гораздо более мягкой форме. В славянах он видит жителей окрестностей приморских городов, которым прибрежные латиняне платят дань, тем самым легитимизируя славянскую власть над приморскими городами. Сла-

вян он также считает основателями Дубровника. Важно подчеркнуть, что автор ЛПД использует этноним «славяне» в широком смысле, не ограничивая его эксплицитно, например, только приморским или паннонским славянами. Автор ЛПД предполагает, что славяне не были автохтонами на Балканском полуострове, а пришли туда из неизвестного места на севере. Оба источника являются важным свидетельством существования славянской идентичности среди южных славян или, по крайней мере, южнославянской образованной элиты, в XII и XIII веках. Кроме того, ЛПД служит важным свидетелем смешения западнославянских и южнославянских политических и культурно-религиозных традиций.

Mgr. Anton Lisjak
Katedra slovenských dejín FiF Univerzity Komenského
Bratislava
Email: rastislav.anton.lisjak@gmail.com

SYNTÉZA PATROCÍNÍ VELKOMORAVSKEJ SAKRÁLNEJ ARCHITEKTÚRY 2. časť

MARTIN VANČO

VANČO, Martin. Synthesis of the patrocinia of Great Moravian sacral architecture. 2nd part. Slovenský časopis historický, IV, 2024, 1, 278 – 328 pp.

This article is the second part of a comprehensive study on the patrocinia of Great Moravian sacral architecture. Four areas determined by the geopolitical development of the church organization in Great Moravia were defined: 1) Salzburg Mission in the territory of the Principality of Nitra before its annexing in 833, 2) Salzburg Mission in the territory of the Principality of Pribinas' duchy in Mosapure 846 – 874, 3) Passau mission in the territory of the Moravian principality before 863, 4) Pro-Roman oriented (universalist) mission of the Byzantine missionaries Sts. Constantine and Methodius (863 – 885). The interpretation of the consecrations of Great Moravian churches was carried out according to the statistical model of their frequency during the early Middle Ages in the area of South Moravia: Virgin Mary and St. Peter, St. John the Baptist, St. Martin, St. Michael the Archangel, St. George, St. Margaret of Antioch, St. Clement and St. Hippolytus of Rome. The last two patrocinia analyzed in the study of the Holy Saviour and St. Emmeram are known only from the contemporary territory of Slovakia. Secondary written sources indicate also other patrocinia related to the Bavarian missions: St. Rupert, St. Stephen Protomartyr, St. Andrew, St. Lawrence and St. Vitus. Finally, it is possible to establish patrocinia closely related to the work of the Constantine-Methodius Byzantine mission in Great Moravia: St. Felicity, St. Demetrius and St. Gregory of Nazianzus.

Keywords: Saints, Churches, Frankish Empire, Byzantine Empire, Roman Curia

Charakter patrocínií veľkomoravskej architektúry je vo svojej podstate determinovaný historickým vývinom tohto štátneho útvaru, v rámci ktorého je možné v súlade s úvahami prof. Martina Homzu¹ rozlíšiť štyri základné okruhy:

1) salzburská misia na území Nitrianskeho kniežatstva pred jeho mojímírovskou anexiou v roku 833,²

2) salzburská misia na území Blatenského kniežatstva Pribinovcov v rokoch 846 – 874,

3) pasovská misia na území Moravského kniežatstva pred rokom 863,

4) prorímsky orientovaná (univerzalistická) misia byzantských misiónárov sv. Konštantína a Metoda (863 – 885).

V prípade prvých troch okruhov ide v podstate o východofranský, respektíve bavorský okruh, patriaci do rámca salzburskej cirkevnej provincie zriadenej Karolom Veľkým už v roku 798,³ v rámci ktorej podriadené Pasovské biskupstvo vykonávalo kristianizačné aktivity primárne na území Moravského kniežatstva.

Odlišná situácia je však v prípade byzantskej misie, ktorá počas svojho pôsobenia na Veľkej Morave položila základy rozsiahlej staroslovienskej literárnej činnosti zachovanej vďaka vyhnaným žiakom sv. Metoda prevažne na Balkáne. Keďže staroslovienska literatúra nebola primárne orientovaná historiograficky, ale liturgicky a hagiograficky, to je hlavným dôvodom absencie zmienok o patrocíniách kostolov veľkomoravskej proveniencie. Skutočnosť, že kostolov bolo v čase pôsobenia sv. Metoda zrejme veľa, dokazuje *Život sv. Metoda*, kde je v 10. kapitole uvedené, že Svätopluk odovzdal Metodovi po jeho návrate na Veľkú Moravu po vymenovaní za arcibiskupa do starostlivosti „вѣсја сѣ(ѣ)к(ѣ)ви вѣсѣхѣ градѣхѣ“, t. j. všetky kostoly na všetkých hradiskách.⁴ Aj keď v staroslovienskych písomných prameňoch

¹ Na tomto mieste by som rád poďakoval prof. Martinovi Homzovi za jeho cenné rady pri finalizovaní štúdie.

² Niektorí českí historici nepovažujú vyhnanie Pribinu za výsledok vojnového konfliktu medzi dvoma kniežatstvami, ale za právny akt v rámci jedného štátneho útvaru: HARVÁT, Martin – KALHOUS, David. Written Sources. In POLÁČEK, Lumír et al. *Great Moravian Elites From Mikulčice*. Brno: Czech Academy of Sciences, Institute of Archaeology, 2020, s. 38 – 40

³ LOŠEK, Fritz. Notitia Armonis und Breves Notitiae. Die Salzburger Güterverzeichnisse aus der Zeit um 800: Sprachlich-historische Einleitung, Text und Übersetzung. In *Mitteilungen der Gesellschaft für Salzburger Landeskunde*, 130, 1989, s. 34

⁴ *Magnae Moraviae fontes historici II. Textus biographici, hagiographici, liturgici*. Ed. Dagmar Bartoňková – Radoslav Večerka. Praha: KLP – Koniasch Latin Press, 2010, s. 133

sa nenachádzajú konkrétne zasvätenia týchto kostolov (okrem kostola svätej Bohorodičky, v ktorom bol Metod pochovaný), nájdu sa tu dôležité informácie o svätcoch, dokazujúce ich popularitu v rámci Metodovej arcidiecézy. Ide najmä o modlitbu *Libera* zachovanú vo vatikánskom hlaholskom kódexe, v ktorej sú uvedení popri Panne Márii aj sv. Michal archanjel, sv. Peter a Pavol, sv. Ján Krstiteľ a sv. Ondrej.⁵ Vzhľadom na to, že podobne hierarchicky koncipované je aj poradie svätcov v spovednom poriadku zachovanom v tzv. *Frizinských pamiatkach*,⁶ t. j. Božia rodina, Nebeské bytosti (archanjeli), apoštoli a mučeníci, je možné z toho vydedukovať aj frekvenciu zasvätení veľkomoravských kostolov. Tento predpoklad je možné verifikovať retrospektívnym spôsobom na základe štatistického modelu vytvoreného Petrom Jokešom pri analýze 499 stredovekých kostolov na južnej Morave, t. j. na území pôvodného centra Veľkomoravskej ríše: Panna Mária 12,8%, sv. Ján Krstiteľ 7,6%, sv. Peter a Pavol 7,2%, sv. Václav 6,8%, sv. Jakub 6,4%, sv. Martin 4,2%, sv. Vavrinec 4,2%, sv. Mikuláš 4%, sv. Juraj 3%, sv. Margita 2%, sv. Michal archanjel 1,8%.⁷

Zatiaľ čo výskyt patrocínií sv. Václava a sv. Vavrinca súvisí v oblasti Moravy zrejme až s aktivitami neskoršieho Přemyslovského kniežatstva, nízke percento patrocínia sv. Michala archanjela je zrejme podmienené vyšším stupňom kristianizácie přemyslovskej Moravy. Domnievam sa však, že počas Veľkomoravskej ríše muselo byť pri svätení kostolov oveľa frekventovanejšie, a preto sa mu v rámci tejto syntézy budem venovať po sv. Jánovi Krstiteľovi. Na druhej strane patrocíniá ako napr. sv. Kliment alebo sv. Hipolyt, ktorých existencia počas Veľkomoravskej ríše je doložená tak archeologickými, ako aj písomnými prameňmi, predstavujú podľa vyššie uvedeného modelu minoritnú skupinu s frekvenciou menšou ako 1%. Za úplne raritné patrocíniá je možné nakoniec považovať sv. Emmeráma a Najsvätejšieho Salvátora (Spasiteľa), ktoré nie sú doložené pri žiad-

⁵ VAŠICA, Josef. *Literární památky epochy velkomoravské*. Praha: Vyšehrad, 2014, s. 48 – 49

⁶ První spověď: „Bože, pane milostivý, Otče Bože, tobě vyznávám všechcen svůj hřích, a svatému kříži a svaté Marii a svatému Michaelu a všem andělům Božím a svatému Petru a všem apoštolům Božím a všem mučedníkům Božím...“ IBIDEM, s. 175

⁷ JOKEŠ, Petr. Medieval South Moravian Patron Saints – a Survey. In *Zeszyty naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne*, 143, 2016, s. 485. Podobnú sekvenciu veľkomoravských patrocínií pre oblasť súčasného Slovenska uvádza aj Ján Hudák: sv. Demeter, sv. Emerám, sv. Hipolyt, sv. Ján Krstiteľ, sv. Juraj, sv. Kliment, sv. Martin, sv. Michal, Panna Mária, sv. Peter, Najsv. Salvátor a sv. Vít. HUDÁK, Ján. *Patrocíniá na Slovensku. Súpis a historický vývin*. Bratislava: Umenovedný ústav Slovenskej akadémie vied, 1984, s. 55

nom stredovekom kostole v oblasti južnej Moravy, ale len pri katedrálnej kostoloch na území súčasného Slovenska, t. j. v Nitre⁸ a Bratislave,⁹ čo je zrejme odrazom nielen rozdielného vývoja týchto územných celkov počas raného stredoveku, ale aj istých špecifik medzi Moravským a Nitrianskym kniežatstvom už počas existencie Veľkomoravskej ríše.

Panna Mária a sv. Peter

Na základe písomných a archeologických prameňov viažucich sa k staromestsko-uherskohradištskej aglomerácii je viac ako pravdepodobné, že Panne Márii a sv. Petrovi bol zasvätený dvojchórový kostol v Sadoch pri Uherskom Hradišti. Dispozícia zmieneného kostola je typická pre reformované franské kláštorné kostoly 1. tretiny 9. storočia,¹⁰ ktorých východná časť bola spravidla zasvätená práve Panne Márii¹¹ a západná sv. Petrovi. Podľa môjho názoru bol tento kláštor vybudovaný ešte pred pokrstením všetkých Moravanov pasovským biskupom Reginharom v roku 831, čo je údaj obsiahnutý v záznamoch Pasovského biskupstva *Notae de episcopis Pataviensibus*.¹² A to najmä z toho dôvodu, že samotný biskup určite nekrstil všetkých Moravanov, ale musel mať k dispozícii organizovanú skupinu misionárov, zrejme z nejakého kláštorného konventu. Vzhľadom na to, že informácia o pokrstení všetkých Moravanov sa nachádza aj v spise *Bernardi*

⁸ Patrocínium sv. Emmeráma je navyše na Slovensku doložené len tu: JUDÁK, Viliam – POLÁČIK, Štefan. *Katalóg patrocínií na Slovensku*. Bratislava: Rímskokatolícka cyrilometodská bohoslovecká fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, 2009, s. 160 – 161

⁹ V. Judák a Š. Poláčik rozlišujú v prípade tohto patrocínia na území Slovenska viaceré subvarianty, ako napr. Najsvätejší Spastiel, Svätý Spasiteľ a Svätý Salvátor, pričom posledne menované v stredoveku niesol len kostol benediktínskeho opátstva v Hronovciach-Čajakove, doloženého k roku 1256. IBIDEM, s. 57 – 58

¹⁰ Túto hypotézu som publikoval v štúdií: VANČO, Martin. Veľkomoravská kláštorná architektúra. In *Ars*, 2001, č. 2 – 3, s. 105 – 125. Rovnakého názoru sú aj ďalší bádatelia: CHARVÁT, Petr. Eine frühmittelalterliche Doppelkirche in Mähren. Ihr Ursprung, Charakter und Deutung. In *Civis*, 25, 2001, s. 79 – 90 a POMFYOVÁ, Bibiana. Liturgický kontext ranostredovekej architektúry. In *Ars*, 38, 2005, č. 2, s. 108 – 134

¹¹ Toto patrocínium sa pokúsil dokázať metódou astronomickej orientácie lode kostola Lubomír E. Havlík, ktorý dospel k záveru, že azimut kostola 276° je totožný so sviatkom Matky Božej 15. 10. HAVLÍK, Lubomír E. Toto sole oriente. K identifikaci patrocínií raněstředověké architektury. In *Slavia antiqua*, 39, 1998, s. 37

¹² „Anno Domini 831 Regenharius episcopus Matavorum baptizat omnes Moravos.“ *Magnae Moraviae fontes historici I. Annales et Chronicae*. Ed. Dagmar Bartoňková – David Kalhous – Jiří K. Kroupa – † Zdeněk Měřinský – Anna Žáková. Praha: KLP – Koniasch Latin Press, 2019, 3. vyd., s. 264

Cremifanensis Historiae,¹³ mohlo by sa zdať, že sa misijne na kristianizácii Moravanov podieľali práve mnísi z kremsmünsterského kláštora, ktorý bol zasvätený Najsv. Salvátorovi, podobne ako trojlodová bazilika na Bratislavskom hrade. Podobnosť týchto patrocínií sa preto stala napríklad pre Jána Steinhübela dôkazom o filiálnom kláštore Kremsmünsteru v Bratislave,¹⁴ čomu bude venovaný priestor v príslušnej časti tejto štúdie vymedzenej zmienenému patrocíniu. Je však len málo pravdepodobné, aby na diecéznom území Pasova po roku 829 vyvíjali kristianizačné aktivity mnísi z kremsmünsterského kláštora, ktorý síce ležal na tomto diecéznom území, ale pod jeho obedienciu sa dostal až po deštrukcii kláštora maďarskými kočovníkmi v 10. storočí.¹⁵ Treba mať na zreteli aj fakt, že aj o storočie neskôr sa na kristianizácii starých Maďarov nepodieľali mnísi z kláštora situovaného v rámci Pasovského biskupstva, ale až z kláštora Sankt Gallen, ktorý bol pod ochranou franských cisárov a nachádzal sa až pri Bodamskom jazere, teda na diecéznom území Konstanze (Kostnice). Stalo sa tak na základe osobitej žiadosti kniežata Gejzu o poslanie misionárov, adresovanej cisárovi Otovi I., ktorý týmto aktom poveril práve biskupa Bruna zo Sankt Gallenu.¹⁶ Potrebnú materiálnu podporu im pri kristianizácii síce poskytlo Pasovské biskupstvo, ktoré sa predtým neúspešne o kristianizáciu pokúšalo misionármi poslanými biskupom Pilgrimom, ktorý sa snažil privlastniť si Brunovu úspešnú misiu z dôvodu snahy o získanie arcibiskupského pália. To je zrejmé z jeho listu poslaného pápežovi Benediktovi VI., v ktorom uvádza, že ním delegovaní mnísi, kňazi a duchovní jednotlivých cirkevných stupňov pokrstili päťtisíc Maďarov.¹⁷

Okolnosti fundácie kláštorného kostola v Sadoch sa dajú objasniť formou identifikácie materského kláštora s patrocíniom Panny Márie, preto-

¹³ „Item Renharius episcopus baptizat omnes Moravos.“ IBIDEM, s. 301

¹⁴ STEINHÜBEL, Ján. Veľkomoravské hrady Devín a Preslava. In ŠEDIVÝ, Juraj – ŠTEFANOVIČOVÁ, Tatiana (ed.). *Dejiny Bratislavy I. Od počiatkov do prelomu 12. a 13. storočia. Brezalauspurc na križovatke kultúr*. Bratislava: Slovart, 2012, s. 309

¹⁵ Pod patronát Pasovského biskupstva sa kremsmünsterský kláštor dostal až v 10. storočí po jeho deštrukcii stromaďarskými nájazdníkmi. HOLTER, Kurt von. Die Gründung von Kremsmünster und der die Besiedlungsgeschichte des mittleren Oberösterreich. In *Aus den Mitteilungen des Oberösterreichischen Landesarchivs*, 1964, 8. Bd., s. 24. Dostupné on-line: <<http://steyr.dahoam.net/wp-content/uploads/2018/09/>>

¹⁶ STEINHÜBEL, Ján. *Nitrianske kniežatstvo. Počiatky stredovekého Slovenska*. Bratislava: Vydavateľstvo Rak, 2016, 2. vydanie, s. 315

¹⁷ *Magnae Moraviae fontes historici III. Diplomata, epistolae, textus historici varii*. Ed. Dagmar BARTOŇKOVÁ – Radoslav VEČERKA. Praha: KLP – Koniasch Latin Press, 2011, 2. vyd., s. 211 – 214

že práve jej bol zasvätený hlavný kostol tohto kláštorného komplexu. V susednom Bavorsku bol pritom Panne Márii zasvätený kostol s kláštorom vo Freisingu,¹⁸ ako aj tzv. Alte Kapelle v Regensburgu, založená priamo východofranským kráľom Ľudovítom Nemcom v jeho sídelnom meste.¹⁹ Aktivity týchto kláštorov v misijnej oblasti Pasova by sa však nemuseli stretnúť s pozitívnou reakciou u biskupa Reginhara, ako dokazuje konflikt o diecézne územia medzi Salzburgom a Pasovom z roku 829, ktorý musel osobne vyriešiť Ľudovít Nemec.²⁰ Materský kláštor, ktorý založil na území Veľkej Moravy svoju filiálku, je preto potrebné hľadať na iných miestach a v iných súvislostiach. Vzhľadom na to, že k tejto fundácii zrejme prišlo po roku 822, teda po tom, ako Moravia vzdali hold franskému cisárovi Ľudovítovi Pobožnému na sneme vo Frankfurte nad Mohanom,²¹ nie je vylúčené, že na cisárov príkaz prišli na Moravu mníši z nejakého kláštora nachádzajúceho sa priamo pod patronátom samotného cisára. Takýchto prominentných kláštorov síce bolo viac, ako už zmienený Kremsmünster alebo Sankt Gallen, ale len jediný známy kláštorný kostol má so sadským cirkevným komplexom identickú dvojchórovú dispozíciu s krížovou loďou transeptu a kvadratickou apsidou, a tým je kláštorný kostol Panny Márie a sv. Marka v *Monasterium Augienses*, ktorý je dnes známy pod pomenovaním Reichenau-Mittelzell.

V 1. tretine 9. storočia bol opäť kláštora bazilejský biskup Heito, ktorý sa rozhodol prestavať starší kostol podľa schémy pripomínajúcej ideálny plán St. Gallenu, keďže práve Heitovi býva pripisovaná schéma ideálneho kláštora s mariánskym a svätopeterským zasvätením zachovaná vo forme pergamenového plánu Sankt Gallenu.²² Prestavba reichenau-

¹⁸ HAMMER, Carl, I. Piety and Nepotism at Early-Carolingian Freising. Archbishop Arn, Bishop Hitto and Erchanbert and the Deed of 758. In *Frühmittelalterliche Studien*, 56, 2022, č. 1, s. 49. Dostupné on-line: <<https://doi.org/10.1515/fmst-2022-0003>>

¹⁹ BETZ, Karl-Heinz – GIEß, Harald. *Regensburg – Die Stiftskirche Unserer Lieben Frau zur Alten Kapelle*. (= Kleine Kunstführer Nr. 415). Regensburg: Schnell & Steiner, 2013, s. 2 – 6

²⁰ MARSINA, Richard. Východofranský kráľ Ľudovít Nemec určuje na východe ako hranicu medzi Salzburšským arcibiskupstvom a Pasovským biskupstvom rieky Rábu a Rábicu. In MARSINA, Richard et. al. *Slovensko očami cudzincov. Vzácné správy o histórii nášho územia od 6. do 10. storočia, tak ako sa javia v písomnostiach prevažne cudzieho pôvodu. Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov*. Bratislava: LITC, Rak Budmerice, 1999, zv. 2, s. 34

²¹ Annales regni Francorum ad a. 822: MMFH I. (cit. v pozn. 12), s. 264

²² HEITZ, Carol. *L'architecture religieuse carolingienne*. Paris 1980, s. 108

ského kláštora založeného sv. Pirminom už v roku 724²³ bola realizovaná v dvoch stavebných etapách: v prvej fáze okolo roku 816 bola postavená najprv východná bazilika s kvadratickou apsidou a krížovým transeptom a druhý kostol, tzv. antéeglise, bol pristavaný k západnej strane až za opáta Erlebalda v rokoch 823 – 838 architektom Einmuotom za asistencie vitrážistu Matúša (vitrearius Matheus).²⁴ Tieto okolnosti zdôrazňujem preto, že aj saský dvojchórový kostol bol postavený v dvoch stavebných fázach, pričom jeho prvá bola realizovaná približne v rovnakom časovom horizonte ako druhá stavebná fáza v Reichenau, čo indikuje hypotézu príbuznej stavebnej hute. Tú by navyše podporoval fakt, že aj v Sadoch boli lokalizované farebné sklíčka pochádzajúce zo sklenených vitráží,²⁵ ktoré potvrdzujú honosnosť tejto prvej stavebnej fázy. Fragmenty vitrážových skiel modro-zelenej farebnosti maľované striebornou farbou datuje Karl Hans Wedepohl do 50. rokov 9. storočia podľa analogických nálezov pri kostole sv. Hadriána v Zalaváre, kde bola lokalizovaná sklárska dielňa na ich výrobu, pričom na základe obsahu oxidu vápenatého (CaO) v nátronovom vápne v objeme 7,4 %, spája túto dielňu so sklárskou produkciou švábskej metropoly v Augsburgu.²⁶ Rovnako aj nálezy pálenej strešnej krytiny „antických tvarov“ vo forme tegulí a imbrexov svedčia o honosnej výprave kostola zrejme už v jeho prvej stavebnej fáze, pričom v areáli kláštora bola objavená aj dielňa na vypaľovanie týchto keramických výrobkov.²⁷

Kláštornú funkciu architektonického komplexu v Sadoch okrem samotnej architektonickej dispozície z 1. polovice 9. storočia potvrdzujú aj archeologické nálezy z 2. polovice 9. storočia, ktoré svedčia o pôsobení mníchov spojených s byzantskou misiou sv. Cyrila a Metoda. Ide najmä o olovený krížik s gréckym nápisom, nájdený v obytnej chate č. II situo-

²³ ZETTLER, Alfons. *Report on the Nomination of the Monastich Island Reichenau for Inscription on the World Heritage List of UNESCO*. Dortmund 1999, s. 7 (pozri WHC Nomination Documentation 2000)

²⁴ HEITZ, 1980 (cit. v pozn. 22), s. 119

²⁵ GALUŠKA, Luděk – MACHÁČEK, Jiří – PIETA, Karol – SEDLÁČKOVÁ, Hedvika. The Glass of Great Moravia: Vessel and Window Glass, and Small Objects. In *Journal of Glass Studies*, 54, 2012, s. 78, obr. 9.1-9.2.; SEDLÁČKOVÁ, Hedvika. Glass of Secular Versus Ecclesiastical Elites in Great Moravia. In POLÁČEK, 2020 (cit. v pozn. 2), s. 366, obr. 256

²⁶ WEDEPOHL, Karl Hans. Carolingian Glass from Staré Město – Sady (Moravia, Czech Republic). In *Journal of Glass Studies*, 54, 2012, s. 93 – 95

²⁷ GALUŠKA, Luděk – LANGR, Jakub – VALÁŠKOVÁ, Lucie. Uherské Hradiště – Sady: Kiln for Firing Tiles and Pottery of Ancient Shapes. In POLÁČEK, 2020 (cit. v pozn. 2), s. 380 – 382

vanej v „obytnom“ areáli severne od kostola.²⁸ Grécka inskripčia na kríži-ku IC ΦΩC XC – NH ZΩH X(Ω), ktorá v preklade R. Hoška znamená ΦΩC ZΩH – Svetlo, život, NH X(Ω) – Víťazstvo (pánovi), IC XC – Iesus Christos,²⁹ môže súvisieť so vstupom jeho nositeľa do kláštora, pretože podľa byzantského zvyku zložením mníšskeho sľubu novic prijímal nebeské svetlo.³⁰ Na druhej strane sú však bádatelia ako napr. Petr Balcárek, ktorí inskripciu interpretujú trocha odlišne ako IC XC – NI KA, t. j. Ježiš Kristus víťazí.³¹ Ak by tento olovený krížik nebol dokladom jeho mníšskeho nositeľa, tak činnosť kláštorného skriptória pôsobiaceho v tomto cirkevnom areáli jednoznačne dokazujú nálezy železného a kosteného stilusu na písanie lokalizované v tom istom obydli.³² Byzantská misia sv. Cyrila a Metoda teda po svojom príchode na Veľkú Moravu pôsobila v tomto kláštore, ktorý im poskytol potrebné personálne a materiálne zázemie na vykonávanie ich pastoračných aktivít súvisiacich primárne so snahou o vyškoľenie domáceho kresťanského kléru. Skutočnosť, že v tomto kláštore predtým pôsobili mníši z kláštora v Reichenau, dokazuje odchovanec tohto kláštora, alamanský mních Wiching,³³ ktorý bol v roku 880 vysvätený pápežom Jánom VIII. na biskupa Svätej cirkvi Nitrianskej.³⁴ Sadská filiálka Reichenau pritom nebola vo východnej časti Franskej ríše jediná, pretože už v rokoch 736 – 741 založili títo mníši v Niederaltaichu kláštor

²⁸ GALUŠKA, Luděk. *Uherské Hradiště – Sady. Křesťanské centrum Říše velkomoravské*. Brno 1996, s. 112

²⁹ HOŠEK, Radislav. První řecký nápis na Morave. In *Almanach Velká Morava*. Brno 1965, s. 140

³⁰ Táto zvyklosť je doložená aj v staroslovienských písomných prameňoch viažucich sa k úmrtiu sv. Konštantína, ktorý krátko pred smrťou vstúpil v Ríme do kláštora, ako je uvedené v XVIII. kapitole Života Konštantína: „Příštího dne obléknuv se do svatého mníšského stavu a přijav světlo k světlu nazval se jménem Cyril.“ – MMF II. (cit. v pozn. 4), s. 92; Život sv. Klimenta (Legenda bulharská). „Předvídaje svůj konec, oblékne roucho mníšské ... Když v rouchu pobyl deset dní a přijal světlo k světlu, přesídlil na nebesa, kde (přebývá) Kristus...“ IBIDEM, s. 184

³¹ BALCÁREK, Petr. Krížek ze Sadů – příspěvek k interpretaci. In *Byzantinoslavica*, 2006, s. 40 – 51

³² KOUŘIL, Pavel (ed.). *Velká Morava a počátky křesťanství*. Brno: Archeologický ústav Akademie věd ČR, 2014, s. 432, obr. 355

³³ Usudzuje sa tak na základe zápisu jeho mena v *Necrologium Auguinses*: KELLER, Ferdinand. *Das alte Necrologium von Reichenau im Facsimile* (= Mittheilungen der Antiquarischen Gessellschaft in Zürich, Bd. 6). Zürich: Meyer and Zeller 1848, fol. 19r. Porovnaj MMFH III. (cit. v pozn. 17), s. 169, pozn. 224

³⁴ MMFH III. (cit. v pozn. 17), s. 169, pozn. 224

s podporou podporou kniežaťa Odila, otca Tasilla III.,³⁵ teda tiež na dunajskej magistrále a v najvýchodnejšej časti Bavorska, patriacej pod jurisdikciu Pasovského biskupstva.³⁶

Panne Márii mohli byť prirodzene zasvätené aj iné kostoly na veľkomoravských hradiskách, spomedzi ktorých patrí medzi najvýznamnejšie opevnené centrum „Valy“ pri Mikulčiciach, kde bolo archeologicky zdokumentovaných viac ako 10 kostolov.³⁷ Napríklad podľa Petra Jokeša nie je ani výber patrocínia dnešného farského kostola v obci Mikulčice náhodný, pretože môže súvisieť s jeho transláciou z niektorého zaniknutého kostola na zmienenom hradisku.³⁸ Mariánske patrocínium sa predpokladá napríklad pri kostole č. III, tzv. trojlodovej bazilike, a to najmä v kontexte hľadania hrobu sv. Metoda.³⁹ Autorom tejto hypotézy je dlhoročný vedúci výskumu v Mikulčiciach Zdeněk Klanica,⁴⁰ ktorý s miestom uloženia sv. Metoda stotožnil hrobku č. 580 v centrálnej časti lode kostola. Vzhľadom na milítarie uložené v tomto hrobe (meč, sax a sekera), ako aj nesúlad s popisom umiestnenia hrobu „v stene za oltárom svätej Bohorodičky“⁴¹, nie je táto

³⁵ *The History and Building History of Reichenau in Tabular Form*. Enclosure A 3, s. 3. (pozri WHC Nomination Documentation 2000)

³⁶ JAHN, Joachim. *Ducatus Baiuvariorum: Das baierische Herzogtum der Agilolfinger* (= Monographien zur Geschichte des Mittelalters). Stuttgart: Hiersemann, 1991, s. 193

³⁷ Existencia ďalších dvoch kostolov s označením 11 a 12 sa predpokladá len hypoteticky. POLÁČEK, Lumír. *Hradiště Mikulčice-Valy a Velká Morava*. Brno: Archeologický ústav AV ČR, s. 118

³⁸ JOKEŠ, Petr. Soupis patrocinií na jižní Moravě. In *Časopis Matice moravské*, 132, 2013, s. 119 K mikulčickému farskému kostolu sa však vzťahujú prvé písomné správy až zo 17. storočia, a preto nepovažujem súvis tohto zasvätenia so starším veľkomoravským kostolom za opodstatnený.

³⁹ Tohto názoru je napríklad Jan Cinert, ktorý k tomu dospel na základe azimutu orientácie kostola 102,8°, na základe ktorého mu vyšlo patrocínium Očisťovania Panny Márie, čo podľa neho malo byť dôkazom, že práve v tomto kostole bol pochovaný sv. Metod. CINERT, Jan. Archeoastronomické datování předrománských kostelů. In *Bylo to jinak*. <http://www.bylotojinak.cz/nove-poznatky/archeoastronomicke-datovani-predromanskykh-kostelu>. K úplne iným výsledkom dospel touto metódou Lubomír E. Havlík, ktorý podľa azimutu 289° priradil tomuto kostolu patrocínium sv. Martina: HAVLÍK, Lubomír E. Toto sole oriente. K identifikaci patrocinií raněstředověké architektury. In *Slavia antiqua*, 39, 1998, s. 23 – 24. Vzhľadom na diametrálne odlišné výsledky tejto metódy u dvoch autorov ju nepovažujem za hodnovernú na určovanie patrocinií veľkomoravskej sakrálnej architektúry, takže ďalej budem výsledky práce týchto autorov uvádzať len ako kuriozitu.

⁴⁰ KLANICA, Zdeněk. *Tajemství hrobu velkomoravského arcibiskupa Metoděje*. Praha: Futura, 1994, s. 53 – 61

⁴¹ Proložný život sv. Konštantína a Metoda – MMFH II. (cit. v pozn. 4), s. 141 – 143

hypotéza aktuálne považovaná za vierohodnú.⁴² Na druhej strane práve lokalizácia hrobu sv. Metoda doteraz zohrávala kľúčovú úlohu pri identifikácii metropolitného kostola moravsko-panónskeho arcibiskupstva, o ktorom sa predpokladalo „circulus vitiosus“, že sa nachádzal v hlavnom meste Veľkomoravskej ríše.⁴³

Východiskom k riešeniu tohto bludného kruhu môže byť analýza názvu Metodovho miesta pochovania v „сѣборѣнѣи сѣ(ѣ)кѣви“, t. j. v sobornom kostole uvedenom v XVII. kapitole *Života sv. Metoda*.⁴⁴ Ten je najčastejšie prekladaný vo význame „katedrálneho“ kostola⁴⁵ alebo „kapitulného“ chrámu,⁴⁶ ktorý nemusí byť totožný s metropolitným kostolom, čo je problém vyžadujúci si samostatné spracovanie. Na tomto mieste si preto dovoľím zatiaľ konštatovanie, že mikulčická trojloďová bazilika nemala mariánske patrocinium a nebola totožná s miestom posledného odpočinku sv. Metoda. Podľa môjho názoru mala patrocinium sv. Petra, čo by bolo v súlade so supremáciou svätopeterskej pápežskej stolice nad novozriadeným Moravsko-panónskym arcibiskupstvom, ktoré je uvedené v privilegii *Industriae tuae*,⁴⁷ s čím by súvisela aj dostavba zmienených architektonických častí,

⁴² Dôvody odmietnutia tejto hypotézy pozri najnovšie v POLÁČEK, Lumír. Interior Graves of Church 3. In POLÁČEK, 2020 (cit. v pozn. 2), s. 175; BOTEK, Andrej. Metod, arcibiskup „cirkvi moravskej“ a (veľko)moravský katedrálly chrám. In *Slavica Slovaca*, 56, 2021, č. 2, s. 200

⁴³ Analýzu tejto problematiky pozri najmä v SNÁŠIL, Robert. Grand Morava. In *Velká Morava mezi východem a západem*. Sborník z mezinárodní konference konané v Uheriském Hradišti roku 1999 u příležitosti 50. jubilea nálezu nejstarší velkomoravské církevní architektury. Brno 2000, s. 356; MĚŘINSKÝ, Zdeněk. Hledání Metodějova hrobu. In *Dějiny ve věku nejistot*. Sborník k příležitosti 70. narozenin Dušana Třeštika. Ed. Jan KLÁPŠTĚ – Eva PLEŠKOVÁ – Josef ŽEMLIČKA. Praha: Nakladatelství lidové noviny, 2003, s. 151 – 176; UNGER, Josef. In Solio sub arcu. K problematice hrobu arcibiskupa Metoděje. In *Archeologické rozhledy*, LXI, 2004, č. 1, s. 164 – 168

⁴⁴ MMFH II. (cit. v pozn. 4), s. 140

⁴⁵ „Učedníci jej zavinuli do rubáše a učinili mu důstojné pocty, smuteční obřady vykonali latinsky, řecky a slovansky a pochovali jej v katedrálním chrámu.“ VAŠICA, 2014 (cit. v pozn. 5), s. 288

⁴⁶ „Když jej pak jeho učedníci uložili do rakve, vzdali (mu) náležité pocty, sloužili i smuteční obřad, latinsky, řecky a slovansky a uložili jej v kapitulním chrámu.“ MMFH II. (cit. v pozn. 4), s. 140

⁴⁷ „Nam divina gratia inspirante contemptis aliis seculi huius principibus beatum Petrum apostolici ordinis principem vicariumque illius habere patronum et in omnibus auditorem ac defensorem pariter cum nobilebus viris fidelibus tuis et cum omni populo terre tue amore fidelissimo elegisti et usque ad finem sub ipsius et vicarii eius defensione colla summittens pio affectu cupis auxiliante Domino utpote filius devotissimus permanere.“ MMFH III. (cit. v pozn. 17), s. 165 – 166

inšpirovaných nepochybne samotným chrámom sv. Petra v Ríme. Problém výberu patrocínia sv. Petra pri mikulčickej bazilike však trochu komplikuje skutočnosť, že táto stavba bola zrejme postavená ešte pred príchodom byzantskej misie, pričom Lumírom Poláčkcom je považovaná na základe interiérových hrobiek veľkomoravskej nobility datovaných do prvých dvoch tretín 9. storočia za reprezentačný kostol Mojmirovskej dynastie.⁴⁸ Práve pri tomto kostole bol zrejme zriadený archipresbyteriát bavorským klérom,⁴⁹ a tak jeho svätopeterské patrocínium nesúviselo so zriadením Moravsko-panónskej arcidiecézy a s inšpiráciou svätopeterskou patriarchálnou bazilikou, ale s politickými udalosťami po roku 846. Sv. Petrovi bola totiž zasvätená katedrála v Regensburgu, kde sídlil východofranský kráľ Ľudovít Nemec, ktorý v roku 846 dosadil na veľkomoravský kniežací stolec Rastislava.⁵⁰ Výstavbou tohto reprezentačného kostola preto mohol Rastislav demonštrovať svoju podriadenosť východofranskému kráľovi, pričom k Regensburgu mohol mať Rastislav bližší vzťah aj preto, že tu mohol stráviť mladosť ako rukojemník.⁵¹ Neskôr po zriadení samostatnej Moravsko-panónskej cirkevnej provincie okolo roku 870, samozrejme, mohol tento chrám plniť funkciu aj biskupskej baziliky, čo predpokladá napríklad Lumír Poláček⁵² a čo podľa môjho názoru dokazuje práve prístavba nartexu a átria podľa vzoru svätopeterského chrámu v Ríme. Tu prezentovaná úvaha o politickej motivácii výstavby mikulčickej baziliky a výbere jej patrocínia sa dá nakoniec podporiť analogickou historickou udalosťou, ktorá sa odohrala o niečo neskôr. V roku 895 sa přemyslovský knieža Splytihněv vymanil zo závislosti na Veľkej Morave podriadením svojho kniežatstva Východofranskej ríši na ríšskom sneme v Regensburgu,⁵³ čo sa odzrkadlilo pri výstavbe rotundy na jeho hradisku v Budči, ktorú zasvätil práve patrónovi Regensburgu – sv. Petrovi.

Vráťme sa však späť k patrocíniu Panny Márie, ktorej bola podľa via-

⁴⁸ POLÁČEK, 2020 (cit. v pozn. 42), s. 175

⁴⁹ Na základe chronológie inventáru prikostolného pohrebiska sa predpokladá počiatok pochovávaní pri kostole pred polovicou 9. storočia: UNGERMAN, Šimon – KAVÁNOVÁ, Blanka. Die Gräberfeld bei der Basilika von Mikulčice. In POLÁČEK, Lumír – MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ, Jana (ed.). *Frühmittelalterliche Kirchen als archäologische und historische Quelle* (= Internationale Tagungen in Mikulčice, VIII). Brno 2010, s. 81

⁵⁰ Annales Fuldenses ad. a. 846 – MMFH I. (cit. v pozn. 12), s. 90

⁵¹ STEINHÜBEL, 2016 (cit. v pozn. 16), s. 181

⁵² POLÁČEK, 2020 (cit. v pozn. 42), s. 175

⁵³ TŘEŠTÍK, Dušan. *Počátky přemyslovců Vstup Čechů do dějin (530 – 935)*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1997, s. 74 – 96

cerých ikonograficko-štrukturalistických znakov zasvätená na mikulčickom hradisku tzv. dvojjapsidová rotunda,⁵⁴ ktorú je možné považovať za kópiu kaplnky Karola Veľkého v Aachene zasvätenú tiež Panne Márii.⁵⁵ Samotný kult Matky Božej pritom nie je možné spájať len s byzantskou kultúrnou sférou,⁵⁶ pretože v 9. storočí bol populárny aj v Karolínskej ríši.⁵⁷ Dokazuje to nielen zasvätenie už zmienenej kaplnky Karola Veľkého v Aachene k úcte Panne Márii,⁵⁸ ale aj v tejto štúdii analyzované mariánske zasvätenie reformovaných franských kláštorných kostolov typu Sankt Gallen. V oblasti s Veľkou Moravou susediacej Východofranskej ríše dokladá popularitu tohto kultu tiež zo štatistického hľadiska najväčšie rozšírenie tohto patrocinia v Salzburskej arcidiecéze⁵⁹ vrátane oblasti Korutánska,⁶⁰ čoho odrazom môže byť aj výstavba kostola Panny Márie v Blatnohrade⁶¹ či

⁵⁴ Podľa N. Profantovej súvisí výstavba tejto rotundy s kristianizáciou všetkých Moravanov pasovským biskupom Reginharom. PROFANTOVÁ, Naďa. Mikulčice – pohrebisko u 6. kostela: pokus o chronologické a sociální zhodnocení. In KOUŘIL, Petr (ed.). *Mikulčice – pohřebiště u 6. a 12. kostela*. Brno 2003, s. 91, pozn. 14

⁵⁵ VANČO, Martin. *Stredoveké rotundy na Slovensku (od 9. do 13. storočia)*. Bratislava: Chronos, 2000, s. 40 – 43

⁵⁶ Napr. aj v samotnom Ríme bolo z 23 diakonátov až 7 zasvätených Panne Márii, čo je dôkazom silného byzantského vplyvu. MASKARINEC, Maya. Foreign Saints at Home in Eighth- and Ninth-century Rome. The Patrocinia of Diaconiae, Xenodochia and Greek Monasteries in Cuius patrocinio tota gaudet regio. In *Saints' Cults and the Dynamics of Regional Cohesion*. Ed. Stanislava KUZMOVÁ – Ana MARINKOVIĆ – Trpimir VEDRIŠ. Zagreb: Hagiotheca 2014, s. 24

⁵⁷ K problematike kultu Panny Márie v karolínskej ríši pozri napr. McNAMARA, Rosanna. The Cult of the Virgin Mary: the socio-political theological influence on Paschasius Radbertus and his impact on Carolingian Marian devotion. In <https://www.academia.edu/11025856/>

⁵⁸ K mariánskej úcte širenej Karolom Veľkým a k relikviám deponovaným v aachenskej kaplnke pozri najnovšie NEMEŠ, Jaroslav. Príspevok k založeniu Uhorskej kaplnky v Aachene kráľom Eudovítom I. (1360). In *Historický časopis*, 67, 2019, č. 1, 3 – 4

⁵⁹ MITTERER, Kurt Anton. Die Patrozinien der Diözese Salzburg unter besonderer Berücksichtigung der Heiligenverehrung im 8. und 9. Jahrhundert. In *Mitteilungen der Gesellschaft für Salzburger Landeskunde*, 132, 1992, s. 24 – 29

⁶⁰ Patrocinium Panny Márie patrí medzi najfrekvencovanejšie napríklad aj v Korutánsku. EICHERT, Stefan. Kirchen des 8. bis 10. Jahrhunderts in Kärnten und ihre bedeutung für die Archäologie der Karantanien. In POLÁČEK – MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ, 2010 (cit. v pozn. 49), s. 222 – 224

⁶¹ Podľa niektorých bádateľov bolo v Blatnohrade alokované jedno zo sufragánnych biskupstiev moravsko-panónskej arcidiecézy. BUČKO, Peter. Rezension über: Ján Steinhübel. Nitrianske kniežatstvo. Počiatky stredovekého Slovenska, Bratislava: Rak, 2016. In *Český časopis historický*, 2016, č. 4, s. 1064

zasvätenie titulárneho kostola Freisingského biskupstva Panne Márii.⁶² Na území Moravsko-panónskeho arcibiskupstva je možné k zoznamu kostolov s mariánskym zasvätením pridať, samozrejme, s vedomím väčšej miery hypotetičnosti, palácový kostol na Devíne,⁶³ ako aj ďalšie stavby na veľkomoravských hradiskách v Olomouci⁶⁴ alebo v Nitre.⁶⁵ S misijnými aktivitami Moravsko-panónskej arcidiecézy súvisel nakoniec aj kostol Panny Márie na Pražskom hrade, postavený kniežaťom Bořivojom z vďaky za potlačenie Strojímírovho povstania,⁶⁶ ktorý bol podľa cyrilometodskej legendy *Diffundende sole* z prvej polovice 14. storočia vysvätený osobne arcibiskupom Metodom.⁶⁷ V prípade patrocínia sv. Petra je možné jeho výskyt predpokladať na základe súčasných poznatkov nielen pri už zmienených kostoloch v Sadoch pri Uherskom Hradišti a bazilike č. III v Mikulčiciach, ale aj v Olomouci,⁶⁸ aj keď tu neboli základy tohto kostola ešte lokalizované, a preto ani nie je isté, či išlo o veľkomoravský kostol.

Sv. Ján Krstiteľ

Medzi ďalšie štatisticky najrozšírenejšie patrocíniá v ranom stredoveku patrí sv. Ján Krstiteľ, ktorému bol napríklad v Blatnohrade zasvätený kostol chórbiskupa Oswalda, ktorý mal slúžiť najmä na účely kristianizácie Blatenského kniežatstva.⁶⁹ Preto sa dá podobná funkcia predpokladať aj

⁶² BANKUS, Mark. *Der Freisinger Domberg und sein Umland. Untersuchungen zur prähistorischen Besiedlung*. Leidorf: Rahden, 2004

⁶³ Podľa Jana Cinerta bol kostol postavený v deň Zjavenia pána, 16. januára 630, pričom jeho výstavba súvisela s misiou sv. Amada počas existencie Samovej ríše: CINERT (cit. v pozn. 39)

⁶⁴ ŠLÉZAR, Pavel. Archeologický výzkum u kostela Panny Marie Sněžné. Příspěvek k problematice počátků opevnění a církevních staveb na olomouckém předhradí. In *Přehled výzkumů*, 58, 2017, č. 2, s. 122

⁶⁵ Zasvätenie Pribinovho kostola v Nitre Panne Márii predpokladá napr. POMFYOVÁ, Bibiana – SAMUEL, Marián: Kat. III.16. Nitra. Katedrálny Kostol sv. Emeráma, Svorada a Benedikta. In POMFYOVÁ, Bibiana a kol. *Stredoveký kostol: historické a funkčné premeny architektúry*. Bratislava: FO ART, 2015, zv. I., s. 495

⁶⁶ *Legenda Christiani vita et passio Sancti Wenceslai et Sancte Ludmille ave eius* / Kristiánova legenda. Život a umučení svätého Václava a jeho báby sväte Ludmily. Ed. Jaroslav LUDVÍKOVSKÝ. Praha: Vyšehrad, 2012, s. 26 – 27

⁶⁷ MMFH II. (cit. v pozn. 4), s. 260

⁶⁸ HLUBEK, Lukáš – ZAORAL, Roman. Nález benátské mince z 13. století na Dómském návrší v Olomouci. In *Numismatické listy*, 70, 2015, s. 53 – 54

⁶⁹ SZŐKE, Béla Miklós. *The Carolingian Age in the Carpathian Basin. Permanent exhibition of the Hungarian national museum*. Budapest: Hungarian national museum, 2014, s. 62 – 63, 65

v oblasti Veľkej Moravy, ktorá bola od začiatku 9. storočia pod cirkevnou jurisdikciou Pasovskej diecézy. Tomuto svätcovi mohol byť zasvätený napríklad jeden z dvoch archeologicky preskúmaných kostolov „Na Valách“ alebo „Na Špitálkach“ v Starém Městě, ako predpokladá viacero bádateľov.⁷⁰ Vzhľadom na popularitu tohto kultu spojeného s kristianizáciou obyvateľstva je možné očakávať kostol s týmto zasvätením aj na hradisku „Valy“ pri Mikulčiciach, pričom najvhodnejším objektom spĺňajúcim kritériá „krstného“ kostola je tzv. štvorapsidová rotunda č. IX. V jej blízkosti bola lokalizovaná *piscina* na krstanie, pričom jej architektonická forma s apsidami rozmiestnenými do kríža prejedukuje kristianizačnú funkciu tohto kostola, t. j. baptisérium.⁷¹ Takto architektonicky koncipovanú dispozíciu majú navyše viaceré známe stavby s touto funkciou, napr. baptistérium Ariánov a Ortodoxných v Ravenne postavené v 6. storočí.⁷² Tento predpoklad by mohol ďalej potvrdzovať aj fakt, že práve v oblasti susedného Bavorska boli pri katedrálnych kostoloch zriaďované baptistéria s týmto zasvätením v 8. storočí. V tomto teritóriu sa toto patrocínium navyše vyskytuje aj pri kostoloch budovaných na kopcoch v miestach so silnou pohanskou tradíciou.⁷³ Tento aspekt by sa preto mohol aplikovať na kostol lokalizovaný pri obci Modrá pri Velehrade,⁷⁴ ktorý je zvyčajne považovaný za jeden z najstarších kostolov postavených v oblasti Starého Města.⁷⁵

⁷⁰ HRUBÝ, Vilém. *Staré Město. Velkomoravský Velehrad*. Praha: Nakladatelství ČAV, 1965, s. 198; JOKEŠ, Petr. Patron saints of the time of Christianization. Some reflections about Great Moravian Churches. In *Folia Historica Cracoviensa*, 23, 2017, č. 1, s. 82

⁷¹ Túto hypotézu vyslovil už POULÍK, Josef. *Starí Moravané budují svůj stát*. Gottwaldov 1960, s. 106. Martin Illáš najnovšie predpokladá misijnú funkciu tohto kostola s jej kristianizačnou funkciou pre sociálne odlišnú komunitu, pochovávajúcu svojich zosnulých v tejto časti hradiska. ILLÁŠ, Martin. Kostol č. IX v Mikulčiciach. In *Konštantínove listy*, 6, 2013, s. 28

⁷² Komparáciu oboch stavieb pozri v RANZI, Dita. *Baptisterium ariánců v Ravenně*. Magisterská diplomová práce Semináře dějin umění Filozofické fakulty masarykovy univerzity. Brno 2018, s. 62 – 67

⁷³ MITTERER, 1992 (cit. v pozn. 59), s. 29 – 31

⁷⁴ Existenciu tohto kostola na prelome 17. – 18. storočia v „lesíku blízko kláštora“ uvádza barokový historik STREDOWSKY, Joanne Georgio. *Sacra Moraviae Historia Sive Vita ss. Cyrilli & Methodii*. Solisbaci 1710, s. 213

⁷⁵ GALUŠKA, Luděk. Kirchliche Architektur des großmährischen Veligrad und die Besiedlung des Machtzentrums. In POLÁČEK – MARÍKOVÁ-KUBKOVÁ 2010, (cit. v pozn. 49), s. 178 – 181

S v. M a r t i n

Nemenej frekventovaným patrocíniom v oblasti bavorskej arcidiecézy je sv. Martin, ktorý bol populárny najmä v Západofranskej ríši, pretože ostatky tohto svätca boli uchovávané v centrálnej časti Franskej ríše, Centre-Val de Loire v Tours.⁷⁶ Kostol s týmto zasvätením, ktorý mohol byť postavený už počas Veľkomoravskej ríše, bol lokalizovaný na jednom z najväčších veľkomoravských hradísk v Nitre⁷⁷ a jeho výstavba by preto mohla súvisieť tiež s aktivitami bavorských misií. Okrem fatálne známeho kostola sv. Martina, postaveného na dvorci arcibiskupa Adalráma v Traismaueri,⁷⁸ v ktorom bol pokrstený Pribina, možno uviesť ďalšie kostoly s týmto patrocíniom v povodí rieky Dunaj postavené v karolínskom období – v Linzi,⁷⁹ Ybbsfelde (St. Martin-Karlsbach)⁸⁰ alebo v Klosterneuburgu.⁸¹ Posledné dva kostoly sa nachádzajú v misijnej oblasti bývalého Avarskeho kaganátu, patriaceho síce pod jurisdikciu Pasovskej diecézy, nie je však vylúčené, že sv. Martin mohol byť misijným patrónom aj Salzburského arcibiskupstva pre oblasť Avarskej marky, z čoho zrejme pramenil aj neskorší konflikt Pa-

⁷⁶ Z písomných prameňov je známe, že s množstvom relikvií sv. Martina, sv. Víta a sv. Michala archanjela disponoval napríklad Pipin, syn Karola Veľkého. MUNK, Ana. Patrocinia Multa Erant Habentes. State, Parrochia, and Colony – Relic Acquisition in Medieval Venice. In KUZMOVÁ – MARINKOVIĆ – VEDRIŠ 2014 (cit v pozn 56), s. 157

⁷⁷ RUTTKAY, Matej. Možnosti prezentácie zaniknutých kostolov v Nitre na Martinskom vrchu. In *Ranostredoveká sakrálna architektúra Nitrianskeho kraja*. Zborník zo seminára a katalóg k výstave. Nitra: Krajský pamiatkový úrad, 2011, s. 59 – 68

⁷⁸ Identitu Pribinovho kostola v Nitre s kostolom sv. Martina na Martinskom vrchu presadzuje napr. Matúš Kučera, ktorý argumentuje najmä nálezom karolínskej mince počas výskumu B. Chropovského. KUČERA, Matúš. *Postavy veľkomoravskej histórie*. Bratislava: Perfekt, 2013, s. 62. Podobného názoru je aj Martin Illáš, ktorý zasa poukazuje na možný súvis patrocínia s kostolom rovnakého zasvätenia na dvorci salzburského arcibiskupa Adalrama v Traismaueri. ILLÁŠ, Martin. Niekoľko úvah o Pribinovi, Mojmirovcoch a Veľkej Morave (príspevok k diskusii o včasnostredovekých dejinách Moravy a západného Slovenska). In *Moravský historický sborník*. Ročenka Moravského národného kongresu 2011 – 2016. Brno: Moravský národní kongres, 2017, s. 190, pozn. 83

⁷⁹ RUPRECHTSBERGER, Erwin M. – URBAN, Otto H. *Martinskirche, Kreuzritter und Flaschenbier*. Linzer Archäologie aus 1200 Jahren. Pressunterlage für Ausstellung 13. November 2015 bis 28. März 2016. Linz: Nordico Stadtmuseum 2015, s. 8

⁸⁰ DIENST, Heide. Niederösterreichische Pfarren im Spannungsfeld zwischen Bischof und Markgraf nach dem Ende des Investiturstreites. In *Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs*, 34. Wien: Verlag der Österreichischen Staatsdruckerei, 1981, s. 1 – 44

⁸¹ NEUGEBAUER, Johannes – MARESCH, Christine – KOCH, Rudolf. *Die Pfarrkirche Klosterneuburg-St. Martin einst und heute*. Klosterneuburg: Pfarre St. Martin, 1999

sova a Salzburgu v roku 829, týkajúci sa hraníc oboch diecéz.⁸² Diskutabilným je výskyt patrocínia sv. Martina v oblasti Dalmácie, ako je tomu napr. v prípade kostola sv. Martina v Pridrage, ktorý je napriek svojmu neskororománskému pôvodu z 5. – 6. storočia považovaný napr. M. Illášom za vzor devínskej trikonchy.⁸³ Podľa niektorých chorvátskych bádateľov však toto typicky franské patrocínium sv. Martina z Tours bolo introdukované do Dalmácie až prostredníctvom karolínskej renesancie, snažiacej sa o *renovatio imperii* po dobytí Longobardskej ríše.⁸⁴

S v. M i c h a l a r c h a n j e l

Patrocínium sv. Michala archanjela je veľakrát analyzované v skupine svätcov „Drakobijcov“ spolu so sv. Jurajom a sv. Margitou.⁸⁵ Jeho rozšírenie vo viacerých bavorských diecézach dokladá okrem iného aj spis *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*, uvádzajúci v oblasti Blatnohradu takýto kostol vysvätený arcibiskupom Adalwinom 1. januára 865 na Kocelovom vlastnom majetku „ad Orthau“⁸⁶, pričom kostol sv. Michala údajne stál v 9. storočí aj v samotnom sídle Salzburjskej arcidiecézy.⁸⁷ V súvislosti s donačnou politikou východofranského kráľa Ľudovíta Nemca je napríklad v dobových písomných prameňoch uvádzaný aj kláštor sv. Mi-

⁸² STEINHÜBEL, 2016 (cit. v pozn 16), s. 124 – 125

⁸³ ILLÁŠ, Martin. Vzťah predrománskeho kostola na Devíne k dalmátskej architektúre. In *Konštantínove listy*, 11, 2018, š. 2, s. 23. Kritiku tejto hypotézy, založenej na pôvode mena kniežaťa Rastislava, pozri v prvej časti tejto štúdie VANČO, Martin. Písomné pramene k patrocíniám veľkomoravských kostolov I. In *Slovenský časopis historický*, III, 2023, č. 2, s. 308 – 309

⁸⁴ UGLEŠIĆ, Ante: *Ranokršćanska arhitektura na području današnje Zadarske nadbiskupije. Early Christian architecture in the territory of the bishopric of Zadar*. Zadar: Filozofski fakultet u Zadru – Zadarska nadbiskupija, 2002, s. 56. Trpimir Vedriš je však toho názoru, že patrocínium sv. Martina súvisí s Justiniánovou rekonkvistou proti Ostrogótom v 6. storočí. VEDRIŠ, Trpimir. ‘Frankish’ or ‘Byzantine’ saint? The origins of the cult of St. Martin in Dalmatia. In *Papers from the First and Second Postgraduate Forums in Byzantine Studies: Sailing to Byzantium*. Trinity College Dublin, 16-17 April 2007 and 15 – 16 May 2008. Ed. Savvas NEOCLEOUS. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, 2009, s. 219 – 248

⁸⁵ MITTERER, Kurt Anton. *Die Patrozinien der Diözese Salzburg unter besonderer Berücksichtigung der Heiligenverehrung im 8. und 9. Jahrhundert*. Univ. Diss. Salzburg 1990, s. 45 – 46

⁸⁶ „... ad Orthau conseravit ecclesiam in honore Sancti Michaelis archangelii in proprietate Chezilonis“ KOS, Milko. *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*. Ljubljana 1936, s. 139

⁸⁷ IBIDEM, s. 98

chala v Mondsee,⁸⁸ ktorému v roku 860 tento kráľ daroval 20 usadlostí „in comitatu Odolrichi“ pri Szombathelyi.⁸⁹ Kláštor v Mondsee uvádzam v tomto kontexte z toho dôvodu, že za jeho patrónov je považovaný aj rod traungaských grófov Willhelmovcov,⁹⁰ ktorých spriaznenosti s Pribinom už bola venovaná kapitola o Pribinovom kostole.⁹¹ Z tohto uhla pohľadu by preto aj Pribinov nitriansky kostol mohol byť zasvätený sv. Michalovi archanjelovi, pretože pre činnosť salzburskej misie pôsobiacej počas vlády Pribinu v Nitre by toto patrocinium bolo viac ako symbolickým odrazom snáh spojených s kristianizáciou nitrianskych Slovienov. V karolínskom období bolo navyše veľmi rozšírené a súviselo s potláčaním starších pohanských kultov,⁹² čoho dokladom môže byť napríklad výstavba misijného kostola sv. Michala vo Wachau, nie veľmi vzdialeného od hraníc Veľkomoravskej ríše, patriaceho pod jurisdikciu Pasovského biskupstva.⁹³ S jeho misijným pôsobením v oblasti Veľkomoravskej ríše nakoniec môže súvisieť aj rotunda sv. Michala objavená pod eponymným kostolom v Starém Městě.

Kostol s týmto frekventovaným patrocinium sa logicky musel nachádzať aj na hradisku „Valy“ pri Mikulčiciach. Podľa môjho názoru by kritériá spojené s kristianizačnými aktivitami pasovského biskupstva v centre rodiacej sa Veľkomoravskej ríše najlepšie spĺňal kostol č. II, situovaný pri severozápadnej vstupnej bráne na akropolu hradiska.⁹⁴ Tento viac ako hypotetický predpoklad zdôvodňujem tým, že podľa niektorých bádateľov boli v ranom stredoveku kostoly pri bránach zasvätené najčastejšie práve sv. Michalovi archanjelovi.⁹⁵ Kostol č. II je pritom považovaný za jeden

⁸⁸ Kláštor bol založený priamo mníchmi z Monte Cassina. WINTERMAYR, Felix. Die Benediktiner-Abtei Mondsee. Zur Zwölfjahrhundert-Feier 748 – 1948. In *Oberösterreichische Heimatblätter*, 2, 1948, č. 3, s. 193 – 214

⁸⁹ SZŐKE, 2014 (cit. v pozn. 69), s. 50

⁹⁰ MAYR, Gottfried von. Die frühen Willhelminer in Bayern. In *Zeitschrift für bayerische Landesgeschichte*, 73, 2010, s. 7 – 8

⁹¹ VANČO, 2023 (cit. v pozn. 83), s. 50

⁹² KOS, 1936 (cit. v pozn. 86), s. 98

⁹³ DIENST, 1981 (cit. v pozn. 80), s. 1 – 44

⁹⁴ Špecifickú symboliku kostolov č. II, V a VIII, situovaných pri bránach mikulčického hradiska, predpokladá aj POLÁČEK, Lumír. Die Kirchen von Mikulčice und aus Siedlungssarcäologischer Sicht. In POLÁČEK – MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ, 2010 (cit. v pozn. 49), s. 45

⁹⁵ GERRARD, Daniel, M. G. *The Church at War: The Military Activities of Bishops, Abbots and Other Clergy in England, c. 900 – 1200*. London – New York: Routledge, 2017, s. 100 – 101

z najstarších na hradisku, takže jeho zasvätenie sv. Michalovi by bolo logickým výsledkom misijných aktivít Pasovského biskupstva, ktorého biskup Reginhar v roku 831 pokrstil všetkých Moravanov.⁹⁶ Patrocínium sv. Michala archanjela, resp. archanjelov ako vyšších božských bytostí, bolo iste populárne aj počas Metodovho pôsobenia na veľkomoravskom arcibiskupskom stolci, pretože práve sv. Archanjelom zasvätil svoj novozaložený monastier v Ochride sv. Naum,⁹⁷ ktorý pri šírení monastickej kultúry v Bulharsku mohol vychádzať zo vzoru svojho učiteľa, podobne ako jeho duchovný brat sv. Kliment Ochridský.⁹⁸

S v. J u r a j

Sv. Jurajovi sú zasvätené dva dodnes stojace kostoly v oblasti bývalého Nitrianskeho kniežatstva v Kostol'anoch pod Tribečom a v Nitrianskej Blatnici, datované exaktnými chronometrickými metódami do 9. – 10. storočia, takže o výskyte tohto patrocínia na území Veľkomoravskej ríše nemôže byť žiadnych pochyb. Oba kostoly sa nachádzajú v širšom okolí centrálného kniežacieho hradiska Nitry: Nitrianska Blatnica ca 30 km je situovaná severozápadne na úpätí Považského Inovca a Kostol'any pod Tribečom zasa ca 20 km severovýchodne na úpätí Veľkého Tribeča.

Napriek rozdielnym architektonickým typom obe stavby spája rovnaké patrocínium sv. Juraja a to je hlavný dôvod, prečo sa nimi budem zaoberať spolu v tejto kapitole. Rotunda v Nitranskej Blatnici je zachovaná takmer v celej svojej architektonickej hmote obvodového muriva až do výšky 6 m, pričom neskôr bola k západnej časti pristavaná veža a k južnej časti tzv. pustovňa.⁹⁹ Počiatky výskumu súvisia s archeologickým výskumom Alexandra Ruttkaya z roku 1976, ktorý rotundu podľa nálezov z prikostolné-

⁹⁶ *Notae de episcopis Pataviensibus ad a. 831* – MMFH I. (cit. v pozn. 12), s. 264

⁹⁷ ŠKOVIERA, Andrej. Životy sv. Nauma Ochridského ako historické pramene. In *Bratia, ktorí menili svet – sv. Cyril a Metod*. Ed. Branislav PANIS – Matej RUTTKAY – Vladimír TURČAN. Bratislava: Slovenské národné muzeum – Archeologický pstav SAV v Nitre, 2012, s. 175

⁹⁸ Dlhý Život sv. Klimenta (od Theofylakta Ochridského): „A postavil jeho život a činnosť za základ svojho osobného konania, ako by nejaký obraz maliara, skúseného v umení, starostlivo zobrazoval seba podľa neho. Veď ako nikto iný poznal jeho život, lebo od mlada a raných rokov ho nasledoval a videl svojimi očami všetky diela učiteľa.“ ŠKOVIERA, Andrej (ed.). *Pramene o živote svätých Cyrila a Metoda*. Bratislava: Post Scriptum, 2013, s. 128

⁹⁹ SAMUEL, Marián – POMFYOVÁ, Bibiana. Nitrianska Blatnica (okr. Topoľčany). Poloha Jurko, Kostol sv. Juraja. In POMYOVÁ, 2015 (cit. v pozn. 65), s. 138 – 141

Rotunda sv. Juraja v Nitrianskej Blatnici. Foto: autor

ho pohrebiska dával do 1. polovice 11. storočia.¹⁰⁰ Prvé exaktné datovanie rotundy do rokov 991 – 1052 realizoval chronometrickou metódou ¹⁴C Peter Barta v roku 2015, ktorý ho však publikoval len ako predbežný výsledok k diskusii o pôvode rotundy a nie ako finálne datovanie stavby.¹⁰¹ Úplne odlišné výsledky datovania prinieslo medzinárodné konzorcium renomo-

¹⁰⁰ RUTTKAY, Alexander. Výskum zaniknutého včasnostredovekého sídliska, architektúry a pohrebiska pri Nitrianskej Blatnici v roku 1976. In *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku 1976*. Nitra 1977, s. 243 – 251

¹⁰¹ Predmetom analýzy bol antropogénny kalcit (vápenec vytvorený človekom) odobratý z murovacej malty v roku 2015. BARTA, Peter – BÓNA, Martin. Príspevok k datovaniu vzniku rotundy sv. Juraja v Nitrianskej Blatnici. In *Archaeologia historica*, 40, 2015, č. 2, s. 687

vaných svetových rádiouhlíkových laboratórií pod vedením prof. Pavla Povinca,¹⁰² ktoré kostol zadatovalo do intervalu rokov 830±40, teda jednoznačne do čias Veľkomoravskej ríše.¹⁰³ V najnovšej štúdií kolektív bádateľov spresnil datovanie do rokov 783 – 880 s 84 % pravdepodobnosťou výstavby kostola pred rokom 863, teda pred príchodom cyrilo-metodskej misie!¹⁰⁴

Jednolodový kostol s kvadratickým presbytériom v Kostoľanoch pod Tribečom sa tiež zachoval takmer v celej svojej architektonickej hmote s výnimkou západnej steny kostola, ktorá bola zbúraná v 13. storočí pri jeho prestavbe.¹⁰⁵ Prvý archeologický výskum realizovaný v rokoch 1964 – 1965 Antonom Habovštiakom v súvislosti s komplexnou opravou kostola preskúmal prikostolný cintorín, ktorého počiatky dotal do 1. polovice 11. storočia.¹⁰⁶ V roku 2006 bol predmetom revízneho archeologického výskumu Petra Baxu a Jany Maříkovej-Kubkovej, ktorí s prvou stavebnou fázou z 9. storočia stotožnili kolovú konštrukciu identifikovanú pozdĺž stien v interiéri lode, pričom výstavbu kamenného kostola predpokladali až v 11. storočí.¹⁰⁷ Výhrady k tejto hypotéze publikoval najmä autor sta-

¹⁰² Analyzované boli vzorky dreva (6 ks), uhľíkov (3 ks), omietky (4 ks), malty (7 ks) odobraté z muriva kostola. Konzorcium tvorilo Centrum pre nukleárne a urýchľovačové technológie Katedry jadrovej fyziky a biochémie Fakulty matematiky, fyziky a informatiky UK v Bratislave, Oddelenie vied o Zemi a Laboratórium urýchľovačovej hmotnostnej spektrometrie Univerzity of Arizona v Tucsoe, Centrum aplikovaných izotopových štúdií Univerzity of Georgia v Athens, Laboratórium iónovej fyziky Vysokiej školy technickej v Zürichu, Laboratórium pre urýchľovačový environmentálny výskum Viedenskej univerzity, Hertelendiho laboratórium environmentálnych štúdií Ústavu pre jadrový výskum Maďarskej akadémie vied v Debrecíne a Rádiouhlíkové laboratórium Oddelenia dozimetrie žiarenia Ústavu jadrovej fyziky Akadémie vied Českej republiky v Prahe.

¹⁰³ POVINEC, Pavel – DORICA, Juraj. Slovensko má európsky unikát. Výskum ukázal skutočný vek historickej rotundy, 16.01.2018. In <https://history.hnonline.sk/starsie-dejiny/1094864-slovensko-ma-stredoeuropsky-unikat-vyskum-ukazal-skutocny-vek-historickej-rotundy>

¹⁰⁴ POVINEC, Pavel – CHERKINSKY, Alex – DORICA, Jozef – HAJDAS, Irka – KONTUL, Ivan – JULL, Timothy A. J. – MOLNÁR, Mmihaly – SVĚTLÍK, Ivo – WILD, Eva Maria. Radiocarbon Dating of St. George's Rotunda in Nitrianska Blatnica (Slovakia): International Consortium Results. In *Radiocarbon*, 63, 2021, č. 3, s. 953 – 976

¹⁰⁵ Prehľad dejín bádania a stavebný vývin objektu pozri napr. STRAKOŠ, Miroslav. Kostol sv. Juraja v Kostoľanoch pod Tribečom – skvost predrománskej architektúry a umenia. In *Notitiae historiae ecclesiasticae*, 2017, č. 2, s. 7 – 36

¹⁰⁶ HABOVŠTIK, Anton. Archeologický výskum v Kostoľanoch pod Tribečom. In *Monumentorum Tutela*, 2, 1968, s. 70

¹⁰⁷ BAXA, Peter – MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ, 2010 (cit. v pozn. 49), s. 149 – 160; BAXA, Peter. Settlement Complex Za Jazerom pri sv. Margite in Kopčany, Slovakia. In POLÁČEK, 2020 (cit. v pozn. 2), s. 118 – 119

vebného výskumu kostola Martin Bóna, ktorý kolové jamky v interiéri považoval za zvyšky lešenárskej konštrukcie použitej pri výstavbe kostola.¹⁰⁸ Na základe chronometrického výskumu stavebných prvkov murovaného kostola metódou ¹⁴C je ale možné túto stavebnú fázu datovať už pred rok 919 AD¹⁰⁹ a druhú stavebnú fázu charakteristickú maliarskou úpravou interiéru do obdobia 985 – 1015 cal AD.¹¹⁰ Zatiaľ čo v prípade rotundy sv. Juraja v Nitrianskej Blatnici je jej výstavba v období 9. storočia už potvrdená, v prípade Kostolian pod Tribečom zostáva problematika primárnosti murovanej architektúry v 9. storočí naďalej otvorená, pretože hypotéza o staršom drevenom predchodcovi je stále vecou odbornej diskusie. Každopádne v oboch prípadoch nie je dôvod pochybovať o primárnosti patrociníi sv. Juraja už v 9. storočí.

Kostol sv. Juraja v Kostolánoch pod Tribečom. Foto: autor

¹⁰⁸ BÓNA, Martin. Výsledky umelecko-historického a architektonicko-historického výskumu r. k. Kostola sv. Juraja v Kostolánoch pod Tribečom In *Zborník FF UK – Musica*, XXVIII, 2014, s. 139 – 141

¹⁰⁹ Analýza fragmentu drevenej guľatiny lokalizovanej na južnej fasáde, ktorá bola použitá pri výstavbe kostola ako lešenárska konzola BARTA, Peter – BÓNA, Martin – KELEŠI, Marián. Chronometrický výskum murív kostola sv. Juraja v Kostolánoch pod Tribečom. In *Archaeologia historica*, 40, 2015, č. 2, s. 694 – 696

¹¹⁰ Datovanie podľa vzorky omietky KPTM_1 odobratej zo severnej steny presbytéria so scénou *Maestas Domini* – IBIDEM, s. 700 – 705

Akým spôsobom sa však patrocinium tohto východného svätca, populárneho najmä v Byzantskej ríši, dostalo v 9. storočí do strednej Európy? Napriek tomu, že v západnej Európe je rozšírenie patrocinia sv. Juraja spájané s križiackymi výpravami do Svätej zeme v 11. – 13. storočí,¹¹¹ jeho výskyt v strednej Európe už pred križiackymi výpravami dokazuje najmä bazilika sv. Juraja na Pražskom hrade založená pred rokom 921 Vratislavom, synom kniežaťa Bořivoja.¹¹² Bazilika bola vysvätená síce až po Vratislavovej smrti, predpokladá sa však, že sv. Juraj bol patrónom premyslovského kniežacieho rodu.¹¹³ Podľa Jiřího Slámu súviselo patrocinium sv. Juraja, doložené u viacerých kostolov situovaných na ranostredovekých hradiskách v Čechách, s šírením tohto kultu regensburskými misionármi, pretože v tomto misijnom centre 1. polovice 10. storočia sa mal nachádzať tiež kostol s kláštorom zasväteným sv. Jurajovi.¹¹⁴ Vzhľadom na skutočnosť, že tento kláštor nachádzajúci sa na predmestí Regensburgu v Prüfeningu založil biskup Otto I. z Bambergu až v roku 1119,¹¹⁵ nie je možné túto bavorskú

¹¹¹ BOHÁČ, Zdeněk. Patrocinia jako jeden z pramenů k dějinám osídlení. In *Český časopis historický*, XXI, 1973, s. 375; HUDÁK, 1984 (cit. v pozn. 7), s. 56 – 57; RICHES, Samantha. *St. George: Hero, Martyr and Myth*. Sutton 2000, s. 19

¹¹² Baziliku založil knieža Vratislav v roku 921, ale vysvätená bola až za kniežaťa Václava v roku 925. FROLÍK, Petr. Nejstarší církevní architektura na Pražském hradě – současný stav poznání. In GALUŠKA, Luděk – KOUŘIL, Pavel – MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk (ed.). *Velká Morava mezi východem a západem*. Sborník z mezinárodní konference konané v Uherském Hradišti roku 1999 u příležitosti 50. jubilea nálezů nejstarší velkomoravské církevní architektury. Brno 2000, s. 108 – 109; MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ, Jana. Úloha ultu a církevních center ve formování Pražského hradu v raném středověku. In *Kostel Panny Marie na Pražském hradě. Dialog nad počátky křesťanství v Čechách*. Ed. Ivo ŠTEFAN – Martin WIHODA. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2018, s. 116 – 118

¹¹³ MERHAUTOVÁ, Anežka. *Bazilika sv. Jiří na Pražském hradě*. Praha 1972, s. 1 – 12; RICHES, 2000, (cit. v pozn. 112), s. 19; SOBIESIAK, Joanna Aleksandra. *Boleslav II. († 999)*. České Budějovice: Bohumír Němec – Veduta, 2014, s. 70

¹¹⁴ SLÁMA, Jiří. Svatojiřské kostely na raně středověkých hradištích v Čechách. In *Archeologické rozhledy*, 29, 1977, s. 271; SLÁMA, Jiří. Svatojiřské kostely na raně středověkých hradištích v Čechách. In *Na prahu poznání českých dějin*. Sborník k počtě Jiřího Slámy. Ed. Jan KLÁPŠTĚ. Praha: Karolinum, 2006, s. 47 – 60. Túto neoverenú informáciu prevzalo viacero bádateľov, napr. SOBIESIAK, 2014 (cit. v pozn. 114), s. 70; VANÍČEK, Vratislav. Sacrum dynastie přemyslovců na počátku středověku (Od Přemysla Oráče k svatému Václavu). In *Historia Sclavorum Occidentis*, 2 (11), 2016, s. 30 – 63, s. 51 pozn. 92

¹¹⁵ BREKLE, Herbert E. *Die Prüfeninger Weihinschrift von 1119. Eine paläographisch-typographische Untersuchung*. Regensburg: Scriptorium Verlag für Kultur und Wissenschaft, 2005, s. 67

metropolu považovať za mediátora kultu sv. Juraja priemyslovským kniežatám. Ani v ďalších nemecky hovoriacich krajinách nebol kult sv. Juraja pred 11. storočím veľmi rozšírený,¹¹⁶ pretože jeho rozmach súvisel až s aktivitami kolínskeho arcibiskupa Anna II. (1010 – 1075), ktorý v rokoch 1056 – 1058 zasvätil tomuto svätcovi novopostavenú baziliku sv. Juraja v Kolíne nad Rýnom, ktorá sa stala titulárnym kostolom jeho arcidiecézy.¹¹⁷

Distribútorom relikvií sv. Juraja do oblasti severne od Álp bol v 9. storočí s najväčšou pravdepodobnosťou kostol San Giorgio in Velabro v Ríme situovaný v gréckej štvrti neďaleko kostola Santa Maria in Cosmedin, v ktorom pôsobila aj „schola graeca“.¹¹⁸ Tento predpoklad možno dokázať na príklade výstavby kostola sv. Juraja v Reichenau-Oberzell, ktorý je najstarším kostolom s týmto patrocíniom v oblasti Karolínskej ríše.¹¹⁹ Jeho relikvie získal mainzský arcibiskup a opát kláštora Reichenau Heito III. (891 – 913) koncom 9. storočia ako dar od pápeža Formoza (891 – 896).¹²⁰ Bolo by lákavou hypotézou, že sa ešte skôr ako biskup z Porta¹²¹ podieľal na šírení kultu sv. Juraja prostredníctvom osobných kontaktov s arcibiskupom Metodom, keďže spolu s biskupom Gauderichom z Velletri vysvätil na základe príkazu pápeža Hadriána II. v roku 868 na kňazov žiakov sv. Cyrila a Metoda.¹²² Formozus síce zastával významné pozície na pápežskom dvore za pápeža Mikuláša I. (854 – 867) a jeho nástupcu Hadriána II. (867 – 872), najmä ako legát pre Bulharsko a Západofranskú ríšu,¹²³ v roku 876

¹¹⁶ Kurt A. Mitterer síce v oblasti salzburskej diecézy identifikuje viaceré kostoly s patrocíniom sv. Juraja, tie sú však až neskoršieho dátá: MITTERER, 1992 (cit. v pozn. 59), s. 46 – 48

¹¹⁷ KAISER, Jürgen. *Die großen romanischen Kirchen in Köln*. Köln: Greven Verlag, 2013, s. 62 – 73

¹¹⁸ Relikvie sv. Juraja, resp. jeho hlava, boli zázračne objavené v Kappadókií pápežom Zachariášom (741 – 752), ktorý ich priniesol do Ríma a deponoval v kostole San Giorgio in Velabro: MASKARINEC, 2014 (cit. v pozn. 56), s. 28 – 29.

¹¹⁹ JACOBSEN, Werner. Reichenau-Oberzell. In *Vorromanische Kirchenbauten. Katalog der Denkmäler bis zum Ausgang der Ottonen*. Nachtragsband. München: Prestel 1991, s. 344 – 346; BERSCHIN, Walter. Die Tituli der Wandbilder von Reichenau-Oberzell St. Georg. In *Mittelalterliche Studien*. Heidelberg 2005, Bd. 1, s. 215 – 228

¹²⁰ IMHOF, Michael – WINTERER, Christoph. *Karl der Grosse. Leben und Wirkung, Kunst und Architektur*. Petersberg : Michael Imhof Verlag, 2013, s. 214

¹²¹ OSBORNE, John. „Not with a Bang but a Whimper“. In OSBORNE, John. *Rome in the Ninth Century: A History in Art*. Cambridge: Cambridge University Press, 2023, s. 253 – 261

¹²² MMHF II., (cit. v pozn. 4), s. 90

¹²³ Pozri *Annales Bertiniani ad a 869 a Die Konzilien der karolingischen Teilreiche ad a. 875*: <https://personspopes9c.regesta-imperii.de/personen/orte/73/>

však bol pápežom Jánom VIII. (872 – 882) exkomunikovaný a rehabilitovaný až za pápeža Marina/Martina I. (882 – 884).¹²⁴ Arcibiskup Metod si však mohol relikvie sv. Juraja, ktorý bol jedným z patrónov jeho rodného mesta Solún (Thessaloniki), kde stála od ranokresťanského obdobia 4. storočia tiež rotunda zasvätená sv. Jurajovi,¹²⁵ vypýtať samostatne od ktoréhokoľvek pápeža a bez Formozovej asistencie, pretože bojový svätec sv. Juraj bol v Byzantskej ríši mimoriadne populárny.¹²⁶ K aktu prevzatia týchto relikvií teda mohlo prísť podľa môjho názoru až v roku 880, počas druhého pobytu sv. Metoda v Ríme.

Expedovanie relikvií významných svätcov z Ríma na sever od Álp v 3. tretine 9. storočia je napríklad zaznamenané v prípade Metodovho súputníka cisára Arnulfa, ktorý si za účelom výstavby kostolov v Karolínskej ríši priniesol ostatky sv. Jakuba, sv. Pankráca a ďalších svätých.¹²⁷ Na základe vyššie uvedených skutočností je preto možné veľkomoravské kostoly zasvätené sv. Jurajovi datovať najskôr po roku 870, pričom nemajú priamy súvis s misijnými aktivitami franských kláštorov, čo je však v protiklade k najnovšiemu datovaniu kostola sv. Juraja v Nitrianskej Blatnici rádiokarbónovou metódou ¹⁴C pred rok 863. Nevieť si osobne predstaviť, kto mohol byť mediátorom relikvií sv. Juraja na sever od Álp pred príchodom cyrilo-metodskej misie, keďže sa v Pribinovom Blatnohrade nevyskytuje ani pri jednom kostole a v Karolínskej ríši až po roku 891. V 5. kapitole *Života sv. Metoda* je síce uvedené, že pred príchodom byzantských vierozvestcov pôsobili vo Veľkomoravskej ríši misionári z „Vlách, Grécka i Nemiec“,¹²⁸ pričom za oblasť Grékov sa v tomto prípade najčastejšie považujú katechéti z Akvilejského¹²⁹ alebo Gradského patriarchátu.¹³⁰ Nechýbajú však ani

¹²⁴ MONROE, S. Wiliam. *The Trial of Pope Formosus*. PhD Dissertation of Columbia University: New York, 2021, s. 4 – 5

¹²⁵ MENTZOS, Aristotle. Reflections of the interpretation and dating of the rotunda of Thessaloniki. In *Egnaia*, 6, 2001 – 2002, s. 57 – 82

¹²⁶ WALTER, Christopher. *Warrior Saints in Byzantine Art and Tradition*. Routledge: Taylor and Francis Ltd.: 2016, s. 131

¹²⁷ O prinesení relikvií sv. Jakuba, Pankráca a ďalších svätých je zmienka v donačnej listine cisára Arnulfa pre kráľovskú kaplnku v Rodingu z 2. augusta 896: MMFH III. (cit v pozn. 17) s. 63

¹²⁸ MMFH II. (cit. v pozn. 4), s. 124

¹²⁹ VAVŘÍNEK, Vladimír. *Sv. Cyril a Metoděj mezi Konstantinopolí a Římem*. Praha: Vyšehrad, 2013, s. 106

¹³⁰ HAVLÍK, Lubomír, E. Učitelé křesťané z Vlach i z Řecka a z Němec. In *Sborník Josefu Poulikovi k šedesátinám*. Brno 1970, s. 117 – 119

názory o pôsobení misionárov z Dalmácie,¹³¹ ktorej prímorské mestá patrili po fransko-byzantskom vojenskom konflikte ukončenom Aachenským mierom v roku 812 stále pod nadvládu Byzantskej ríše.¹³² Preto možno vysloviť pochybnosti, že by sa v oblasti severne od Drávy a Sávy „potulovali“ bez súhlasu franských cirkevných inštitúcií nejakí potulní grécki misionári vzhľadom na franské zabranie dolnej Panónie až po Istriu.

Aký mal význam kult sv. Juraja pre veľkomoravskú elitu? Ako „bojový svätec“ mohol byť patrónom viacerých kniežat mojmírovskej dynastie, pretože jeho obľuba je doložená aj u iných súdobých vládncich rodov slovenských kniežat, ktoré sa dostali buď priamo, alebo sprostredkované do kontaktu s byzantskou kultúrou či už kyjevských Rurikovcov¹³³, alebo aj už zmienených českých Přemyslovcov. Zatiaľ čo v prvom prípade ide o priamy vplyv Byzancie pri kristianizácii Kyjevskej Rusi, v druhom prípade ide zrejme o sprostredkovanie tohto kultu do Čiech prostredníctvom Veľkomoravskej ríše, pretože za prvého kresťanského vládcu je považovaný Bořivoj, ktorého pokrstil sv. Metod.¹³⁴ Obľúbenosť kultu sv. Juraja nielen u mojmírovských kniežat, ale aj u ďalších veľkomoravských veľmožov, dokazujú viaceré kostoly lokalizované archeologickým výskumom na veľkomoravských hradiskách, či už v Uherskom Hradišti¹³⁵ alebo v Kostol'anoch pod Tribečom, kde sa dá dokonca hovoriť konkrétne o nitrianskom rode Poznanovcov, ktorí dali kostol postaviť pravdepodobne na prelome 9. – 10. storočia a koncom 10. storočia ho darovali Zoborskému kláštoru.¹³⁶ Doka-

¹³¹ ILLÁŠ, Martin. Kritický pohľad na vplyv byzantskej architektúry na sakrálnu architektúru Veľkej Moravy. In LETZ, Róbert – JUDÁK, Viliam (eds.). *Cyrilo-metodská tradícia ako spájajúci fenomén*. Nitra: Gorazd n. f., Kňazský seminár sv. Gorazda, 2020, s. 224

¹³² DZINO, Daniel – MILOŠEVIĆ, Ante – VEDRIŠ, Trpimir. A View from the Carolingian Frontier Zone. In *Migration, Integration and Connectivity on the Southeastern Frontier of the Carolingian Empire*. Leiden: Brill 2018, s. 1–14

¹³³ Princ Jaroslav prijal pri krste meno Juraj podľa sv. Juraja a práve tomuto svätcovi bola zasvätená aj jedna z kaplniek v kostole sv. Sofie v Kyjeve – WALTER, 2016, (cit. v pozn. 126), s. 71 – 72

¹³⁴ WIHODA, Martin. Od křtu českých knížat k christianizaci Čechů. In *Kostel Panny Marie na Pražském hradě*. Dialog nad počátky křesťanství v Čechách. Ed. Ivo Štefan – Martin Wihoda. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2018, s. 131 – 132

¹³⁵ DRESLER, Petr – VÁGNER, Michal. Geofyzikální průzkum Masarykova náměstí a lokalizace kostela sv. Jiří. In *Slovácko*, LIV, 2013, s. 155 – 162

¹³⁶ Ako majetok Zoborského kláštora sú Kostol'any pod Tribečom uvedené v tzv. *Zoborských listinách*, na základe ktorých je možné usúdiť, že k darovaniu prišlo pred rokom 1113. JANKOVIČ, Vendelín. Kostol'any pod Tribečom. In *Monumentorum Tutela*, 2, 1968, s. 6 – 10

zujú to nástenné maľby s donátorskými scénami situovanými pri styku severnej a južnej lode s triumfálnym oblúkom, pričom na južnej stene lode je zobrazený zakladateľ kostola z rodu Poznanovcov, ako odovzdáva pod ochranu Krista model kostola v sprievode svojich synov a svojho patróna sv. Juraja. Na severnej stene je zasa namaľovaný obdarovaný opát kláštora v sprievode svojho patróna svätca-biskupa, ako sa prihovárajú za pokoj duší potomkov poznanovského rodu pred tróniacou Pannou Máriou.¹³⁷

Sv. Margita Antiochijská

Ďalším z patrocínií ranokresťanských mučeníkov majúcich svoj pôvod v oblasti Blízkeho východu je sv. Margita Antiochijská,¹³⁸ ktorej je zasvätený zachovaný kostolík v katastri obce Kopčany, nachádzajúci sa ca 1 km juhovýchodne od hradiska „Valy“ pri Mikulčiciach. Podobne ako v prípade kostola sv. Juraja v Kostolčanoch pod Tribečom, s ktorým má takmer identické rozmery lode a kvadratického presbytéria, sa murivá lode zachovali takmer po súčasnú korunnú rímsu lode s časťami murív strešných štítov a celá svätyňa aj s klenbou, pričom archeologickým výskumom bola objavená pred západnou stenou kostola obdĺžniková predsieň, ktorá sa stala predmetom značne protichodných interpretácií.¹³⁹ Do 90. rokov 20. storočia bola kaplnka odborníkmi považovaná za gotickú stavbu zo 14. storočia.¹⁴⁰ Od roku 1994 je výskum kostola predmetom komplexného stavebno-his-

¹³⁷ Problém ikonografie kostolianskych fresiek a ich datovania je predmetom samostatnej štúdie. VANČO, Martin. Donátorské scény v kostole sv. Juraja v Kostolčanoch pod Tribečom. In *Ars*, 56, 2023, č. 2, s. 109 – 136

¹³⁸ Problematike patrocínia tejto stavby sa v poslednej dobe venoval Robert Bača v samostatnej štúdii dedikovanej 1150. výročiu úmrtia sv. Metoda. BAČA, Robert. K patrocíniu kostola sv. Margity Antiochijskej v Kopčanoch. Príspevok venovaný pamiatke 1130. výročia úmrtia sv. Metoda. In *Slovenská archeológia*, LXIV, 2016, č. 1, s. 145 – 176. V štúdii však od seba nerozlišuje dve rozdielne svätice – sv. Marinu a sv. Margitu. K tejto problematike pozri napr. BLACKER, Jean – BURGESS, Glyn S. – OGDEN, Amy. Wace, The Hagiographical Works: The Conception Notre Dame and the Lives. In *Studies in Medieval and Reformation Traditions*, 169, 2013, č. 3, s. 159 – 160

¹³⁹ BAXA, Peter. Vývoj sídelných štruktúr polohy za jazerom pri sv. Margite v 9. – 10. storočí (k organizácii zázemia mikulčického hradiska). In *Co můj kostel dnes má, nemůže kníže odníti*. Věnováno Petru Sommerovi k životnímu jubileu. Ed. Eva DOLEŽALOVÁ – Petr MEDUNA. Praha 2011, s. 50

¹⁴⁰ Prvá písomná správa je z 15. januára 1392, kedy dal uhorský kráľ Žigmund Luxemburský do zálohu Margite, staršej sestre vojvodu Ernesta Rakúskeho, majetky Holíč, Skalicu a Branč. SNA Bratislava. Archív Czoborovcov.

torického,¹⁴¹ reštaurátorského¹⁴² a archeologického výskumu,¹⁴³ na základe ktorého je v súčasnosti zaraďovaný do 9. storočia a klasifikovaný ako 13. kostol mikulčickej metropole.¹⁴⁴ V roku 2008 sa leteckou prospekciou podarilo 170 m južne od kaplnky lokalizovať obdĺžnikový dvorec,¹⁴⁵ ktorého dvojpriestorová štruktúra s obytnou budovou bola potvrdená neskorším zisťovacím výskumom,¹⁴⁶ čo naznačuje, že kaplnka s dvorcom bola samostatným sídliskovým komplexom a nie predhradím mikulčického hradiska.¹⁴⁷ Doteraz najstaršie exaktné datovanie do 10. storočia bolo sta-

¹⁴¹ Chronológiu výskumu pozri BOTEK, Andrej – ERDÉLYI, Róbert – VACHOVÁ, Barbora. Varianty metodiky prezentácie hodnotných vrstiev a nálezov interiéru kostola sv. Margity v Kopčanoch. In *Archaeologia historica*, 40, 2015, č. 2, s. 661 – 662

¹⁴² KELEŠI, Marián. Reštaurátorský výskum a reštaurovanie Kostola sv. Margity Antiochijskej v Kopčanoch. In *Pamiatky Trnavy a Trnavského kraja*, 19. Zborník zo seminára konaného dňa 8. 12. 2015. Trnava 2016, s. 47 – 54. Fragmenty pôvodnej výzdoby kostola (čiene a červené lineárne štruktúry, fragment spodných partií postáv v drapériách) boli M. Kelšim objavené na západnej stene lode nad bývalým murovaným stropom kaplnky.

¹⁴³ V rokoch 1994 – 1998 archeologický výskum realizovala Viera Drahošová zo Záhorského múzea v Skalici. DRAHOŠOVÁ, Viera – VANČO, Martin. Výskum kaplnky sv. Margity v Kopčanoch. In *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1994*. Nitra 1996, s. 42. Po roku 1998 prevzal archeologický výskum Pamiatkový úrad v Bratislave pod vedením Petra Baxu, ktorému sa podarilo v roku 2004 objaviť pri južnej stene kostola skupinu troch hrobov. BAXA, Peter – FERUS, Viktor – GLASER-OPITZOVÁ, Renáta. Veľkomoravské hroby pri kostole sv. Margity Antiochijskej v Kopčanoch. In *Pamiatky a múzea*, 2005, č. 3, s. 49. Podrobný rozbor inventáru hrobov pozri BAXA, Peter – HOŠEK, Jiří – OTTENWELTER, Estelle – DĚD, Jiří. Reštaurátorsko-konzervátorský průzkum vybraných nálezů z lokality Kopčany. In *Archeologické rozhledy*, 62, 2010, č. 3, s. 492 – 513

¹⁴⁴ POLÁČEK, Lumír – MAZUCH, Marian – HLADÍK, Marek – KRUPÍČKOVÁ, Šárka. Between Science and Show – on the State of Research and Presentation of the early medieval Power Centre Mikulčice. In *Quo Vadis? Status and Future Perspectives of Long-Term Excavations in Europe*. Ed. Claus von CARNAP-BORNHEIM. Neumünster – Hamburg: Wachholz Verlag – Murmann Publishers, 2014, s. 179 – 211; BAXA, 2020 (cit. v pozn. 107), s. 119; POLÁČEK, Lumír. Ecclesiastical Centre and Place of Worship. In POLÁČEK, 2020 (cit. v pozn. 2), s. 165

¹⁴⁵ BAXA, 2011 (cit. v pozn. 139), s. 50

¹⁴⁶ BAXA, Peter – MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ, Jana. Predbežná správa a zisťovacom výskume veľmožského dvorca (?) z 9. až polovice 10. storočia v Kopčanoch. In *Devín Veroniky Plachej*. Zborník k životnému jubileu Veroniky Plachej. Ed. Katarína HARMADYOVÁ. Bratislava: Múzeum mesta Bratislavy, 2017, s. 131 – 142

¹⁴⁷ Hypotézu o identite kostola s tzv. Sekirkosteľom známym z *Kosmovej kroniky Českej*, pri ktorom sa nachádzal aj dvorec s dedinou, som publikoval v 90. rokoch 20. storočia bez odozvy odbornej verejnosti. VANČO, Martin. Kaplnka sv. Margity Antiochijskej pri Kopčanoch. Príspevok k problematike výskumu predrománskej architektúry. In *Slovácko*,

novené dendrochronologickou metódou. Jej autor Vladimír Bahýl analyzoval drevený artefakt lokalizovaný priečne v murive lode kostola (pravdepodobne „nivelačný kolík“ pri stavbe), ktorý bol do muriva zapracovaný krátko po roku 951. Pravdepodobnosť výstavby kostola v 10. storočí potvrdila aj následná porovnávacia rádiokarbónová metóda ^{14}C , datujúca fragment dreva do rozpätia rokov 926 ± 60 .¹⁴⁸ Na druhej strane do 9. storočia rovnakou metódou ^{14}C kostol datuje Peter Barta¹⁴⁹ a do intervalu rokov 780 – 870 zadatovalo vznik stavby konzorcium rádiouhlíkových laboratórií vedené prof. Pavlom Povincom, ktoré navyše s 80% pravdepodobnosťou predpokladá vznik kostola pred rokom 863,¹⁵⁰ teda podobne ako v prípade kostola sv. Juraja v Nitrianskej Blatnici.

Veľkomoravský pôvod patrocínia sv. Margity predpokladal už cirkevný historik Anton Bagin, ktorý ho spájal priamo s pôsobením byzantskej misie na Veľkej Morave.¹⁵¹ Väčšina bádateľov však jeho veľkomoravský pôvod donedávna nepovažovala za preukázateľný práve na základe mylnej predstavy, že úcta k tejto svätici v strednej Európy súvisela až s križiackymi vý-

---

XL, 1998, s. 123 – 134. Napriek tomu sa moravskí historici stále pokúšajú tento kostol stotožniť so zaniknutým veľkomoravským baptistériom v polohe „Kostelisko“ na hradisku „Valy“ pri Mikulčiciach, kde doteraz žiadny dvorec lokalizovaný nebol. KONEČNÝ, Lubomír Jan. Moravské biskupství z 10. století ve staroslovanské aglomeraci Mikulčic v kontextu nesjarší církevní organizace na Moravě. In BAČA, Martin (ed.). *Pod stromom života*. Zborník k 70. narodeninám Michala Slivku. Bratislava: Filozofická fakulta UK, 2022, s. 387 – 400

¹⁴⁸ BAHÝL, Vladimír – FLEISCHER, Peter – KRIŠŤÁK, Ľuboš – MÉSZÁROS, Tibor – PASTIEROVIČ, Martin – ŠRAFURA, Andrej. Je kostolík v Kopčanoch skutočne z obdobia Veľkej Moravy a organ v Štítniku zo štrnásteho storočia? Čo o tom hovorí dendrochronológia. In *Interdisciplinarita vo vedeckom výskume pri rozvoji ochrany kultúrneho dedičstva*. Zborník príspevkov z konferencie CSTI 2013, Conservation Science, Technology and Industry 20. – 22. február 2013. Bratislava 2013, s. 153 – 158; BAHÝL, Vladimír a kol. Je kostolík v Kopčanoch z obdobia Veľkej Moravy? Čo o tom hovorí dendrochronológia. In *Záhorie*, 2013, č. 5, s. 7 – 10

¹⁴⁹ BÓNA, Martin. Kopčany (okr. Skalica). Kostol sv. Margity Antiochijskej. In POMFYOVÁ, 2015 (cit. v pozn. 65), s. 104

¹⁵⁰ POVINEC, Pavel – KONTUL, Ivan – CHERKINSKY, Alex – HAJDAS, Irka – GU, Y. – JULL, Timothy A. J. – LUPTÁK, T. – MOLNÁR, Mihály – STEIER, Peter – SVĚTLÍK, Ivo. Radiocarbon dating of the Church of St. Margaret of Antioch in Kopčany (Slovakia): International consortium results. In *24th Radiocarbon Conference. 10th 14C & Archaeology Conference. Zürich, 11 – 16 September 2022. Book of abstracts*. Zürich 2022. Dostupné on-line <<https://hdl.handle.net/11104/0340201>>

¹⁵¹ BAGIN, Anton. Kopčany pri Holíči iba 600-ročné? In *Katolícke noviny*, 33, 1992, 16. 8. 1992, s. 13

pravami do Svätej zeme.¹⁵² Zmienka o patrocíniu sv. Margity¹⁵³ sa objavuje v oblasti salzburskej arcidiecézy už okolo roku 800 v Amfingu pri renovácii tamajšieho kostola zasväteného sv. Amandovi arcibiskupom Arnom.¹⁵⁴ Rozmach kultu tejto svätice v západnej Európe v 2. polovici 9. storočia dokladá martyrológium Hrabana Maura (840 – 854)¹⁵⁵ a jej introdukovanie do oblasti Panónie potvrdzuje vysvätenie kostola tejto svätici „ad Spizzun“ v roku 865 salzburským arcibiskupom Adalwinom na území Blatenského kniežatstva.¹⁵⁶

Kaplnka sv. Margity Antiochijskej v Kopčanoch. Foto: autor

¹⁵² BOHÁČ, Zdeněk. Patrocinia jako jeden z pramenů k dějinám osídlení. In *Český časopis historický*, XXI, 1973, s. 375; HUDÁK, 1984 (cit. v pozn. 7), s. 56 – 57; SLIVKA, Michal. Múzeá a galérie u nás čaká živorenie. In *SME*, 07.01.1998, s. 11. Rozšírenie patronie v súvislosti s prinesením relikvie lebky Ondrejom II. počas križiackej výpravy v rokoch 1217 – 1218 predpokladá POMFYOVÁ, 2015 (cit. v pozn. 65), s. 234

¹⁵³ Sv. Margita býva často zamieňaná so sv. Marinou, ktorá sa uvádza v dokumentech 8. – 9. storočia ako napr. v kalendári sv. Wiliborda (658 – 739), v martyrológiu Bedu Venerabilis (673 – 735), Usuardovom martyrológiu (863 – 869): BLACKER – BURGESS – OGDEN, 2013 (cit. v pozn. 138), s. 159 – 160

¹⁵⁴ MITTERER, 1990 (cit. v pozn. 85), s. 49

¹⁵⁵ BLACKER – BURGESS – OGDEN, 2013 (cit. v pozn. 138), s. 159 – 160

¹⁵⁶ „Archiepiscopus Adalwinus ... Kalendas Februarias ad Spizzum in honore sanctae Margaretae virginis ecclesiam dedicavit.“ KOS, 1936 (cit. v pozn. 86), s. 139

Nemenej pozoruhodné je, že najstarší známy rukopis jej Života, zachovaný v latinskej verzii *Passio a Theotimo*, preložil do gréčtiny sv. Metod I. Konštantínopolský (780 – 847) počas svojej emigrácie v Ríme v rokoch 815 – 820. Jeho pobyt je tu spojený s ikonoklastickými represáliami byzantského cisára Leva V. (813 – 820),¹⁵⁷ po ktorého smrti sa vrátil do Konštantínopola a počas regenstva cisárovnej Theodory vládnucej za neplnoletého cisára Michala III. sa stal konštantínopolským patriarchom (842 – 847) a významnou mierou sa podieľal na obnovení uctievania obrazov.¹⁵⁸ Na základe týchto poznatkov je možné dospieť k súvislosti patrocínia sv. Margity s byzantskou cyrilo-metodskou misiou, pretože veľkomoravský apoštol sv. Metod, rodným menom pravdepodobne Michal, prevzal pri vstupe do kláštora na hore Olymp okolo roku 856 práve po tomto patriarchovi meno Methodios.¹⁵⁹ To dokazuje nielen to, že ho osobne poznal, ale aj to, že práve tento patriarcha bol jeho osobným patrónom a práve od neho mohol prevziať aj úctu k sv. Margite, ktorú spolu s úctou k sv. Jurajovi a sv. Klimentovi mohol priniesť na Veľkú Moravu. Podobne ako v prípade patrocínia sv. Juraja aj tento záver je v protiklade k najnovšiemu datovaniu kostola sv. Juraja v Nitrianskej Blatnici rádiokarbónovou metódou ¹⁴C pred rok 863. Vzhľadom na rozšírenie patrocínia sv. Margity vo Franskej ríši už okolo roku 800 však nemožno výstavbu tohto kostola pred rokom 863 úplne vylúčiť.

Na druhej strane podporným argumentom pre šírenie tohto patrocínia na Veľkej Morave prostredníctvom misie sv. Cyrila a Metoda by mohla byť ľudová tradícia pútí praktikovaných práve pri kaplnke sv. Margity 13. júla.¹⁶⁰ V tento deň sa sviatok tejto svätice celebraval podľa grécko-katolíckeho kalendára, dodržiavajúceho starosloviensku liturgiu, zatiaľ čo v pravoslávnej cirkvi sviatok tejto svätice pripadá na 17. a v katolíckej cirkvi na 20. júla.¹⁶¹ Situácia však nie je taká jednoduchá, ako sa na prvý pohľad zdá.

¹⁵⁷ DRESVINA, Juliana: The Significance of the Demonic Episode in the Legend of St. Margaret of Antioch. In *Medium Aevum*, LXXXI, 2017, č. 2, s. 190

¹⁵⁸ BITHOS, George P. *Methodios I patriarch of Constantinople: churchman, politician and confessor for the faith*. Durham theses. Durham 2001, s. 71 – 79. Dostupné on-line: <<http://etheses.dur.ac.uk/4239/71-88>>

¹⁵⁹ KUČERA, 2013 (cit. v pozn. 78), s. 131. Skutočnosť, že sa sv. Metod hlásil k odkazu tohto patriarchu, môžeme usudzovať z niektorých štylizácií Života sv. Metoda. VAŠICA, 2014 (cit. v pozn. 5), s. 302

¹⁶⁰ V dominikánskom martyrológiu Htr 21 z 15. storočia je sviatok sv. Margity uvedený 13. a aj 20. júla. HOLGER PETERSEN, Nils – MÄND, Anu – SALVADÓ, Sebastian – SANDS, Tracey R. *Symbolic Identity and Cultural Memory of Saints*. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, 2018, s. 141

¹⁶¹ BLACKER – BURGESS – OGDEN, 2013 (cit. v pozn. 138), s. 158

Dátum sviatku svätice 13. júla je totiž uvedený už v spomínanom martyrológiu Hrabana Maura, pričom s dátumom 20. júla sa stretávame napr. v liturgických kalendároch anglosaskej proveniencie už v 11. storočí.¹⁶² Púte vykonávané v Kopčanoch 13. júla preto nie sú dokladom jej východného pôvodu, ale kontinuitou tradície spred 11. storočia, kedy prišlo k stabilizovaniu sviatku sv. Margity na 20. júla. Sv. Margita však bola v stredoveku považovaná za Kristovu vernú bojovníčku proti satanovi reprezentovaného drakom¹⁶³ a spolu so sv. Jurajom a sv. Michalom je preto typicky misijným patrociníom slúžiacim na potláčanie pohanských kultov.¹⁶⁴ Pri konsekrácii kostolov mohlo byť patrocinium sv. Margity navyše použité bez uloženia jej relikvií,¹⁶⁵ ktoré v 9. storočí pravdepodobne neboli v západnej Európe k dispozícii,¹⁶⁶ teda podobným spôsobom ako pri kostoloch zasvätených sv. Michalovi archanjelovi.¹⁶⁷

¹⁶² CLAYTON, Mary – MAGENNIS, Hugh. *The Old English Lives of St. Margaret*. Cambridge: Cambridge University Press, 1994, s. 72 – 73

¹⁶³ TRACY, Larysa. *Women of the Gilte Legende: A Selection of Middle English Saints Lives*. Cambridge: D. S. Brewer, 2003, s. 40 – 45

¹⁶⁴ SLIVKA, Michal. *Pohľady do stredovekých dejín Slovenska*. Martin: Matica Slovenská, 2013, s. 107 – 111

¹⁶⁵ Steve Hooper rozlišuje tri druhy relikvií: A) telové relikvie – vlasy, kosti, zuby a pod., B) kontaktné relikvie – veci, ktoré sa dostali do kontaktu so svätcom ako nap. časti svätého kríža, oblečenie a pod., C) obrazové relikvie – ikony, sväté knihy, sošky atď. HOOPER, Steven. Bodies, Artefacts and Images: A Cross-cultural Theory of Relics. In ROBINSON, James – HANDEN, Anna (ed.). *Matter of Faith: An Interdisciplinary Study of Relics and Relic Ceneration in the Medieval Period*. London: The British Museum London, 2014, s. 196 – 197 (190-199). Podobné rozdelenie ale s pomenovaním na primárne, sekundárne a terciárne relikvie používa tiež Brad Hostetler pre klasifikáciu relikvií v Byzantskej ríši, pričom rozdiel je len v charaktere terciárnych relikvií, za ktoré považuje olej a vodu, ktorými boli purifikované primárne alebo sekundárne relikvie. HOSTETLER, Brad: *The Function of Text: Byzantine Reliquaries with Epigrams*, 843 – 1204. PhD Dissertation on the Florida State University. Tallahassee, 2016, s. 4 – 8

¹⁶⁶ Predpokladá sa, že ostatky sv. Margity boli do Európy prinesené až križiakmi v 12. storočí. BLACKER – BURGESS – OGDEN, 2013 (cit. v pozn. 138), s. 162. Rozšírenie patronie v Uhorsku býva spájané s prinesením relikvie lebky Ondrejom II. počas križiackej výpravy v roku 1218. POMFYOVÁ, 2015 (cit. v pozn. 65), s. 234; SLIVKA, 2013 (cit. v pozn. 164), s. 111. Výskyt patrocinia sv. Margity v Uhorskom kráľovstve už v 11. storočí ale dokladá Sakramentár sv. Margity Antiochijskej z konca 11. storočia, pričom patrocinium sa uvádza aj v Misa in monasterio fratribus, teda v misále neznámeho benediktínskeho kláštora uvedeného v zozname kostolov ostrihomskej arcidiecézy, tzv. Benedictionale, nachádzajúcim sa v Záhrebe. VESZPRÉMY, László. 11th and 13th Century Liturgical manuscripts (mostly from Zagreb) as historical Sources. In *Povijesni Pri-lozi*, 17, 1998, s. 264 – 265

¹⁶⁷ Najfrekventovanejšou relikviou sv. Michala archanjela bol kameň zo skaly na hore

Sv. Kliment

Patrocínium sv. Klimenta je zatiaľ jediným, ktorého výskyt na území Veľkej Moravy je možné spojiť bez akýchkoľvek pochybností priamo s pôsobení byzantskej misie sv. Konštantína a Metoda. Prinesenie ostatkov sv. Klimenta na Veľkú Moravu uvádza *Italská legenda* o prenesení ostatkov sv. Klimenta *Vita Constantini–Cyrilli cum translatione s. Clementis*.¹⁶⁸ Jej autorom bol velletrijský biskup Gauderich pôsobiaci v pápežskej kúrii v období pobytu sv. Konštantína a Metoda v Ríme počas pontifikátu Hadriána II. (867 – 872), vychádzajúci pritom z latinského prekladu viacerých po grécky písaných Konštantínových hymnov o nájdení ostatkov sv. Klimenta od pápežského bibliotekára Anastázia.¹⁶⁹ Objavenie ostatkov sv. Klimenta počas Konštantínovej misie u Chazarov na polostrove Chersónes je uvedené aj v VII. kapitole *Života Konštantína*,¹⁷⁰ pričom translácia ich ostatkov k pápežovi do Ríma uvedená v kap. XVII tiež dokazuje, že si ich spolu obaja byzantskí misionári priniesli so sebou na Veľkú Moravu.¹⁷¹ Na základe Kristiánovej legendy je zároveň zrejmé, že toto patrocinium bolo používané Metodovou arcidiecézou pri misijných aktivitách pokresťančovania dobytých pohanských území, čo dokladá výstavba kostola s týmto patrocinium na Bořivojovom hradisku v Levom Hradci.¹⁷² Čo sa týka centrálnej časti Veľkomoravskej ríše, o existencii niekoľkých kostolov zasvätených sv. Klimentovi existuje viacero indícií. V prvom rade je to fyzická prítomnosť ostatkov sv. Klimenta prinesených na Veľkú Moravu v roku 863, ktoré sú dobrým predpokladom ku konsekrácii novopostavených kostolov toľmuto svätcovi. V druhom rade treba vziať do úvahy skutočnosť, že tieto mimoriadne cenné relikvie museli byť uložené na bezpečnom mieste, aby sa predišlo ich zničeniu počas častých vojenských konfliktov s Franskou ríšou. Najlepšie kritériá takejto memoriálnej stavby spĺňa Hora sv. Klimenta pri Osvětimanoch, na ktorej boli lokalizované základy sakrálnéj stavby, ktorých výstavbu pripísal sv. Konštantínovi už moravský katolícky kňaz

---

sv. Michala nachádzajúcom sa na polostrove Gargáno v Taliansku. DONKIN, Lucy. Stones of St. Michael. In ROBINSON – HANDEN, 2014, (cit. v pozn. 165), s. 23 – 31

¹⁶⁸ „Když pak přišli s Božím přespěním do oněch končin místní obyvatelé, dozvědě vše se o jejich příchodu, velice se zaradovali, zvláště když uslyšeli, že s sebou přináší ostatky svatého Klimenta a evangelium přeložené od řečeného filozofa do jejich jazyka.“ MMFH II. (cit. v pozn. 4), s. 109

¹⁶⁹ MMFH III. (cit. v pozn. 17), s. 142 – 147

¹⁷⁰ MMFH II. (cit. v pozn. 4), s. 59 – 60

¹⁷¹ IBIDEM, s. 90

¹⁷² *Legenda Christiani* (cit v pozn. 66), s. 22 – 23

Jiří Jan Středovský (1679 – 1713).¹⁷³ Podľa tohto barokového historika, vychádzajúceho z neznámych písomných prameňov, údajne sv. Konštantína znepokojoval osud ním prinesených drahocenných ostatkov sv. Klimenta. Preto s úmyslom ich lepšej ochrany počas vojenských konfliktov dal so súhlasom kniežaťa Rastislava vybudovať na skrytom mieste v horách neďaleko Velehradu kostol zasvätený tomuto svätcovi.¹⁷⁴ Unikátna konštrukcia kaplnky vychádzajúca z geometricko-numerologických proporcií oktogónu môže potvrdzovať osobnú angažovanosť sv. Konštantína aj pri zostavovaní architektonického plánu tohto kostolíka. Ten nakoniec potvrdzuje aj skutočnosť, že byzantská misia pôsobila po svojom príchode na Veľkú Moravu v oblasti staromestsko-uherskohradištskej aglomerácie, s najväčšou pravdepodobnosťou pri kláštornej kostole lokalizovanom v Sadoch u Uherského Hradišťa. Sv. Klimentovi mohla byť zasvätená napríklad kaplnka pristavaná k severnej časti transpetu tu lokalizovaného dvojchórového kostola. Podporným argumentom pre túto hypotézu môže byť *Život Klimenta* (od Theofylakta Ochridského), ktorý uvádza, že tento Metodov žiak si po nástupe na biskupský stolec v Ochride dal postaviť okrem katedrálneho kostola aj kláštor s dvoma kostolíkmi sv. Klimenta, ktoré síce boli „oveľa menšie ako katedrálne, ale svojím okrúhlym a oblým výzorom oveľa pôvabnejšie“.¹⁷⁵

Priamo v katastri Uherského Hradišťa je v stredovekých písomných prameňoch doložený tiež kostol sv. Klimenta, ktorý bol na základe fragmentu muriva lode kostola dlhého 6 m lokalizovaný v toponymnej polohe „Rybárny“.¹⁷⁶ Ďalšie kostoly s týmto patrocíniom na južnej Morave, či

¹⁷³ „Hic Cyrillus dubiam belli metuens aleam, & de facto Clenodio sancti nimirum Clementis corpore nimium follicitus, bona Regis gratia, loco quodam inaccessso, montibus & sylvis operto, haud procul Welehradio, in vicina illa, quae nunc sepit vetus Castrium Cynburg, costruere coepit Ecclesiam Divi Clementis nomini dicantam...“ STŘEDOVSKÝ 1710 (cit v pozn. 74), s. 239

¹⁷⁴ K problematike legiend vzťahujúcich sa k tomuto pútnemu miestu pozri bližšie GALUŠKA, Jiří. *Velkomoravská tradice, pověsti a povídky z oblasti Chřibů*. Magisterská diplomová práce Historického ústavu Filosofické fakulty Masarykovy Univerzity. Brno 2011, s. 59 – 60

¹⁷⁵ ŠKOVIERA, 2013 (cit. v pozn. 99), s. 130

¹⁷⁶ SNÁŠIL, Robert. Capella Moraurorum a templum sub titulo sancti Clementis. In *Slovácko*, XLII, 2000, s. 183

už v Lipůvke,¹⁷⁷ v Jasenici¹⁷⁸ a v Horním Břečkově,¹⁷⁹ síce mohli byť postavené už v stredoveku, ich veľkomoravský pôvod však ani v jednom prípade doteraz nebol dokázaný. Treba mať totiž na pamäti skutočnosť, že popularita kultu sv. Klimenta v Čechách a na Morave mala renesanciu v čase posilňovania moravského národného povedomia realizovaného priemyslovským kniežaťom Břetislavom v období snahy o obnovenie moravského biskupstva v Olomouci v 11. storočí. Aj v samotnom Olomouci sa v neskorších písomných prameňoch uvádza kaplnka sv. Klimenta, ktorá doteraz nebola archeologicky lokalizovaná, takže ani v tomto prípade nie je isté, či jej pôvod možno hľadať už vo veľkomoravskom období, alebo súvisí až s aktivitami moravského údelného kniežaťa Břetislava, či dokonca s o niečo neskorším pôsobením benediktínov.¹⁸⁰ Práve prvú alternatívu by potvrdzovala razba strieborných denárov v olomouckej mincovni kniežaťom Břetislavom pred rokom 1035,¹⁸¹ na ktorých averze je stvárnená kotva¹⁸² a na reverze inskripčia „sv. Kliment“, ktorého si knieža Břetislav vybral za svojho patróna z dôvodu sympatizovania so slovanskou liturgiou a vedomou

¹⁷⁷ KONEČNÝ, Lubomír – KUDĚLKA, Zdeněk – MALINOVÁ, Renata – SAMEK, B. Výzkum románské architektury na Moravě I. In *Sborník prací filosofické fakulty brněnské university*, řada F 21/22, 1977 – 1978, s. 39 – 41; ŠAFRÁNEK, Pavel – REIBEL, Přemysl. *Sakrální stavby okresu Blansko. Adamov: Muzeum Boskovicka a Muzeum Blansko, 1998, s. 15 – 16*

¹⁷⁸ JOKEŠ, Petr. Patrocinium św. Klemensa na Morawach – dziedzictwo misji św. Cyryla i Metodego? In *Krakowsko-Wileńskie Studia Slawistyczne*, 8, 2013, s. 315

¹⁷⁹ IBIDEM. Podľa niektorých „odborníkov“ sa vznik tohto kostola datuje do 9. storočia: <https://www.mistopisy.cz/pruvodce/obec/7850/horni-breckov/pamatky-turistika/>

¹⁸⁰ Kláštor museli benediktíni v polovici 12. storočia odovzdať premontštrátskej reholi, pričom sa presťahovali do kláštora v Opatoviciach nad Labem: ŠRÁMEK, Josef. „A také klášter Hradisko u Olomouce byl obnoven naším řádem.“ Konkurence mezi řeholními řády a kolektivní identity kléru v českých zemích ve 12. století. In *Vlastivědný věstník moravský*, 69, 2017, č. 2, s. 113

¹⁸¹ LUKAS, Jiří. Nové exempláře moravského denáru Břetislava I. C 301 z hradiště Vraclav. In *Numismatické listy*, 71, 2016, č. 3 – 4, s. 135, 136, pozn. 19

¹⁸² Kritiku úvah o spojitosti symboliky sv. Klimenta na Břetislavových denároch s veľkomoravským obdobím pozri ČERNÝ, Pavol. Některé zvláštnosti ikonografie denárových ražeb na Moravě. In *Acta Universtatis Palackianae Olomucensis. Faculta Philosophica Moravica* 2. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2004, s. 161; ČERNÝ, Pavol. Některé metodologické problémy ikonografické analýzy denárových a brakteátových ražeb v českých zemích. In GROSSMANNOVÁ, Dagmar – ŠTEFAN, Jan: *Realita, představa a symbol v numizmatické ikonografii*. Symposium ve Vranově u Brna 2. – 3. 10. 2002. Ostrava: MARQ, 2004, s. 43 – 66

propagáciou cyrilo-metodskej tradície.¹⁸³ Svätoklimentské patrocinium vyskytujúce sa v mieste sídla údelných moravských kniežat a zároveň v mieste sídla obnoveného moravského biskupstva preto nemusí priamo súvisieť s veľkomoravským obdobím. Na popularite a šírení tohto kultu nezávisle na veľkomoravskej tradícii počas vlády Přemyslovcov v Čechách a na Morave sa pravdepodobne významnou mierou podieľala Kristiánova legenda, uvádzajúca najstarší kostol tohto zasvätenia na Levom Hradci v Čechách.¹⁸⁴ V prípade Olomouca netreba zabúdať ani na pôsobenie benediktínskeho rádu, ktorý na miestnom Hradisku vybudoval kláštor k úcte sv. Štefana prvomučeníka na podnet kniežaťa Ota v roku 1078,¹⁸⁵ v rámci ktorého mohla byť vybudovaná aj zmienená kaplnka sv. Klimenta.¹⁸⁶

Čo sa týka územia Slovenska, tak tu bohužiaľ nie je možné na základe súčasných poznatkov lokalizovať kostol sv. Klimenta, ktorý by bolo možné datovať do veľkomoravského obdobia. Podľa M. Slivku vychádzajúceho zo *Zoborských listín* z rokov 1111 a 1113 patria medzi najstaršie kostoly sv. Klimenta stavby v Močenku a vo Veľkom Kýre.¹⁸⁷ V originálnej *Zoborskej listine* z roku 1113 sa síce uvádzajú obe dediny v majetku Zoborského

¹⁸³ BAGIN, Anton: *Apoštolé slovanů. Cyril a Metoděj a Velká Morava*. Praha: Česká katolická charita, 1985, s. 128

¹⁸⁴ Väčšina bádateľov sa doteraz zaoberala výlučne dokazovaním veľkomoravského pôvodu kostolov s patrocinium sv. Klimenta a s nimi súvisiacimi legendami o prastarých kaplnkách zasvätených tomuto svätcovi, ako napr. v Kráľovom Hradci, ktorého diecézy je tento svätec patrónom, ale až od 18. storočia: SMETANOVÁ, Barbora. *Místní úcta patronů v královéhradecké diecézi*. Diplomová práce Ústavu dějin křesťanského umění Katolické teologické fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Praha 2004, s. 15 – 21

¹⁸⁵ „Rogante itaque Ottone nostro videlicet fratre carissimo proprioque fermano. Moravie provincie principe, nos ut eius quam in honore Christi et beati protomartiris Stepahni erexerat, dedicationi itenressemus ecclesie in sburbio Olomucensis civitatis...“ *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae I*. Ed. Antonii BOCZEK. Olomouci 1836, č. 183, s. 164. K problematike zakladacích listín kláštora pozri napr. BISTŘICKÝ, Jan. *Zakládací listiny kláštera na Hradisku u Olomouce a počátky české panovnické listiny*. In *Vlastivědný věstník moravský*, 45, 1993, s. 131–136

¹⁸⁶ Vzhľadom na skutočnosť, že v hradišsko-opatovických análoch nie je o najstaršom kostole sv. Klimenta na Levom Hradci žiadna zmienka (*Fontes Rerum Bohemicarum II*. Ed. Josef EMLER. Pragae 1874 – 1875, s. 387 – 388), je otázne, či hradištski benediktíni disponovali touto informáciou obsiahnutou v Kristiánovej kronike. K problematike hradišsko-opatovických análov pozri napr. ŠRÁMEK, Josef. Zamyšlení nad stránkami análů hradišsko-opatovických. Poznámka na okraj jedné středověké památky ve světle současného bádání. In *Vlastivědný věstník moravský*, 63, 2011, č. 4, s. 305

¹⁸⁷ SLIVKA, 2013 (cit. v pozn. 164), s. 126 – 127

kláštora, „Villa Mussenic“ aj „Villa de Keer“,¹⁸⁸ kostoly sv. Klimenta pri nich uvedené však súvisia až s interpoláciou listiny pri jej opätovnom potvrdení Žigmundom Luxemburským v roku 1414,¹⁸⁹ čo je dátum, ktorý je možné považovať za prvý písomný záznam o kostole zasvätenom sv. Klimentovi, stojacom dodnes v obci Močenok. Archeologické prieskumy potvrdzujú osídlenie Močenka v období 9. – 10. storočia, pričom výstavba veľkomoravského kostola s týmto patrocíniom sa predpokladá na mieste dnešnej Kalvárie.¹⁹⁰ Vo Veľkom Kýre je zasa osídlenie potvrdené až v 11. – 13. storočí¹⁹¹ a existencia kostola sv. Klimenta sa predpokladá v polohe Kelemenka.¹⁹² Na základe súčasných poznatkov preto nie je možné potvrdiť veľkomoravský pôvod vyššie uvedených kostolov, aj keď je pravdepodobné, že patrónovi byzantskej misie bol postavený aj nejaký kostol na území Nitrianskeho kniežatstva.

Sv. Hipolyt Rímsky

Patrocínium tohto ranokresťanského mučeníka je v oblasti Veľkomoravskej ríše doložené na dvoch veľkomoravských lokalitách v Nitre a Znojme. Vzhľadom na skutočnosť, že toto zasvätenie má aj benediktínsky kláštor v Dolnom Rakúsku v St. Pöltene, doteraz sa predpokladalo, že ho na Veľkú Moravu priniesli misionári z Pasovskej diecézy.¹⁹³ Podľa legendy uvedený kláštor postavili už v roku 760 bratia Adalbert a Otto, ktorým však

¹⁸⁸ *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae. Inde ab A. DCCCCV usque ad A. MCCXXXV.* Tomus 1. Ed. Richard MARSINA. Bratislava: Slovenská akadémia vied, 1971, s. 67

¹⁸⁹ MARSINA, Richard. K problematike najstarších zoborských listín I. In *Historické štúdie VII.* Bratislava 1961, s. 201 – 220

¹⁹⁰ BIALEKOVÁ, Darina (ed.). *Pramene k dejinám osídlenia Slovenska z konca 5. až 11. storočia I.* Nitra 1989, s. 227

¹⁹¹ IBIDEM, s. 266

¹⁹² SLIVKA, 2013 (cit. v pozn. 164), s. 126 – 127

¹⁹³ V prípade vzniku Zoborského kláštora to predpokladá viacero bádateľov: ALEXANDER, Ruttkay – SLIVKA, Michal. Cirkevné inštitúcie a ich úloha v sídliskovom a hospodárskom vývoji Slovenska v stredoveku. In *Archaeologia historica*, 10, 1985, s. 335; KOSZTA, László. A Zobori bencés apátság kezdetei (Morva kontinuitás vagy passau i tértítés). In *Historia Ecclesiastica*, IV, 2013, č. 1, s. 18 – 20. Prehľad názorov k tejto problematike pozri POMFYOVÁ, 2015, (cit. v pozn. 65), s. 134 a novšie aj KARDASH, Ostap. An Attempt at Delineation of the Eastern Missionary Route of the Clergy of Pasau on the Lands of the Post-Avar Danube Region during the First Half of the 9th Century. In *Konštantínove listy*, 13, 2020, č. 2, s. 9, pozn. 12

býva pripisovaný vznik kláštora sv. Quirínia v Tegernsee v roku 746.¹⁹⁴ Relikvie sv. Hipolyta pritom získal od pápeža Štefana II. opát kláštora Saint Denis v Paríži sv. Fulrad (710 – 784), ktorý na počesť tohto svätca založil rovnomenný kláštor v oblasti Horného Rýna v dnešnom Alsasku-Lotrínsku, okolo ktorého vznikla usadlosť „Sanctum Ypolytum“, nazývaná v karolínskom období na počesť svojho zakladateľa aj ako Fulradovillare, resp. Andaldovillare.¹⁹⁵ Vzhľadom na to, že medzi rokmi 852 – 862 sa relikvie sv. Hipolyta už uvádzajú len v Saint Denis, predpokladá sa, že sem boli prenesené z Fulradovillare počas vlády cisára Ľudovíta Pobožného.¹⁹⁶ Následne mali byť prenesené zo Saint Denis aj do filiálnych kláštorov v Tegernsee a St. Pöltene, pričom St. Pölten sa mal stať materským kláštorom pre filiálky v Nitre a Znojme.¹⁹⁷ V prvej polovici 9. storočia však nie sú známe žiadne donácie majetkov miestnej šľachty alebo franských panovníkov pre kláštor situovaný pri usadlosti „Treisma“, ktorá sa uvádza viackrát v písomných prameňoch prvej tretiny 9. storočia či už v listine cisára Ľudovíta Pobožného z roku 823 potvrdzujúcej majetkové práva Pasovského biskupstva¹⁹⁸, alebo pri donácii územia okolo rieky Traisen cisárom Ľudovítom a jeho synom Lotharom pre kláštor sv. Agapita v Kremsmünsteri z roku 828.¹⁹⁹

V oblasti Wachau v roku 830 Ľudovít Nemec daroval pozemky kláštoru sv. Maurícia v Niederaltaichu,²⁰⁰ v rámci ktorých sa už nachádzal na lokalite Aggsbach statok spravovaný kláštorom Panny Márie a sv. Korbinána vo Freisingu.²⁰¹ V samotnom Treismauери zasa vlastnil dvorec salzburský arcibiskup Adalrák, ktorý tu tiež vykonával kristianizačné aktivity, čo dokazuje pokrstenie kniežaťa Pribinu práve v tu postavenom Kostole sv. Martina v roku 833.²⁰² Pritom zmienené územie okolo rieky Traisen, najmä

¹⁹⁴ KURZ, Christiane Ulrike. „*Ubi et est habitatio sororum et mansio fratrum*“: *Doppelklöster und ähnliche Klostergemeinschaften im mittelalterliche Österreich*. Kiel: Solivagus Verlag, 2015, s. 128

¹⁹⁵ FLECKENSTEIN, Josef. Fulrad von Saint-Denis und der fränkische Ausgriff in den süddeutschen Raum. In *Tellenbach, Studien und Vorarbeiten*, 1957, s. 9 – 39

¹⁹⁶ MMFH III. (cit. v pozn. 17), s. 6, pozn. 30

¹⁹⁷ IBIDEM, s. 6 – 7, pozn. 30

¹⁹⁸ IBIDEM, s. 7

¹⁹⁹ IBIDEM, s. 10

²⁰⁰ Išlo o darovanie majetku vo Wachau: IBIDEM, s. 11 – 13

²⁰¹ IBIDEM, s. 13

²⁰² *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*, kap. 10: IBIDEM, s. 272

usadlosti Treisma a Wachau, patrilo od čias Karola Veľkého do Pasovskej diecézy, ktorá ho neskôr stratila „vinou akéhosi bláznivého biskupa“, čo využili vo svoj prospech miestni ziskuchtiví grófi, ako sa uvádza v sťažnosti biskupa Reginhara cisárovi Ľudovítovi Pobožnému, ktorý dal v roku 823 príkaz na vrátenie týchto majetkov späť Pasovskému biskupstvu.²⁰³ Keďže zmienky o kláštore v St. Pöltenie nie sú uvedené ani pri popise majetkov kláštora Moosburg v Hollenburgu situovaných medzi Dunajom a riekou Traisen v roku 895,²⁰⁴ je podľa môjho názoru skôr pravdepodobné, že „monasterium Sancti Yppoliti martyris in cuitas Treisima“ bolo založené až v 10. storočí, čo potvrdzujú aj najstaršie písomné zmienky o tomto kláštore z tretej tretiny 10. storočia.²⁰⁵

Pri prehodení vzniku kláštora St. Pölten sa potom diametrálne mení optika na výskyt tohto patrocínia v oblasti Veľkomoravskej ríše, ktoré by nesúviselo s kristianizačnými aktivitami Pasovskej diecézy, ale až s pôsobením biskupa Wichinga na stolci Nitrianskeho biskupstva. Wiching pochádzal z monastického prostredia ríšskeho kláštora v Reichenau,²⁰⁶ pričom po svojom odchode k východofranskému kráľovi Arnulfovi okolo roku 891²⁰⁷ sa v roku 896 stal opáťom kláštora sv. Michala v Mondsee,²⁰⁸ čo opäť dokazuje jeho monastickú orientáciu. Preto by bolo prekvapujúce, keby nebol opäťom aj ním založeného kláštora v Nitre pod Zoborom. Wiching sa mohol k relikviám sv. Hipolyta dostať počas niektorej zo svojich návštev

²⁰³ IBIDEM, s. 6 – 7

²⁰⁴ IBIDEM, s. 61

²⁰⁵ Pozri chartu cisára Otta II., ktorou odovzdal v roku 976 do správy Pasovského biskupstva kláštor Sankt Florian, Sankt Pölten a Kremsmünster: *Charter: St. Pölten, Augustiner Chorherren (976 – 1668), sign. 0976 VII 22* Hauptstaatsarchiv München. Dostupné on-line: <https://www.monasterium.net/mom/StPCanReg/0976_VII_22/charter>. Tieto majetky boli pasovskému biskupstvu potvrdené bavorským vojvodom Henrichom II. listinou z rokov rokov 985 – 991: MMFH III. (cit. v pozn. 17), s. 73

²⁰⁶ Pozri pozn. 33 v tejto štúdii.

²⁰⁷ Tento dátum je fixovaný na List grófa Ariba kráľovi Arnulfovi z roku 891: „... omnes Marahoni insimul mandauerunt (pecora) in seruitium sicut proprii serui facere debuerunt et s(unt omn)es aduna(ti in amici-) tiam et ad seruitium uestrum se cum nulli dominationi procerum (debitum dant.) Domine, episcopum Uuihgingum et alterum nuntium uestrum cum (gaudio re-) ceperunt et negauerunt se ipsos, quod deputatum est de illis.“ Cit. podľa: ZAVADIL, Ondřej. Dopis markrabího Ariba králi Arnulfovi. In *Mediaevalia Historica Bohemica*, 11, 2007, s. 8

²⁰⁸ KALHOUS, David. Church Organisation as a Bearer of New Culture and Innovations and Potential Support of Central Power. In POLÁČEK 2020 (cit. v pozn. 2), s. 64

Ríma za čias pápeža Jána VIII. alebo Štefana V.,²⁰⁹ teda podobne ako vyššie menovaný opát kláštora Saint Denis sv. Fulrad. Na založenie Zoborského kláštora samozrejme potreboval materiálnu pomoc kniežaťa Svätopluka, o ktorom sa v *Kosmovej kronike českej* píše, že práve s jeho podporou tu traja pustovníci postavili kostol.²¹⁰ V prípade ak Wiching získal relikvie sv. Hipolyta od pápeža Jána VIII. (872 – 882), potom by sa výstavba toho kláštora, zasväteného ranokresťanskému mučeníkovi a vzdoropápežovi sv. Hipolytovi (170 – 235), mohla dať do súvisu s kristianizačnými aktivitami medzi novopodmaneným národom zrejme niekde v Potisí.²¹¹

V prípade druhej alternatívy, viažucej sa k pôsobeniu Štefana V. na pápežskom stolci (883 – 891), by výber relikvií pre zamýšľanú fundáciu kláštora v Nitre mal úplne iný zmysel. Relikvie tohto svätca sa totiž nachádzali v rovnomennej bazilike situovanej na „Isola Tiburina“ v Ríme, ktorú si ako svoju sídelnú baziliku tesne pred rokom 885 vybral biskup z Porta Formozus, ktorý sem pri tejto príležitosti priniesol aj ďalšie cenné relikvie.²¹² Formozus bol jedným z biskupov, ktorí vysvätili žiakov sv. Konštantína-Cyrila a Metoda v Ríme v roku 868 za kňazov a diakonov, pričom po svojom návrate z exilu v rokoch 882 – 883 sa stal opäť vplyvnou osobou v pápežskej kúrii, čo ho vynieslo v roku 891 až na apoštolský stolec.²¹³ Relikvie sv. Hipolyta teda mohol Wiching získať priamo od pápeža Štefana V., ktorý mu mohol týmto aktom vyjadriť „morálnu“ podporu v aktivitách namierených proti arcibiskupovi Metodovi, keďže tak ako bol sv. Hipolyt vzdoropápežom Kalixta I. (pontifikát 219 – 223),²¹⁴ tak bol Wiching vzdorobiskupom sv. Metoda. Ďalší z veľkomoravských kláštorov s týmto

²⁰⁹ Distribúcia relikvií z pápežskej pokladnice Sancta Sanctorum bola v 8. – 9. storočí pri zakladaní nových kostolov bežnou záležitosťou. JULIA, M. H. Smith. Care of Relics in Early Medieval Rome. In GARVER, Valerie, L. – PHLELAN, Owen M. (ed.). *Rome and Religion in the Early Middle Ages*. Studies in Honor of Thomas F. X. Noble (= Series: Church, Faith and Culture in the Medieval West.) Ashgate – Farnham, 2014, s. 181 – 183

²¹⁰ *Cosmae Pragensis chronica Bohemorum*. Monumenta Germaniae Historia 2. series, Ed: Bertold BRETHOLZ. Berolini 1923, s. 32 – 34

²¹¹ TRĚŠTÍK, 1997 (cit. v pozn. 53), s. 281; ZAVADIL, 2007 (cit. v pozn. 207), s. 17; STEINHÜBEL, 2016 (cit. v pozn. 16), s. 208

²¹² Tento akt je zaznamenaný v podobe epigrafickej pamiatky na rímskom sarkofágu nachádzajúcom sa v Museo Pio Cristiano vo Vatikáne: „+ Hic requiescunt corpora s(an) c(t)or(um) martyru(m) Yppoliti Taurini Herculiani atq(ue) Iohannis Calibitis Formosus ep(iscopu)s condidit.“ Cit podľa: MONROE, 2021 (cit. v pozn. 124), s. 70

²¹³ IBIDEM, s. 122

²¹⁴ PLATINA, Bartolomeo. *The Lives of the Popes: From the Time of Our Saviour Jesus Christ to the Accession of Gregory VII*. London: Forgotten Books, 2018, s. 38

patrocíniom nachádzajúci sa na hradisku v Znojme potom mohol súvisieť so šírením kultu sv. Hipolyta v oblasti Veľkomoravskej ríše. Na základe vyššie uvedených skutočností sa preto domnievam, že introdukovanie kultu sv. Hipolyta do strednej Európy bola Wichingova zásluha, pričom z pozície pasovského biskupa v rokoch 898 – 899²¹⁵ sa mohol osobne pričiniť aj o založenie kláštora v Treisme, dnes známeho ako St. Pölten.

Najsv. Salvátor

Patrocínium Najsv. Salvátora bolo od čias Konštantína Veľkého spojené so sídelným kostolom rímskeho pápeža postaveného pri Lateránskom paláci v Ríme v 4. storočí, ktorý sa ešte v 9. storočí tituloval ako „basilica Salvatoris quae appellatur Constantiniana“, t. j. bazilika sv. Salvátora zvaná Konštantínovská.²¹⁶ V 7. – 8. storočí bolo patrocínium Najsv. Salvátora s obľubou používané franskými biskupmi, napr. sv. Amandom a Bonifácom, pri stavbe misijných kostolov v okrajových častiach Franskej ríše, pričom v 8. storočí sa stalo populárnym pri konsekrácii celého radu kláštorov fundovaných nielen bavorskými biskupstvami,²¹⁷ ale aj longobardskými kráľmi.²¹⁸ V 9. storočí sa v oblasti Franskej ríše toto patrocínium vyskytuje často pri stavbe filiálnych kláštorných kostolov opátstva vo Fulde, ktoré bolo k úcte Najsv. Salvátora založené už v roku 744.²¹⁹ Otázkou preto je, či aj patrocínium Najsv. Salvátora v prípade baziliky na Bratislavskom hrade súviselo s aktivitami franských, resp. bavorských kláštorov, ako sa domnieva Ján Steinhübel, ktorý jej vznik interpretuje v intenciách misijnej činnosti rovnomenného kláštora v Kremsmünsteri.²²⁰ Dokazuje to donáciou ci-

²¹⁵ Annales Fuldenses ad a. 899: MMFH I. (cit. v pozn. 12), s. 109

²¹⁶ Život Sergia II. „die Exaltationis sanctae Crucis in basilicam Salvatoris quae appellatur Constantiniana osculatur ac adoratur“. Cit podľa: McKITTERICK, Rosamunde. „Romanness“ and Rome in the early Middle Ages. In *Transformation of Romanness. Early Medieval Regions and Identities*. Ed. Walter POHL – Clemens GANTNER – Cinzia GRIFONI – Marianne POLLHMEIER-MOHAUPT. Berlin – Boston: Walter de Gruyter, 2018, s. 148, pozn. 30.

²¹⁷ OSTENDORF, Adolf. Das Salvator-Patrocinium, seine Anfänge und seine Ausbreitung im mittelalterlichen Deutschland. In *Westfälische Zeitschrift für vaterländische Geschichte und Altertumskunde*, 100, 1950, s. 361 – 363

²¹⁸ BROGIOLO, Gian Pietro. Architecture and Power at the End of the Lombard Kingdom. In *Churches and Social Power in Early Medieval Europe. Integrating Archaeological and Historical Approaches*. Ed. José C. Sánchez-Pardo – Michael G. Shapland. Turnhout: Brepol Publishers, 2015, s. 460 – 464

²¹⁹ OSTENDORF, 1950 (cit. v pozn. 217), s. 364 – 365

²²⁰ STEINHÜBEL, 2012 (cit. v pozn. 14), s. 309

sárov Ľudovíta Pobožného a Lothara v roku 828, ktorí kláštoru darovali majetok v Grunzwiti, kde následne postavili kostol.²²¹ Táto úvaha síce má svoje logické opodstatnenie, problém je však v tom, že bazilika na Bratislavskom hrade nevykazuje žiadne znaky kláštorného kostola, pričom ani v neskorších písomných prameňoch nie sú zmienky o tom, že by tu existoval kláštorný konvent. Samotné patrocínium kostola preto v tomto prípade nestačí na určenie funkcie kostola, aj keď je nesporným historickým faktom, že kremsmünsterský kláštor bol aktívny pri evanjelizácii územia osídlených Slovanmi po dobytí Avarského kaganátu po roku 796.²²²

Význam kostola Najsv. Salvátora, motivácia jeho výstavby a voľba patrocínia sa dá demonštrovať na príklade vzniku kostola sv. Spasiteľa v Cetine, postaveného koncom 9. storočia na území Chorvátskeho kniežatstva. Fundátorom pritom bol župan Gastiha, ktorý na výstavbu kostola získal priamo súhlas pápeža Štefana VI. (pontifikát 896 – 897)²²³ pre „spásu svojej duše, duše matky Nemiry a svojich detí“, čo je známe z epigrafického nápisu kamenného prekladu predoltárnej priečky alebo baldachýnu.²²⁴ Nie je isté, či išlo o jeho vlastnícky kostol, aj keď existencia westwerku ako panskej tribúny by tejto funkcii kostola nasvedčovala,²²⁵ pričom podľa Vladimíra P. Gossa tento kostol patrí do skupiny predrománskej kráľovskej architektúry.²²⁶ To znamená, že reprezentoval štátnu moc a suverenitu Chorvátskeho kniežatstva, ktoré bolo pod ochranou rímskej stolice už od čias pápeža Jána VIII., ktorý v roku 879 vzal pod svoju ochranu knieža

²²¹ MMFH III. (cit. v pozn. 17), s. 9 – 10

²²² Ide najmä o oblasť medzi Dietachom a Sierningom, kde sídlil Jopan (župan) Physso. HOLTER, Kurt von. Die Gründung von Kremsmünster und der die Besiedlungsgeschichte des mittleren Oberösterreich. In *Aus den Mitteilungen des Oberösterreichischen Landesarchivs*, 1964, Bd. 8, s. 12 – 4. Dostupné on-line: <<http://steyr.dahoam.net/wp-content/uploads/2018/09/>>

²²³ JURKOVIĆ, Miljenko. Sv. Spas na vrelu Cetine i problem westwerka u hrvatskoj predromanici. *The Church of the Saviour at the Source of the Cetina River and the Westwork in the Croatian Pre-Romanesque*. In *Starohrvatska prosvjeta*, 22, 1995, č. 3, s. 64

²²⁴ „[+] AD ONOREM D(omi)N(u)M N(ostr)i IESU CHR(ist)i EGO GASTICA HUPANUS D(onavi vel dedicavi) [...] I ET ANIME MEE ET MATR[i]S MEE NOMINE NEMIRA ET F[i]LLIS MEIS NOMINE“ – DELONGA, Vedrana. Donatorski napis župana Gostihe iz cerkve Sv. Spasa u Cetini (Vrh Rici). In *Starohrvatska prosvjeta*, 22, 1995, č. 3, s. 117 – 140

²²⁵ JURKOVIĆ, 1995 (cit. v pozn. 223), s. 62 – 64

²²⁶ GOSS, Vladimir P. *Pre-Romanesque Architecture in Croatia*. Zagreb: Architectonica Croatica, 1996, s. 136 – 138

Branimíra (879 – 892).²²⁷ S aktivitami pápeža Jána VIII. v oblasti cirkevno-právnej konštitúcie novozriadených biskupstiev na území slovanských kniežatstiev je preto možné spojiť aj výstavbu kostola Najsv. Salvátora na Bratislavskom hrade, ktorý na základe vyššie uvedeného chorvátskeho modelu mohol byť postavený najskôr kniežaťom Svätoplukom, a to niekedy v časovom horizonte nie veľmi vzdialenom od získania privilégia pápeža Jána VIII. v roku 880 známeho pod pomenovaním *Industriae tuae*, kde je Svätopluk oslovený ako milovaný syn „dilecto filio“²²⁸, teda rovnako ako Branimír v roku 879.²²⁹ Podľa môjho názoru mohol tento kostol patriť k sídlu jedného z troch biskupstiev,²³⁰ ktoré boli reštituované pápežským legátom biskupom Jánom sprevádzaným biskupmi Benediktom a Danielom v roku 899,²³¹ zrejme na základe žiadosti moravského kniežaťa Mojmíra II., snažiaceho sa obnoviť paralyzovanú moravskú arcidiecézu po odchode Wichinga do Franskej ríše.²³²

V súvislosti s patrocíniom tejto najvyššej božskej bytosti je možné v krátkosti zhrnúť aj problematiku relikvií, resp. relikviárov veľkomorav-

²²⁷ BRKOVIĆ, Milko. Diplomatička analiza papinskih pisama druge polovice IX. stoljeća destinatarima u Hrvatskoj. In *Rad. Zavoda povij. znan. HAZU Zadru*, 43, 2001, s. 34; VAVŘÍNEK, 2013 (cit. v pozn. 129), s. 236

²²⁸ „Dilecto filio Sventopulcho glorioso comiti. Industriae tuae notum esse volumus, quoniam confratre nostro Methodio, reverentissimo archiepiscopo sanctae ecclesiae Marabensis...“ MMFH III. (cit. v pozn. 17), s. 163 – 164. K významu tohto titulu pozri napr.: LYSÝ, Miroslav. Mojmirovská Morava na hraniciach s impériom. In *Forum Historiae*, 8, 2014, č. 2, s. 121

²²⁹ BRKOVIĆ, 2001 (cit. v pozn. 227), s. 34

²³⁰ Túto hypotézu som publikoval už v roku 2002: VANČO, Martin. Veľkomoravská sakrálna architektúra na Slovensku. In BAKOŠ, Ján. et al.: *Problémy dejín výtvarného umenia Slovenska*. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV, 2002, s. 43 a najnovšie sa s ňou stotožňuje viacero bádateľov, ako napr. ILLÁŠ, Martin. Adriatický pôvod niektorých predrománskych kostolov v strednom Podunajsku. In *Ars*, 44, 2011, č. 2, s. 258, 260, alebo BOTEK, Andrej. Veľkomoravská bazilika na Bratislavskom hrade. In *Verbum historiae*, 2014, č. 1, s. 7 – 34

²³¹ Táto skutočnosť je známa na základe protestného listu bavorských biskupov adresovaných pápežovi Jánovi IX. v roku 900. „Sed venerunt, ut ipsi promulgaverunt, de latere vestro tres episcopi, videlicet Johannes archiepiscopus, Benedictus et Danihel episcopi, in terram Sclauorum, qui Muraui dicuntur... Intrantes enim predicti in nomine vestro, ut ipsi dixerunt, episcopi, ordinauerunt ... unum archiepiscopum... et tres episcopos eius suffraganeos...“ MMFH III. (cit. v pozn. 17), s. 198, 200

²³² K tejto problematike pozri napr. THEOTMARA, Betti Maddalena. *The Making of Christian Moravia (858 – 882). Papal Power and Political Reality*. Leiden – Boston: Brill, 2014, s. 52

ských kostolov na príklade kostola č. XII na hradisku „Valy“ pri Mikulčiciach. Tento jednoloďový kostol s kvadratickým presbytériom bol lokalizovaný vo fragmentoch pri severovýchodnej bráne na akropolu hradiska pričom s jeho výstavbou sa počíta až okolo roku 900.²³³ V presbytériu kostola bola objavená v dlážke vymurovaná schránka na relikviár,²³⁴ ktorý mohol byť určený podľa nálezu bronzového kríža s motívom kráčajúceho Krista²³⁵ a fragmentov kovových zdobených plieškov²³⁶, napr. na uloženie relikvie sv. Kríža. Na základe známych údajov z pápežskej pokladnice Sancta Sanctorum vo Vatikáne²³⁷ sa tieto relikvie nachádzali umiestnené v staurotáke, drevenom relikviári zdobenom motívmi zo života Krista.²³⁸ Podľa Martina Homzu mohol získať apoštolskú relikviu sv. Kríža od pápeža už knieža Svätopluk, a to pri akte korunovácie, tak ako ju získal v roku 896 pri svojej korunováci Arnulf alebo neskôr okolo roku 1000 sv. Štefan.²³⁹ Vzhľadom na hlavný motív relikviára s motívom Krista však nakoniec nie je vylúčené, že mohlo ísť aj o iné relikvie súvisiace s umučením Ježiša Krista, ktoré mohli byť na Veľkú Moravu prinesené už skôr byzantskou misiou sv. Konštantína a Metoda.²⁴⁰ Ako schránka na relikvie bola zatiaľ intepre-

²³³ KAVÁNOVÁ, Blanka. Mikulčice – pohřebiště v okolí 12. kostela. In KOUŘIL, Petr (ed.). *Mikulčice – pohřebiště u 6. a 12. kostela*. Brno 2003, s. 348–349

²³⁴ Podobná capsella vymurovaná v zemi za účelom uloženia strieborného relikviára bola objavená napr. v apside katedrálneho chrámu v Grade zo 6. storočia. YASIN, Ann Marie. Sacred Installations: The Material Conditions of Relics Collections in Late Antique Churches. In *Saints and Sacred Matter: The Cult of Relics in Byzantium and Beyond*. Ed. Cynthia HAHN – Holger A. KLEIN. Washington D. C.: Dumbarton Oaks, 2015, s. 135–136, obr. 7.2. – 7.3.

²³⁵ KAVÁNOVÁ, 2003 (cit. v pozn. 233), s. 271–272

²³⁶ B. Kavánová ich považuje za zlomky liturgického náčinia. IBIDEM, s. 272–273

²³⁷ BARTAL, Renata. Relics of Places: Stone Fragments of the Holy Sepulchre in Eleventh-Century France. In *Journal of Medieval History*, 2018, s. 2

²³⁸ LUCHTERHANDT, Manfred. The Popes and the Loca Sancta of Jerusalem: Relics Practice and Relic Diplomacy in the Eastern Mediterranean after the Muslim Conquest. In BARTAL, Renata – BODNER, Neta – KUHNEL, Bianca (ed.). *Natural Materials of the Holy and the Visual Translation of Place 500 – 1500*. London – New York: Routledge, 2017, s. 46. Zoznam relikvií privezených do Ríma z Jeruzalema medzi rokmi 800 – 900 pozri v Tab. 3.2., s. 44.

²³⁹ HOMZA, Martin. *Murices Novae alebo Nové ostne. Dialógy o starších slovenských dejinách, ale nielen o nich*. Bratislava: Slovenské dejiny, o.z., 2020, s. 93–94

²⁴⁰ V Konštantínopole bolo množstvo týchto relikvií pochádzajúcich zo Svätej Zeme deponovaných v kaplnke Matky Božej Pharos, postavenej v komplexe cisárskeho paláca, ktoré spísal *skeuphyllax* Nicholas Mesarites (1163–1214): HOSTETLER, Brad. *The Function of Text: Byzantine Reliquaries with Epigrams, 843–1204*. PhD Dissertation on the Florida State University. Tallahassee 2016, s. 31

tovaná len valcovitá skrinka zdobená bronzovými, pozlátenými kovaniami s figúrkou vtáčika na vrchnáku, objavená v hrobe č. 300 na severnej strane mikulčickej baziliky č. 3.²⁴¹ Je však málo pravdepodobné, aby svetská osoba mala do hrobu vloženie relikviu svätca, pretože relikvie boli veľmi vzácne a slúžili primárne na liturgické účely.²⁴² Preto v tomto prípade ide skôr o pyxidu, určenú na kozmetické alebo medicínálne účely.

S v. E m m e r á m

Patrocínium sv. Emmeráma mal na základe súčasných poznatkov v období Veľkomoravskej ríše len kostol na Nitrianskom hrade, ktorého výstavba bola väčšinou bádateľov spájaná prevažne s misijnými aktivitami bavorských kňazov a s tzv. Pribinovým kostolom. Doteraz sa takmer vôbec nepripúšťala možnosť, že by výstavba tohto kostola mohla súvisieť s neskoršími historickými udalosťami, spojenými so vznikom Nitrianskeho biskupstva. Translácia relikvií svätých, používaných pri konsekrácii kostolov, bývala však v stredoveku často politickou záležitosťou, čo je možné vykresliť na základe známych okolností výstavby rotundy sv. Víta v Prahe, uvedenej v *Kristiánovej legende*. Objednávateľ stavby sv. Václav paradoxne nezasvätil svoj kostol patrónovi misijného centra Čiech – sv. Emmerámovi z Regensburgu,²⁴³ ale patrónovi Saska sv. Vítovi, ktorého relikvie dostal priamo od saského kráľa Henricha I. Vtáčnika ako záruku spojeneckých dohôd.²⁴⁴

Rovnakým spôsobom mohli byť prenesené aj relikvie sv. Emmeráma z Regensburgu do Nitry. Regensburg bol od roku 817 sídlom východo-franských kráľov,²⁴⁵ s ktorými viedli veľkomoravské kniežatá neustále boje

²⁴¹ POLÁČEK, Lumír: *Hradiště Mikulčice-Valy a Velká Morava*. Brno: Archeologický ústav AVČR, 2016, s. 28, rekonštrukciu nádoby pozri na s. 105, obr. 15. Figúrku vtáčika malo na veku aj kovové vedierko lokalizované v hrobe č. 318, čo dokazuje obľúbenosť ornitoanimálnych motívov, vyskytujúcich sa aj na iných artefaktoch veľkomoravského umeleckého remesla. ANOŠKINOVÁ, Viera. Identifikácia orientálnych motívov vo veľkomoravskom umení na príklade analýzy ornitoanimálnej výzdoby. In *Ars*, 28, 1995, č. 2 – 3, s. 124 – 138

²⁴² BOEHM, Barbara Drake. Relics and Reliquaries in Medieval Christianity. In *Heilbrunn Timeline of Art History*. New York: The Metropolitan Museum of Art, 2000. Dostupné on-line: <http://www.metmuseum.org/toah/hd/relic/hd_relic.htm>

²⁴³ Rotunda sv. Víta bola svätená 22. 9. 930 v deň sv. Emmeráma, čo viedlo niektorých bádateľov k úvahe, že mala byť pôvodne zasvätená aj tomuto regensburgskému patrónovi. CIBULKA, Josef. Václavova rotunda sv. Víta. In *Svatováclavský sborník*. Praha 1934, s. 344

²⁴⁴ TŘEŠTÍK, 1997 (cit. v pozn. 53), s. 413 – 417

²⁴⁵ RICHÉ, Pierre. *Karolingowie. Ród który stworzył Europę*. Warszawa 1997, s. 165

o nezávislosť. Ostatky sv. Emmeráma prinesené nepochybne z tejto bavorskej metropoly pri príležitosti vysvätenia kostola v Nitre, ktorá bola zrejme údelným sídlom kniežaťa Svätopluka ešte predtým, ako sa stal zvrchovaným veľkomoravským panovníkom, mohli byť preto zárukou politických dohôd medzi ním a Ľudovítom Nemcom po roku 874. Práve v tomto roku bol uzatvorený medzi Franskou a Veľkomoravskou ríšou pakt o neútočení, tzv. Forchheimský mier, na ktorom Svätopluk sľúbil a odprisahal vernosť ríši,²⁴⁶ čo mohol následne potvrdiť výstavbou nového kostola na Nitrianskom hrade zasväteného patrónovi hlavného mesta Východofranskej ríše. Novopostavený kostol sa zároveň mohol vzápätí stať titulárnym kostolom Nitrianskeho biskupstva po roku 880,²⁴⁷ keď bolo v Nitre zriadené biskupstvo pápežom Jánom VIII., doložené v privilegii *Industriae tuae*.²⁴⁸ Relikvie sv. Emmeráma mohol, samozrejme, Svätopluk získať aj neskôr od cisára Karola III. Tlstého, ktorý bol od roku 882 východofranským kráľom a Svätopluk mu odprisahal vernosť roku 884 na vrchu Comiano pri Tullne.²⁴⁹ Kostol sv. Emmeráma je navyše od obnovenia Nitrianskeho biskupstva v 12. storočí²⁵⁰ stále katedrálным chrámom, takže na staršiu veľkomoravskú tradíciu nadviazalo nielen sídlo biskupstva v Nitre, ale aj biskupská katedrála, ktorá bola počas raného stredoveku viackrát prestavaná, čo komplikuje predstavu o jej výzore v 9. storočí.

²⁴⁶ Annales Fuldenses ad a. 874: „Cuius legationis princeps erat Iohannes presbyter de Venetiis, qui etiam, ut ei rex omni ambiguitate remota crederet, quicquid verbis dicebat, sacramento firmabat, videlicet ut Zuentibald regi fidelis permaneret cunctis diebus vitae suae et census a rege constitutum per annos singulos solveret, et si ei tantummodo quiete agere et pacifice vivere concederetur.“ MMFH I. (cit v pozn. 12), s. 91

²⁴⁷ Otázkou je, či s tu prezentovanou historickou konštrukciou nesúvisí aj latinský preklad veľkomoravského hlaholského penitenciálu, zachovaného v podobe *Sinajského euchológia*, známeho ako *Frizinské pamiatky*, ktorý je analogický práve svätoemmerámskej modlitbe zachovanej v najstaršom rukopise uloženom v českom premonštrátskom kláštore v Teplé z rokov 828 – 876. VAŠICA, 2014 (cit v pozn. 5), s. 57

²⁴⁸ „Ipsum quoque presbiterum nomine Uichinus, quem nobis direxisti, electum episcopum consecravimus sancte ecclesie Nitrensis, quem suo archiepiscopo in omnibus obedientem...“ MMFH III. (cit v pozn. 17), s. 169 – 170

²⁴⁹ Annales Fuldenses ad a. 884: „Imperator per Baiowariam ad Orientem proficiscitur veniensque prope flumen Tullinam Monte comiano colloquium habuit. Ibi inter alia veniens Zwentibaldus dux cum principibus suis, homo, sicut mos est, per manus imperatoris efficitur, contestatus illi fidelitatem iuramento...“ MMFH I. (cit v pozn. 12), s. 98

²⁵⁰ STEINHÜBEL, 2016 (cit v pozn. 16), s. 497 – 498

Ďalšie patrocíniá súvisiace s bavorskými misiami

Ak by sme sa zamysleli nad ďalšími možnými svätcami, ktorým mohli byť na Veľkej Morave zasvätené kostoly, tak v prvom rade prichádzajú do úvahy tí, ktorí boli populárni v bavorských misijných centrách, ktoré sa podieľali na kristianizácii Slovanov sídlacích na území Avarskeho kaganátu od konca 8. storočia. Napríklad sv. Rupert, ktorého patrocínium sa objavuje pri jednom z kostolov v Blatnohrade, má vzťah k opátskemu kostolu sv. Petra v Salzburgu,²⁵¹ ktorý bol založený sv. Rupertom počas svojho misijného pôsobenia v tejto bavorskej metropole.²⁵² To je hlavným dôvodom, prečo sa v Blatensku vyskytujú kostoly s patrocíniami oboch svätcov, t. j. sv. Petra a sv. Ruperta, ktoré boli úzko zviazané s patrónmi Salzburského arcibiskupstva. Podobným prípadom je aj patrocínium sv. Štefana prvomučeníka,²⁵³ ktoré bolo rozšírené tiež v jurisdikčnej oblasti Salzburského arcibiskupstva,²⁵⁴ čo potvrdzuje kostol zasvätený tomuto svätcovi v Blatenskom kniežatstve na Witimarovom majetku. Sv. Štefan prvomučeník však bol aj patrónom benediktínskeho kláštora na hore sv. Štefana vo Freisingu, založeného okolo roku 720 mníchom Korbiánom, ktorý sa stal neskôr spolupatrónom Freisingského biskupstva.²⁵⁵ V prípade Veľkomoravskej ríše však treba zohľadniť najmä skutočnosť, že sv. Štefan bol patrónom Pasovskej diecézy,²⁵⁶ pod ktorej jurisdikciu patrila oblasť na sever od Dunaja, a preto je viac ako pravdepodobné, že mu bol zasvätený jeden z kostolov na hradisku „Valy“ pri Mikulčiciach, napr. č. V alebo č. VIII, nachádzajúci sa v se-

²⁵¹ FORSTNER, Karl. Ad propriam remeavit sedem Salzburg – Sterbeort des heiligen Rupert. In *Mitteilungen der Gesellschaft für Salzburger Landeskunde*, 153, 2013, s. 27 – 38

²⁵² Sv. Rupert bol zakladateľom salzburskej diecézy a jej prvým biskupom. Najprv pôsobil pri kostole sv. Vavrinca v meste Lorsch (rímske Lauricaum) a na mieste rímskeho mesta Iuvavum založil kláštor sv. Petra. SCHÄFER, Tobias. Heiliger Rupert: Bischof und Missionar zwischen Worms und Salzburg. In *Der Wormsgau*, 33, 2017, s. 59 – 66

²⁵³ Relikvie sv. Štefana prvomučeníka boli privezené z Jeruzalema do Konštantínopolu cisárovnou Eudokiou v roku 438, odkiaľ boli distribuované ďalej do Európy. CARLÀ-UHINK, Filippo. Milan, Ravenna, Rome: Some Reflections on the Cult of the Saints and on Civic Politics in Late Antique Italy. In *Rivista di Storia e Letteratura Religiosa*, XLVI, 2010, č. 2, s. 197 – 225

²⁵⁴ MITTERER, 1992 (cit. v pozn. 59), s. 38 – 40

²⁵⁵ UHL, Bodo. Das Benediktinerkloster Weihenstephan. In *Freising 1250 Jahre geistliche Stadt, Katalog zur Ausstellung auf dem Domberg Freising 1989* (= Schriften des Diözesanmuseums Freising Band 9). Freising 1989, s. 145 – 151

²⁵⁶ MITTERMEIER, Irene. *Archäologische Ausgrabungen im Domhof zu Passau*. Passau 1993, s. 18 – 24

vernej časti predhradia.²⁵⁷ V rámci Pasovskej diecézy je známe ešte patrocínium sv. Floriána, ktorému bola zasvätená kaplnka na mieste jeho martyria v Lorch na rieke Enns, pričom úcta k tomuto rímskemu mučeníkovi bola stále živá aj v 9. storočí, ako dokazuje *Martyrológium Hieronymianum* a kommemorácia tohto svätca sa nachádza aj v starobavorských litániách.²⁵⁸

V oblasti salzburskej arcidiecézy bolo ďalej rozšírené patrocínium Sv. Ondreja apoštola²⁵⁹ a vo Veľkomoravskej ríši je možné počítať aj s jeho výskytnom, pretože úcta k tomuto svätcovi je doložená v modlitbe *Libera* vatikánskeho hlaholského kódexu.²⁶⁰ Keďže tomuto svätcovi sú dedikované aj viaceré stredoveké kostoly na južnej Morave, situované v blízkosti bývalých veľkomoravských centier v Blatnici²⁶¹ a v Rakviciach,²⁶² je možné v ich prípade uvažovať o translácii patrocínia zo staršej zaniknutej stavby v okolí. V samotnom Ríme bol tomuto svätcovi postavený kostol počas pontifikátu pápeža Gregora Veľkého (590 – 604), pričom v oblasti severne od Álp je toto patrocínium rozšírené na území Salzburskej arcidiecézy od 8. storočia. Netreba zabúdať ani na ďalšie patrocíniá, napr. sv. Vavrinca a sv. Víta,²⁶³ ktoré boli frekventované na území Salzburskej arcidiecézy.²⁶⁴ Napríklad vysvätenie kostola sv. Vavrinca v Temperku je doložené v Blatenskom kniežatstve,²⁶⁵ pričom na území Pasovskej diecézy sa kostol zasvätený tomuto svätcovi nachádzal v meste Lorch,²⁶⁶ ktorý tam stál už počas pôsobenia sv. Ruperta v 8. storočí.²⁶⁷

V 10. storočí je toto patrocínium doložené pri kostole na pražskom Vyšehrade, ktorého výstavbu je možné dať do súvisu s aktivitami Boleslava I.

²⁵⁷ POLÁČEK, Lumír. Die Kirchen von Mikulčice aus Siedlungsarchäologischer Sicht. In POLÁČEK – MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ, 2010 (cit. v pozn. 49), s. 42

²⁵⁸ MITTERER, 1990 (cit. v pozn. 85), s. 51

²⁵⁹ MITTERER, 1992 (cit. v pozn. 59), s. 35 – 36

²⁶⁰ VAŠICA, 2014 (cit. v pozn. 5), s. 48 – 49

²⁶¹ Kaplnka sv. Ondreja je tu doložená už k roku 1368. JOKEŠ, 2013 (cit. v pozn. 38), s. 137

²⁶² Prvé písomné správy o kostole sú z rokov 1353 – 1363. IBIDEM, s. 115

²⁶³ Patrocínium sv. Víta síce považuje Ján Hudák za frekventované počas veľkomoravského obdobia, bohužiaľ bez relevantného zdôvodnenia. HUDÁK, 1984 (cit. v pozn. 7), s. 55. Na území Slovenska sa pritom toto patrocínium v stredoveku vyskytovalo len veľmi zriedkavo, a to u kostolov v Bratislave-Rusovciach a Veľkých Kostolanoch. JUDÁK – POLÁČIK, 2009 (cit. v pozn. 9), s. 224

²⁶⁴ MITTERER, 1990 (cit. v pozn. 85), s. 50

²⁶⁵ „*Ad Temperhc dedicavit eccelsiam in honore sancti Laurentii.*“ – KOS, 1936 (cit. v pozn. 86), s. 139

²⁶⁶ IBIDEM, s. 97 – 98

²⁶⁷ SCHÄFER, 2017 (cit. v pozn. 252), s. 59 – 66

alebo jeho nástupcu Boleslava II. Podľa najnovšej hypotézy Martina Illáša jeho výstavba môže súvisieť s pôsobením druhého pražského biskupa Vojtecha, ktorý bol v roku 982 vysvätený za biskupa v severotalianskej Verone, kde sa od 4. storočia nachádzal kostol s rovnakým zasvätením.²⁶⁸ Sv. Vavrinc však bol spolu so sv. Mauríciom²⁶⁹ patrónom saskej dynastie Liudolfingovcov,²⁷⁰ pretože Oto I. 10. augusta, teda v deň sviatku sv. Vavrinc, porazil za výraznej pomoci oddielov českého kniežaťa Boleslava I. maďarské vojsko, čo je jednou z hlavných príčin rozšírenia popularity tohto svätca v Otónskej ríši.²⁷¹ Pamiatkou na túto významnú udalosť preto môže byť aj výstavba kostola sv. Vavrinc na pražskom Vyšehrade.²⁷² K podobnému záveru môžeme dospieť aj v prípade kostola sv. Víta, ku ktorého existencii máme doklady v Starém Městě.²⁷³ Istou indíciou svedčiacou v prospech používania patrocínia sv. Víta už vo veľkomoravskom období je cyrilský rukopis *Uspenského zborníka* z 12. storočia s prepisom *Života sv. Metoda*, uvedeného v bezprostrednom susedstve prekladu legendy o sv. Vítovi.²⁷⁴ Predpokladá sa však, že sa do Ruska dostal až českým prostredníctvom, kde bolo staroslovienske písomníctvo praktikované v 10. storočí, teda v období introdukovania kultu sv. Víta do Prahy sv. Václavom.²⁷⁵ Práve v tomto historickom kontexte je možné chápať aj výskyt patrocínia sv. Víta v Starém Městě, ktorého relikty sú tiež niekedy stotožňované s veľkomoravskou sakrálnou architektúrou.²⁷⁶

²⁶⁸ ILLÁŠ, Martin. Příspěvek k interpretaci objevu raně středověkého kostela na Vyšehradě. In *Pražský sborník historický*, XLII, 2015, s. 170 – 171

²⁶⁹ Toto patrocínium je na území Slovenska doložené v písomných prameňoch už v 13. – 14. storočí. HUDÁK, 1984 (cit. v pozn. 7), s. 190; JUDÁK – POLÁČIK 2009, (cit. v pozn. 9), s. 212

²⁷⁰ SOBIESIAK, 2014 (cit. v pozn. 114), s. 134

²⁷¹ BOWLUS, Charles R. *The Battle of Lechfeld and its Aftermath, August 955: The End of the Age of the Age of Migration in the Latin West*. London – New York: Routledge, 2016, s. 18, pozn. 43

²⁷² K tomuto kostolu pozri najnovšie ILLÁŠ 2015 (cit. v pozn. 268), s. 182

²⁷³ Za pozornosť stojí, že *Legenda o sv. Václavovi*, pripisovaná rímskemu cisárovi a českému kráľovi Karolovi IV. (1316 – 1378), uvádza krst kniežaťa Bořivoja arcibiskupom Metodom v kostole sv. Víta: „Z přízně milosti boží byl pokřtěn Svatopluk, král moravský, od blaženého Cyrila, tamějšího arcibiskupa, a když po něm nastoupil na místo arcibiskupské blažený Metoděj, byl pokřtěn sloutný Bořivoj, vévoda český, společně s blaženou Ludmilou mučednicí, svou manželkou, od téhož blaženého Metoděje v metropolitním městě Moravy Velehradě, v kostele blaženého Víta.“ MMFH II. (cit. v pozn. 4), s. 298

²⁷⁴ VAŠICA, 2014 (cit. v pozn. 5), s. 95

²⁷⁵ IBIDEM

²⁷⁶ HRUBÝ, 1965 (cit. v pozn. 70), s. 192 – 196

Ďalšie patrocíniá súvisiace s cyrilo-metodskou misiou

Patrocínium sv. Ondreja apoštola, ktoré bolo zmienené pri analýze patrocínií súvisiacich s bavorskými misiami, však mohlo byť počas Veľkomoravskej ríše použité aj cyrilo-metodskou misiou. Meno tohto svätca sa uvádza tak v modlitbe *Libera* vo vatikánskom hlaholskom kódexe,²⁷⁷ ako aj v *Kánone o sv. apoštolovi Ondrejovi*, ktorého autorom je jeden z najvýznamnejších žiakov byzantských vierozvestcov sv. Naum.²⁷⁸ V oblastiach východných Slovanov, najmä v Rusku a na Ukrajine, bol práve sv. Ondrej považovaný za patróna ich kresťanskej viery,²⁷⁹ nielen vďaka šíreniu jeho kultu staroslovien-ským písomníctvom, ale aj najmä z dôvodu informácií obsiahnutých v apokryfných *Skutkoch sv. Ondreja*, v ktorých sa uvádza jeho pôsobenie v Skýtii, za ktorú sa považovala oblasť Čierneho mora.²⁸⁰ Skutočnosť, že byzantská misia si mohla so sebou na Veľkú Moravu priniesť viacero relikvií svätých, dokazuje *Život Metoda*, kde je v 5. kapitole uvedené, že cisár Michael III. vybavil oboch misionárov množstvom darov pre Rastislava,²⁸¹ medzi ktorými mohli byť aj relikvie súvisiace s utrpením Ježiša Krista, ktorých bolo v cisárskom paláci v Konštantínopole dostatok.²⁸² Okrem už uvedených ostatkov sv. Klimenta, patróna byzantskej misie, sa v dobových hlaholských pamiatkach uvádza úcta k ďalšej ranokresťanskej mučeníčke sv. Felicite, ktorej komemorácia sa nachádza v najstaršom známom hlaholskom rukopise v tzv. *Kyjevských listoch*, obsahujúcich modlitbu na sviatok sv. Klimenta.²⁸³

Ďalším svätcom, ktorého úcta sa odzrkadlila v liturgii byzantských vierozvestov, je sv. Demeter Solúnsky,²⁸⁴ ktorý bol patrónom rodného mesta sv. Cyrila a Metoda.²⁸⁵ Svätenie jeho sviatku je uvedené v 15. kapitole *Životu sv. Metoda*²⁸⁶ a na jeho počesť bol zložený na Veľkej Morave aj samo-

²⁷⁷ VAŠICA, 2014 (cit. v pozn. 5), s. 48 – 49

²⁷⁸ ŠKOVIERA, 2012 (cit. v pozn. 97), s. 175

²⁷⁹ LYTUVYNCHUK, Janna. *St. Andrew's Church*. Kyiv: Anateya, 2006, s. 7

²⁸⁰ DENOEL, Charlotte. *Saint André. Culte et iconographie en France (Ve – XVIe s.)*. Paris: École nationale des Chartes, 2004, s. 16

²⁸¹ MMFH II. (cit. v pozn. 4), s. 124

²⁸² Pozri pozn. 240

²⁸³ VAŠICA, 2014 (cit. v pozn. 5), s. 54, 147

²⁸⁴ Podľa M. Slivku je rozšírenie tohto patrocínia počas obdobia Veľkej Moravy veľmi problematické. SLIVKA, 2013 (cit. v pozn. 164), s. 127. Podobného názoru je aj Martin Braxatoris, podľa ktorého toto dielo vzniklo až po vyhnaní Metodových žiakov z Veľkej Moravy. BRAXATORIS, Martin. *Tzv. Metodov Kánon na počesť svätého Dimitra Solúnskeho*. Bratislava: Veda, 2022, s. 120

²⁸⁵ VAŠICA, 2014 (cit. v pozn. 5), s. 162 – 164

²⁸⁶ VAŠICA, 2014 (cit. v pozn. 5), s. 287

statný *Liturgický kánon Demeterovi Solúnskemu*.²⁸⁷ Predpokladá sa však, že tento kánon vychádzal z *Utrpenia sv. Demetrija*, ktorého latinský preklad poslal Anastázius, bibliotékar pápeža Hadriána II. a Jána VIII., franskému cisárovi Karolovi II. Holému.²⁸⁸ Aj v samotnom Byzantsku sa propagácia tohto kultu spája až s obdobím vlády Leona IV. Múdrego, ktorý sa stal byzantským vládcom po smrti svojho otca Basilea I. v roku 886, teda práve v čase vyhnania Metodových žiakov z Veľkej Moravy.²⁸⁹ Na druhej strane skutočnosť, že sv. Demetrij bol patrónom mesta Sirmium, ktoré bolo pôvodne sídlom Panónskej diecézy,²⁹⁰ je dôležitou indíciou na to, aby tento titulárny svätec stolca sv. Andronika našiel svoje symbolické uplatnenie aj v Metodovej arcidiecéze. Úcta k sv. Demetrijovi praktikovaná neskôr na našom území prevažne v oblasti Gemera a Šariša,²⁹¹ však nemusí byť odrazom kontinuity veľkomoravských tradícií, keďže oba regióny ležali na periférii Veľkomoravskej ríše.²⁹² Nakoniec nie je možné opomenúť ani svätca, ktorý bol osobným vzorom sv. Konštantína, a tým je sv. Gregor Naziánsky (Bohoslovec).²⁹³ Na jeho počesť zložil sv. Konštantín oslavnú báseň – enkomion, zachovaný v preklade 3. kapitole *Života Konštantína*: „Ó, Řehoři, člověče tělem, ale duší anděle! Ačkoli byls člověk tělem, zdál ses být andělem. Neboť tvá ústa jako jeden ze Serafů oslavují Boha a všecek svět osvěcují naukou pravé víry. Proto přijmi i mne, jenž se ti kořím s láskou a vírou, a buď mi učitelem i osvětitelem.“²⁹⁴ Kázne Gregora Naziánskeho mali hlboký vplyv na slovanský svet, tak v moravskom prostredí počas misie Konštantína a Metoda, ako aj v prostredí Ochridskej školy, ktorej zakladateľom bol žiak Konštantína a Metoda – sv. Kliment Ochridský.²⁹⁵ Práve jeho prostredníctvom sa úcta k sv. Gregorovi dostala napríklad do Bosny, kde sa tento svätec stal dynastickým patrónom bosnianskych bánov v 14. storo-

²⁸⁷ MMFH II. (cit. v pozn. 4), s. 75 – 82

²⁸⁸ MMFH III. (cit. v pozn. 17), s. 147

²⁸⁹ BRAXATORIS, 2022 (cit. v pozn. 284), s. 120

²⁹⁰ VAŠICA, 2014 (cit. v pozn. 5), s. 299

²⁹¹ Ide najmä o kostoly s týmto zasvätením, nachádzajúce sa v oblasti Gemera v Kesovciach a Žiže. HUDÁK, 1984 (cit. v pozn. 7), s. 113 – 114; JUDÁK – POLÁČIK, (cit. v pozn. 9), s. 158 – 159. Podobného názoru je aj Martin Braxatoris, podľa ktorého toto dielo vzniklo až po vyhnaní Metodových žiakov z Veľkej Moravy. BRAXATORIS, 2022 (cit. v pozn. 284), s. 120

²⁹² Martin Braxatoris je toho názoru, že úcta k sv. Dimitrovi bola do oblasti východného Slovenska implementovaná až rehoľníkmi východného rítu. IBIDEM, s. 108

²⁹³ BAGIN, 1985 (cit. v pozn. 183), s. 94 – 95

²⁹⁴ VAŠICA, 2014 (cit. v pozn. 5), s. 229

²⁹⁵ AVENARIUS, Alexander. *Byzantská kultúra v slovanskom prostredí VI. – XII. storočia. K problému recepcie a transformácie*. Bratislava 1992, s. 145, 264

čí, ktorí si ho vzali za patróna z dôvodu emancipačných snáh spod uhorskej nadvlády a v boji proti latinizácii ich lokálnej cirkvi.²⁹⁶ Čo sa týka kultu relikvií tohto svätca, z písomných prameňov je známe, že časti jeho tela a odevu boli prenesené v roku 946 z jeho hrobu v Nazianze do kostola sv. Apoštolov v Konštantínopole na základe osobnej iniciatívy cisára Konštantína Porfyrogeneta (913 – 959).²⁹⁷ Časť jeho ostatkov pritom bola deponovaná aj v kláštore sv. Anastázie, ktorý bol späť s pôsobením sv. Gregora po jeho príchode do Konštantínopola v roku 379. Existencia oratória sv. Gregora Naziánskeho je však uvedená už v roku 807 v areáli gréckeho ženského kláštora Panny Márie na Campo Marzio v Ríme, kam mali relikvie sv. Gregora odnieť mníšky z kláštora sv. Anastázie počas ikonoklastických pogromov v 8. storočí.²⁹⁸ Lákavou hypotézou by preto bolo, že sv. Gregorovi Naziánskemu bolo zasvätené tiež nejaké oratórium v oblasti Veľkej Moravy, napríklad kaplnka pristavaná k severnej strane transeptu kláštorného kostola v Sadoch pri Uherskom Hradišti, ktorú Luděk Galuška interpretuje ako vlastnú kaplnku významného Moravana alebo cirkevného hodnostára.²⁹⁹ Neskôr sa mala podľa tohto bádateľa stať miestom pochovania kniežaťa Svätopluka podľa expertízy tu lokalizovanej hrobky č. 12 VM 3, do ktorej bol uložený 45 – 50-ročný muž.³⁰⁰ Aj relikvie sv. Gregora Naziánskeho preto mohol sv. Metod z úcty k svojmu bratovi priniesť na Veľkú Moravu z Ríma v roku 880 a deponovať ich v kláštore, ktorý bol úzko spätý s ich misijnou činnosťou. Skôr je však pravdepodobné, že uvedené oratórium bolo zasvätené sv. Klimentovi, ako bolo uvedené v kapitole venovanej tomuto bezpochyby najvýznamnejšiemu patrónovi byzantskej misie.

Mgr. Martin Vančo, PhD.

Katedra porovnávacej regionalistiky FiF UK Bratislava

Email: vanco.martin@slposta.sk

²⁹⁶ FILIPOVIĆ, O. Emir. St. Gregory. The Patron Saint of Bosnia. In *Specimina Nova Pars Prima Sectio Mediaevalis*, XI. Ed. Gergely KISS – Gábor BARABÁS – Péter BÁLIN. Pécs 2021, s. 81, 84 – 85

²⁹⁷ VERHOEVEN, Mariëtte. Meaning-Making in an Imperial and Papal Context. The Relics of Gregory Nazianzen and John Chrysostom. In *Church History in Religious Culture*, 102, 2022, č. 3 – 4. Dostupné on-line <https://brill.com/view/journals/chrc/102/3-4/article-p319_1.xml?language=en>

²⁹⁸ IBIDEM

²⁹⁹ GALUŠKA, 1996 (cit. v pozn. 28), s. 68

³⁰⁰ GALUŠKA, Luděk. *Uherské Hradiště-Sady. 500 Years od Christianity in Central Europe. II. Archaeological Analysis*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2022, s. 68

RECENZIE

ŽLNAY, Stanislav

KOMU ASI PRVÉMU ZAZVONÍ?

Príbeh farára a starostu mesta Piešťany Alexandra Šindelára

Piešťany: Balneologické múzeum Imricha Wintera v Piešťanoch, 2017, 96 s.

ISBN 978-80-89155-31-6

Katolícky kňaz, národovec a starosta Piešťan Alexander Šindelár patrí medzi výrazné osobnosti slovenského katolíckeho a národného života prvej polovice 20. storočia. Svoj život naplno zasvätil službe Bohu a veriacim, zapojil sa do verejného diania, zaslúžil sa o rozmach a zveľadenie Piešťan. Napriek tomu je jeho meno dnes prakticky neznáme a veľa nehovorí už ani Piešťanom, medzi ktorými pôsobil ako kňaz vyše šesťnásť rokov, z toho takmer sedem rokov ako starosta. Dnes ho obyvateľom mesta pripomínajú ulica oproti Kostolu sv. Štefana nesúca jeho meno a pamätná tabuľa na priečelí farskej budovy. Prvú knižnú publikáciu o živote a diele Alexandra Šindelára vydalo roku 2017 miestne Balneologické múzeum, a to pri príležitosti 70. výročia jeho tragickej smrti. Jej autorom je katolícky kňaz a cirkevný historik Stanislav Žlnay, ktorý sa tejto významnej osobnosti venoval vo viacerých príspevkoch.¹ Cieľom knihy bolo priblížiť nielen životnú cestu kňaza, ale aj nedostatočne zmapované cirkevné dejiny Piešťan. Stanislav Žlnay ako Piešťanec sa chcel takto poďakovať Šindelárovi za jeho každodennú trpezlivú prácu, osviežiť historickú pamäť obyvateľov mesta a v neposlednom rade pripomenúť tragický koniec jeho pozemského putovania.

Na prvých stránkach veľmi stručne informuje o jeho detstve, mladosti a študijných výsledkoch. Narodil sa v obci Čeklís (dnes Bernolákovo) roku 1888. Ako nadaný a úprimne zbožný chlapec sa vďaka rozhodnutiu predstavených dostal na výberové gymnázium do Ostrihomu. Po prijatí kňazskej vysviacky účinkoval ako kaplán v Budmericiach. Prvá svetová vojna ho zastihla už ako farára v Malženiciach, kde sa snažil mierniť kruté dôsledky

¹ Najnovšie ŽLNAY, Stanislav. Farár Alexander Šindelár vo funkcii starostu obce Piešťany. In *Notitiae historiae ecclesiasticae*, 2023, roč. 12, č. 1, s. 41 – 47

vojny, predovšetkým v sociálnej oblasti. O kultúrne povznesenie svojich farníkov sa usiloval prostredníctvom ochotníckeho divadla a obnovenia katolíckej mládežníckej organizácie Omladina. Aktívne sa zapojil do činnosti Spolku svätého Vojtecha (SSV), ktorý sa po roku 1918 vďaka americkým Slovákom a novému vedeniu na čele s ambicióznym Jánom Pöstényim stal počtom členov najmohutnejším a vydavateľsky najproduktívnejším slovenským katolíckym spolkom. V rokoch 1923, 1926 a 1937 vyslal SSV medzi Slovákov do USA svojich zástupcov, ktorých úlohou bolo utužiť spoluprácu a nadviazať nové kontakty s krajaným prostredím. Šindelár sa ako delegát zúčastnil prvých dvoch výprav, čo je v knihe spomenuté iba jednou vetou: „Členom takejto delegácie bol aj Alexander Šindelár, redaktor Pútника svätovojtešského.“ (s. 18)

Šindelár bol nielen kňazom, ale i členom obecného zastupiteľstva a starostom. Krátko pôsobil ako okresný predseda Hlinkovej slovenskej ľudovej strany (HSL'S) v Piešťanoch. Dnešný čitateľ si v tejto súvislosti môže položiť otázku, prečo sa katolícky kňaz angažoval v politike (viacerí autori nesp správne uvádzajú, že patril k poslancom Slovenského snemu v rokoch prvej Slovenskej republiky).² Uvedenú otázku sa autor snaží v krátkosti zodpovedať. Približuje vznik uhorskej Katolíckej ľudovej strany (založil ju rodák z Bratislavy, gróf Ferdinand Zichy), aktivizovanie sa slovenských katolíkov v politike na prelome 19. a 20. storočia a založenie Slovenskej ľudovej strany na čele s Andrejom Hlinkom.

Keďže publikácia je v prvom rade venovaná Piešťancom, autor si všíma predovšetkým Šindelárovo účinkovanie v tejto obci (štatút mesta nadobudli Piešťany až v roku 1945). Opisuje jeho zvolenie za starostu (1931), sociálnu činnosť či stavebný rozvoj obce, o ktorý sa zaslúžil spoločne s Winterovcami, nájomcami miestnych kúpeľov. Podrobnejšie zaznamenáva významné návštevy obce v rokoch medzivojnového Československa (parížsky arcibiskup a kardinál Jean Vardier, pražský arcibiskup a kardinál Karel Kašpar, prezident Edvard Beneš). Pri príležitosti VII. zjazdu HSL'S

² Táto informácia sa objavila už v dobovej publikácii ERCÉ. *Slovenská krv*. Bratislava: Vydavateľstvo lexikálneho diela „Slovenská krv“, 1942, s. 469. Odtiaľ ju prevzali ďalší autori, napr. LETZ, Ján. Šindelár, Alexander. In PAŠTEKA, Július a kol. *Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska*. Bratislava 2000, s. 1326. Šindelárovo meno však na zozname zvolených poslancov nenachádzame. LETZ, Róbert – MULÍK, Peter – BARTLOVÁ, Alena (eds.). *Slovenská ľudová strana v dejinách 1905 – 1945*. Martin: Matica slovenská, 2006, s. 366 – 369. Pozri tiež KAŠŠOVIC, Stanislav. *Politická činnosť katolíckych kňazov – poslancov Slovenského snemu 1939 – 1945*. Nitra: Kňazský seminár sv. Gorazda, 2011

v septembri 1936 hostili predstavitelia Piešťan Andreja Hlinku a ďalších čelných reprezentantov strany (Jozef Tiso, Karol Sidor, Jozef Sivák, Jozef Buday, Karol Mederly, Martin Sokol a iní). Šindelár sa ako starosta a miestny predseda HSL'S pochopiteľne zapojil do organizácie tohto veľkolepého zjazdu i manifestačného zhromaždenia (zjazdu sa zúčastnilo okolo 30 000 ľudí).

Začiatkom 30. rokov žilo v obci okolo 13 000 obyvateľov, no napriek tomu sa tu nenachádzala jediná stredná škola. V tejto súvislosti predstavoval významný medzník rok 1936, kedy sa na novozriadennom gymnáziu začalo vzdelávať prvých 102 žiakov, hoci ešte nedisponovalo vlastnými priestormi (vyučovalo sa najprv v budove krajinskej nemocnice na dnešnej Teplickej ulici). Bolo nevyhnutné riešiť stavbu vodovodu, kanalizácie, chýbali chodníky či vyhovujúci most cez Váh pre hospodárske účely. Agilný kňaz a starosta v jednej osobe sa hneď po svojom príchode pustil aj do prestavby farskej budovy. Okrem iných úspešne zrealizovaných stavebných projektov sa v knihe spomínajú tiež obecný cintorín, mosty (Krajinský pre cestujúcich a Kolonádový pre kúpeľných hostí) a Nemocnica Dr. Brežného.

Vo funkcii starostu skončil v roku 1938, teda po necelých siedmich rokoch. Autor dáva príčiny jeho následného „nezvolenia“ do súvisu s taktikou ostatných politických strán, ktoré sa spojili proti HSL'S v obecných voľbách na jar 1938. Podľa dobovej tlače mal byť opätovne zvolený, čo však odmietol: „Pôvodné dohodnutie politických strán, podľa ktorého mal byť zvolený starostom dekan-farár A. Šindelár nebolo prevedené, lebo tento starostenstvo neprijal.“ Preto bol zvolený živnostník Michal Chrenko (hlas mu odovzdalo 22 členov obecného zastupiteľstva z celkového počtu 36).³ V rokoch prvej Slovenskej republiky sa Šindelár politicky výraznejšie neexponoval, hoci mal najlepšie vyhliadky vstúpiť do vysokej politiky a stať sa poslancom Slovenského snemu: „Iba sporadicky vystupoval na zhromaždeniach a straníckych akciách a možno konštatovať, že po tom, čo mu skončilo funkčné obdobie v úlohe starostu, akoby sa úplne stiahol z verejného života.“ (s. 65) Napokon pôsobil len ako predseda miestnej organizácie HSL'S. Príčinil sa o príchod jezuitov do Piešťan (1939), ktorí mali pozdvihnúť duchovný život obyvateľstva. Na srdci mu ležal aj kultúrno-spoločenský život obce, a preto sa zapojil do činnosti viacerých osvetových organizácií, o ktorých sa autor nezmieňuje. V roku 1939 ho zvolili za prvého miestopredseda Piešťanskej muzeálnej spoločnosti. Jej vznik inicioval Imrich Winter spolu so správcom kúpeľov Václavom Vlkom ešte koncom

³ *Slovenský hlas*, 10. 7. 1938, s. 2

20. rokov minulého storočia. Stal sa tiež podpredsedom miestneho odboru Matice slovenskej a podpredsedom Slovenského spoločenského klubu v Piešťanoch, založeného v roku 1941 miestnou inteligenciou. Cieľom bolo vzdelávať obyvateľstvo, pestovať slovenskú jednotu, spoločenské mravy, hudbu, spev a športové aktivity.

V roku 1945 ho nová politická garnitúra ako jedného z „udavačov a kolaborantov bývalého nemecko-fašistického režimu“⁴ zaistila a vyšetrovala. V komunistickej tlači ho osočovali a škandalizovali. V hľadáčiku režimu obnoveného Československa sa ocitol nielen ako bývalý okresný a miestny predseda HSLS, ale aj ako vplyvný kňaz a národovec, prívrženec slovenskej autonómie, priateľ Andreja Hlinku a Jozefa Tisa či autor „protibolševických“ článkov. Je možné, že práve tieto skutočnosti boli motívom jeho násilnej smrti v novembri 1947, kedy ho doposiaľ neznámi páchatelia zastrelili vo farskej budove. Autor tu naznačuje, že prípad môže súvisieť s veľkou piešťanskou demonštráciou proti odsúdeniu slovenského prezidenta Jozefa Tisa. Tá sa konala ešte v marci.⁵ Jeho poslednou pastoračnou činnosťou bola zbierka na nový zvon, ktorý posvätil na Pamiatku zosnulých roku 1947, v deň svojej smrti. Podľa ústneho tradovania Šindelár vtedy nadhodil otázku, komu asi prvému zazvoní. Iróniou osudu bolo, že onedlho nato zazvonil na rozlúčku ako prvému práve jemu.

V roku 2017 sa na internete objavilo svedectvo Márie Hlaváčovej, rodnáčky z Piešťan, ktorá v ňom okrem iného píše: „V roku 1947 som mala iba 6 rokov, ale na vraždu pána dekana si pamätám veľmi dobre. Môj otec, Ján Drlička, bol na návšteve u svojej matky, ktorá bývala hneď za kostolom, od ktorého starorodičovský dom delila iba cesta. Keď sa vracal domov, prechádzal v tom čase úplne tmavým miestom medzi sakristiou a školou, susediacou s farským dvorom, v ktorom boli okrasné kríky. Otec videl, ako bránu fary preskakujú traja muži. V prvom momente si myslel, že sú to zloději, a tak sa rozbehol za nimi. Oni ale vbehli do tatraplánu, ktorý otec predtým nevidel, a ušli mu. Asi mal aj šťastie, lebo by možno zle pochodil. Medzitým sa na fare rozsvietili všetky svetlá, nastal rozruch, a tak tam otec

⁴ *Bojovník*, 19. 7. 1945, s. 4

⁵ Podobné motívy predpokladá aj historik Martin Lacko: „Nezachoval sa ani vyšetrovací zväzok, takže sa nedá posúdiť hĺbka a šírka vtedajšieho šetrenia. Je možné sa pýtať, či vražda súvisela s protibolševickými postojmi Šindelára ešte z medzivojnového obdobia, s jeho angažovanosťou za prvej Slovenskej republiky, alebo skôr s marcovými nepokojmi a verejnou podporou uväzneného Jozefa Tisu, ktorých sa režim mimoriadne obával.“ LACKO, Martin. Kňaz – budovateľ – mučeník. Alexander Šindelár (1888 – 1947). In *Kultúra*, 2018, roč. 21, č. 5, s. 11.

zašiel. Na podlahe dlhej presklenej chodby ležal mŕtvy farár. (...) O týchto udalostiach viem z rozprávania, lebo mňa vtedy nechali spať. Nasledujúci deň sa hovorilo, že pána dekana zastrelili z okrasnej záhrady fary a že keď ho našli, držal medzi prstami lístok s odkazom, ktorý chcel zrejme zasunúť kaplánom do dverí. S kamarátkou Evou Ferancovou sme sa tam šli pozrieť. Videli sme rozbité okno verandy aj zaschnutú krv medzi kachličkami dlažby. Pohreb pána dekana bol mimoriadne veľký, prišli ľudia z okolitých dedín, bola to tichá demonštrácia proti komunistickému režimu.“⁶ Dodajme, že ho pochovali neďaleko fary na Hornom cintoríne. Nad posledným miestnom jeho odpočinku sa týči pieskovcový náhrobok, ktorého autorom je piešťanský akademický sochár Ladislav Ľudovít Pollák (1912 – 2002).

V prílohách nájdeme Šindelárov inauguračný prejav, ktorý predniesol v roku 1931 pred obecným zastupiteľstvom ako novozvolený starosta, ale i niekoľko vybraných ukážok z jeho publicistickej činnosti. Recenzovaná publikácia je prvým pokusom o komplexnejšie spracovanie životného príbehu neprávom zabudnutého farára a starostu. Vzhľadom na obsah a rozsah diela nejde o vyčerpávajúcu biografiu, ale skôr o stručné priblíženie danej doby a Šindelárovho pôsobenia v Piešťanoch. Text je oživený tridsiatimi fotografiami, ktoré ho zachytávajú pri duchovných, národných a kultúrno-spoločenských podujatiach, ale aj v kruhu priateľov a blízkych spolupracovníkov. Stanislavovi Žlnayovi sa tak podarilo pútavou formou priblížiť niektoré málo známe fakty z dejín kúpeľného mesta a dielo obľúbeného farára, ktorého násilná smrť zostáva, žiaľ, naďalej nevyjasnená.

František Skovajsa

⁶ HLAVÁČOVÁ, Mária. *Svedectvo o dekanovi Šindelárovi*. Dostupné online: <https://www.kolbeweb.sk/single-post/2017/11/01/svedectvo-o-a-c5-a0indel-c3-a1rovi> (23.12.2023). O účasti na pohrebe *Katolícke noviny* napísali: „Bol to pohreb, akého v Piešťanoch dosiaľ azda nebolo. Zúčastnilo sa na ňom naozaj spontánne nielen všetko obyvateľstvo Piešťan, ale aj okolia, takže okolo 9. hod. predpoludním zástupy ľudu zaplnili veľké priestranstvo pred farským kostolom a v prilahlých uliciach. Do kostola sa dostalo len kňazstvo, oficiálni hostia, zástupcovia verejného života, rozličných inštitúcií, príbuzní a tí, čo mali osobitné lístky. Kňazov v rochetách a v asistencii bolo do 60, iných, čo pre povinnosti doma a veľkú vzdialenosť neboli na začiatku obradov, bolo do 30. Impozantne nastúpili všetky školy, spolky a podniky.“ *Katolícke noviny*, 1947, roč. 62, č. 46, s. 4.

ANDREJ HLINKA. PREJAVY A ČLÁNKY I.
1893 – 1918

LETZ Róbert – VIRŠINSKÁ Miriam –
– MAKYNA Pavol – MATULA Pavol

Bratislava: Post Scriptum, 2023, 776 s. ISBN 978-80-8218-055-1

„Tlač je veľmoc, to uznáva priateľ i nepriateľ...
Tlač ako dnes jestvuje, je zrkadlom celého života,
v nej sa odzrkadľujú kultúrne, spoločenské, náboženské
i politické pomery. Môžeme smele tvrdiť, že nositeľkou
dnešnej histórie je tlač. Pod mocou tlače stoja štáty, národy
i jednotlivci, v moci tlače je dnes každý jednotlivec.“

Andrej Hlinka¹

O Andrejovi Hlinkovi je známe, že svoje texty písal za jednoduchým, širokým a ošarpaným stolom, na ktorom mal fúry novín, listov a kalamár. Skromnú izbu dopĺňali len veľké, staré, popukané kachle a oproti polica, ktorá sa prehýnala pod ťarchou spisov a kníh.²

Základom pre poznanie osobností a doby, v ktorej pôsobili, predstavujú pramene. A práve recenzovaná kniha *Andrej Hlinka Prejavy a články I. 1893 – 1918* je takýmto súborom prameňov o výraznej osobnosti slovenskej histórie Andrejovi Hlinkovi (1864 – 1938). O kňazovi a politikovi Andrejovi Hlinkovi bolo toho napísané veľmi veľa, pretože výrazne ovplyvňoval a spoluvytváral slovenský politický život. K slovenskej otázke pristupoval v jej komplexnosti a z celospoločenského pohľadu, nevynímajúc náboženskú, sociálnu, politickú a hospodársku problematiku. Nielen ako kňaz a politik, ale aj ako publicista bol a stále je vnímaný protichodne. Už za jeho života ho napríklad Karol Sidor považoval za rodeného novi-

¹ HLINKA Andrej. Dobrá tlač. In *Slovák*, roč. 17, 16. 4. 1935, č. 89, s. 1

² Porovnaj *Slovenská pravda*, roč. 16, 17. 3. 1935, č. 11, s. 6

nára, avšak Vavro Šrobár sa o jeho publicistike vyjadroval kriticky a v žurnalistike ho považoval za kuriozitu. „Hlinkovi chybí istá mužná kolektívnosť, objektívnosť k udalostiam a osobám. On stále díva sa na osoby a na veci v akomsi exaltovanom naladení ducha.“ (s. 7) Nechávame na čitateľoch, aby si o Andrejovi Hlinkovi vytvorili vlastný názor na základe publikovaných 294 dokumentov, ktoré tvoria jeho prejavy a články v recenzovanej knihe.

Andrej Hlinka písal 45 rokov politické články, prejavy, homílie, zamyslenia, správy, oznamy, hospodárske štúdie, zostavovateľské práce, preklady atď. Publikoval v takmer všetkých domácich periodikách, politických periodikách, náboženských periodikách, ale aj v zahraničí. Okrem svojho mena používal viaceré pseudonymy ako Mešťan, Kostolan, Pravdomil, Výborník, Lipták, Alfa, Väžen či iniciály A. H., Ah. Vybudoval tlačiareň, ktorá tlačila časopisy, stranické noviny, ročenky, kalendáre, almanachy. Niektoré tlačoviny sám založil a bol ich pravidelným prispievateľom, taktiež aj autorom značného počtu rozhovorov, ktoré vychádzali v zahraničí.

Na začiatku výskumu bola myšlienka vyhľadať, zozbierať a zapísať texty Andreja Hlinku. Povedané slovami samotného Andreja Hlinku: „Myšlienka by už len bola, ale ako ju uviesť do života?“ (s. 111) A práve na základe tohto seriózneho výskumu historici Róbert Letz a spol. zostavili a vydali zbierku dokumentov, ktoré predstavujú prejavy a články Andreja Hlinku z rokov 1893 až 1918. Metodológia, ktorú si editori zvolili, priniesla očakávané výsledky, a preto ju hodnotíme kladne. Priekopníkom, ktorý začal vyhľadávať a zapisovať texty Andreja Hlinku i spisbu o ňom, bol pracovník Liptovského múzea v Ružomberku Pavol Stano. Následne pred rokom 1991 Slovenská národná knižnica v Martine vyexcerpovala 1768 záznamov, z čoho bolo 581 textov, ktorých autorom je Andrej Hlinka a 1186 zápisov tvorili práce o Andrejovi Hlinkovi.

Súpis článkov Andreja Hlinku vydala aj Matica slovenská v publikácii od Olexáka Petra a Safanovičovej Anny s názvom *Antológia časopiseckých a novinových článkov Andreja Hlinku*, v ktorej sa nachádza 63 Hlinkových článkov. „Antologické texty obsahujú pramenný materiál z obdobia od roku 1893 do augusta 1938.“³ Ako nedostatok tejto antológie uvádzajú autori recenzovanej publikácie obmedzený rozsah a reprodukciu bez kritického poznámkového aparátu. Antológia je však prvou takouto prácou na Slovensku, v ktorej je publikovaný súpis článkov Andreja Hlinku chronologicky, preto historici a bádatelia radi po nej siahnu a čerpajú z nej. Rov-

³ OLEXÁK, Peter – SAFANOVIČOVÁ, Anna. *Antológia časopiseckých a novinových článkov Andreja Hlinku*. Martin: Matica slovenská, 2013, s. 9

naké výhrady vznášajú autori recenzovanej publikácie aj na knihu Róberta Letza *Andrej Hlinka vo svetle dokumentov*⁴, prezentujúcu 59 dokumentov, ktoré spadajú do rokov 1894 – 1938.

V roku 2022 vyšla vo vydavateľstve Post Scriptum publikácia *Andrej Hlinka. Autorská bibliografia*⁵, v ktorej historici Róbert Letz a Pavol Makyna dopĺňajú a korigujú dovtedajšie bibliografie o nové zistenia. Publikácia je rozdelená na: 1. Samostatné publikácie, 2. Príspevky v samostatných publikáciách, 3. Preklady, 4. Články, 5. Prejavy, 6. Interview a 7. Publikované pramene. Kniha je obohatená o Kalendárium života Andreja Hlinku a zoznam excerpovaných prameňov. Bohatú spisovateľskú aktivitu nachádzame v celkovo 2022 záznamoch autorskej bibliografie Andreja Hlinku.

Recenzovaná kniha *Andrej Hlinka Prejavy a články I. 1893 – 1918* je kritickou edíciou prameňov, založených na výskume v domácich, ale aj zahraničných archívoch a knižniciach. Z domácich spomeňme Slovenský národný archív v Bratislave či Slovenskú národnú knižnicu v Martine (tak Literárny archív, ako aj knižnica). Zo zahraničných sú to Národný archív Českej republiky v Prahe, Rakúska národná knižnica vo Viedni, Sečeního národná knižnica v Budapešti či Národná knižnica vo Varšave. Recenzovaná kniha je vynikajúcou pomôckou s dobrou koncepciou zostavenia zbierky prejavov a článkov, keďže stojí na dostatočnej vzorke relevantných inštitúcií. Obsah knihy tvorí: 1. Zoznam dokumentov v slovenskom jazyku, 2. Zoznam dokumentov v anglickom jazyku, 3. Dokumenty, 4. Záver v slovenskom jazyku, 5. Záver v anglickom jazyku, 6. Zoznam použitých prameňov a literatúry, 7. Menný register a 8. Miestny register.

Autenticnosť a reprezentatívnosť recenzovanej publikácie zvyšuje to, že dokumenty sú publikované v plnom znení a len v zásadných prípadoch prispôbené súčasnej pravopisnej norme. Osobitý štýl Andreja Hlinku predstavujú expresívne výrazy, nárečové slová a novotvary, ktoré editori v publikácii ponechali. Vysvetľujú ich v poznámke pod čiarou. Niektoré texty Andrej Hlinka publikoval aj v češtine, maďarčine a nemčine, preto v prípadoch nemčiny či maďarčiny editori zabezpečili preklad do slovenčiny. Andrej Hlinka používal vo svojom písomnom prejave aj cudzojazyčné výrazy a vety, najmä latinské, francúzske, nemecké a maďarské, ktoré editori preložili v poznámke pod čiarou. Na konci každého dokumentu editori uviedli odkaz na zdroj, z ktorého znenie pochádza.

⁴ LETZ Róbert. *Andrej Hlinka vo svetle dokumentov*. Bratislava: Post Scriptum, 2014, s. 357

⁵ LETZ Róbert – MAKYNA Pavol. *Andrej Hlinka. Autorská bibliografia*, Bratislava: Post Scriptum, 2022, s. 164

Publicistiku Andreja Hlinku editori rozdelili do tematických okruhov: 1. Politický, 2. Biografický, 3. Náboženský, 4. Osvetový a ľudovýchovný, 5. Spolkový, 6. Prekladateľský. Takéto rozdelenie je podľa nás dobré a logické. Andrej Hlinka používal jednoduchý jazyk ľudu a jeho písomný štýl bol jasný, presvedčujúci, strhujúci, polemický a nezmieriteľný, kde v zápalе polemiky ťal do živého a nikoho nešetril. Tak napríklad v časopise *Duchovný pastier* (roč. 2, 1918/1919, č. 3 – 4, s. 110) napísal: „Okolo roku 1840 vliekla sa slobodná Terézia N. cele ustatá do dedinky. Cítila ťažkú nemoc, ale dotiahla sa do kostola. Duševné bôle a na ramenách neviniatko zväčšovali jej biedu.“ (s. 739) Podľa editorov recenzovanej knihy „Hlinka sa ako osobnosť vyznačoval až cholerickým temperamentom, životným dynamizmom, priamosťou, rozhodnosťou, nekompromisnosťou, neústupnosťou, cieľavedomosťou a húževnatosťou. Bol akoby stále pripravený prijímať a rozdávať údery, otvorene diskutovať a polemizovať. Nebol burič ani rebel, ale bojovník. Podstatou jeho osobnosti bol boj, často neľútostný a bezohľadný, ale vždy zdôvodňovaný ideálnymi cieľmi. Hlinkova publicistika verne odzrkadľovala jeho osobnosť.“ (s. 741)

Editori rozdelili publicistiku Andreja Hlinku do siedmich období: 1. Roky 1893 – 1896: Začiatky publicistickej činnosti Andreja Hlinku; 2. Roky 1897 – 1901: Rozmach publikačnej činnosti Andreja Hlinku; 3. Roky 1902 – 1904: Útlm publicistiky Andreja Hlinku; 4. Roky 1905 – 1907: Andrej Hlinka sa vrátil k častému publikovaniu; 5. Roky 1908 – 1909: Andrej Hlinka bol väznený v Segedíne, a preto publikoval iba sporadicky; 6. Roky 1910 – 1913: „V momente, keď na jar v roku 1910 Andrej Hlinka opustil segedínske väzenie“⁶, opäť pôsobil na fare v Ružomberku, kedy jeho publicistiku poznačil ostrý zápas so slovenskými, s českými, maďarskými liberálmi a socialistami; 7.) Roky 1914 – 1918: Andrej Hlinka sa v tomto období odmlčal a súviselo to s prvou svetovou vojnou.

Recenzovaná kniha je výbornou pomôckou, ktorú ocenia nielen historici, študenti histórie a bádatelia, ale aj široká čitateľská verejnosť, pretože poskytuje prehľad tvorby Andreja Hlinku.

Lenka Mihová

⁶ OLEXÁK, Peter. Obvinenie z korupcie: Nástroj politického boja v rámci Slovenského národného hnutia začiatkom 20. storočia. In *Historický časopis*, 2020, roč. 68, č. 1, s. 86 [online]. Dostupné na internete: <https://www.sav.sk/journals/uploads/02111314Olexak.pdf> [20. 4. 2024] <https://doi.org/10.31577/histcaso.2020.68.1.4>

HRUBOŇ, Anton

MÝTUS A KULT JOZEFA TISA

1. vydanie. Bratislava: Paradigma Publishing, 2022, 223 s.

ISBN: 978-80-973678-5-5

Žiadna zo slovenských osobností nevyvoláva také kontroverzie ako Jozef Tiso a ani o žiadnej inej osobnosti asi nebolo napísané také množstvo publikácií, štúdií či článkov. Hoci prvý slovenský prezident bol počas svojej politickej kariéry známy ako politik kompromisu, rozhodnutia, ktoré pred neho postavila vojnová doba, zánik prvej Slovenskej republiky (prvá SR) a najmä jeho poprava, vyvolali kontroverzie, ktoré dodnes rozdeľujú a ešte dlho budú rozdeľovať spoločnosť. Uznáva to aj historik Anton Hruboň, autor knihy *Mýtus a kult Jozefa Tisa*, ktorý napísal, že nebyť Tisovej popravy, táto kniha by pravdepodobne nevznikla.

Tisov kult nie je bezobsažným pojmom a svojou silou zasahuje každého, kto sa Tisovou osobou zaoberá, vrátane autora knihy o Tisovom kulte. Hruboň sa tematike prvej SR a jej vecnými súvislosťami venuje viac ako pätnásť rokov. Jeho vzťah k Tisovej osobe sa za ten čas posunul z vedeckého záujmu až niekam na hranicu osobnej posadnutosti. Na sociálnej sieti X (bývalý Twitter), kde je Hruboň aktívny, takmer neprejde deň, aby ne napísal príspevok o Tisovi, HSLŠ, ľudákoch, a to v súvislosti s akoukoľvek historickou či aktuálnou udalosťou. Svoje posledné knihy vydáva 14. marca alebo 18. apríla a propaguje ich tak, že ich položí na povraz a odfotí.

Presne mesiac predtým ako sa na trh dostala recenzovaná kniha, Hruboň na 84. výročie Viedenskej arbitráže napísal, že v tento deň, podpisom jej protokolu, „sa začal písať príbeh vlastizrady Jozefa Tisa“. Nie 14. marca 1939 ani 29. augusta 1944, zdôraznil Hruboň, a policajno-prokurátorským štýlom akoby pokračoval v prednese obžaloby: „Tisova vláda sa ani potom počas Slovenského štátu nikdy neusilovala o jej úplné anulovanie, iba čiastočné korektúry, čím bezprostredne ohrozila hospodársku a potra-

vinovú bezpečnosť Slovenska.“ Hruboň zrejme nebol úplne hrdý na to, čo napísal, a príspevok na druhý deň zmazal. To samozrejme nepredstavuje žiaden problém, pretože všetko máme archivované.

Omnoho závažnejšieho poklesku, ako je prokurátorský výklad dejín, sa Hruboň voči historickej vede dopustil falšovaním výrokov. V roku 2023, na 79. výročie povstania, zverejnil na sieti X citát: „Potrebujem odvoz, nie vyzbrojenú bratislavskú posádku“ – štátnik Jozef Tiso po vypuknutí SNP.

Hoci Tiso uvedené slová nikdy nevyslovil, Hruboň dosiahol svoj cieľ. Falošný výrok sa na sociálnych sieťach rýchlo rozšíril a vyvolal vlnu pobúrenia voči „zbabelcovi“ Tisovi. Bežný človek, ktorého v škole naučili, že v úvodzovkách sa nachádza doslovný citát, samozrejme nemohol tušiť, že sa rozhorčuje nad výrokom, ktorého autorom nie je Tiso, ale Hruboň. Ten v šírení falošných výrokov z úst predstaviteľov vlády 1. SR pokračoval aj na druhý deň. Keď skončil s týmito manipuláciami, v samostatnom príspevku – ktorý sa už tak nešíril – otvorene priznal, že ním citované výroky „samozrejme nepatria daným osobám“ a sú „trochu aktualizované“. Dve perly vyložené z bohatej Hruboňovej studnice naznačujú, že autor knihy *Mýtus a kult Jozefa Tisa* sa sám učí spolunažívať s prítomnosťou Tisovho kultu a zatiaľ nie práve najúspešnejšie. Isté je, že ten kto sleduje Hruboňove voľnočasové aktivity na sociálnych sieťach, musí skepticky posudzovať jeho osobnostné predpoklady napísať o Tisovi nezaujatú a objektívnu prácu.

Recenzovanú publikáciu, pochopiteľne, napísal serióznejším štýlom a jeho nenávisť voči prvému slovenskému prezidentovi presakuje na povrch iba v určitých momentoch. V úvode avizuje, že Tisov kult sa snažil pochopiť na línii „predstava – mýtus – kult“, pričom predstavu označil vo svojej podstate za iracionálnu. „Ak sú teda predstavy iracionálne, iracionálnym musí byť aj mýtus ako konštrukt vytvorený z týchto predstáv a rovnako aj kult ako ritualizované uctievanie vzájomne prepojených mýtov“ (s. 13).

Kniha sa na slovenský trh dostala 2. decembra 2022, teda na výročie začiatku retribučného súdu s Jozefom Tisom. Autor ju rozdelil na tri základné kapitoly. V prvej kapitole *Zrod legendy* autor optikou budovania kultu skúma Tisovo pôsobenie v období prvej ČSR a následne ako prezidenta prvej Slovenskej republiky. V druhej kapitole *Exilové sväté pravdy* sa zaoberá vzťahom slovenského štáttvorného exilu k osobe Jozefa Tisa jednak v politickej činnosti, ale tiež v historiografii, publicistike a poézii. V tretej kapitole nazvanej *V ponovembrovom ringu* rozoberá návrat Jozefa Tisa do slovenskej spoločnosti po roku 1989, špeciálne v súvislosti s krajnou pravicou a katolíckou cirkvou.

Bez mýtických predispozícií

„Od mainstreamového konformistu k „zakladateľovi štátu“ a „záchran-
covi národa“ znie podnadpis kapitoly, ktorá mapuje Tisovu politickú čin-
nosť do roku 1939 z hľadiska jej „kultotvornosti“. Už týmto podnadpisom
Hruboň zreteľne naznačil hlavnú tendenciu kapitoly: zvýrazniť kontrast
medzi „skutočným“ Tisom – mainstreamovým konformistom (bez úvo-
dzoviek) – a „kultovým“ Tisom – „zakladateľom štátu“ a „záchrancom ná-
roda“ (v úvodzovkách). Hlavnú líniu kapitoly podopiera Hruboň tvrde-
ním, že Jozef Tiso nemal „mýtické predispozície“ kultovej osobnosti, ktorej
predurčeným osudom bolo prebrať žezlo po lídrovi HSLŠ Andrejovi Hlin-
kovi (s. 21). Takto postavená téma na fiktívnej premise „mýtických predis-
pozícií“ však Hruboňa opakovane nútila k polemickému dialógu medzi
touto premisou a realitou. Na jednej strane popisuje Tisov kariérny rast,
vďaka ktorému „dlhšie systematicky našliapaval“ (s. 22) na líderstvo
v HSLŠ, no v tých istých pasážach opakovane konštatuje, že u Tisa nič
mýtické, čo by ho k tomu automaticky predurčilo, nenachádza.

Nosnú tézu o Tisovej mýtikej indispozícii dokazuje napríklad výro-
kom. „Tiso nikdy cieľavedome nepripravovali na prevzatie moci v strane
po Hlinkovi“ (s. 22). Kto a ako ho mal pripravovať? A koho pripravovali?
Tiso bol vyše osem rokov podpredsedom strany, štrnásť rokov poslancom
v pražskom parlamente a vyše dvoch rokov ministrom zdravotníctva. Ako
jediný z HSLŠ viedol relevantné ministerstvo. Hruboň ho v knihe navyše
pomenoval „neoficiálnym diplomatom HSLŠ“ (s. 21) a „teoretickým moz-
gom strany“ (s. 22). To vyzerá ako 15 rokov cieľavedomej prípravy na pre-
vzatie moci v strane po Hlinkovi. Ak si však autor už vopred zvolil mýtickú
osudovosť ako ústredné hodnotiace kritérium, tak aj takýto systematický
postup musí hodnotiť ako málo mýtický a nepredestinovaný.

Mainstreamový konformista

Okrem samotného nastavenia témy prispieva Hruboň k umelému zvý-
razňovaniu kontrastu medzi „skutočným“ a „kultovým“ Tisom aj niekto-
rými svojimi preexponovanými hodnoteniami. Na základe krátkej Tiso-
vej účasti vo vláde a jeho kompromisnej politike založenej na početných
vyjednávaniach v snahe dostať HSLŠ do koalícií, ho dokonca tituluje ako
mainstreamového politika: „Budúci Vodca patrila až do osudovej jesene
1938 k hlavnému prúdu politiky“ (s. 21).

Záhadou je, ako môže do „hlavného prúdu politiky“, teda mainstreamu,
patríť podpredseda strany, ktorá strávila nepretržite takmer celých dvad-

sať rokov v opozícii a de facto v izolácii (hoci práve Tiso sa z nej pokúšal dostať). Slovenské a kresťanské ideové piliere strany stáli totiž v priamom rozpore s čechoslovakistickými a sekulárnymi základmi vtedajšieho mainstreamu. Práve z toho dôvodu bola HSĽS v štvavých mainstreamových kampaniach titulovaná ako strana nedemokratická, separatistická, neštátotvorná či dokonca protištátna. Sám Tiso si bohato užil označovanie za „maďaróna“, čo v dobovom slovníku neznamenal nič menej než nespohľadlivý, potenciálne protištátny element. Byť dvojkou v strane s takýmito nálepkami mohlo Tisovi zabezpečiť maximálne pekný výhľad na hlavný prúd niekde zo zadných radov. Tiso v pomeroch prvej ČSR nepatril do mainstreamu. Nemohol sa ním stať a sám sa nepovažoval za jeho súčasť, hoci ňou iste chcel byť, ale v inom kontexte, zodpovedajúcim ideovým základom HSĽS.

Na čele Hlinkovej slovenskej ľudovej strany

V októbri 1938 sa Tiso napriek svojmu mýtickému nepredurčeniu stal slovenským autonómnym premiérom. Hruboň to vysvetľuje ako dielo šťastený, „nie poslednýkrát“ (s. 25) v Tisovej kariére. Predchádzajúcich šesť týždňov prebiehali medzi HSĽS a prezidentom Benešom intenzívne rozhovory o vyriešení slovenskej otázky. Ich zdĺhavosť a bezvýslednosť pripisuje Hruboň nie Benešovmu šovinistickému protislovenskému stanovisku aj v najkritickejších momentoch republiky, ale Tisovmu zlyhávaniu v rokovaniach. Ani za vyše mesiac totiž nedokázal presadiť „triviálnu požiadavku“ slovenskej autonómie, hoci túto požiadavku, ktorá bola inak skutočne triviálna, nedokázal za 20 rokov trvania republiky presadiť ani nikto iný pred ním. Svoje dedukcie Hruboň podopiera aj údajným názorom „kriticky mysliacich podporovateľov HSĽS“, ktorí sa údajne mohli pýtať „čo je Hlinkov nástupca za lídra“ (s. 25).

Tisove zlyhávania, tentoraz dokonca „fatálne“, pokračovali podľa Hruboňa aj o mesiac neskôr, keď po rozhodnutí veľmocí muselo Slovensko odovzdať Maďarsku päťtinu svojho územia. V kontexte napísaného je zaujímavé sledovať v úvode recenzie Hruboňov výklad Viedenskej arbitráže. Pre vlastné dobro sa v recenzovanej publikácii neodvážil pracovať s facebookovou verziou o začiatku príbehu Tisovej vlastizrady. Prokurátorský rámec zdôrazňovania primárne Tisovej zodpovednosti si však ponechal. Nadviazal tým nie na závery seriózneho historického výskumu, ale na retribučnú daxnerovsko-rašlovskú obžalobu, ktorou Daxner a Rašla poslali Tisa na šibenicu, a Hruboň chce teraz to isté spraviť s jeho kultom.

Hruboň oponuje aj dvom kľúčovým „kultotvorným mýtom“, ktoré vznikli okolo Tisa v súvislosti s jeho úlohou na marcových udalostiach 1939: Tiso – zakladateľ štátu a Tiso – záchranca národa. V prvom prípade objektívne konštatuje, že Tiso „žiadne štátnické rozhodnutie počas marcovej krízy neurobil“ a jeho rola bola „viac štafážna než tvorivá“ (s. 34). V druhom prípade, naopak, skreslene podáva nebezpečenstvo, ktoré hrozilo Slovensku v prípade nevyhlásenia samostatnosti. Maďarsko podľa neho nemalo záujem na politicko-vojenskom ovládnutí celého Slovenska, hoci ani nie desať dní po vyhlásení Slovenského štátu ho Maďari z východu vojensky napadli a nebyť pohotovej reakcie slovenskej armády a obyvateľstva, nikto nevie, kde by sa až zastavili. Hruboň tiež tvrdí, že nehrozila ani rozsiahla vojenská akcia Nemecka proti Slovensku: „Rozhodne nebola na programe dňa“ (s. 37). V marci 1939 ale „na programe dňa“ nebolo ani Poľsko, Francúzsko a ZSSR. Silné indície pritom naznačujú, že Česko-Slovensko by sa na program dostalo ešte pred nimi.

Prezident Slovenskej republiky

Za „bod zlomu“ budovania kultu Jozefa Tisa Hruboň prirodzene označuje 26. október 1939, kedy bol Tiso zvolený za prezidenta Slovenskej republiky. V tomto momente sa začína cielené budovanie obrazu Jozefa Tisa pred verejnosťou. Pasáž, v ktorej autor popisuje princípy a motívy, akými štátna propaganda (s. 38 – 58) kreovala (podľa Hruboňa vytvárala) kult prvého slovenského prezidenta, prináša niekoľko nových súvislostí.

V porovnaní s inými hlavami štátov, špeciálnu výzvu pre slovenský propagačný aparát predstavoval Tisov kňazský stav. Tiso nemohol byť vykresľovaný ako „obratný automobilový jazdec na športovom aute, pilot alebo atlét“ (s. 54) ako Benito Mussolini v Taliansku. Namiesto toho sa jeho politický okruh zameral na vytváranie obrazu „politického biskupa“ a Bohom dosadeného „kresťanského vladára“ (s. 52). Tiso bol prezentovaný ako „konzervatívny pokrokár“, „moderný vladár“ či „prezident modernista“. Fotografi ho nezobrazovali v agresívnych pózach s excentrickou gestikuláciou. „Tiso sa na fotografiách objavuje ako dôstojný štátnik a kňaz v jednej osobe, ktorému národ s rešpektom načúva“ (s. 55). Hruboň priblížil aj používanie svätoplukovského a veľkomoravského motívu, ktorý dodával Tisovi historickú legitimitu a punc završovateľa tisícročného národného vývinu.

Silu Tisovho kultu v čase, keď sa stal prezidentom, odvodzuje Hruboň z výsledkov parlamentných volieb v období prvej ČSR. Ľudáci stabilne na Slovensku získavali okolo 30%, z čoho Hruboň dedukuje, že 7 z 10 voličov

ľudákov nepodporovalo (s. 38), ergo neuznávalo Tisov kult. Vychádzal pritom síce z reálnych, no nie aktuálnych čísiel a Tisova podpora mohla byť v skutočnosti až dvojnásobná. U voličov slovenskej národnosti sa totiž zisky HSĽS pohybovali okolo 50%, ďalších približne 10% tvorili sympatizanti, pre ktorých bola HSĽS druhou voľbou. V hraniciach prvej SR, teda po strate juhu s vyše 500-tisíc Maďarmi a po odchode vyše 30 000 Čechov, súčet priamej a čiastočnej podpory HSĽS iste prekračoval nadpolovičnú väčšinu a v istom bode mohol siahať až na dve tretiny.

Popularitu Tisovho kultu považuje Hruboň za dynamickú záležitosť: ako prezident bol v očiach bežných ľudí zosobnený vo všetkých úspechoch, ale aj neúspechoch režimu. Podľa Hruboňa Tisova popularita dosiahla vrchol niekedy na jar 1941, kedy dosiahla vrchol aj ekonomická a sociálna prosperita prvej SR, v Hruboňovom ponímaní „ilúzia sociálneho štátu“ (s. 57). Jej následný pokles vysvetľuje prehlbovaním zásobovacích problémov, nespokojnosťou s arizačnou politikou, ktorá medzi ľuďmi vyvolávala žiarlivosť a zlú krv, zapletením Slovenska do vojny a bezvýhodiskovú situáciu na konci vojny. Vychádza pritom najmä z pravidelných mesačných situačných hlásení okresných náčelníkov.

Obdobie od vypuknutia povstania v roku 1944 až po popravu v roku 1947 (s. 65 – 71) postavil Hruboň na exkurzii do Tisovho myšlienkového sveta. Ide o tradične obľúbenú disciplínu Čechoslovákov a ich duchovných potomkov, špeciálne v prípadoch, keď sa Tiso nachádzal v zložitých životných situáciách. Podľa Hruboňa počas povstania sa Tiso zmocnil strach, paranoja a sebaľútosť. Používanie biblických podobenstiev v období povstania (Tiso ich používal odjakživa) považuje Hruboň za „predstupeň uverenia vo vlastné martýrium na oltár vlasti, národa a rímskokatolíckej cirkvi“, (s. 66). V roku 1945, pred odchodom do exilu, Tiso „plne prepadal eschatologickým predstavám“ (s. 68). Fyzické a psychické útrapy, ktoré zažil v internačných táboroch, „posilňovali jeho masochistické presvedčenie, že mýtická krížová cesta sa práve začala“ (s. 69). Po vlastnej poprave a „druhom živote“, po nej Tiso v skutočnosti „veľmi túžil“ (s. 204). Relevanciu svojich skvelých hlbkových analýz Tisovho vnútorného sveta spochybňuje sám Hruboň konštatovaním: „O Tisovom vnútornom svete a jeho myšlienkových pochodoch v posledných dvoch rokoch života toho vieme pomerne málo“ (s. 69 – 70).

Vo vzťahu Tisov kult – povstanie, stojí za zmienku rozmer, ktorý Hruboň nespomenul. Hoci povstanie bolo politicky namierené proti Tisovi a podľa Hruboňa „nenávratne zničilo“ jeho profil a teda asi aj kult, na mno-

hých miestach sa do povstania mobilizovalo Tisovým menom. V priebehu augusta 1944 sa cielene po Slovensku rozširovali fámy o tom, že Nemci zaja-
jali prezidenta a idú obsadiť Slovensko. Ich intenzita sa krátko pred vypuk-
nutím povstania pravdepodobne ešte zvýšila. Propaganda prvej SR to pre-
zentovala ako dôkaz sily Tisovho kultu a idey slovenskej štátnosti.

Tisov údajne „nenávratne zničený“ kult dostal podľa Hruboňa nový
impulz po jeho poprave. Doma tlel pod povrchom, ale o to otvorenejší
a priamejší bol v exile. Pri živote ho udržiavali politickí a kultúrne repre-
zentanti slovenského štátotvorného exilu, prvá slovenská politická emigrá-
cia. Hruboň konštatuje, že žiaden líder vojnovkej Európy „si nevyslúžil toľko
mýtického dekóra ako on“, rozumej Tiso. „Miera posmrtného sakralizova-
nia Tisovho kultu bola vskutku bezprecedentná“ (s. 110). „Doslova kvanti-
tatívnu explóziu“ (s. 117) exilovej poézie o Tisovi registruje Hruboň v roku
1957, na desiate výročie jeho popravy.

Renesancia Tisovho kultu

V čom teda spočívala a spočíva životaschopnosť Tisovho kultu? Hru-
boň vidí príčinu v poprave a v kňazskom stave prvého slovenského prezi-
denta. Mieni, že bez týchto dvoch faktorov by kultotvorná predstava o Ti-
sovi bola „ochudobnená o komponent umožňujúci prefabrikovať Tisa na
mučeníka spájajúceho svetské i sakrálné v jednom synergicky sa prelínajú-
com celku“ (s. 41). V skutočnosti bolo príčin omnoho viac a zdá sa, že pred
niektorými si Hruboň vedome, či nevedome zakrýva zrak. Ak odložíme
kontraproduktívnu tézu o Tisovom mýtickom nepredurčení, zistíme, že
Tisov kult nevybudovala a nepredurčila propaganda ani narýchlo mimo-
vládky pár mesiacov pred voľbami, ale budoval a predurčil si ho sám Tiso
svojou činnosťou, od samého začiatku svojho verejného pôsobenia.

Hruboň v princípe správne popísal mechanizmus práce štátnej propa-
gandy na Tisovom kulte, no celý tento proces vysvetľuje iba ako výrobu
nejakého syntetického produktu v laboratóriu. Lebo veď pri neustále zly-
hávajúcom a mýtický neobdarenom Tisovi s 30% podporou to inak byť ani
nemohlo. V skutočnosti Tisov verejný imidž bol v čase zvolenia za prezi-
denta do veľkej miery hotový. Jeho výsledná podoba vznikala desaťročia,
formoval si ho sám Tiso nie prázdnyimi gestami, ale systematickou prak-
tickou činnosťou a proľudovým prístupom. Jeho propagačný aparát nemu-
sel variť z vody a postaviť celý životný príbeh na jednej skládke, ale v osobe
Tisa našiel hotové dielo, hotového politika s históriou. Následne propagan-
da jeho obraz iba koncepcne uchopila, ďalej kreovala, rozvíjala a rozvetvila

a vďaka masmediálnemu monopolu aj úspešne šírila. Sila a zotrvačnosť Tisovho kultu však spočíva práve v jeho dlhodobom budovanom, prirodzenom základe.

Hruboň výstižne pomenoval dynamiku popularity Tisovho kultu, naviazanú na úspechy/neúspechy režimu, vrátane zlomových momentov, ktoré zapríčinili jej úpadok. Len škoda, že si túto dynamiku prestal všímať v roku 1945, pretože ona pokračovala ďalej a v nasledujúcom období strmo nabrala opačný kurz. „Renesancia Tisovho kultu“ sa nezačala po jeho poprave, ako píše Hruboň (s. 97), ale už dávno predtým. S najväčšou pravdepodobnosťou ešte na jeseň 1945, po opadnutí prvotnej eufórie z ukončenia vojny, „oslobodenia“ a skončenia medových politických týždňov v Národnom fronte.

Zločiny ľudovodemokratického režimu 1945 – 1948 dodnes predstavujú najväčšie tabu slovenských politických dejín, pretože sa nich priamo zúčastnili aj politici tzv. demokratického spektra, ergo Čechoslováci slovenského pôvodu. Títo a ich nasledovníci, samozrejme, nebudú iniciatívne rozpitvávať morálny rozmer svojej povojnovej politiky tak detailne, ako „zločiny Slovakštátu“. Hruboň túto nepísanú, ale zaužívanú prax neporušil a evidentný súvis medzi renesanciou Tisovho kultu a charakterom povojnového režimu odignoroval. Namiesto toho strácal čas skúmaním Tisovho vnútorného myšlienkového sveta, o ktorom „vieme pomerne málo“.

Režim z rokov 1945 – 1948 občanov doslova šokoval svojou brutalitou, ktorá vychádzala z princípu kolektívnej viny proti drvivej väčšine slovenského obyvateľstva. Mierila v prvom rade proti neslovenským menšinám, ale tiež proti katolíckej a štátotvornej majorite, ktorá sa stotožnila s ideou samostatného Slovenska a odmietala Československo ako štát cudzí. Ľudia z tejto majority boli diskriminovaní, kriminalizovaní alebo priamo trestaní za to, že verili v to, čo Tiso reprezentoval a za čo bol aj súdený a popravený. Išlo o presne tie piliere, ktoré boli v medzivojnovom aj povojnovom Československu odsúdené na pobyt mimo mainstreamu.

Na Slovensko sa po šesťročnej prestávke vrátil český šovinizmus s krvavými očami, ktorý navyše v kombinácii so sovietskym bolševizmom zmuťoval do niečoho veľmi nedemokratického a protislovenského. Jeho účinky znovu zasahovali do všetkých oblastí verejného života a útočili na samú podstatu slovenskej identity. Všetky spoločenské neresti, ktoré podľa Hruboňa po roku 1941 nahľodávali Tisov prezidentský kult, sa neprestali diať, akurát ich robili iní a teraz nahľodávali ich. Do toho povojnová situácia na zničenom Slovensku po takmer rok trvajúcom prechode frontu. A mnoho ďalších faktorov.

Ľudia začali porovnávať. Porovnávali obdobie rozvoja a budovania počas prvej SR s povojnovým rozvratom všetkého. Porovnávali slovenskú suverenitu vtedy a teraz a zistili, že pojem „vazalstvo“, ako sa ono hanlivo používalo proti prvej SR, zrazu znie dôstojnejšie ako ospevovaná „suverenita“ v Československu a Československa. Slováci si začali uvedomovať, čo to znamená mať svoj štát a stratiť ho. Takmer každé jedno takéto porovnanie (a boli ich desiatky) vyznelo jednoznačne v prospech slovenskej samostatnosti. A z týchto porovnaní sa znovu zrodil kult Slovenského štátu a jeho jediného prezidenta.

Atmosféra v roku 1946 bola diametrálne odlišná od leta 1945. Štáto- tvorná majorita dala o sebe vedieť pri prvej mozgnej príležitosti, v parlamentných voľbách 1946. S veľkou pravdepodobnosťou bola Tisova popularita už v tomto období opätovne na úrovni svojich najlepších prezidentských čias, teda v ich začiatkoch. Poprava, o rok neskôr, tento trend len spečatila krvou a zabetónovala.

Ide o zákonitosť, na ktorej nie je nič tajomné ani prekvapivé. V dobe masovej politiky a masových politických kampaní sa verejná mienka po výmene politických garnitúr dynamicky prevažuje z jednej strany na druhú, tým viac v krízových situáciách. A to bez ohľadu na to, či tie zmeny vychádzajú z výsledkov slobodných volieb alebo z výsledkov vojny. Práve v čase, keď Hruboň pracoval na tejto knihe, v slovenskej spoločnosti sa udial podobne dramatický obrat verejnej mienky, v neprospech novej vládnej garnitúry. Ako v roku 1946, aj teraz ho ľudia spečatili voľbami, dokonca dvakrát v priebehu polroka.

Po roku 1948 pokračovali tendencie prehlbovania nostalgie za prvou SR a jej prezidentom. Na problémy a výhrady z vojnovej doby sa dávno zabudlo alebo sa pod dojmom súčasnosti zdali malicherné. Trvalo približne dvadsať rokov, kým sa Slovensko dostalo na hospodársku úroveň prvej SR, a zhruba rovnako trvalo aj uvoľnenie režimu ako také. Šesť rokov prvej SR, vkliessených medzi dvadsať rokov prvej ČSR, úplne pod taktovkou Čechov, a povojnových dvadsať rokov totality, svietili v minulosti ako zlatá éra Slovákov, tak tvrdo skúšaných vlastnými dejinami. Spolu s nimi svietil aj prezident ako symbol tejto éry.

Na budovaní Tisovho kultu sa teda okrem jeho prívržencov podieľali aj jeho odporcovia z rôznych táborov a to nielen tým, že ho popravili, ale aj svojou politikou, ktorá bola – veľmi zjednodušene povedané – horšia ako politika, ktorú robil Tiso. Z toho vyplávalo, že Tiso robil lepšiu politiku, navyše vo vojnovej dobe. Aj preto sa úcta k Tisovi udržala dlhé de-

saťročia, napriek úplnej absencii podpory „zhora“, keďže od „vskutku bezprecedentného“ pestovania Tisovho kultu v exile bolo Slovensko bezpečne izolované. Naopak, doma sa „zhora“ voči Tisovi viedol úplne opačný, pravdepodobne rovnako bezprecedentný, spôsob inštrumentalizácie jeho politiky.

Aby Tisov kult v celej jeho komplexnosti vedel verejnosti priblížiť aj autor recenzovanej knihy *Mýtus a kult Jozefa Tisa*, na začiatok úplne postačí, keď nebude nadväzovať ani na jednu krajnú bezprecedentnosť, odloží svoj prokurátorský meter a túto historickú etapu slovenských dejín aj s jej aktérmi začne merať objektívne a nezaujato. Bez ohľadu na to, či ide o politickú garnitúru 1938 – 1945 alebo 1945 – 1948. V opačnom prípade bude svojim čitateľom naďalej ponúkať iba nekompletné závery, na sociálnych sieťach ich bude zavádzať falošnými výroky, na základe nich spisovať obžaloby proti Tisovi a hneď aj vynášať neplatné rozsudky, ktoré na druhý deň vymaže. Za týchto okolností, názov poslednej kapitoly knihy: „Nenájdený vnútorný mier“ bude vystihovať viac samotného Hruboňa než katolícku cirkev, ktorej venoval túto kapitolu.

Matúš Chrtiansky

KINČOK, Branislav

HUSÁK. BURŽOÁZNY NACIONALISTA

1951 – 1963

Bratislava: Marenčin PT, spol. s r. o., 2023, 392 s. ISBN 978-80-569-0664-4

Z pera historika Sekcie vedeckého výskumu Ústavu pamäti národa Branislava Kinčoka vzišla v „predvečer“ 70. výročia procesu s takzvanými slovenskými buržoáznymi nacionalistami publikácia venovaná kritickému obdobiu v živote slovenského komunistického politika a neskoršieho generálneho tajomníka ÚV KSČ a prezidenta ČSSR Gustáva Husáka. Kniha je výsledkom dlhodobého výskumu autora v oblasti politických procesov päťdesiatych rokov 20. storočia, ako aj životných osudov budúceho najvyššieho predstaviteľa strany a štátu na našom území, v naznačenej problematike Branislav Kinčok napísal viacero knižných i časopiseckých titulov. Obsahovo je po Úvode členená na tri kapitoly, Záver, Poznámky, Použité pramene a literatúru, Menný register i Obrazovú prílohu. Už v Úvode, ktorým monografiu priblížil Tomáš Černák, je spomenutý predobraz československých politických monsterprocesov v trestných konaniach Sovietskeho zväzu počas Štalinovej tyranskej vlády s prvkami „orientálneho despotizmu“. Samotný termín „buržoázni nacionalisti“ bol po roku 1945 použitý sovietskymi politikmi na pomenovanie vodcu komunistickej Juhoslávie maršala Josipa Broza Tita.

Úvodná kapitola *Vyšetrovanec číslo 1940* výstižne popisuje prvé roky po zatknutí Gustáva Husáka 6. februára 1951, ktoré strávil vo vyšetrovacej väzbe. Už z podkapitoly *Gustáv Husák a tzv. Kolodějská akcia* vyplýva, že jeho zatknutie bolo nezákonné z dôvodu výkonu funkcie poslanca parlamentu s imunitou, ako aj pre neexistenciu príkazu predsedu senátu príslušného súdu. Najskôr bol umiestnený do Väznice veliteľstva ŠtB Ruzyně (Útvar NB Dub) s číslom 1940 a vyšetrovali ho popri sovietskych poradcov predovšetkým príslušníci Štátnej bezpečnosti Bohumil Doubek i Ka-

rol Košťál. V rovnakom mesiaci bol prevezený do chladnej podzemnej cely na zámku Koloděje, kde sa na výsluchoch tzv. slovenských buržoázných nacionalistov podieľali okrem jedenástich vyšetrovateľov aj desiatí príslušníci Ľudových milícií a dvaja robotnícki prokurátori. Pri vypočúvaní Stanislavom Semínkom musel Husák hodiny stáť, navyše ho tento vyšetrovateľ škrtil a búchal ním o stenu. Napriek dlhodobému odmietaniu „priznať sa“ na rozdiel od ostatných spoluobvinených 13. 2. 1951 Husák podpísal dopredu zostavený vyšetrovací protokol s textom: „Byl jsem členem rozvratnické skupiny ‚Slovenských nacionalistů‘, kteří vytvářeli záškodnickou frakci v Komunistické straně Slovenska.“ O jedenásť dní neskôr pokračovalo vyšetrovania vo väznici Ruzyně, kde pri novom vyšetrovateľovi Josefovi Čejkovi Gustáv Husák svoje priznanie odvolal. Až 19. marca mohol odoslať prvý list rodine. Po ďalšom nátlaku vyšetrovateľov napísal prvýkrát v slovenčine 88-stranový text s názvom *Moje priznanie*. Husákov buržoázy nacionalizmus bol (obdobne ako sionizmus pranierovaný referátom ministra informácií a osvety Václava Kopeckého v septembri 1951) kritizovaný straníckym vedením na jednej strane, tak isto ako kozmopolitizmus na druhej strane. Išlo o „dve strany tej istej mince“. V mesiacoch október až november 1951, kedy konečne Štátna bezpečnosť upovedomila o väzobnom stíhaní Gustáva Husáka aj prokuratúru, prebiehali jeho enormne dlhé výsluchy v dĺžke aj 14 hodín denne. O dobovom trestnom procese svedčí aj to, že vyšetrovacia väzba mu bola predĺžená až 13-krát, z toho 4-krát bez súčinnosti prokuratúry. Len od januára 1952 do júna 1953 bol na výsluch predvolaný celkovo 125-krát.

Podkapitola *Zahraničnopolitický vývoj a situácia v Československu v rokoch 1953 – 1954* odkazuje na uznesenie Prezídia Najvyššieho soviету ZSSR z 27. marca 1953 o amnestii, na základe ktorého opustil sovietske väznice až milión odsúdených. Závan uvoľnenia diktatúry spojený aj s popravou ministra vnútra Lavretija P. Beriju ako „sprisahanca a anglického špióna“ ovplyvnil i ostatné krajiny ľudovej demokracie, očakávania tak mohli mať aj tzv. buržoázni nacionalisti. Výber hlavných postáv a nové kolo vyšetrovania ozrejmuje, že výrobcovia procesu k nim zaradili členov skupiny DAV, angažujúcich sa spolu aj v povojnovom riešení maďarskej otázky na Slovensku (okrem Gustáva Husáka tiež Vladimíra Clementisa, Ivana Horvátha a Daniela Okáliho), a nesystematicky (ako to bolo pre monsterprocesy typické) i interbrigadistu Ladislava Holdoša. Podkapitola *Prokurátor Ladislav Gešo a Gustáv Husák* približuje dozor nad vyšetrovaním prípadu, ktorým bol poverený absolvent Právnickej školy pracujúcich

Ladislav Gešo. V roku 1953 došlo aj k zlúčeniu Ministerstva národnej bezpečnosti s Ministerstvom vnútra a vzniku Správy štátno-bezpečnostného vyšetrovania MV nepodliehajúceho veliteľovi ŠtB na čele s pplk. Milanom Moučkom ako náčelníkom.

Koncom roka pripravil Ladislav Gešo prvú verziu obžaloby za trestné činy velezrady a sabotáže za súčinnosti vyšetrovateľa kpt. Františka Homolku. V rámci prípravy súdneho pojednávania mal prokuratúru zastupovať okrem Ladislava Geša aj bývalý advokát Ján Feješ, predsedom kolégia Najvyššieho súdu bol Juraj Uhrín a obhajcom obžalovaného predseda oblastného výboru Ústredia advokátskych poradní na Slovensku Konrád Glatz. Došlo tiež ku zriadeniu Komisie pre politické zabezpečenie priebehu procesu, v ktorej okrem pplk. Milana Moučku či Ladislava Geša zasadali nomenklatúrne kádre Pavol David (ako predseda komisie), Ondrej Klokoč, Augustín Michalička a Jan Melichar. Krátko pred procesom previezli v apríli 1954 Gustáva Husáka z väznice Ruzyně do súdnej väzby Krajského súdu v Bratislave. Priebeh súdneho pojednávania je uvedený začiatkom procesu bez účasti verejnosti 21. 4. 1954 v bývalej porotnej miestnosti Justičného paláca v Bratislave. Počas trestného konania mu priťažilo aj vojnové zamestnanie vo funkcii tajomníka Ústredného zväzu špeditérov, ktorý súd považoval za „fašistickú firmu“ a Husák vraj „ako horlivý zamestnanec spolupracoval na hospodárskych problémoch tzv. Slov. štátu“. V záverečnej reči Ladislav Gešo poukázal na advokátsku minulosť obžalovaného: „Ani húževnaté popieranie všetkými masťami mazaného fiškála Husáka nemohlo nijakým spôsobom otriasť pádne fakty obžaloby.“ Súd ho napokon 24. apríla 1954 odsúdil na doživotie, stratu štátneho občianstva a zákaz výkonu funkcie v štátnych úradoch i hospodárskych orgánoch na desať rokov. V podkapitole *Propagandistické využitie procesu a jeho dozvuky* autor neoznačuje trestné konanie s buržoáznymi nacionalistami za monsterproces, akými boli konania zo začiatku päťdesiatych rokov, keďže v čase jeho odohrávania sa bola politická klíma už čiastočne uvoľnená a Gustáv Husák sa k zločinom kladeným mu za vinu nepriznával. Medzi prvotné dôsledky procesu pre zúčastnených zaradil autor aj vzostup sudcu Juraja Uhrína, ktorý sa stal už nasledujúci rok povereníkom spravodlivosti, i prokurátora Ladislava Geša, ktorý vzápätí získal post námestníka generálneho prokurátora na Slovensku a funkciu povereníka spravodlivosti zastával v rokoch 1959 až 1963.

Druhá kapitola *Prominentný väzeň*, približujúca osudy Gustáva Husáka po právoplatnom odsúdení, začína podkapitolou *V leopoldovskej izo-*

lácii. Najskôr bol z Bratislavy odvezený do Prahy na Pankrác, pričom tzv. triedny výkon trestu sa uňho striedal s pobytom v Leopoldove až do roku 1959. Jeho anabáza väzňa – prominenta, ktorý sa už mohol hlásiť menom a nie číslom ako vyšetrovanec, zahŕňala i pobyty v Ruzyni, Mírove a Bratislave. V Leopoldove sa umiestňovali komunistickí funkcionári, „nepriatelia ľudu“, ale aj nebezpeční kriminálnici, jeho spoluväzňom bol napr. redemptorista Ján Ivan Mastiliak. Od roku 1955 odsúdení dostávali jeden výťah novín na celu a mohli si vypožičiavať knihy. V podkapitole *Väzenské prostredie a vzťahy so spoluväzňami* autor uvádza, že práve v roku 1955 dostal Husák od iných odsúdených tzv. deku, keď naňho hodili prikrývku, aby nevidel, kto ho bije. Naďalej však neochvejne veril komunistickým ideálom a nepripojil sa ani k hromadnej hladovke. Z podkapitoly V tvrdom pracovnom nasadení vyplýva jeho zaradenie do pracovného procesu. Vo väzení driapal perie, na sústruhu kompletizoval zbrane, vyrážal otvory na mechanickom lise a vykonával funkcie plánovača i dispečera. V roku 1957 dokonca dvakrát utrpel pracovný úraz. Podkapitola *Každodenný väzenský život* naznačuje ďalšie uvoľnenie pomerov odsúdených, ktorí od júla 1956 už mohli odoberať tlač nielen domácej proveniencie, ale aj z iných ľudovodemokratických krajín. Gustávovi Husákovi, ktorý bol počas výkonu trestu raz disciplinárne postihnutý za oneskorený nástup na pracovisko zastavením vreckového na jeden mesiac, zasielala manželka Magda balíčky s potravinami a šatstvom. Náznaky zmeny právneho postavenia uväznených sú obsahom podkapitoly *Prvé pokusy o revíziu prípadu Gustáv Husák a spol.* V súvislosti s normalizáciou vzťahov s Juhosláviou zo strany ZSSR a po ňom i zo strany ostatných európskych krajín budujúcich socializmus boli po narušení téz o buržoáznom nacionalizme v Poľsku a Maďarsku prepustení prví odsúdení „národní“ komunisti. V Československu Politické byro ÚV KSČ zriadilo 30. augusta 1954 vyšetrovaciu komisiu na preverenie sťažností, týkajúcich sa nezákonností pri vyšetrovaní a porušenia Trestného poriadku v konaniach s bývalými komunistami, a 10. januára 1955 Komisiu „A“ na preskúmanie a prehodnotenie niektorých súdnych prípadov z hľadiska výšky trestov, pričom na jej čele stál minister vnútra Rudolf Barák. Táto tzv. Baráková komisia však 25. mája 1955 schválila návrh ponechať pôvodný rozsudok odsudzujúci Husáka v platnosti, čo akceptovalo aj Politické byro ÚV KSČ. Isté pozitívum však pre Gustáva Husáka priniesla amnestia prezidenta Antonína Zápotockého z 9. mája 1955, na základe ktorej mu Okresná prokuratúra v Prahe zmenila trest odňatia slobody z doživotia na 25 rokov.

Podľa podkapitoly *Otvorenie prípadu Rudolf Slánský a spol. a jeho dôsledky* snaha vyrovnať sa s obdobím porušovania socialistickej zákonnosti pri-niesla i zatknutie bývalých vyšetrovateľov Husáka – Bohumila Doubka v júli 1955 a Vladimíra Kohouteka o dva mesiace neskôr. Keďže z rehabilitácie Lászlóa Rajka v Maďarsku vyplývala neexistencia „protištátneho spri-sahaneckého centra“ v ČSR, na revíziu procesu s Rudolfom Slánským bola Politickým byrom ÚV KSČ kreovaná v apríli 1956 Komisia „C“. Výsledkom jej činnosti však bola len zmena Slánskeho z československého Rajka na československého Beriju, ktorý údajne samotný proces vyvolal, ale nes-kôr sa stal jeho obeťou. Pod vplyvom odhalených zločinov J. V. Stalina Niki-tom S. Chruščovom na 20. zjazde KSSZ napísal G. Husák v apríli 1956 tri-násťstranovú žiadosť o revíziu svojho procesu na ÚV KSČ, ktorá však ostala bez odozvy obdobne ako žiadosť jeho manželky o milosť zaslaná v rovna-ký mesiac prezidentovi republiky. Ako jediný z väzňov mal Gustáv Husák k dispozícii na spisovanie svojich žiadostí a sťažností (vrátane 60-strano-vej *Správy o metódach práce bezpečnosti a justície*) písací stôl, po maďarskom povstaní z októbra 1956 sa však už komisia k prehodnocovaniu súdnych konaní stávala negatívne. Rezíduom jej pôsobenia však bolo odsúdenie Bo-humila Doubka na 9 a Vladimíra Kohouteka na 7 rokov odňatia slobody v máji 1957 za nezákonnosti pri vyšetrovaní. V podkapitole *Recidíva boja proti buržoáznemu nacionalizmu a nová izolácia Gustáva Husáka* sú spome-nuté kauzy prof. Ondreja Pavlíka a podpredsedu Zboru povereníkov Šte-fana Šebestu z roku 1957 i prípady z „roka procesov“ (1958) trockistu Mi-chala Tušeru, emigranta Jozefa Vicena či gardistov Lea Buntu a Leonarda Sliáčana. V roku 1958 bol Gustáv Husák premiestnený z Leopoldova ako bývalý komunista znovu na Pankrác, o rok neskôr opäť do Ruzyně a potom na Mírov. Svetlú budúcnosť Husáka naznačuje názov podkapitoly *Účastník veľkej prezidentskej amnestie*, Politickému byru ÚV KSČ bol totiž 7. januára 1960 predložený Návrh zásad amnestie k 15. výročiu oslobodenia ČSR So-vietskou armádou. V tomto roku bolo navyše deklarované aj „víťazstvo so-cializmu v Československu“. Gustáv Husák bol prevezený v máji 1960 do väznice Justičného paláca v Bratislave a deň po prezidentskej amnestii bol s hotovosťou 1 000 Kčs konečne prepustený na slobodu.

Záverečná kapitola *Na ceste k rehabilitácii* približuje cestu k občianskej i stránickej rehabilitácii Gustáva Husáka. Jeho charakteristika po prepuste-ní je zrejmá i z názvu podkapitoly *Občan druhej kategórie*. Ponižujúcim pre-ňho bolo, že ho prepustili „na amnestii súčasne s esesáky, s gardistami, s ná-rodnými socialistami, špiónmi“. Počas jeho pobytu vo väzení sa jeho manželka

citovo zblížila s hercom Ctiborom Filčíkom, a tak sa ešte v tom istom roku rozviedli. Žili však spolu ešte do roku 1964. Stále mu pritom zostával udelený vedľajší trest straty čestných práv občianskych, enormne sa pritom snažil o zmenu prokurátorsko-policačného výkladu dejín vrátane SNP. Podkapitola *Zapojenie do budovateľského úsilia* sprهľadňuje jeho zamestnanie v národnom podniku Pozemné stavby Bratislava v rokoch 1960 až 1963, pracoval najskôr ako pomocný skladník na stavbe Závodov technického skla v Dúbravke a potom ako referent hospodárskych zmlúv v závode Stavovýroba. Rozhodnutím prezidenta Antonína Novotného z februára 1961 mu bol odpustený vedľajší trest straty československého občianstva. O rok neskôr mu zvýšili plat na 1 800 Kčs mesačne, finančne musel zabezpečovať aj svojich dvoch študujúcich synov.

Ako jeden z tzv. bývalých ľudí bol režimom ďalej sledovaný, čo podrobne uvádza kapitola *Pod dohľadom Štátnej bezpečnosti*. Rozpracovaný bol svojím známym, tajným spolupracovníkom ŠtB gen. Antonom Rašlom (krycie meno „ANTON“), a jeho meno sa spomínalo i pri akcii „VÝSKUMNÍK“, týkajúcej sa prof. Ondreja Pavlíka. V podkapitole *Čo predchádzalo novým rehabilitáciám* autor zdôrazňuje zo zahraničnopolitickej oblasti kritiku tzv. protistraníckej skupiny na XXII. zjazde KSSZ v októbri 1961, čím v Sovietskom zväze začala druhá etapa destalinizácie. Rehabilitácia tzv. ukrajinských buržoáznych nacionalistov v krajine soviетov nepochybne mala vplyv aj na zlepšenie právneho postavenia „slovenských buržoáznych nacionalistov“. V septembri 1962 došlo k zriadeniu novej rehabilitačnej komisie na preverenie 34 politických procesov s komunistami i nekomunistami, pomenovaná bola podľa predsedajúceho tajomníka ÚV KSČ Drahoмира Koldera. Podkapitola *Kolderova rehabilitačná komisia a prípad Gustáv Husák a spol.* oboznamuje čitateľov s tým, že preskúmvaniu práve procesu G. Husáka sa zhostila pracovná skupina komisie nazvaná „Bývalí funkcionári KSČ“ na čele s Jozefom Lenártom. V čase jej práce boli v rámci boja proti „pozostatkom kultu osobnosti“ z ministerstva vnútra v decembri 1962 prepustení aj zvyšní vyšetrovatelia Gustáva Husáka a to Stanislav Semínko, Josef Pacner a Josef Čejka. Od apríla 1962 bol na trest odňatia slobody v dĺžke 15 rokov odsúdený i bývalý minister vnútra Rudolf Barák, predsedajúci prvej rehabilitačnej komisii. Zistenia o nezákonnostiach v trestných procesoch sumarizované Kolderovou komisiou sa stali sčasti predmetom referátov na XII. zjazde KSČ v decembri 1962, čo ešte v rovnaký mesiac využil Gustáv Husák a odoslal prvému tajomníkovi ÚV KSČ Antonínovi Novotnému 40-stranovú žiadosť o súdnu i stranícku rehabili-

táciu, ako aj o vrátenie členstva v KSČ. Pred konečnou správou Lenártovej pracovnej skupiny sa uskutočnil s Husákom vo februári 1963 pohovor na ÚV KSS v Bratislave. O mesiac nato tak mohla Kolderova komisia schváliť odporúčanie zbaviť Gustáva Husáka obžaloby a čiastočne ho stranícky rehabilitovať navrátením členstva v KSČ. V rámci preverovania zodpovednosti za spolitizovaný proces s tzv. slovenskými buržoáznymi nacionalistami bol nasledujúci mesiac z postu šéfa slovenskej štátostrany odvolaný Karol Bacílek, ktorý tak prišiel o funkcie prvého tajomníka ÚV KSS i člena sekretariátu ÚV KSS. V podkapitole *Realizácia straníckych uznesení* je spomenuté, že stranícky preukaz Husákovi vrátili po dvanástich rokoch 17. apríla 1963 v straníckom sídle v Bratislave, kde ho vo februári 1951 zatkli; odovzdávania sa zúčastnil aj nový prvý tajomník ÚV KSS Alexander Dubček. Proti odsudzujúcemu rozsudku Gustáva Husáka a spol. podal generálny prokurátor v júni 1963 na Najvyšší súd sťažnosť pre porušenie zákona. Tento rozsudok prezídium Najvyššieho súdu 28. 6. 1963 zrušilo a všetkých obžalovaných spod obžaloby oslobodilo.

Revolta slovenských straníckych intelektuálov sa týkala snahy o úplnú politickú rehabilitáciu bývalých „buržoázných nacionalistov“ po zverejnení *Oznámenia ústredného výboru základným organizáciám o porušovaní straníckych zásad a socialistickej zákonnosti v období kultu osobnosti*. Najaktívnejšia základná organizácia KSS pri Zväze slovenských spisovateľov vyjadrila nespokojnosť s potvrdením vylúčenia Husáka z Ústredného výboru KSČ. V máji 1963 Gustáv Husák zaslal ÚV KSČ žiadosť o svoju úplnú stranícku rehabilitáciu, a to vrátane zrušenia jeho vylúčenia z Ústredného výboru Komunistickej strany Československa z 21. februára 1951. V podkapitole *Novotného protiofenzíva* je najskôr zaznamenané uvoľnenie Karola Bacílka a Pavla Davida z členstva v ÚV KSS, pričom obaja spolu s v roku 1962 zosnulým Rudolfom Strechajom predstavovali v dekáde 1952 – 1962 triumvirát fakticky vládnucci na Slovensku. Ponechanie straníckych trestov pre Gustáva Husáka či Ladislava Novomeského však obhajoval prezident Antonín Novotný aj verejne, napríklad na aktíve komunistov z VSŽ i ďalších závodov mesta v Športovej hale v Košiciach v júni 1963. Na oprávnenosť kritiky buržoázneho nacionalizmu bola 25. 6. 1963 predsedníctvom ÚV KSČ zriadená tretia Barnabitská rehabilitačná komisia na čele s Jozefom Lenártom, zasadajúca v bývalom kláštore barnabitov v Prahe. V auguste členovia komisie, ktorá na rozdiel od svojich predchodkýň neskúmala trestnoprávne aspekty procesov, ale skôr ideologickú analýzu komunistického hnutia na Slovensku v minulosti, vykonali s Husákom podrobný

pohovor o jeho stránickej povojnovej práci. O mesiac neskôr bol z funkcie kandidáta ÚV KSS odvolaný prokurátor v Husákovom procese Ladislav Gešo, z postu ministra financií Július Ďuriš a Viliama Širokého zase nahradil v kresle predsedu vlády Jozef Lenárt. V decembri 1963 komisia na čele s novým predsedom Vladimírom Kouckým odporučila schválenie úplnej politickej rehabilitácie Gustáva Husáka a spol. a aj keď to plénum ÚV KSČ akceptovalo a zrušilo rozhodnutie o vylúčení Husáka zo svojich radov z roku 1951, konštatovaný bol zánik jeho mandátu v ústrednom výbore na X. zjazde strany v roku 1954. Napriek zrušeniu obvinenia z buržoázneho nacionalizmu boli Gustávovi Husákovi vytýkané politické chyby ako „zájazd“ na okupovanú Ukrajinu v roku 1941 či neoslobodenie komunistických väzňov z Nitry v roku 1944. Podkapitola *Definitívna bodka?* zaznamenáva funkcie, ktoré boli Husákovi po rehabilitácii ponúknuté, ako aj jeho kritický prejav na mestskej konferencii KSS v Bratislave v apríli 1964. Hoci ponúknuté posty námestníka ministra spravodlivosti či poslanca Národného zhromaždenia neprijal, cesta k jeho novému pôsobeniu v štátno-politickom aparáte Československa bola otvorená.

Predkladaná monografia predstavuje štvrtý diel série o osude významného slovenského politika 20. storočia Gustáva Husáka. Historik Branislav Kinčok sa podrobne zhostil výskumu viac ako dekádu trvajúcej tristnej časti Husákovho života, o jeho poctivom prístupe k zvolenej tematike svedčí aj 524 odkazov poznámkového aparátu či značné množstvo použitých archívnych zdrojov z Českej aj Slovenskej republiky, dobovej tlače i sekundárnej literatúry. Monografia je pútavou prezentáciou nielen jednej osoby, ale poskytuje výstižné svedectvo o dobe neslobody tragických päťdesiatych rokov minulého storočia na našom území.

Rudolf Manik

KRONIKA

VÝZNAMNÉ ŽIVOTNÉ JUBILEUM PROF. DR. PHIL. EMÍLIE HRABOVEC

Dňa 23. júla si pripomenieme šesťdesiate výročie narodenia prof. Emílie Hrabovec, v súčasnosti jednej z najvýznamnejších historičiek novších cirkevných dejín v medzinárodnom meradle. Cirkevným dejinám, ako aj dejinám Svätej stolice a pápežskej diplomacie sa venuje vyše tridsať rokov a zanechala po sebe kus výnimočne plodnej práce.

Narodila sa 23. júla 1964 v Bratislave s dievčenským menom Holienčíková a v rodnom meste na Univerzite Komenského dva roky študovala históriu. V roku 1984 emigrovala do vtedajšieho Západného Nemecka a zapísala sa na štúdium histórie a angličtiny na univerzitách Freiburg im Breisgau (základné štúdium) a Mníchov (hlavné štúdium). Medzi základným štúdiom, ukončeným prvou štátnou skúškou, a hlavným štúdiom absolvovala zahraničný pobyt na Univerzite v Bazileji. Počas hlavného štúdia bola štipendistkou nadácie Hanns-Seidl-Stiftung. Po svadbe (jej manželom je Peter Hrabovec, syn známeho slovenského emigranta a významného exilového činiteľa v Rakúsku Antona Hrabovca) sa presťahovala do Viedne a štúdium ukončila na Univerzite Viedeň diplomovou skúškou 3. októbra 1990 s výborným prospechom. Doktorandské štúdium završila na Univerzite Viedeň obhajobou dizertácie *Vertreibung und Abschub. Deutsche in Mähren 1945 – 1947* (Vyhnanie a odsun. Nemci na Morave 1945 – 1947), ktorá vyšla knižne vo vedeckom vydavateľstve Peter Lang Verlag v rokoch 1995 a 1996 v dvoch vydaniach. Záverečnú skúšku „summa cum laude“ absolvovala 26. januára 1994. Nasledoval habilitačný proces, počas ktorého pracovala ako univerzitná asistentka na Inštitúte pre východoeurópske dejiny Univerzity Viedeň. Habilitačnú prácu *Der Heilige Stuhl und die Slowakei 1918 – 1922 im Kontext internationaler Beziehungen* (Svätá stolica a Slovensko 1918 – 1922 v kontexte medzinárodných vzťahov) obhájila 22. júna 2001 a 1. októbra bola vymenovaná za mimoriadnu pro-

fesorku na Univerzite Viedeň. Habilitačná práca vyšla v roku 2002 v knižnom vydaní. Do roku 2006 a potom hosťovsky v rokoch 2009 – 2013 prednášala dejiny stredovýchodnej Európy na Inštitúte pre východoeurópske dejiny, Univerzita Viedeň.

Po inauguračnom konaní na Slovensku bola dňa 13. júna 2005 vymenovaná prezidentom Slovenskej republiky Ivanom Gašparovičom za vysokoškolskú profesorku. Následne v rokoch 2005 – 2009 pôsobila ako riadna profesorka histórie na Katedre histórie Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave. Od roku 2009 vyučuje cirkevné dejiny na Rímskokatolíckej cyrilometodskej bohosloveckej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave a je vedúcou Katedry kresťanskej filozofie a historických vied.

Profesionálny životopis prof. Hrabovec sa nevzťahuje len na jednotlivé univerzitné pracoviská v Rakúsku či na Slovensku. V minulosti absolvovala viacero hosťovských pobytov na zahraničných univerzitách a vedeckých inštitúciách. V rokoch 2006 a 2008 hosťovala na Katolíckej univerzite Leuven v Belgicku, v novembri 2017 na univerzite La Sapienza v Ríme. V októbri 2008 pôsobila ako „senior research fellow“ (vedúca výskumná pracovníčka) na Ústave taliansko-nemeckých dejín (Fondazione Bruno Kessler – Studi storici italo-germanici) v Trente a podobne, v septembri viedla výskumný projekt na Inštitúte pre východoeurópske dejiny v Regensburgu (Institut für Ost- und Südosteuropaforschung).

Je členkou mnohých medzinárodných vedeckých inštitúcií. Azda najvýznamnejšou spomedzi nich je Pápežský výbor pre historické vedy (Pontificio Comitato di Scienze Storiche) vo Vatikáne, do ktorého ju pápež Benedikt XVI. vymenoval v roku 2005. Ešte predtým sa v roku 2003 stala členkou Collegia Carolina v Mníchove (Collegium Carolinum) – vedeckého združenia zaoberajúceho sa výskumom dejín Česka a Slovenska v širších európskych súvislostiach. Nasledujú International Committee of Historical Sciences/Comité International des Sciences Historiques – Vatican National Committee (Vatikán), Revue d'histoire ecclésiastique – Conseil International (Belgicko), Vedecká rada Centra pre štúdium a výskum Druhého vatikánskeho koncilu na Lateránskej univerzite (Centro Studi e Ricerche sul Concilio Vaticano II presso la Pontificia Università Lateranense – Consiglio Scientifico), Rím, Vedecká rada Rakúskeho historického ústavu v Ríme (Wissenschaftlicher Beirat des Österreichischen Historischen Instituts in Rom), Predsedníctvo Medzinárodnej komisie pre dejiny a štúdium kresťanstva (Commission internationale d'histoire et d'études du christianisme, CIHEC). Od roku 2014 je predsedníčkou redakčnej rady

Prof. Hrabovec predsedá zasadnutiu medzinárodnej konferencie
v zasadacej sieni Kongregácie pre biskupov, máj 2016

jediného slovacikálneho vedeckého časopisu vychádzajúceho v zahraničí *Slovak Studies. Rivista dell'Istituto Storico Slovacco di Roma*, ktorý vydáva Slovenský historický ústav v Ríme. Prof. Hrabovec bola v rokoch 2014 – 2017 jeho riaditeľkou. Od roku 2007 zastupuje Svätú stolicu v rámci medzinárodnej organizácie historikov Comité international des sciences historiques/Internation Committee for Historical Sciences CISH/ICHHS a pravidelne sa zúčastňuje na jej generálnych zhromaždeniach (Peking, Amsterdam, Budapešť, Moskva, v roku 2021 online, budúce bude v Tokiu).

Prof. Hrabovec sa výrazne angažuje aj v domácom prostredí. Od roku 2013 je kontinuálne členkou Výboru Historického odboru Matice slovenskej. Pôsobí dlhodobo v Rade pre históriu pri Konferencii biskupov Slovenska, Vedeckej rade Rímskokatolíckej Cyrilometodskej bohosloveckej fakulty Univerzity Komenského, ako aj v redakčnej rade vedeckých periodík *Acta facultatis theologiae Universitatis Comenianae Bratislaviensis*

a *Slovenský časopis historický*. V minulosti pôsobila tiež ako poradkyňa pre Radu vlády pre vedu a techniku, Radu pre vysoké školy pri Ministerstve školstva SR a Kurikulárnu radu pri Ministerstve školstva SR.

Mimoriadne dlhý je zoznam vedeckých projektov a grantov, v ktorých pôsobila ako úspešná riešiteľka. Spomenieme len niektoré z nich. V rokoch 1997 – 1999 viedla vedecký projekt Rakúskeho spolkového ministerstva pre vedu a výskum „Die slowakische Volksgruppe in Wien und Niederösterreich im 19. und 20. Jahrhundert“ (Slovenská menšina vo Viedni a v Dolnom Rakúsku v 19. a 20. storočí) a následne v rokoch 2000 – 2002 interdisciplinárny medzinárodný projekt „Recht und Religion in Mittel- und Osteuropa“ (Právo a náboženstvo v strednej a východnej Európe), ktorý zastrešovalo Rakúske spolkové ministerstvo pre vedu a výskum spolu s Právnickou fakultou Univerzity Viedeň. V rokoch 2006 – 2009 participovala na európskom výskumnom projekte Európskej výskumnej rady ERC „Náboženstvo, kultúra a spoločnosť v Európe od roku 1750“. V tom istom období sa v spolupráci s Katolíckou univerzitou v Leuvene, francúzskou École Pratique des Hautes Etudes EPHE, Vrije Universiteit v Amsterdam a Trnavskou univerzitou stala spoluautorkou návrhu na spoločné univerzitné štúdium (joint study) a v lete 2008 v rámci tohto projektu prednášala na pilotnej letnej škole v Leuvene.

V rokoch 2010 – 2018 bola vedúca slovenskej pracovnej skupiny v rámci medzinárodného projektu Univerzity Viedeň „Bischofslexikon der Habsburgermonarchie 1804 – 1918“ (Lexikón biskupov Habsburskej monarchie 1804 – 1918) a podobne v rokoch 2011 – 2015 koordinovala skupinu pre strednú a východnú Európu v rámci projektu Pápežského výboru pre historické vedy „Concilio Vaticano II“ (Druhý vatikánsky koncil). Viackrát viedla projekty VEGA ministerstva školstva SR a Slovenskej akadémie vied. V rokoch 2018 – 2023 v kooperácii s Collegiom Carolinom v Mníchove, Univerzitou Ludwiga Maximiliána v Mníchove a Mníchovskou arcidiecézou spolupracovala na príprave diela *Handbuch zur Religions- und Kirchengeschichte der Slowakei im 20. Jahrhundert* (Príručka náboženských a cirkevných dejín Slovenska v 20. storočí). V súčasnosti je členkou Medzinárodnej vedeckej rady medzinárodného výskumného projektu GLOBALVAT „Rebuilding the World, Society, and Human Identity (1939 – 1958): The Global Perspective of the Vatican Archives, ktorý je čiastkovým projektom „Udienze“, Agence nationale de la recherche (ANR) France, École française de Rome (EFR) a Laboratoire de Recherches historiques Rhône Alpes.

Prof. Hrabovec prednáša na medzinárodnej konferencii na Fakulte kánonického práva v Benátkach, október 2016. Zľava prof. Gianpaolo Romanato z Univerzity v Padove, benátsky patriarcha Francesco Moraglia, kardinál Jozef Tomko, prezident Pápežského výboru pre historické vedy P. Bernard Ardura OPraem, prof. Hrabovec

Podieľala sa na konceptuálnej príprave a organizácii početných medzinárodných vedeckých podujatí v zahraničí. V poslednom období medzi ne patrili organizácia samostatnej sekcie na 23. svetovom kongrese historikov CISH/ICHS v Poznani s názvom „Holy See and Revolutions in the 19th and 20th Centuries“ (Svätá stolica a revolúcie v 19. a 20. storočí) v auguste 2022, príprava konferencie „Chiesa del silenzio e diplomazia pontificia 1945 – 1965“ (Mlčiaca Cirkev a pápežská diplomacia 1945 – 1965) v októbri 2016 v Benátkach, príprava výročnej konferencie CIHEC v júni 2018 vo Vatikáne na tému *Náboženstvo, diplomacia a mier*, na záver ktorej sa konala audiencia u pápeža Františka. Prof. Hrabovec bola celkovo štyrikrát prijatá na osobitnej audiencii u pápeža: 8. marca 2007 ju prijal pápež Benedikt XVI. a v apríli 2014, v júni 2018, v máji 2022 a v apríli 2024 pápež František.

Od polovice deväťdesiatych rokov, teda odkedy boli sprístupnené fondy pontifikátu Benedikta XV. (1914 – 1922), robí prof. Hrabovec systema-

tický výskum vo vatikánskych archívoch. Výskum sa najprv sústreďoval na prvú svetovú vojnu a postoje Svätej stolice k mierovým zmluvám a povojnovému usporiadaniu v Európe, po sprístupnení fondov Pia XI. (1922 – 1939) sa rozšíril na celé medzivojnové obdobie. Ako jedna z prvých historikov vôbec videla obrovský fond Ufficio Informazioni Vaticano (Vatikánsky informačný úrad), čo bola pápežská charitatívna inštitúcia na pomoc vojnovým zajatcom počas druhej svetovej vojny. Ako jedna z prvých výskumníkov na svete pracovala s pozostalosťou kardinála Agostina Casaroliho, uloženou v Historickom archíve Štátneho sekretariátu, ktorá je kľúčová pre poznanie vatikánskej východnej politiky. V súčasnosti sa systematicky venuje povojnovému obdobiu pontifikátu Pia XII. (1939 – 1958), najmä otázkam komunizmu, studenej vojny, povojnovej rekonštrukcie, ale zaoberá sa aj historicko-teologickými aspektmi pontifikátu, akými sú jubilejné roky, mariánska zbožnosť, teologické a právne aspekty konfrontácie s komunizmom, úsilie o záchranu kresťanskej civilizácie.

Osobitná audiencia u pápeža Benedikta XVI., 8. marca 2007

Dlhý zoznam tvoria aj ocenenia za vedeckú činnosť. V októbri 2004 získala Cenu Richarda Georga Plaschku Rakúskej akadémie vied za vedecké dielo. V marci 2013 bola odmenená výročnou cenou Ústavu dejín

kresťanstva na Slovensku za knihu *Slovensko a Svätá stolica 1918 – 1927 vo svetle vatikánskych prameňov*. V októbri 2014 jej Konferencia biskupov Slovenska udelila cenu Fides et Ratio za prínos pre dialóg medzi vierou a vedou. V roku 2015 bola nominovaná na Ženu roka v kategórii Veda a výskum. V roku 2018 získala cenu *Extra Plus* za prácu v prospech Slovenskej republiky. V roku 2019 sa stala držiteľkou Pamätnej medaily pri príležitosti 100. výročia založenia Univerzity Komenského v Bratislave za dlhoročnú vedecko-pedagogickú činnosť, osobný profesijný prínos k rozvoju Univerzity Komenského a šíreniu jej dobrého mena doma i v zahraničí a podobne jej bol udelený Pamätný list rektora Univerzity Komenského pri príležitosti Medzinárodného dňa študentstva za vynikajúcu vedeckú, publikačnú a pedagogickú činnosť. Napokon v roku 2023 dostala medailu Pro Patria za zásluhy o rozvoj slovenského národa a vytvorenie samostatnej a demokratickej slovenskej štátnosti.

Prof. Emília Hrabovec je autorkou dvanástich monografií, zostavovateľkou jedenástich vedeckých zborníkov a autorkou vyše troch stovák vedeckých štúdií, kapitol v monografiách a vedeckých článkov v šiestich jazykoch. Popri rodnej slovenčine napísala veľkú väčšinu svojich diel v nemčine, taliančine a angličtine, niekoľko titulov vyšlo v ruštine, resp. v maďarskom preklade (viď výberovú bibliografiu). Plynule ovláda niekoľko svetových jazykov (nemčina, taliančina, angličtina, ruština, pasívne francúzština a latinčina). Je matkou dvoch detí a starou mamou dvoch vnúčat. Ku krásnemu životnému jubileu jej srdečne gratulujeme!

Beáta Katrebová Blehová

VÝBEROVÁ BIBLIOGRAFIA

Monografie

Vertreibung und Abschub: Deutsche in Mähren 1945 – 1947. Frankfurt am Main e. a. (=Wiener Osteuropastudien. Schriftenreihe des Österreichischen Ost- und Südosteuropa Instituts 2): Peter Lang Verlag, 1995 a 1996 (2. vydanie). 455 s. ISBN 3-631-30927-9

Der Heilige Stuhl und die Slowakei 1918–1922 im Kontext internationaler Beziehungen. Frankfurt am Main e. a. (=Wiener Osteuropastudien. Schrif-

tenreihe des Österreichischen Ost- und Südosteuropa Instituts 15): Peter Lang Verlag, 2002. 422 s. ISBN 3-631-39277-X

Die Atmosphäre und die Strömungen im slowakischen Katholizismus der Zwischenkriegszeit. In: Rainer Bendel (ed.). *Aufbrüche und Umbrüche. Kirche und Gesellschaft Ostmittel- und Südosteuropas zwischen den Weltkriegen (1918 – 1939)*. Köln e.a.: Böhlau Verlag (= Forschungen und Quellen zur Kirchen- und Kulturgeschichte Ostdeutschlands 37), 2007. S. 103 – 179. ISBN 978-3-412-29505-9

Dlhá cesta k Rímskokatolíckej bohosloveckej fakulte v Bratislave. Bratislava: Rímskokatolícka bohoslovecká fakulta Univerzity Komenského, 2008. 73 s. ISBN 978-80-88696-55-1

Emília Hrabovec a kol. *Katolícka bohoslovecká fakulta v Bratislave 1936 – 1989*. Trnava: SSV, 2011. 240 s. ISBN 978-80-7162-884-2

Spolu s Jozefom Hal'kom. *75 rokov Rímskokatolíckej cyrilometodskej bohosloveckej fakulty v Bratislave*. Bratislava: Rímskokatolícka bohoslovecká fakulta Univerzity Komenského, 2011. 118 s. ISBN 978-80-88696-62-9

Slovensko a Svätá stolica 1918 – 1927 vo svetle vatikánskych prameňov. Bratislava: Vydavateľstvo Univerzity Komenského 2012. 560 s. ISBN 978-80-223-3227-9

Andrej Hlinka a slovenskí katolíci očami Svätej stolice 1918 – 1927. Bratislava: Lúč, 2014. 124 s. ISBN 978-80-7114-953-8

Boh a štát: Európa medzi laicitou a laicizmom. Dio e Stato: L'Europa tra laicità e laicismo. Trnava: SSV, 2014. 87 s. ISBN 978-80-8161-084-4

Slovensko a Svätá stolica v kontexte vatikánskej východnej politiky (1962 – 1989). Bratislava: Vydavateľstvo UK, 2016. 400 s. ISBN 978-80-223-4070-0

Slovensko a Svätá stolica v kontexte vatikánskej východnej politiky (1962 – 1989). Druhé rozšírené a doplnené vydanie. Bratislava: Lúč, 2017. 562s. ISBN 978-80-8179-059-1

Kríza Európy očami Jána Pavla II. a Benedikta XVI. Bratislava: Lúč (Linea recta brevissima, 43), 2017. ISBN 978-80-8179-091-1

Editorstvo

EMILIA HRABOVEC, HORST HASELSTEINER (ED.). *Die Slowakei. Sonderheft „Der Donaauraum“*. 34. 1994. 3/4. ISSN 0012-5415

EMILIA HRABOVEC, HORST HASELSTEINER, ARNOLD SUPPAN (ED.). *Zeiten – Wende – Zeiten. Festschrift zum 75. Geburtstag von Richard Georg Plaschka*. Wien 2000. ISBN 3-631-36560-8

EMILIA HRABOVEC, ARNOLD SUPPAN, DUŠAN KOVÁČ (ED.). *Die Habsburgermonarchie und die Slowaken 1849–1867*. Bratislava 2001. ISBN 80-88880-47-5

EMILIA HRABOVEC, WALTER REICHEL (ED.). *Die unbekannte Minderheit. Slowaken in Wien und Niederösterreich im 19. und 20. Jahrhundert*. Frankfurt am Main e.a. (= West Slavic Contributions / Westslawische Beiträge 4) 2005. ISSN 0176-4039. ISBN 3-631-52980-5

EMILIA HRABOVEC, BEATA KATREBOVA BLEHOVA (ED.). *Slowakei und Österreich im 20. Jahrhundert: Eine Nachbarschaft in historisch-literarischer Perspektive*. Münster e.a. (= Europa Orientalis. Schriftenreihe des Instituts für Osteuropäische Geschichte der Universität Wien 3) 2008. ISBN 978-3-8258-9574-7

EMÍLIA HRABOVEC A KOL. *Slovenský ústav svätých Cyrila a Metoda v Ríme (1963 – 2013)*. Bratislava: Vydavateľstvo Univerzity Komenského, 2015. ISBN 978-80-223-3922-3. 357 s.

EMILIA HRABOVEC, PIERANTONIO PIATTI, RITA TOLOMEIO (ED.). *I Santi Cirillo e Metodio e la loro eredità religiosa e culturale, ponte tra Oriente e Occidente*. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana (= Atti e Documenti 40), 2016. ISBN 978-88-209-9681-9. 407 s.

KATRIN BOECKH, EMILIA HRABOVEC (ED.). *Konfessionelle Netzwerke der Deutschen in Russland 1922–1941. Quellen-Datenbank*. Unter Mitarbeit von Steffi Keil. Unter: <http://konnetz.ios-regensburg.de/about.php>

VLADIMÍR THURZO, EMÍLIA HRABOVEC (ED.). *80 rokov teologického štúdia v Bratislave*. Bratislava : RKCMBF UK, 2016. ISBN 978-80-89567-58-4. 80 s.

EMÍLIA HRABOVEC (ED.). *Jozef Tiso. Kňaz a prezident*. Bratislava: Post Scriptum, 2017. ISBN 978-80-89567-75-1. 215 s.

EMILIA HRABOVEC, GIULIANO BRUGNOTTO, PETER JURČAGA (ED.): *Chiesa del silenzio e diplomazia pontificia, 1945 – 1965. Umlčaná cirkev a pápežská diplomacia 1945 – 1965*. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana (= Atti e Documenti, 44), 2018. ISBN 978-88-266-0140-3. 440 s.

Vedecké štúdie, články a kapitoly v monografiách
Die Vertreibung der Deutschen und die tschechische Gesellschaft. In Rudolf Streibel (ed.): *Flucht und Vertreibung*. Wien 1994, s. 135 – 157. ISBN 3-85452-264-9

Die staatsrechtliche Stellung der Slowakei im tschechoslowakischen Staate 1944–1968. In Horst Haselsteiner, Emilia Hrabovec (ed.). *Der*

Donauraum. Sonderheft „Slowakei“, 34 (1994), 3 – 4, s. 58 – 89. ISSN 0012-5415

Milan Hodža und die slowakische „Belvedere-Politik“. In *Austria slovacica – Slovacia austriaca. Dimensionen einer Identität* (= Biblos-Schriften der Österreichischen Nationalbibliothek 167). Ed. Michal Lion, Mariana Oravcová. Wien 1996, s. 99 – 120

Neue Aspekte zur ersten Phase der Vertreibung der Deutschen aus Mähren 1945. In Richard G. Plaschka, Horst Haselsteiner, Arnold Suppan, Anna M. Drabek (ed.). *Nationale Frage und Vertreibung in der Tschechoslowakei und Ungarn 1938 – 1948*. Wien (=Österreichische Akademie der Wissenschaften) 1997, s. 117 – 140. ISBN 3-7001-2519-4

Menovanie biskupov v kontexte bilaterálnych vzťahov medzi ČSR a Svätou stolicou 1918 – 1928. In Jaroslav Valenta, Emil Voráček, Josef Harna (ed.). *Československo 1918 – 1938. Osudy demokracie ve střední Evropě*. Zv. 2. Praha 1999, s. 542 – 555

The Catholic Church and Deportations of Ethnic Germans from the Czech Lands. In *The Journal of Communist Studies and Transition Politics* 16/1 - 2. 2000, s. 64 – 82. ISSN 1352-3279

Zum Wissensstand über die Vertreibung der Sudetendeutschen. In *Nationale Frage und Vertreibung der Deutschen in der Tschechoslowakei. Mitteilungen des Oberösterreichischen Landesarchivs*, 19 (2000), s. 100 – 122. ISBN 3-900-31368-7

Revolúcia 1848 a katolícka cirkev v Uhorsku. In Imrich Sedlák (ed.). *Slováci v revolúcii 1848/49*. Martin 2001, s. 153 – 179. ISBN 80-7090-389-1

Politisches Dogma kontra wirtschaftliches Kalkül. Einige Aspekte der wirtschafts- und sozialgeschichtlichen Entwicklung in den Sudetenländern 1945/1946. In Peter Heumos (Ed.). *Heimat und Exil*. München 2001, s. 163 – 185. ISBN 3-486-56355

„Akcia JUH.“ Jeseň 1949 na južnom Slovensku v tieni Štátnej bezpečnosti. In *Zločiny komunizmu na Slovensku 1948 – 1989. Zv. 1*. Prešov 2001, s. 425 – 454. ISBN 80-7165-313-6

Zwischen Nation und Religion, Thron und Altar: Der slowakische Katholizismus in der „Ära Bach“. In Dušan Kováč, Arnold Suppan, Emília Hrabovec (ed.). *Die Habsburgermonarchie und die Slowaken 1849 – 1867*. Bratislava 2001, s. 79 – 109. ISBN 80-88880-47-5

Auseinandersetzungen um die Errichtung der römisch-katholischen theologischen Fakultät in Bratislava 1918-1922. In *Slovak Studies*, XXXIII / XXXIV (2001 – 2002), s. 7 – 37. ISSN 0583-5577

Der Heilige Stuhl und die Nachfolgestaaten in der Zeit Benedikt XV. In 22. *Österreichischer Historikertag Klagenfurt 1999*. Tagungsbericht. Klagenfurt 2002, s. 115 – 126

La Santa Sede e la Slovacchia 1918-1938. In *Relazioni internazionali giuridiche bilaterali tra la Santa Sede e gli Stati: esperienze e prospettive*. Ed. Marek Šmíd a Cyril Vasil'. Città del Vaticano 2003, s. 241 – 254. ISBN 88-209-7431-2

Zehn Jahre nach der Wende. Slowakische Historiographie: Ein schwieriger Weg zur Selbstverortung. In Alojz Ivanišević, Andreas Kappeler, Walter Lukan, Arnold Suppan (ed.). *Klio ohne Fesseln? Historiographie im östlichen Europa nach dem Zusammenbruch des Kommunismus. Sonderband Österreichische Osthefte*, 16 (2003), s. 299 – 314. ISBN 3-631-50675-9

Recht und Religion in den böhmischen Ländern (ein historischer Abriss). In Richard Potz, Wolfgang Wieshaider (ed.). *Recht und Religion in den böhmischen Ländern*. Wien 2004, s. 19 – 33. ISBN 3-85114-764-2

Der tschechische Katholizismus nach dem Ersten Weltkrieg aus der Sicht des Heiligen Stuhls. In *Bohemia*, 45 (2004), s. 396 – 429. ISSN 0523-8587

La Santa Sede e la fine della Monarchia Austro-Ungarica. In *Annuario 2002 – 2004*. Accademia d'Ungheria in Roma / Istituto Storico „Franknoi“. Roma 2005, s. 311 – 327. ISSN 1122-049X

The Holy See and the Succession States in the aftermath of the First World War. In Madelon de Keizer, Hans Blom, Lieve Gevers (ed.): *Religie. Godsdienst en geweld in de Twintigste Eeuw (= 17th Yearbook of the Netherlands Institute for War Documentation)*. Zutphen 2006, s. 90 – 115. ISBN 90.5730.436.8

Die Tschechoslowakei und der Heilige Stuhl 1945 – 1948. Einige Aspekte eines schwierigen Verhältnisses. In Wolfgang Müller, Michael Portmann (eds.): *Osteuropa vom Weltkrieg zur Wende*. Wien (= Zentraleuropa-Studien der Österreichischen Akademie der Wissenschaften 10) 2007, s. 99 – 130. ISBN 978-3-7001-3791-7

Der Heilige Stuhl und die böhmischen Länder 1938 – 1945. In Martin Zückert, Laura Hölzlwimmer (ed.): *Religion in den böhmischen Ländern 1938 – 1948. Diktatur, Krieg und Gesellschaftswandel als Herausforderungen für religiöses Leben und kirchliche Organisation*. München (= Veröffentlichungen des Collegium Carolinum 115) 2007, s. 99 – 146. ISBN 978-3-486-58375-5

Richard Georg Plaschka (1925 – 2001). In Arnold Suppan, Marija Wakounig, Georg Kastner (ed.): *Osteuropäische Geschichte in Wien. 100 Jahre*

Forschung und Lehre an der Universität Wien. Innsbruck, Wien, Bozen 2007, s. 331 – 346

Austro-Czechoslovak Relations and the Expulsion of the Germans. In Charles Ingrao, Franz A. J. Szabo (ed.): *The Germans and the East*. West Lafayette, Ind. (= Purdue University Press) 2007, s. 389 – 401. ISBN 978-1-55753-443-9

Der Katholizismus in Ostmitteleuropa und der Zweite Weltkrieg. In Karl-Joseph Hummel, Christoph Kösters (ed.): *Kirchen im Krieg. Europa 1939 – 1945*. Paderborn 2007, s. 155 – 200. ISBN 978-3-506-75688-6

Die katholische Kirche in der Slowakei 1939 – 1945. In Lieve Gevers, Jan Bank (ed.): *Religion under Siege. I. The Roman Catholic Church in Occupied Europe (1939 – 1950)*. Leuven, Paris (Peeters: Annua Nuntia Lovaniensia LVI) 2008, s. 139 – 172. ISBN 978-90-429-1932-7

La Slovacchia e la Santa Sede 1918 – 1939. In Jozef Dravecký, Marek Bartko (ed.). *La Slovacchia e la Santa Sede nel XX secolo*. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana = Atti e documenti) 2008, s. 79 – 96. ISBN 978-88-209-8042-9

Der Heilige Stuhl, das östliche Europa und die Anfänge des kalten Krieges. Sveta stolica, istočna Europa i početci hladnoga rata. In: Željko Tanjić (ed.). *Cardinal Štepinac. A Witness to the Truth. Kardinal Štepinac. Svjedok Istine*. Zagreb 2009, s. 101 – 126 a 261 – 284. ISBN 978-953-241-168-3

Slovensko a Svätá stolica 1918 – 1939 v kontexte medzinárodných vzťahov. In Marta Dobrotková, Mária Kohútová (ed.). *Slovensko a Svätá stolica*. Trnava 2008, s. 184 – 220. ISBN 978-80-8082-238-5

Reformbestrebungen der tschechischen Priester und die Entstehung der „Tschechoslowakischen Kirche“. In *Römische Historische Mitteilungen* 51. 2009, s. 337 – 368. ISSN 0080-3790. (Online-vydanie: ISSN 1815-5839)

Andrej Hlinka – kňaz a politik očami Svätej stolice 1918 – 1927. In Róbert Letz, Peter Mulík a kol. *Pohľady na osobnosť Andreja Hlinku*. Martin 2009, s. 124 – 156. ISBN 978-80-7090-951-5

Pio XI e le conseguenze pastorali dei trattati di pace nell'Europa centro-orientale: il caso della Cecoslovacchia e dell'Ungheria. In Cosimo Semeraro (ed.). *La sollecitudine ecclesiale di Pio XI. Alla luce delle nuove fonti archivistiche*, Città del Vaticano (= Libreria Editrice Vaticana – Atti e documenti 31) 2010, s. 363 – 395. ISBN 978-88-209-8344-4

Pio XI e la Cecoslovacchia: un rapporto difficile alla luce delle nuove

fonti vaticane. In Alberto Guasco, Raffaella Perin (ed.). *Pio XI: Keywords. International Conference Milan 2009*. Berlin (= Christianity and History 7) 2010, s. 339 – 359. ISBN 978-3-643-90027-2

Der Heilige Stuhl und die Tschechoslowakei 1938 – 1939. In Jörg Zedler (ed.): *Der Heilige Stuhl in den internationalen Beziehungen (1870 – 1939)*. München (= Spreti-Studien 2) 2010, s. 333 – 360. ISBN 978-3-8316-4021-8

Die Slowakei, der Heilige Stuhl und die Großmächte 1939-1945. In Marija Wakounig, Wolfgang Müller, Michael Portmann (ed.). *Nation, Nationalitäten und Nationalismus im östlichen Europa. Festschrift für Arnold Suppan zum 65. Geburtstag*. Wien, Berlin 2010, s. 539 – 562. ISBN 978-3-643-50241-4

Česko-Slovensko a Svätá stolica 1938 – 1939. In Valerián Bystrický, Miroslav Michela, Michal Schvarc a kol. *Rozbitie alebo rozpad? Historické reflexie zániku Česko-Slovenska*. Bratislava 2010, s. 33 – 47. ISBN 978-80-224-1150-9

La Santa Sede, il governo cecoslovacco e gli slovacchi (1918 – 1939). In Massimiliano Valente (ed.). *Santa Sede ed Europa centro-orientale tra le due guerre mondiali. La questione cattolica in Jugoslavia e in Cecoslovacchia*. Soveria Mannelli: Rubbettino (=Collana dell'Ambito di Storia dell'Università Europea di Roma) 2011, s. 243-272. ISBN 978-88-498-2928-0

Die russische Emigration in der Tschechoslowakei zwischen den beiden Weltkriegen und die katholische Kirche. In *Römische Quartalschrift*, 106 (2011), 3 – 4, s. 253 – 277. ISSN 0035-7812

Die Nuntien in der Tschechoslowakei: Clemente Micara, Francesco Marmaggi, Pietro Ciriaci, Saverio Ritter. In Hubert Wolf (ed.). *Eugenio Pacelli als Nuntius in Deutschland. Forschungsperspektiven und Ansätze zu einem internationalen Vergleich*. Paderborn e.a. (=Veröffentlichungen der Kommission für Zeitgeschichte B 121), 2012, s. 177 – 196. ISBN 978-3-506-77314-2

Slovensko, Svätá stolica a diplomatická misia Karola Sidora (1939 – 1945). In Karol Sidor: *Šesť rokov pri Vatikáne*. Na vydanie pripravili Jozef M. Rydlo a František Vnuk. Bratislava 2012, s. 239 – 271. ISBN 978-80-89348-07-7

„L'incidente Ciriaci“ 1933. La diplomazia pontificia e il difficile rapporto fra Chiesa, Stato e Nazione in Cecoslovacchia. In *Römische Historische Mitteilungen*, 54 (2012), s. 611 – 630. ISSN 0080-3790 (Online-vydanie: ISSN 1815-5839)

Der Heilige Stuhl und die rußlanddeutschen katholischen Priester zwischen Revolution und Repression (1918 – 1939). In *Römische Quartalschrift*, 108 (2013), 1-2, s. 109 – 144. ISSN 0035-7812

Santa Sede e la Slovacchia: problemi e prospettive di un progetto editoriale. In Laura Pettinaroli (ed.). *Le gouvernement pontifical sous Pie XI: pratiques romaines et gestion de l'universel*, Roma (= Collection de l'École française de Rome 467) 2013, s. 77 – 89. ISBN 978-2-7283-0957-3

Il caso Andrej Hlinka: un « San Paolo con la spada » mai diventato vescovo. In Laura Pettinaroli (ed.). *Le gouvernement pontifical sous Pie XI: pratiques romaines et gestion de l'universel*, Roma (= Collection de l'École française de Rome 467), 2013, s. 607 – 622. ISBN 978-2-7283-0957-3

L'Ostpolitik vaticana e la Cecoslovacchia. In *Quaderni del Dipartimento di Scienze Politiche* (Milano) 3 (2014), 5 – 6, s. 331 – 356. ISSN 2239-7302

L'Istituto slovacco dei Santi Cirillo e Metodio a Roma nel contesto politico- ecclesiastico. In *Slovak Studies. Rivista dell'Istituto Storico Slovacco di Roma*, 1 (2015), 1 – 2, s. 117 – 131. ISSN 2421-6240

Gli archivi dei padri conciliari in Slovacchia e nella Repubblica Ceca. In Philippe Chenaux (ed.). *Il concilio Vaticano II alla luce degli archivi dei padri conciliari*. Città del Vaticano: Lateran University Press, 2015, s. 215 – 237. ISBN 978-88-465-1048-8

The Vatican Ostpolitik and Czechoslovakia. National Aspects of the Political-Ecclesiastical Negotiations. In András Fejérdy (ed.). *The Vatican Ostpolitik 1958 – 1978. Responsibility and Witness during John XXIII and Paul VI*, Roma: La Viella, 2015, s. 207 – 237. ISBN 978-88-6728-582-2

Giovanni Paolo II, il culto cirillo-metodiano e la visione europea. In Emilia Hrabovec, Pierantonio Piatti, Rita Tolomeo (ed.). *I Santi Cirillo e Metodio e la loro eredità religiosa e culturale, ponte tra Oriente e Occidente*. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana (= Atti e Documenti 40), 2016. ISBN 978-88-209-9681-9, s. 319 – 347

I cattolici slovacchi nella Prima guerra mondiale. In Lorenzo Botrugno (ed.). «Inutile Strage». *I cattolici e la Santa Sede nella Prima guerra mondiale*. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana (= Atti e Documenti 44), 2016, s. 515 – 542. ISBN 978-88-209-9683-3

Niekoľko myšlienok na margo zápasu o historické povedomie slovenského národa. In *Scripsi vobis [II]. Výber z celoživotného diela slovenského historika Milana S. Ďuricu*. Pripravil Jozef M. Rydlo. Bratislava: Post Scriptum, LHS, 2017, s. 11 – 26. ISBN 978-80-89567-67-6

Jozef Tiso a Svätá stolica. In EMÍLIA HRABOVEC (ED.). *Jozef Tiso. Kňaz*

a prezident. Bratislava: Post Scriptum, 2017, s. 87 – 131. ISBN 978-80-89567-75-1

EMILIA HRABOVEC, VILIAM JUDÁK. Eduard Nécsey, un protagonista conciliare sconosciuto da oltrecortina. In Philippe Chenaux, Kirill Plamen Kartaloff (ed.). *Il Concilio Vaticano II e i suoi protagonisti alla luce degli archivi*. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana, 2017, s. 119 – 134. ISBN 978-88-266-0005-5

Vatican Eastern Politics and Slovakia in the Context of Inner, International and Church Politics. Восточная политика Ватикана и Словакия во внутривнутриполитическом, международном и церковном контекстах. In *Istoriya*, vol. 7 (2016), no. 9 (53). URL: <http://history.jes.su/s207987840001550-4-1>. DOI: 10.18254/S0001550-4-1

Der Vatikan, die Tschechoslowakei und die europäischen Mächte in der politischen Krise der späten Dreißigerjahre. In Maddalena Guiotto, Helmut Wohnout (ed.). *Italien und Österreich im Mitteleuropa der Zwischenkriegszeit. Italia e Austria nella Mitteleuropa tra le due guerre mondiali*. Wien : Böhlau (= Schriftenreihe des Österreichischen Historischen Instituts in Rom 2), 2017, s. 307 – 346. ISBN 978-3-205-20269-1

La rivoluzione russa e la genesi della Ceco-Slovacchia. In *Quaderni del Dipartimento di Scienze Politiche* (Milano), VIII (2018), 13, s. 57 – 81. ISSN 2239-7302, edícia online ISSN 2532 4462

The Holy See and German Catholic Priests in the Soviet Union (1922 – 1938). Святой Престол и немецкие католические священники в Советском Союзе (1922 – 1938): назначения, контакты и каналы связи в международном контексте. In *Istoriya*, vol. 9 (2018) no. 4 (68). ISSN 2079-8784. <http://history.jes.su/s207987840002207-6-1>

Generálne zhromaždenie SKS v Ríme 1975 v kontexte slovenského a medzinárodného vývoja. In Peter Jašek (ed.). *Svetový kongres Slovákov v zápase proti komunistickému režimu*. Bratislava: ÚPN, 2018, s. 97 – 120. ISBN 978-80-89335-83-1

Santa Sede e Cecoslovacchia 1945 – 1965. In Emilia Hrabovec, Giuliano Brugnatto, Peter Jurčaga (ed.). *Chiesa del silenzio e diplomazia pontificia, 1945 – 1965. Umlčaná cirkev a pápežská diplomacia 1945 – 1965*. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana (= Atti e Documenti, 44), 2018, s. 53 – 92 (v slovenskom preklade Svätá stolica a Československo 1945 – 1965 na s. 271 – 308). ISBN 978-88-266-0140-3

Chiesa del silenzio e diplomazia pontificia: problemi e prospettive della ricerca. In Emilia Hrabovec, Giuliano Brugnatto, Peter Jurčaga (ed.).

Chiesa del silenzio e diplomazia pontificia, 1945 – 1965. Umlčaná cirkev a pápežská diplomacia 1945–1965. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana (= Atti e Documenti, 44), 2018, s. 9 – 11 (v slovenskom preklade Umlčaná cirkev a pápežská diplomacia: problémy a perspektívy výskumu na s. 233 – 235). ISBN 978-88-266-0140-3

Biskup Ján Vojtaššák a Svätá stolica. In Róbert Letz, Peter Jurčaga (ed.). *Ján Vojtaššák. Biskup v dejinách 20. storočia.* Bratislava 2018, s. 211 – 291. ISBN 978-80-89567-86-7

L'Ostpolitik di Giovanni Paolo II e la Slovacchia (1978 – 1989). In *Incorrupta monumenta ecclesiam defendunt. Studi offerti a mons. Sergio Paganò, prefetto dell'Archivio Segreto Vaticano. Vol. III. Inquisizione romana, Indice, Diplomazia pontificia.* Ed. Andreas Gottsmann, Pierantonio Piatti, Andreas E. Rehberg. Città del Vaticano: Archivio Segreto Vaticano (Collectanea Archivi Vaticani 108), 2018, s. 267 – 290. ISBN 978-88-98638-10-9

Pavol M. Hnilica, Andrej Gregor Grutka, Dominik Hrušovský. In *Duchovný pastier. Revue pre teológiu a duchovný život*, 100 (2019), 2 – 5, s. 149 – 165. ISSN 0139-861X

La Chiesa cattolica in Slovacchia (1939-1945) fra la fedeltà allo Stato nazionale e la resistenza contro gli influssi ideologici del Terzo Reich. In JAN MIKRUT (ED.). *La Chiesa cattolica in Europa centro-orientale di fronte al Nazionalsocialismo 1933 – 1945.* San Pietro in Cariano: Gabrielli editori, 2019, s. 823 – 842. ISBN 978-88-6099-386-1

L'Ostpolitik vaticana. In: *Lessico di storia della Chiesa.* Ed. Bernard Arduro, in collaborazione di Emmanuel Tawil e Pierantonio Piatti, Città del Vaticano: Lateran University Press, 2020, s. 440 – 444. ISBN 978-88-465-1262-8

Emilia Hrabovec, Balázs Csíky, Rupert Klieber: Johann Csernoch [Černoch]. In *Die Bischöfe der Donaumonarchie 1804 bis 1918. Ein amtsbiographisches Lexikon. Band I: Die röm.-kath. Kirchenprovinzen Gran, Kalocsa, Erlau im Königreich Ungarn.* Ed. Rupert Klieber. Berlin: Duncker & Humblot, 2020, s. 53 – 60. ISBN 978-3-428-15648-1

La Santa Sede e la nuova Cecoslovacchia: problemi e sfide nel contesto internazionale. In *Santa Sede e cattolici nel mondo postbellico (1918 – 1922).* Raccolta di Studi nel centenario della conclusione della Prima Guerra Mondiale. Ed. Marc Agostino, Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana (= Atti e Documenti 55), 2020, s. 49 – 76. ISBN 978-88-266-0466-4.

Bischof Pavol Hnilica und der Heilige Stuhl (1951 – 1990). In *Slovak*

Studies. Rivista dell'Istituto Storico Slovacco di Roma, 5 (2019) 1 – 2, s. 36 – 78. ISSN 2421-6240

The Slovak Exile and the Way to the Independence of Slovakia. In *Studia Carpathico-Adriatica*. Vol. I. *The Slovaks and the Croats on their Way to Independence: History and Perspectives*. Ed. Martin Homza, Željko Holjevac. Bratislava: The Slovak-Croatian Commission of Humanities at the Ministry of Education, Science, Research and Sports of the Slovak Republic and the Ministry of Science and Education of the Republic of Croatia, 2020, s. 28 – 58. ISBN 978-80-89728-23-7

Pio XI e la crisi di Monaco. In *Archivum Historiae Pontificae*, 53 (2019), s. 151 – 180. ISSN 0066-6785. DOI: 10.32060/AHP.53.2019.151-180

Pius XI. und der slowakische Episkopat. In *Römische Historische Mitteilungen*, vol. 62 (2020), s. 79 – 111. ISSN 0080-3790. DOI: 10.1553/rhm62s79

Pius XII and the Idea of European Unity. In *Polonia Sacra*, 24 (2020), 4 (62), s. 121 – 136. ISSN 1428-5673, e-ISSN 2391-6575. DOI: <http://dx.doi.org/10.15633/ps.3787>

The Popes and the Idea of European Unity (1958-2013). In *Polonia Sacra*, 25 (2021), 1, s. 119 – 135. ISSN 1428-5673, e-ISSN 2391-6575. DOI: <http://dx.doi.org/10.15633/ps.3911>

Pavol Hnilica S.J., l'Europa orientale e la Russia nel contesto dell'Ostpolitik vaticana. In *L'Ostpolitik vaticana, l'Unione Sovietica e la Chiesa Ortodossa Russa (1958 – 1978)*. Ed. Johan Ickx. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana (Atti e Documenti 58), 2021, s. 177 – 208. ISBN 978-88-266-0623-1

Politické aktivity Matúša Černáka v exile v kontexte medzinárodného vývoja (1948 – 1955). In *Slovenský časopis historický*, 1 (2021) 1, s. 95 – 150. ISSN 2729-9139

The Holy See and Czechoslovakia 1945 – 1948 in the Context of the Nascent Cold War. In *Istoriya*, 12 (2021) 8 (106). ISSN 2079-8784. DOI: 10.18254/S207987840016710-0

Ján Vojtaššák – The most persecuted Catholic Bishop in Czechoslovakia. In *The Trial of Cardinal József Mindszenty from the Perspective of Seventy Years. The Fate of Church Leaders in Central and Eastern Europe*. Ed. András Fejérdy, Bernadett Wirthné Diera. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana (Atti e Documenti, 59), 2021, s. 309 – 334. ISBN 978-88-266-0610-1

Vyšlo aj v maďarskom preklade: Emília Hrabovec: Ján Vojtaššák, Csehszlovákia legtöbbet szenvedett katolikus püspöke. In András Fejér-

dy, Bernadett Wirthné Diera (ed.). *Célkeresztben. Mindszenty József pere és a szovjet blokk főpásztorainak meghurcolása*. Budapest: NEB, ELKH, 2022, s. 361 – 394. ISBN 978-963-416-316-9

Emília Hrabovec – Viliam Judák: Eduard Nécsey – neznámy koncilový otec spoza železnej opony. In *Historia Ecclesiastica*, roč. XII (2021) 1, s. 183 – 200. ISSN 1338-4341

„Boj o Slovensko neprebíha medzi Prahou a Bratislavou, ale medzi Prahou a Rímom.“ Slovenská otázka vo vzťahoch medzi Svätou stolicou a „ľudovodemokratickým“ Československom 1945 – 1948. In *Slovenský časopis historický*, 2 (2022) 1, s. 48 – 107. ISSN 2729-9139

Die III. Päpstliche Mission für die Flüchtlinge und die Slowaken (1945 – 1951). In *Slovak Studies. Rivista dell'Istituto Storico Slovacco di Roma*, VII (2021), 1 – 2, s. 7 – 79. ISSN 2421-6240

Andrej Žarnov v exile. In *Slovenský časopis historický*, 2 (2022), č. 2, s. 204 – 232. ISSN 2729-9139

Sfide e dilemmi della diplomazia pontificia di fronte al regime comunista in Cecoslovacchia (1948 – 1949). In Pierantonio Piatti (ed.): *Libellus quasi speculum. Studi offerti a Bernard Ardura*. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana, 2022, s. 1319 – 1356. ISBN 978-88-266-0782-5

The Beneš Government-in-Exile and the Holy See in the Context of the Sovietisation of Eastern Europe. In *Nuova storia contemporanea. Quadrimestrale di studi storici e politici sull'età contemporanea*, 2 serie (2022), 2, s. 85 – 109. ISSN 1126-098X

Biskup Pavol Hnilica a Svätá stolica. In Pavol Benedict Lipták (ed.). *S odvahou a pokorou. Osobnosť a dielo biskupa Pavla M. Hnilicu SJ (1921 – 2006)*. Bratislava: Post Scriptum 2022, s. 55 – 108. ISBN 978-80-8218-028-5

Johannes Paul II. und der slowakische Katholizismus auf dem Weg zur politischen Wende 1989. In *Revue d'histoire ecclésiastique*, 117 (2022) 3 – 4, s. 735 – 774. DOI: 10.1484/J.RHE.5.132873. ISSN 0035-2381

Die III. Päpstliche Mission in Deutschland (1945 – 1950). In *Römische Quartalschrift*, 118 (2023) 1 – 2, s. 87 – 128. ISSN 0035-7812

„Boh nám ho poslal v tejto pre nás takej najhoršej chvíli!“ III. Pápežská misia v Nemecku a Rakúsku a slovenský exil 1945 – 1950. In *Slovenský časopis historický*, 3 (2023), 2, s. 113 – 179. ISSN 2729-9139

Stratégie Svätej stolice v konfrontácii s komunistickým režimom v Československu v kontexte studenej vojny (1948 – 1950). In *Historia Ecclesiastica*, XIV (2023), 2, s. 166 – 191. ISSN 1338-4341

Udalosti roku 1948 v Československu a Vatikán. In ONDREJ PODOLEC a kol. *Nastolenie komunistického režimu v Československu vo februári 1948 a jeho dôsledky pre spoločnosť*. I. zväzok. Bratislava: ÚPN, 2023, s. 90 – 117. ISBN 978-80-8257-011-6

Die Slowakei und der Heilige Stuhl 1918 – 1989. In *Handbuch der Religions- und Kirchengeschichte der Slowakei im 20. Jahrhundert*. Ed. Martin Schulze Wessel, Martin Zückert. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht (Veröffentlichungen des Collegium Carolinum 148), 2024, s. 679 – 710. ISSN 0530-9794. ISBN 978-3-525-30248-4

Die Ausbildung des katholischen Priesternachwuchses in der Slowakei im 20. Jh. In *Handbuch der Religions- und Kirchengeschichte der Slowakei im 20. Jahrhundert*. Ed. Martin Schulze Wessel, Martin Zückert. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht (Veröffentlichungen des Collegium Carolinum 148), 2024, s. 647 – 661. ISSN 0530-9794. ISBN 978-3-525-30248-4

ZA PROFESOROM MILANOM STANISLAVOM ĎURICOM

Vo štvrtok 25. januára 2024 odišiel vo veku 98 rokov do večnosti slovenský historik a kňaz Milan Stanislav Ďurica. Rodák z Krivian neďaleko Sabinova je právom považovaný za jedného z najvýznamnejších slovenských historikov 20. storočia. Slovenskému národu bude svojím rozhľadom a neoblomnosťou pri hľadaní a presadzovaní pravdy o slovenských dejinách s určitosťou chýbať. Zanechal po sebe rozsiahle dielo, ktorým zostane navždy súčasťou slovenskej historiografie. Dôležitosť jeho skutočne monumentálnej tvorby pre interpretáciu našej národnej histórie však nie je len v jej rozsahu. Pomáhal ňou odkrývať mnohé v dovtedy vládnucej marxistickej historiografii zaužívané stereotypy primárne, no nielen o období našich najnovších dejín, ktoré aj napriek nepochopeniu a ostrakizácii presadzoval v duchu preň charakteristického hesla. Práve ono pre Ďuricovu spisbu príznačné „priblížiť sa k pravde“ sa stalo nielen názvom jednej z jeho publikácií, reagujúcej na diskreditačnú kampaň po vyjdení *Dejín Slovenska a Slovákov*, ale skutočne vystihovalo celú jeho tvorbu, ktorou hľadal cesty k zobjektivizovaniu pohľadu na slovenskú históriu.

Tvorba Milana Ďuricu, ako ju poznáme dnes, by s určitosťou nebola možná bez základov získaných už v detstve v tradične katolíckom prostredí východoslovenskej dediny. Práve kontakt s dedičstvom otcov v súlade so stáročiami budovanou religiozitou v mladom Milanovi formoval budúceho vedca a kňaza, ktorý celý svoj život zasvätil Bohu a snahe o odkrývanie bielych miest na mape národných dejín. Narodil sa 13. augusta 1925 v šarišskej obci Krivany. Tu, v rodine Alojza a Cecílie Ďuricovcov, získaval prvé kontakty z rôznych oblastí duchovného, spoločenského a vedeckého života. Slovanmi jeho brata Jána, už „v útlom veku sa prejavil jeho nevídaný záujem o získavanie poznatkov z rôznych oblastí duchovného, spoločenského a vedeckého života“. Tie rozvíjal najskôr v rodnej obci a neskôr od

Prof. Milan S. Ďurica vo svojej pracovni, Bratislava

roku 1937 v neďalekom Prešove na Československom štátnom reálnom gymnáziu. Ako v nekrológu pre Ústav dejín kresťanstva napísal krátko po smrti Milana Ďuricu jeho priateľ, známy slovenský historik Ivan Mrva, po dvoch rokoch strávených v metropole Šariša mal pokračovať v štúdiách na Piaristickom gymnáziu v Krakove, kde plánoval nastúpiť 3. septembra 1939. Dva dni predtým však začala druhá svetová vojna, ktorá zhatila plány mladého vzdelania chtivého chlapca na štúdium vo vojnu zmietanom Poľsku. Navyše, keďže mal v úmysle študovať v zahraničí, nebol včas zapísaný do tretej triedy gymnázia v Prešove, kde ho preto v novom školskom roku nemohli prijať. Aj v tomto prípade sa však ukazuje, že Božia prozreteľnosť s ním mala svoje plány a z naoko beznádejnej situácie sa stal základ ďalšieho života budúceho historika, ktorý do značnej miery ovplyvnil jeho neskoršie smerovanie. Zhodou okolností sa tak dostal do podnetného saleziánskeho prostredia a začal sa zoznamovať nielen so saleziánskou zbožnosťou, ale aj zmyslom pre sebazdokonaľovanie a dôkladné plnenie povinností.

Samozrejme, dostať sa narýchlo na štúdiá nie je jednoduché, aj tu však zasiahla do Ďuricovho života šťastná náhoda. Brat jeho starého otca,

v Maďarsku pôsobiaci salezián Jozef Ďurica, sa v tomto čase obrátil na slovenského saleziánskeho inšpektora Jozefa Bokora, ktorý mladého Milana s radosťou prijal do saleziánskeho gymnázia v Šaštíne. To sa ukázalo ako zlomový moment v jeho živote, ktorý ho predurčil nielen na vedeckú, ale aj kňazskú dráhu. Milan Ďurica sa v prostredí saleziánskeho gymnázia preukázal ako výborný študent a učitelia ho čoskoro začali zapájať do viacerých mimoškolských aktivít. Ako osemnásťročný sa, vidiac príklad starších saleziánskych kňazov, rozhodol požiadať o prijatie do Saleziánskej spoločnosti. V auguste 1943 tak nastúpil do jej noviciátu v Hronskom Svätom Beňadiku a o rok neskôr tam zložil prvé rehoľné sľuby. V nasledujúcom školskom roku, v predvečer konca druhej svetovej vojny, už pokračoval v gymnaziálnych štúdiách v Trnave, ktoré dokončil na jar 1947 úspešnou maturitou na tamojšom štátnom gymnáziu. Jeho talent pre videnie pravdy v často ťažkých a zložitých situáciách a snaha o jej nasledovanie aj za cenu možného odsudzovania ho však už v tomto období predurčovali nielen na kňazskú, ale aj na akademickú dráhu. K tej mu vo veľkej miere dopomohlo práve štúdium v trnavskom saleziánskom ústave, kde si predstavení všimli jeho nadanie a na základe vynikajúcich študijných výsledkov mu v roku 1947 po úspešnom zmaturovaní umožnili štúdium v Taliansku na Pápežskej saleziánskej univerzite v Turíne. U saleziánov bolo totiž zvykom, že po maturite vybrali jedného alebo dvoch nadaných študentov a nádejných kňazov, ktorých vysielali na univerzitné štúdiá do Talianska, väčšinou do Turína, materského mesta Saleziánskej spoločnosti. Voľba padla na matu-ranta Milana Ďuricu.

Aj tu, v ďalekom Taliansku, pokračovala túžba neskoršieho profesora po ďalšom vzdelávaní. Po krátkom pobyte v Zürichu sa ocitol v Turíne, kde sa venoval štúdiu filozofie a teológie. Azda najvernejší znalec jeho života a dlhoročný priateľ ešte z exilových čias Jozef M. Rydlo vo svojej rozsiahlej práci – úvode k prvému súbornému vydaniu jeho diela *Scripti vobis* – uvádza, že popri štúdiu filozofie, ktoré zavŕšil prvým doktorátom v roku 1951, sa venoval aj psychológii a teológii, ktorú ukončil druhým doktorátom v roku 1956. Práve po absolvovaní teologických štúdií ho 1. júla 1956 turínsky arcibiskup kardinál Maurilio Fossati vysvätil za kňaza. Prvú svätú omšu slávil v Bazilike Panny Márie Pomocnice kresťanov, ktorú postavil don Bosco. Bohužiaľ, nemohli sa jej zúčastniť jeho najbližší, ktorí spoza železnej opony sledovali jeho úspechy bez možnosti osobného stretnutia. Rodinu a saleziánsku spoločnosť tak na vysviacke zastupoval iba šelpický rodák, spolubrat a priateľ Jozef Heriban. Na rozdiel od ostatných

novokňazov ho však „neposlali do pastorácie, ale v roku 1956 ho vymenovali za profesora morálnej teológie v Monteortone (Abano Terme) neďaleko Padovy, kde sídlilo Studio Teologico, Vysoká škola bohoslovecká, vysunutá filiálka Pápežského saleziánskeho atenea“. V tomto čase už mal skúsenosti s pedagogickou prácou, nakoľko ako docent filozofie pôsobil v belgickom Grand-Halleux už začiatkom 50. rokov. Jeho túžba po vedomostiach však bola napriek profesorskému pôsobeniu obdivuhodná a naďalej sa vzdelával v ďalších oblastiach. V roku 1961 získal tretí doktorát z politických vied na Štátnej univerzite v Padove. Stal sa z neho, bez zveličovania, učenec svetového formátu. Prechodne totiž študoval nielen v Taliansku, ale aj v Ženeve, Louvaine, v Ríme, vo Viedni, v Mníchove, Bonne a Kolíne nad Rýnom, čím si nielen rozširoval svoj intelektuálny horizont, ale okrem dokonalej znalosti taliančiny si dokázal osvojiť nemčinu, francúzštinu a neskôr aj angličtinu.

Najväčšia časť jeho profesijného života sa však spája s miestom riadneho profesora politických a ústavných dejín východnej Európy na Fakulte politických vied Štátnej univerzity v Padove. Slovom Jozefa Rydla, „presadiť sa Slovákov v talianskom univerzitnom prostredí nie je jednoduché ani časté. A len málokomu z našich rodákov sa podarí zotrvať na tomto pomyselnom akademickom vrchole po celý svoj produktívny život. Nie vždy na to stačí iba vedecká odbornosť, neraz k týmto základným predpokladom treba navyše niečo dodať, vydať zo seba, ponúknuť či predostrieť akúsi pridanú hodnotu“. Touto hodnotou mal byť práve jeho charakter a cenné vlastnosti ako pracovitosť, poctivosť, vnútorné bohatstvo a absolútna vernosť kresťanským hodnotám a tradíciám ako základným morálnym pilierom, na ktorých odjakživa stála kresťanská Európa. Nám, ktorí sme ho poznali, príde na um v neposlednom rade aj jeho srdečnosť a otvorenosť, ktorou neváhal bez mentorovania pôsobiť na mladších kolegov a študentov. Skutočne, aj tu, v ďalekej Padove, ovplyvnil stovky až tisíce študentov, ktorí dodnes radi spomínajú na jeho osobnosť, múdrosť a rozhladenosť spojené s entuziazmom a snahou o čo najplodnejší život. Tá sa prejavila aj v tom, že popri pedagogickom pôsobení a akademickej práci sa aktivizoval vo viacerých oblastiach slovenského spoločenského a kultúrneho života v exile.

Začiatkom 50. rokov bol aktívny v Ústredí slovenského katolíckeho študentstva v zahraničí, usiloval sa o vytvorenie slovenského kultúrneho centra v Mníchove, počas Druhého vatikánskeho koncilu pôsobil aj ako odborný poradca pápežskej komisie pre disciplínu kléru a laikov, začiatkom

60. rokov patril k spoluzakladateľom a neskôr aj predsedom Slovenského ústavu v Ríme a pričínal sa aj o založenie Ústredia slovenských katolíckych intelektuálov. Medzi jeho významné počiny patrí aj založenie Centra východoeurópskych štúdií a ďalšie nemenej významné aktivity, ktoré prispeli k tomu, aby slovenská kultúra a v neposlednom rade vedecká spisba v zahraničí získali pevné miesto a stali sa základom slovenského exilového života. Nielen za túto svoju činnosť počas svojho života získal množstvo ocenení, bohužiaľ, v čase pred rokom 1989 výhradne v zahraničí, kde pochopili jeho význam pri interpretácii a odkrývaní bielych miest v rámci dejín strednej Európy. Dostalo sa mu tiež významného ocenenia – 2. októbra 1995 mu taliansky prezident Oscar Luigi Scalfaro udelil veľkodostojnícku hodnosť Radu za zásluhy o Taliansku republiku. Bol tiež členom viacerých medzinárodných vedeckých asociácií a titulom čestného akademika ho poctila rímska Accademia Teatina per le Scienze. Po páde socializmu jeho osobnosť ocenili aj na domácej pôde. V roku 1990 bol Predsedníctvom Slovenskej národnej rady vymenovaný za zahraničného experta Komisie historikov na vypracovanie odborných štúdií k dejinám Slovenska 20. storočia. O rok neskôr ho minister kultúry vymenoval za prvého riaditeľa Slovenského historického ústavu v Ríme, dostal tiež Štátnu cenu ministra kultúry Slovenskej republiky, stal sa členom Akademického senátu Rímskokatolíckej bohosloveckej fakulty Univerzity Komenského i členom Vedeckého kolégia Historického ústavu Katolíckej univerzity v Ružomberku. Významným spôsobom prispel k vybudovaniu Univerzitnej knižnice Katolíckej univerzity v Ružomberku, ktorá má vo svojich fondoch prakticky celú jeho osobnú knižnicu, počítajúcu vyše 30 000 kníh.

Predsa len, azda najväčšie vyznamenanie pre historika je primárne to, že jeho knihy dodnes patria k tomu najlepšiemu, čo dokázala slovenská historiografia vyprodukovať. Nie ocenenia rozličných spolkov, osobností či organizácií, ale práve ocenenie jeho diela v kontexte jeho prínosu k interpretácii slovenských národných dejín sú azda najdôležitejším odkazom, ktorý nám zanechal. Vďačiť za to, samozrejme, môže nielen nespornému talentu, nevšednej jazykovej výbave, pracovitosti, cieľavedomosti či vedeckej erudícii, no paradoxne aj tomu, že takmer celý plodný život prežil v exile. Tu nemusel byť existenčne ani ideologicky závislý na postulátoch marxistickej historiografie a mohol rozvinúť naplno na základe dôkladného štúdia v našom historikovi zväčša neprístupných zahraničných archívoch snahu o nápravu krívd, ktoré dnes už i jeho pričinením azda prekonaný pohľad na našu históriu spôsobil. Práve z dôvodu nezaťaženia vtedajšou mocou

a ňou naoktrojovanými nazeraniami na naše dejiny sa na ne mohol po-zrieť triezvejším okom. V snahe o priblíženie sa k pravde si profesor Ďurica na rozdiel od domácich vedcov mohol dovoliť to, na čo sa mnohí na Slovensku neodvážili ani pomyslieť, mohol otvoriť témy, ktoré u nás nemohli byť reflektované a ak aj, tak len z pozície namierenej proti slovenskej štátnosti a samostatnosti Slovenska. V tom tkvie jeden z najväčších prínosov jeho diela, ktoré – oslobodené od vo vtedajšom Československu panujúcej marxistickej zviazanosti – významne odlišným prístupom k slovenským národným dejinám mapuje široké obdobie histórie množstvom možno malého, no čo do veľkosti dejín významného národa.

Jeho dielo je cenné aj z toho dôvodu, že ním slovenské dejiny zasadil do kontextu dejín strednej Európy a argumentačne vyvážené reagoval na snahy poukázať na nehistorickosť slovenského národa. Dokázal pri tom, že slovenský národ patrí k najstarším národom Európy, čím v mnohých, ktorí sa s jeho dielom mali tú česť stretnúť ešte pred rokom 1989, utužoval národné povedomie a pocit vlastenectva. Predsa len, azda najväčší dôraz kládol na obdobie 1. Slovenskej republiky, ktoré bolo v čase, v ktorom vedecky pôsobil, azda najtendenčnejšie interpretované. Neznížil sa pritom k nekritickému glorifikovaniu všetkého, čo s ním súviselo. Práve naopak. Pri svojom hodnotení sa nevyhol ani viac či menej tragickým momentom, ktoré sa spájajú s jej existenciou. Dokonca ani vo svojom najznámejšom diele *Jozef Tiso 1887 – 1947. Životopisný profil* sa nesnažil o nekritické nazeranie na osobu prvého slovenského prezidenta. Práve naopak. Ako sám skonštatoval, snaží sa v ňom poukázať na pravdivý obraz katolíckeho kňaza a roduverného Slováka, pričom podotkol, že žiadnym spôsobom sa nesnažil vytvoriť oslavné dielo. Napriek tomu sa časť slovenskej historickej obce, najmä po vydaní druhého dielu jeho *Dejín Slovenska a Slovákov*, nedokázala s jeho výkladom stotožniť. Táto plánovaná učebnica, ktorej zavedenie do siete slovenských stredných škôl prekazila až negatívna kampaň zo strany jeho ideologických neprajníkov, je pritom výnimočným počinom. Dnes sa teší už šiestemu vydaniu a jej popularita v radoch záujemcov o slovenské dejiny je skutočne nebývalá. Profesor Ďurica zo začiatku na cieľnú kritiku nereagoval, keď však nabrala rozmery, ktoré presahovali hranice historickej vedy, rozhodol sa brániť spôsobom sebe vlastným. Na obranu diela i svojej koncepcie výkladu dejín vydal publikáciu s príznačným názvom *Priblížiť sa k pravde*, ktorá je jednou z najfundovanejších reakcií na kritiku v dejinách nielen slovenskej historiografie.

K väčšej časti slovenskej spoločnosti sa výsledky jeho dlhoročnej činnosti dostali až po páde socializmu, kedy sa – spolu s ich autorom – mohli vrátiť domov. Dovtedy boli jeho práce, búrajúce marxistické mýty (nielen) o Slovenskej republike a jej predstaviteľoch, o jej medzinárodnoprávnom etablovaní a jestvovaní, ako aj celkovo charaktere slovenských dejín známe poväčšine len povolaným. Všetko sa zmenilo po páde socializmu, kedy sa s jeho interpretáciou národnej histórie mohli stretnúť aj čitatelia na Slovensku. Jeho práce sa tak konečne dostali domov a nastavili zrkadlo „jedinému správne“ výkladu dejín. Za to mu patrí uznanie nielen súčasníkov, ale aj nasledujúcich generácií, ktoré s istotou budú čerpať z jeho monumentálneho diela. Diela, s ktorým iste viacerí nemusia do detailov súhlasiť, nemôžu si ho však dovoliť ignorovať. V slovenskej historiografii ním totiž vyryl skutočne hlbokú brázdú, ktorú nemôže obísť nik, kto sa bude snažiť o seriózny výklad slovenských dejín...

Peter Sokolovič

Použitá literatúra

ĎURICA Ján. Nevšedné jubileum. In *Projekt Scripsi vobis. Nad výberom celoživotného diela slovenského historika Milana Stanislava Ďuricu pri príležitosti jeho 95. narodenín*. Jozef Rydlo (zost.). Bratislava: Lúč, Ústav dejín kresťanstva 2020

MRVA, Ivan. Profesor Milan S. Ďurica vo večnosti. In <http://www.udk.sk/>

RYDLO, Jozef M. Učenec z Padovy – muž, ktorý vrátil Slovákom ich národné dejiny. In *Scripsi vobis I*. Jozef Rydlo (zost.). Bratislava: Post scriptum 2017

SOKOLOVIČ, Peter. Prínos Milana S. Ďuricu k interpretácii dejín 1. Slovenskej republiky. In *Scripsi vobis III*. Jozef Rydlo (zost.). Bratislava: Post scriptum 2017

